

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XXXV

CATALUNYA CAROLÍNGIA

VOLUM I

EL DOMINI CAROLINGI A CATALUNYA

PER

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS

EDICIÓ A CURA DE

JAUME SOBREQUÉS I CALLICÓ

PRIMERA PART

EDICIÓ FACSIMIL

BARCELONA

2009

CATALUNYA CAROLÍNGIA

I

EL DOMINI CAROLINGI A CATALUNYA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XXXV

CATALUNYA CAROLÍNGIA

VOLUM I

EL DOMINI CAROLINGI A CATALUNYA

PER

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS

EDICIÓ A CURA DE

JAUME SOBREQÜÉS I CALLICÓ

PRIMERA PART

EDICIÓ FACSIMIL

BARCELONA

2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Abadal i de Vinyals, Ramon d', 1888-1970

El Domini carolingi a Catalunya. — Ed. facsímil. — (Catalunya carolíngia ; 1)
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 35)

Bibliografia

ISBN 9788472830837. — ISBN 9788472839373 (col·lecció)

I. Sobrequés i Callicó, Jaume, 1943- ed. II. Títol III. Col·lecció: Catalunya carolíngia ; 1

IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 35

1. Catalunya — Història — 711-878, Domini carolingi
946.71 "07/09"

© Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2009
Tiratge: 200 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès per Service Point FMI, SA

ISBN obra completa: 978-84-7283-937-3

ISBN Volum I: 978-84-7283-083-7

Dipòsit Legal: B. 47791-2009

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

EDICIÓ FACSIMIL

PRÒLEG

El dia 9 d'abril de 1920 l'Institut d'Estudis Catalans prenia l'acord de recollir i publicar tots els documents referents a Catalunya anteriors a l'any 1000. La idea sorgí entre els membres de la Secció Històrico-Arqueològica, els quals n'encarregaren l'execució a Ramon d'Abadal i de Vinyals, alhora jurista i diplomatista.

La recollida de materials per part d'Abadal havia començat abans ja de l'acord de l'IEC i continuà amb estades a diversos arxius i biblioteques de Catalunya i a les grans institucions bibliogràfiques i arxivístiques de París, Madrid i altres. El fruit del seu treball era ja llest en part el 1924, quan Abadal lliurava els primers originals per a imprimir. Es tractava de la primera part del volum II, el qual, dins la col·lecció batejada amb el nom de «Catalunya carolíngia», portava el títol *Els diplomes carolingis a Catalunya*.

Aquella primera part, que comprenia els preceptes dels sobirans carolingis donats a favor de catedrals i monestirs, aparegué amb peu d'impremta de 1926-1950. La segona part, que contenia els preceptes a favor de particulars, un apèndix, els índexs i els mapes històrics corresponents, arribà més de pressa, el 1952.

Ben aviat, però, sorgiren dificultats de tota mena, cosa que explica la lentitud amb què es desenvolupà aquesta empresa monumental.

La primera etapa rutllà gràcies a un ajut inicial de la Institució Patxot i a la tenacitat de l'Institut promotor, el qual ben aviat pogué donar al públic el volum III de l'obra amb els documents d'*Els comtats de Pallars i Ribagorça*, obra apareguda el 1955.

Per a aquest volum III, Abadal preparà una acurada i extensa introducció en la qual estudiava no solament els aspectes diplomàtics i de tradició manuscrita dels documents publicats, sinó també la història de cadascuna de les institucions eclesiàstiques i civils dels dos comtats més occidentals de Catalunya. Abadal havia sol·licitat la col·laboració eficient de Jordi Rubió i Loís, que ja l'havia ajudat en les parts complementàries del volum II.

A partir d'aquell moment, Ramon d'Abadal, sense deixar la direcció de la col·lecció «Catalunya carolíngia», emprengué una sèrie d'estudis de gran abast que li permeteren de renovar de dalt a baix la nostra història durant el període comtal. Aquest aprofundit examen, reflectit en un nombre considerable de llibres i monografies, li facilità el plantejament d'allò que havia d'ésser el volum I de la col·lecció, que sota el títol *El domini carolingi a Catalunya*, havia d'anar dedicat a exposar les línies generals i les circumstàncies detallades de la nostra història, des de

l'esfondrament de l'estat visigot fins a la independència dels comtats catalans, aconseguida vers la fi del segle X, corresponent, doncs, a un període de gairebé tres centúries.

Dissortadament, Ramon d'Abadal morí el 17 de gener de 1970. Havia pogut ja redactar, però, la primera part de les tres que havien d'integrar aquest primer volum (que s'atura vers el 840 amb la mort de Lluís el Piadós). És el que us oferim ara, gràcies a la cura que hi ha posat el senyor Jaume Sobrequés i Callicó, encarregat per Abadal de reunir-ne els materials, tal com ell mateix explica en la introducció que segueix.

Una obra com la que havia emprès Ramon d'Abadal no podia ésser duta a bon terme per un sol home. Hom preveia naturalment col·laboradors per a cada comtat o grups de comtats, tal com l'autor havia volgut per als volums I, II i III ja mencionats. Durant els darrers anys de la seva vida s'havia preocupat de cercar especialistes que anessin preparant el material (en bona part recollit per ell mateix) i els estudis que haurien de constituir els volums següents, semblantment a allò que ell havia fet amb el dedicat al Pallars i la Ribagorça.

Aquesta era la situació al moment de la seva mort. Fora d'això, coneixíem el pla general de «Catalunya carolíngia» i posseïem algunes notes i esquemes deixats pel seu il·lustre iniciador, sabíem la seva opinió sobre moltes qüestions relacionades amb la tasca a fer, i teníem coneixement dels col·laboradors que ell havia previst per a la continuació de la seva magna obra. D'altra banda, el senyor J. M. Font i Rius, dipositari dels papers deixats per Abadal, els examinà i ordenà amb cura a fi que hom en pogués treure el màxim partit.

Davant aquest plantejament, l'Institut d'Estudis Catalans, comprenent que era indispensable d'assegurar la prossecució de «Catalunya carolíngia», tant per l'alt interès científic de l'obra com perquè constituïa el millor homenatge que hom podia retre a la memòria del seu iniciador, designà una comissió integrada pels seus membres senyors Miquel Coll i Alentorn, Josep M. Font i Rius i Anscari M. Mundó. Aquests havien d'entrar en contacte amb els col·laboradors previstos, i afegir-n'hi de nous si era el cas, obtenir la seguretat de llur cooperació, estudiar juntament amb ells les proporcions de la tasca a acomplir per cadascú, precisar normes per tal d'unificar criteris d'edició i donar una idea del temps necessari per a dur-la a terme.

L'esmentada comissió treballà intensament per tal d'acomplir la comanda rebuda. En una colla de reunions foren establerts els volums que correspondrien a cada comtat o grup d'ells i els col·laboradors consegüents.

Les dues parts que manquen al volum I serien redactades pel senyor Coll i Alentorn.

Els comtats d'Osona, Manresa i Ripollès, que constitueixen un bloc, ho serien a càrrec d'Eduard Junyent (†), Antoni Pladevall i Miquel S. Gros (per a Osona i Ripollès), i Marc Taxonera i Anscari M. Mundó (per a Manresa). En total formarien quatre volums.

Per als comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, hom comptava amb la col·laboració de Santiago Sobrequés i Vidal (†); el material que tenia preparat l'ha recollit el seu fill, Jaume Sobrequés i Callicó, i ara el treballen els senyors Manuel Rovira i Sebastià Riera sota la direcció d'A. M. Mundó. Hom preveu que pugui sortir aquest mateix any, en dues parts.

Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berguedà anirien a càrrec de Cebrià Baraut, Lluís Serdà i Manuel Riu i Riu. A publicar en tres parts.

Per als comtats de Rosselló, Conflent i annexos hom compta amb la col·laboració del senyor Pere Ponsich. Omplirà dues parts.

Finalment, el comtat de Barcelona anava a cura de Josep M. Font i Rius, amb l'ajut d'Àngel Fàbrega, A. M. Mundó, Gaspar Feliu i altres col·laboradors. Comprendria tres parts.

El conjunt comportarà l'edició de més de 6.000 documents —entre els conservats íntegres i els només fragmentaris i coneguts per referència—, cosa veritablement excepcional per a un territori reduït i per a uns segles tan reculats.

Un seguit de dificultats, entre les quals cal mencionar les que ha tingut el mateix Institut en aquests darrers decennis, i la immensitat de la feina (que requereix encara l'arreplega de nous materials), així com altres dificultats personals, han fet que es retardés l'execució d'aquest vast treball. Hom ha optat finalment per prosseguir i acabar la preparació dels volums referents als comtats més estudiats fins ara pels col·laboradors, és a dir, el que comprendrà Girona, Besalú, Empúries i Peralada, que formarà el volum IV, que esperem d'aparició ben propera; i, també en un futur pròxim, el corresponent al comtat de Rosselló i annexos.

L'Institut espera de poder dur endavant i sense noves dificultats tota l'obra projectada, conscient que la publicació d'aquest corpus documental i dels estudis que l'acompanyaran serà d'un interès excepcional per al coneixement dels segles IX i X i constituirà una aportació importantíssima per a la investigació de la història no exclusivament de Catalunya, sinó de l'Europa occidental dels temps carolingis.

MIQUEL COLL I ALENTORN, JOSEP M. FONT I RIUS i ANSCARI M. MUNDÓ

INTRODUCCIÓ

Els darrers cinc anys de la vida de Ramon d'Abadal, que vaig viure al seu costat com a secretari, col·laborador científic i, com deia el mateix Abadal en un gest que m'honora, com a amic, foren d'una extraordinària riquesa quant a la seva producció erudita. Aquesta s'orientà en una doble direcció. D'una banda, la preocupació per temes i períodes completament nous i allunyats de les seves tasques habituals d'historiador. De l'altra banda, la revisió de vells estudis referents a la Catalunya carolíngia, aspecte al qual havia dedicat un gran nombre de treballs científics.

En el primer aspecte, i per ordre d'aparició, voldria referir-me a l'estudi sobre la immigració francesa al segle XVI i la influència que tingué en l'aparició de les cases pairals. Allò que podia haver estat un pròleg de circumstàncies a un llibre dels professors Jordi Nadal i Emili Giralt sobre aspectes demogràfics i socials de la immigració al Maresme, esdevingué un text ple de suggeriments, innovador i que palesa una intuïció i una perspicàcia excepcionals.¹

Després hi hagué el magnífic pròleg al volum XIV de la *Historia de España*, que dirigí Ramón Menéndez Pidal,² traduït al català, amb notes, uns anys més tard.³ És un dels assaigs més brillants mai publicat sobre les relacions polítiques entre la monarquia i les institucions catalanes a la baixa edat mitjana, concretament al segle XIV. Abadal hi estudià l'arrencada dels enfrontaments polítics, abans de Casp, i de la crisi de relacions entre les classes dirigents del país i la Corona, que conduïren, a la llarga, a una de les més dures guerres civils que ha viscut el país, la de 1462-1472.

El més «extravagant» aparentment dels llibres d'Abadal fou, però, sense cap mena de dubtes, el que dedicà a estudiar la història antiga de Catalunya, des dels primers pobladors fins a les conseqüències de la presa de Roma per Alaric el 410.⁴ Dic aparentment perquè, després de llegir la justificació que l'autor fa del seu estudi, hom entén bé que aquest no era, de fet, un tema nou, sinó que havia estat des de sempre objecte de profundes reflexions. «La meva dedicació

1. *La immigració francesa en el segle XVI i l'aparició de les «cases pairals» catalanes*. Pròleg a *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, de Jordi NADAL i Emili GIRALT. Premi Iluro. Mataró 1965, pàgs. 5-15.

2. *Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política en Cataluña*. Prólogo al tomo XIV de la *Historia de España*, dirigida por R. Menéndez Pidal, Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 1965, pàgs. IX-CCIII.

3. *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona, Edicions 62. Llibres a l'Abast 95, 1972, 299 pàgs.

4. *Els precedents antics a la història de Catalunya*. Barcelona, Editorial Selecta, 1967.

com a historiador — escriví Abadal al pròleg — ha versat, i encara malda, sobre aquesta Pre-Catalunya. Però, si es volen entendre bé les coses, cal informar-se dels seus orígens i antecedents, si es pretén entendre bé el que fou la Pre-Catalunya, cal estar una mica informat de qui eren i de com eren els homes que li donaren vida.» I afegeix Abadal insistint en la mateixa idea: «Vaig creure necessari, per a endinsar-me lleialment en la història dels homes que habitaven la nostra terra entre el 700 i el 1100, obtenir un coneixement d'aquella tradició històrica.»

En el segon aspecte, el de revisió o reedició de les obres sobre la Catalunya carolíngia, Abadal treballà els darrers anys de la seva vida en dues obres d'una magnitud considerable. El 1969 i 1970 sortiren els dos volums que aplegaven nombrosos estudis referents a la Hispània visigòtica i a la Catalunya carolíngia.⁵ Bé que Abadal no intervingué gaire en la preparació de l'obra, tasca que m'encomanà de dur a terme, sí que en seguí pas a pas el muntatge i correcció. Hi féu molt poques modificacions i fins i tot renuncià a redactar-ne el pròleg, però sé que el resultat del llibre fou absolutament plaent per a ell. El primer dels dos volums fou, d'altra banda, la darrera obra que veié publicada en vida.

La preocupació d'Abadal per la continuïtat de l'obra que el convertí en un historiador apreciat arreu d'Europa, la *Catalunya Carolíngia*, fou constant en el darrer període de la seva vida. Conscient que aquesta era una tasca que ja no podria acomplir personalment, anà repartint els fitxers sobre els diversos comtats entre medievalistes de la seva confiança, per tal que n'enllestissin l'edició. Fou un autèntic testament científic fet en vida, que constitueix avui un repte per a aquells qui reberen un llegat tan valuós. Per raons ben evidents, vaig seguir de prop el lliurament dels documents dels comtats de Girona, Besalú, Empúries i *pagus* de Peralada al meu pare, Santiago Sobrequés i Vidal, que hi treballà intensament fins a la seva mort.

Abadal tenia des de feia anys el compromís de redactar el primer volum, el de text, de la *Catalunya Carolíngia*.⁶ D'una manera indirecta hi treballà en els seus estudis monogràfics sobre la batalla de l'adopcionisme,⁷ l'alliberament de la Septimània del domini islàmic,⁸ l'expedició de Carlemany a Saragossa⁹ i la Catalunya de Lluís el Piadós,¹⁰ i en el seu magnífic llibre de síntesi sobre els primers comtes catalans.¹¹

5. *Dels visigots als catalans*. Edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó. Barcelona, Edicions 62. Estudis i Documents, 13 i 14, 1969 i 1970.

6. Volums apareguts: *Catalunya Carolíngia. Els diplomes carolingis a Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, II). 1.ª part, Barcelona 1926-1950; 2.ª part, Barcelona 1952. XXXIX + 301 i 307-590 pàgs. I *Catalunya Carolíngia III. Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XIV-XV), Barcelona 1955. 2 vols. LXXX + 244 pàgs. i 227 + 54 pàgs.

7. *La batalla del Adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda*. Discurso leído en la recepción pública de R. d'A. i V. en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 18 de diciembre de 1949. Contestación del Académico numerario Doctor D. José M.ª Millás y Vallicrosa. Barcelona 1949, 188 pàgs.

8. *El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena (720-768)*, «Cuadernos de Historia de España», XIX (Buenos Aires 1953), pàgs. 5-54.

9. *La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico, su carácter y su significación*, «Coloquios de Roncesvalles». Apart. de 1955. Diputación Foral de Navarra. Institución Príncipe de Viana, Zaragoza-Pamplona, pàgs. 39-71.

10. *La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux*, «Études Roussillonnaises», Perpinyà, IV-3 (1954-55), pàgs. 239-272; V-1 (1956), pàgs. 31-50; V-2 (1956), pàgs. 147-177; VI-1/2 (1957), pàgs. 67-95.

11. *Els primers comtes catalans*. Introducció de J. Vicens Vives. Ed. Teide (Biografies Catalanes. Sèrie històrica, núm. 1). Barcelona 1958, XXI + 368 pàgs. + 6 làms. Reimpresió, Ed. Vicens Vives, 1961. Segona edició, 1965.

Aquests estudis, publicats entre el 1949 i el 1958, havien de constituir la base de la primera part del primer volum de la *Catalunya Carolíngia*, que comprendria el període de temps que va des de l'ocupació musulmana fins a la mort de Lluís el Piadós, el 840. La segona part, aquella de la qual Abadal només deixà un tast en les seves obres de síntesi — una, ja esmentada; l'altra, la contribució a la *Història dels catalans* que dirigí Ferran Soldevila —¹² havia de comprendre el període que va des de l'inici del regnat de Carles el Calb, el 840, fins a la plena sobirania de fet del país el 988.

Davant la impossibilitat d'emprendre una nova redacció dels seus treballs dispersos sobre la Pre-Catalunya fins al 840, Abadal es decidí per revisar a fons, quan calia, quatre dels seus estudis més importants sobre aquest període. Atès que tres havien estat publicats en castellà i un en francès, Abadal s'ocupà de fer personalment la traducció al català d'aquells que havien estat publicats en castellà, i reescribí en català, basant-se en l'original català que havia servit per a la traducció al francès, aquell que havia estat publicat en aquesta llengua. En fer-ho, Abadal hi introduí canvis de detall en la redacció, i hi incorporà, tot analitzant-les críticament, les aportacions historiogràfiques aparegudes fins aleshores, és a dir fins al 1969. D'altres treballs de menor importància, la coordinació general, el mecanografiat, una primera unificació de noms i topònims, la traducció de les notes del treball en francès, la unificació de les maneres de citar, etc., em foren encomanades per Abadal i les vaig fer amb una gran il·lusió, conscient que treballava amb un gran mestre i en una obra d'abast extraordinari.

El resultat del treball d'Abadal és el llibre que teniu a les mans. La seva estructura és la que segueix. El primer capítol és basat en el treball *El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena (720-768)*, en el qual l'autor fa una minuciosa revisió del tema, que hom no havia estudiat des del 1879.

El segon capítol reproduïx, amb importants comentaris a estudis de Paul Aebischer,¹³ Martí de Riquer¹⁴ i Ramón Menéndez Pidal,¹⁵ l'estudi *La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico y su significación*, en el qual Abadal, emprant fonts cristianes i musulmanes, precisa l'itinerari de l'exèrcit de Carlemany, els tractes entre els francs i els sarraïns de Saragossa i les desfetes que patí l'exèrcit cristià, primer entre Tudela i Pamplona, a mans dels musulmans, i després a Roncesvalles, a mans dels *wascones* (gascons i no bascos); desfeta, la segona, que Abadal relaciona amb l'enemistat entre Llop de Gascunya i l'emperador. Aquest treball despertà una gran polèmica erudita internacional, que Abadal comenta extensament en l'obra que us disposeu a llegir.

El tercer capítol d'aquest primer volum de la *Catalunya Carolíngia* reproduïx l'estudi *La batalla del adopcionismo*, en el qual Abadal fa un minuciós estudi d'aquesta heretgia, nascuda a Toledo per obra del seu arquebisbe Elipand, i de totes les conseqüències que tingué en l'ordre religiós, social i polític durant el segle VIII. El problema de l'origen de l'heretgia plantejat per

12. «L'Alta Edat Mitjana. La pre-Catalunya», dins *Història dels catalans*, dirigida per Ferran Soldevila, I i II, Barcelona, Ed. Ariel, 1963-1966, pàgs. 467-585 i 601-991.

13. *L'expédition de Charlemagne en Espagne jusqu'à la bataille de Roncevaux*, «Revue Suisse d'Histoire», VII, fasc. 1, 1957, pàgs. 28-43; i *Les vainqueurs de la bataille des Pyrénées du 15 août 778: Basques ou Gascons?*, «Mélanges offerts à Monsieur Georges Bonnard», Université de Lausanne, 1966.

14. *Les chansons de geste française*, 2è. édition. Traduction française par Irénée Cluzel. Paris 1957.

15. *La Chanson de Roland y el neotradicionalismo (Orígenes de la épica románica)*. Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 1959.

Abadal en el seu estudi provocà també una nova interpretació per part de Manuel Riu,¹⁶ que creia que havia estat Fèlix d'Urgell l'iniciador d'aquesta teoria cristològica. Abadal, en el present llibre, reafirma la seva antiga posició i critica el punt de vista del professor Riu, basat en un document que Abadal considera fals. L'autor comenta també un estudi posterior al seu publicat per l'historiador Wilhelm Heil el 1965.¹⁷

El quart capítol, destinat a analitzar la presa de Barcelona el 801 i l'estabilització de les fronteres a la mort de Carlemany, és pràcticament nou. I dic pràcticament perquè alguns fragments provenen de l'esmentada col·laboració d'Abadal a la *Història dels catalans* publicada per Ariel.¹⁸

Finalment, el darrer capítol del present llibre reproduïx l'estudi *La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux*, en el qual Abadal analitza la història del país des del 814 fins al 840. Es refereix al grup social dels *hispani*, que estudia des del punt de vista polític, econòmic, demogràfic i jurídic, així com a l'organització administrativa, econòmica i jurídica dels bisbats, parròquies i monestirs catalans del segle IX. L'escassa difusió que assolí aquest treball quan fou publicat als *Études Roussillonnaises* atorga una gran utilitat a la seva present reedició.

La publicació del llibre primer de la *Catalunya Carolíngia*, amb el títol *El domini carolíngi a Catalunya* —algú haurà d'escriure'n algun dia la segona part— constitueix un magnífic homenatge pòstum a un dels més importants historiadors que ha tingut mai Catalunya. Per a mi i per als amics i col·laboradors més íntims d'Abadal, aquest llibre, aparegut massa anys després de la mort del mestre, té un gran valor sentimental perquè ens evoca les llargues hores —sempre al capvespre— que passàrem al carrer de Casp entre papers i les paraules generoses d'Abadal, que fou per a tots nosaltres no solament un mestre sinó sobretot una persona que ens atorgà, malgrat la diferència d'edat i de tantes altres coses que acostumen a separar, un tracte d'una exquisitesa excepcional. Perquè Abadal fou, ultra un gran historiador, un gran senyor en el més noble sentit de la paraula. La meua modesta col·laboració a aquesta obra vull que sigui una ofrena a l'amistat amb què ell volgué honorar-me i el testimoni emocionat d'uns anys de treball al seu costat que mai no podré oblidar.

JAUME SOBREQÜÉS I CALLICÓ

16. *Revisión del problema adopcionista en la diócesis de Urgell*, «Anuario de Estudios Medievales», I (Barcelona 1964), pàgs. 77-96.

17. *Der Adoptianismus, Alkuin und Spanien*, dins «Karl der Grosse», II, Düsseldorf 1965.

18. Vegeu la nota 12, pàgs. 626-636.

I

L'ENTRADA DELS SARRAÏNS A LA PENÍNSULA I L'ENFONSADA DEL REGNE DE TOLEDO. — LA REACCIÓ DELS FRANCS I LLUR OCUPACIÓ DE SEPTIMÀNIA.

En un altre lloc,¹ anys enrera assenyalàvem la probabilitat que la historiografia ja d'antic hagués comès un error en el plantejament i la interpretació de l'expedició aràbiga a la Península ibèrica; que hom hagués judicat els seus orígens per les conseqüències posteriors i espectaculars, i hagués aplicat en el judici un predeterminat criteri contemporani, no pas als fets, sinó als autors que el formulaven, al marge de les realitats de l'època que aquells fets s'esdevingueren. Avui sembla que ja podem afirmar que és un error de parlar originàriament de la «invasió» aràbiga en el sentit d'ocupació violenta que comporta l'expressió; els àrabs no vingueren a Hispània per envair-la, i, un cop foren aquí, tingueren dubtes sobre la conveniència de quedar-s'hi.

Cridats pels fills de Vítiza com a ajut per a reprendre el poder que a la mort de llur pare els hagués arrabassat el partit contrari elegint rei Roderic (com Atanagild havia cridat contra Àkhila, un segle i mig abans, les tropes imperials de Justinià, i com, vuitanta anys més tard, Sisenand havia recaptat la col·laboració de l'exèrcit franc de Dagobert), són perceptibles les vacil·lacions de les altes autoritats aràbigues a l'acceptació de la proposta que, probablement, gestionava com a intermediari el comte Julià de Ceuta. El califa al-Walid, consultat sobre el cas pel governador d'Àfrica, Mussa, sembla que li havia contestat:

«Guarda't d'arriscar els musulmans a través dels perills d'una mar de violentes tempestes.»²

Malgrat això, una reduïda expedició de tempteig fou efectuada durant l'estiu del 710, dirigida per l'oficial bereber Tàrif, i les poques naus del comte Julià demostraren llur eficiència

1. *La batalla del adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda*. Discurso leído en la recepción pública de D. RAMÓN DE ABADAL Y DE VINYALS en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (Barcelona 1949), 10.

2. «Les historiens arabes donnent à entendre qu'à la faveur de ces événements, Musa ibn Nusair fut bientôt convaincu qu'une expédition de quelque envergure était possible contre l'Espagne. Mais il ne pouvait la décider de son propre mouvement; il lui fallait l'accord du calife. Pressenti, al-Walid n'accorda pas d'emblée l'autorisation demandée. Par deux fois, il aurait prescrit à son gouverneur d'Ifrikiya de se borner à faire opérer de simples reconnaissances de cavalerie, destinées à le renseigner sur la capacité de résistance des Wisigoths et sur la véritable situation politique de l'Espagne: «Garde-toi, ajoutait le souverain, d'exposer les Musulmans aux périls d'une mer aux violentes tempêtes.» LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I (Le Caire 1944), 13.

pel trasllat dels escassos contingents a través de l'estret. I així fou acceptada per decisió subalterna la proposta vitizana.

La veritable expedició d'ajuda fou confiada per Mussa al governador de Tànger, Tàrik, llibert seu. Sembla que el comte Julià hi prenia personalment part. Les tropes, en llur gran majoria eren berebers, complint així les instruccions del califa de no arriscar tropes musulmanes mar enllà. Tàrik desembarcà per l'abril-maig de 711 a Gibraltar, i prengué com a base el lloc d'Algesires. S'endevina la cautela de Tàrik de no allunyar-se d'aquesta base: segurament sospitava de la conducta dels vitizans que no sembla pas que donessin mostres gaire clares de llur col·laboració.

Si la tradició històrica aràbiga respon, com sembla, a la veritat, els vitizans acudiren a l'exèrcit de resistència convocat a Còrdova pel rei Roderic, ni que fos amb l'amagada intenció d'abandonar-lo en el moment oportú, i així es comprenen les vacil·lacions de Tàrik, amb el mar al seu darrera. Això no obstant, decidí de mantenir-se ferm i demanà reforços a l'Àfrica; acudiren cinc mil berebers a sumar-se als set mil dels quals disposava.

Amb aquest exèrcit, que no era gens menyspreable, atesos els contingents que acostumaven a mobilitzar-se en aquell temps, anava a sostenir el xoc amb les que hem de suposar majors forces de l'Estat got, dirigides personalment pel rei. El talent militar de Tàrik es mostra en escollir el camp de batalla, favorable a la seva probable inferioritat numèrica, en l'estret corredor entre el llac de Janda i la serra de Retín.³ Els historiadors àrabs consignen que la batalla va durar una setmana, del 19 al 26 de juliol. Aquests allargaments es produeixen sovint en la història militar de l'època; i no cal deduir-ne una lluita activa de diversos dies; ambdues parts, enfrontades, s'observen, temptegen, negocien, procuren de subornar les tropes enemigues, en cerca d'una decisió més segura i menys cruenta. Allí es renovarien els pactes gestionats per Julià i es produiria l'esperada defecció dels vitizans que donaria ocasió a l'atac a fons amb el qual Tàrik podria derrotar i dispersar els lleials que li haguessin restat a Roderic.

El que passà després és el més sorprenent. Tàrik, menyspreant les tropes fugitives de Roderic, abandonant llur persecució i prescindint gairebé de les places fortes que deixava al darrera, es llançà directament sobre la capital, Toledo. Què hi anava a fer? No sembla pas a proclamar Àkhila, el fill de Vítiza, que no arribà a obtenir la successió al tron: més aviat semblaria que hi anés a recollir el tresor reial, amb la por que no fos emportat cap al nord pels rodericians fugitius. Si aquest era el seu mòbil, l'èxit hauria estat complet, a judicar per les notícies que els historiadors aràbics es complagueren a transmetre'ns ponderant la magnificència de la presa.

Hi cap la possibilitat que el tresor fos el preu pactat amb els vitizans per l'ajut prestat; hi ha el precedent de Sisenand, que ja havia cedit una part del mateix tresor a favor del merovingi Dagobert en un cas semblant, bé que acabà, però, per rescatar-lo pagant dos-cents mil sous.

Però si Tàrik, amb la seva decisió, aconseguí d'apoderar-se del tresor abans que pogués escapar-se-li, bon cop el tingué pogué fer-se càrrec de les conseqüències perilloses de la seva audàcia. Havia deixat a la seva esquena les restes disperses de l'exèrcit de Roderic, i així

3. El lloc exacte de la batalla ha estat objecte de moltes polèmiques. Darrerament SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Otra vez Guadalete y Covadonga*, en «Cuadernos de Historia de España», I y II (Buenos Aires 1944), 11-114, torna a insistir a favor de Guadalete, sense aportar proves, segons el meu parer, definitivament convincents.

s'havia tancat el camí de tornada. ¿Podia, després del seu èxit, córrer el perill de perdre el tresor en la inseguretat de la via de retorn? Optà per quedar-se a Toledo i demanar una nova tramesa de reforços al seu cap, Mussa.

Aquest, alligonat amb les experiències ofertes per l'empresa i mogut alhora pel desig de participar en l'èxit i en el profit, determinà de dirigir personalment l'expedició de socors al seu llibert.

Mussa travessà l'estret pel juny de 712 amb un exèrcit — diuen les fonts — de divuit mil homes; aquesta vegada no es tractava pas de berebers, amb prou feines islamitzats, sinó d'àrabs propis, entre ells molts de nobles. L'expedició podia ara ésser considerada com una infracció oberta a les instruccions del califa al-Walid.

L'objectiu pròxim de Mussa era d'obrir un camí segur i net cap a Toledo per tal d'alliberar Tàrik i ficar mà en el tresor adquirit. Per a això calia reduir les places que obstruïen aquell camí. Medina-Sidònia, Carmona, Sevilla es lliuraren amb poca resistència; en llur interior devien ésser importants els elements vitizans o, almenys, indiferents. Però Mèrida, refugi probable d'una bona part de les tropes rodericianes fugides l'any abans, quan tingué lloc la derrota inicial, es negà a negociar i obligà Mussa a perdre un any, puix que no es reté fins el 30 de juny de 713. Demostració òbvia de la dificultat de reduir les places fortificades i proveïdes, i clar exponent indicatiu que la facilitat dels moviments musulmans era particularment deguda a llur caràcter d'aliats d'un partit, al fet que no eren considerats com uns simples invasors del país.

Retuda Mèrida, Mussa i Tàrik pogueren donar-se les mans a Talavera i guanyar altra vegada Toledo.

És en aquest moment quan sembla produir-se un canvi transcendent en el caràcter de la intervenció musulmana; sembla com si Mussa s'hagués adonat de la desorganització i de la debilitat del partit vitizà i, per tant, de la possibilitat de repetir el joc del general Liberi quan, vingut al capdavant de tropes bizantines per ajudar el pretendent Atanagild, es quedà ocupant una gran part de la Bètica per a Justinià. De fet, ni Àkhila, ni cap dels familiars del difunt Vítiza, no fou entronitzat: al revés, amb els fills de Vítiza, Àkhila i els seus germans Olmund i Ardabast, acabà per establir-se un acord en virtut del qual s'adjudicaven la propietat particular de tres mil masos que havien constituït el patrimoni de la Corona en temps de llur pare, patrimoni apropiat per Roderic, i els era reconeguda una jurisdicció, com a comtes, sobre els cristians de determinades regions meridionals.⁴

Mussa i Tàrik passaren l'hivern de 713-714 a Toledo, tramitant segurament aquests acords i planejant-ne l'extensió en ampla escala per tot l'àmbit peninsular. Es devia tractar, sembla, d'intentar de lligar convencions semblants amb els caps locals, ducs, comtes o simples potents. L'acord assolit amb els fills de Vítiza fóra un excel·lent esquer perquè tots aquests jerarques se sentissin inclinats a acceptar una situació que, si d'una banda no els exigia nous

4. Àkhila rebé el govern de Toledo, que continuà, encara, a les mans dels seus successors; a Ardabast li fou adjudicada Còrdova, on encara, temps enllà, un seu descendent continuava denominant-se comte; a Olmund, Sevilla, i tenim notícia de tres fills seus: Sara «la goda», casada amb un noble àrab, antecessor d'un cèlebre cronista; un fill que morí als dominis cristians del nord; i un altre que arribà a ésser bisbe de Sevilla. Veg. DE LAS CAGIGAS, *Los Mozárabes*, I (Madrid 1947), 133, nota 5.

sacrificis d'importància, d'altra banda oferia a molts d'ells una estabilitat en el càrrec de la qual mancaven en l'antiga administració visigòtica.

Coneixem afortunadament el text d'una d'aquestes convencions, la celebrada més tard pel fill de Mussa amb Teodomir, el governador got de la regió murciana, i el seu contingut ens il·lumina sobre el mecanisme mitjançant el qual s'establí en una gran part de la península la dominació aràbiga. Les actes de moltes altres convencions semblants degueren consumir-se o perdre's per la injúria del temps.⁵

En rigor, els nou vinguts anaven a substituir-se en el govern central del derrocat Roderic, i amb els béns del fisc, els dels acostats i partidaris del rei vençut, els dels fugitius i els dels resistents, podrien ésser dotats tots els participants en l'empresa i encara els nous immigrants, i satisfets els drets califals. L'apropiació dels impostos existents, o llur simple substitució formal, fóra suficient per a evitar tota nova càrrega sobre els indígenes possessors.

Des de Toledo, Mussa havia tramès uns legats a Damasc per informar el califa dels esdeveniments passats i de la situació actual, exposar els seus plans i demanar autorització per a portar-los a la pràctica.

Mentrestant, finida la feina preparatòria a Toledo, es disposà a recórrer el Regne per gestionar la col·laboració dels caps locals, establir convenis, imposar la seva autoritat on la resistència ho fes imprescindible, anul·lar les restes dels dispersos rodericians fugitius. Amb Tàrik degué dirigir-se primer cap a Saragossa per sotmetre, d'allí estant, el nord peninsular. Però a Saragossa (primavera del 714) degué retenir-lo de moment el retorn dels legats que havia tramès a Damasc. Venien amb males impressions: semblava que el califa estava irritat que s'hagués arriscat una empresa que suposava plena desobediència a les seves instruccions, i cridava Mussa i Tàrik a la seva presència per respondre de llur conducta. Els dos generals, el cap i el subaltern, no volent renunciar del tot a l'oportunitat de llurs projectes, demoraven de satisfer la crida fins a la tardor; no sortiren d'Hispania fins el setembre del mateix 714 per arribar a Damasc travessant tot el nord d'Àfrica, a començament del 715. Ja no en tornarien: llur desgràcia era decretada.

* * *

Què havia passat mentrestant a la Península? És un problema bastant fosc de fixar els passos de l'ocupació sarraïna a partir de Saragossa fins al ple domini de tot el Regne visigòtic als confins de Septimània, al Roine.

Una versió recollida per historiadors aràbics tardans suposa que fou Mussa ibn Nusair mateix el qui va prendre Narbona i arribà fins a atribuir al capitost el disseny de tornar-se'n a Síria per la via terrestre europea; però és evident que es tracta d'elements llegendaris.⁶ Mussa,

5. DE LAS CAGIGAS, *Los Mozárabes*, I, 61-62, atribueix la falta de transmissió de les capitulacions primitives al fet que fins a mitjan segle segon de l'hègira no es començà a escriure història aràbiga. Això fa més gran l'interès del pacte de Teodomir, «pues nos ha permitido conocer, en líneas generales, cuál fue el verdadero pensamiento de los conquistadores». Vegeu la traducció de Simonet del tractat amb Teodomir en SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *La España musulmana* (Buenos Aires 1946), I, 44.

6. Ibn Idhari suposa que prengué Barcelona i «Lutun» (Lió) a França; al-Makkari parla de Barcelona, Narbona, Avinyó i «Lutun» i del projecte de tornar a Síria per Constantinoble; al-Nuwairi i el *Fath al-Andalus* es limiten a citar la seva entrada a França. Els corresponents textos poden veure's a l'obra de MILLÀS I VALLICROSA, *Historiadors aràbics referents a la reconquesta* (Barcelona, IEC,

com hem vist, passà a Toledo l'hivern de 713-714, recorregué les regions septentrionals de la Península durant la primavera i l'estiu del 714, i pel setembre d'aquell any era ja a Còrdova, en viatge de retorn cap a Damasc per respondre de les seves empreses davant el califa.

Que el seu primer pas de l'excursió primaveral fou Saragossa, no n'hi ha cap dubte: ho afirma l'*Anònim de Còrdova*,⁷ la font contemporània i la més segura de què disposem per a aquests primers temps de l'ocupació:

«Sicque non solum ulteriorem Spaniam, sed etiam citeriorem usque ultra Cesaraugustam antiquissimam et florentissimam civitatem dudum jam iudicio Dei patenter apertam gladio, fama et captivitate depopulat...»⁸

Ho confirmen dos historiadors aràbics: l'anomenat Pseudo Ibn Kutayba i la compilació dita *Ahkkbar madjmua*: El primer,⁹ que escrivia a Orient dins la segona meitat del segle IX a base de tradicions familiars sovint llegendàries, explica l'expedició de Mussa a partir de Toledo començant per Galícia, seguint per Bascònia i

«tot seguit — diu — es girà cap als francs, fins a Saragossa, que prengué junt amb tot el que hi ha sota d'ella cap a Hispània»;

i més avall aclareix:

«Després continuà marxant fins passar per Saragossa i deixar-la enrera vint nits»;

1-85), obra que l'autor ha tingut la bondat de deixar-me gentilment abans de la seva impressió; i del treball del mateix autor, *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia*, a «Quaderns d'Estudi», 51 (Barcelona 1922), 129-135.

7. L'*Anònim de Còrdova* és una crònica escrita a mitjan segle VIII per un desconegut, «un clérigo de la iglesia de Toledo, acaso oriundo de Córdoba, y quizás, a veces, en ella residente o viajero» diu SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes de la historia hispano-musulmana del siglo VIII* (Mendoza 1942), 23-24. Antigament havia estat atribuïda per confusió a un cert bisbe Isidor Pacense, o de Beja, i és per això que fou coneguda amb el nom de *Crònica del Pacense*. La Crònica comença al 611, amb la coronació d'Heràclit, i acaba el 754; és, doncs, cronològicament, una continuació de la *Crònica* de sant Isidor, que arribava fins al 611, o, millor encara, de la del Biclarsès. Té un triple contingut, puix que alterna les notícies bizantines, visigòtiques i aràbigues; des de l'entrada dels sarraïns a Espanya substitueix les notícies visigòtiques per les dels emirs cordovesos i algunes notes d'història eclesiàstica. L'autor, bastant imparcial i objectiu, utilitza, pel que fa referència a la història bizantina i aràbiga, la Crònica anomenada per Mommsen *Continuatio Byzantio-Arabica*, redactada probablement a Síria una dècada abans; per a la història aràbiga-hispana resumí una altra obra seva, perduda, denominada *Epitome temporum*, i una tercera *Liber verborum dierum saeculi*. L'*Anònim de Còrdova* és per a la Hispània dels primers anys de la invasió una «Fuente de primera categoría», de «gran autoridad, por la contemporaneidad de su autor con los sucesos que refiere, por su curiosidad», com diu encertadament Sánchez-Albornoz.

8. L'*Anònim de Còrdova* ha estat publicat diverses vegades, entre d'altres pel pare FLÓREZ, *España Sagrada*, VIII, 247 i següents, sota el títol de *Crònica del Pacense*. Modernament el pare TAILHAN en féu una altra edició, *Anonyme de Cordue, Chronique rimée des derniers rois de Tolède et de la conquête d'Espagne par les Arabes* (París 1885), i més tard una altra de millor MOMMSEN, en *M. G. H. : Auctores antiquissimi, Chronica minora*, XI (Berlín 1894), 322-369. Ens servim d'aquesta darrera edició. Mommsen la titulà *Continuatio Hispana*, Menéndez Pidal i Sánchez-Albornoz, *Crònica mozàrabe de 754*.

9. Ibn Kutayba escriví sobre Espanya i especialment sobre Mussa basant-se en una biografia d'aquest feta per un familiar seu, probablement, el qual posseïa l'antiga informació familiar. L'autor treballava a Orient poc després del 860. L'obra fa referència més aviat als passos de Mussa per Orient que no a Espanya; és plena de llegendes, enmig de les quals hi ha notes verídiques, i ens proporciona especialment el concepte que tingueren els orientals de la conquesta d'Espanya. SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 71 ss. Fou publicada per J. RIBERA, *Historia de Abenalcotía*, «Colección de Obras Arábicas de la Real Academia de la Historia», II (Madrid 1926), 106-162.

recorda que un cert Abd Allah contava:

«Era jo entre els qui combateren a Espanya amb Mussa, fins que arribàrem a Saragossa, que era el lloc més llunyà on arribàrem amb Mussa, excepte una mica més enllà; i arribàrem a una ciutat tocant al mar que tenia quatre portes...»;

i encara afegeix:

«Conta Abd al-Hamid ibn Hamid, segons referència del seu pare, que quan Mussa hagué avançat més enllà de Saragossa, les seves tropes s'ho prengueren malament i li digueren: "On ens portes? Ens basta amb el que posseïm..." De seguida retrocedí cap a Hispània, i exclamà aquell dia: "Per Déu, si les tropes m'haguessin seguit, certament les hauria conduïdes fins arribar a Roma, i Déu haguera conquistat per la meua mà aquesta ciutat."»¹⁰

L'*Ahkbar madjmua*, en un text pertanyent ja al segle XI,¹¹ descriu sumàriament l'arribada a Toledo, i afegeix solament:

«Després prosseguí el seu camí fins a conquistar Saragossa i les seves ciutats.»¹²

Sobre l'arribada de Mussa a Saragossa, no hi pot cabre, doncs, repetim, cap dubte; la concordança de la font cristiana i les aràbigues és decisiva. No sabem, en canvi, fins on fou sobrepassada aquella ciutat pel capitost en la seva marxa cap a l'est; què significa l'«ultra» de l'*Anònim de Còrdova*, ni l'«una mica més enllà» d'Ibn Kutayba o «les seves ciutats» de l'*Ahkbar madjmua*.

Un antic historiador musulmà indica que la ciutat de Saragossa fou conquistada per Mussa. Es tracta de l'anomenat el Moro Rasis, Ahmad al-Rasí, de la primera meitat del segle X.¹³ En la seva *Crònica*, en la primera part dedicada a la descripció geogràfica de la Península, referint-se a la ciutat de Tarragona, diu:

10. Per als textos dels historiadors aràbics em serveixo generalment de la traducció catalana donada per MILLÀS I VALLICROSA, *Historiadors aràbics*, núms. 5 i 6.

11. *Ahkbar Madjmua* és una compilació formada de diferents fragments, en conjunt la millor font històrico-aràbiga per als primers temps de la Hispània musulmana. Fou publicada per LAFUENTE ALCÁNTARA, *Ajbar machmúa. Colección de tradiciones. Crónica anónima del siglo XI, traducida y anotada*, en: «Colección de Obras Arábicas de la Real Academia de la Historia», I (Madrid 1867); ha estat internament estudiada per RIBERA, *Historia de Abenalcotía*, pàgs. XII-XIII del pròleg, i més tard per SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *El «Ajbar Maǧmu'a». Cuestiones historiográficas que suscita* (Buenos Aires, 1944). Les conclusions d'aquest professor són que l'obra fou compilada a la segona dècada del segle XI i que el primer fragment amb el relat de la conquesta d'Hispània fou obra del compilador, obra que, expurgada dels afegits legendaris, és molt apreciada. El segon fragment, que comprèn la història de les guerres civils del 740 al 757, fou escrit cap al 790, i és la Crònica més antiga que s'ha conservat i probablement la primera redactada pels invasors «y una de las fuentes más detalladas y dignas de fe, más llenas de verdad y de vida, y más exactas y puntuales que pudiera apetecer el más celoso historiador». El tercer fragment inclou la història dels emirs cordovesos des de Hisham I fins a Abd Allah, i és obra d'un faquir devot i cortesà que escriví poc temps després del 912. Finalment, un darrer fragment amb la narració sobre Abd al-Rahman III és també obra d'un altre faquir, segurament el mateix que féu la compilació i havia redactat el primer fragment.

12. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 3.

13. Ahmad al-Rasí, anomenat vulgarment el Moro Rasis, era fill d'un mercader persa que s'havia establert a Còrdova el 864 i havia assolit una bona situació prop de l'emir. Ahmad nasqué abans del 877 i morí probablement el 955. Escriví una geografia d'al-Andalus, diverses obres de biografia i especialment la *Història dels emirs d'al-Andalus*, obra monumental, primera de les històries generals d'Hispània que co-

«Et Tarragona yace entre Tortosa et Barcelona, et ha della a Tortosa cinqüenta migeros, et Tarragona fue de los lugares más antiguos, que fallan y fundamentos mui viejos et mui maravillosos. Et a y cosas que se non desfacen por ningun tiempo, magüer que todas las destruyó Tárifa el hijo de Nazayr quando entró en Espania, et él mató las gentes et destruyó las obras; mas non pudo todas, tanto las fizieron de firmes.»¹⁴

Malgrat que el nom de Mussa ibn Nusair hi és alterat, la seva identificació és clara. Però no sembla pas que hom pugui donar un gran crèdit a aquesta referència, purament anecdòtica dins el text; més aviat obeeix a la llegenda que anava formant-se sobre Mussa i que fou la que donà lloc que li fossin atribuïdes totes les conquestes que arrodoniren els seus successors. Això no obstant, aquesta menció del Moro Rasis ha estat relacionada amb les fetes per Ibn Kutayba sobre la «ciutat junt al mar que tenia quatre portes» i les «vint nits» més enllà de Saragossa, per tal d'identificar aquella ciutat amb Tarragona. Codera ho admet així en un treball seu,¹⁵ bé que més tard proclamà l'evidència que durant el govern de Mussa, i per la marxa coneguda dels esdeveniments, els musulmans no pogueren arribar a Catalunya per més que fantàstiques tradicions suposin el contrari.¹⁶ Cal observar que del conjunt de referències d'Ibn Kutayba no pot deduir-se que la ciutat de les quatre portes ni la marxa de les vint nits fossin en direcció a llevant, i, en canvi, és molt clar que Saragossa «era el lloc més llunyà» on arribà Mussa, «excepte una mica més enllà»; com també fóra estrany que amb l'anomenada que aleshores tenia Tarragona, no pas inferior a la de Saragossa, si hagués estat presa no se'n donés el nom.

Darrerament el professor Sánchez Albornoz s'ha plantejat de nou el problema si Mussa arribà o no a França o a Catalunya.¹⁷ Confessa que

mençava per la Ibèria pre-romana, i que pogué servir de model a Alfons *el Savi*. Per a l'època romana utilitzà sant Jeroni i Eutropi; per a la visigòtica, sant Isidor i l'*Ànònim de Còrdova*; per als primers temps musulmans, diversos historiadors àrabs avui perduts; per a Abd al-Rahman I, uns «Annals» oficiosos i la font comuna de les Cròniques d'Albelda i d'Alfons III; és possible que per a l'expedició de Carlemany se servís també dels *Annals reials francs*. Malauradament, una obra tan important, que feia d'al-Rasi «el más grande de los historiadores hispano-musulmanes de los primeros siglos del islam español» —són paraules de Sánchez-Albornoz—, s'ha perdut. No en resta sinó una versió parcial, i encara resumida, coneguda per la *Crónica del Moro Rasis*; comprèn una descripció geogràfica de la Península en temps de l'autor, la història dels primers temps de l'ocupació musulmana i la dels temps posteriors, continuada fins al 977 possiblement pel seu fill Issa. La *Crónica* és una traducció castellana anònima d'una versió portuguesa feta per ordre del rei Denis pels volts del 1300. Han estat publicats fragments d'aquesta *Crónica* per GAYANGOS, *Memoria sobre la autenticidad de la Crónica denominada del Moro Rasis*, «Memorias de la Real Academia de la Historia», VIII (Madrid 1852); per MENÉNDEZ PIDAL, *Crónicas generales de España* «Catálogo de Manuscritos de la Real Biblioteca» (Madrid 1892). L'obra d'al-Rasi fou molt utilitzada pels historiadors àrabs posteriors, especialment al final del segle XI pel compilador del *Fath al-Andalus*; al XIII per Ibn al-Athir, Ibn Idharí i Jiménez de Rada; al segle XVII per al-Makkarí. Referent a aquesta crònica vegeu SÁNCHEZ-ALBORNOS, *Fuentes*, 161-205; LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 117; GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura árabe-española* (Barcelona 1928), 130-131; PONS BOHIGUES, *Ensayo Bibliográfico sobre los historiadores y geógrafos árabe-españoles* (Madrid 1898), 62-66.

14. MILLÀS, *Historiadors àrabs*, text núm. 4.

15. CODERA, *Conquista de Aragón y Cataluña por los árabes*. «Colección de estudios árabes», VII (Zaragoza 1903), 109.

16. CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona bajo la dominación musulmana*, «Colección de estudios árabes», VIII (Madrid 1917), 277 ss.

17. SÁNCHEZ-ALBORNOS, *Itinerario de la conquista de España por los musulmanes*, en «Cuadernos de Historia de España» X (Buenos Aires 1948), 21-47.

«ni uno solo de los relatos de la expedición de Mussa a tierra de francos está limpio de errores históricos y de excrecencias legendarias»;

però creu, en canvi, que la llegenda pot haver-se originat del fet de l'arribada real dels musulmans a Catalunya, combinat amb l'ús que més tard s'establí d'anomenar «francs» els catalans.

«Llegados los musulmanes a Zaragoza — diu — era natural que apeteciesen la conquista de la región vecina, a orillas del mar y de los montes. Y algunos textos de autores de gran autoridad confirman la realidad de la entrada de los invasores musulmanes en Cataluña durante la estadía de Musa en España.»

Aporta aleshores el text del Moro Rasis sobre Tarragona que hem comentat, i altres de més importants trets dels *Annals* d'al-Makkari,¹⁸ i basats en l'autoritat d'Ibn Haiyan, que deia:

«Quan tot el país estigué tranquil, pacificats els esperits d'aquells que s'havien quedat, i consolidat l'establiment dels musulmans en ell, en tot el qual invertí Mussa un cert temps, trameté els musulmans cap a França, on conquistaren, apresaren, feren prosèlits i avançaren fins arribar al riu Roine, que fou el lloc més apartat on arribaren els àrabs en país cristià. Les tropes comandades per Tàrik conculcaren el país de França, s'apoderaren de les dues ciutats, Barcelona i Narbona, de la roca d'Avinyó i del castell de "Ludum" (Lió) sobre el riu Roine, i s'allunyaren molt de la costa d'Espanya per la qual havien entrat.»

Sánchez Albornoze dedueix d'aquests textos que no fou Mussa, ocupat en la seva expedició vers Astorga i Lugo, sinó Tàrik, el qui arribà a Catalunya:

«Todo mueve a creer que Musa no entró en Cataluña y que fue Tàrik el conquistador de la región que los musulmanes llamaron Afraný.»

No puc compartir aquesta opinió de l'eminent professor. Els textos citats d'al-Makkari, el mateix que els d'Ibn Idhari, que també porten Mussa fins a «Lutun», no es refereixen a Barcelona i a Catalunya, sinó com a llocs de pas per a anar a Narbona i a «Lutun»; es tracta d'atribuir a Mussa o a Tàrik, voltats ja de resplendor llegendària, la conquesta fins «el lloc més apartat on arribaren els àrabs en país cristià». Que això era així, ho demostra el fet que tota la relació d'al-Makkari no és més que el recompte de les campanyes de Septimània i Provença de l'any 738, com podrà apreciar el lector en el seu lloc, en el curs del present capítol.¹⁹

D'altra banda, la situació especial de Catalunya i Septimània en el moment que ara tractem, justifica plenament l'abstenció de tota campanya dels invasors contra aquestes regions.

18. Al-Makkari és un autor tardà que nasqué al final del segle XVI a Tlemcèn, estudià a Fez pels volts del 1600 i fou professor a Damasc, on morí el 1631. Escriví uns *Annals sobre la història i la literatura dels àrabs a Espanya* servint-se dels historiadors precedents: al-Rasis, Ibn al-Kutiya, Ibn Haiyan, Ibn Khaldun i d'altres amb un gran sentit d'interpretació històrica. Sobre ell vegeu: GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura*, 193; PONS BOHIGUES, *Ensayo*, 417-419; SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 346-348. Els *Annals* d'Al-Makkari foren publicats per DOZY, *Analectes sur l'histoire et la literature des Arabes d'Espagne par Almahkari, publiées par M. M. Dozy, Dugat, Krehl et Wrigth* (Leyden 1855-1861).

19. *Vide infra*, pàg. 23.

El senyor Coll i Alentorn, en les seves investigacions sobre els últims reis gotics a les dites regions,²⁰ sembla haver arribat a la conclusió que el rei Roderic no arribà a ésser reconegut en aquesta part extremoriental del regne; que a la mort de Vítiza el seu fill Àkhila el succeí directament en el regiment d'aquesta regió.

Com que els musulmans havien entrat a Hispània d'acord amb els familiars de Vítiza i contra Roderic, era natural la seva abstenció en regions que continuaven fidels al domini de llurs aliats vitizans. En aquests precisos moments, 714, els fills de Vítiza devien trobar-se a Damasc negociant amb el califa al-Walid la sistematització definitiva de llur situació. Sembla que la base de l'acord fou la renúncia a tota pretensió règia, garantint-los, en canvi — com hem apuntat —, la propietat particular de l'extens patrimoni de la Corona.²¹ El conveni suposaria el traspàs al domini superior califal de les regions fidels fins aleshores a Àkhila, especialment, en el nostre cas, de Catalunya (Convent jurídic tarraconense) i la Narbonesa.

En principi, doncs, no procedia l'ocupació violenta. Ni segurament hi hagué temps per a executar el conveni abans de la marxa de Mussa i Tàrik cap a Damasc. Més encara: hi cap la possibilitat que una, entre altres, de les raons per què foren cridats ambdós a la capital del califat fos precisament el desig del califa d'informar-se a fons sobre l'estat de la qüestió i la situació a Hispània abans de firmar definitivament un conveni que tenia una importància jurídica transcendental, puix que representava la base legal del canvi de sobirania: Delegat per Mussa, a la seva marxa, pel setembre del 714, en el seu fill Abd al-Aziz, el poder a Espanya; mort el califa al-Walid, el qui en tot cas havia firmat el conveni pels volts del febrer del 715; entronitzat Sulaiman, en males relacions amb Mussa; canviada a Hispània la línia política per Abd al-Aziz amb el seu acostament als rodericians; suprimit el mateix Abd al-Aziz per ordre del nou califa el març del 716, no és probable que aquest emir hagués pogut arribar a ocupar-se de la situació de Catalunya i Septimània.

Fóra el seu successor, al-Hurr, el qui hauria de posar en pràctica el conveni califal amb els fills de Vítiza.

Però la renúncia, per Àkhila, de la seva sobirania, no sembla pas que fos acceptada bonament pels primats de Catalunya i Septimània; en el seu lloc — així ho creu Coll i Alentorn — fou elegit un rei successor, Ardó, el qual, junt amb els seus, s'oposaria a la integració, pactada per Àkhila, d'aquelles regions al domini califal.

L'ocupació, doncs, de Catalunya i Septimània hagué d'ésser, almenys en part, violenta.

20. El senyor Coll i Alentorn ha exposat i justificat el seu criteri sobre aquesta qüestió i altres que s'hi relacionen en el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, *Els successors de Vítiza a la zona nord-est del domini visigòtic*, Barcelona, 1971.

21. LÉVI PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 252, ens presenta el relat de la negociació, a través del cronista Ibn al-Kutiya, així: «Les fils de Witiza, Olmondo, Ardabast, et un troisième (que anomenà Rønnuul, però que devia ésser Àkhila) seraient allés trouver Tarik, après sa campagne victorieuse en Espagne, pour lui demander l'autorisation de se rendre a Ifrikiya, auprès de Musa Ibn Nusair. Tarik leur remit une lettre, dans laquelle il exposait les services que les trois princes wisigoths venaient de lui rendre. Le général arabe, à son tour, les envoya à Damas, chez le calife al-Walid. Celui-ci les combla d'honneurs et leur rendit la puissance du patrimoine personnel de Witiza. Rentrés dans leur patrie, les trois frères se partagèrent l'héritage de leur père: Olmondo se réserva les domaines de l'Andalousie occidentale et se fixa à Séville; Ardabast choisit les terres les plus proches de Cordone, où il s'établit: Àkhila enfin, prit pour sa part mille métairies du pays de Tolède». És molt possible que els fills de Vítiza fossin acompanyats en aquest viatge d'alguns nobles, partidaris seus. Aquest podria ésser el cas de l'aragonès Fortuny ibn Kasi, de qui se sap que fou client del califa al-Walid; relació que s'explica millor pel contacte personal entre ambdós.

Fou l'emir al-Hurr, que governà des de la tardor del 716 fins a la primavera del 719, el qui inicià l'operació. L'*Anònim de Còrdova* diu d'ell:

«Alaor per Spaniam lacertos iudicum mittit, atque debellando et pacificando pene per tres annos Galliam Narbonensem petit.»

Les cròniques franques no parlen d'això perquè no aconseguiria de travessar els Pirineus. Els historiadors àrabs també callen, llevat d'al-Makkarí, el qual, parlant dels successors d'Aiyub (al-Hurr i al-Samh), diu:

«Els valís que després governaren Hispània eren nomenats, uns pel Califa (cas d'al-Samh), altres pel governador de Kairuan (cas d'al-Hurr); ells conculcaren els pobles infidels i *conquistaren Barcelona per la part d'orient*, els forts de Castella i llurs planes pel nord, de manera que els pobles gots quedaren desfets, i els gallecs i cristians que quedaren es refugiaren a les muntanyes de Castella i de Narbona i en els passos dels camins de muntanya, on es fortificaren. Però els exèrcits musulmans travessaren els camins de la Península més enllà de Barcelona fins que acamparen a les planes de l'altra banda i penetraren en el país de l'Afrank; i el vent de l'Islam xiulà furibund entre tots els pobles infidels, per totes bandes.»

Com que aquesta segona part de l'entrada a França la realitzà al-Samh, cal concloure que les paraules d'al-Makkarí volen significar que la primera part de la conquesta, o sigui de Barcelona i fins al Pirineu, fou l'obra d'al-Hurr.

De la combinació de les dues fonts es dedueix, doncs, que l'ocupació de Catalunya no fou del tot pacífica, que, bé que en certs casos pogué ésser pactada, en d'altres topà amb resistències, «debellando et pacificando», i que de fet els elements resistents anirien retirant-se fins a fer-se forts a la barrera del Pirineu que al-Hurr volgué traspasar, però no ho aconseguí.²²

El qui penetrà a Septimània, com dèiem, fou el seu successor al-Samh, que governà de l'abril de 719 al 10 de juny de 721. L'*Anònim de Còrdova*, parlant d'ell, s'expressa així:

«Postremo Narbonensem Galliam suam facit, gentemque Francorum frequentibus bellis stimulat, et seditas Saracenorum in predictum Narbonensem oppidum ad presidia tuenda decenter conlocat. Adque in concurrenti virtute jam dictus dux Tolosam usque preliando pervenit eamque obsidione cingens, fundis et diversis generum macinis expugnare conabat. Sicque Francorum gentes tali de nuntio certi apud ducem ipsius gentis Eudonem nomine congregantur, ubi dum apud Tolosam utriusque exercitus acies gravi dimicatione conflagunt, Zama ducem exercitus Saracenorum cum parte multitudinis congregata occidunt. Reliquum exercitum per fuga elabsum secuntur. Quorum Abdorraman suscipit principatum uno per mense, donec a principalia jussa veniret Ambiza eorum rector.»

22. El text reproduït d'al-Makkarí és el núm. 51 en MILLÀS, *Historiadors àrabs*. El mateix Millàs, en un altre treball, *La conquesta musulmana de la regió pirenaica*, a «Pirineos», IV (Saragossa 1946), 53-67, opina que han d'ésser atribuïdes al temps d'al-Hurr la capitulació d'Osca, citada sense data per Ibn al-Abbar, i les de Tamarit, Fraga, Montsó i altres llocs de la conca del Cinca, en el camí de Saragossa a Lleida, dels quals diu Ahmad al-Rasí: «et quando los moros entraron en España, las gentes que moravan en estos castillos fizieron pleytesía con los moros, et fincaron en sus castillos et los moros con ellos, sin contienda», pàg. 62. Això s'esdevindria en dirigir-se al-Hurr cap a Barcelona, seguint la via romana Saragossa-Osca-Barcelona. Afegeix encara Millàs: «Probablemente de este tiempo (d'al-Hurr) —notícia conservada per Ibn Hazm (ms. de l'Academia de la Historia, CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 183)— sería el valiato de Barcelona a favor de Umayra ibn al Muhayyir, hermano de Abd Allah y ascendiente éste de los Tuyibies, el cual había entrado en España con Muza», pàg. 63.

A partir del moment que els sarraïns entren a França disposem, per a seguir el curs dels esdeveniments, d'una altra font històrica, aquesta de caràcter local, que ens proporciona dades del major interès: són els *Annals d'Anià*, redactats per un monjo d'aquest monestir narbonès a mitjan segle IX.²³ Aquests *Annals* descriuen així aquella entrada:

«...Sema, rex Sarracenorum, post VIII anno quam in Spania ingressi sunt Sarraceni, Narbonam obsidet, obsessamque capit, virosque civitatis illius gladio perimi jussit, mulieres vero vel parvulos captivos in Spaniam ducunt. Et in ipso anno, mense tercio, ad obsidendam Tolosam pergunt. Quam dum obsiderent, exiit obviam eis Eudo, princeps Aquitanie, cum exercitu Aquitaniorum vel Franchorum et comisit eis prelium, et dum preliare cepissent terga versus est exercitus Sarracenorum, maximaque pars ibi cecidit gladio.»²⁴

Els historiadors musulmans no detallen aquestes campanyes d'al-Samh: es limiten a consignar que fou mort pels cristians el 10 de juny de 721 en un lloc dit Tarassona. La font més antiga de les conservades que consigna aquestes notes és el biògraf Ibn al-Faradí,²⁵ que diu:

«D'al-Samh ibn Malik al-Khawlaní m'informà Muhammad ibn Ahmad, que diu: al Samh ibn Malik al Khawlaní, emir d'Espanya, fou mort pels cristians en el mes de Du-l-Hiya, el dia d'Arafa de l'any 100; però diu al-Rasí que al-Samh morí a Tarassona l'any 102 i que el seu govern a Hispània durà dos anys i vuit mesos; ho menciona Ibn Habib.»²⁶

D'aquest text d'Ibn al-Faradí, o de les seves fonts, especialment d'Ahmad al-Rasí, deriven les breus notes donades pels historiadors àrabs posteriors: *Fath al-Andalus*, al-Dabbi,

23. Aquests *Annals d'Anià*, que s'estenen del 670 al 821, han estat sovint considerats com una simple versió de la denominada *Crònica de Moissac*, i així foren publicats per Duchesne, per Bouquet, per Pertz, com si formessin part de la *Crònica*. En realitat són una obra independent, escrita, com hem dit, per un monjo d'Anià, a mitjan segle IX, a base dels *Annals reials*, d'uns altres *Annals llenguadocians*, avui perduts, i de notes soltes; la semblança amb la *Crònica de Moissac* es deriva de la utilització de fonts comunes. Com que la *Crònica de Moissac* presenta una solució de continuïtat del 716 al 812, la utilitat dels *Annals d'Anià* per a completar-la fou, com hem dit, aprofitada pels editors de la *Crònica*; però, naturalment, els calgué mutilar el contingut dels *Annals*, el text íntegre dels quals ha estat publicat només per MARTÈNE-DURAND, *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio* (París 1724), vol. VI. Ho feren utilitzant l'únic manuscrit antic conservat dels *Annals*, que és el «Fonds latin n.º 5941» de la Biblioteca Nacional de París; manuscrit procedent del monestir català de Ripoll, que fou endut per Baluze i passà després d'ell a la Biblioteca Règia. És una compilació de textos històrics entre els quals figuren l'elegia al comte Ramon Borrell, els *Gesta comitum Barcinonensium*, llargs extractes de la *Vida de Carlemany* per Eginhard, fragments de la *Vida de Lluís el Piadós*, i les biografies dels sants Guillem de Gel·lona i Benet d'Anià. La còpia dels *Annals* es del segle XI, segons els nous editors de la *Histoire de Languedoc*; del XII segons BEER, en *Los manuscritos de Santa Maria de Ripoll*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras» (Barcelona 1909), 128-129. A la Col·lecció Baluze, 109, fol. 67 ss. de la Biblioteca Nacional de París, existeix una còpia del segle XVII dels *Annals d'Anià*, però és feta sobre l'esmentat manuscrit núm. 5941 de la mateixa Biblioteca. Vegeu sobre els *Annals* WATTENBACH-LEVISON, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, II (Weimar 1953), 265-266.

24. Utilitzo en les meves citacions dels *Annals d'Anià* el text novament col·locat sobre el manuscrit, publicat pels nous editors de la *Histoire de Languedoc*, II (Toulouse 1875), Preuves n.º 1-12. Malauradament, aquesta publicació és fragmentària.

25. Ibn al-Faradí fou un jurista i bibliòfil, nascut a Còrdova el 962 i mort a la mateixa ciutat el 1013, que escriví una *Història dels savis d'Espanya*, conjunt de biografies molt documentades que arriben fins al seu temps i entre les quals hi ha les dels primers emirs. Podeu consultar: SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 238 ss.; GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura*, 173-174; PONS BOHIGUES, *Ensayo*, 105-108. La *Història* d'Ibn al-Faradí ha estat publicada per CODERA, *Historia virorum doctorum Andalusiae (dictionarium biographicum) ab Aben Alfaradhi*, en la seva «Biblioteca aràbico-hispana», vols. VII i VIII (Madrid 1892).

26. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 29.

Ibn al-Athir, Ibn Idharí, al-Makkari; així com del text o, millor, de les fonts dels *Annals d'Anià*, deriven les sumàries anotacions contingudes en els diversos Annals francs, com els anomenats Nazarians, Mosel·lans, de Lorsch, Alamans i de Pétau, que consignen com el duc Eudó salvà la terra aquitana dels sarraïns.²⁷

Del conjunt de totes aquelles fonts poden deduir-se les següents conclusions: que al-Samh aconseguí de rompre la barrera que al Pirineu li havien oposat els gots, penetrant a la Narbonesa; que atacà la ciutat de Narbona i la prengué amb violència, fent nombrosos assassinats i moltes deportacions; que la convertí en plaça forta i centre d'actuació militar guarnint-la amb una dotació escollida. Tot això fou fet en el decurs del 720.

L'any següent, 721, volgué donar un altre pas en la seva campanya d'expansió i es dirigí contra Tolosa, que també atacà combatent amb màquines els seus murs; però el duc d'Aquitània, Eudó, previngut per les campanyes anteriors, reuní un exèrcit que llançà sobre els assetjants de la seva capital; la batalla decisiva tingué lloc al peu de la ciutat el 10 de juny, i hi morí al-Samh²⁸ i, amb ell, una gran quantitat dels seus soldats; la resta de l'exèrcit sarraí fou conduïda en retirada per Abd al-Rahman al-Ghafikí a protegir-se darrera els murs de Narbona.

La victòria d'Eudó, amb la mort d'al-Samh, fou el primer fracàs important que tingueren els musulmans en llur marxa expansiva en el continent europeu. S'endevina que la Septimània, que constituïa una unitat administrativa, un ducat, dins el regne visigòtic i que, naturalment, era una regió ben distinta de les hispàniques, reaccionà, en l'interval dels deu anys que visqué aïllada del règim de Toledo, des de la mort de Vitiza i l'elecció de Roderic, amb un caire d'independència, caire que la portà, per discrepància amb el conveni al-Walid-Àkhila, a oposar resistència violenta al domini sarraí. La seva ocupació parcial per al-Samh fou ja una operació militar d'envergadura, molt diferent d'aquelles fàcils marxes que, amb la pèrdua de llur estructura estatal i la consegüent desintegració, havien permès als musulmans moltes regions de la Hispània peninsular. Però en el cas d'Aquitània, la conquesta de la qual intentà al-Samh atacant Tolosa, la diferència era encara major.

Aquitània era una extensa regió que, malgrat pertànyer al Regne merovingi, a causa de la debilitació de la casa regnant havia obtingut una certa independència, sobretot amb el

27. Vegeu BREYSIG, *Jahrbücher des fränkischen Reichs, 714-741, die Zeit Karls Martells* (Leipzig 1869), 38-39. També el *Liber Pontificalis*, DUCHESNE, *Liber Pontificalis*, París 1886, en la vida de Gregori II, capítol XI, s'ocupa de la victòria d'Eudó, i diu: «Undecimo anno Rhodanum conabantur fluvium transire ad Francias occupandum, ubi Eudo praeerat, qui facto Francorum generali motione contra Sarracenos, eos circumdantes interfecerunt. Trecenta enim septuaginta quinque milia uno sunt die interfecti, ut ejusdem Eudonis Francorum ducis missa pontificali epistola continebat; mille tantum quingentos ex Francis fuisse mortuos ex eodem bello dixerunt.» És evident que aquest text es refereix a la batalla de Tolosa i que la menció del Roine és una confusió de l'autor de la biografia papal; no podem admetre, com volen alguns autors, que faci referència a la batalla de Poitiers, puix que Gregori era ja mort quan aquesta tingué lloc. L'existència d'una lletra d'Eudó comunicant al Papa la seva victòria és molt probable; quant a la informació sobre els 375.000 morts, és una fantasia colosal que no sabem si atribuir a l'autor de la carta o al de la biografia. La inflació del nombre de contingents i de baixes és norma general de la historiografia medieval; aquest aspecte ha estat estudiat modernament per LOT, *L'art militaire et les armées au Moyen âge* (París 1946). Sovint, els cronistes multipliquen per deu, però ací multiplicà almenys per cent, si no per mil, en referir-se als sarraïns.

28. L'afirmació d'al-Rasí que morí a Tarassona, i que a través d'ell anaren repetint d'altres historiadors aràbics, deu obeir a alguna confusió, probablement de caràcter paleogràfic. ¿Es tractaria de Carcassona? Podria haver-se escaigut que, ferit a Tolosa, morís a Carcassona en camí de retirada.

regiment del duc Eudó. Mentre aquest s'enfortia al Migdia, també al nord anava creixent la influència cada vegada més dominant dels majordoms del palau de la família dels Pipínides; en aquell moment representava aquesta família Carles Martell, un fill espuri de Pipí d'Heristal, mort aquest el 714. Eudó i Carles, cabdills ambdós enèrgics i ambiciosos, toparen fatalment en el joc de llurs respectives polítiques; l'any 718 veié llurs combats al nord de França. Però quan llur enemistat i llur competència semblaven més fortes, donaren un cop teatral: Carles i Eudó conclogueren entre ells un tractat de pau i d'amistat. Això s'esdevenia el 719, quan al-Hurr havia estat maldant contra la frontera del Pirineu, quan al-Samh preparava el gran cop contra Narbona; Eudó procurava de tenir les mans lliures per a contenir la tempesta que s'anava congriant contra ell al front meridional. La seva previsió li valgué l'èxit de Tolosa, de ressò general: els sarraïns toparen per primera vegada, després de deu anys, amb un enemic fresc, fort i preparat per a plantar-los cara; la seva expansió per terres de França prenia un aspecte ben distint del que deu anys abans tingué a Hispània: aquí havien entrat com a aliats; a França eren rebuts com a enemics.

A la interinitat d'Abd al-Rahman al-Ghafikí, que havia dirigit l'exèrcit derrotat cap a Narbona, succeí, el mateix estiu del 721, el nomenament d'emir a favor d'Ambasa ibn Suhaim.

* * *

Per a estudiar les gestes d'Ambasa disposem de les mateixes fonts que per a les d'al-Samh.²⁹ *L'Anònim de Còrdova* diu:

«Ambiza (in era DCCLVIII) semis cum quattuor annos principatum Spanie aucte retemtat. Qui et ipse cum gentes Francorum pugnas meditando et per directos satrapes insequendo infeliciter certat... Qui dum postremo suprafatus Ambiza per se expeditionem Francorum ingeminat, cum omni manu publica incursionem illorum ilico meditat. Quique dum ravidus pervolat, morte propria vite terminum parat, atque Hodera consulem patrie sibi commisit vel principem exercitus repedantis et quasi refrenantis in extremo vite positus ordinat.»

Els *Annals d'Anià* parlen així:

«Ambisa, rex Sarracenorum, cum ingenti exercitu post vº anno Gallias aggreditur, Carcassonam expugnat et capit, et usque Nemauso pace conquisivit et obsides eorum Barchinona transmittit.» «Anno DCCXXV, Sarraceni Augustudunum civitatem destruxerunt IIII feria, XI kalendas septembris, tesaurumque civitatis illius capientes, cum preda magna Spania redeunt.»

Dels historiadors aràbics, Ibn al-Athir³⁰ és l'únic que s'ocupà d'això amb un cert detall, referint-ho a l'any 725:

29. Sobre aquests fets pot consultar-se la *Histoire de Languedoc*, I, 771-777.

30. Ibn al-Athir nasqué a Mesopotàmia el 1166 i morí el 1233, retirat a Mossul. Escriví uns *Annals* històrics dels musulmans fins a l'any 1231. Dedicà una part de la seva obra a Hispània, descrivint ràpidament la conquesta i l'època dels valís i entretenint-se més en els Umeies andalusos, d'Abd-al-Rahman a Muhammad (756-884), fins a decaure verticalment a partir d'Abd Allah fins al 1197. La seva font bàsica fou Ahmad al-Rasí. Els fragments de la seva copiosa obra referents a Hispània i Àfrica han estat reunits i traduïts per FAGNAN, *Annales du Maghreb et du l'Espagne* (Alger 1898). Vegeu: SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 299-306.

«Aquest any Ambasa ibn Suhain, governador d'Hispania, combaté les ciutats de França amb nombroses tropes i acampà tocant a la ciutat de Carcassona sitiant els seus pobladors; la ciutat capitulà, lliurà la meitat dels seus districtes i tots els captius i la presa que havien fet als musulmans; es comprometé a pagar la capitació, a ésser judicada com a poble protegit i a estar en guerra o pau amb aquells amb els quals ho estiguessin els musulmans. Ambasa se n'anà i morí en Xaaban de l'any 107 (gener 726).» «...morí en Xaaban el 107 quan tornava d'una expedició contra els francs.»³¹

Ibn Idharí es limita a donar la mateixa data de la mort, fent constar que dos anys abans havia emprès expedicions dintre d'Hispania. En canvi, al-Makkarí precisa que morí màrtir:

«... es dirigí contra França, penetrà en el seu territori i morí màrtir l'any 107, als quatre anys i quatre mesos de govern.»³²

És natural que la victòria d'Eudó, amb la retirada de l'exèrcit musulmà a Narbona, animés els gots de la Septimània a la resistència; contra ells lluitaren amb desgràcia segons l'*Anònim de Còrdova*, els generals d'Ambasa; Codera cita el nom d'un capitost oriental que hauria mort en aquestes lluites.³³ La situació es féu prou crítica i enfadosa durant tres anys perquè Ambasa es decidís a afrontar-la personalment organitzant una expedició d'envergadura. Expedició que tingué lloc el 725. Ambasa havia preparat un fort exèrcit que, partint de la base de Narbona, es dirigí cap a ponent a atacar Carcassona; la ciutat es veié obligada a capitular. Són molt interessants els detalls que Ibn al-Athir ens dona sobre la capitulació. El lliurament de la meitat dels seus districtes permet de suposar un principi d'establiment sarraí;³⁴ la notícia d'uns captius i d'un botí presos als musulmans, el mateix pot referir-se als obtinguts en la derrota de Tolosa el 721, que al producte de les operacions favorables contra els generals del mateix Ambasa en el període 721-725 de què parla l'*Anònim de Còrdova*. Finalment, les condicions de l'impost de capitació, de poble protegit, d'aliança defensiva i ofensiva, eren les comunes del règim de capitulació establert pels sarraïns en una gran part d'Espanya, regiment del qual és exponent característic el tractat de Teodomir.³⁵ Suposaven segurament la permanència en el seu càrrec del comte got que en aquells moments regia Carcassona.

Resolta la situació al sector de ponent, Ambasa es girà cap al llevant, fins a Nimes, «conquistant en pau», és a dir, pactant amb les autoritats comtals constituïdes el règim de

31. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, textos núms. 38 i 39.

32. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 51.

33. «Un año justo después de la rota de Tolosa y muerte de Asama, si las fechas no están equivocadas, hubo en el territorio de los cristianos otro combate en el que murió un musulmán venido de Oriente: según dice Adabí y Abenalabar, ambos en la biografía de Noaim, hijo de Abdelmélíc, dicen que entró en Alandalús, donde le mataron los cristianos en el día de Arafa del año 103.» CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, pàg. 189. No és segur que la mort s'esdevingués a Septimània. També podria ésser que existís un error en l'any i que la coincidència del dia amb el de la batalla de Tolosa significués que fou aquest dia que morí Noaim.

34. PAU DIACA, en la seva *Història dels llombards*, parla de quina manera els sarraïns «...cum uxoribus et parvulis venientes Aquitaniam, Galliae provinciam, quasi habitaturi ingressi sunt». *Historia Langobardorum*, VI, 45. Vegeu sobre Pau Diaca la nota 53.

35. Vegeu aquest tractat amb una nota introductòria, en SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *La España musulmana*, 44-45.

capitulació. L'episodi de Carcassona i la moderació amb què fou tractada per Ambasa, degué predisposar els indígenes a la submissió. Amb l'ocupació de Nimes restava finalment dominada tota la Septimània, l'antiga província de la Gàl·lia gòtica del Regne visigot; és aleshores, 725, quan podria afirmar-se que ha estat completada la conquesta del Regne, començada el 711 pels capitosts musulmans, si no restés encara a Astúries i a Cantàbria el gra de mostassa que haurà de convertir-se en arbre frondós. L'operació havia durat, en conjunt, catorze anys.

El seu últim episodi, Carcassona i fins a Nimes, el superat per Ambasa, degué ésser curt: al començament d'estiu estaria resolt. L'emir volgué aprofitar l'important exèrcit reunit i la llarga temporada de bon temps que encara li quedava per a emprendre una segona expedició, aquesta de sorpresa. Els *Annals d'Anià*, com hem llegit, són molt taxatius: dimecres, 22 d'agost de 725, els sarraïns destruïren la ciutat d'Autun i s'emportaren els tresors. Un precepte posterior de Carles el Calb a la seva església feia referència a d'altres d'anteriors en els quals

«invenit qualiter olim a perfidis sarracenis prefata urbs depopulata fuisset et sedes matris ecclesie... igne concremata fuisset et omnia strumenta cartarum in eodem incendio exusta...».³⁶

Breysig³⁷ cita unes breus notes:

«Saracini venerunt primitus», «Saracini primitus ingrediuntur»,

contingudes en els *Annals* del regne franc oriental i referides al 725, notes que forçosament fan referència a aquesta expedició, en realitat la primera incursió sarraïna terra endins del Regne pròpiament franc. És un argument més a favor de la data que alguns autors han volgut posposar, en el meu pensar erradament, al 731.³⁸

Per les tradicions locals sembla que aquesta expedició d'Ambasa assolí una gran amplitud i anà fins a estavellar-se contra els murs de Sens.³⁹ Això no obstant, les fonts generals s'ho callen. No fou gloriosa per a ningú, i als cronistes no els abelleix de parlar de campanyes desgraciades: els borgonyons no en sortiren gaire ben parats, i Ambasa hi anà a trobar la mort, el «martiri». Fóra ferit en batalla i moriria en el camí de retorn amb temps per a confiar a Udra el comandament de l'exèrcit per conduir-ne la retirada i mantenir-hi la disciplina. Com que la seva mort fou fixada al gener de 726 i la presa d'Autun a l'agost de 725, resulta que l'expedició hauria tingut una duració considerable i la depredació de les regions borgonyona i lionesa hauria estat d'una magnitud proporcionada.

Després de la mort d'Ambasa, la Septimània, ja totalment sotmesa al domini musulmà, fruï un període de pau; almenys les fonts historiogràfiques, termòmetre indicatiu de les activitats bèl·liques, guarden silenci. A Còrdova governen successivament diversos emirs. Al començament de la primavera del 730 és nomenat abd al-Rahman al Ghafikí, aquell general que havia conduït a Narbona les tropes derrotades per Eudó de Tolosa l'any 721. Fou en

36. TESSIER, *Recueil des actes de Charles le Chauve* (París 1943), núm. 23, de l'any 843.

37. BREYSIG, *Jahrbücher*, 61.

38. Principalment CHAUME, *Les origines du duché de Bourgogne*, I (Dijon 1925), pàg. 69, n. 5.

39. Vegeu *Histoire de Languedoc*, I, 784-791.

temps del seu comandament que tingué lloc a Septimània una rebel·lió sonada contra l'autoritat de l'emir.

L'*Anònim de Còrdova*, que és la font que ens informa detalladament del fet, ens el conta així:

«Abdirraman vir belliger, in era DCCLXVIII, ... in potestate properat letabundus, cunctis per triennio valde prelatus. Cumque nimium esset animositate et gloria preditus, unus ex Maurorum gente nomine Munnuz, audiens per Libie fines iudicium seva temeritate opprimi suos. pacem nec mora agens cum Francos, tyrannidem ilico preparat adversos Spaniae Sarracenos. Et quia erat fortiter in prelio expeditus, omnes hoc cognoscentes palatii conturbatur status. Set non post multos dies expeditionem prelii agitans Abdirrama supra memoratus rebellem in misericorditer insequitur conturbatus. Nempe ubi Cerritanensem oppidum repperitur bellatus, obsidione oppressus et aliquamdiu infra muratus iudicio Dei statim in fugam prosiliens cedit exauctoratus. Et quia a sanguine Christianorum, quem ibidem, innocentem effuderat, nimium erat crapulatus et Anambadi inlustris episcopi decoram iubentis proceritatem, quam igne cremaverat, valde exhaustus atque adeo ob hoc jam satis damnatus civitatis penititudine olim abundantia aquarum affluentis, site preventus, dum quo aufugeret non repperit, moriturus statim exercitu insequente in diversis anfractibus manet elapsus. Et quia filiam suam dux Francorum nomine Eudo, causa federis ei in conjugio copulandam ob persecutionem Arabum differendam jam olim tradiderat ad suos libitus inclinandam, dum ad eam tarditat de manu persequentium liberandam, suam morti debitam preparat animam. Sicque dum eum publica manus insequit, sese in scisuris petrarum ab alto pinnaculo jam vulneratus cabilando precipitat atque, ne vivus comprehenderetur, animam exhalat. Cujus caput statim, ubi eum jacentem repperunt, trucidant et regi una cum filia Eudonis memorati ducis presentant. Quam ille maria transvectans sublimi principi procurat honorifice destinandam.»

Entre els historiadors aràbics és Ibn Idharí⁴⁰ el que fa una breu referència a la rebel·lió de Munussa. Diu:

«Després governà Espanya al-Haitam ibn Ubayd al-Kirarí, a començaments de l'any III (abril 729); el seu valiat durà deu mesos, per més que alguns opinen d'altra manera, i fou ell el qui realitzà una expedició contra Munussa.»⁴¹

40. Ibn Idharí, autor d'*Al-Bayan al-Maghrib*, era marroquí, visqué al final del XIII i acabà la seva obra el 1306. Un llibre d'aquesta era dedicat a la història del Maghrib, des de la conquesta fins al 1205; un segon llibre, a la història d'al-Andalus fins al 997; un tercer narrava la caiguda del califat i l'època dels regnes de Taif. Els dos primers foren publicats per DOZY, *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Albayanol-Mogrib, par Ibn Adhari* (Leyden 1848-1851), i traduïts per FAGNAN, *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al Bayano't-Mogrib* (Alger 1901-1904), i el segon volum per FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, *Historia de Al-Andalus, de Abendarí* (Granada 1862). Ibn Idharí dona molta importància als emirs Umeies dedicant un capítol a cada un d'ells, del 756 al 997, amb una introducció genealògica, una història en forma d'annals i un epíleg crític en cada capítol. Esmenta moltes fonts que no va utilitzar, presumint d'erudició. Per als orígens i els primers temps se serveix molt d'Ahmad al-Rasí, però per al període de 756-976 plagia l'obra d'Arif ibn Ziyad, utilitzant ensems Ahmad al-Rasí, Ibn Haiyan i Ibn al-Faiyad. Té el defecte de sentir-se compilador, però és, en canvi, un admirable informador, que estima la circumstància i l'anècdota, no menyspreant detalls de les seves nombroses fonts. Presenta moltes concordances amb Ibn al-Athir, degudes, no pas a una consulta directa, sinó al fet que Ahmad al-Rasí i Arif ibn Ziyad, fonts d'Ibn al-Athir i d'Ibn Idharí, se serviren dels mateixos annals i cròniques. Vegeu: SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 325-335; GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura*, 162; PONS BOHIGUES, *Ensayo*, 414-415.

41. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 41. D'aquest text deu derivar l'expressió «combaté la terra de Munussa i la conquistà» que al-Makkarí aplica també a l'emir al-Haitham; MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 51. CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 191, cita una referència que fa Ibn al-Faradí en la biografia d'Abd al-Rahman al-Ghafiki, segons la qual aquest emir l'any 731 va fer una expedició contra els francs i arrasà el país i s'emportà en el botí una estàtua d'or i pedres precises que repartí entre els soldats. ¿Seria això una al·lusió a l'expedició contra Munussa, aliat dels francs?

amb una gran autonomia; posats a les mans d'un home animós i ambiciós, «fortiter, in prelio expeditus», com ens descriu l'*Anònim* a Munussa, és molt explicable que el portessin a relliscar cap a una actuació exclusivament personal, fins a una revolta contra el poder central de Còrdova. És el primer cas de la sèrie continuada de revoltes internes que debilitaran la potència musulmana a Hispània fins a trossejar-la; també és el primer cas d'oposició violenta entre berebers i àrabs que pocs anys després hauria d'encendre la foguera que abrandaria tota la Hispània i el Marroc. Munussa és, en diversos sentits, un precursor.

Justificant la seva actuació en l'opressió de la qual eren víctimes els «seus» — cal entendre els moros o berebers — per part de les autoritats sarraïnes de la veïna Cerdanya, es llança sobre aquestes i, com els cristians de la regió les haguessin ajudades lleialment, també els castiga amb severitat, fins a arribar i tot a cremar llur bisbe Anambad, que segurament era el d'Urgell.

Fóra per a tenir les mans lliures per a aquesta empresa, que en la intenció de Munussa seria concebuda amb gran ambició, que lligà un tractat d'amistat amb el duc Eudó d'Aquitània, el vencedor d'al-Samh; també al duc li convenia d'assegurar-se la pau a la seva frontera del sud-est a fi de poder resistir un probable atac que preveia, pel cantó septentrional, de part de Carles Martell, atac que de fet es produí el 731. La penyora del tractat, que havia de segellar l'amistat i la fidelitat mútues, fou el lliurament de la filla d'Eudó, com a esposa, al valí moro.

A la Cort musulmana, al palau de Còrdova, la revolta de Munussa produí una gran commoció; hom li donà de seguida la importància que es mereixia, pel seu cap i pels mitjans dels quals ell podia disposar. L'emir Abd al-Rahman organitzà a tota pressa una expedició per a dominar-la. Des del primer moment — ens és dit — Munussa fou acorralat i obligat a tancar-se dins els murs de Llúvia, la capital de la Cerdanya;⁴⁹ l'abastament d'aigües de la població fou trencat i la resistència es féu difícil; a Munussa li calgué abandonar la plaça intentant la salvació amb la fugida. Però, com es retardés per poder salvar la seva muller, fou atrapat pels seus perseguidors i, a fi de no caure presoner, se suïcidà tirant-se cingles avall. Li fou tallat el cap, que els perseguidors trameteren a l'emir, junt amb la filla d'Eudó, la vídua del vençut; Abd al-Rahman la destinà al califa de Damasc, al qual, després d'haver travessat el mar, fou honoríficament presentada.

Així acabà aquest episodi tan significatiu, que tingué com a escenari la Cerdanya, i que fou com un precedent de tants altres de semblants que es produiran en el curs de les relacions de frontera, tan variables, entre les autoritats franques i els inquietos i ambiciosos valís de Septimània i de Catalunya.

49. L'*Anònim* parla només d'un castell de Cerdanya, però com que abans ha fet referència a les autoritats sarraïnes de Llúvia, que foren precisament objecte de l'atac de Munussa, hom pot pensar que fou en aquesta plaça forta, capital de la regió, on va anar a tancar-se. La importància estratègica de Llúvia és remarcada per sant Julià quan en la seva *Historia de la rebel·lió de Paulus* explica com Vamba va dividir el seu exèrcit destinat a Septimània en tres «turmas»: «ita ut una pars ad castrum Libye, quod est Cirritanae caput, pertenderet; secunda, per Ausonensem civitatem Pyrenaei media peteret; tertia per viam publicam juxta ora maritima graderetur». *España Sagrada*, VI pàgs. 537-571. Els historiadors del Llenguadoc interpreten la citació de Llúvia per l'*Anònim* com referint-se a la Líbia africana, i foren seguits mecànicament en la seva opinió per la majoria dels escriptors posteriors; només el P. GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiàstica de España*, III (Madrid 1936), 33, s'evadí de la cadena erudita i, bevant directament a la font, identificà correctament la citació.

L'*Anònim de Còrdova* i Ibn Idharí, que degué trobar la seva informació en Ahmad al-Rasí, es contradiuen, doncs, sobre la data de la revolta de Munussa; és el primer escull amb què topem en voler explicar la història de l'esdeveniment. Per la meua banda em decanto a donar major fe a l'atribució cronològica de l'*Anònim*, que escrivia a solament 25 anys de distància dels fets i que acostuma a disposar d'excel·lent informació. Però, com des del segle passat, amb les revelacions de Dozy primer i les de Codera després sobre la historiografia aràbiga, aquesta es posà de moda, hi hagué una tendència a sobrevalorar-la posant-la per damunt de les altres fonts hispàniques o franques, i això donà lloc a moltes desviacions.

Una d'elles es refereix precisament al tema que ara desenrotllem. Codera li dedicà un estudi monogràfic: *Munuza y el duque Eudón*.⁴² Per a ell, la relació de l'*Anònim* és una llegenda, i Munussa no és pas el nom d'una persona, sinó d'una regió, i arriba a insinuar la possibilitat que es tracti de Manresa,⁴³ «pues esta población debía ser centro de una región; al menos después lo fue». Codera no volia admetre que l'*Anònim* pogués estar més ben informat que al-Makkarí.

Però no fou solament Codera que es dedicà a brodar filigranes al voltant del nom i de la personalitat de Munussa; un historiador tan assentat com Breysig l'identificà amb Utman ibn Abi Nisa⁴⁴ seguint els passos de la fantasia de Conde,⁴⁵ i, a remolc d'aquest autor, ens presenta una relació de fets senzillament imaginària. Una altra sèrie d'historiadors: Dozy, Fernández y González, Lafuente-Alcántara, Tailhan, l'identifiquen amb el suposat Munussa, governador de Gijón, que intervingué en els fets de Covadonga i era un dels generals de Tàrik als primers moments de la invasió, segons la relació llegendària de la *Crònica de Alfonso III*.⁴⁶

Aquesta darrera opinió tan estesa ha estat justament combatuda i qualificada d'absurda per Barrau-Dihigo;⁴⁷ però es troba tan arrelada, que encara continua mantenint-se, com ho mostra la seva admissió per de las Cagigas en la seva obra *Los Mozárabes*.⁴⁸

Cal resignar-se al fet que no hi ha altra font històrica vàlida sobre l'episodi de Munussa que l'*Anònim de Còrdova* i la concisa al·lusió, equivocada de data, d'Ibn Idharí. Tot el problema es redueix, doncs, a comprendre i a interpretar rectament el que volgué dir-nos l'*Anònim* amb la seva relació bastant confusa.

En primer lloc la personalitat de Munussa: és un bereber, un moro. L'*Anònim* estableix una distinció claríssima entre el moro Munussa i els sarraïns àrabs que ell combat. Munussa ha d'ésser, a judicar per la seva actuació, el *valí* o governador de la província transpirinenca de Septimània o Gòtia, que Ambasa havia arrodonit des del 725 i que des dels primers moments de la presa de Narbona, el 720, havia estat organitzada militarment com a baluard defensiu i ofensiu enfront de les terres dels francs. Aquest caràcter especial militar atribuïa al governador de la província un poder i uns mitjans excepcionals que li permetien d'actuar

42. CODERA, *Munuza y el duque Eudón*, en «Colección de estudios árabes», VII (Zaragoza 1903), 141-169.

43. CODERA, *Munuza*, pàg. 163, n. 1, i *La dominación arábiga en la cuenca del Ebro y en la Galia meridional*, «Colección de estudios árabes», VIII (Madrid 1917), 115, n. a.

44. BREYSIG, *Jahrbücher*, 63-64.

45. CONDE, *Historia de la dominación de los árabes en España*, I (Barcelona 1844), 66-69.

46. *Crónica de Alfonso III*. Edición preparada por ZACARÍAS GARCÍA VILLADA (Madrid 1918).

47. BARRAU-DIHIGO, *Recherches sur l'histoire politique du royaume Asturien (718-910)*, a «Revue Hispanique», LII, (París 1921), 128-130.

48. DE LAS CAGIGAS, *Los Mozárabes* (Madrid 1947), 89.

Abd al-Rahman, superada brillantment la rebel·lió de Munussa, es dedicà a preparar un atac a fons contra l'aliat del vençut, el duc Eudó. El llançà l'any següent, 732, i començat amb ple èxit amb la presa de Bordeus, la derrota de les tropes aquitanes i el saqueig de Poitiers, s'estavellà en el camí de Tours en topar amb l'exèrcit nòrdic de Carles Martell. La batalla decisiva, no lluny del mateix Poitiers, tingué lloc els últims dies d'octubre del dit any 732. Abd al-Rahman hi trobà la mort; l'exèrcit sarraí emprengué la retirada cap a Hispània.

No ens correspon aquí — fugiríem del nostre tema — de detallar aquesta cèlebre expedició que tant de renom havia d'adquirir; el lector pot consultar sobre ella les obres de Breysig, Mühlbacher, Lot i Lévi-Provençal, amb les pertinents citacions de fonts i de bibliografia.⁵⁰ Però l'hem volguda mencionar per tal de deixar ben dibuixada la situació al Migdia francès. Després de les batalles de Tolosa i de Poitiers, la mateixa Aquitània resta al marge de l'acció musulmana.

* * *

Després de la mort d'Abd al-Rahman a Poitiers, l'emir d'Àfrica nomenà per substituir-lo en el govern d'Hispània abd al-Malik ibn Katan. L'*Anònim de Còrdova* diu que aquest governador rebé ordre del seu cap d'atacar els cristians; el cap es queixava

«quare nil ei in terras Francorum prosperum eveniret de pugnae victoria.»

Malgrat que aquesta al·lusió a les terres dels francs sigui tan precisa, la narració que tot seguit fa l'*Anònim* de l'expedició empresa en virtut d'aquell manament no sembla poder aplicar-se a altra regió que a l'asturiana; és opinió meua que durant el govern d'Abd al-Malik, de la darrerria del 732 al final del 734, no hi hagué expedicions sarraïnes pel cantó de Septimània; el fracàs de les anteriors hauria servit de lliçó.

Fou en temps de l'emir Ukba, de novembre del 734 a gener del 741, quan reprenen les intervencions musulmanes més enllà de les fronteres de Septimània. Però ara no és pas l'emir de Còrdova el qui n'emprèn la iniciativa, sinó el mateix valí de Septimània, que en aquells moments era Yusuf ibn Abd al-Rahman al-Fihrí. Seguint el precedent de Munussa, aquest governador obra també pel seu compte, actuant contra les terres franques, sense derivar, però, com el seu antecessor, a una posició de rebel·lia envers Còrdova. Les iniciatives de Yusuf foren de molta importància i donaren lloc a complicacions sonades.

Vegem com ho expliquen les fonts.

Els *Annals d'Anià*, referint-se inicialment a l'any 734, s'expressen així:

«His temporibus Jusseph ibin Abderaman Narbona preficitur. Alio anno Rodanum fluvium transivit, Arelato civitate pace ingreditur, thesaurosque civitatis invadit et per IIII^{or} annos totam Arelatensem provinciam depopulat atque depredat... Post haec prefatus princeps [Carles Martell], audiens quod Sarraceni provinciam Arelatensem vel ceteras civitates in circuitu depopularent, collecto magno exercitu Franchorum vel Burgundionum vel ceterarum in circuitu nacionum, que dicioni illius erant, Avinionem civitatem bellando inrupit, Sarracenos

50. BREYSIG, *Jahrbücher*, 66-69; MÜHLBACHER, *Regesta Imperii* (Innsbruck 1908), a l'any 732; LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 42-45. No és admissible la versió donada pel primer que l'exèrcit sarraí vençut es retirés cap a Narbona: el més natural és que seguis el mateix camí d'anada, o sigui per Navarra.

quos ibi invenit interemit, et transito Rodano, ad obsidendam civitatem Narbonam properat. Quam dum obsideret, Ocuca, rex Sarracenorum, ex Hispania Amor ibin Ailet cum exercitu magno Sarracenorum ad presidium Narbona transmittit. Tunc Karolus partem exercitus sui ad obsidendam civitatem reliquit; reliquam vero partem sumpta, Sarracenis obviam exivit in prelio super Berre fluvio, et dum preliare cepissent debellati sunt Sarraceni a Francis cede magna, maximaque pars ipsorum cecidit in gladio. Et experti sunt Sarraceni a Franchorum prelio, qui ex Siria egressi sunt, Karolum fortissimum in omnibus repererunt. Ipse vero Karolus, spolia collecta et copiosam predam, cum reverteretur, Magdalonam destrui precepit, Nemauso vero arenam civitatis illius atque portas cremari jussit; atque obsidibus acceptis, reversus est in Franciam.»

En la crònica coneguda amb el nom de *Continuadors de Fredegari*,⁵¹ un d'aquests continuadors que escriví per insinuació de Childebrand, germà de Carles Martell, s'explica així:

«Idcirco sagacissimus vir Carlus dux, commotu exercitu, partibus Burgundia dirigit, Lugdunum Gallie urbem, majores natu atque praefectus ejusdem provincie sua dicione rei publice subjugavit, usque Marsiliensem urbem vel Arlatum suis iudicibus constituit, cum magnis thesauris et muneribus in Francorum regnum remeavit, in sedem principatus sui.» «Denuo rebellante gente valida Ismahelitarum, quos modo Sarracinos corrupto vocabulo nuncupant, inrumpentesque Rodanum fluvium, insidiantibus infideles hominibus sub dolo et fraude, Mauronto quidem cum sociis suis, Avennionem urbem munitissimam ac montuosam ipsi Sarracini, collecto hostile agmine, ingrediuntur; illisque rebellantibus, ea regione vastata. Ad contra vir egregius Carlus dux germanum suum, virum inlustrium Childebrando ducem cum reliquis ducibus et comitibus illis partibus cum apparatu hostile diriget. Quique praepropere adeandem urbem pervenientes, tentoria instruunt, undique ipsud oppidum et suburbana praeoccupant, munitissimam civitatem obsedunt, aciem instruunt, donec insecutus vir belligerator Carlus praedictam urbem adgreditur, muros circumdat, castra ponit, obsidionem coacervat. In modum Hiericho cum strepitu hostium et sonitum tubarum, cum machinis et restium funibus super muros et edium moenia inruunt, urbem munitissimam ingredienti succendunt, hostes inimicos suorum capiunt, interficientes trucidant atque prosternent et in sua dicione efficaciter restitunt. Victor igitur atque bellator insignis Carlus intrepidus Rodanum fluvium cum exercitu suo transiit, Gotorum fines penetravit, usque Narbonensem Galliam peraccessit, ipsam urbem celeberrimam atque metropolim eorum obsedit, super Adice fluvio munitionem in girum in modum arietum instruxit, regem Sarracinarum nomine Athima cum satellitibus suis ibidem recludit castraque metatus est undique. Haec audientes majores natu et principes Sarracinarum, qui commorabantur eo tempore in regionem Spaniarum, coadunato exercito hostium, cum alio rege Amormacha nomine adversus Carlum viriliter armati consurgunt, praeparantur ad proelium. Contra quos praefatus vir Carlus dux triumphator occurrit, super fluvium Byrra et valle Corbaria palatio occurrit. Illisque mutuo confligentibus, Sarracini devicti atque postrati, cernentes regem eorum interfectum, in fugam lapsi terga verterunt; qui evaserant cupientes navale evectone evadere, in stagnum maris natantes, namque sibimet mutuo conatu insiluunt, Mox Franci cum navibus et jaculis armaturis super eos insiluunt, suffocantesque in aquis,

51. L'anomenada *Crònica de Fredegari*, que tanta importància té per a la història merovingia i que sembla d'origen borgonyó, fou transportada al segle VII a Austràsia; aquí caigué a les mans d'historiadors devots de la família carolíngia. Són els anomenats *Continuadors de Fredegari*. Un primer continuador afegí el fragment que va de l'any 724 al 734 : és el que relatà la batalla de Poitiers. El segon s'estengué del 736 al 751 : és el que ens serveix ara per a l'expedició de Carles Martell. Darrerament un tercer relatà el període que va del 751 al 768, data, aquesta darrera, de la mort de Pipí; aquest fragment constitueix una mena d'història oficial d'aquest rei. Els dos primers continuadors escriviren per insinuació de Childebrand, germà de Carles Martell; l'últim, per ordre de Nibelung, fill de Childebrand. Ens servim en les nostres citacions dels *Continuadors de Fredegari*, de l'edició de KRUSCH, *Fredegarii et aliorum chronica*, M. G. H.: *Scriptores rerum Merovingicarum*, II (Hannover 1888).

interimunt. Sicque Franci triumphantes de hostibus, praeda magna et spolia capiunt; capta multitudine captivorum, cum duce victore regionem Gothicam depopulant. Urbes famosissimas Nemausum, Agatem hac Biterris, funditus muros et moenia destruens, igne subposito, concremavit; suburbana et castra illius regiones vastavit. Devicto adversariorum agmine, Christo in omnibus praesule et caput salutis victoriae, salubriter remeavit in regionem suam, in terra Francorum, solium principatus sui. Denuo curriculo anni illius mense secundo praedictum germanum suum cum pluribus ducibus atque comitibus, commoto exercitu, partibus Provinciae dirigit. Avennionem urbem venientes, Carlus properans peraccessit cunctamque regionem usque litus Maris magni sue dominationi restituit, fugato duce Mauronto, impenetrabilibus tutissimis rupibus, maritimis munitionibus. Praefactus princeps Carlus, cuncta sibimet adquisita regna, victor regressus est, nullo contra eum rebellante. Reversusque in regione Francorum, egrotare coepit in villa Vermbria super Isra fluvium.»⁵²

Un altre historiador, Warnefrid, dit Pau Diaca, ens dóna una informació molt interessant sobre el tema en la seva *Història dels lombards*;⁵³ diu:

«Per idem tempus Sarracenorum exercitus rursus in Galliam introiens, multam devastationem fecit. Contra quos Carolus non longe a Narbona bellum committens, eos sicut et prius maxima caede prostavit. Iterato Sarraceni Gallorum fines ingressi, usque ad Provinciam venerunt, et capta Arelate, omnia circumquaque demoliti sunt. Tunc Carolus legatos cum muneribus ad Luitprandum regem mittens, ab eo contra Sarracenos auxilium poposcit; qui nihil moratus cum omni Langobardorum exercitu in ejus adjutorium properavit. Quo comperto gens Sarracenorum mox ab illis regionibus aufugit; Luitprandus vero cum omni suo exercitu ad Italiam rediit.»

Al costat d'aquestes dues fonts de caràcter general, unes altres dues de caràcter regional fan referència als mateixos esdeveniments: els *Gesta abbatum Fontanellensium*, que diuen:

«anno... Dominicæ Incarnationis 737 nunciatum est invicto Karolo principi, quod seva gens Sarracenorum obtenta Septimania et Gotia, in partes jam Provinciae irruissent castrumque munitissimum Avinionem per fraudem quorundam provincialium comitatum illum obtinuisent»;⁵⁴

52. Els erudits dels segles XVII i XVIII utilitzaren sovint com a font per a la història de l'època que estudiem els *Annales Mettenses*. Per a aquests *Annales Mettenses* utilitzem l'edició de SIMSON, *Annales Mettenses priores. Scriptorem rerum Germanicarum in usum scholarum ex M. G. H. separatim editi* (Hannover 1905). Els *Annales Mettenses* tenen per a nosaltres una remarcable importància, puix que, malgrat que es serviren sovint dels *Annals reials*, utilitzaren també d'altres fonts, probablement entre elles alguns *Annals meridionals* perduts, del grup que serví de base a la *Crònica de Moissac* i als *Annals d'Anià*. Foren redactats poc després de l'any 805, i llur autor sembla relacionat amb el Palau carolingi, sense que sigui possible de determinar-ne la procedència de Saint-Denis, Metz o un altre centre; el 830 foren objecte d'una revisió, l'autor de la qual sembla també relacionat amb la Casa reial, possiblement sota la influència del bisbe de Metz, Drogó (822-855), un fill de Carlemany. Sobre aquests *Annals* vegeu HALPHEN, *Études critiques sur l'histoire de Charlemagne* (París 1920), 49-55, i WATTENBACH-LEVISON, *Deutschland Geschichtsquellen im Mittelalter*, II (Weimar 1953), 260-264. Per al tema que tractem ara, els *Annales Mettenses* se serveixen únicament dels *Continuadors de Fredegari*; n'estalviem, doncs, el text al lector. Cal remarcar que atribueixen l'expedició a Avinyó i Narbona a l'any 737, i la de Provença al 739.

53. Warnefrid, dit Pau Diaca, visqué durant molt de temps a la cort dels reis llombards, es retirà a Monte Cassino i el 781 a la Cort de Carlemany, on sojornà alguns anys fins a tornar a Itàlia, on morí vers el 800. Escriví la seva *Història dels Llombards* després de l'any 787. Em serveixo de l'edició publicada per BETHMANN i WAITZ, *MGH: Scriptores rerum Langobardicarum* (Hannover 1878), a la pàg. 183.

54. Els *Gesta* continuen després la relació dels esdeveniments servint-se dels *Continuadors de Fredegari*, a través dels *Annales Mettenses*. No afegeixen res de nou. Foren fets al mateix monestir de Fontenelle entre el 833 i el 845. Publicades per LOEWENFELD, *Gesta abbatum Fontanellensium, M. G. H. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (Hannover 1886).

i el *Chronicon Viennense* d'Adó, que explica:

«Sarraceni pene totam Aquitaniam vastantes et late alias provincias igne ferroque superantes, Burgundiam durissima satis infestatione depraedantur, pene omnia flammis exurentes, monasteria quoque ac loca sacra foedantes, innumerum populum abigunt atque in Hispaniam transponunt. Contra quos Carolus iterum expeditionem movit.»⁵⁵

Al·lusions encara més breus a les gestes de Carles es troben en d'altres Annals francs, que detallen Breysig i Mühlbacher;⁵⁶ no ens informen de cap altra particularitat sobre el tema i solament constitueixen un testimoniatge més de la importància que els historiadors de l'època atorgaren a les expedicions de Carles Martell a Narbona i a Provença. En aquest sentit és reveladora la valoració que en fa Eginhard en la seva *Vita Karoli*, equiparant les batalles del Berra i de Poitiers:

«... Karolus, qui tyrannos per totam Franciam dominatum sibi sindicantes obpressit et Sarracenos Galliam occupare temptantes duobus magnis proeliis, uno in Aquitania apud Pictavium civitatem, altero juxta Narbonam apud Birram fluvium, ita devicit ut in Hispaniam eos redire compelleret...».⁵⁷

Contrastant amb les fonts franques, les aràbigues guarden en general silenci sobre les expedicions d'aquest temps a les fronteres franques, potser perquè es tracta d'iniciatives locals o més aviat encara per llur final desgraciat. Solament s'ocupen, i encara d'una manera confusa, de les empreses per l'emir Ukba. L'*Ahkkbar madjmua*, diu:

«I entrà (Ukba) a Hispània l'any 110 i hi estigué uns anys i conquistà el país fins arribar a Narbona i apoderar-se de Galícia, Alaba i Pamplona.»⁵⁸

Ibn Idharí, pouant en la mateixa font, repeteix:

«Cada any, Ukba, combatia els politeistes, i conquistà diverses ciutats. Fou ell qui entrà en la de Narbona i conquistà Galícia i Pamplona, i les poblà de musulmans...».

55. Adó, bisbe de Vienna, en el Delfinat, morí el 874, i havia escrit, ultra el *Breviarium chronicorum de sex aetatibus mundi ab Adamo ad ann. 869*, al qual fem referència, el cèlebre *Martirologi* i unes vides de sants. Compongué la *Crònica* a base de Beda, Orosi, els *Annals reials* i diversos annals monacals; en el nostre cas reflecteix una tradició local. Igualment quan conta que el bisbe Vilcari «ob cladem Sarracenorum, cum esset domus praeclarissima martyrum citra Rhodanum ab eis jam incensa, ossa beati Ferreoli ... intra urbem transtulit ... » Em serveixo de l'edició de MIGNE, *Patrologia latina*, 123 (París 1880), cols. 121-122.

56. BREYSIG, *Jahrbücher*, 80 ss.; MÜLBACHER, *Regesta*, a l'any 737.

57. EGINHARD, *Vita Karoli*, § 2. Com és sabut, Eginhard escriví la seva cèlebre vida de Carlemany durant el quart decenni del segle IX, quan vivia retirat a Seligenstadt; ultra els seus records personals, se serví principalment dels *Annals reials* i, en el cas que tractem, dels *Continuadors de Fredegari*. Ens servim de l'edició de HALPHEN: EGINHARD, *Vie de Charlemagne, éditée et traduite par Louis Halphen (Les classiques de l'Histoire de France au Moyen Âge)* (París 1943), 23-30. Sobre les condicions d'elaboració de l'obra d'Eginhard vegeu en HALPHEN, *Études critiques*, el capítol titulat «Eginhard, historien de Charlemagne», 60-103; la «Introducció» del mateix autor a l'edició citada; i WATTENBACH-LEVISON, *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, 273-277. Halphen conclou que «il faut ... se défier de sa partialité. Il ne s'est pas caché dans sa préface d'avoir voulu écrire un panégyrique, et l'on s'en aperçoit. Les quelques revers, les quelques incidents pénibles du règne qu'il ne croit pouvoir taire sont atténués, entourés d'excuses».

58. MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 48.

i afegeix que morí en l'estrada dels màrtirs, confonent-lo amb Abd al-Rahman.⁵⁹ Al-Makkari, referint-se també a Ukba, explica que lluità contra els cristians i els vencé, fent arribar els musulmans fins a Narbona i les seves ràbides del Roine, i que morí a Carcassona en el mes de Safar del 123 (gener de 741),⁶⁰ cosa que tampoc no sembla certa. Per contra, en un altre passatge intercalat als temps d'aquest capitost, el mateix al-Makkari dóna una relació molt interessant de l'expedició de Carles Martell; diu:

«Quan tot el país estigué tranquil·litzat i descansaven els esperits dels que quedaren en pau, i hagué consolidat l'establiment dels musulmans, cosa que exigí un cert temps, Mussa trameté els musulmans a França, on conquistaren, apresaren, feren prosélits, ascendiren i progressaren fins arribar al riu Roine, que fou el lloc més apartat on arribaren els àrabs en país cristià. Les tropes manades per Tàrik conculcaren el país de França i s'apoderaren de les dues ciutats de Barcelona i Narbona i de la roca d'Avinyó i del castell de Lió, sobre el Roine, i s'allunyaren molt de la costa d'Hispania per on havien entrat. Es diu que la distància de Còrdova a Narbona, en el país de França, és de 335 parasanges, i també es diu de 350. Quan els musulmans arribaren fins a Narbona, els temé Carles, rei de França, i s'espantà de les seves conquestes, convocà les seves tropes i es dirigí amb un gran contingent contra els musulmans. En arribar al castell de Lió i assabentats els àrabs de com eren de nombrosos els francs, retrocediren, i Carles arribà fins a la roca d'Avinyó, on no trobà cap musulmà, puix que aquests es trobaven de l'altre costat en les muntanyes, prop de la ciutat de Narbona; es trobaven en situació difícil perquè estaven mancats de guies i exploradors, i, sense adonar-se'n, es trobaren voltats per l'enemic de Déu, Carles, el qual els privà de refugiar-se a la ciutat de Narbona i els presentà batalla. La lluita fou aferrissadíssima, i hi moriren màrtirs molts musulmans; altres atacaren les files dels francs, les superaren, entraren a Narbona i es refugiaren en el seu castell. Carles els assetjà durant alguns dies, però havent perdut alguns homes i sent-li difícil de continuar així, amb la por de l'arribada de nous reforços als musulmans, se'n tornà al seu país després d'aixecar el setge. Enfront dels musulmans i tocant al Roine construí alguns castells, posant-hi una forta guarnició, que serviren de frontera entre el seu país i els musulmans. Això passava a la Terra gran (el Continent), més enllà d'Hispania.»⁶¹

Tampoc l'*Anònim de Còrdova* no fa referència a les lluites ultrapirinenques de Yusuf; solament parlant d'Ukba constata:

«expeditionem Francorum cum multitudine exercitus adtemtat. Deinde Cesaraugustam civitatem progrediens, sese cum infinita classe, aucte receptat. Sed ubi rebellionem Maurorum per epistolas ab Africa missas subito lectitat, nec mora quanta potuit velocitate Cordobam repedit, transductis promuntoriis sese receptat.»

Això devia esdevenir-se als darrers temps del seu emirat, vers 740.

La combinació de totes aquestes fonts permet una reconstrucció molt ajustada, probablement, a la realitat. L'aspecte més confús és el cronològic, no pas en la successió seriada dels fets, que aquesta és clara, sinó en la fixació de la data precisa de cada un d'ells.

59. MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 50

60. MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 51. En un altre lloc diu al-Makkari: «L'any 121 (738-739) romania Ocba a Espanya i havia elegit, en el més apartat de la frontera superior, una ciutat anomenada Narbona, a la que s'establí per fer la guerra santa. Ocba, quan feia un presoner, no el matava fins haver-li proposat l'islamisme i palesat els defectes de la seva religió. Així convertí dos mil homes». MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 53.

61. MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 15.

El primer problema a considerar, ja que es presenta com l'originària causa de tots els altres, és l'expedició consignada pels *Continuadors de Fredegari*, de Carles Martell contra Lió i Provença. Els historiadors del Llenguadoc la situen el 733, i de tota manera ha d'ésser anterior al 735. Els governants d'aquelles regions, a semblança del que hem vist que havia passat a Aquitània, s'havien anat deslligant del poder merovingi, i Carles volgué reintegrar-los al Regne franc, i a aquest voler respongué la seva expedició, que de moment tingué ple èxit, a judicar per les afirmacions dels *Continuadors*: que subjuguà la ciutat de Lió i el prefecte de la seva província i assolí de posar jutges seus a Marsella i a Arles.

Però l'eficàcia de l'acció de Carles no fou gaire duradora; els derrotats i sotmesos no es donaren per vençuts. Aviat apareix un Mauront, el qual, capitanejant els seus companys, adopta una posició rebel. No tenim sobre aquest personatge altres referències que les citacions dels *Continuadors*, i, per tant, ignorem si es tracta del prefecte de la província de Lió, que ja havia estat abans subjugat per Carles, cosa que semblaria plausible.

Mauront, per consolidar la seva posició, s'alià amb el valí de Septimània, que en aquells moments era Yusuf ibn Abd al-Rahman, tal com el duc Eudó de Tolosa ho hauria fet pocs anys abans amb el valí Munussa; i així com Eudó havia lliurat com a penyora del pacte la pròpia filla, a Mauront li calgué lliurar la plaça forta d'Avinyó i l'opulenta ciutat d'Arles; és veritat que Mauront sol·licitava una ajuda positiva, mentre que Eudó no pretenia sinó una neutralitat; aquest es proposava de no ésser atacat pel darrera; aquell demanava d'ésser defensat activament. D'aquesta manera els sarraïns traspasaren el Roine per instal·lar-se per primera vegada a Provença.⁶² Devia ésser cap a l'any 735, segons els comptes dels *Annals d'Anià*.

Hom endevina per les fonts un canvi de posició per part dels sarraïns poc després de llur entrada pacífica pactada; aviat es convertiren en uns aliats incòmodes, apetents de les riqueses del país ocupat i de les regions veïnes. Els *Annals d'Anià* parlen de la confiscació dels tresors d'Arles i del subsegüent saqueig i despoblació de la província i les regions circumdants; els *Continuadors de Fredegari* de la devastació del país. Els detalls els proporciona la *Crònica* d'Adó de Vienna, que, escrita en el mateix país que sofrí la devastació, guarda un record més penetrant de les desventures d'aquell temps, amb les dues característiques d'incendi d'esglésies i monestirs, i de ramassades d'habitants transportats a Hispània en esclavatge. El mateix Adó ens informa que la tempesta s'esmunyí cap a Borgonya, mentre que la relació d'al-Makkari ens parla de la presa de Lió.

Aquesta expansió cap al nord degué tenir lloc el 737, car aquesta és la data que, segons els *Gesta* de Fontenelle, Carles Martell s'alarmà per l'audàcia de les campanyes sarraïnes.

De la importància que representava l'amenaça per al Regne franc en són testimoniats les extraordinàries mesures que contra ella es cregué obligat a prendre Carles Martell. D'una banda reuní un fort exèrcit compost de francs, borgonyons i d'altres nacions veïnes, dependents d'ell. D'altra banda, acudia a Luitprand, el rei de Llombardia, demanant-li ajut. Per a aquest, també la presència dels musulmans a la frontera oriental de Provença representava una perillosa amenaça; atorgà, en conseqüència, la seva col·laboració i reuní tot seguit l'exèrcit de tots els llombards.

62. L'expedició d'Ambasa deu anys abans, Roine amunt, no devia sinó fregar Provença, i es tractava d'una marxa ràpida.

És probable que la doble expedició combinada d'ambdós exèrcits tingués lloc a la primavera del 738. La seva aparició en forma de tenalla donà lloc a una retirada general, sense combatre, dels musulmans, a l'altra banda del Roine, cap a Narbona. Aquesta retirada espectacular és testificada per les fonts d'ambdues parts, per al-Makkarí i per Pau Diaca. Els llombards no arribaren a combatre: evacuada Provença per l'enemic, llur missió restava complerta i se'n tornaren a Itàlia.

A Carles, en canvi, se li presentà un primer lloc de resistència amb la plaça forta d'Avinyó. Els *Continuadors de Fredegari*, com ha vist el lector, ofereixen amb molt detall la descripció del setge i la presa de la ciutat, que no repetirem ara; el cronista disposava d'una informació de primera mà, la del duc Childebrand,⁶³ el germà de Carles Martell, que precisament havia estat tramès per aquest com a avançada per a atacar la plaça.

¿Qui eren els qui a Avinyó resistien contra l'avanç franc? El Makkarí conta que quan Carles hi arribà

«no va trobar-hi cap musulmà, ja que aquests eren a l'altra banda del riu, a les muntanyes pròximes a la ciutat de Narbona»;

això es contradiu amb l'afirmació dels *Annals d'Anià*:

«Sarracenos quos ibi inveni interemit»,

però no amb els *Continuadors de Fredegari*, que solament parlen d'enemics. Tot fa pensar que la resistència de la ciutat fou mantinguda bàsicament pels indígenes, pels partidaris de Mauront, i que el gros de les forces sarraïnes continuà la retirada iniciada a Lió, fins a protegir-se a la base de Narbona; els sarraïns dels *Annals d'Anià* foren, o bé els ja normalment establerts a la ciutat, o algun escamot d'ajut deixat a la rereguarda per animar la resistència del naturals.

Precisament la retirada del gros de l'exèrcit, intacte, cap a Narbona, justifica la decisió de Carles Martell, de passar, un cop rendit Avinyó, el Roine a fi de donar el menor temps a l'enemic per a enfortir-se. L'atac a Narbona, on sembla que s'havia protegit el valí Yusuf (¿fóra el «rex Sarracinorum nomine Athima» dels *Continuadors de Fredegari*?), la tramesa feta per l'emir de Còrdova, Ukba, d'un exèrcit de socors comandat pel general Amr ibn Ailat,⁶⁴ la batalla victoriosa de Carles contra aquest exèrcit a les riberes del Berra, són explicades amb tot detall en els textos que hem copiat dels *Annals d'Anià* i dels *Continuadors de Fredegari*, textos concordants amb referència a aquests esdeveniments; no cal repetir-los. Al Makkarí, que confon l'exèrcit en retirada de Provença amb el de socors tramès des d'Hispania, dóna una descripció de la batalla del Berra quelcom diversa, però molt interessant; l'exèrcit de socors es trobà en situació difícil per falta de guies i exploradors, i per això pogué ésser envoltat per Carles, «que va privar-los de refugiar-se a la ciutat de Narbona», és a dir, de poder-se reunir amb les forces que anaven a auxiliar; s'entaulà batalla, i confessa que «la lluita fou molt

63. Lot remarca la vivesa de la narració «ardent encara de l'embriaguesa del combat i de la victòria». LOT, *Le Charroi de Nimes*, «Romania», XXVI (París 1897), 567.

64. No és probable que aquest Amr ibn Ailat pugui identificar-se amb un altre Amr que figurà més tard al costat de Yusuf, com sembla opinar CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 195. Amr ibn Ailat, segons els *Continuadors de Fredegari*, morí a la batalla del Berra.

aferriada i que moriren màrtirs molts musulmans», però afirma que una part de l'exèrcit pogué travessar les línies cristianes i entrar a la ciutat, cosa que els cronistes cristians callen.

I és molt probable que aquesta afirmació tradueixi la veritat. Això explicaria el fet que Carles, que en dirigir-se al Berra havia deixat una part del seu exèrcit investint Narbona, prova de la seva intenció de prendre la ciutat, en tornar vencedor de la batalla iniciés la retirada general; segons al-Makkari, encara assetjà la ciutat uns quants dies, perdé gent i se li féu difícil la situació (potser per dificultats de forniment en una regió generalment hostil); però els cronistes cristians no parlen sinó de la retirada amb el botí de la victòria: alguna causa important degué motivar-la.

Els cronistes cristians concorden a presentar aquesta retirada com a molt dura per al país. El duc victoriós del Berra despoblà la regió de Gòtia fent multitud d'esclaus, devastant els suburbis i els castells, incendiant les ciutats d'Agda, Besiers, Magalona i Nimes, destruint llurs murs. De segur en càstig a la lleialtat que els indígenes havien demostrat envers llurs dominadors musulmans.

Els *Continuadors de Fredegari*, a continuació d'aquesta campanya de Carles a Gòtia, parlen d'una segona campanya que emprengué després cap a Provença partint d'Avinyó i fent també avançar el seu germà Childebrand. Fou la campanya que acabà amb el poder de Mauront i sotmeté definitivament la regió provençal al domini de Carles. La concordança de les dues campanyes de Provença ha donat sovint lloc que els autors s'equivoquessin confonent-les; la discriminació és clara, per més que sigui difícil de precisar el temps que s'escorregué entre l'una campanya i l'altra.

Aquesta segona expedició a Provença no afectà la Septimània, com tampoc no l'afectà la que organitzà Ukba i que hagué d'ésser abandonada a Saragossa per les raons que en el seu lloc exposà l'*Anònim de Còrdova*.

Carles Martell, amb la seva campanya de Septimània, que completà tot seguit amb la submissió de Provença, contingué definitivament l'expansió musulmana a l'interior del Regne franc. La invasió de les terres de Borgonya pels sarraïns havia estat un esdeveniment molt greu per la seva duració i per la seva duresa; impressionà profundament els contemporanis: l'any 745 sant Bonifaci escrivia al rei de Mèrcia amonestant-lo per la seva vida dissoluta, i li deia:

«si com els francs i els italians i fins els mateixos pagans ens tiren en cara, el poble dels anglis, menyspreant el matrimoni, porta una vida de dissolució i d'adulteri, imitant els sodomites, la conseqüència no podrà ésser altra que una generació bastarda, sense noblesa i dissoluta; tota la nació serà corrompuda, sense coratge per la guerra i sense fe; no serà honrada pels homes ni estimada de Déu; en una paraula, sofrirà la desgràcia dels habitants d'Hispania, de la província de Narbona i de la de Borgonya. Varen pecar per esperit de dissolució, i Déu els trameté l'assot dels sarraïns.»⁶⁵

D'altra banda, amb aquella contenció del poder musulmà, Carles Martell coronava la seva obra de governant; aviat havia de morir, el 22 d'octubre de 741.

* * *

65. Epístola 73 en l'edició de DÜMMLER, *M.G.H.: Epistolae karolini aevi*, I (Berlín 1892). Amb aquesta lletra de sant Bonifaci apareix en la història la teoria del càstig sobrenatural per la corrupció visigòtica com la causa del domini sarraí sobre el Regne visigòtic, teoria destinada a prendre una gran volada.

A la mort de Carles Martell succeeixen deu anys de pau a les fronteres de Septimània. Els fills de Carles: Carloman, Pipí i Gripó estigueren enfeinats discutint la successió i consolidant les vastes empreses de llur pare. Es barallaren primer entre ells per despullar Gripó; lluitaren contra els alamans a Baviera, contra el duc Hunold al nord d'Aquitània. Des de l'any 747, Pipí restà sol. Carloman s'havia fet monjo, Gripó anava perdut intentant alçaments inoperants.

Tampoc els sarraïns a Hispània, per llur banda, no es trobaven en situació d'empendre campanyes a la frontera; era l'època de la gran revolta dels berebers, amb l'arribada dels siris, època acompanyada de tota mena de lluites intestines, seguida d'un període de fam al centre de la Península que durà diversos anys i que deixà despoblades amples regions. Era l'època que acabarà amb el triomf de l'umeya Abd al-Rahman, el fundador de l'emirat independent, que donarà una nova direcció a la història de la Hispània musulmana.

A Septimània, el valí Yusuf seguí la sort de l'emir cordovès Ukba. El successor d'aquest, el general Abd al-Malik ibn Katan, hagué de destituir-lo i posar al seu lloc Abd al-Rahman ibn Alkama. Quan, a conseqüència de les lluites internes d'Hispània, els siris s'apoderaren de l'emirat i mataren Abd al-Malik ibn Katan, el valí de Narbona, fidel a la memòria del seu poderdant, s'uní a la revolta dels fills del difunt i fou ell el qui ferí de mort l'emir siri, Baldj, quan tingué lloc la topada de Còrdova (742). L'*Akhbar madjmua* ens ha transmès una pintoresca i detallada relació de l'esdeveniment, en la qual sobresurt el valor personal del valí i la important aportació de les tropes que provenien de la guarnició de la província narbonesa en l'incident. Ibn al-Kutiya ens dona encara una nova versió de bon interès;⁶⁶ també Ibn al-Athir i Ibn Idharí, seguint Ahmad al-Rasí, fan breus referències a l'esdeveniment.⁶⁷

La batalla de Còrdova, malgrat que comportés la mort de Baldj, fou guanyada pels siris, i Abd al-Rahman ibn Alkama hagué de retirar-se altra vegada al seu govern de Septimània, on, gràcies a la llunyania, podia mantenir-se fins a un cert punt al marge de les canviants autoritats cordoveses. Això no obstant, quan, el 747, pujà al poder emiral Yusuf ibn Abd al-Rahman, l'antic valí de Narbona, que Alkama havia substituït, aquest degué consi-

66. El relat de l'*Akhbar Madjmua*, en MILLÀS, *Historiadors àrabs*, text núm. 54, i el d'Ibn al-Kutiya en el text núm. 55. En transcrivim el darrer pel seu remarcable interès; diu: «Era a Narbona Abderrahman b. Alcama el Lahmí com a governador d'Abdelmèlic b. Catan el Fehrí, i en saber el que havia esdevingut a aquest, prengué resoltament el seu partit, en ço que el seguiren molts àrabs i berebers d'Hispània, i es dirigí a venjar la mort d'Abdelmèlic. Contra ell sortí de Còrdova Balj amb deu mil soldats entre umeies i siris. L'exèrcit d'Abderrahman b. Alcama era de quaranta mil soldats. La lluita tingué lloc en una de les alqueries —Aqua Bortona, de la regió de Ualba(?)—. En ésser cap al tard del dia de la batalla havien mort deu mil soldats d'Abenalcama i mil de Balj, per ço que digué Abenalcama: Mostreu-me Balj. Abenalcama era molt destre tirador de l'arc. Li mostraren Balj, que portava l'estendard i li tirà una sageta, la qual travessà la seva cuirassa i arribà al seu cos. Digué Abenalcama: Quant a Balj, certament l'he atrapat. Transcorregué la batalla, i Balj morí al dia següent. Després governà a Còrdova, els siris i els umeies, Tsalaba b. Salama l'Amili, i Abderrahman b. Alcama se'n tornà a la frontera.» Ibn al-Kutiya, descendent de Sara la Goda, filla d'Olmund i néta del rei Vítiza, nasqué a Sevilla i visqué a Còrdova; fou un gran savi i erudit, i morí el 977. Durant les seves lliçons dictà als seus deixebles una *Història de la conquesta d'Andalusia* que aquests prengueren amb no gaire fidelitat. La *Història de Abenalcotia* fou publicada per RIBERA, vegeu nota 9. L'autor se serví per als temps antics de les obres perdudes d'Ibn Habib, Tammam ibn Alkama, Ibn Lubaba, i de tradicions familiars. Sobre aquest autor vegeu SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Fuentes*, 216-223; GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura*, 133-135; PONS BOHIGUES, *Ensayo*, 83-87.

67. MILLÀS, *Historiadors àrabs*, textos, núm. 56, 57 i 58.

derar-se en situació perillosa i volgué intentar una rebel·lió. Sobre ella tenim tres versions concordants: Ibn al-Athir diu:

«Després se sublevà contra Yusuf, Abd al-Rahman ibn Alkama, a la ciutat de Narbona, però al poc temps fou mort, i el seu cap tramès a Yusuf»;

Ibn Idharí:

«Entre ells (els qui se sublevaren contra Yusuf) figura Abd al-Rahaman ibn Alkama, que se sublevà contra Yusuf a Narbona; aquest el combaté, i no durà gaire la lluita que Déu no li lliurés Alkama»;

al-Makkarí:

«Recorda Ibn Haiyan, que entre els que se sublevaren contra Yusuf al-Fihrí es trobava Abd al-Rahman ibn Alkama, cavaller d'Hispania i valí de la frontera de Narbona, home de gran valor i molt prestigi. Mentre estava lluitant contra Yusuf, els seus companys el traïren i portaren el seu cap a Còrdova.»⁶⁸

Així, doncs, la revolta del valí de Narbona fou, com en el cas del seu antecessor Munussa, cargolada immediatament; és probable que els companys, que, segons al Makkarí, traïren Ibn Alkama, fossin antics caps dels qui acompanyaren Yusuf en les incursions a Provença i Borgonya i que mantenien encara el bon record i la fidelitat envers l'antic capitost que els havia conduïts en aquelles campanyes.

De tota manera, la influència d'aquestes lluites civils cordoveses devia fer-se sentir profundament a Septimània, on s'acusaria una debilitació en l'eficàcia del poder musulmà sobre la regió. Les autoritats indígenes godes, conservades per l'administració sarraïna per bé que sotmeses al manament del valí, havien conservat fins aleshores una absoluta fidelitat al poder constituït. Ho demostra prou la política de destrucció seguida per Carles Martell contra les ciutats i tot el país septimanià arran de la retirada de Narbona; en rigor castigava aquella fidelitat dels indígenes a Còrdova. Però ara, quan el poder constituït és objecte de discussió i de lluita entre els mateixos dominadors, la noció de fidelitat s'afluixa i aquelles autoritats indígenes reprenen consciència de llur personalitat. Això ens donarà l'explicació dels esdeveniments, transcendents per al país, que contarem tot seguit.

Les tradicionals baralles entre els ducs aquitans i els majordoms merovingis, que tanta importància assoliren entre Eudó i Carles Martell, continuaren després entre Hunold i Pipí, respectius successors d'aquells, donant lloc a successives campanyes en 742, 743 i 745. Per aquest temps el ducat d'Aquitània passà a les mans de Gaifré; la tibantor amb Pipí continuà, sense, però, que de moment donés lloc a topades violentes. Aquestes havien de produir-se aviat en un nou front. Fins aleshores el camp de lluita havia estat la frontera comuna de la Loire, al nord; ara, en debilitar-se l'autoritat musulmana a Septimània, amb l'absència del poder cordovès, apareixeria un nou punt de fricció al Migdia. La Septimània s'oferia com una presa cobejable, i aparentment fàcil d'atènyer, a les ambicions d'aquitans i de francs. Uns i altres s'havien vist obligats a lluitar contra les expansions sarraïnes que des de la regió havia

68. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, textos núm. 59, 60 i 61, respectivament.

llançat la potència aràbiga: els uns a la frontera del Tolosà, els altres a les de Provença i Borgonya. Ara era arribada l'hora de les tornes.

Per l'única notícia que se n'ha conservat sabem que foren els aquitans els primers d'intentar-ho. Els *Annals d'Anià* ho indiquen, com de costum, molt concisament:

«Post hec Stephanus papa obiit. His temporibus Jusseph ibin Abderraman, tyrannide assumpto super Sarracenos, in Spania regnat. Dira fames tunc Spaniam domuit. *Waijarius princeps Aquitanie Narbonam depredat.*»

Com que la fam regnava a Hispània des del 750, en temps de l'emirat de Yusuf, i com que el papa Esteve morí el 752, sembla que aquesta expedició del duc Gaifré a Narbona hagué de tenir lloc aquest mateix any 752.

Era el moment que el majordom Pipí acabava de proclamar-se rei a Soissons i s'havia fet consagrar per sant Bonifaci. Moment crucial per a l'esdevenidor del Regne franc, que havia de decidir si lligava la seva sort a la desintegració de la decadent Casa reial merovíngia, o si, al revés, s'integrava al corrent unificador de la potent família carolíngia. Els fets s'inclinaren en el darrer sentit; però calgué que Pipí hi donés la seva empenta. I un dels punts bàsics a resoldre era precisament la reintegració de la regió aquitana, que comprenia gairebé la meitat de l'antic territori de la Gàl·lia.

Com hem dit, Pipí, juntament amb el seu germà Carloman, havia lluitat al nord aquità contra el duc Hunold, en 742-745, fins a obtenir la seva promesa de subjecció i fidelitat; això no obstant, aquesta subjecció fou més nominal que no real. Quan Pipí s'assabentà de la nova empresa de Gaifré contra Septimània, no deixà de reaccionar immediatament. També són ara els *Annals d'Anià* els nostres informadors:

«Anno DCCLII Ansemundus gotus Nemauso civitatem, Magdalonam, Agaten, Biterris, Pipino regi Franchorum tradidit. Ex eo die Franci Narbonam infestant. Wafarium principem Aquitanie Pipinus persequitur, eo quod nollet se dicioni illius dare, sicut Eudo fecerat Karolo patri ejus.»

Perquè Ansemund, el comte de Nimes i el seu seguici els comtes de Magalona, Agda i Besiers, es decidissin a rompre la fidelitat a l'autoritat sarraïna, calia no solament la debilitat d'aquesta, que ja hem indicat, sinó encara unes probables gestions del mateix Pipí, aureolat ara amb la seva consagració reial. Existia, a més, la circumstància del veïnatge amb els dominis reials de Borgonya i Provença, consolidats per Carles Martell amb les seves darreres campanyes contra Yusuf i el duc Mauront; això explica que no es parli de Carcassona, que, per la seva situació entre Narbona i Tolosa, quedaria lligada a la sort de les baralles entre el duc Gaifré i el valí narbonès.

Obtinguda l'adhesió dels comtes gots de la regió al nord de Narbona, Pipí hagué d'iniciar amb llur ajuda els atacs contra la ciutat.⁶⁹ L'operació comportava una doble actuació:

69. No és possible de precisar la conducta seguida pels comtes de Carcassona, d'Elna i de Narbona; llur posició geopolítica limitava llur llibertat. A Narbona havia governat un comte Gilbert, però al moment que parlem sembla que el comte era Miló. És possible que Miló es refugiés, durant el setge, a Trencianum (avui Trausse), prop de Caunes, on baté moneda. Després de la rendició de Narbona seria reinstal·lat per Pipí a la capital reconeixent-li el dret extraordinari de continuar encunyant moneda. Miló continuava essent

contra els sarraïns que la guarnien i contra Gaifré, que també pretenia de prendre-la. Expressió d'aquesta segona són les paraules que hem citat dels *Annals d'Anià*: «Wafarium principem Aquitanie Pipinus persequitur»; de la primera: «Ex eo die Franci Narbonam infestant.»

Sobre l'atac a Narbona i els esdeveniments que el seguiren, els *Annals d'Uzès*⁷⁰ ens proporcionen detalls molt interessants. A continuació de la submissió dels comtes, que copien dels *Annals d'Anià*, afegeixen:

«Anno Domini DCCLIII, Misemundus Gothus apud Narbonam occiditur, dum Narbonam obsideret cum exercitu Franchorum, a suo homine Ermeniardo nomine, ante portam Narbonensis civitatis. Anno Domini DCCLVI, turbatio magna facta est apud Nemausum civitatem inter concives, cum Cauna uxor quondam Misemundi occiditur; sic reperi in gestis antiquis. Anno Domini DCCLIII [segurament per DCCLVII], intrante mense aprilis, in Nemauso et Ucessia jam redactis sub Franchorum dominio, cessante dominio Gothorum, intravit comes Radulfus, prout reperitur in archivis Sancti Theodoriti Uticensis.»⁷¹

Prescindint d'alguns errors cronològics i ortogràfics, fàcilment deguts a copistes, els *Annals d'Uzès* són una font preciosa que confirma l'atac conjunt de Narbona per l'exèrcit franc i els comtes gots, dels quals cita Ansemund (Misemund, diu, per error). L'episodi de l'assassinat d'aquest davant la porta de la ciutat, comès precisament per un fidel seu, sembla que hagi de tenir un origen polític, a judicar per les lluites internes que es produïren tot seguit a la ciutat de Nîmes entre concitadans, lluites en les quals també trobà la mort la vídua del comte. L'última notícia, datada amb evident error a 754 i que devia ésser 757, en dir-nos que fou nomenat el comte Radulf «cessante dominio Gothorum», ens deixa entendre que l'assassinat i les consegüents lluites degueren ésser promoguts per un partit d'oposició contrari a la subjecció als francs acceptada per Ansemund; el comte Radulf fóra un franc, nomenat directament pel rei, que vindria a ofegar el moviment dels opositors antifrancs. Amb el nomenament

comte de Narbona el 782. Sobre aquests punts vegeu els articles publicats per G. AMARDEL, en el «Bulletin de la Commission archéologique de Narbonne», VI (Narbona 1900-1901), sota els títols: *Le comte de Narbonne Gilbert*, pàgs. 304-311, *La première monnaie de Milon, comte de Narbonne*, pàgs. 381-390, i *Les derniers chefs des Goths de la Septimanie*, pàgs. 572-583.

70. CASENEUVE, *Traité du Franc alleu de la Province de Languedoc* (Toulouse 1645), 235, publicà per primera vegada, de manera fragmentària i imperfecta, aquests *Annals d'Uzès* que va copiar d'un manuscrit pertanyent a la biblioteca de Marca. El manuscrit fou redescobert per Delisle a la Biblioteca Nacional de París, Fonds latin n.º 4974, i és un volum en paper, escrit amb lletra del segle XIV. Entre diversos tractats conté el *Catalogus summorum pontificum* de Bernart Gui, i precisament al marge d'aquest tractat figuren inscrites per una altra mà contemporània una sèrie de notes que formen els esmentats *Annals*, i que comprenen del 701 al 820. S'ignora qui va ésser l'autor d'aquestes notes: si formaven ja un conjunt abans que l'escrivà del segle XIV les posés com a il·lustracions al marge, no en podem respondre. El seu text no dona sinó aquestes indicacions: «sic reperitur in gestis antiquis», «prout reperitur in archivis Sancti Theodoriti Uticensis», «ut in libris antiquis Sancti Theodoriti reperi». Evidentment, els *Annals* han estat redactats a Uzès, servint-se de les fonts conservades a l'arxiu de la seva catedral de Sant Teodoric. La principal d'aquestes fonts, a judicar per la semblança del text, foren els *Annals d'Anià*, o bé una altra crònica perduda, font comuna per a Anià i Uzès. Ens servirem del text publicat per MABILLE, *Histoire de Languedoc*, II (Toulouse 1875), Preuves, cols. 23-29. Mabile ordenà novament aquest text sobre l'esmentat manuscrit de París.

71. Els mateixos *Annals d'Uzès* contenen més avall, a l'any 787, una nota interessant que proporciona informació sobre l'organització comtal: «Anno Domini DCCLXXXVII Nemausus et Ucessia non habuerunt comitem. Tunc preerant iudices ipsius civitatis Burcus et Gilimirus; in Nemauso erat vicedominus Emenardus, filius Gilimiri, et in Ucessia erat vicedominus Ricardus, filius Elesipio.»

d'un foraster per al càrrec comtal cessava a Nimes i Uzès el govern mantingut per les autoritats indígenes del país, i així podia dir amb tota la raó l'annalista:

«redactis sub Franchorum dominio, cessante dominio Gothorum».

Aquest incident de Nimes ens demostra que la simpatia envers els francs no era pas un sentiment unànime a la regió, que els nous dominadors eren rebuts en certs sectors amb reserva i àdhuc amb animadversió. Per això es comprèn que el biògraf de sant Benet d'Anià faci especial esment de la fidelitat del pare del sant, el comte got de Magalona, un dels comtes companys d'Ansemund en la submissió a Pipí. Diu el biògraf:

«Pater siquidem ejus, comitatum Magdalonensem quoadusque vixit tenuit, et Francorum genti fidelissimus totis viribus exstitit, fortis et ingeniosus, hostibus enim valde erat infestus. Hic nempe magna prostravit strage Wascones, qui vastandi gratia fines regni Francorum fuerant ingressi, e quibus nullus evasit, nisi quem pernix fuga salvavit.»⁷²

Vistes aquestes posicions de reserva i àdhuc de contradicció entre els indígenes del país, la presa de Narbona, malgrat la debilitat de les forces d'ocupació sarraïnes,⁷³ es convertia en una empresa difícil. Començada, com veiérem, el 752, es prolongà fins al 759. Interferida per les lluites contra els gascons de Gaifré, es convertí en un seguit d'operacions d'esgotament; l'assalt de la ciutat, protegida per una sòlida muralla romana no fóra possible. Es repeteix aquí el cas, tan freqüent en aquella època, de la dificultat insuperable de prendre ciutats fortificades amb els potents murs romans com no sigui per sorpresa o traïció. Calia retre-les per la fam, i això era sempre una operació llarga. Carles Martell, el 738, hi renuncià. Pipí fou més tenaç. L'autor dels *Annales Mettenses* per donar-nos notícia de la presa de Narbona elaborà, sobre una sèrie de notes, una obra de composició que s'endevina bastant ajustada a la realitat dels fets, diu:

72. La *Vida de sant Benet d'Anià* fou escrita per un deixeble seu, ARDÓ ESMARAGDE, que havia conviscut en gran confiança amb ell, poc temps després de la seva mort el 822; és una biografia de gran interès històric i amb totes les característiques d'autenticitat desitjables. Fou publicada per primera vegada per MABILLON, *Acta sanctorum ordinis sancti Benedicti*, saec. IV, pars I (Venècia 1735), 183-215; ens servim d'aquesta edició. En premi a la fidelitat del comte de Magalona, el seu fill Vítiza (més tard Benet) fou admès des de petit a l'Aula reial per ésser-hi nodrit com a escolar.

73. Els emirs de Còrdova seguirien trametent valis a Narbona després de vençuda la rebel·lió d'Abd al-Rahman ibn Alkama. D'Abd al-Rahman I ibn Moàvia, una vegada arrelat al poder, sabem que trameté un tal Abd al-Rahman ibn Ukba; diu Ibn al-Kutiya: «Els assumptes del govern restaren en pau en mans d'Abderrahman, qui confià el govern de Narbona, i de ço que hi afronta fins a Tortosa, a Abderrahman ben Ocba.» MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 62. Ibn al-Kutiya dóna aquesta notícia després de constatar la mort de Yusuf al-Fihri, en 759-760, cosa que fa que CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 198, la posi en dubte pel fet d'estar ja Narbona en aquesta data en poder dels cristians, però és probable que el fet sigui anterior i real, dels primers temps que l'emirat d'Abd al-Rahman, que començà el 756. Com que per aquest temps la part septentrional de Septimània s'havia ja lliurat als francs, és natural que el vali tramès per Abd al-Rahman ho fos ensems de Catalunya i la part meridional de la Narbonesa, com de la seva capital. Abans que aquest i després que Abd al-Rahman ibn Alkama que, com hem vist, fou mort el 747, seria valí de la Septimània l'Umar ibn Umar, citat com a record històric en un document pirinenc posterior, de 840-841, en dir: «tempore quod regnavit Aumar ibn Aumar, regente Narbona». MARCA, *Marca Hispanica* (París 1688), ap. 40; ha estat comentat per mi mateix a *Com neix i com creix un gran nonestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà*, *Analecta Montserratensia*, VIII (1954-1955), p. 131-132 i 243, doc. I.

«Anno Domini incarnationis DCCLII. Hoc anno Pippinus rex exercitum duxit in Gotiam. Narbonam civitatem, in qua adhuc Sarraceni latitabant, obsedit. Temptatis itaque plurimis argumentis illam munitissimam civitatem capere non potuit. Custodia tamen ibi derelicta, cotidianis irruptionibus illos cives afflixit et per triennium bellum Narbonam obtinuit, expulsisque de tota Gotia homines illos, Christianos de servitio Sarracenorum liberavit.»

No sembla pas que fossin tres anys, sinó fins a set els que durà el setge de la ciutat. Els *Annals d'Anià* fixen el 759⁷⁴ com l'any de rendició i fan constar que el lliurament es féu previ jurament que els gots de la ciutat serien mantinguts en llur llei; solament amb aquesta condició els ciutadans es prestaren a anihilar per traïció la guarnició musulmana i a obrir les portes de la ciutat:

«Anno DCCLVIII, Franci Narbonam obsident, datoque sacramento Gotis qui ibi erant, ut si civitatem partibus traderent Pipini, regis Franchorum, permetterent eos legem suam habere; quo facto, ipsi goti Sarracenos, qui in presidio illius erant, occidunt, ipsamque civitatem partibus Franchorum tradunt.»

Anihilada la guarnició sarraïna de Narbona i lliurada la ciutat al rei Pipí, no és probable que restessin altres forces musulmanes en aquell costat dels Pirineus, i; per tant, podem tenir com a certa l'afirmació dels *Annales Mettenses*, que tota la Gòtia havia quedat a les mans dels francs. Si amb la regió narbonesa havia estat alliberat també el Rosselló, no ho sabem, però tot ho fa presumir: d'una part, administrativament, formava part de la província de Gòtia, era una de les «civitates» de Septimània; d'altra part, sempre la cadena de les Alberes fou considerada, encertadament, la barrera estratègica pirinenca per aquest costat.

El rei Pipí tingué un interès especial a congraciarse la jerarquia eclesiàstica del país, que amb la seva adhesió hauria de proporcionar-li una gran força moral sobre la vacil·lant opinió dels indígenes i facilitar-li així el seu domini. En aquest sentit cal interpretar la concessió especial, poc acostumada en els preceptes reials d'immunitat, que atorgà a l'església de Narbona; per un diploma posterior concedit a aquesta església per Carles el Calb el 844 tenim notícia d'aquesta concessió; el rei Carles hi diu:

«Similiter autem concedimus eidem ecclesie, sicut actenus a predecessoribus nostris Pipino videlicet rege et deinceps concessum est ab omni integritate, de quocunque commercio ex quo teloneus exigitur vel portaticus ac de navibus circa littora maris discurrentibus necnon salinis quicquid et comes ipsius civitatis exigit pro oportunitate ejusdem ecclesie in omnibus medietatem.»⁷⁵

No cal ponderar la importància econòmica que tenia l'atribució de la meitat del teloneu de mercats i transports, dels drets portuaris i sobre les salines, per a l'església afavorida; eren

74. La data del lliurament de Narbona la fixen els *Annals d'Anià*, i no hi ha cap raó suficient per a posar-la en dubte. Segons els *Annales Mettenses*, seria l'any 755, però ja hem vist a la nota anterior que Abd al-Rahman, per tant després de l'any 756, encara trametia governador a Narbona. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I, 46, nota 1, voldria avançar-la al 751, que sembla que és la que indicava Ahmad al-Rasi, segons els autors posteriors que l'utilitzaren; la sèrie d'esdeveniments que hem relatat ho fan impossible.

75. Vegeu aquest precepte en TESSIER, *Actes de Charles le Chauve*, núm. 49. S'ha discutit si el rei Pipí alludit en el text del diploma era Pipí *el Breu* o el germà del mateix nom de Carles *el Calb*. Sickel creia que era aquest darrer, però Molinier i el mateix Tessier raonen l'atribució al *Breu*, encertadament en opinió nostra. Vegeu, TESSIER, lloc citat, en els comentaris al precepte de Carles *el Calb*.

nous emoluments a afegir a les entrades ordinàries de caràcter eclesiàstic. Però és que, a més, suposava la intervenció del bisbe en molts assumptes econòmics de la vida civil en paritat amb el comte, i aquest aspecte ampliava la influència episcopal que el rei pretenia de derivar al seu favor.⁷⁶

Bon cop alliberada Septimània del domini musulmà el rei franc cregué arribada l'hora de la liquidació definitiva de la qüestió aquitana. Pipí tenia gairebé voltada aquella vasta regió d'Aquitània, que continuava encara mantenint-se independent del domini franc sota el govern de l'animós duc Gaifré. L'any 760, any següent a la rendició de Narbona, s'inicià la darrera actuació del rei Pipí prenent com a motiu una reclamació diplomàtica. Són els *Continuadors de Fredegari* els qui ens conten la gestió dels legats de Pipí i el seu resultat negatiu, possiblement previst i desitjat:

«... rex Pipinus legationem ad Waifarium Aquitanicum principem mittens, petens ei per legatos suos ut res ecclesiarum de regno ipsius, quae in Aquitania sitae erant, redderet, et sub immunitatis nomine, sicut ab antea fuerant, conservate esse deberent et iudices ac exactores in supradictas res ecclesiarum, quod a longo tempore factum non fuerant, mittere non deberet; et Gothos praedicto regi, quos dudum Waifarius contra legis ordinem occiderat, ei solvere deberet; et homines suos qui de regno Francorum ad ipsum Waifarium principem confugium fecerant, reddere deberet. Haec omnia Waifarius, quae praedictus rex per legatos suos ei mandaverat, hoc totum facere contempsit.»

Subratllem la segona reclamació de Pipí a Gaifré perquè representa l'afirmació contundent del rei contra les pretensions del duc al domini de la Gòtia.

Fracassada la gestió diplomàtica, Pipí llançà immediatament l'ofensiva bèl·lica contra Aquitània envaint les regions del Berry i de l'Alvèrnia; era la guerra definitiva que duraria nou anys i acabaria amb la mort de Gaifré, la submissió final d'Aquitània i, al cap de poc temps, la mort del mateix Pipí, tot el 768. Els *Annals d'Anià* ho resumeixen d'aquesta manera:

«... Waifarius princeps obiit mense junio. Pipinus vero rex, principatu illius adepto, post dies centum mense septembris vitam finivit, regnavitque annis xxvii ... Finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium ducem Aquitaniae per continuos viii annos gerebatur, apud Parisios morbo aequo intercutis diem obiit.»

76. Els *Annales Mettenses*, després de relatar el lliurament de Narbona i l'alliberament de Gòtia afegeixen aquesta nota «Solinoan quoque dux Sarracenorum, qui Barchilonam Gerundamque civitatem regebat, Pippini se cum omnibus quae habebat dominationi subdidit». Ignorem on pogué trobar aquesta notícia l'annalista de Metz, que és l'únic que la dona. És molt probable, gairebé segur, que es tracta d'una confusió amb les negociacions que posteriorment tingueren lloc entre Sulaiman ibn al-Arabí, governador de Barcelona, i Carlemany; el mateix annalista, l'any 777, dona també notícia d'aquestes posteriors relacions anomenant aquí el governador «Ibn Alarbi» i relatant la manera com aquest i un company seu «ibi se cum omnibus quos regebant ditoni domni regis Caroli subdiderunt». La identitat d'expressions confirma que ens trobem davant un cas de duplictat, que, d'altra banda, explica la circumstància d'haver trobat l'annalista el nom del governador repetit en dues citacions d'origen diferent; cregué per això que es tractava de dues persones distintes: un Sulaiman i un Ibn al-Arabí. Li calgué només inventar l'atribució a Pipí en lloc de Carles per al primer d'ells, cosa que féu per evitar precisament la confusió de què parlem. D'una notícia que trobaria repetida en dues fonts, en féu dues. HALPHEN, *Charlemagne et l'empire carolingien* (París 1947), 91, nota 1, assenyala un altre cas de duplictat semblant en els *Annales Mettenses*, fent referència a una campanya a Bretanya. Sobre les diverses interpretacions donades a la notícia dels *Annales* que comentem, vegeu ABEL, *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Grossen*, I (Berlín 1886), 289.

La guerra es desenrotllà principalment al nord d'Aquitània, però les fronteres entre el Tolosà i la Gòtia en foren sovint afectades. Els *Continuadors de Fredegari* ens ho diuen prou:

«Facta est autem longa altercatio inter Pippino rege Francorum et Waiofario Aquitanico principe: Pippinus rex, Deo auxiliante, magis ac magis crescens et semper in se ipso robustior, pars autem Waiofarii et ejus tyrannitas decrescens cotidie. Waiofarius princeps semper contra praedicto rege Pippino insidias parare dissimulat, nam Mantione comite, consubrino suo, partibus Narbone cum reliquis comitibus transmisit, ut custodias, quod praedictus rex Narbonam propter gentem Sarracenorum ad custodiendum miserat, aut ad intrandum aut quando iterum in patria revertebant, capere aut interficere eos potuissent. Factum est, ut Australdus comis et Galemanius itemque comis cum pares eorum ad propria reverterent. Sic Mantio una cum multitudine gente Wasconorum super eos inruit. Fortiter inter se denuncantes, praedictus Galemanius et Australdus ibidem Mantione cum universos pares suos, Deo adjuvante, interficiunt. Haec cernentes Wascones, terga verterunt, omnes equites, quod ibidem adduxerant, amiserunt; montes vallesque pervagantes, pauci tamen vix fugaciter evaserunt. Ipsi vero cum multa praeda vel equites et spolia cum gaudio reversi sunt ad propria.»

Aquesta relació dels *Continuadors de Fredegari* té per a nosaltres l'interès especial de fer-nos saber que Pipí mantenia una guarnició franca a Narbona, «propter gentem Sarracenorum» que renovava periòdicament. Malgrat que després de la rendició de Narbona no hi ha notícia de cap reacció sarraïna, la prudència exigia una tal precaució. La guarnició fóra reclutada a Borgonya, puix que el comte Australd sembla ésser borgonyó; els mateixos *Continuadors de Fredegari* ens el presenten poc temps després defensant aquesta regió contra les incursions d'altres generals de Gaifré. Cridem l'atenció sobre aquest fet com a precedent de les relacions que trobarem més endavant establertes entre les jerarquies comtals de Borgonya i les de Narbona-Barcelona.

No es trobaren sols els comtes borgonyons en la lluita contra les incursions que engegava el duc Gaifré contra la Gòtia servint-se de les tropes gascones; abans hem citat un passatge de la *Vida de sant Benet d'Anià* en el qual, parlant de la fidelitat del comte got de Magalona, s'aclareix:

«Hic nempe magna postravit strage Wascones, qui vastandi gratia fines regni Francorum fuerant ingressi; e quibus nullus evasit, nisi quam pernix fuga salvavit.»

No és possible de fixar si es tracta de la mateixa acció descrita pels *Continuadors de Fredegari* o d'una altra de diferent i del mateix caràcter.

Sigui com sigui, aquestes incursions que des de Tolosa i les regions veïnes a la Gòtia llançava contra aquesta el duc Gaifré, demostraren a Pipí la imprescindible necessitat de tallar-les directament, puix que no podia frenar-les amb les campanyes que sostenia contra el duc per la banda del nord aquità; calia que també pel cantó de la Gòtia emprengués una actuació ofensiva que continguéss la llibertat amb què es movia per allí Gaifré. És el que féu Pipí el 767; baixant amb un fort exèrcit per Lió i el Roine, es presentà a Narbona i ràpidament es dirigí sobre Tolosa, que no degué oferir-li resistència; la sola demostració de potència militar bastà perquè se sotmetessin voluntàriament aquesta ciutat i les regions pròximes de l'Albigès, la Roerga i el Gavalda; així almenys sembla que hagin d'ésser interpretades les breus referències que del succés ens proporcionen les dues fonts originàries, els *Annals reials* i els *Annals d'Anià*. Diuen els primers:

«post Natalem Domini in Aquitaniam proficiscitur. Et per Narbonam iter agens, Tolosam aggressus cepit; Albiensem et Gavuldensem pagos in deditionem accepit. Et Viennam reversus, postquam ibi et Paschalis festi sacra peregit...».⁷⁷

Els *Annals d'Anià* encara són mes breus:

«Pipinus rex Narbonam veniens, Tolosa, Albis et Ruthenis illi tradite sunt.»

Era el començament de l'agonia aquitana. Un any després, com diguérem, moria Gaifré, i la llarga guerra dels nou anys era acabada.

Amb les submissións de la Gòtia i l'Aquitània, l'obra del rei Pipí havia arribat a terme. Podia morir. Abans de fer-ho, el 23 de setembre de 768, encara pogué disposar la seva successió. Reunit al monestir de Saint-Denis, vora París, amb la seva esposa Bertrada i els seus fills Carles i Carloman, cridà els seus pròcers, ducs i comtes, bisbes i sacerdots:

«Ibique — contem els *Continuadors de Fredegari* — una cum consensu Francorum et procerum suorum seu et episcoporum regnum Francorum, quod ipse tenuerat, equali sorte inter predictis filiis suis Carlo et Carlomanno, dum adhuc ipse viveret, inter eos divisit: id est Austrasiorum regnum Carlo seniore filio regem instituit; Carlomanno vero juniore filio regnum Burgundia, Provincia et Gotia, Alexacis et Alamania tradidit; Aquitania provincia, quam ipse rex adquisierat inter eos divisit.»

Hauria estat molt interessant que els cronistes ens haguessin informat sobre la ratlla de divisió establerta a Aquitània; probablement responia als resultats de les darreres campanyes, i, així, el Tolosà, l'Albigès, la Roerga i el Gavaldà, adquirits l'any anterior, 767, haurien format part, com la Gòtia, Provença i Borgonya, del lot de Carloman. És un precedent a tenir en compte per a les subsegüents circumscripcions i adjudicacions territorials. És també l'opinió valuosa del professor Wolff.⁷⁸

77. Fem notar que els *Annals reials* foren durant segles coneguts en la primera de les dues formes com a *Annales Laurissenses majores*, i en la segona com a *Annales Einhardi* per una falsa atribució d'autor. Constitueixen una mena d'història oficiosa de la Casa reial carolíngia, i la seva redacció fou obra de clergues de la capella reial que tingueren accés a l'arxiu de la Cort. Com ja hem constatat, ens han estat transmesos en dues redaccions diferents. La primera comença el 741 i acaba el 801. De llenguatge incorrecte, deixa traslluir la unitat d'autor fins al 788; sembla que aquest autor hagi pogut ésser Angilram, bisbe de Metz, molt lligat i devot de Carlemany; ell i els seus successors escriviren a base de records, documents d'arxius i annals anteriors. La segona redacció ens dona una nova versió del període de 741-801, millorant el llenguatge i amb ampliacions, modificacions i addicions; a més, afegeix una continuació històrica fins a l'any 829. Aquesta continuació té el caràcter d'annals contemporanis, d'un diari polític de la Cort. La seva redacció havia estat atribuïda gratuïtament a Eginhard; en realitat permet d'endevinar quatre mans, la darrera de les quals, segons Monod, seria la de l'arxicapellà de la cort Hilduí, i comprendria del 819 al 829. No pot afirmar-se de manera categòrica que els *Annals reials* tinguessin caràcter oficial, però és cert que durant una gran part del segle IX foren considerats com la història canònica de la Casa reial, i és natural que fos així, tenint en compte que llurs autors pertanyien a la Capella de la casa i que tenien entrada als seus arxius. Els *Annals reials* serveixen de fonts per a moltes anotacions d'altres Annals. Jo procuro de prescindir d'aquestes fonts secundàries, que no serveixen sinó per a desorientar el lector sense aclarir, ans al contrari, els fets narrats. Utilitzo l'edició de KURZE, *Annales regni Francorum*, MGH: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (Hannover 1895). Hom pot consultar sobre els *Annals reials*, HALPHEN, *Études critiques*, 3-15, i WATTENBACH-LEVISON, *Deutschland Geschichtsquellen*, II, 245-253.

78. PH. WOLFF, *L'Aquitaine et ses marges*, en l'obra colectiva «Karl der Grosse, I, Persönlichkeit und Geschichte» (Düsseldorf 1965), 270, n. 4.

* * *

Abans de donar per llest el present capítol i a fi de completar tot el que es refereix a les relacions entre l'alliberador de la Gòtia, el rei Pipí, i els musulmans, ens ocuparem d'una iniciativa, el significat de la qual ha estat molt discutit, que el rei va prendre en els últims anys del seu regnat. També la contenen els *Continuadors de Fredegari*: diuen:

«His itaque gestis, nunciatum est regi, quod myssos suos, quod dudum ad Amormuni [Amir al-Muminim, en aquell moment al-Mansur, califa de Bagdad] regi Sarracinorum misserat, post tres annos ad Marsiliam reversus fuisset; legationem predictus Amormuni rex Sarracinorum ad praefato rege cum multis muneribus secum adduxerat. Quod cum conpertum regi fuisset, myssos suos ad eum direxit, qui eum venerabiliter recipere et usque ad Mettis civitatis ad hyemandum ducerent.» «Inde ad regina sua ad Sellus veniens, legationem Sarracenorum quod ad Mettis ad hyemandum miserat, ad Sellus castro ad se venire praecepit, et ipsi Sarraceni munera, quod Amormuni transmiserat, ibidem presentat. Iterum rex ipsos Sarracinos, qui ad eum missi fuerant, munera dedit et usque ad Marsilia cum multo honore adducere praecepit. Sarracini vero navale evectione per mare redeunt ad propria.»

¿Tingué aquesta doble legació una finalitat política precisa, la negociació, per exemple, d'una aliança entre Pipí i el califa abbasi de Bagdad? A primera vista la concatenació dels fets semblaria invitar a aquesta interpretació. Abel arriba a concloure que «és versemblant que les relacions de Pipí amb la casa de Bagdad haguessin pogut referir-se a una invasió conjunta d'Espanya», però abans ha fet constar que «sobre la finalitat d'aquesta missió no es diu — s'entén les fonts — res».⁷⁹

Amb la proclamació de l'umeya Abd al-Rahman, el 756, com a emir independent a Hispània, la unitat del món musulmà era trencada. És natural que el califa abbasi de Bagdad, que havia destronat els umeyes de Damasc, volgués també acabar amb el nou Regne que acabava d'instaurar dins els dominis musulmans el representant de la casa destronada. De fet, ja l'any 763 promogué un alçament abbasi, el primer, a Beja, capitanejat per al-Alà ibn Mughith; la temptativa acabà desastrosament. Abd al-Rahman pogué trametre el cap d'al-Alà a Kairuan perquè el califa s'assabentés del seu fracàs.⁸⁰ No semblaria, per tant, estrany que el califa cerqués l'amistat i la col·laboració del rei franc Pipí per a una reiteració de l'empresa. Però, pel que ens diuen, no fou pas el califa, sinó Pipí, l'iniciador de les relacions. Fou aquest rei el qui trameté la seva missió a Bagdad pels volts del 764; en aquells moments es trobava enredat de ple en la guerra amb Gaifré d'Aquitània. ¿Li convenia, en semblants circumstàncies, de crear-se noves complicacions a la frontera meridional? Precisament hem observat al Migdia la persistència d'una política que es basava a procurar la neutralitat dels sarrains envers les lluites franco-aquitanes; fou la política que en temps anteriors havia sostingut el duc Eudó. A Pipí, en les circumstàncies presents, no podia convenir-li'n d'altra. Si trametia, doncs, una ambaixada a Bagdad, no podia tenir una finalitat concreta contra Abd al-Rahman ni contra els musulmans d'Hispània, que, d'altra banda, tampoc no havien reaccionat contra

79. ABEL, *Jahrbücher*, I, 289-290.

80. Sobre aquesta revolta, detallada en l'*Akhbar madjmua*, vegeu LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I, 78.

la desposseïció de la Gòtia, ni hi ha indicis que prestessin la més petita ajuda al duc aquità. Més encara: pensar que Pipí, que havia estat en aquest mateix moment forçat a tolerar la intemperància de Tassiló i la separació de Baviera, pogués planejar una excursió a Hispània, és pura fantasia. Només els tres anys que s'emportà el viatge dels legats a Bagdad ja demostra la inoperància de la iniciativa per a finalitats concretes i vitals.

Jo crec que en la legació tramesa per Pipí a Bagdad i en la rèplica d'al-Mansur no hi havia altra finalitat que contribuir al prestigi de les respectives cases. A Pipí, un nou arribat a la reialesa, li convenia de donar relleu a la seva nova jerarquia amb unes relacions exòtiques i aparatoses; al califa, un altre home nou, li convenia el mateix. La constatació de l'esdeveniment pel cronista, sense donar-li més transcendència que el fet mateix, indica que la finalitat de prestigi s'havia obtingut. Voler veure en aquesta anècdota un precedent a les posteriors iniciatives de Carlemany a Hispània fóra un error que el text dels *Continuadors de Fredegari* no justifica pas; Pipí havia arrodonit la seva obra portant al Pirineu, a l'antiga frontera de la Gàl·lia, el seu Regne dels francs; no li calia, ni li convenia, ni segurament no hauria pogut, anar més enllà.

II

L'INTERVENCIONISME DE CARLEMANY. — EL FRACÀS DE L'EXPEDICIÓ A SARAGOSSA. — LES SEVES DERIVACIONS IMMEDIATES

Era reservada al seu fill Carlemany aquesta etapa d'anar més enllà de la frontera natural i tradicional dels Pirineus. De tota manera, des de l'ocupació total de la Septimània el 759, passà un període llarg d'estabilitat i de pau en les relacions entre el Regne franc i l'emirat de Còrdova: nou anys en temps encara de Pipí, altres nou anys regnant ja Carlemany.

Hem vist com Pipí invertí els primers nou anys del període a sotmetre a la seva corona el ducat d'Aquitània, sense el domini del qual no era possible de pensar en una expansió més enllà d'aquelles muntanyes pirinenques (i ja veurem els disgustos que comportà per a Carlemany la precarietat d'aquell domini). Els altres nou anys, els primers del regnat de Carlemany, aquest tingué prou feina a completar dues de les grans empreses que li havia deixat plantejades el seu pare: la d'Itàlia i la de Saxònia. Una tercera, la de Baviera, no portava pressa. El rei tenia, doncs, les mans lliures per a noves iniciatives, i no era pas home per a defugir-les, si l'ocasió bona se li presentava.

Aquesta ocasió se li oferí mentre, el 777, es trobava presidint una assemblea a Paderborn, on havia de rebre la solemne submissió dels saxons vençuts l'any anterior. Les coses anaren així: deixem contar-les a les mateixes fonts d'informació que hem tingut.

Els *Annals reials francs* diuen:

«... també vingueren en aquesta assemblea sarraïns de les parts d'Hispania, o sigui Ibn al-Arabí i el fill de Deiufeci, dit en llatí Joseph, i el gendre d'aquest.»

I en la segona forma dels mateixos *Annals*, d'uns vint anys posterior en l'elaboració, s'aclareix:

«En el mateix lloc [Paderborn] i temps vingué a la presència del rei un sarraí d'Hispania anomenat Ibn al-Arabí, amb altres sarraïns amics seus, lliurant-se junt amb les ciutats que li havia encomanat el rei dels sarraïns.»¹

1. «DCCCLXXVII. Tunc dominus Carolus rex synodum publicum habuit ad Paderbrunnem prima vice. Ibiqve convenientes omnes Franci, et ex omni parte Saxoniae undique Saxones convenerunt ... Etiam ad eundem placitum venerunt Sarraceni de partibus Hispaniae, hi sunt Ibin al Arabi et filius Deiufeci, qui et latine Joseph nominatur, similiter et gener ejus». I en la forma revisada: «Venit eodem in loco ac tempore ad regis praesentiam de Hispania Sarracenus quidam nomine Ibin al Arabi cum aliis Sarracenis sociis suis, dedens se ac civitates, quibus eum rex Sarracenorum praefecerat.»

D'una altra font, diferent dels *Annals reials*, deriva la nota dels *Annales Mettenses* que diu:

«Solinoam, duc dels sarraïns, que regia les ciutats de Barcelona i de Girona, se sotmeté amb tot el que tenia al domini de Pipí»;

l'atribució a Pipí és, sens dubte, una falsa interpretació de l'annalista de Metz, la font original es referia de segur a la gestió del 777, de la qual ens ocupem ací.² Altres al·lusions, que en diversos *Annals* francs es fan de la mateixa gestió, deriven de la notícia que hem donat dels *Annals reials* i no tenen, per tant, cap utilitat per a nosaltres, fora la de mostrar-nos l'interès general que obtingué la notícia.

També algunes fonts aràbigues fan al·lusió a la gestió del 777, per bé que sense parlar de Paderborn ni referir-se a una visita personal a Carlemany. Ibn al-Athir, per exemple, ho fa dues vegades:

«Aquest any (157 = 773-774, error cronològic evident) Sulaiman ibn Yakzan el Kelbir induí Carles, rei d'Alfaranja, a anar al territori dels musulmans hispànics»;

i, més endavant, referint-se a un temps anterior al 780, conta com Abd al-Rahman

«... havia tramès (a Saragossa) Thalaba ibn Ubaid amb un nombrós exèrcit puix que Sulaiman ibn Yakzan i al-Husain ibn Yahya s'havien confabulat per a apartar-se de l'obediència d'Abd al-Rahman... Trobant-se els dos sublevats a Saragossa, Thalaba els combaté esforçadament; però un dia, havent-se'n tornat aquest al seu campament, aprofità Sulaiman un descuit, i, fent una sortida contra d'ell, s'apoderà de la seva persona i dispersà el seu exèrcit. Sulaiman havia demanat ajut a Carles, rei de França, i li havia promès de lliurar-li la ciutat i Thalaba.»³

L'*Ahkbar madjmua* parla així:

«Després se sublevà a Saragossa Sulaiman al-Arabí i, amb ell, Husain ibn Yahya al-Ansarí, descendent de Saad ibn Ubaida. L'emir trameté contra ell Thalaba ibn Ubaid amb un exèrcit que assetjà la ciutat i combaté la seva gent durant uns quants dies. Però l'Arabí anava buscant ocasió oportuna per a combatre l'exèrcit enemic, i quan aquest es descuidà en la lluita, confiant que els assetjats estaven cansats i tancaven les portes, preparà la seva cavalleria i, en el moment més imprevis, atacà Thalaba, el féu presoner, ell i la seva tenda, i derrotà el seu exèrcit. L'Arabí trameté Thalaba a Carles, el qual, obtingut el presoner, ambicionà

2. «Anno Dominicae incarnationis DCCLII ... Solinoan quoque dux Sarracenorum, qui Barchilonam Gerundamque civitatem regebat, Pippini se cum omnibus quae habebat dominationi subdidit». Els mateixos *Annales Mettenses priores* repeteixen l'any 777: «Rex Carolus conventum Francorum habuit juxta fontem qui dicitur Paterbrunna. Ad quod placitum omnes Saxones venerunt... Ad eundem quoque placitum de Hispania quidam principes Sarracenorum venerunt, Ibinalarbi et Withseui, qui latine Joseph nominabatur: ibi se cum omnibus quos regebant ditioni domni regis Caroli subdiderunt». En el present cas, com podem veure, l'autor donà la mateixa notícia duplicada, enganyat pel nom diferent de Sulaiman i Ibn al-Arabí, que no va saber identificar en la mateixa persona; per això, erròniament, féu lliscar la data de la primera citació al temps de Pipí. La segona notícia deriva dels *Annals reials* en llur primera versió, mentre que la primera devia tenir origen en una font meridional. L'ús per l'autor de fonts diverses el conduí sovint a repeticions semblants a aquesta; és una característica dels *Annals* dels quals parlem, remarcada repetidament pels historiadors.

3. Els textos aquí citats d'Ibn al-Athir poden veure's en MILLÀS, *Historiadors aràbics*, textos números 72 i 73.

també el domini de la ciutat de Saragossa i anà a acampar vora d'ella. Però el poble d'aquesta el combaté, rebutjant-lo fermament, i tingué d'entornar-se'n a la seva terra.»⁴

Convé d'analitzar aquesta gestió de Sulaiman vora de Carlemany, puix que es tracta d'un esdeveniment destinat a tenir una importància històrica considerable per les seves conseqüències; d'ell deriva tota la intervenció franca posterior en els dominis musulmans d'Hispania, ell en fóra la causa inicial. Per això serà bo que presentem, en resum, la situació hispànica en els moments que precediren la cèlebre gestió.

Fou el 756 quan l'Umeya Abd al-Rahman es proclamà emir independent de Còrdova enfront de la nova autoritat califal dels abbàsides a Bagdad; trencà amb aquest acte la unitat política del món musulmà. L'operació es realitzà de moment amb una certa facilitat, però la seva consolidació fou una obra llarga i penosa.

En primer lloc calgué vèncer els intents de recuperació de l'antic emir Yusuf, el qual acabà amb la mort, el 760, les seves inquietuds. Seguiren després una sèrie de revoltes de caps yemenites, dels fills de Yusuf, dels berebers, dels elements tramesos pel califa abbàsida per recuperar l'autoritat sobre l'Àndalus. Darrerament, poc temps abans dels fets de Paderborn que presentàvem, l'intent abbàsida es repetia: el califa Muhàmmad trametia un tal Abd al-Rahman ibn Habib, dit al-Siklabí o l'Esclau, a aixecar Hispania. Lévi-Provençal resumeix així aquesta empresa:

«Desembarcat en el litoral de Múrcia, al-Siklabí es posà en relació amb Ibn al-Arabí que en aquest moment residia a Barcelona, i rebé d'ell la promesa de secundar-lo en la seva activitat dissident. Però quan l'Esclau començà obertament la propaganda a favor dels abbàsides, Ibn al-Arabí es negà a seguir col·laborant, i àdhuc és possible que comencessin a fer-se guerra entre ells. Abd al-Rahman Ibn Habib hagué de retirar-se a terres valencianes, on el perseguí un exèrcit umeya que li cremà els vaixells. Un bereber, subornat amb dons per l'emir Abd al-Rahman, aconseguí d'arribar al refugi secret de l'agitador, el decapità i trameté el seu cap a l'emir a finals de 778 o principis del 779.»⁵

En aquesta ocasió, probablement durant les negociacions del Siklabí amb l'Arabí, fou quan aquest rebé una carta de l'emir Abd al-Rahman I amenaçant-lo per la seva política ondulant i pels seus capciosos arguments, i invitant-lo a «allargar la mà a l'obediència».⁶ Al-Arabí prou trencà les seves relacions amb el Siklabí, lluità contra ell, es negà a col·laborar en l'empresa d'una restauració del poder califal a Hispania; però tampoc no volgué allargar la mà a l'obediència seguint el constrenyiment de l'emir de Còrdova; portava infiltrat en el seu esperit el ferment de rebel·lió que en aquells moments bullia per tot l'Àndalus.

Tal com ens conten els historiadors aràbics que hem copiat, es posà d'acord amb al-Husain ibn Yahya al-Ansarí, que fóra valí de Saragossa, i tots dos plegats s'apartaren de l'obediència a l'emir. Aquest trameté a combatre'ls el seu general Thalaba, el qual fou fet presoner per Sulaiman. Això devia passar el 777, mentre Abd al-Rahman combatia contra

4. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 67.

5. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 86-87. Per bé que l'autor no ho indica, la seva relació és composta a base de les notícies que li ha fornint l'*Akhabar madjmua*, els historiadors Ibn Idharí, al-Nuwairí i l'obra *Fath al-Andalus*.

6. La lletra, de to retòric, ha estat conservada per Ibn Idharí com a mostra de les qualitats literàries d'Abd al-Rahman I. Vegeu MILLÀS, *Els textos d'historiadors musulmans* 141.

el Siklabí a les regions de Múrcia i València. Era de preveure que l'emir, bon punt es trobaria amb les mans lliures, voldria venjar el desastre de Thalaba i castigar els rebels de Saragossa.

Sulaiman, poc confiat en les seves soles forces per a resistir la potència de l'emir, enemistat d'altra banda amb al-Siklabí, cercà sortida a la seva difícil situació anant a sol·licitar l'ajut de Carlemany; vencedor dels llombards i dels saxons, s'havia demostrat capitost de gran empresa; tenia, a més, el gran avantatge d'ésser un veí. L'entesa bèl·lica amb caps cristians també havia estat feta per altres valís amb Eudó i Mauront. En aquestes condicions Sulaiman emprengué la visita a Paderborn que ens han explicat les fonts franques.

¿Qui eren els qui acudiren a Paderborn a l'entrevista amb Carlemany? Els *Annals reials* citen Ibn al-Arabí i els familiars de Josep, el fill i el gendre. Els *Annales Mettenses*, Sulaiman. Sulaiman, com sabem, era la mateixa persona que Ibn al-Arañí, era el Sulaiman ibn Yakzan dit ibn al-Arabí que hem presentat lluitant contra el Siklabí i contra els generals d'Abd al-Rahman, confabulat amb al-Husain al-Ansarí de Saragossa. Ha estat opinió corrent que Sulaiman era valí de Saragossa; a mi no m'ho sembla pas; jo crec que el valí de Saragossa era al-Husain; d'altra banda, totes les aparences històriques militen a favor de l'afirmació continguda en la font d'on begueren l'annalista de Metz i els *Annales Petaviani*, que Sulaiman era el governador de Barcelona i de Girona,⁷ és a dir, de Catalunya; un successor en aquest càrrec d'aquell Abd al-Rahman ibn Ukba que fou el primer nomenat per Abd al-Rahman I.⁸

El fill i el gendre de Josep ho eren de Yusuf al-Fihrí, antic governador de Septimània, on l'hem trobat en temps de Carles Martell; després fou emir de Còrdova des del 747 fins a la proclamació d'Abd al-Rahman I, i morí el 760, assassinat en plena revolta. El seu fill Abul l'Aswad havia estat fet presoner per Abd al-Rahman, però pogué escapar-se i refugiar-se vora l'inquiet Sulaiman; és probable que dels temps de valiat del seu pare a Septimània conservés relacions de joventut a l'altra banda de l'actual frontera franca. Del gendre de Yusuf, no en tenim notícies.

¿Què anaven a proposar a Paderborn, a Carlemany, aquests tres personatges? Les fonts sembla que responen molt clarament: sol·licitar el seu ajut contra Abd al-Rahman a canvi d'encomanar-se, ells i les ciutats que governaven, al rei i de sotmetre's al domini reial; en això hi ha una conformitat de les fonts àrabigues i de les cristianes. Probablement devien assegurar que d'altres valís, el d'Oscà, per exemple, i molt especialment el de Saragossa, s'unirien a la seva proposta quan el rei vingués a Hispània portant-los l'ajut sol·licitat. Però tot això no eren sinó oferiments de paraula, l'única penyora real fóra el lliurament a Carles del presoner Thalaba, que, d'acord amb *Ahkkbar madjmua* i la marxa normal dels esdeveniments, cal col·locar en aquest moment, malgrat que la versió d'Ibn al-Athir suposi una altra cosa. Calia comptar amb la inevitable reacció d'Abd al-Rahman, el qual, com ho demostraven els fets des de feia més de vint anys, no era home per a deixar-se escarnir per ningú. Així, doncs, el que hom proposava a Carlemany era una intervenció a Hispània per a garantir, davant Abd al-Rahman, una mena de protectorat que se li oferia amb el lliurament, més aviat simbòlic, de ciutats i de persones, i amb la promesa de col·laboracions. Probablement, els expedicionaris comptaven, en reserva mental, d'oferir molt, donar poc i extreure'n el màxim profit personal.

7. És també l'opinió que sosté ABEL, *Jahrbücher*, 286.

8. Vegeu nota 73 del capítol anterior.

No hi ha cap indicati que Carlemany hagués tingut, abans de l'oferta de Sulaiman, la més petita intenció d'intervenir a la frontera d'Hispania. Ni hi havia cap raó per a fer-ho; des que el seu pare Pipí havia alliberat del domini musulmà tota la Septimània, amb el lliurament de Narbona el 759, no s'havia produït, almenys que ho sapiguem, el més petit refrec de frontera; altrament, aquesta frontera tenia tots els caràcters de tal, geogràficament, estratègicament, històricament. Pipí, pel migdia, havia retornat al Regne franc els límits tradicionals de la Gàl·lia. Sobrepasar aquests límits era arriscar-se en una empresa nova i desconeguda, de gran envergadura i d'incògnites dificultats.

Quan Sulaiman oferí una semblant empresa a Carlemany, el 777, ho féu en un moment propici. Com ja hem apuntat, el rei havia completat, o almenys podia pensar que ho havia fet, les dues grans empreses d'Itàlia i de Saxònia; tenia, doncs, les mans lliures per a qualsevol iniciativa, i és sabut que no li plaïa gens de guardar-les balderes. El rei acceptà l'oportunitat i es llançà immediatament a la preparació de la campanya.

* * *

Seguim-la, doncs, a base de les fonts de les quals disposem.

En primer lloc, d'un conjunt annalístic diferent dels *Annals reials*, derivat d'una font primitiva de la qual se serviren els perduts *Annals meridionals*; després, dels grups annalístics anomenats de Lorsch i de Saint-Amand, conjunt sovint massa oblidat. Els *Annals d'Anià*, representació del primer conjunt, diuen:

«L'any 778, congregat pel rei Carles un magne exèrcit, entrà a Hispania i conquistà la ciutat de Pamplona; i vingué a ell Ibi Taurus, rei sarraí i li lliurà les ciutats que tenia i li donà com a rehenes el seu germà i el seu fill. I d'aquí avançà fins a Saragossa. I mentre estava allí, els saxons, gent pèrfida i falsa, sortint de llurs límits s'arribaren fins al riu Rin, i ho cremaren i devastaren tot; i quan ja es retiraven amb llur enorme botí, arribà el nunci al rei Carles, que continuava a Hispania. Aquest, en sentir-ho, retornà de seguit a França.»

Els *Annales Laureshamenses*, del grup de Lorsch, donen la mateixa versió fins a l'arribada a Saragossa, i aquí afegeixen:

«I aquí vingué a ell Abinbarbo, un altre rei sarraí, el qual féu conduir a França.»

Els anomenats *Annales Petaviani*, del grup de Saint-Amand, s'expliquen així:

«L'any 778 el senyor rei Carles amb un magne exèrcit vingué a terra de Galícia i adquirí la ciutat de Pamplona. Després rebé rehenes d'Hispania, de les ciutats d'Abi Taurus i d'Ebilarbí, que són les anomenades d'Osca i Barcelona i Girona. I s'emportà aquest Ebilarbí vençut a França.»⁹

9. En lloc d'utilitzar per als *Annals d'Anià* el text que donen els nous editors de la *Histoire de Langue-doc*, seguim l'establert per PERTZ, *MGH; Scriptores I*, 296. El primer és tallat per una interpretació evidentment irreal, que diu: «Et dum in illis partibus moraretur (a Saragossa), commissum est bellum fortissimum die dominica, et ceciderunt Sarraceni multa milia, et de ora nona factus est sol ora II». Et iterum Saxones...» També en aquest text hom copiava tot seguit la descripció que Eginhard presenta en la seva

Passant ara als textos oficiosos dels *Annals reials*, en llur primera forma, gairebé contemporània, després d'explicar com el rei va passar el Nadal a Douzy i celebrà la Pasqua del 778 a Chasseneuil de Poitou, afegeixen:

«Aleshores el senyor rei Carles emprengué el viatge a les parts d'Hispania per dos camins: un per Pamplona, per on el sobredit rei magne arribà fins a Saragossa. Aquí vingueren de les parts de Borgonya, Austràsia, Baviera, Provença, Septimània i Llombaria; i així es reuniren en la dita ciutat els exèrcits d'una i altra banda. Rebuts aquí les rehenes d'Ibn al-Arabí i d'Abi Taurus i de molts sarraïns, destruïda Pamplona, subjugats els bascons hispanis i els navarresos, se'n tornà a les parts de França.»¹⁰

En llur segona forma, d'uns vint anys posterior, els *Annals reials* introdueixen per primera vegada en la història la notícia del desastre pirinenc:

«Aleshores, persuadit el rei pel dit sarraí (es tracta d'Ibn al-Arabí, quan la seva visita a Paderborn) i amb l'esperança d'apoderar-se d'algunes ciutats d'Hispania, no recelant l'engany, reunint l'exèrcit, es posà en marxa. Superat el pas dels Pirineus en la regió dels bascons, en primer lloc rebé la submissió de Pamplona, fortalesa dels navarresos. Després, passant a gual el riu Ebre, arribà a Saragossa, la ciutat principal d'aquestes regions, des d'on, rebuts rehenes que li

Vita Karoli de la batalla del pas dels Pirineus; i s'hi afegien encara unes notes sobre unes suposades campanyes de Carlemany fins a Medinaceli el 779 i a Navarra durant el 780. Aquestes darreres notes foren compostes a base d'uns textos analítics referents a les campanyes de Saxònia i canviant els topònims saxons pels noms geogràfics espanyols. El text original dels *Annals d'Anià* que hem traduït diu així:

«Anno DCCLXXVIII, congregans Karolus rex exercitum magnum, ingressus est in Spania, et conquistavit civitatem Pampalonam, et Ibi Taurus, Sarracenorum rex, venit ad eum et tradidit ei civitates quas habuit, et dedit ei obsides fratrem suum et filium. Et inde perrexit usque ad Cesaraugustam. Et dum in illis partibus moraretur, saxones, perfida gens, menciens fidem, egressi de finibus suis, venerunt usque ad Renum fluvium, incendendo omnia atque vastando; et cum reverterentur cum preda magna, pervenit nuncius ad Karolum regem adhuc in Spania degente. Quo audito, festine reversus est in Franciam.»

El text dels *Annales Laureshamenses*, segons l'edició de BOUQUET, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, V, (París 1869), 26, diu: «Et ibi venit ad eum Abinalarbi, alter rex Sarracenorum, quem et fecit adducere in Franciam». I el dels *Annales Petaviani*, BOUQUET, *Recueil*, V, 4: «DCCLXXVIII. Eodem anno domnus rex Karolus cum magno exercitu venit in terram Galliciam, et adquisivit civitatem Pampalona. Deinde accepit obsides in Hispania de civitatibus Abitauri atque Ebilarbii quorum vocabolum est Osca et Barzelona necnon et Gerunda. Et ipsum Ebilarbium vinctum duxit in Franciam.»

Sobre els *Annales Laureshamenses*, que en la seva part primitiva fins al 785 formen part del grup unitari de Lorsch, vegeu HALPHEN, *Études critiques*, 26-36, i WATTEMBACH-LEVISON, *Deutschlands Geschichtsquellen*, II, 185-187. Finalment, sobre els *Annales Petaviani* i de Pétau, HALPHEN, 41-44, i WATTEMBACH-LEVISON, 186-187. Aquests darrers Annals tenen clares influències dels anteriors; així, per exemple, en la notícia de la presó d'Ibn al-Arabí.

10. «DCCLXXVIII. Tunc domnus Carolus rex iter peragens partibus Hispaniae per duas vias: unam per Pampilonam, per quam ipse supradictus magnus rex perrexit usque Caesaraugustam. Ibiqve venientes de partibus Burgundiae et Austriae vel Baioriae seu Provinciae et Septimaniae et pars Langobardorum, et conjungentes se ad supradictam civitatem ex utraque parte exercitus, ibi obsides receptos de Ibin al Arabi et de Abutauro et de multis Sarracenis, Pampilona destructa, Hispani Wascones subjugatos, etiam et Nabarros, reversus in partibus Franciae.»

Entre les *Formulae Bituricensis*, publicades per ZEUMER, *MGH: Formulae* (Hannover 1886), 176, n'hi ha una que sembla fer referència a l'expedició de Carlemany i a un borgonyó que hi era cridat. Diu «Notesco denique vestrae, mi dilecte miqve venerande caritati, quia cum domino meo in partes Galleciae hoc iter quod modo instat arripere debeo. Direxi vero ad domnum Adonem episcopum litteras meae parvitatibus stilo exaractans, postulans ea que nuperrime petiturus ad eum perveni, quam vos plene nostis, quia sapiens, sicuti vos estis, paucis plura intellegit verbis...» No se sap de qui és la carta ni a qui va dirigida, «Illo ego ille». Adó pot ésser el bisbe que regí Lió del 769 al 798. La carta és per a demanar uns favors que no expressa i una recomanació al bisbe.

oferiren Ibn al-Arabí, Abi Taurus i alguns altres sarraïns, se'n tornà a Pamplona. Els murs de la qual, a fi que no pogués rebel·lar-se, destruí fins al sòl, i, determinat a entornar-se'n (a França), s'internà en el pas dels Pirineus. Els bascons preparant una emboscada en llur cim, atacaren la reraguarda i posaren en gran desordre tot l'exèrcit. I encara que els francs es mostraren superiors als bascons el mateix en les armes que en el valor, no obstant, donada la duresa del lloc i el caràcter desigual de la lluita, es trobaren inferiors. En aquest combat la major part dels àulics, als quals el rei havia confiat el comandament dels cossos d'exèrcit, foren morts, la impedimenta fou saquejada, i l'enemic, amb la seva coneixença del lloc, es dispersà ràpidament. El dolor d'aquest fracàs obnubilà en gran part en el cor del rei els èxits felïços obtinguts a Hispània.»¹¹

Pels mateixos temps que es feia aquesta recomposició dels *Annals reials*, és a dir, a mitjan primera dècada del segle IX, eren redactats els *Annales Mettenses priores* que contenen així la campanya:

«L'any 778 de l'Encarnació del Senyor, el rei Carles, mogut per les súpriques i les lamentacions dels cristians que estaven a Hispània sota el jou dels cruels sarraïns, entrà amb el seu exèrcit a Hispània. Passant fàcilment per Aquitània, saltant per les collades del Pirineu, arribà a la ciutat de Pamplona. Una altra part no pas petita de l'exèrcit d'Austràsia, de Borgonya, de Baviera, de Provença i de la Llombardia, avançant per Septimània, arribà a la ciutat de Barcelona. Tota Hispània s'estremí davant les innumerables legions. Els dos exèrcits es reuniren a Saragossa, ciutat sòlidament fortificada. Durant l'expedició es reberen rehenes d'Abinolarbi i d'Apotaur; Pamplona, ciutat molt forta, fou presa i destruïda; i subjugats els hispans, els bascons i els navarresos, el rei victoriós retornà a la pàtria.»¹²

L'autor d'aquest text se serví en bona part, per a la seva redacció, dels *Annals reials* en la seva primera forma, però hi afegí pel seu compte detalls especials del major interès, sobre la causa originària de l'expedició i sobre l'itinerari del segon exèrcit. Continua, en canvi, silenciànt encara el desastre del Pirineu en ocasió de la retirada, ignorant de segur que havia rebut ja estat oficiós en la historiografia a través dels mateixos *Annals reials*.

Ben diferent és la posició adoptada anys més tard, pels volts del 830, per Eginhard, el biògraf de Carlemany. Com a bon apòlogista procura de reduir al màxim la cruesa de la relació oficiosa d'aquells *Annals reials* donant una versió excusatòria del desastre, obra

11. «DCCCLXXVIII. Tunc ex persuasione praedicti Sarraceni speim capiendarum quarundam in Hispania civitatum haud frustra concipiens congregato exercitu profectus est superatoque in regione Wasconum Pyrinei jugo, primo Pompelonem Navarrorum oppidum adgressus in deditionem accepit. Inde Hiberum amnem vado traiciens Caesaraugustam praecipuam illarum partium civitatem accessit acceptisque, quos Ibin al Arabi et Abuthaur quosque alii quidam Sarraceni obtulerunt, obsidibus, Pompelonem revertitur. Cujus muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit ac regredi statuens Pyrinei saltum ingressus est. In cujus summitate Wascones insidiis conlocatis extremum agmen adorti totum exercitum magno tumultu perturbant. Et licet Franci Wasconibus tam armis quam animis praestare viderentur, tamen et iniquitate locorum et genere imparis pugnare inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum, quos rex copiis praefecerat, interfecti sunt, direpta impedimenta et hostis propter notitiam locorum statim diversa dilapsus est. Cujus vulneris accepti dolor magnam partem rerum feliciter in Hispania gestarum in corde regis obnubilavit.»

12. «Anno Dominicae incarnationis DCCCLXXVIII, rex Carolus motus precibus, immo querelis Christianorum, qui erant in Hispania sub jugo seivissimorum Sarracenorum, exercitum in Hispaniam duxit; ipse scilicet cum manu valida per Aquitaniam pergens, juga Pyrenei montis transcendens, ad Pampilonam urbem pervenit. Pars autem non modica exercitus de Austria, Burgundia, Bavaria seu Provincia et Langobardia per Septimaniam proficiscentes ad Barcinonam civitatem pervenerunt. His innumerabilibus legionibus tota Hispania contremuit. Conjunxerunt autem se uterque exercitus ad Caesaraugustam munitissimam urbem: in qua expeditione obsidibus receptis ab Abinolarbi et Apotauro, Pampilonam firmissima civitate capta atque destructa, Hispanis, Wasconibus et Nabarris subjugatis, victor in patriam reversus est.»

personal de composició. Parafrasejant i en certa manera completant — és l'únic a donar-nos noms dels morts — la relació dels dits *Annals*, ens conta:

«Mentre que es combatia assíduament i sense parar contra els saxons, havent posat guarnicions en llocs oportuns de la frontera, (el rei) atacà Hispània amb el màxim de forces que pogué. Superats els colls dels Pirineus, rebé la submissió de totes les fortaleses i castells al llarg del seu camí i retornà amb el seu exèrcit sa, estalvi i incòlume, exceptuant que a la tornada en la collada dels Pirineus hagué de patir de la perfídia bascona. Ja que marxant el seu exèrcit en llarga fila obligada pel lloc i l'estretor del camí, els bascons, posats en emboscada en la carena dels monts — puix que els frondosos boscos que abunden en aquest lloc són propicis a les emboscades —, es precipitaren sobre la impedimenta de la reraguarda i sobre les tropes que protegien la marxa del gros de l'exèrcit, i les empenyeren cap a la vall, i entantant la lluita, els mataren a tots, i, saquejats els bagatges, protegits per la nit que els venia al damunt, es dispersaren amb la major pressa en totes direccions. Afavoria els bascons en aquest cas la lleugeresa del seu armament i la disposició del lloc de la topada; perjudicava els francs el pes de llurs armes i la iniquitat del lloc. En aquest combat moriren Eginhard, senescal reial, Anselm, comte palatí, i Rotlan, prefecte de la marca de Bretanya, i molts altres. El fracàs de moment no pogué ésser venjat perquè els enemics, un cop realitzat el fet, es dispersaren i no deixaren rastre per a saber on trobar-los.»¹³

Poc temps després de la mort de Lluís *el Piadós* el 840, el seu biògraf anònim, anomenat pels historiadors l'«Astrònom», ens dóna una altra versió, independent, de la campanya. Després d'explicar que Carlemany, deixant la seva esposa prenys a Chasseneuil, havia travessat la Garona, que feia de termenal entre els aquitans i els bascons,

«... determinà — diu — d'arribar-se a Hispània traspasant els difícils Pirineus, per socórrer, amb l'ajut de Crist, l'Església sotmesa al dur jou dels sarraïns. Aque la muntanya tan alta que

13. «Cum enim adsiduo ac pene continuo cum Saxonibus bello certaretur, dispositis per congrua confinium loca praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur; saltuque Pyrinei superato, omnibus quae adierat oppidis atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolomi exercitu revertitur, praeter quod in ipso Pyrinei jugo Wasconiam perfidiam parumper in redeundo contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut loci et angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Wascones in summi montis vertice positos insidiis — est enim locus ex opacitate silvarum, quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus — extremam impedimentorum partem et eos qui, novissimum agminis incedentes subsidio, praecedentes tuebantur desuper incursantes in subjectam vallem deiciunt consertoque cum eis proelio usque ad unum omnes interficiunt ac, direptis impedimentis, noctis beneficio quae jam instabat protecti summa cum celeritate in diversa disperguntur. Adjuvabat in hoc facto Wascones et levitas armorum et loci in quo res gerebatur situs; e contra Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per omnia Wasconibus reddidit in pares. In quo proelio Eggihardus, regiae mensae praepositus, Anshelmus, comes palatii, et Hruodlandus Britannici limitis praefectus, cum aliis compluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari poterat quia hostis, re perpetrata, ita dispersus est ut ne fama quidem remaneret ubinam gentium quaeri potuisset.» Aquest és el text ofert per HALPEN en *Eginhard, Vie de Charlemagne*. L'autenticitat de la menció del «Hruodlandus Britannici limitis praefectus» ofereix molts dubtes. Ultra falta en tota una família de manuscrits, és discutible la manera com fou inclosa en la família que la conté. Els records de Rotlan, com a personatge històric que hagués pogut ésser mort en la desastrosa batalla dels Pirineus del 778, no són absolutament concloents, ni de bon tros. Això ha fet que el professor AEBISCHER pogués preguntar *Roland, mythe ou personnage historique?*, a la «Revue belge de Philologie et d'Histoire», XLIII (Bruxelles 1965), pàgs. 849-901. El senyor Aebischer presenta un quadre complet de la qüestió, sense donar-hi una solució que pretengui d'ésser definitiva, per més que personalment s'inclini contra la historicitat del personatge, almenys tal com ens és comunament presentat. La qüestió proposada té una importància innegable: ¿la llegenda revertí sobre la història, o bé la història fou l'origen de la llegenda? Com que en el cas es tracta, en darrer terme, de la composició d'una obra genial com *La Chanson de Roland*, es comprén l'interès i àdhuc la passió que els millors erudits de la història literària posen en la polèmica.

gairebé tocava al cel, terrible per l'aspror de les seves roques, tenebrosa per l'espessor dels seus boscos, impedia gairebé, per l'estretor de l'entrada, o millor senzill camí, el pas, no sols d'un exèrcit, sinó d'un simple destacament. Amb l'ajut de Crist, però, pogué feliçment creuar-la. Puix que el rei, al qual Déu ennoblia encara el seu ànim generós, no volgué mostrar-se inferior a Pompeu, ni menys valerós que Anníbal, els quals en altre temps amb moltes fadigues i pèrdues venceren l'hostilitat d'aquests llocs. Però, trist és dir-ho, l'èxit del seu pas fou ensombrït per la infidel fortuna, sempre versàtil. Un cop llestes les empreses que pogueren ser fetes a Hispània i iniciat un feliç retorn, sorgí l'infortuni: les tropes reials de la reraguarda foren destrossades en aquella muntanya. Deixo de citar noms, puix que són generalment coneguts».¹⁴

A aquestes fonts cristianes cal afegir les informacions, escasses però molt significatives, que ens proporcionen les fonts aràbigues.¹⁵

Repetim, en primer lloc, l'al·lusió de l'*Ahkkbar madjmua*, que ja citàrem suara:

«L'Arabí trameté Thalaba a Carles, el qual, obtingut el presoner, desitjà també el domini de la ciutat de Saragossa i anà a acampar al costat d'ella. Però el seu poble el combaté, rebutjant-lo fermament, i li calgué entornar-se'n a la seva terra.»

Ibn al-Athir, després d'afirmar, com veiérem, que Sulaiman induí Carles a anar a Hispània, afegia:

«Sulaiman sortí a l'encontre de Carles i amb ell es dirigí a Saragossa; però se li avançà en el poder al-Husain ibn Yahya al-Ansarí, descendent de Saad ibn Ubaida, i s'oposà a Sulaiman, per la qual cosa Carles va sospitar d'aquest, s'apoderà de la seva persona i volgué emportar-se-l'en a la seva terra. Però quan abandonava el territori musulmà i es creia ja segur, caigueren sobre d'ell Matruh i Aishun, fills de Sulaiman, amb les seves tropes, i llibertaren el seu

14. «... reliquid Hildegardem nobilissimam piissimamque reginam in villa regia, cujus vocabulum est Cassinogilus, gemina gravidam prole, et transiit Garonnam fluvium Aquitanorum et Wasconum terminum: quam regionem jamdudum in deditionem susceperat, Lupo principe se et sua ejus nutui dente. Ibidem etiam quae opportunitas utilitasque dictavit explicitis, statuit Pyrinaei montis superata difficultate ad Hispaniam pergere, laborantique Ecclesiae sub Sarracenorum acerbissimo jugo Christo fautore suffragari. Qui mons cum altitudine coelum pene contingat, asperitate cautium horreat, opacitate silvarum tenebrescat, angustia viae vel potius semitae commeatum non modo tanto exercitui sed paucis admodum pene intercludat; Christo tamen favente, prospero emensus est itinere. Neque enim regis animus Deo nobilitante generosissimus, vel impar Pompeio, vel segnior esse curabat Hannibale, qui cum magna sui suorumque fatigatione et perditione iniquitatem hujus loci olim evincere curarunt. Sed hanc facilitatem transitus, si dici fas est, foedavit infidus incertiusque fortunae ac vertibilis successus. Dum enim quae agi potuerunt in Hispania peracta essent, et prospero itinere reditum essent, infortunio obviante extremi quidam in eodem monte regii caesi sunt agminis. Quorum quia vulgata sunt nomina, dicere supersedi.»

Ens servim del text publicat per BOUQUET, *Recueil*. L'autor anònim d'aquesta *Vita Hludowici*, conegut per l'«Astrònom», que escriví poc temps després de la mort del seu biografiat, se serví per al període de 778 a 814, temps del regnat de Lluís d'Aquitània, segons ell mateix confessa en el Pròleg de la seva obra, d'una relació escrita per un tal Ademar, monjo de raça noble, del qual diu que era «coaevus et connutritus» de Lluís. D'altra banda, sembla que l'«Astrònom» havia estat familiar del rei. Vegeu sobre la seva obra: MOLINIER, *Les sources de l'histoire de France. Époque primitive. Mérovingiens et Carolingiens*, Paris 1901, núm. 749.

15. Cal recordar aquí, per bé que estem en desacord amb una part de les conclusions, dos treballs interessants sobre les fonts aràbigues de la campanya de Saragossa: René BASSET, *Les documents arabes sur l'expédition de Charlemagne en Espagne*, a «Revue historique», 84 (Paris 1904), 236-295; i BARRAUDIHIGO, *Deux traditions musulmanes sur l'expédition de Charlemagne en Espagne*, «Mélanges d'histoire offerts à M. Ferdinand Lot» (Paris 1925), 169-179.

pare. Entornaren-se aquests junts a Saragossa, s'entengueren amb al-Husain i continuaren la sublevació contra Abd al-Rahman.»¹⁶

Més endavant, el mateix Ibn al-Athir, referint-se a temps anteriors al 780, insisteix:

«Sulaiman havia demanat l'ajut de Carles, rei de França, i li havia promès de lliurar-li la ciutat i Thalaba; Carles el prengué amb ell i se l'emportà a la seva terra, creient que n'obtidria un bon rescat. Abd al-Rahman no féu durant algun temps cap gestió, fins que més endavant procurà que algú el reclamés dels francs, els quals l'alliberaren.»¹⁷

* * *

Com deu haver vist el lector, la quantitat de fonts informatives de l'expedició de Carlemany a Hispània no deixa d'ésser important. Però el tema desvetlla un tal interès entre els historiadors en general, i els historiadors de la literatura en particular, obsessionats aquests darrers pel gran problema dels orígens de les posteriors cançons de gesta, que mai ningú no el dóna per prou esclarit. I això que cal confessar que no abunden gens les campanyes militars de la mateixa època que estiguin tan ben documentades. Fins al punt de fer-se possible, a parer nostre, amb l'ús prudent i combinat de les dites fonts, de refer molt aproximadament el curs dels esdeveniments. És el que intentarem tot seguit.

Després de l'entrevista de Paderborn, que ja hem comentat, el rei degué preocupar-se immediatament de la preparació de la campanya. Malgrat els oferiments i les seguretats rebuts dels caps musulmans, el rei no podia ignorar la gran envergadura de l'empresa, i per això mobilitzà les forces de tots els seus regnes: les fonts insisteixen sobre la magnitud de l'exèrcit reunit: «congregans ... exercitum magnum» (Anià); «Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur» (Eginhard); els *Annals reials*, com veiérem, fan constar que es reuniren milícies de Borgonya, Austràsia, Baviera, Llombardia, Provença i Septimània per a un segon exèrcit, i cal suposar que les de Nèustria i Aquitània nodriren el primer que anava a comandar personalment el rei. Una mobilització semblant era extraordinària en els costums militars de l'època, que en general procuraven d'evitar els trasllats de contingents massa llunyans. En el cas present cal assenyalar en especial la presència dels llombards, recentment incorporats al domini reial, i la dels bàvars, que de molts anys se'n consideraven deslligats.

El rei, que havia celebrat el Nadal de 777 a Douzy, a l'Aisne, es trobava per la Pasqua següent al palau de Chasseneuil, vora Poitiers, amb la seva muller. Aquí es concentraria el primer exèrcit format pels veïns neustrians i aquitans. El segon exèrcit, format pels contingents dels regnes orientals, degué concentrar-se a Septimània, i així ho interpretà l'annalista de Metz: «per Septimaniam proficiscetur». Anaven a emprendre's l'entrada a Hispània, separa-

16. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 72.

17. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 73. Basset aporta un testimoni aràbic que no és gaire interessant, i és per això que l'esmentem només en nota. Es tracta d'un resum, bastant defectuós, de les relacions d'Ibn al-Athir, degut a l'escriptor africà Ibn Khaldun (nascut a Tunis el 1332 i mort el 1404), un enciclopedista que l'inclogué en la seva obra *Història dels berebers i de les dinasties musulmanes d'Àfrica*. El text d'Ibn Khaldun, segons la traducció francesa de Basset, diu: «En l'an 164 Abderrahman marcha contre Saragosse, où étaient Solaïman, fils de Yaqzban, et El Hossain ben Asi. Thalabah ben Obaid, un des généraux de l'émir, les y avait assiégés; mais la ville s'était défendue contra lui et Solaïman avait fait prisonnier Thalabah. Il l'envoya au roi des Francs, qui arriva quand le siège avait cessé; il lui remit Thalabah.»

dament, pels dos extrems del Pirineu. La tàctica d'afrontar l'objectiu per diversos llocs és característica de les grans campanyes de Carlemany; l'havia seguit cinc anys abans contra el Regne llombard llançant dos cossos d'exèrcit: un pel coll del Cenís, un altre per la collada del Sant Bernat; la repetí, més endavant, augmentant a tres les direccions d'atac, en les campanyes contra Baviera, el 787; contra els bàvars, el 791; contra Bohèmia, el 805; i contra els vilzes, el 812.

Celebrada la Pasqua a Chasseneuil i en data per a nosaltres imprecisa, el rei es posà en marxa amb el primer exèrcit, passà la Garona i, travessant la Gascunya, afrontà la barrera muntanyenca del Pirineu. El pas d'aquesta fou superat sense novetats, malgrat que l'«Astrònom» es permeti d'especular sobre les seves dificultats i portar a col·lació els exemples de Pompeu i Anníbal. Quin fou el coll pirinenc utilitzat? Les fonts no donen cap indicació: cal pensar que fou el mateix que a la tornada, i d'això ens n'ocuparem més endavant. A l'altra banda del Pirineu el rei no trobà encara la Hispània musulmana; li calia abans travessar la regió dels navarresos — «in terram Galliciam», diuen amb manifesta impropietat els *Annales Petaviani* —,¹⁸ els quals, vivint en estat gairebé permanent d'independència, no veuriem gens amb bons ulls l'entrada de l'exèrcit franc. Això no obstant, sembla que Pamplona, la primera ciutat que Carles es trobà al seu camí, es lliurà sense lluita:

«... primo Pompelonem Navarrorum oppidum adgressus in deditionem accepit» (*Annals reials*).¹⁹

Des de Pamplona, Carlemany s'encaminà cap a Saragossa; devia seguir la ruta de Tudela, passant aquí el gual de l'Ebre, i dirigint-se cap a la capital aragonesa per la banda dreta del riu; així crec que ha d'interpretar-se la frase dels *Annals reials*:

«Inde Hiberum amnem vado traiciens Caesaraugustam, praecipuam illarum partium civitatem, accessit.»²⁰

18. L'autor dels *Annals* estén el nom de Galícia, que sovint hom dóna llavors a tot el N.O. espanyol, a Navarra, com a denominador de tota la regió no sotmesa al domini musulmà, en oposició a la denominació d'Hispania, determinativa del territori sotmès al dit domini. La frase té aquest sentit disjuntiu: «... venit in terram Galliciam et adquisivit civitatem Pampalona. Deinde accepit obsides in Hispania de civitatibus ... Osca et Barzelona necnon et Gerunda». Osca, Barcelona, Girona, sotmeses al domini musulmà, són d'Hispania; Pamplona, ciutat lliure d'aquest domini, és de Galícia.

19. Els *Annals d'Anià* suposen, en canvi, que la ciutat fou presa per la força: «conquisivit civitatem Pampalonam», probablement hi ha confusió amb els incidents de la tornada.

20. El professor AEBISCHER, *Textes norrois et littérature française du Moyen âge. I. Recherches sur les traditions épiques antérieures à la Chanson de Roland d'après les données de la première branche de la «Karlsmagnús saga»* (Genève-Lille 1954), 57-58, oposant-se a l'errada creença de LÉVI-PROVENÇAL, que el rei va seguir el camí Pamplona-Osca-Saragossa, opina, com nosaltres, que devia triar la via de Tudela, de què seria prova o indici «le recit de la branche I de la (Karlsmagnús), saga, (la qual) mentionne qu'après que Roland eut pris Nobles (= Pamplona), l'empereur de Rome, le jour suivant, assiégea la ville de Mongardig, et que le roi de Kordr étant venu au secours de cette dernière, Charles le mit en fuite et que, ayant pris Mongardig, il s'empara ensuite de Kordr dont il tua le souverain, et arriva enfin devant Saragosse. I bé; Mongardig = Monjardín; Kordr = Cordres = Cortes, entre Tudela i Saragossa. «Si à ces noms de lieux, nous ajoutons Tuele et Valterne qui sont à n'en pas douter, Tudela et Valtierra, nous possédons là une série d'indices aptes peut-être à jalonner la route suivie par Charlemagne entre Pampelune et Saragosse. Sans doute sommes-nous, non point dans l'histoire, mais dans l'histoire légendaire, dans la légende épique; mais qui oserait soutenir que celle-ci exclut totalement celle-là?»

El segon exèrcit, el que havia reunit els contingents dels regnes orientals i avançat per Septimània, degué saltar els Pirineus pel Pertús i dirigir-se a Barcelona. Ha estat opinió d'alguns el del seu pas pel Somport, però aquesta opinió, a més de no recolzar sobre cap testimoni, és contradictòria al camí normal de totes les expedicions militars de l'època, com ho demostren les que féu Lluís *el Piadós* contra Osca passant sempre per Catalunya. Els *Annales Mettenses* ja ho interpretaren així:

«...per Septimaniam proficiscentes ad Barcinonam civitatem pervenerunt.»

És probable que a Barcelona s'unís a aquest exèrcit Sulaiman, i que aleshores prenguessin l'antiga estrada que per Lleida menava cap a Osca, on se'ls uniria el valí de la ciutat Abu Thawr, i baixessin tots plegats cap a Saragossa.

Fins aquí la successió dels fets es presenta molt clara, però d'ara endavant els esdeveniments s'enterboleixen i les fonts informatives pateixen d'una imprecisió molt explicable en les cristianes pel mal to que prengué per al rei la marxa de les coses, i d'una insuficiència sensible en les aràbigues, pel fet de tractar-se de protagonistes rebels a l'autoritat de Còrdova.

Dues coses, això no obstant, són certes i evidents. Primera: que tocant a Saragossa tingué lloc la conjunció dels dos exèrcits, el comandat pel rei, procedent de Pamplona, i el que venia de Septimània amb els contingents orientals; els *Annals reials* són molt categòrics:

«... conjungentes se ad supradictam civitatem ex utraque parte exercitus»,

i ho parafrasegen els *Annales Mettenses*:

«Conjunxerunt autem se uterque exercitus ad Caesaraugustam munitissimam urbem.»

Segona: que la ciutat de Saragossa rebutjà el rei oposant-se a la seva entrada:

«Carles ... ambicionà també el domini de la ciutat de Saragossa i anà a acampar a prop d'ella. Però el seu poble el combaté rebutjant-lo amb fermesa i hagué d'entornar-se'n a la seva terra»,

són les paraules repetidament citades de l'*Akhbar madjmua*.

No era pas aquesta, amb seguretat, la previsió del rei: quan Sulaiman estigué a Paderborn és evident que inclogué Saragossa entre les ciutats que prometé de lliurar a Carles; precisament acabava aleshores de defensar-la contra les tropes de l'emir i de fer presoner llur general Thalaba, tocant als murs de la ciutat. Era raonable de suposar que tenia prou autoritat per a fer un semblant oferiment i que el feia d'acord amb el seu amic i aliats, el valí al-Husain. El lliurament del presoner Thalaba al rei era una garantia de sinceritat. Si ara la resistència de la ciutat forçava la retirada de Carlemany, era que aquest no havia previst un semblant obstacle; al revés, devia confiar en el magnífic respall que la fortalesa havia de procurar-li com a base per a l'actuació dels grans exèrcits que havia conduït allí.

Què podia, doncs, haver passat en l'endemig?

Solament un historiador aràbic deixa endevinar una explicació; els cristians, o callen o apunten subterfugis per a amagar el desengany; és Ibn al-Athir el qui recordem que diu:

«Sulaiman sortí a l'encontre de Carles i amb ell es dirigí a Saragossa; però se li avançà en el poder al-Husain ... i s'oposà a Sulaiman, per la qual cosa Carles va sospitar d'aquest, s'apoderà de la seva persona i volgué emportar-se-l'en a la seva terra»;

i més endavant el mateix autor deixa entendre que a l'arribada a Saragossa, Sulaiman no disposava ja de la ciutat.

Resulta clar, per tant, que al-Husain, que no havia sortit en aquesta ocasió a rebre Carlemany, com tampoc no havia anat l'any anterior a Paderborn, una vegada estigué sol a Saragossa, es desentengué de les promeses que Sulaiman hagués fet al rei, es negà a lliurar la ciutat i en preparà la defensa. Si el desacord entre Sulaiman i al-Husain era real, com sembla derivar-se de les paraules d'Ibn al-Athir, o fingit, com potser sospità Carlemany, és difícil que pugui ésser mai posat en clar; tampoc, si el desacord era posterior o ja coetani a les gestions de Sulaiman a Paderborn.

És possible que davant Saragossa, i vista la resistència d'al-Husain a obrir les portes de la ciutat, s'iniciessin negociacions per part dels caps musulmans que voltaven Carlemany vora el valí inconformista. D'una banda, sembla que l'estada de l'exèrcit franc al lloc fou bastant llarga: des de la Pasqua, passada a Chasseneuil, a mitjan abril, fins al pas del Pirineu a la tornada, a mitjan agost, transcorregueren quatre mesos; bé que l'exèrcit reial no s'hagués posat en marxa fins a la darrera d'abril, atès que pel camí no li posaren obstacles que poguessin fer-li perdre llarg temps, podia trobar-se a Saragossa ben bé a mitjan juny; la tornada pel Pirineu hagué d'ésser ràpida — dues setmanes? —; quedaria un mes i mig, almenys un mes llarg, per a l'estada davant la ciutat.

D'altra banda, no és versemblant que una empresa de tanta importància fos abandonada al primer obstacle, sense intentar ni tan sols de sortejar-lo. Ens consta per les fonts cristianes — els *Annals reials*, en les dues versions, i els *Annales Petaviani* — que fou davant Saragossa on al-Arabí, Abu Thawr i altres caps musulmans lliuraren ostatges a Carlemany, i ens demanem quina causa podia justificar la constitució d'aquesta garantia. Hauria estat natural que fos lliurada abans de l'entrada dels exèrcits francs a Hispània, però ara, reunits ja aquests exèrcits amb les forces i els caps sarraïns, ¿quina significació podien tenir? Jo trobo la més normal de garantir la bona fe d'unes probables negociacions entre aquests caps i al-Husain destinades a procurar d'una manera o altra la rendició de la ciutat. És natural que Carlemany, escarmentat amb la primera desagradable sorpresa de la ciutat que se li tancava, prengué ara les precaucions lògiques abans de consentir uns contactes que podien resultar contraproductius.

Les negociacions, si existiren, degueren fracassar, i és aleshores quan el rei, considerant-se definitivament enganyat, s'apoderà de la persona de Sulaiman, el qual ell féu responsable de l'engany. Les paraules d'Ibn al-Athir que, sospitant Carles de Sulaiman, «s'apoderà de la seva persona i volgué endur-se-l'en a la seva terra», són confirmades pels *Annales Laureshamenses*: «quem et fecit adducere in Francia», i pels *Annales Petaviani*: «victum duxit in Francia».

Al mateix temps, Carlemany decidia l'abandó de la magna empresa. Els *Annals d'Anià* suposen que el motiu de la retirada fou la incursió saxona de Widukind fins al Rin, de la qual rebria l'anunci trobant-se el rei davant Saragossa: «pervenit nuncios ad Karolum regem — diuen — adhuc in Spania degentes», i conclouen: «quo audito festine reversus est in Franciam». Es tracta d'una excusa i una justificació nascudes molt *a posteriori*. Ni els *Annals reials*,

ni Eginhard, ni l'«Astrònom» no l'al·leguen; de fet, fou a Auxerre, després de la seva tornada a França i de la seva ràpida estada a Chasseneuil, quan el rei rebé la notícia.

La decisió d'abandó suposava el reconeixement del fracàs polític de l'empresa. Cal pensar que una decisió semblant fou motivada per causes més complexes que la sola resistència de Saragossa a obrir les portes de la ciutat. És veritat que en l'art militar d'aquella època l'assalt violent d'una ciutat fortament emmurallada com Saragossa era una empresa, bé que no insuperable, molt costosa i difícil. La pràctica corrent consistia en les rendicions pactades o en les obtingudes gràcies a col·laboracions dins la mateixa plaça. Acabem de dir com és probable que Carlemany hagués intentat la primera solució a base de negociacions encarregades als seus aliats musulmans, negociacions que degueren fracassar; tampoc no devien trobar-se les col·laboracions internes suficients. Però, així i tot, cabia intentar l'assalt o allargar l'investiment fins a assolir l'esgotament dels assetjats; si el rei, que disposava d'un magne exèrcit, que havia preparat la campanya amb un tan gran esforç, que personalment havia demostrat la seva empenta i la seva decisió en tantes altres ocasions, no féu ni una cosa ni l'altra, és que li falliren ara els elements decisius sobre els quals havia calculat l'empresa. A judicar per la decisió explicada de prendre Sulaiman, s'endevina que el rei es cregué traït pels mateixos aliats que l'havien impulsat a emprendre l'operació. Es devia trobar aïllat enmig d'una població hostil, amb la natural dificultat de fornir el seu nombrós exèrcit, amb el perill cada vegada creixent que suposava d'emprendre una retirada en aquestes condicions.

Talment, que no havia de trigar gaire a patir les doloroses conseqüències d'una semblant situació. Ja hem donat compte de la relació d'Ibn al-Athir:

«... quan havia abandonat el territori musulmà i es creia ja segur, caigueren sobre d'ell Matruh i Aishun, fills de Sulaiman, amb les seves tropes, i llibertaren el seu pare.»

El text no pot ésser més clar, i són poc explicables les interpretacions que han volgut donar-li, primer Lévi-Provençal; després, amb noves argumentacions, a criteri meu ben poc consistents, el mestre Menéndez Pidal.

L'insigne arabista francès suposava que en l'atac dels Pirineus lluitaren plegats els bascons i bandes musulmanes amb el doble fi d'apoderar-se del ric comboi de l'exèrcit en retirada i d'alliberar el presoner Ibn al-Arabí.

«Une indication qui figure dans les *Annales* d'Ibn al-Athir — diu — donne à penser que deux fils de ce chef arabe, Matruh et Aishun, participèrent à l'attaque de Roncevaux: ils délivrèrent leur père, qu'ils ramenèrent à Saragosse.»²¹

No hi ha res en les paraules d'Ibn al-Athir que permeti aquesta interpretació; l'acció dels fills de Sulaiman tingué lloc «quan [Carles] havia abandonat el territori musulmà i es creia ja segur», és a dir, quan, passant a gual l'Ebre, s'internava en el territori dels navarresos, en l'ampla regió que va del riu a Pamplona. Cal recordar, ja ho hem fet notar amb motiu de

21. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I, 89. CODERA, *La dominación*, 155-159, anant encara més enllà en els jocs d'interpretació, creu que els vencedors de Roncesvalls no foren els bascons, sinó els mateixos musulmans de Saragossa conduïts pels fills de Sulaiman, que aleshores alliberaren llur pare. És evident que aquesta interpretació, tan desmesurada, és deguda a la moda de prescindir de les fonts cristianes per a atorgar un valor decisiu i indiscriminat a les aràbigues.

l'entrada de l'exèrcit franc, que en aquests temps Navarra havia escapat al domini musulmà; els textos són molt clars en aquest sentit. Hi hagué, doncs, dues accions distintes contra l'exèrcit franc: una a la baixa Navarra amb protagonistes musulmans; una altra al pas dels Pirineus a càrrec dels bascons. S'endevina que la primera fou un cop d'audàcia, un atac per sorpresa tan aviat iniciat com abandonat bon punt rescatada la presa. Consistia aquesta, segons Ibn al-Athir, en la persona de Sulaiman; es pot ben entendre que ensems amb ell, el cap més visible, foren alliberats els altres ostatges constituïts a Saragossa. Les fonts cristianes ens han parlat del lliurament d'aquestes rehenes, de la captura de Sulaiman, però després guarden silenci sobre llur destí; se'n comprèn ben bé la causa.

Per les fonts aràbigues coneixem el retorn de Sulaiman a Saragossa, la seva acció momentàniament conjunta amb al-Husain, la seva posterior mort a les mans d'aquest, la projecció en les lluites intestines i amb l'emirat dels familiars d'un i altre, continuant la línia dibuixada en l'episodi de Carlemany; tot molt en consonància amb les interpretacions que anem donant d'aquest episodi. Més avall haurem d'ocupar-nos-en.

L'èxit del cop de mà musulmà seria una nova ferida en el prestigi del rei i una causa més de desmoralització de l'exèrcit en plena retirada.

En aquestes condicions és molt comprensible la destrucció de Pamplona, de què ens parlen els *Annals reials*:

«... Pampilona destructa...»; «cujus muros, ne rebellare posset, ad solum usque destruxit.»

Sotmesa la ciutat en el viatge d'entrada, havent segurament deixat allí una guarnició, ara, en camí de retirada, calia recollir aquesta guarnició i abandonar la fortalesa; però, per a més seguretat, fou preferit de destruir-la a fi que no pogués transformar-se en base i punt de suport de possibles atacs de reraguarda. És molt probable que la destrucció dels murs de la ciutat obrés com a acció retardatària en la marxa de l'exèrcit franc, i en determinés una certa disgregació, una ruptura de cohesió; probablement el rei no s'esperà, devia tirar endavant amb un lleuger cos d'avantguarda. Les fonts no fan cap menció d'ell en l'acció desastrosa dels Pirineus.

* * *

De les dues fonts franques que narren la derrota dels Pirineus — els *Annals reials* en llur segona versió (entre el 801 i el 808), i el biògraf Eginhard (volts del 830) — la primera és la que presenta un caire de major sinceritat i objectivitat. Eginhard realitza un treball de composició personal, basat en la narració dels *Annals* i destinat a minvar la importància del desastre, limitant-lo a una acció de pura reraguarda, «sobre la impedimenta» d'aquesta i «sobre les tropes que cobrien la marxa del gros de l'exèrcit». Atenint-se a l'estricta relació d'Eginhard, es comprèn que Bédier hagi qualificat la derrota dels Pirineus de «fait indifférent», d'anècdota. Per a tenir una visió exacta dels fets cal prescindir d'aquests arreglaments posteriors destinats a cobrir amb un vel les realitats desagradables, i limitar-se a utilitzar l'única font primitiva de què disposem.²²

22. FAWTIER, *La Chanson de Roland, étude historique* (París 1933), 178-179, recalca el caràcter de composició amb finalitat política del relat d'Eginhard i com ha enganyat els historiadors: «Eginhard a menti et bien menti puisqu'il a pu induire en erreur les érudits les plus habiles. Il ne faut pas le lire seul. Si on

Recordem, doncs, un cop més, com descriuen els *Annals* en llur segona forma, la revisada, la infausta batalla:

«Havent els bascons preparat una emboscada en llur cim (dels Pirineus), atacaren la re-
raguarda i posaren en gran desordre tot l'exèrcit. I encara que els francs es mostraren superiors
als bascons el mateix en les armes que en el valor, no obstant, donada la duresa del lloc i el
caràcter desigual de la lluita, es trobaren inferiors. En aquest combat la major part dels àulics
als quals el rei havia confiat el comandament dels cossos d'exèrcit foren morts, la impedimenta
fou saquejada, i l'enemic, amb la seva coneixença del lloc, es dispersà ràpidament. El dolor
d'aquest fracàs obnubilà en gran part en el cor del rei els èxits felïços obtinguts a Hispània.»

Si analitzem ara aquesta relació, el primer problema que es posa és de saber qui fou l'atacant: aquí es diu «els bascons». Bascons poden ésser els habitants del Pirineu, els muntanyencs, ja que el port del Pirineu es troba — és dit en la mateixa font — «in regione Wasconum»; però bascons són també els habitants de la Gascunya, la Wascònia francesa. El que és clar és que els atacants no foren navarresos, car hom fa una distinció molt precisa entre uns i altres; mentre que, com acabem de dir, el port del Pirineu es troba «in regione Wasconum», Pamplona és el primer «Navarrorum oppidum». En la primera versió dels *Annals reials* es deia que

«Pampilona destructa, Hispani Wascones subjugatos, etiam et Nabarros, reversus (est) in partibus Francie»;

¿no podria interpretar-se que els sotmesos fossin els navarresos i els bascons hispànics, en oposició als bascons francesos que haurien estat els primers de donar el cop que aquesta primera versió dels *Annals* silencia amb tanta de prudència?

Eliminats els navarresos, no hi ha altra disjuntiva que escollir entre els muntanyencs i els gascons. Tres arguments valen a favor d'aquesta última solució, que, al meu entendre, és l'encertada:

Primer: quan l'annalista diu:

«In cujus summitate (dels Pirineus) Wascones insidiis collocatis, extremum agmen adorti totum exercitum magni tumultu perturbans»,

no podem suposar que el terme «Wascones» tingui un significat diferent d'aquell amb el qual és usat correntment en els *Annals*, que és el de gascons. Més endavant diran:

«Wascones, qui trans Garonnam et circa Pirineum montem habitant...» (816); «Pipinus ... Wasconiam cum exercitu ingressus sublatis ex ea seditiosis totam eam provinciam ita pacavit...» (819).

L'annalista coneix bé la geografia del país:

«In Hispania vero Navarri et Pampilonenses...» (806),

le replace au milieu des autres textes qui nous renseignent sur cette histoire, sa méthode apparaît évidente et la réalité du désastre ne fait plus de doute.» En rigor, com diem, el text a confrontar és únic, els *Annals reials* revisats.

com el seu antecessor de la primera versió sabia que Alfons era rei d'Astúries i Galícia:

«Hadeconsus, rex Galleciae et Asturiae...» (789).

Finalment, quan en els mateixos *Annals* s'explica l'emboscada de què foren objecte el 824, també en el pas del Pirineu, les tropes trameses a Pamplona per l'emperador Lluís, emboscada semblant a la del 778, encara que d'un menor to, hom precisa que els atacants foren els muntanyesos:

«Aeblus et Asinarius comites cum copiis Wasconum et Pampilonam missi, cum peracto jam sibi injuncto negotio reverterentur, in ipso Pirinei jugo perfidia montanorum in insidiis deducti ac circumventi capti sunt.»

Aquesta segona vegada es tractava de bandes de muntanyesos en bona relació amb els musulmans, com ho demostra el fet que lliuressin el presoner comte Ebles a Còrdova; muntanyesos que permeteren al gascó Asnar de tornar-se'n lliurement a casa «quasi qui consanguineus eorum esset». La primera vegada, en canvi, el 778, es devia tractar d'autèntics gascons obrant, probablement, en connivença amb les autoritats indígenes del seu país.

I aquest és el segon argument a considerar. No ha de prescindir-se, en estudiar l'expedició de Carlemany a Saragossa, de la situació a l'interior del Regne franc, a la regió aquitana i molt especialment a la gascona. La regió aquitana, incorporada feia poc, als darrers temps del rei Pipí, conservant encara el caliu de les lluites ferotges que precediren la seva submissió; la gascona, a remolc de la primera, encara més esquerpa, governada per prínceps indígenes sobre un poble racial i profundament distint dels seus dominadors nòrdics. El mateix Carlemany havia inaugurat el seu regnat sufocant, el 769, una nova rebel·lió aquitana, obligant a una submissió bastant forçada el príncep Llop de Gascunya. I aquestes dues regions insegures, Gascunya sobretot, eren les que el rei deixava a la seva esquena internant-se a Hispània.

El biògraf de Lluís *el Piadós*, l'«Astrònom», és l'únic autor que ens ha deixat constància d'aquestes circumstàncies especials dedicant uns paràgrafs a l'actuació reial al pas per aquestes regions en cada un dels seus viatges d'anada i tornada d'Hispània.

En deixar Carles Chasseneuil, el 778, camí d'Hispània, ens diu:

«... transiit Garonnam fluvium Aquitanorum et Wasconum conterminum: quam regionem jamdudum in deditionem suscepit, Lupo principe se et sua ejus nutui dedente. Ibidem etiam quae opportunitas utilitasque dictavit explicitis, statuit Pyrinaei montis superata difficultate ad Hispaniam pergere...»

Així, doncs, ens és dit que abans d'internar-se a Hispània prengué sobre el lloc, a Gascunya mateix, les disposicions que considerarà útils i oportunes, segurament com a precaució pel pas que anava a donar. Indici, jo creuria, dels dubtes que en l'ànim del rei despertava la insegura fidelitat del país que deixava al seu darrera.

Més significatiu és encara el que s'ha esdevingut al retorn. Carlemany, que ha passat el Pirineu, a mitjan agost, fugitiu, s'atura vora la seva esposa partera a Chasseneuil, però per una estada breu, puix que el 24 de setembre ja és a Herstal, a Belgiaca, vora Lieja, després d'haver passat per Auxerre. En sis setmanes havia recorregut uns 1.200 quilòmetres, fent-ne una mitjana de 25 a 30 diaris, sense comptar les parades. L'estada a Chasseneuil hagué, doncs,

d'ésser — repetim-ho — molt curta. I, això no obstant, és en aquests moments fugaços quan el rei pren una de les decisions més importants i dràstiques sobre el govern del país que acaba de travessar.

Deixem parlar altra vegada l'«Astrònom»:

«Sciens autem rex Carolus regnum esse veluti corpus quoddam et nunc isto, nunc illo incommodo jactari, nisi consilio et fortitudine, velut quibusdam medicis, sanitas accepta tute- tur ... ordinavit autem per totam Aquitaniam comites, abbatesque necnon alios plurimos quos vassos vulgo vocant, ex gente Francorum, quorum prudentiae et fortitudine nulla calliditate, nulla vi obviare fuerit tutum, eisque commissit curam regni prout utile judicavit, finium tutamen villarumque regiarum ruraalem provisionem. Et Biturigae civitati primo Humbertum... praeficit comitem, ... Tholosae Chorsonem, ... Burdegalis Sigwinum...»

Aquesta remoció tan profunda, tan general i tan sobtada de tot el personal dirigent d'Aquitània, havia, forçadament, d'obeir a una causa de summa urgència i gravetat. Alguna cosa havia d'haver fallat inopinadament i estrepitosament. I aquesta cosa, tan ben dissimulada per l'«Astrònom» en la seva motivació, devia estar relacionada amb els lamentables successos que acabaven d'afectar el rei i el seu exèrcit. Alguna llum pot captar-se de les mateixes paraules de l'«Astrònom». Si el nou personal és escollit precisament perquè la seva prudència i la seva fortalesa resten immunes de tota astúcia i de tota violència, això significa que el personal destituït s'ha deixat enganyar i atemorir. Per qui? No pas, certament, per les gents de l'altra banda del Pirineu, la hispànica, llunyanes i sense connexió eficient dins el Regne. Ha d'haver estat per elements pròxims i molt estretament lligats amb la regió; i tals elements no poden ésser altres que aquells gascons que prepararen el parany dels Pirineus i que destruïren el magne exèrcit reial. I aquí ve a tomb la particularitat que l'«Astrònom» hagi cregut convenient d'al·ludir a la situació política de Gascunya precisament al moment que s'inicia la relació de l'entrada del rei a Hispània i àdhuc hagi volgut salvar el rei d'una possible acusació d'imprevisió consignant que en aquell moment hagi pres les mesures necessàries i oportunes de precaució. Tot això ens porta a la conclusió que els autors de l'emboscada del Pirineu foren els bascons de Gascunya, els súbdits naturals d'aquell príncep Llop que s'havia lliurat anys abans una mica per força a Carlemany, i que probablement el mateix príncep podria no ésser del tot estrany a la maquinació. Els comtes aquitans destituïts haurien fallat per imprevisió i falta d'informació en no adonar-se del joc de Llop i els seus; per falta de decisió i de valor en no reaccionar immediatament després del desastre de l'exèrcit reial; en resum: fallaren en el consell i l'ajut, els deures bàsics de la fidelitat. La destitució, en dret franc, era inexcusable.

Entre els nomenaments acordats pel rei a Chasseneuil no és feta menció directa a Gascunya, cosa molt comprensible si la nostra hipòtesi és certa, ja que pel seu estat de rebel·lió hauria escapat al domini reial; però són proveïdes les dues places que eren els baluards destinats a vigilar i intervenir sobre la sempre inquieta regió: Tolosa i Bordeus. Per a Tolosa és nomenat Corsó, el personatge que lluitarà i fracassarà amb els gascons, el que en definitiva serà destituït dotze anys més tard, el 790, per aquest seu fracàs; el seu successor, sant Guillem, iniciarà brillantment el seu govern batallant una vegada més contra Gascunya. Per a Bordeus és nomenat Sigüí, un gascó cercant segurament, en l'aprofitament de les lluites i ambicions internes, l'instrument de debilitació de l'esperit de revolta del poble gascó. Sigüí ha estat

considerat con el fundador de la família Ximena, que, en córrer el temps, seria la segona dinastia reial de Navarra.²³

El tercer argument al qual fèiem referència com a prova d'haver estat els gascons francesos els atacants dels Pirineus és la importància que, necessàriament, calia que tingués aquest exèrcit d'atac. No es concep que, ni per més que fossin afavorits «per la fragositat del lloc i el caràcter desigual de la lluita», es trobessin en condicions de prou superioritat per a vèncer el magne exèrcit franc, en cas d'haver-se tractat només d'uns grups dispersos de muntanyencs. A més, calia que fruïssin d'una organització que demostraren ben bé en la preparació de l'emboscada.

No es tracta, evidentment, d'un cop de mà, com el que havien donat poc abans les tropes dels fills de Sulaiman. Si l'atac començà contra la reraguarda de l'exèrcit franc, l'Annalista confessa tot seguit que posà «en gran desordre tot l'exèrcit», però confessa, més encara, que en el combat moriren «la major part dels àulics als quals el rei havia confiat el comandament dels cossos d'exèrcit». Cal, per tant, admetre que aquests cossos prengueren part a la batalla, és a dir, que una gran part de l'exèrcit franc hi fou embolicat. Si hi moriren els caps, no devia ésser pas diferent la mala sort de la generalitat dels combatents.

No es diu ni paraula del rei en el combat, i això fa pensar que ni hi fou present, que s'havia avançat en la ràpida retirada, acompanyat, segurament, només d'alguns escamots de tropes. L'Annalista raona la falta de reacció franca al·legant que «l'enemic, amb el seu coneixement dels llocs, es dispersà ràpidament»; ¿és això un eufemisme?, ¿una manera de justificar la manca de reacció del rei davant el desastre? Però, ¿com podia castigar el rei el vencedor, si era destrossat el seu exèrcit, morts els seus caps, si no podia comptar amb l'ajut dels comtes aquitans, malalts polítics, els quals per això es veia obligat a substituir?

Del rei només ens és dit que

«... el dolor d'aquest fracàs obnubilà en el seu cor els èxits feliços obtinguts a Hispània.»

El rei tenia raó d'estar adolorit; el fracàs fou molt gros, i la seva repercussió i la seva fama degueren estendre's per tot el Regne. Si recordem la magnitud de l'exèrcit reunit, l'heterogeneïtat de les milícies que el formaven, neustrians i aquitans, austrasians i borgonyons, bàvars i llombards, provençals i septimans, haurem de reconèixer forçosament que la impressió del desastre i de les pèrdues sofertes hagué d'ésser molt escampada i molt profunda. Fou, a més — i ja veurem per què —, persistent i duradora.

El redactor dels *Annals reials* en llur primera versió, que escrivia gairebé contemporàniament, guardà un silenci absolut sobre els desastres de la campanya, com si callant-los pogués esborrar-los del coneixement o de la memòria de la gent. Si el corresponent redactor palatí de la segona versió, un quart de segle més tard i sempre en vida de Carlemany, es decidí a publicar allò que el seu predecessor havia amagat, volia dir que aquella memòria persistia abassegadora en l'ambient i que el silenci oficial s'havia demostrat inoperant. Més de seixanta anys després de la catàstrofe, l'«Astrònom» ometia la citació dels noms dels magnats que moriren en la lluita perquè eren prou generalment coneguts:

«... quorum quia vulgata sunt nomina, dicere supersedi.»

23. Vegeu l'article del P. JUSTO PÉREZ DE URBEL, *Lo viejo y lo nuevo sobre el origen del reino de Pamplona*, en «Al-Andalus», XXX (Madrid-Granada 1954).

Però l'«Astrònom», especial coneixedor dels afers d'Aquitània i de l'anex de Gascunya, si podia abstenir-se de citar noms i de relatar fets que vivien en la memòria de tothom, no podia ometre, com a bon historiador, l'íntima relació i les importants conseqüències que aquests fets tingueren en la reestructuració del govern d'Aquitània, regió que havia de regir com a rei, durant més de trenta anys, el seu biografiat.

Uns deu anys abans que escrivís «l'Astrònom», Eginhard ens havia donat — i és l'única aportació positiva històrica de la seva relació — el nom d'uns dels morts en la gran batalla, el senescal Eggihard, el comte palatí Anselm. Després hi fou afegit el d'un prefecte de la marca de Bretanya, Rotlan. El primer d'ells, gràcies al seu epitafi, conservat en una altra font, ens permet de fixar la data del malaurat dia el 15 d'agost de 778; sobre la inclusió del darrer ja hem fet al·lusió abans dels problemes que suscità.²⁴

El que resta silenciats per les fonts historiogràfiques és el lloc precís de la batalla; els *Annals reials* només parlen del cim dels Pirineus i de l'escabrositat del lloc; Eginhard, aplicant la seva imaginació interpretativa a aquestes dades tan imprecises i indeterminades, ens explica que era un camí estret que obligava l'exèrcit a marxar en filera allargada, al fons d'una vall, superada per les altures d'unes muntanyes cobertes de frondosos boscos. És possible que Eginhard fos influït en aquesta relació pel coneixement que, com a acostat a la cort de Lluís *el Piadós*, devia tenir del recent desastre del 824, quan l'emperador trameté contra Pamplona una expedició composta de francs i de gascons, comandada pels comtes Ebles i Asnar, i que a la tornada fou sorpresa al pas dels Pirineus pels muntanyesos, que exterminaren les tropes i feren presoners els comtes; almenys, és fora de dubte que en la seva *Vita Karoli* aprofità, per a la relació del 778, no solament la dels *Annals reials* sobre aquest any, sinó també la dels mateixos *Annals* per a l'expedició del 824. Però tampoc d'aquest segon desastre pirinenc no tenim una exacta localització.²⁵

La del primer la donava per primera vegada la *Chanson de Roland*; avui tenim un text anterior, també de tradició llegendària, que ja el fixa: és l'anomenada «Nota Emilianense», que descobrí i publicà Dámaso Alonso, el qual l'atribueix al tercer quart del segle XI:

«At ubi exercitum portum de Sicerca transiret, in Rozaballes a gentibus Sarrazenorum fuit Rodlane occiso.»²⁶

En aquests moments els gascons s'han convertit ja en sarraïns.

La hipòtesi interpretativa que donem, atribuïnt als gascons del príncep Llop el gran atac contra l'exèrcit franc a la seva tornada d'Hispania, no és una novetat meua, puix que té entre nosaltres una antiga tradició historiogràfica. Fou formulada a mitjan segle XVI pel nostre gran falsari i eminent coneixedor de la història pirinenca Josep Pellicer de Tovar, que

24. L'epitafi fou publicat a l'*Histoire de Languedoc*, V, Toulouse, 1875, Inscription I, i per DÜMMLER, *MGH; Poetae latini aevi carolini*, I (Berlín 1881), 109. D'Anselm, en tenim altres notícies anteriors. Sobre elles, com sobre tota la problemàtica que suscita la inclusió del nom de Rotlan en alguns manuscrits de la *Vita* d'Eginhard, tornem a recordar l'estudi d'AEBSCHER, tan complet, ja citat abans a la nota 13.

25. Vegeu l'opinió i la comparança establerta per HALPHEN, *Études critiques*, 100-101; PÉREZ DE URBEL, *Lo viejo y lo nuevo*, 15, el titula «segundo Roncesvalles», més per la suposada analogia dels fets que no pas per precisió geogràfica.

26. DÁMASO ALONSO, *La primitiva épica francesa a la luz de una Nota Emilianense* (Madrid 1954), especialment a les pàgs. 35-38.

la utilitzà en la composició de la seva cèlebre *Carta d'Alaó*, suposat privilegi atribuït a Carles el Calb;²⁷ allí hom fa dir a aquest rei, parlant del príncep Llop:

«... dum simulanter ... sacramentum glorioso avo nostro Carolo multiplex dicebat, solitam ejus majoremque suorum perfidiam expertus, in reditu ejus de Hispania dum cum scara latro-num comites exercitus sacrilege trucidavit; propter quod postea jamdictus Lupus captus misere vitam in laqueo finivit...».²⁸

La mort de Llop ja no és una mera interpretació, sinó una invenció de Pellicer; les fonts coetànies guarden silenci sobre aquest príncep després del 778.

Els historiadors del Llenguadoc es basaren sobre aquest fals de Pellicer per a llur relació de la batalla de Roncesvalls; així, en el capítol corresponent de la seva obra, titulat «*Défaite d'une partie des troupes de Charlemagne à Roncevaux*», hom atribueix l'atac al duc Llop «avec ses gascons», i afirma que el rei maniobrà tan bé en l'escarment, que el duc fou pres i ignominiosament penjat. De Carles suposen que «il était déjà bien avancé quand il apprit cette défaite».²⁹

La recepció pels benedictins de Saint-Maur de la interpretació de Pellicer és el que en prolongà la vida prop de dos segles en els medis erudits, fins que a mitjan segle XIX la constatació de la falsedat de la *Carta d'Alaó* per Benjamí Guérard ensoirà l'immens muntatge de Pellicer. Això no obstant, cal admetre la necessitat de distingir entre les invencions de Pellicer i els fonaments històrics que aprofitava per a basar-les i donar-los un caire de versemblança; per aquests segons ja hem dit que Pellicer era un eminent coneixedor de la història pirinenca, i a això és degut que la seva fantasia de la *Carta d'Alaó* pogués aguantar-se tant de temps i enganyar tants d'erudits; al mateix coneixement històric cal atribuir la seva interpretació dels fets de Roncesvalls.

* * *

Tota aquesta construcció interpretativa dels elements que ens ofereixen les fonts historiogràfiques d'interpretació sobre l'expedició de Carlemany a Hispània, la férem en ocasió d'uns «Coloquios de Roncesvalles» celebrats a Pamplona l'any 1955.

Els «Coloquios» tenien com a finalitat general l'estudi històric de l'èpica i molt especialment el de la *Chanson de Roland*. La meva comesa era de fixar tot el possible el fet històric de l'expedició, nucli bàsic en els remots orígens de la cançó; i, al meu entendre, el perill radicava a deixar-se endur, en aquella interpretació de les fonts historiogràfiques, pels elements continguts en la cançó mateixa. Per això ja deia:

«... procuraré de cenyir-me a les fonts i a la interpretació que podríem qualificar d'específicament històriques». «Essent la finalitat del present treball de proporcionar als estudiosos de l'èpica carolíngia una base perquè puguin aclarir el que hi ha de pròpiament històric en les llegendes que analitzen, falsejaríem la nostra comesa servint-nos de les dades que les mateixes llegendes poguessin proporcionar a aquesta construcció.»

27. Sobre aquest fals de la «Carta d'Alaó» vegeu la nostra obra *Catalunya Carolíngia. III. Els comtats de Pallars i Ribagorça* (Barcelona 1955), 55-57.

28. La «Carta d'Alaó» és transcrita en *Histoire de Languedoc*, II, ap. 127.

29. *Histoire de Languedoc*, I, 853-854.

Amb aquestes paraules no és pas que volguéssim negar la possibilitat que la llegenda contingui fets certs que han escapat a la historiografia, sinó assenyalar l'immens perill que suposa per a l'historiador de servir-se'n, sobretot si no són avalats per aquella, i més si entre els fets i la manifestació èpico-literària han passat diversos segles, com és el cas de la carolíngia.

Posteriorment a la publicació del meu comunicat als «Coloquios» s'ocuparen del tema els senyors Aebischer i Riquer: el senyor Aebischer, en un article sobre *L'expédition de Charlemagne en Espagne jusqu'à la bataille de Roncevaux*, publicat el 1957;³⁰ el senyor Riquer, el mateix any, en la seva excel·lent obra sobre *Les chansons de geste françaises*.³¹

El senyor Aebischer, essencialment, seguia una interpretació de les fonts paral·lela a la meua, i especialment en els dos punts en els quals — ja ho veurem després — havia d'ésser més combatuda. Deia, referint-se a l'atac dels fills de Sulaiman per alliberar llur pare:

«Attaque par surprise qui selon M. d'Abadal — et il a raison sans nul doute — doit se localiser, non pas à Roncevaux comme l'a imaginé Lévi-Provençal, mais au moment où le roi, après avoir franchi l'Ebre, s'enfonçait en territoire navarrais: quelque part donc entre le fleuve et Pampelune.»

I convenia també amb el meu supòsit que els atacants de Roncesvalls eren gascons

«... — et non les Navarrais, et non les Basques — attendirent l'armée franque.»

Per a Aebischer el conjunt de l'expedició fou un gran desastre; Carlemany,

«... devant Saragosse, aux yeux des Arabes, il avait perdu la face. Entre l'Ebre et les Pyrénées (destruint Pamplona) il perdit la tête. A Roncevaux, il perdit ses chefs.»

El professor Riquer dedica el primer capítol de la seva obra a «L'événement historique et son importance», i declara ja d'antuvi que prendrà per base de la seva exposició el meu treball llegit als «Coloquios». Per a ell, l'abandó del setge de Saragossa fou degut al fracàs de l'operació en si mateixa i no

«... pour courir à la répression d'une nouvelle révolte des Saxons, comme l'affirment certaines Annales carolingiennes, afin de ne pas ternir la gloire du futur empereur.»

Igualment sobre l'acció dels fills de Sulaiman, sosté

«... qu'il s'agit, comme l'a bien établi R. d'Abadal, d'un coup de main contre l'armée franque, exclusivement opéré par des troupes musulmanes, et qui eut lieu entre l'Ebre et Pampelune, c'est-à-dire en basse Navarre.»

Finalment, després de constatar que l'opinió general dels historiadors moderns és que els atacants de Roncesvalls foren els bascs muntanyencs, explica que

30. PAUL AEBISCHER, *L'expédition de Charlemagne en Espagne jusqu'à la bataille de Roncevaux*, en «Revue suisse d'histoire», VII, fasc. 1 (1957), pàgs. 28-43.

31. MARTÍN DE RIQUER, *Les Chansons de geste françaises*, 2.e édition, traduction française par IRÉNÉE CLUZEL (Paris 1957).

«Abadal, rappelant que le mot *Wascones*, dans les textes latins du temps, peut-aussi bien signifier “basques” que “gascons”, incline en faveur de ces derniers, c’est-à-dire des habitants de la Gascogne, la *Wasconia* française. Il ne s’agit pas d’une simple conjecture, mais d’une argumentation fondée sur des données historiques sûres»,

i explica tot seguit l’argumentació que acabem d’oferir ací.

Contrasta amb aquestes conformitats la posició presa pel mestre don Ramón Menéndez Pidal. Menéndez Pidal publicà el 1959 el seu cèlebre i sensacional llibre sobre *La Chanson de Roland*,³² llibre considerable que, més que no pas un estudi i comentari, és una polèmica sobre la generació de la cançó èpica medieval, escrita amb tot l’ardor i amb tota la brillantor, el profund coneixement de les fonts, la màxima agudesa d’esperit en la seva anàlisi, però també amb tota la passió a què ens tenia acostumats el mestre en la projecció de les seves polèmiques.

Bé que el senyor Menéndez Pidal em prodiga les més amables paraules qualificant el meu treball de «excelente estudio» i la meva persona de «el mejor y último historiador de la campaña española de Carlos», la veritat és que rebutja les meves més importants i bàsiques interpretacions històriques dels fets.

La més vista de totes, la que es referia a qui foren els combatents que destruïren l’exèrcit franc a llur pas de retorn pels Pirineus. Seguint Lévi-Provençal, creu que foren «vascones y musulmanes unidos»; que les relacions d’Ibn al-Athir i dels *Annals reials* i Eginhard, no es refereixen a accions distintes, sinó que són relacions complementàries del mateix esdeveniment. Les raons em semblen excessivament filles d’un subjectivisme impressionista:

«*Es inverosímil — diu —, rayando en lo imposible, que los hijos de Ibn al-Arabí, por sí solos, arrebatasen los prisioneros que llevaba el ejército franco, y esto no en las fragosidades del Pirineo, sino en campo abierto entre Zaragoza y Pamplona.*» «*Es de todo punto increíble que el ejército de Carlos, por muy mal acaudillado que estuviere, se dejase sorprender y desbaratar dos veces en su retirada, durante los muy pocos días que permaneció en el territorio vasconico de Pamplona. No sería el ejército de un Carlo-magno, sino de un Carlo-mínimo, un ejército manifiestamente inepto, si no fueron juntos para sorprenderle en las angostas espesuras del Pirineo, los vascos, ofendidos por la destrucción de Pamplona, y los musulmanes, deseosos de libertar a Ibn al-Arabí y a los rehenes de Barcelona, Huesca y demás.*» «La cooperación de los atacantes de ambas religiones era necesaria. Los musulmanes necesitaban el perfecto conocimiento de aquellas montañas que tenían los vascos; y éstos necesitaban la mejor organización de los musulmanes. Sólo juntos los dos pudieron aniquilar la retaguardia de “las innumerables legiones que habían hecho temblar a toda España”, según los *Annales Mettenses.*»

Encara acceptant aquesta última frase, que no passa d’ésser un simple artifici literari de l’autor dels *Annals* — ja sabem, per a no fer-nos il·lusions desmesurades, que els exèrcits d’aquells temps, exèrcits de cavalleria, eren comunament molt reduïts i només en casos extraordinaris, com el present, podrien arribar a uns, pocs, milers —,³³ jo no veig la impossibilitat, la inversemblança, que un exèrcit, ni que fos important, pugui ésser objecte d’un cop de mà que per sorpresa en deslliuri uns presoners; tant més que una acció tan limitada i anecdòtica

32. RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, *La Chanson de Roland y el neotradicionalismo. Orígenes de la épica románica* (Madrid 1959).

33. Vegeu, sobre aquest particular, el capítol que fa referència a «Les effectifs» dels exèrcits carolingis en l’obra de FERDINAND LOT, *L’art militaire*, 94-103.

no suposa — com parla el senyor Menéndez Pidal — que l'exèrcit en quedés «desbaratado», ni cap al·lusió en tal sentit pot deduir-se de les paraules d'Ibn al-Athir.

Aconsellaria al lector que tornés unes pàgines enrera d'aquest capítol i llegís altra vegada els textos que hem donat d'Ibn al-Athir, dels *Annals reials* i d'Eginhard perquè pogués judicar com no hi ha manera de lligar-los com a complementaris, com salta als ulls que es refereixen a dues accions ben distintes: la primera, un simple cop de mà venturós que pogué «sorprendre» sense necessitat de «desbaratar» l'exèrcit franc, mentre que la segona, en canvi, sí que, segons els mateixos *Annals* oficiosos confessen, fou un atac «preparat» que posà en desordre tot l'exèrcit fins al punt que hi moriren «la major part dels àulics als quals el rei havia confiat el comandament dels cossos de l'exèrcit». És significatiu que Ibn al-Athir no parli de cap victòria militar, sinó solament de l'alliberació de Sulaiman, i que, d'altra banda, Eginhard només faci menció de la «perfídia bascona», i els *Annals reials* diguin que foren els bascons els qui «prepararen una emboscada» als Pirineus. Si hagués estat una acció conjunta semblaria que Ibn al-Athir hauria d'haver mencionat la victòria, el botí, el lloc llunyà de l'acció,³⁴ i els historiadors francs, en lloc de limitar l'acció de l'atac als gascons, l'haurien d'haver estesa a llurs suposats col·laboradors sarraïns.

Jo crec que Menéndez Pidal, amb plena raó, dóna com a motivació que els dits historiadors francs, en contra de la posició inicial dels *Annals reials*, de silenciar el desastre dels Pirineus, es determinessin a consignar-lo (com ho fa la segona versió dels *Annals reials*, de més de vint anys posterior a la primera, i Eginhard al cap de mig segle de l'acció) al fet de l'existència d'unes cançons èpiques sobre els esdeveniments luctuosos que, pel fet d'ésser generalment conegudes en l'alt món de la societat carolíngia, feien inoperant el silenci oficial. Perquè creu «generalment coneguts» els noms de les víctimes del desastre, l'«Astrònom», vers 840, omet de dir-los. Ara, a seixanta anys dels fets, uns records nominals solament podien mantenir una vivència general a través de la historiografia o de cants èpics; a través de la primera ja sabem que no n'eren transmesos sinó dos o tres que anomena Eginhard; calia que fossin els segons els que en mantinguessin el record. És més: per a Menéndez Pidal, i també en aquest cas crec que té raó, moltes de les excrescències que van adornant la historiografia tardana és probable que hagin estat manllevades a les cançons de gesta corrents al seu temps, i això li permet, no pas de datar, sinó de cercar l'evolució dels elements nous que van introduint-se en aquelles cançons, avui desaparegudes i solament conegudes en l'estat, podríem dir final, de concreció perfecta, proporcionat pel Turol.³⁵

34. Menéndez Pidal fa molt d'argument per a portar l'acció lluny de l'Ebre, als Pirineus i precisament a Roncesvalls, del context d'Ibn al-Athir, suposant que la traducció de la qual jo em serveixo, que és la de Millàs i Vallicrosa, és errada. Aquesta traducció diu: «Quan (Carles) abandonava el territori musulmà i es creia ja segur ... ». Segons ell, «el texto árabe ... dice que el ataque sucedió cuando Carlos se había alejado de tierra musulmana tanto que se creía seguro» (pàg. 193). Per a ell és essencial la substitució del meu «abandonava» pel seu «se había alejado»; però és que ell hi afegeix de pròpia iniciativa i pel seu compte un «tanto que» que dóna un sentit ben altre a tota la frase. L'afegit detona més pel fet que el mateix Menéndez Pidal consigna a l'apèndix de la seva obra la traducció que ell diu adoptar de García Gómez, i aquesta traducció diu exactament: «pero cuando se alejó del territorio de los musulmanes y se creyó seguro, lo atacaron...». No crec que la petita divergència entre les traduccions Millàs-García Gómez faci alterar la meua interpretació dels esdeveniments, ni que l'una ni l'altra permetin la que els dóna Menéndez Pidal.

35. Sobre aquest punt, molt important per a l'anàlisi interna de la historiografia del temps, Menéndez Pidal dedica uns apartats molt suggestius de la seva obra (pàgs. 256 a 264), en els quals examina el probable reflex de les cançons èpiques contemporànies sobre la versió revisada dels *Annals reials* i sobre la *Vita*

Cal pensar, però, que si foren les cançons les que determinaren els annalistes i biògrafs a incloure en llurs obres la notícia del desastre, en el moment que ho feren aquestes cançons no esmentaven pas encara els sarraïns com a atacants, ja que, altrament, els historiadors, o ho haurien aprofitat, o, si ho rebutjaven, és que sabien perfectament que no era veritat. Aquest és un punt del màxim interès en l'estudi de l'evolució de la tradició èpica: saber quan els atacants bascons es converteixen en sarraïns i sota quin ambient ideològic o d'opinió. És un punt que fa parella en la intriga d'investigació, amb el de l'aparició de la figura d'Oliver, i, en el seu cas, amb la mateixa de Rotlan. Malauradament, les fonts historiogràfiques no poden ajudar-nos a aclarir-ho, puix que mai no esmentaren els sarraïns en l'acció del pas del Pirineu.

És clar que si admetem que la relació d'Ibn al-Athir es podia situar al Pirineu es facilitaria molt la resolució d'aquells i molts d'altres problemes. El senyor Menéndez Pidal s'hi acull amatent. Diu:

«Bédier no creia possible separar la sorpresa referida por el autor árabe y la referida por los Anales regios; lo único que dudaba era si Ibn al-Athir merecía que se le concediese autoridad o no, pues si se le concedía, "la *Chanson de Roland* — deia — serait plus véridique que les annales officielles, plus historique que l'histoire, et ce serait la preuve qu'elle procède de poèmes contemporains de l'événement." Debemos advertir que Lévi-Provençal afirmó el concurso de musulmanes y vascos en Roncesvalles, sin acordarse para nada de que la épica atribuye el desastre de la retaguardia carolingia a los sarracenos. De ese concurso no podemos hoy dudar razonablemente, dado el apoyo de los *Anales Laurissenses*;³⁶ entonces, dada la verdad histórica, se nos hacen afirmativas las palabras de Bédier: los sarracenos cooperaron con los vascos en Roncesvalles; la *Chanson de Roland* es más verídica que los Anales regios; la *Chanson de Roland* deriva de cantos coetáneos del desastre. He aquí una de tantas victorias del tradicionalismo, prevista de antemano por el alto sentido crítico de Bédier.»

Malauradament, la primera suposició — la de l'acció comuna basco-sarraïna a Roncesvalles — no és acceptable, per més que tingués l'aprovació de Lévi-Provençal, i, en conseqüència, falla el rosari de deduccions que se'n volen treure: sense que això vulgui suposar un argument contra el tradicionalisme, que en té de prou bons per a sostenir-se sense necessitat de recolzar en bases històriques falses.

La tendència a forçar els fets per facilitar les demostracions sol ésser perillosa per les desviacions a què pot conduir.

Anem a un altre cas de la polèmica. El de la raó o causa que obligà Carlemany a abandonar el setge de Saragossa i, amb ell, tota finalitat que s'hagués proposat amb l'expedició

Karoli d'Eginhard. «El tono poético de este relato — dels primers — se trasluce en el epílogo sentimental: *la herida en el corazón del rey anubló los éxitos obtenidos en España*, nota polémica totalmente extraña al estilo analítico.» Referint-se a la *Vita* conclou les seves consideracions: «... algo muy importante hemos logrado ver: mientras la *Vita Karoli* no pudo inspirar a la poesía el gran escenario de Zaragoza ni el protagonismo de Roland con preterición de Eggihardo y de Anshelmo, en cambio, la *Vita* en su mención de la batalla pirenaica se inspira en un relato de carácter poético y descriptivo, ya semejante en algo a lo que después será el poema hoy conocido».

36. Val la pena de copiar aquest text dels *Annales Laurissenses* al qual dona tant de valor de «apoyo» el senyor Menéndez Pidal. Diu: «Karlus contra Sarracenos Pampalonam civitatem expulit.» A més de l'error evident de l'annalista de suposar que Pamplona estigués en aquell temps ocupada pels sarraïns, hi ha el fet que l'autor franc es refereix al viatge d'anada de Carlemany i no diu res d'intervenció sarraïna a la tornada, que és quan es produí el desastre dels Pirineus.

a Hispània. En aquell abandonament rau el gran fracàs de Carlemany; el desastre dels Pirineus, amb la seva gran espectacularitat, ha obscurit en la historiografia el veritable punt negre de tot l'afer, i li ha permès de dissimular-lo; però nosaltres no ens podem permetre aquestes llibertats. Encara que no puguem donar-li una solució segura i precisa, no per això podem deixar de posar-nos el problema. Abans ho hem fet, i el lector pot retrotraure's a la nostra interpretació.

Veus ací ara la del senyor Menéndez Pidal:

«Abadal supone razonablemente que Carlos pudo encontrarse "aislado en medio de una población hostil, con la natural dificultad de aprovisionamiento para su numeroso ejército". Pero existe otra interpretación más clara en un texto historiográfico. Los anales latinos, en general, mienten adulatoriamente, suponiendo que Carlos retorna de Zaragoza a Francia victorioso después de subyugar a los vascones de España y llevando rehenes de los sarracenos (*Annals reials* en les dues versions i *Annales Mettenses*): simplemente dicen, sin hablar de los vascones, que regresa llevándose los rehenes (*Annales Petaviani*, *Laureshamenses*, *Lawrissenses*, etc.). Pero el *Chronicon Moissiacense hasta 818* dice que, morando el rey Carlos en la región de Zaragoza, los pérfidos sajones, perjurándose, devastaron e incendiaron la tierra hasta el Rin; la noticia de esto llegó a Carlos cuando aún estaba en España, y al oírla, regresó apresuradamente a Francia. Esto es bien comprensible y ésta es a todas luces la verdad histórica. Es cierto que los dos *Anales regios*, ... dicen que Carlos recibió noticia de la rebelión de los sajones cuando en su viaje de regreso de España se hallaba ya en el norte de Francia, en Auxerre; pero esto no quita que hubiese recibido otras noticias anteriores. En Auxerre debió de recibir informes más apremiantes que, según los *Anales* dichos, obligaron al rey a tomar medidas de urgencia. Nótese que, como en general los anales suponen que Carlos se retira de España habiendo logrado completo éxito, no quieren decir que se retira a destiempo por una mala noticia; sólo el *Cronicón de Moissac* nos descubre que se retira precipitadamente, abandonando su acción en España.»

Realment, si Carlemany hagués rebut, com vol Menéndez Pidal, a Saragossa, la notícia de la revolta dels saxons, no diré pas que es justifiqués, però sí que podria explicar-se més plausiblement la seva marxa i, amb la d'ell, la de tot l'exèrcit que no reeixia a prendre Saragossa. Era una bona excusa per a tapar el fracàs de l'empresa. La dificultat del cas, però, no l'amaga pas Menéndez Pidal: és que solament una font dóna aquesta explicació, i aquesta font és local i relativament tardana; les fonts que podríem dir-ne oficioses, els *Annals reials*, tant els originaris com els revisats, consignen que fou a Auxerre, de retorn d'Hispània, on Carles rebé la mala nova, i Abel i Simson opinen el mateix. Abans hem dit que per a nosaltres l'afirmació dels *Annals d'Anià* era «una excusa i una justificació nascudes molt a posteriori»; ara afegim que, en cas d'ésser certa, l'haurien abans aprofitada els *Annals reials* en lloc de dir que la notícia la rebé el rei a Auxerre, com l'hauria aprofitada Eginhard i l'«Astrònom» a continuació; i si els *Annals* diuen que no la rebé fins a Auxerre, això no pot interpretar-se de cap manera en la forma que solament es tractés d'«informes más apremiantes» sobre «otras noticias anteriores». La qüestió de la causa precisa que donà lloc a l'abandó de l'empresa a Hispània de Carlemany resta en peu, i de moment no veig cap raó per a canviar la interpretació que vaig donar, i que fou qualificada de raonable pel mateix senyor Menéndez Pidal, malgrat que en proposés una altra.

Com em ratifico amb la probabilitat que els atacants al pas dels Pirineus fossin els gascons. Que el senyor Menéndez Pidal no ho pugui admetre, és natural, atès que per a ell

havia de tractar-se d'una conjunció de moros i pamplonesos. És una disjuntiva que no admet conciliació, i, per la meua part, ja m'he declarat.³⁷

Encara, ha estat discutit el lloc de la cèlebre batalla pirinenca. La primera vegada que hom localitza fixament la batalla és en la citada «Nota Emilianense», dels volts del 1070, publicada per Dámaso Alonso. Diu la nota:

«At ubi exercitum portum de Sicera transiret, in Rozaballes a gentibus sarrazenorum fuit Rodlane occiso.»

I Roncesvalls ha estat el lloc consagrat per la tradició (la historiografia no el precisava) i admès generalment, bé que no unànimement. La discussió s'ha plantejat sobre la localització d'aquest «portum de Sicera». Prescindint d'opinions extravagants com les de FAWTIER (*La Chanson de Roland*, París, 1933, pàgs. 145-150) i de Rita LEJEUNE (*Localisation de la défaite de Charlemagne aux Pyrénées en 778*, en «Coloquios de Roncesvalles», Zaragoza, 1956, pàgs. 73-103), que porten la batalla respectivament als colls de Velate i del Pertús, darrerament el professor UBIETO ARTETA (*La derrota de Carlomagno y la Chanson de Roland*, a «Hispania», Madrid 1963), 3-28, ha volgut identificar aquell «portum de Sicera» en el camí que unia Saragossa al Bèarn per la vall aragonesa d'Hecho i recordar la presència en el lloc del monestir de Siresa. Ara, l'eminent professor LACARRA, en un estudi *À propos de la route de Roncevaux et du lieu de la bataille* (en «Annales du Midi», 78, Toulouse 1966), 377-389, ha tornat a assentar l'opinió clàssica que la batalla es combaté en els colls pirinencs del camí entre Dax i Pamplona, més precisament entre la plana de Burguete i la població francesa de Saint-Jean-Pied-de-Port, camí que correspon a l'antiga via romana de Bordeus a Astorga. Els arguments aportats pel senyor Lacarra, tan profund coneixedor de les fonts com de la topografia del país, els dos elements que pesen en la determinació del problema, són definitius. Com és corrent en els camins muntanyencs antics, passava per les carenes, no per les valls.³⁸

* * *

Analtzat el fet històric, anem ara a fixar, dintre les possibilitats, el seu caràcter i la seva significació polítics. ¿Quina pogué ésser la intenció de Carlemany en acollir la proposta dels caps musulmans a Paderborn, i què es proposava amb la seva campanya?

Hem vist que els *Annals reials*, en la segona versió revisada, deien:

«Tunc ex persuasione praedicti Sarraceni (els visitants de Paderborn) spem capiendarum quarundam in Hispania civitatum haud frustra concipiens, congregato exercitu...» etc.

37. Escrit ja tot això, rebo un treball del professor AEBISCHER, de Lausana: *Les vainqueurs de la bataille des Pyrénées du 15 août 778: Basques ou Gascons?*, publicat a «Mélanges offerts à Monsieur Georges Bonnard» (Université de Lausanne 1966), en el qual treball, després de declarar que jo havia «estat el primer a posar el problema amb perfecta claredat i a resoldre'l amb una perfecta objectivitat», torna a emprendre'l amb noves argumentacions i en tota la seva complexitat, i arriba a la conclusió: «Gascons, seulment Gascons (i no en conjunció musulmana), les vainqueurs de Roncevaux.» El lector que s'interessi a fons per la qüestió no pot deixar de tenir en compte aquesta clarivident aportació del professor Aebischer.

38. La seva trajectòria pot veure's representada en MENÉNDEZ PIDAL, *La Chanson de Roland*, 207-215 amb les corresponents il·lustracions. El mestre MENÉNDEZ PIDAL, també volgué petjar aquests camins abans de prendre la seva decisió sobre el lloc de la batalla.

Sembla evident que aquí, sota la influència del poc èxit de l'empresa, ha minvat l'abast del propòsit reial: per la sola esperança d'apoderar-se d'algunes ciutats d'Hispania, que, altrament, segons els mateixos *Annals*, ja li havien estat lliurades, ni que fos simbòlicament a Paderborn mateix pels caps que les regien, no muntaria el rei una empresa de l'envergadura de la que hem comentat en analitzar la història de l'expedició. Recordem la relativa importància dels exèrcits reunits, reclutats en tota la vasta extensió dels regnes, la presència personal del rei; anotem el fet simptomàtic, subratllat ja per Mühlbacher, que la campanya fos empresa en època excepcionalment primerenca, pel mes d'abril;³⁹ que, d'altra part, es comptés amb el lliurament voluntari de tota la regió d'ençà de l'Ebre; tot plegat produeix la sensació que l'objectiu final era més ample i llunyà, es dirigia a Còrdova mateix, a crebantar el poder de l'emirat independent aixecat pel gran magnat Abd al-Rahman. La presència dels familiars, el fill i el gendre, de l'antic emir Yusuf a Paderborn, il·lumina aquesta finalitat. És, doncs, probable, que l'última intenció de Carlemany fos d'establir una mena de protectorat sobre Hispania a base de la subjecció de les autoritats sarraines que foren allora els seus aliats i els seus vassalls. Amb això, a més, s'allunyava el perill que per la frontera meridional del Regne suposava la presència d'un Estat fort i anorreador amb tradicions expansives en el més pròxim veïnatge.

Aquest fóra l'argument bàsic esgrimit pels parlamentaris musulmans a Paderborn, l'argument que, com diuen els *Annals*, «persuadí» el rei. Així, fins a un cert punt i emprant un llenguatge actual, la guerra que anava a emprendre Carlemany era una guerra preventiva de defensa.

D'aquesta forma s'explica perfectament el tenor d'un document que no havia estat utilitzat en aquella projecció històrica. Es tracta d'una carta que el rei adreçà al papa Adrià justificant la seva expedició a Hispania en el moment que anava a emprendre-la; volia explicar el fet quelcom detonant que el rei cristianíssim l'emprengués d'acord i de bracet amb caps musulmans. La carta s'ha perdut, però podem induir-ne el contingut per la resposta a bastament explícita del papa, datada ja en plena expedició, pel maig de 778. Diu Adrià:

«Destinavit nobis per vestros apices a Deo constituta regalis potentia quia — Deo sibi contrario — Agarenorum gens cupiunt ad debellandum vestris introire finibus»;

el papa es condol del cas i pregarà pel seu èxit i pel seu feliç i victoriós retorn al Regne:

«... ut angelus Dei omnipotentis vos praecedat et faciat vestra praecellentia triumphans atque cum magnis victoriis et exaltationem ad proprii regni vestri culmen una cum omnem Deo dilectum Francorum exercitum incolomen revertendum.»⁴⁰

En realitat, els projectes musulmans d'invasió no existien, com a màxim podien preveure's com un perill per al futur, i encara llunyà; el rei aprofitava l'oportunitat de les circumstàncies per prevenir-los i augmentar al mateix temps la seva ja àmplia esfera de domini i d'influència.

39. «In ungewöhnlich früher Zeit unmittelbar nach Ostern, setzten sich 778 die Heeresmassen in Bewegung.» MÜHLBACHER, *Deutsche Geschichte unter den Karolingern* (Stuttgart 1896), 150.

40. La carta del papa es conservà en l'anomenat «Codex Carolinus», i fou publicada per GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici et karolini aevi*, I (Berlín 1892), núm. 61.

La finalitat es demostra, doncs, inicialment, purament política; cal descartar una primordial idea de defensa i de proselitisme religiós, ni que fos en la forma negativa de destrucció d'un poble infidel musulmà (idea de croada que tardarà molt de temps a aparèixer), ni en la positiva d'alliberació d'un poble cristià oprimat.⁴¹ I, això no obstant, aquesta darrera no trigarà gaire a fer la seva aparició. Ja veurem empesa per quines circumstàncies.

* * *

El fracàs de l'expedició de Carlemany a Saragossa amb l'acompanyament del desastre de Roncesvalls no féu sinó agreujar el clima de revolta interna que regnava a tota la conca de l'Ebre desfermant les ambicions de major independència entre els caps sarraïns i, per contrapropòsit, les il·lusions d'alliberament en els cercles més inquietos de la població indígena cristiana.

De les actuacions violentes produïdes per aquell clima entre les autoritats musulmanes, són els historiadors aràbics els que ens donen alguna informació; els *Annals reials*, el mateix que els biògrafs de Lluís *el Piadós*, només citen noms quan al llarg dels temps es produeixen certs contactes dels revoltats amb la Cort franca. Són cinc els principals historiadors aràbics que se n'ocupen: els autors del tercer i del quart fragments de l'*Akhbar madjmua*; l'anònim autor de l'obra *Fath al-Andalus*; Ibn al-Athir en els seus *Annals*; Ibn Idharí en el *Bayan*; i, finalment, l'enciclopedista egipci al-Nuwairí.⁴² Directament, o bé a través d'altres historiadors intermediaris, les obres dels quals no han estat conservades, pomen la major part de llurs informacions sobre aquesta època d'uns Annals oficinosos que començaren a redactar-se en temps d'Abd al-Rahman I a la cort de l'emir, i que foren continuats durant el govern dels seus successors. És una indicació a tenir en compte per a llur valoració. Sovint farà que aquells historiadors es repeteixin, mentre que altres vegades presenten divergències, especialment cronològiques, nascudes de confusions en la interpretació de la tradició informativa; però una prudent utilització de llurs textos permet de formar-se una idea molt aproximada de la successió i de la realitat dels esdeveniments.

Deslliurat Sulaiman pels seus fills Matruh i Aishun de les mans de Carlemany,

«... se'n tornaren tots junts —pare i fills— a Saragossa, s'entengueren amb al-Husain, i continuaren la sublevació contra Abd al-Rahman.»

41. MÜHLBACHER, *Regesta*, l'any 778, tampoc no creu que «la causa de l'expedició fos l'alliberació i prec dels espanyols, com volen els *Annales Mettenses* i la *Vita Hludowici*»; això —afegeix— és una interpretació de fonts posteriors.

M'és agradable de fer constar l'avinença dels punts de vista exposats per mi en el conjunt de la polèmica tractada en tot aquest apart, amb l'exposició que ha fet de l'expedició carolíngia l'eminent professor de Toulouse PHILIPPE WOLFF, en el treball abans citat sobre *L'Aquitaine et ses marges*.

42. Al-Nuwairí, egipci, nasqué el 1278 i morí el 1332. Dedicà una part de la seva «Enciclopèdia» a la història, amb uns capítols sobre el Marroc i Espanya, que foren publicats i traduïts per GASPAR y REMIRO, *Historia de los musulmanes de España y África*, por EN NUGUEIRI, 2 vols. (Granada 1917-1919). Per a la història d'Espanya se serví principalment del *Kamil* d'Ibn al-Athir, i sembla que també d'Ahmad al-Rasí; en certs casos completà Ibn al-Athir, i això li proporciona un especial valor. Sobre l'obra d'aquest autor vegeu: SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *Fuentes*, 337-340, i GONZÁLEZ PALENCIA, *Historia de la literatura*, 162-163.

Aquestes són les paraules textuais d'Ibn al-Athir.⁴³ És a dir, desavinguts quant a la posició a sostenir envers Carlemany, s'entenien de nou, un cop eliminat aquest, a continuar oposant-se a l'emir de Còrdova. El fracàs de Carlemany davant Saragossa i les greus ensopagades de la retirada, devia encara acabar d'encoratjar els dos caps, especialment al-Husain, que havia mantingut amb èxit la resistència de la ciutat enfront del poderós exèrcit franc, en la seva posició independentista.

Abd al-Rahman, però, no era home per a tolerar indefinidament aquestes actituds de rebel·lia. Liquidada la revolta del Siklabí amb la mort d'aquest, sembla que mostrà intencions de venjar-se del califa abbàssida i arribà a fer ostensibles preparatius a aquest fi durant els anys 779-780.⁴⁴ Però, fos que es convencés de la dificultat de l'empresa, o que aquests preparatius anessin a amagar les seves veritables intencions, en realitat el que succeí fou que derivà la campanya cap als revoltats de l'Ebre. Aquesta campanya la dirigí personalment l'any 781.

L'*Akhbar madjmua* la conta així:

«L'emir es dirigí a combatre Saragossa ... i abans que arribés a Saragossa, Husain ibn Yahya l'Ansari atacà l'Arabi, en un divendres, i el matà en la mesquita aljama, i Husain esdevingué únic senyor de la ciutat. Aishun, fill de Sulaiman l'Arabi, havia fugit a Narbona, però quan sapigué l'arribada de l'emir a Saragossa, retornà i acampà darrera el riu. Un jorn veié el que matà el seu pare que sortia de la ciutat i s'encaminava cap al dic del riu, llavors es llançà amb el seu cavall, anomenat el Fogós, perseguí l'assassí i el matà. Després se'n tornà vers els seus companys, i des de llavors el lloc d'aquest fet s'anomena el gual d'Aishun. L'emir l'instà perquè entrés en el seu exèrcit, ço que féu Aishun, i combaté amb aquell a Saragossa. Quan la gent de la ciutat es veia molt esgotada pel setge, Husain demanà la pau i donà el seu fill en pàries; l'emir hi consentí i es retirà. El fill de Husain s'anomenava Said i era valent; no estigué a l'exèrcit de l'emir sinó un sol dia i féu de manera que fugí a refugiar-se al costat dels parents (?) que tenia en terra de Pallars. L'emir es dirigí a devastar Pamplona i Cotlliure (?); tornà contra els bascons i després contra el país de Cerdanya. Acampà en el d'Aben Belascot, el fill del qual prengué en pàries i li concedí la pau mitjançant el tribut personal. Després, tement l'emir alguna sublevació d'Aishun, manà que l'empresonessin.»⁴⁵

El *Fath al-Andalus* dona una relació semblant sobre la mort de l'Arabi; afegeix, en canvi, alguns detalls d'interès:

«Però quan (al-Husain) s'assabentà del que havia esdevingut a Hil·lel i als seus companys, veié com era de seriós el setge que li posaven, que la lluita començava i que hom col·locava les màquines de guerra, el temor el dominà i cuità a sotmetre's. L'imam acceptà la seva humiliació i el perdonà; àdhuc se li mostrà ben propici i el nomenà governador seu a Saragossa mentre deixava Tammam ibn Alkama a la frontera. Després l'imam es dirigí a la terra dels politeistes, conculcà tot el país de Pamplona i destruí els seus castells. Tornà cap al país dels bascons, on

43. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 72; *Akhbar madjmua* diu: «Després es sublevà a Saragossa Sulaiman l'Arabi i, junt amb ell, al-Husain ibn Yahya al-Ansari, descendent de Jaad ibn Ubaida.» MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 67.

44. «L'any 163 — diu al-Nuwairi — l'emir Abd-al-Rahman féu ostensibles preparatius per tal de dirigir-se a Síria i venjar-se dels Abbassís, però se sublevaren contra ell Sulaiman ibn Yakzan al-Arabi i al-Husain al-Ansari a Saragossa, ço que preocupà l'emir i desistí d'aquell propòsit que havia manifestat.» MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 76.

45. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 67.

féu semblant, i es veieren obligats a donar pàries que pagarien l'impost de la capitació i que es sotmeterien a la seva obediència. L'imam ho acceptà, prengué les rehenes i ratificà el pacte.»⁴⁶

La relació d'Ibn al-Athir, bé que amb un fons comú, ofereix diversos detalls nous:

«En aquest any (781) — diu — fou Abd al-Rahman a Saragossa, distribuí els seus fills per la comarca per tal que refusessin els sublevats i que després es reunissin amb ell a Saragossa, on ell s'avançaria. Entretant al-Husan ibn Yahya havia mort Sulaiman ibn Yakzan i restà únic senyor a Saragossa. Immediatament arribà Abd al-Rahman, el qual oprimí el poble de Saragossa amb un cercle duríssim; els seus fills se li reuniren, després de portar presos els sublevats de la comarca, i l'informaren que altres havien tornat a l'obediència. En això al-Husain s'humilià i es sotmeté. L'emir l'acceptà a la reconciliació, i després de prendre el seu fill Saïd en pàries, se'n tornà. Després es dirigí a combatre les terres d'Alfaranja, les quals subjugà, robant i captivant; arribà a Calahorra, conquerí la ciutat de Viguera (?), arrasà els castells de la comarca, i es dirigí al territori dels bascons i acampà tocant al castell de Matsim Alacra (?). Després anà contra Maldutsun ibn Atlal (?) i combaté el seu castell, perseguí la gent de la seva muntanya i hi lluità; s'apoderà, per la força, del castell, el qual anorrea, i retornà després a Còrdova.»⁴⁷

Ibn Idharí només fa una relació molt ràpida, sense aportar novetat;⁴⁸ no té altre valor que el confirmatiu. En canvi, al-Nuwairí no explica de l'expedició del 781 sinó un aspecte secundari, que deu tenir relació amb la campanya que Ibn al-Athir atribueix als fills de l'emir; diu:

«L'any 165 al-Husain ibn Yahya féu traïció a Saragossa i rompé el pacte. Contra ell Abel-Rahman trameté Gàlib ibn Tammam ibn Alkama, amb un gros exèrcit; lluitaren i molts partidaris d'al-Husain foren fets presoners, entre ells el seu fill Issa, els quals trameté a Abd al-Rahman, i aquest els féu matar. Tammam continuà el setge contra al-Husain.»⁴⁹

Resumint tot el que pot deduir-se de totes aquestes fonts aportades, podem presentar la successió dels fets i intentar de copsar-ne la significació. Primer cal remarcar la mort violenta de Sulaiman per instigació d'al-Husain; fos filla de la pura ambició del segon, o bé d'una recrudescència de l'antiga discrepància de tendències sobre la intervenció francesa en els moments de perill que suposava l'arribada de la pròxima expedició d'Abd al-Rahman, de tota manera havia de produir-se entre les dues famílies una rivalitat irreparable. És significativa des del segon punt de vista la fugida d'Aissó, el fill de Sulaiman, cap a Narbona cercant la protecció en terra francesa, confirmatòria de la tendència afrancesada de la seva família.

Abd al-Rahman emprèn la campanya, davant un fort exèrcit, acompanyat dels seus fills i del general Gàlib ibn Tammam ibn Alkama. En arribar a la conca de l'Ebre parteix l'exèrcit; els fills i Gàlib són tramesos a córrer les planes aragoneses per netejar-les i evitar

46. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 71.

47. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 73.

48. «L'any 165 — diu — es sublevà contra l'emir Abd al-Rahman, al-Husain ibn Yahya a Saragossa; contra ell es dirigí l'emir amb els seus soldats i el seu famós exèrcit, l'assetjà i disposà contra ell les tropes i guarnicions, fins que el rebel sortí, li prestà obediència i es llançà als seus peus. L'emir acceptà els seus oferiments i no li negà el perdó. Després d'indultar-lo i d'oblidar el que havia succeït, el deixà de governador a Saragossa i se'n tornà a Còrdova, glorificador de l'estendard i victoriós dels enemics.» MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 74.

49. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 76.

que portin socors a la capital; Abd al-Rahman es dirigeix directament contra aquesta i l'assetja. Quan els primers hagueren enllestit llur comesa, amb ple èxit, es reuniren amb l'emir en l'investiment de la ciutat. Aquesta doble i simultània campanya d'Abd al-Rahman i de Gàlib, per mal entesa, ha donat lloc a les confusions i als desdoblaments d'al-Nuwairí, que per a mi resten aclarides gràcies a la narració d'Ibn al-Athir.

El cercle de la ciutat s'anunciava duríssim, es preparaven màquines de guerra per a l'atac, i com que, a causa de la campanya de Gàlib, l'esperança de socors era perduda, al-Husain determinà d'humiliar-se i sotmetre's. Fou admès per l'emir a la reconciliació i al perdó, i àdhuc fou deixat com a valí de Saragossa, mentre Gàlib ibn Tammam ho era nomenat de la frontera (Osca?).⁵⁰ Al-Husain lliurà en ostatge el seu fill Said, que, altrament, s'escapà de seguida de l'exèrcit de l'emir i anà a refugiar-se a casa d'uns parents o amics que tenia a la regió del Pallars.

Fa una mica estrany, al primer cop d'ull, l'esperit de conciliació demostrat per Abd al-Rahman envers el rebel al-Husain, malgrat la importància de la campanya empresa; degué ésser determinat per segones causes o intencions, entre les quals sobresurten la dificultat, sempre existent, de forçar una plaça fortificada com Saragossa, dificultat ja sentida tres anys abans per Carlemany, i el desig d'aprofitar l'expedició per arribar-se fins a les fronteres, imposant la seva autoritat fins a la ratlla crestallera de la muntanya, partió amb França.

Són particularment confuses les notícies que sobre aquesta segona campanya, empresa tot seguit de la rendició d'al-Husain, ens donen l'*Akhbar madjmua*, el *Fath al-Andalus* i Ibn al-Athir. Ens citen, sobretot l'últim, un seguit de noms d'impossible identificació, de segur deformats per una mala tradició manuscrita. La resultant de les tres relacions sembla ésser que Abd al-Rahman inicià l'expedició dirigint-se cap a ponent fins a Calahorra, pujà cap a Pamplona combatent els bascons politeistes (trinitaris), i resseguí aleshores la carena subpirinenca cap a llevant fins a acabar l'expedició sotmetent la Cerdanya. Si amb la campanya de Tammam ibn Alkama s'havien reduït els elements discòls de les comarques planes del centre aragonès, i ell personalment havia sotmès Saragossa, calia, per a deixar ben assentat el seu domini fins a la frontera, escarmentar d'una vegada els petits caps que regien cada una de les valls entaforades dins el massís pirinenc. Precisament per llur posició geogràfica arraconada eren els més amatents a espolsar-se els deures d'obediència. S'endevina que Abd al-Rahman usà en aquesta campanya d'una tàctica que li era molt corrent, suau i ferma alhora: oferia als caps la pau a base de la submissió i l'obediència garantides per ostatges; en cas contrari seguia la devastació i la captivitat. Aquells petits caps locals serien sovint, no pas gents pròpiament sarraïnes, sinó indígenes conversos i àdhuc cristians; és el cas de l'Aben Belascot de qui ens parla l'*Akhbar madjmua*,⁵¹ i el dels bascons als quals al·ludeix el *Fath al-Andalus*. En rigor,

50. Notem que Osca el 778, era governada per Abu Thawr, que anà a Pamplona a sotmetre's a Carlemany; era un amic polític de Sulaiman, i és natural que, com a complicat en la rebel·lió afrancesada, fos combatut per Tammam ibn Alkama, que possiblement el succeiria en el càrrec.

51. No es dedueix pas necessàriament del text de l'*Akhbar madjmua* que Aben Belascot fos cap del país de Cerdanya, com volen alguns autors; més aviat semblaria que es distingeix entre el país de Cerdanya i el d'Aben Belascot com a comarques distintes. ¿Seria la segona, terra d'Aragó o de Ribagorça? El nom de Velasco és ponentí. Altrament no es pot acceptar tampoc la identificació que altres autors fan d'aquest fill de Velasco i el Galindo Belascotenes, pare de García Malo, de qui parlen les *Genealogies de Roda* en ocupar-se dels primitius comtes d'Aragó; si fos així, García Malo, o un germà seu, fóra el lliurat en ostatges a Abd al-Rahman el 781, i el primer es casaria almenys quaranta anys més tard i successivament amb una filla d'Asnar Galí i una d'Íñigo Arista; és un absurd cronològic. Això, prescindint encara de l'o-

la mostra més patent d'obediència i fidelitat a la sobirania de l'emir era el pagament de l'impost; és l'obligació que asseguren els caps lliurant els ostats de garantia a Abd al-Rahman.

Amb la submissió de Navarra, d'Aragó i les comarques de frontera, Abd al-Rahman devia considerar liquidat tot el trasbals promogut per la fracassada expedició de Carlemany a Saragossa i arribat el moment de sistematitzar les seves relacions amb el rei franc. Es en aquests moments que el *Fath al-Andalus* situa les gestions per al rescat del general Thalaba, que havia estat lliurat per Sulaiman a Carles; diu:

«En el mateix any (de l'expedició d'Abd al-Rahman fins a la frontera), l'imam Ibn Moàvia es valgué de l'habilitat per a rescatar el seu amic, Thalaba ibn Ubaid, del poder de Càrolo, el franc; a tal fi trameté el seu client Xohaid, el qual tornà amb Thalaba, i s'alegrà molt l'imam amb la seva tornada i regracià Xohaid pel seu servei.»⁵²

Amb aquesta gestió deu relacionar-se la negociació de què ens parla al-Makkarí quan, referint-se a Abd al-Rahman I, explica:

«I escrigué Abd al-Rahman a Carles, rei d'Alfaranj, que era un dels seus sobirans, després que lluità amb ell algun temps i el trobà molt difícil de rompre i de gran virilitat; així és que s'inclinà vers ell a l'afalac i li brindà parentiu d'afinitat i la pau. El franc accedí a la pau, però no tingué lloc la dita aliança de parentiu.»⁵³

Es comprèn que Carlemany declinés l'oferta de parentiu, que la seva alta situació i els seus principis religiosos li farien repugnar; l'acceptació de la pau, en canvi, demostrava un desinteressament, si més no momentani, de les finalitats que havien inspirat l'expedició a Saragossa; els afers de Saxònia continuaven sense trobar resolució i preocupant, per tant, el rei, com el preocupava la sistematització d'Aquitània, no ben afermada encara. Abd al-Rahman havia flairat el bon moment per a l'èxit de les seves gestions.

També Aishun, el fill de Sulaiman, devia olorar, durant la seva estada de refugiat a Narbona, que no calia esperar cap nova intervenció del desil·lusionat rei francès; per això es decidí, com hem vist, de tornar-se'n a Hispània i emprendre pel seu compte la venjança contra el matador del seu pare, aprofitant el moment que l'atac d'Abd al-Rahman posava en dificultat al-Husain. No solament això, sinó que encara acceptà la insinuació de l'emir a sumar-se al seu exèrcit i combatre amb ell contra Saragossa. Però l'entesa d'Abd al-Rahman amb al-Husain capgirà la seva situació i degué donar mostres del seu despit, cosa que féu que, tement l'emir una rebel·lió, manés que l'empresonessin. Empresonat ja, intentà de donar mort a Abd al-Rahman, però morí en la temptativa.⁵⁴

pinio d'aquells que fixen la mort de García Malo vers 860 i en acció de guerra. Vegeu VALLS TABERNER, *Les genealogies de Roda o de Meyà*, Discursos llegits a la Real Academia de Buenas Letras en la solemne recepció pública del dia 30 de maig de 1920 (Barcelona 1920), 22-23, LACARRA, *Textos navarros del Códice de Roda*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», I (Zaragoza 1945), 240-243.

52. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 71.

53. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 110. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I, pàgs. 85, suposa que aquest text fou manllevat per al-Makkarí a l'historiador Ibn Haiyan, i el comenta així: «On ne sait que penser de pareilles assertions, qui n'ont pourtant pas du être forgées de toutes pièces», però no se li ocorre de relacionar-lo amb la gestió de Xohaid.

54. Aquelles actuacions d'Aissó són conegudes pel text de l'*Ahhbar madjmua* que hem copiat darrement. L'última és explicada en la mateixa obra de la manera següent: «(Abd al-Rahman) féu presentar

Sacrifici inútil, perquè, malgrat que la campanya personal d'Abd al-Rahman fos tan completa i ben arrodonida i semblés que havia de deixar resolt d'una vegada el problema de la submissió de l'anomenada frontera superior, les coses no anaren pas tan llises. Es demostrà de seguida que la confiança posada per l'emir en l'inquiet al-Husain, fins al punt de conservar-lo en el càrrec de governador, havia estat equivocada. Quan el fill del valí, Said, aquell que havia estat lliurat en ostatge i s'havia escapat seguidament amagant-se en algun racó del Pallars, comparegué de nou vora el seu pare, un cop allunyat Abd al-Rahman, al-Husain no vacil·là a rebel·lar-se altra vegada. Devia confiar en les dificultats en què es deuria trobar l'emir per a muntar una tercera campanya cap a una regió tan allunyada, i més tenint en compte el precedent del fracàs de la primera, la del general Thalaba, i la dificultat que presentava la presa d'una ciutat tan ben fortificada com Saragossa, que fins aleshores ni Carlemany, ni Thalaba, ni el mateix Abd al-Rahman no havien pogut forçar.

Això no obstant, les previsions d'al-Husain fallaren; l'emir no volgué que es perdés l'esforç extraordinari de la campanya anterior i preparà la nova utillant-se amb les màquines de guerra necessàries per a prendre la ciutat. Volgué que la seva autoritat no fos escarnida, i ho aconseguí.

Els mateixos historiadors aràbics, llevat d'Ibn al-Athir, que ens descriviren la campanya anterior, ens relaten aquesta. L'*Akhbar madjmua* ho fa així:

«Quan el fill d'al-Husain tornà al costat del seu pare, aquest es rebel·là una altra vegada, de manera que l'emir sortí d'expedició cap a Saragossa, contra la qual instal·là per tots costats màquines de setge; hom diu que la rodejà amb trenta-sis màquines, i tant l'oprimí, que el poble anà a suplicar-li clemència, i li lliuraren al-Husain. L'emir no matà sinó al-Husain i un home que designà, anomenat Bisc, de la tribu de Bernes, al qual féu tallar les mans i els peus, i morí. L'emir se'n tornà a Còrdova i sojornà a la Russafa.»⁵⁵

El *Fath al-Andalus* completa la relació anterior amb nous detalls i ens en dóna la data; diu:

«L'any 166 sortí l'imam a combatre Saragossa per segona vegada, car Husain l'Ubaidí havia palesat la seva maldat i traïció. L'imam l'assetjà i el féu presoner amb els seus partidaris; féu sortir la gent de la ciutat cap a un lloc proper, per un jurament que havia fet i que complí. Després d'uns dies els féu tornar, i manà que el rebel i els seus fossin morts. Nomenà valí de Saragossa el seu oncle Hamz, i se'n tornà.»⁵⁶

En canvi, Ibn Idharí, amb una doble versió suposa que la ciutat fou presa de viva força:

«Més tard al-Husain féu traïció al seu pacte i negà tota gratitud, manifestà públicament la seva hipocresia i començà la sedició. Una altra vegada es dirigí contra ell l'imam, l'assetjà,

Aishun, i aquest, quan s'apropà, digué: Tinc una bona nova. I hom li digué: comunica la teva bona nova. Ningú no podia arribar vora l'emir. Aishun portava un punyal que tenia a punt per tal de matar l'emir, i, en veure que no podia acostar-se a aquest, es tornà contra el servent que li havia respost i el ferí, de la qual ferida morí. Aishun, després, recorregué els jardins, i els guàrdies li tenien por, però Yussuf, l'encarregat dels banys, que tenia a la seva mà un pal amb el qual atiava el foc, li dorà un cop i el matà. Després l'emir ordenà que arrosseguessin el seu cadàver i el d'Uàhib ibn Maimun des de la Russafa fins al lloc del Hassà, tocant el riu de Còrdova, on foren crucificats sota l'alcàsser». MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 68.

55. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 68.

56. MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 71.

i castigà durament Saragossa fins que hi penetrà per una obertura del mur i se n'apoderà del tot; seguidament matà al-Husain i els seus companys. Deixà de governador Alí ibn Hamz, i se'n tornà a Còrdova després de corroborar el seu poder.»

El llibre *Formosor de l'ànima* diu:

«L'any 167 l'imam es dirigí a Saragossa contra al-Husain ibn Yahya, el qual assetjà fins que s'emparà a viva força de la ciutat, i decapità al-Husain i altres amb ell; féu sortir la gent de la ciutat cap a una alqueria, a tres milles, per tal de complir un jurament que havia fet; després d'uns dies els féu revenir a la ciutat, i se'n tornà a Còrdova.»⁵⁷

Al-Nuwairí solament dóna un curt resum en el qual es troben elements de tots aquests historiadors anteriors, sense afegir-hi cap detall nou.⁵⁸

De tots aquests textos es desprèn la indignació que produí a Abd al-Rahman aquesta nova defecció d'al-Husain, indignació que devia fer-li jurar que deixaria Saragossa despoblada; fou a fi de complir el jurament que manà de sortir tots els habitants de la ciutat fins a tres milles enfora. Però com que jo crec que la versió de l'*Akhbar madjmua* és la certa, en el sentit que la ciutat no fou presa per la força, sinó lliurada pels habitants, que li lliuraren la persona del valí rebel, s'explica que el compliment del jurament fos només formulari i que el càstig quedés limitat a la persona del valí i als seus més pròxims partidaris. Abd al-Rahman posà ara per governador Alí ibn Hamz, que, segons el *Fath al-Andalus*, era oncle seu: així s'assegurava contra noves rebel·lions.

Els historiadors vacil·len sobre l'any d'aquesta campanya; es parla de l'any 167, però predomina l'any 166; és impossible, a manca d'altres precisions, de determinar-ho fixament; jo m'inclino, això no obstant, a acceptar la darrera data, que correspondria al 782, l'any següent a l'anterior expedició de l'emir.

Aquesta vegada l'escarment i les disposicions preses per Abd al-Rahman foren molt més eficients. No hi ha notícies de cap nova rebel·lió en tots els sis anys que durà encara la seva regència. Això no vol pas dir que quedés extingit el caliu dels partidismes i de rebel·lió encès al volt de les dues grans famílies rivals que havien encapçalat els difunts Sulaiman i al-Husain; el vent favorable de noves circumstàncies havia de tornar a abrandar-lo a la mort del gran emir.

Efectivament, aprofitant les dificultats que amb els seus germans tingué el successor Hisham, Said, aquell fill d'al-Husain que veiérem refugiar-se a Pallars el 781, ara, al 788, s'aixecà a Beceit i — com diu al-Nuwairí — aconseguí de «reunir molta gent al seu entorn» i prendre la ciutat de Tortosa; i, bé que en definitiva fou derrotat i mort per Mussa ibn Fortun, partidari d'Hisham, Mussa per la seva banda perdé la vida lluitant a Saragossa contra un client del difunt al-Husain, anomenat Jahdar, que havia reunit un nombrós contingent de partidaris.⁵⁹

57. MILLÀS, *Historiadors àrabs*, text núm. 74.

58. Al-Nuwairí diu: «L'any 166 al-Rahman es dirigí a Saragossa i l'assetjà estretament; hi col·locà trenta-sis màquines de setge i se n'apoderà a viva força; matà al-Husain amb mort deshonrosa, i expulsà els habitants de la ciutat en virtut d'un jurament que havia fet, bé que després els féu retornar.» MILLÀS, *Historiadors àrabs*, text núm. 76.

59. Vegeu la narració que dóna al-Nuwairí sobre aquests detalls, en MILLÀS, *Historiadors àrabs*, text núm. 80.

Això no obstant, la gesta de Jahdar degué ésser l'última revifalla del partit independentista saragossà, antifranc i anticcordovès, fundat per al-Husain en les planes i vessant centrals de l'Ebre. L'any següent a aquesta gesta, 789, Matruh, el fill que ja coneixem de Sulaiman, continuador del partit francòfil del seu pare, s'aixecà a Barcelona, i, marxant contra els seus rivals d'Aragó, pogué apoderar-se d'Osca i de Saragossa.⁶⁰

És probable que ho fes marxant d'acord amb l'antic valí d'Osca Abú Tahwr, aquell que, juntament amb Sulaiman, s'havia sotmès a Carlemany el 778. De fet, i continuant aquella tàctica del 778, el 790 trameten legats a Tolosa a cercar la protecció del rei Lluís, tutelat ara pel duc Guillem, que, substituint el fracassat Corsó, anava a inaugurar una nova política de prestigi franc al migdia.⁶¹ Ho explica l'«Astrònom» en la seva *Vita Hludowici*:

«Rex vero Hludowicus eodem anno (790) Tholosae placitum generale habuit, ibique consistenti, Abutaurus Sarracenorum dux cum reliquis regno Aquitanico conlimitantibus ad eum nuntios misit, paccin petens et dona regia mittens. Quae secundum voluntatem regis accepta, nuntii ad propria sunt reversi.»

Com que les il·lusions no deixen mai de florir, ara també, un mica com el 778, els caps sarraïns, Matruh i Abú Tahwr, devien comptar que l'amistat franca tindria una eficàcia enfront del domini cordovès; i que, per l'altra banda, al Regne franc deurien creure's que la gestió d'aquells caps regionals suposava l'extensió del domini franc a tot l'àrabit, que, de moment, aquells controlaven. Només per aquesta il·lusió es comprèn que Alcuí pogués escriure, referint-se a aquests moments, en una carta:

«Etiam et eiusdem christianissimi regis, ducis et tribuni multam partem Hispaniae tulerunt a Saracenis, quasi trecenta milia in longum per maritima.»⁶²

No tardarien pas gaire, però, totes aquestes il·lusions a esvair-se. Repetint l'actuació del seu pare Abd al-Rahman el 781, ara l'emir Hisham, bon punt liquidats els conflictes successoris que li havien suscitat els seus germans, el 791 muntava un fort exèrcit destinat a extirpar l'absccés insurreccional d'aquests valis de la frontera superior. Posat l'exèrcit sota les ordres del general Ubaid Allah ibn Uthman, es dirigí contra Saragossa, on es trobava Matruh; per les dificultats de sempre, la ciutat no pogué ésser presa per la força, calgué acudir a la traïció d'uns servents de Matruh, els quals el mataren i trameteren el seu cap a Ibn Uthman. Ales-

60. També és al-Nuwairí, l'historiador aràbic, que ens conta l'aixera de Matruh. Vegeu en MILLAS, *Historiadors aràbics*, text núm. 80.

61. El duc Guillem, que s'inaugura ara a Tolosa i que inaugura els contactes amb gent de la Hispània, havia de tenir, com anirem veient, una molt important intervenció en la nostra història. Era un fill de Teodoric, comte d'Autun en temps de Pipí, i d'una germana d'aquell rei, de nom Alda; cosí germà, doncs, de Carlemany; sembla que tenia també lligams familiars amb els merovingis, sense que puguin establir-se clarament quins eren. Tingué dues germanes, Alda i Berta; i tres germans: Teudis, Teodoric i Al-lelm (?) Teudis fou comte d'Autun, Teodoric, comte a Ripuària, es féu cèlebre en les lluites contra saxons i àvars des del 782. Carlemany encomanà el ducat de Tolosa a Guillem en el moment de destituir Corsó (790), que n'havia estat el primer titular. Aleshores el rei Lluís tenia 12 anys; no cal dir que Guillem tenia la funció de tutelar el seu nebot segon. La primera feina important que queia sobre les espatlles de Guillem era de sotmetre els gascons; la segona de vetllar la frontera sarraïna. Léonce AUZIAS, *L'Aquitaine carolingienne (778-987)*, Toulouse, 1939. pàgs. 37-38.

62. Vegeu ABEL, *Jahrbücher*, II, pàg. 15, n. 1.

hores els ciutadans reteren de bon grat Saragossa al general de l'emir Hisham.⁶³ Les fonts no ens diuen si l'empresa es ramificà cap al nord; no sabem què passà a Abú Tahwr, però, com que desapareix de la història, podem pensar que aleshores devia trobar també la fi del seu mandat. El gros de l'exèrcit emiral es dirigí Ebre amunt i obtingué nous èxits a la Bureba.⁶⁴

Amb aquesta campanya del 791 quedaven liquidats els antics partits locals, independista i francòfil, d'al-Husain i de Sulaiman, que tant de joc havien donat per les terres de Catalunya i d'Aragó durant una quinzena d'anys. L'autoritat de Còrdova hi era de moment restablerta; aviat, però, n'escaparia un sector extrem d'Urgell a Girona que es lliuraria directament al domini del rei franc el 785. Aquesta era la nova ferida que havia d'obrir-se al poder cordovès, amb el perill consegüent que no s'estengués propulsada pels homes de Tolosa. Calia fer l'escarment que no féu Abd al-Rahman. Ja veurem com es desenrotllà, i les conseqüències que tingué.

* * *

Tot aquest trasbals promogut a les regions aragonesa i catalana per les successives expedicions de Carlemany el 778, d'Abd al-Rahman el 781, i les següents lluites internes dels clans d'al-Husain i Sulaiman, donaren lloc a un moviment molt important d'emigració cap a l'altra banda de la frontera pirinenca que ens cal ara considerar per les grans conseqüències històriques que comportà.

Evidentment que hi havia hagut ja una emigració en els temps primers de la invasió aràbiga. Una espantada promogué, per exemple, la fugida del bisbe de Tarragona, amb alguns clergues acompanyants, cap a Sardenya i Itàlia, emportant-se'n el cos de sant Fructuós i alguns llibres litúrgics.⁶⁵ Però sembla que aquest moviment no prengué gaire volada i, en tot cas, restà bastant limitat a les jerarquies eclesiàstiques.

No és pas el cas d'ara. Ara la famosa expedició de Carlemany cap a Saragossa, iniciada amb tanta d'empenta, hagué de despertar entre els elements indígenes cristians de les regions que seran després Aragó i Catalunya, tant entre els «potents» com en els humils, però molt especialment en els cercles eclesiàstics regulars i seculars, la il·lusió d'una possible alliberació del domini musulmà o, si més no, d'una protecció marginal que els fos procurada pel control d'una superior autoritat franca sobre els valís locals sarraïns, Sulaiman, al-Husain, Abú Thawr. És probable que molts d'aquells cristians es comprometessin amb llur simpatia i àdhuc amb llur ajut al pas dels exèrcits francs. La virada antifrànca primer, dintre Saragossa mateix, d'al-Husain, la posició ofesa que degué prendre de moment Sulaiman tot seguit del seu empresonament per Carlemany i, sobretot, la campanya descrita de repressió contra tota mena

63. També és al-Nuwairi, l'historiador aràbic, que ens conta l'*aixera* de Matruh. Vegeu MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text núm. 80.

64. BARRAU-DIHIGO, *Le Royaume asturien*, 150-151.

65. Vegeu JOSEP VIVES, *Oracional Visigòtic (Monumenta Hispania sacra, I)* (Barcelona 1946) pàgs. XIII-XV i XXXIV-XXXV, amb la bibliografia que proporciona. D'aquests fugitius primerencs podrien ésser Pirmí, que, per encàrrec de Carles Martell, fundà, el 724, el monestir de Reichenau al llac de Constança, i potser Eberswind, abat que fou de la primera abadia bavaresa de Niederaltaich, filial de Reichenau; vegeu sobre això VALLS TABERNER, *L'autor de la «Lex Baiuvariorum», segle VIII, era potser originari de la nostra terra?* en «Obras selectas de...», II (Madrid-Barcelona 1954), 276-280.

de rebels de la «frontera superior» menada el 781 per Abd al-Rahman tot al llarg del sota-Pirineu, des de Navarra fins a Cerdanya, determinà els més compromesos a cercar llur salvació fugint a l'altra banda de la frontera.⁶⁶

Allí, a més d'aquest aspecte primordial de salvar la seguretat personal i econòmica, s'oferia a molts d'ells, sobretot als elements eclesiàstics, diversos atractius especials. En l'ordre espiritual s'anava produint per tota la Narbonesa un moviment de recuperació religiosa — del qual haurem d'ocupar-nos en el capítol següent — animat per sant Benet d'Anià i els seus companys, que per força havia d'il·lusionar els esperits fervents de clergues i monjos, condemnats a viure en un ambient contrari o, si més no, i en moments més propicis, indiferent.

Políticament, a l'altra banda de la frontera els esperava una situació privilegiada de compartiment de l'autoritat amb els poders civils, situació ben en contrast amb la que els oferia el règim sarraí, que no passava de la mera tolerància i, encara, mentre no es donessin circumstàncies especials contràries.

Per últim, i això afectava tant monjos com laics, les planes de Septimània els oferien extenses i bones terres abandonades i reposades on poder establir-se i crear-se un patrimoni en condicions favorables. Les guerres que havien precedit l'alliberació d'aquest país per les tropes franques, ja hem vist com l'havien devastat i saquejat donant lloc a un despoblament que n'havia deixat grans porcions desertes i ermes. Carlemany, a part el deute moral de bon acolliment que cregués tenir envers els refugiats, havia de tenir un interès molt especial en la repoblació d'aquelles comarques, i això per dues raons: l'econòmica, de restablir la riquesa del país, i l'estratègica, de comptar amb força elements interessats en la seva defensa enfront del veí poder musulmà.

És natural, doncs, que el rei obrís amplament els braços als nou vinguts i els facilités llur establiment. No solament això, sinó que àdhuc és molt probable que fos el rei qui impulsés la immigració dels hispans.

Cal aquí tenir present que és vers 780-781 que degué tenir lloc la primera gran onada immigratòria. Un precepte de Carlemany del 812 fa referència a una quarantena d'hispans, versemblantment gent important, potents, molts dels quals devia fer sobre trenta anys que s'havien radicat a Septimània; es queixen a l'emperador d'ésser despulats de llurs investiments,

«... quam per triginta annos seu amplios vestiti fuimus, et ipsi per nostrum donitum [del rei] de eremo per nostram datam licentiam retraxerunt.»⁶⁷

I bé: del 781 és la fundació del Regne aquità. Auzias és el qui més atenció ha dedicat a aquest fet, que portà en endavant llargues conseqüències, àdhuc per als nostres avantpassats pre-catalans.⁶⁸ Auzias creu que dues raons fonamentals pesaren en l'ànim de Carlemany per a procedir a l'establiment del nou Regne.

66. Els *Annals d'Anià*, reflectint una font meridional anterior que també inspirà el *Cronicó de Moissac*, presenten Abd al-Rahman com un rei cruellíssim: «Hic crudelior omnibus regibus Sarracenorum fuit qui ante eum fuerant in Hispania.» Referint-se ja a l'opressió especial contra els cristians, afegeixen: «Christianos in Hispania et Judeos in tantum tributa exigendo oppressit, ut filios et filias suas venderent et pauci relictii penuria afficerentur, et per presuram ipsius tota Hispania conturbata et depopulata est.» *Annals d'Anià* en *Histoire de Languedoc*, II, Preuves 1, l'any 793. Cal relacionar aquest text amb l'exposició de motius del capítular que per als hispans refugiats donà Carlemany en 781-782 i que hom llegirà més avall.

67. ABADAL, *Catalunya Carolíngia. II. Els diplomes carolíngis a Catalunya* (Barcelona 1952), 312-314.

68. AUZIAS, *L'Aquitaine carolingienne*, 7-21.

La primera fou de poder governar l'Aquitània disminuint el perill de revoltes interiors; cal pensar — diu Auzias — que durant més d'un segle els aquitans no encaixaran sinó amb una gran repugnància el jou dels francs i aprofitaran totes les ocasions favorables per a manifestar llurs vel·leïtats separatistes.

La segona raó fou d'ordre militar exterior:

«Charles venait de faire en Espagne une cruelle expérience. L'expédition (de 778) non seulement n'avait pas donné de résultats décisifs, mais avait multiplié les déceptions... c'était aux dépens de l'autorité ommeyade qu'il avait cherché à étendre sa domination au delà des Pyrénées; aussi pouvait-on redouter une contre-offensive générale des Sarrasins toujours prêts à partir pour la guerre... Il fallait donc surveiller de très près les agissements des walis musulmans et de l'émir, se tenir prêt à repousser leurs attaques et à passer, quand les circonstances le permettraient, à l'offensive. Or Charlemagne, très occupé à l'Est avec les Saxons, les Bavares et les Avars, se voyait dans l'impossibilité de surveiller cette lointaine frontière de son royaume qu'était la région pyrénéenne et, surtout, d'intervenir efficacement au moment opportun. Aussi trouva-t-il là une nouvelle raison de créer en Aquitaine un État distinct dont les dirigeants seraient spécialement préposés à la garde de la frontière pyrénéenne, chargés d'assurer la sécurité de l'Europe chrétienne, et dont les guerriers, rarement appelés à prendre part à d'autres expéditions, auraient pour mission à peu près exclusive la lutte contre les Musulmans.»

El nou Regne, però, no havia pas d'obrar amb plena independència, quedava sotmès a la supremacia franca i, sobretot, a l'alta direcció de Carlemany. El 15 d'abril de 781 l'infant Lluís, encara no de tres anys, era coronat rei, a Roma, pel papa Adrià I, i era tramès a Aquitània, on li crearen una casa pròpia que fóra governada, de moment, per un Arnold, i successivament pel conseller Deodat i el notari Hildegard. El Regne comprenia el territori de les quatre províncies eclesiàstiques de Bourges, Bordeus, Eauze (després Auch) i Narbona, és a dir, a grans trets i aproximadament l'extensió limitada a ponent per l'Oceà Atlàntic, al nord pel sota-Loire, a llevant pel Loire i el Roine, a migdia pel Mediterrani i els Pirineus. No tenia capital. Havien estat designades per al rei-infant quatre residències: Doué a l'Anjou; Chaseneuil al Poitou; Ébreuil al Berry; Augeac a l'Angoumois. De tota manera, dues ciutats obtenien una mena de primacia: Bourges, en l'aspecte eclesiàstic; Tolosa, en l'aspecte polític i militar.

«Toulouse restait la ville la plus considérable de la Gaule méridionale, gardant son prestige de grande cité romaine, de capitale de l'État wisigothique, puis du royaume de Caribert. C'était là que le roi d'Aquitaine tenait son Champ de Mai ou assemblée générale de son royaume. C'était là la résidence officielle du comte le plus puissant d'Aquitaine, chargé d'assurer la défense de sa frontière sud. Toulouse était, de fait, la capitale politique de l'Aquitaine.»

Com el seu comte, Corsó, era el més important comte del Regne, l'únic que portava el títol de «duc», de tradició merovingia, el qui estava especialment encarregat de la defensa de la frontera, probablement amb autoritat militar sobre els comtes de Septimània i Gascunya. Tolosa reprèn, doncs, el paper important que en d'altres temps havia exercit sobre les nostres terres i que, amb eclipsis més o menys llargs, com a directora o com a contradirectora, però sempre present, havia d'anar representant per segles.

¿Preveia Carlemany, o estava assabentat, quan a l'hivern de 780-781 planejava la fundació del Regne aquità, de la preparació, per Abd al-Rahman, de l'expedició estiuenca

del 781? En tot cas ja hem vist com l'emir de Còrdova no la portà pas més enllà dels Pirineus, no ultrapassà la Cerdanya. Segurament tampoc no portava de moment intenció més vasta, volia abans assegurar-se del ple domini de les regions veïnes a la frontera; saltar aquesta fóra l'objecte d'una nova etapa, que no podria realitzar ell personalment, però que ho faria — com veurem — el seu successor.

De tota manera, Carlemany, fundant el Regne d'Aquitània, pensava també d'obviar — o, si més no, de plantar-li cara — el perill sarraí. Com pensava trobar un ajut en la immigració dels hispans fugitius i per això procurava d'aclamar-los donant-los un estatut legal que els fos garantia del bon acolliment i de la seguretat amb què podien establir-se.

Fins ara havia escapat als historiadors aquest fet legal tan important i significatiu i que degué produir-se en aquest mateix moment dels volts del 781. Eren coneguts i molt airejats uns capitulars per als «hispani» deguts a Lluís *el Piadós* i a Carles *el Calb*, però ningú no n'havia fet una anàlisi interna prou aprofundida per a esbrinar quins antecedents suposaven. Amb motiu de voler-los incloure com a apèndixs en la meua col·lecció de preceptes carolíngis per a Catalunya, em calgué fer aquesta anàlisi i vaig arribar a obtenir els següents resultats: el capitular de Lluís per als hispans feia suposar l'existència d'un capitular anterior de Carlemany per als antecessors refugiats de la primera hora, com el capitular de Carles *el Calb* per als barcelonins havia d'ésser una confirmació d'un altre capitular primitiu donat pel seu avi en els moments pròxims subsegüents a la presa de Barcelona.

No és aquí el lloc adient a presentar l'argumentació deductiva que em portà en aquestes conclusions; el lector interessat la trobarà amplament exposada en el segon volum de la present col·lecció de la *Catalunya carolíngia*.⁶⁹ Però sí que és el lloc on escau que presentem el suposat contingut d'aquella peça legislativa que havia de servir de norma bàsica de dret per als refugiats hispànics que s'acolliren a la protecció i al regiment del domini franc.

El capitular era adreçat pel rei a tots els fidels residents a les parts d'Aquitània, Septimània i Provença, preveient així l'extensió que podrien arribar a prendre els assentaments dels immigrants; això no obstant, de moment aquests assentaments es limitaven de fet a la Septimània. Com tots deveu saber, en el proemi introductorí justificatiu hom deia:

«... aliqui homines propter iniquam oppresionem et crudelissimum jugum quod eorum cervicibus inimicissima christianitati gens Sarracenorum imposuit, relictis propriis habitacionibus et facultatibus quae ad eos hereditario jure pertinebant, de partibus Hispaniae ad nos confugerunt et in Septimania sese ad habitandum contulerunt, et a Sarracenorum potestate se subtrahentes nostro dominio libera et prompta voluntate se subdiderunt»;

per això volem fer-vos present — afegia —

«... quod eosdem homines sub protectione et defensione nostra receptos, sicut in unitate fidei, sic etiam in unanimitate pacis et dilectionis conservare decrevimus.»

Aquí hom llança per primera vegada la idea de protecció a uns cristians que eren objecte a Hispània de la iniqua opressió i el cruelíssim jou dels sarraïns, cosa que donava lloc, a posteriori, per a una justificació de tipus religiós de la campanya de Saragossa del 778, inspirada en realitat pels oferiments purament polítics dels sarraïns Sulaiman i els familiars de Yusuf.

69. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 399-410.

Ja veurem aviat quina evolució i quines derivacions havia de tenir aquesta idea. El segon principi és que la recepció era feta sota el signe de la unitat de la fe, així com del manteniment d'una situació de tranquil·la i igualitària pau. La unanimitat de la fe volia dir la incorporació a la ideologia i a la jerarquia de l'Església franca, en contrast amb les de l'Església visigòtica, de personalitat tan acusada, de la qual procedien els nou vinguts que hom anava a protegir.⁷⁰ També veurem — i això serà el tema essencial del capítol pròxim — els conflictes que havia d'ocasionar l'obtenció d'aquesta unanimitat de fe. Encara, més enllà, veurem l'altra mena de conflictes amb què havia de topar la bona intenció del rei de mantenir els immigrants en una situació d'igualtat i de pau que fos respectada pels indígenes i les autoritats locals.

Després de l'exposició dels fets, motius i principis, seguia en el capitular l'explanació de l'articulat que havia de donar regles pràctiques d'execució d'aquells principis.

Dues eren les normes bàsiques que presidien la implantació dels hispans refugiats: hom els garantia la tinença i possessió dels erms que rompessin en qualsevol comtat i l'explo-tació consegüent d'aquestes *aprisions*; caldria que acomplissin els serveis reials generals en el comtat on residissin.⁷¹

Ja baixant en els detalls, hom els permetia de vendre, canviar i donar-se entre ells aquelles aprisions, així com transmetre-les a llurs descendents; i si no tenien fills ni néts, hom disposava que les poguessin heretar els pròxims parents d'acord amb la Llei. Amb el ben entès que els nous possessors o hereus no deixessin d'acomplir els serveis reials abans esmen-tats.⁷² Aquí, indirectament, i com a cosa natural, resta ben establerta la vigència de la Llei dels nou vinguts, és a dir, de la *Llei visigòtica*, en l'ordre privat; mentre que en l'ordre públic els regeix el règim franc, representat pels serveis reials que els són imposats sota l'autoritat dels comtes. Aquest reconeixement especial jurídic en l'ordre privat cal remarcar-lo, perquè alguns autors han volgut negar la realitat del principi de la personalitat de les lleis, com a vigent en aquella època; precisament a aquest principi obeeix aquell reconeixement; el problema, en tot cas, radica en la fixació de la ratlla que separa les respectives esferes privada i pública, frontera que en la imprecisió del dret d'aquell temps es mostra molt ondulant.

Un tercer article referma el primer en l'assegurança de la possessió i l'usdefruit de les aprisions; i, en una segona part, els garanteix els pasturatges, les llenyes i les aigües que corres-

70. MAGNIN, *L'Église wisigothique*, 200, fent un resum del seu estudi, conclou: «Malheureusement si l'Église espagnole du VIIe siècle possédait une organisation intérieure à la fois forte et souple, elle se tenait peut-être à l'écart de la vie de la catholicité. On y tenait compte sans doute et des conciles oecuméniques et du droit canon universel; on n'y ignorait pas les prérogatives de l'évêque de Rome, mais on y vivait néanmoins un peu à l'écart et comme replié sur soi-même, les interventions pontificales en particulier portaient facilement ombrage.»

71. «Placuit nobis illis concedere ut quicquid de heremi squalore in quolibet comitatu ad cultum frugum traxerint aut deinceps infra eorum aprisiones excolere potuerint, integerrime teneant atque possideant; servitia tamen regalia infra comitatum in quo consistunt faciant.» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 413.

72. «Et omnes eorum possessiones sive aprisiones inter se vendere, concambiare seu donare posterisque relinquere omnimodo liceat, et si filios aut nepotes non habuerint, juxta legem eorum alii ipsorum propinqui illis hereditando succedant, ita videlicet ut quicumque successerint, servitia superius nominata persolvere non contemnant.» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 413.

ponguessin a aquells predis o viles aprisionats segons antiga consuetud, a fi d'atendre a llurs necessitats i tal com es feia d'antic.⁷³

Dos articles més entren ja en detalls que la pràctica de la incorporació permetia de preveure. Un d'ells els «dona», els regals, propines o donatius, que era costum de fer a les autoritats en el règim franc, costum en principi voluntari, de fet obligatori; ja és sabut que quan els comtes acudien a les assemblees generals, no deixaven mai de portar llurs donatius al rei; era per a aquest una de les entrades substancials del seu haver, també devia ésser-ho per als comtes. Doncs, aquí el capitular ordena que els hispans immigrants, si pel bon tracte i la mansuetud de llur comte li fan algun present, no els sigui computat com a tribut o cens, ni pugui mai ser-los exigit pel dit comte o pels seus successors; no és de creure que aquesta formulació legal fos massa obeïda per part de les autoritats locals. Tampoc aquestes no podran imposar-los allotjaments, bagatges, tributs ni altres serveis fora d'aquells «serveis reials» estipulats abans com a norma general; és a dir, que els hispans resten lliures de serveis i de càrregues comtals, però, d'altra banda, resten subjectes a l'autoritat del comte com a representant que és de l'autoritat reial.⁷⁴ I aquest és l'aspecte que distingeix llur situació de la de l'immunitista, ja que aquest es relaciona directament amb el rei saltant per damunt del graó intermedi comtal. Com la limitació de disposar de les seves aprisions a només entre ells, separa l'aprisió de la propietat lliure, alodial, fent-ne una quasi-propietat intermèdia entre alou i benefici.

Com a última disposició del capitular — almenys de les que nosaltres hàgim pogut intuir en llur hipotètica reconstrucció —, hi havia la que en certa manera afavoria la relació del nou vingut amb les autoritats comtals, alhora que els facilitava la incorporació en l'engranatge polític-social del temps: aquella que permetia als hispans d'encomanar-se a la submissió als comtes, «talment com els altres homes francs», amb el benentès que, si per això rebien d'aquells algun benefici — s'entén la possessió d'algun honor o predi —, haurien de prestar per aquest l'obsequi que acostumaven a prestar per a beneficis semblants els altres ciutadans del Regne a llurs senyors.⁷⁵

De tot el conjunt de disposicions d'aquest capitular es desprèn que la seva redacció fou feta pensant en uns potents que, abandonant llurs patrimonis hereditaris a Hispània, es traslladaven a Septimània empenent-se la roturació i explotació de predis importants abandonats que els havien estat designats pels reis o pels comtes; amb ells portaven el personal i els mitjans que havien de possibilitar llur empresa. Com es desenrotllà aquesta i els conflictes

73. «... liceat eis ipsas res cum tranquillitate pacis tenere et possidere et secundum antiquam consuetudinem ubique pascua habere ac ligna cedere et aquarum ductus pro suis necessitatibus ubicumque pervenire potuerint, nemine contradicente, juxta priscum morem semper deducere.» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya* 413.

74. «Si autem illi propter lenitatem et mansuetudinem comitis sui, eidem comiti, honoris et obsequii gratia, quippiam de rebus suis exhibuerint, non hoc eis pro tributo vel censu aliquo computetur, neque comes ille aut successores ejus hoc in consuetudinem venire presumat, neque eos sibi vel hominibus suis aut mansionaticos parare aut veredos dare aut ullum censum vel tributum aut servicium, preter id quod jam superius comprehensum est, prestare cogat...» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 413.

75. «Noverint preterea idem Spani sibi licentiam a nobis esse concessam ut se in vassaticum comitis nostri sicut alli Franci homines commendent, et si aliquod beneficium quiscumque eorum ab eo cui se commendavit fuerit consecutus, sciat se de illo tale obsequium seniori suo exhibere debere quale nostrates homines de simili beneficio senioribus suis exhibere solent.» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya* 413-414.

a què donà lloc la seva evolució, es veuran més endavant;⁷⁶ l'història típica d'una d'aquestes explotacions el lector el podrà trobar en el volum segon d'aquesta *Catalunya carolíngia*, on es comenta un precepte de Carlemany a un hispà, Joan, que havia obtingut una victòria sobre els sarraïns al pagus de Barcelona i havia estat agraciat amb unes aprisions a la Narbonesa.⁷⁷

Però hi havia, fora d'aquests grans laics, una altra categoria important d'emigrats: els monjos fugitius. En el capítol pròxim veurem com l'hispà Àtala, amb els seus monjos, funda a la Narbonesa el monestir de Sant Policarp de Rasés, el 782; més endavant encara trobarem un altre hispà, Castellà, que funda el de Santa Maria d'Arles al Vallespir; i cal comptar els que no han deixat memòria precisa de llur origen. Per a aquests grups no regia el capítol dels hispans, ni el necessitaven. Llur situació esdevenia prou preferencial amb la concessió que cada monestir obtenia d'un precepte reial que, alhora que li confiava la propietat dels béns designats com a patrimoni de la casa, li concedia el privilegi de la immunitat. La seva situació esdevenia parella a les dels altres monestirs, que podríem dir-ne indígenes, de la regió, i de tota manera, com ells, era una situació envejable dins la mecànica política del Regne.

Fora d'aquests grups cal comptar encara amb algunes personalitats que per llur valer extraordinari s'obren pas a més alts designis. Des del primer moment la figura rellevant de Teodulf: ja tindrem ocasió de parlar-ne en el següent capítol, però des d'ara avancem que fou immediatament admès a la Cort reial, on exercí un paper important.

A la seva influència, al pes i a la pressió de les il·lusions dels nou vinguts a Septimània, hom degué el canvi que en la projecció de la qüestió hispànica sofrí la concepció del rei i de la Cort: l'aspecte polític-estratègic que havia dominat en l'empresa de Saragossa, i segurament en la fundació del Regne aquità, es transformava ara en una visió polític-religiosa. Ja hem vist en l'exposició de motius del capítol per als hispans immigrants — que crec donat aproximadament en 781-782 — com els sarraïns són presentats, no pas com un perill per al Regne, sinó com uns enemics de la cristiandat; i com s'al·ludeix a la unitat de la fe.

És obeint a aquest darrer aspecte que pels volts del 783 Carlemany intentà una campanya de penetració ideològica per l'interior d'Hispania que haurà de fracassar; la presentarem després.⁷⁸ Més afortunada serà la iniciativa de penetració de domini a les comarques properes d'ençà del Pirineu el 785. Però quan la nova idea, d'inspiració religiosa, d'una lluita per l'alliberació dels cristians d'Hispania es fa dominant i rep una confirmació personal i directa del rei, és quan aquest, amb motiu de l'heretgia adopcionista condemnada en el concili de Francfort, escriu el 794 a l'arquebisbe de Toledo, Elipand, i als bisbes hispànics:

«... abans de la vostra "adopció" us planyíem per la vostra servitud corporal, però ens alegràvem de la vostra rectitud; ara la queixa és doble. Aleshores us distingíem amb una doble caritat, això és, pregant per vosaltres en tot el nostre Regne i tenint-vos sempre presents en el nostre record, *Amb la voluntat d'alliberar-vos de la vostra servitud temporal, amb l'ajut de Déu i segons l'oportunitat dels temps i els vostres consells*; ara, aquesta doble caritat, ho declarem amb dolor, la defraudeu vosaltres mateixos.»⁷⁹

76. Pàg. 230 ss.

77. ABADAL *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 308-311.

78. Vegeu més avall, al tercer capítol.

79. Vegeu la carta en WERMINGHOFF, *MGH, Concilia aevi Karolini*, I, 2 (Hannover 1906), 157. El fragment essencial diu textualment: «voluntatem habuimus vos liberare a servitio secularis necessitatis secundum temporis oportunitatem et vestri consilii adhortationem», p. 163.

Aquesta nova projecció ideològica troba aviat la seva traducció en la historiografia. Al principi del segle IX els *Annales Mettenses*, malgrat consignar, com hem vist, la gestió d'Ibn al-Arabí i del fill de Yusuf a Paderborn, presentant-la com a causa de l'expedició de Saragossa, ara acusa la virada i donen com a motiu de l'expedició les queixes i les súpliques dels cristians d'Hispania:

«Rex Carolus motus precibus, immo querelis Christianorum qui erant in Hispania sub jugo sevissimorum Sarracenorum, exercitum in Hispaniam duxit.»

Seguint aquesta via, poc temps després del 840, l'«Astrònom» explica que si el rei determinà d'anar a Hispania fou per socórrer, amb l'ajut de Crist, l'Església, que sofria sota el jou dels sarraïns:

«... statuit ... ad Hispaniam pergere, laborantique Ecclesiae sub Sarracenorum acerbissimo jugo fautore suffragari...».

Tot això s'avenia perfectament amb la idea personal que de la missió de la seva autoritat s'havia anat formant el rei i que li deixava dir en carta al papa:

«... a mi em correspon, amb ajut de la divina pietat, defensar l'Església de Crist arreu amb les armes.»

Però no cal fer-se tampoc una idea falsa sobre la mecànica que mouria les noves intervencions diplomàtiques i militars a la frontera hispànica: la nova inspiració espiritual podia presentar-se com a argument i podia àdhuc esdevenir real fins a un cert punt; això no obstant, els procediments i les actuacions no variarien gaire dels primitius: tornaria a repetir-se reiteradament el joc d'aliances i fictícies submissions amb els caps musulmans com a tàctica de penetració en el territori hispànic, talment com es féu per Saragossa, i, com aleshores, tornarien a fracassar. Només quan el fracàs fos molt cruent es produiria una reacció obertament ofensiva i dura. En aquests moviments, d'acció i reacció, la religió no comptava gaire gran cosa.

Hem vist l'episodi dels valís fronterers anant a Tolosa el 790; ara vegem els altres que es produirien abans d'arribar al capítol de l'alliberació de Barcelona.

* * *

Cal fer una distinció ben neta entre els moviments subversius contra el poder emiral de Còrdova que donaren lloc a les expedicions punitives d'Abd al-Rahman el 781, i dels generals d'Hisham el 791, i el moviment secessionista que lliurà les comarques gironines, empordaneses, cerdanes i urgellenques al domini directe dels francs. Els primers no expressaven sinó la solidaritat d'unes clienteleles envers uns grans cacics que pretenien el poder sobirà sobre les regions que governaven: la família d'al-Husain sobre el que serà el futur Aragó, la de Sulaiman sobre la pre-Catalunya; no hi ha res que faci suposar que portessin al darrera l'adhesió de les poblacions indígenes.

Entre elles mateixes tampoc no hi ha unitat d'inspiració; mentre al-Husain i els seus fills es mostren tan rebeccs a Còrdova com al poder franc, són purament independistes, Sulaiman

i els seus tenen una tendència a entendre's amb aquest últim poder per combatre l'altre, podríem qualificar-los de francòfils. Però entenguem-ho bé, no pas per sotmetre's al domini del Regne franc, sinó per establir amb ell una mena d'aliança protectora sota la forma de subjecció merament nominal i figurativa.

Aquesta diferent posició dels jerarques locals pogué de tota manera influir en la reacció diversa que es produí entre els elements cristians de les distintes regions que foren o que temeren d'ésser objecte de persecució. Mentre els pròpiament aragonesos, com també els de les valls del Ribagorça i del Pallars, optaren per la simple fugida i expatriació — són els hispans que hem presentat —, els de les comarques fronteres més orientals viuen un clima amistós amb les autoritats del veí Regne franc, i, seduïts per l'exemple de la Septimània alliberada, es decidiren per la franca secessió i la integració a aquell Regne. Les fonts historiogràfiques del temps en donen testimoniatge. El *Cronicó de Moissac* diu, referint-se a l'any 785:

«Eodem anno Gerundenses homines Gerundam civitatem Carolo regi tradiderunt»;

i els *Annals de Barcelona* ho confirmen:

«Gerundam civitatem homines tradiderunt regi Karolo.»⁸⁰

És ben clar que la iniciativa surt en aquest cas dels elements indígenes, però segurament la seva execució fou precedida d'unes negociacions entre llurs caps locals i les autoritats a les quals els francs tenien encarregada la guarda de la frontera septimana.⁸¹

Pel mateix temps, i també per iniciativa interior, degué fer-se la incorporació de la Cerdanya i l'Urgellet. Els episodis que coneixem de la vida del bisbe Fèlix d'Urgell ho deixen endevinar. Quan l'arquebisbe de Toledo, Elipand, li fa la consulta sobre la teoria adopcionista, la seu urgellesa devia trobar-se ja fora dels dominis sarraïns; això passava entre 786 i 790. La mateixa seu devia trobar-se incorporada al Regne carolingi quan Alcuí procurava de cap-

80. Vegeu el *Cronicó* en els *MGH: Scriptores*, I, 297, i els *Annals* en la mateixa obra, XXIII, 2. Hi ha hagut la tradició llegendària d'una conquesta de Girona feta personalment per Carlemany. Té el seu origen en una anotació tardana d'un *Cronicó de Ripoll* l'any 786, que deia: «Hic Karolus dictus magnus anno Domini DCCCLXXXVI cepit civitatem Gerundae, vicens in proelio Machometum, regem ipsius civitatis. Et dum cepit ipsam civitatem, multi viderunt sanguinem pluere, et apparuerunt acies in coelo, in vestimentis hominum et signa crucis. Et apparuit crux ignea in aere supra locum ubi nunc est altare beatae Virginis. Et propter hoc mutavit sedem, quae tunc erat in ecclesia Sancti Felicis, in loco ubi nunc est», *Marca Hispanica*, col. 250. Els senyals celestes extraordinaris ja els contava el *Cronicó de Moissac* el dit any 786: «Eo anno mense decembri apparuerunt acies terribiles in coelo, quales nunquam nostris temporibus antea apparuerunt, necnon et signa crucis apparuerunt in vestimentis hominum, et nonnulli sanguinem dixerunt se videre pluere...»; d'aquí degué prendre's l'autor de la nota del *Cronicó de Ripoll*, brodat-hi la presa de Girona i el canvi d'assentament de la catedral. Els *Annals de Barcelona* no havien fet sinó consignar després del lliurament de Girona la notícia meteorològica: «Apparuerunt acies in celo et signum + in vestimentis hominum, et multi viderunt sanguinem pluere...» És una notícia bastant repetida en l'annalística; la seva combinació amb la de l'autolliurament de Girona donà lloc a la nota fantàstica del *Cronicó de Ripoll*.

81. MÜHLBACHER en els seus *Regesta* atribueix a aquest any 785 l'anada del rei-infant Lluís cap al seu pare a Paderborn «cum omni populo militari, relictis tantum marchionibus qui fines regni tuentes omnes, si forte ingruerent, hostium arcerent incursus», anada de la qual parla el capítol 4 de la *Vita Hludowici*, dita de l'«Astrònom». Els exèrcits aquitans, amb el rei, havien anat a col·laborar a la victoriosa campanya contra Saxònia. Les qüestions de frontera degueren, doncs, ésser resoltes pels marquesos que s'havien quedat de guarda.

tar-se l'amistat del bisbe, i Dümmler data del 789 la primera carta en aquest sentit del diaca anglès. Esdeveniments posteriors del 791, 792 — data del concili de Ratisbona —, 793 — carta d'Elipand i els bisbes espanyols a Carlemany —, ratifiquen obertament per aquestes dates la pertinença de la regió al Regne de Carlemany. Altrament, en els primers temps de l'episcopat de Fèlix, la seva diòcesi era encara del domini musulmà; era quan el bisbe, amb ànsia d'apostolat diocesà, escrivia la seva *Disputació contra un sarraí*, després recercada per Alcuí.⁸²

No hi ha cap indicatiu que Pallars ni Ribagorça seguissin l'exemple de llurs veïns de llevant. La influència de la casa d'al-Husain devia continuar mantenint-hi de moment la preponderància del partit independista, de tendència antifrànca. Que aquesta influència continuava encara viva al país, malgrat la submissió a Abd al-Rahman i l'ajusticiament d'al-Husain el 782, ho demostren les actuacions del fill d'aquest, Said, a les quals hem fet abans referència.⁸³

Hem dit aleshores també que el nou emir Hisham l'any 791 havia aconseguit de liquidar definitivament els partits d'al-Husain i de Sulaiman que tant de joc havien donat durant una quinzena d'anys. Hisham no es donà pas amb això per satisfet. Calia produir una impressió de força i potencialitat que, a més de fer desaparèixer les vel·leitats independistes de tots els protestants de la que ells anomenaven Frontera superior, representés un càstig per a les comarques secessionistes d'aquella frontera, el Gironès i l'Urgellet, i un escarment per als francs veïns del Regne aquità que els allargaven les mans protegint i emparant llur defecció; per això fou organitzada la gran expedició del 793.

Si en el fons hi havia també el desig d'una revenja del 778, que Abd al-Rahman no tingué bona ocasió de dur a terme, malgrat que la campanya del 781 n'hagués estat la preparació, com les del 791 ho foren per part d'Hisham, no podem mai saber-ho.

El nou emir encomanà l'expedició al general Abd al-Malik ibn Mughith. En tenim relació per fonts franques i aràbigues.⁸⁴ L'exèrcit sarraí atacà primer Girona, però no acon-

82. En el següent capítol tercer el lector trobarà els detalls i proves de tots aquests fets concernents a la vida de Fèlix d'Urgell.

83. Això passà quan Abd al-Rahman I assetjà personalment el rebel al-Husain a Saragossa, l'any 781: «Quan la gent de la ciutat es veié molt esgotada pel setge, Husain demanà la pau i donà el seu fill en pàries; l'emir hi consentí i es retirà. El fill d'Husain s'anomenava Said i era valent; no estigué a l'exèrcit de l'emir sinó un sol dia, i féu de manera que fugí a refugiar-se entre els parents (?) que tenia en terra de Pallars»; relació de l'*Akhbar madjmua*, MILLAS, *Historiadors musulmans*, text núm. 67. En canvi, quan el fill de Sulaiman hagué de fugir, anà, com a francòfil, a refugiar-se a Narbona.

84. De les primeres la millor, els *Annals d'Anià*, diuen: «Iste (l'emir Hisham) audiens quod rex Karolus partibus Awarorum perrexisset, et estimans quod Avari contra regem fortiter dimicassent et ob hanc causam in Franciam reverti non licuisset, misit Abdelmееc, unum ex principibus suis, cum exercitu magno Sarracenorum, ad vastandum Gallias. Qui venientes Narbonam, suburbic ejus igne succenderunt, multosque Christianos ac preda magna capta, ad urbem Carcassonam pergere volentes, obviam eis exiit Wilelmus condam comes, aliique comites Franchorum cum eo, comiseruntque prelium super fluvium Oliveio, ingravatumque est proelium nimis, ceciditque maxima pars in illa die ex populo Christiano. Wilelmus autem pugnavit fortiter in die illa; videns vero quod sufferre eos non posset, quia socii ejus dimiserant eum fugientes, divertit ab eis. Sarraceni vero, collecta spolia, reversi sunt in Hispaniam.» *Histoire de Langue-doc*, II, preuves 1. Entre les fonts aràbigues la relació més completa és la d'al-Nuwairi: «L'any 177 envià Hisham a Abd al-Malik ibn Abd al-Wahit ibn Mughith d'expedició militar. Entrà al país dels francs i arribà fins a Narbona i Girona. Començà Abd al-Malik per Girona, en la qual hi havia defensors francs; el musulmà matà els homes, anorrea les seves muralles i estigué a punt de conquerir la plaça. De Girona marxà a Narbona, on féu semblantment, i s'internà pels pobles; recorregué el país de Cerdanya, del qual perdonà només les dones i els infants; matà els combatents, assolà la terra durant alguns mesos, bo i destruint els castells, cremant i saquejant; l'enemic fugia esmaperdut davant seu, i el musulmà s'internà en les seves ciutats: se'n tornà amb un botí tan quantiós, que no seria possible comptar-lo. Aquesta expedició fou la més

seguí de prendre-la; continuà el seu camí, tot marcant amb la devastació i el saqueig totes les comarques que travessava, fins a Narbona, ciutat que investí després de destruir-ne tots els ravals; tampoc, però, no arribà a rendir el nucli amurallat. La presa de ciutats sòlidament fortificades — ho hem dit diverses vegades — era un afer tècnicament molt difícil, si doncs no era mitjançant descuit o traïció, i la seva rendició per fam requeria un temps llarg, del qual Abd al-Malik no devia poder disposar, obligat a repatriar l'exèrcit abans no li caigués l'hivern a sobre. Estengué les seves depredacions per una ampla regió i arribà fins a Roerga,⁸⁵ i volgué anar per sorprendre Carcassona. Però en arribar al riu Orbieu un tros amunt de l'aiguabarreig amb l'Aude, es topà amb un exèrcit que de pressa i corrents havia reunit el duc Guillem de Tolosa amb altres comtes francs. La batalla fou molt dura; les pèrdues, molt importants per ambdues bandes; el duc Guillem resistí molt, però abandonat pels seus, hagué finalment de fugir també. De tota manera, l'exèrcit sarraí, malfiat davant la reacció, emprengué el retorn prenent ara el camí de Cerdanya i la vall del Segre. És probable que fos aleshores quan la ciutat d'Urgell fou arrasada. A judicar pel que diuen els historiadors aràbics, i els francs ho confirmen, el botí d'aquesta expedició, que seria doblement fructuosa per inesperada, fou considerable.

De fet, l'expedició d'Abd al-Malik era la primera reacció violenta i ofensiva de Còrdova contra els projectes més o menys platònics d'alliberament d'Hispania que pogués mantenir Carlemany. L'arrasament d'una gran extensió del país, com Septimània, que feia ja una generació que havia estat incorporada al Regne franc, practicat impunement, degué produir a la Cort d'Aquisgrà una forta impressió de pena i de sorpresa. Carlemany hagué de constatar que les coses no marxaven pas regularment a la Cort aquitana del seu fill Lluís: eren evidents un descuit i la desorganització en la vigilància de les fronteres, i es descobrí l'existència de greus abusos en les administracions fiscals de l'interior. Calgué procedir a una reorganització profunda de tota la Casa reial aquitana, cosa que Carlemany confià a personatges de confiança de la pròpia Casa.⁸⁶

Altrament, Carles devia estar fastiguejat dels afers d'Hispania; perquè, mentre militarment tenia aquestes sorpreses desagradables, religiosament bullia el conflicte de l'heretgia adopcionista que prenia peu en els seus dominis. L'any 794, que és l'any de la reorganització aquitana, és també l'any del cèlebre concili de Francfort contra l'adopcionisme; a la sortida

famosa dels musulmans a Espanya», MILLÀS, *Historiadors musulmans*, text núm. 84. Ibn Idharí confirma, en la seva narració més curta, aquesta impressió de la importància extraordinària de la campanya; diu: «L'any 177 envià l'imam Hisham a Abd al-Malik ibn Abd al-Wahit ibn Mughith, amb l'expedició d'estiu, contra la terra dels cristians; fou una expedició de cèlebre memòria i de formosa dignitat; arribà fins a Girona; l'assetjà i amb màquines de guerra féu forat en els seus murs; (després) s'aproximà al país dels Mags, i es passejà durant alguns mesos pel país enemic, on cremà les masies, arruinà els castells i caigué l'exèrcit damunt la ciutat de Narbona; fou una conquesta famosa. El cinquè del botí arribà a 45.000 monedes d'or pur.» MILLÀS, *Historiadors musulmans*, text núm. 83.

85. Ho afirma ERMOLD EL NEGRE en el seu *Poema sobre Lluís el Piadós*. Parlant de Datus, el fundador de Conques, diu: «Hic quoque dum patrias servaret ab hostibus aedes, | Sospite matre sibi consociante domo, | Protinus heu pagum nimio vallante tumultu | Rotinicum Mauri destituere nimis.» ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, ed. E. FARAL (París 1932), 24. També sembla que podria referir-se a les lluites a què donà lloc aquesta campanya ofensiva d'Abd al-Malik l'episodi relatat pel precepte donat el 795 (?) per Carlemany a un tal Joan, que obtingué una victòria sobre els sarraïns en el lloc «ad Ponte» del pagus de Barcelona. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 307-311.

86. Ho conta la *Vita Hludowici* de l'«Astrònom» al capítol. 7. Vegeu en especial ABEL, *Jahrbücher*, II, 89-93.

del concili és quan Carlemany escriu a Elipand i als bisbes espanyols aquella carta que hem reportat en l'apartat anterior, i en la qual, entre altres coses, recordem que els deia:

«... abans ... tenia la voluntat d'alliberar-vos de la vostra servitud temporal, ajudant Déu i segons l'oportunitat dels temps i dels vostres consells; ara aquesta ... caritat — amb dolor ho diem — vosaltres mateixos la defraudeu».

Pogué abandonar la idea anterior de l'alliberament d'Hispania, però no podia desentendre's del conflicte permanent de la frontera; les avançades d'Urgell i de Girona s'havien demostrat inoperants per a garantir una seguretat a l'altra banda del Pirineu; calia establir en aquesta part unes bases més fermes i estables. I el problema, que des de la retirada de Saragossa el 778 estava en l'aire, fou tornat a posar damunt la taula; li'n donà oportunitat la mort de l'emir Hisham, que deixà la successió al jove i inexpert fill, al-Hakam, al qual la reviviscència de les antigues pretensions dels seus oncles Sulaiman i Abd Allah acabava d'afeblir.

És probable que Carlemany drecés aleshores un pla d'atac, a realitzar escalonadament, i que la seva última intenció fos de portar a l'Ebre la ratlla de frontera, apuntalant-la en fortaliseses com Saragossa i Tortosa.⁸⁷ De moment, l'any 796, el de la mort d'Hisham, trameté una expedició, frontera enllà, que sembla de tempteig o descoberta. Anava comandada directament per pròcers seus, i no féu sinó devastar el país; els seus caps retornaren en pau al Palau d'Aquisgrà, vora el rei.⁸⁸ Ací, a Palau, devia ésser coneguda i comentada la nova determinació del rei en relació amb la política activa a seguir contra els sarraïns de la frontera meri-

87. CALMETTE, *La question des Pyrénées et la Marche d'Espagne au Moyen Âge* (París 1947), 14-16, també ho pensa per l'estil i parla d'aquest glacis protector dins el terreny hispànic la realització del qual creu que fou confiada al duc Guillem de Tolosa.

88. Les notícies que tenim d'aquesta expedició són molt vagues i indeterminades, les dona el *Cronícol de Moissac* i es limita a dir que el rei Carles trameté, l'estiu del 796, un exèrcit seu, amb els seus «missi», a Espanya, a la frontera dels sarraïns, que devastaren la terra i que retornaren en pau al palau d'Aquisgrà, vora el rei: «... Et terciū exercitū in eadem aestate transmisit in Spania in fines Sarracenorum cum missis suis qui et ipsi fecerunt similiter; vastaverunt terram illam, et redierunt cum pace ad regem Karolum ad Aquis palatium.» *Chronicon Moissiacense, MGH: Scriptores*, I, 302-303. L'historiador aràbic al-Nuwairí parla d'unes campanyes d'Abd al-Karim realitzades aquest mateix any contra els francs; diu: «En aquest any (o sigui el 180), al-Hakam envià un exèrcit amb Abd al-Karim ibn Abd al-Wahit ibn Mughith cap al país dels francs; penetrà pel país i dividí les seves tropes; envià una divisió, la qual travessà un canal de mar, on l'aigua havia baixat, darrera el qual els politeistes havien posat llurs béns i famílies, creient que ningú no podia travessar-lo; però els esdevingué el que no creien, car els musulmans s'apoderaren de totes llurs riqueses, feren presoners els homes, molts dels quals mataren, i captivaren les dones i els infants, després de la qual cosa retornaren en pau ... Els musulmans retornaren a Abd al-Karim amb les mans plenes de botí. Abd al-Karim envià una altra divisió, la qual devastà bona part del país de França, s'apoderà de les riqueses i captivà els homes. Algun presoner els assabentà que una colla de prínceps francs s'havia avançat en direcció a un riu que interceptava el camí que feien els musulmans. En saber això Abd al-Karim reuní els seus exèrcits i encalçà els francs a marxes forçades; així és que els infidels no s'ho pensaren que ja els musulmans els envestien i sabrejaven; fugiren i els musulmans s'apoderaren del que tenien, i retornaren amb la victòria, el botí i la pau.» MILLÀS, *Historiadors musulmans*, text núm. 87. Si, com sembla, aquests textos d'al-Nuwairí volen referir-se a una campanya realitzada a Catalunya, les topades de què parlen amb els francs haurien estat amb les tropes dels «missi» de Carlemany, cosa que no s'avé gaire amb el to de la notícia del *Cronícol de Moissac*. Tampoc no és gaire versemblant que a Catalunya es pogués trobar un braç de mar, les aigües del qual pugessin i baixessin: el Mediterrani no té mareas sensibles. La indeterminació geogràfica de la narració d'al-Nuwairí la fa una mica sospitosa, al menys d'exageració; potser no es tractava sinó de petites escaramusses que la tradició oral anà ampliant abans d'arribar al narrador. En tot cas és difícil de relacionar-la amb l'expedició franca.

dional. Teodulf, el visigot refugiat, bisbe d'Orleans, que tenia bona amistat amb Carlemany i molts contactes amb la Cort, al·ludeix en uns versos seus a la nova determinació, que devia interessar-lo i satisfer-lo com a bon hispà que era. Es tracta d'una poesia que a la primavera d'aquest any 796 adreçà al rei, en la qual expressa el desig que, així com els àvars amb llurs cabells teixits, els àrabs amb els llurs esbarriats, vinguin a mostrar-se sotmesos als peus del rei, i que també Còrdova hagi de trametre amatent al senyor dels francs els seus tresors apilats en llarg temps; els àvars no havien estat menys salvatges i independents que els àrabs, però aquell que havia subjectat els primers hauria també de subjectar els últims.⁸⁹

El ressò de la determinació carolíngia, la seva manifestació tangible amb la cavalcada dels «missi» de Carlemany l'estiu del 796, la situació debilitada del nou emir al-Hakam, produïren a Catalunya una nova explosió de les activitats sedicioses. Un àrab, fins ara desconegut de nosaltres, Zat, s'aixeca pel seu compte i es fa amo i senyor de Barcelona. Seguint la tradició inaugurada per Sulaiman, intenta de solidar la seva situació enfront del poder de Còrdova sostenint-se en el poder franc; a la primavera de l'any 797 compareixia a Aquisgrà a encomanar-se al rei i posant la ciutat de Barcelona sota la seva potestat. Els *Annals reials*, que en donen la notícia, al·ludeixen a aquell lliurament explicant que la ciutat estava subjecta l'una hora als francs, l'altra als sarraïns, segons l'alternança de les circumstàncies.⁹⁰ Aclarim que, pel que fa als francs, es tractava d'una subjecció purament nominal.

Els esdeveniments es precipiten. Animat Carlemany amb els bons resultats obtinguts de la seva actuació, i tenint ara les espatlles guardades pel cantó de Barcelona, ordenà seguidament al seu fill, el rei Lluís, que anés amb l'exèrcit a combatre la ciutat d'Osca.⁹¹ Men-

89. Els versos de Teodulf són aquests:

«Adveniunt gentes Christo servire paratae,
Quas dextra ad Christum sollicitante vocas.
Pone venit textis ad Christum crinibus Hunnus,
Estque humilis fidei, qui fuit ante ferox.
Huic societur Arabs, populus crinitus uterque est,
Hic textus crines, ille solutus eat.
Cordoba, prolixo collectas tempore gazas
Mitte celer regi, quem decet omne decens.
Ut veniunt Abares, Arabes nomadesque venite
Regis et ante pedes flectite colla, genu.
Nec minus hi, quam vos, sævique trucesque fuere,
Sed hos qui domuit, vos domiturus erit.»

DÜMMLER, *MGH: Poetae carolini*, I, 483. El poema de Teodulf anava dirigit «Ad Carolum regem».

90. En llur primera forma els *Annals reials* diuen: «Barcinona civitas Hispaniae, quae iam pridem a nobis desciverat, per Zatum praefectum ipsius nobis est reddita. Nam ipse ad palatium veniens domno regi semetipsum cum civitate commendavit...» En la segona forma, més completa: «Barcinona civitas in limite Hispanico sita, quae alternante rerum eventu nunc Francorum nunc Sarracenorum ditioni subiciebatur, tandem per Zatum Sarracenum, qui tunc eam invaserat, regi reddita est. Nam in aestatis initio Aquisgrani ad regem venit seque cum memorata civitate spontanea deditione illius potestati permisit.» *Annales regni Francorum*, ed. KÜRZE, en els *MGH in usum scholarum* (Hannover 1895), l'any 797.

91. «Qua recepta (la potestat de la ciutat de Barcelona de què es parla en el text anterior) rex filium suum Hludowicum obsidionem Oscae cum exercitu in Hispaniam misit, et ipse, more solito, propter contundendam perfidiae gentis contumaciam Saxoniam vastaturus intravit», *Annales regni Francorum*, en el mateix lloc.

92. «Et in Aquis palatio Abdellam Sarracenum filium Ibin-Mauge (Abd al-Rahman ibn Moavia) regis, qui fratre (l'emir Hisham) regno pulsus in Mauritania exulabat, ipso semetipsum commendante suscepit.» Així en la primera forma dels *Annals*; en la segona: «Inde regressus cum Aquasgrani venisset ibique

trestant, compareixia també a Aquisgrà Abd Allah, el fill d'Abd al-Rahman I, que, derrotat el 788 pel seu germà Hisham, s'havia aleshores refugiat a l'Àfrica; ara apareixia a la Cort franca per encomanar-se també a Carlemany en cerca de protecció per a desbancar el nou emir, el seu nebot al-Hakam.⁹²

El rei Carles, aprofitant l'estiu, se n'anà a l'acostumada campanya de Saxònia. De retorn, a Herstal, rebé el rei Lluís, que també tornava de la cavalcada d'Osca i el trameté cap a Aquitània acompanyant el protegit Abd Allah; tenia l'ordre de facilitar-li l'entrada a Hispània perquè es reunís amb els fidels que esperava de trobar-hi.⁹³

Com de l'expedició feta l'any abans a Catalunya, tampoc de la d'aquest any a Aragó no tenia notícies en detall; però, igual que la primera provocà l'alçament de Zat i el seu apoderament de Barcelona, la segona va seguida de la rebel·lió de Bahlul ibn Marzuk, que s'apoderà de Saragossa i Osca. Fou amb Bahlul amb qui s'ajuntà el pretendent Abd Allah, des de la Cort aquitana de Lluís.⁹⁴

Encara, a final d'any o a principi del següent, Carlemany rep una altra prova de la simpatia que ha despertat el nou llançament de la seva política d'intervenció a Hispània: el rei Alfons II d'Astúries i Galícia li envia el legat Froia, a Herstal, que li fa present d'una luxosa tenda en senyal d'amistat.⁹⁵

Els símptomes no podien ésser més falaguers: amb un parell de campanyes de pura demostració,⁹⁶ Carlemany havia fet trontollar la situació de tota la Frontera superior sarraïna, i aconseguit l'encomanament del senyor de Barcelona, el del pretendent a l'emirat de Còrdova, l'amistat del rei d'Astúries, la rebel·lió contra l'emir a Saragossa i Osca. El nou any 798 havia de veure completar aquests èxits.

La direcció de tot el moviment, que fins aleshores havia radicat a la Cort del rei Carles, és traspassada a la Cort aquitana, sota el comandament nominal del rei Lluís, aleshores jove

Abellam Sarracenum, filium Ibin Mauge regis, de Mauritania ad se venientem suscepisset...» *Annales regni Francorum*, l'any 797.

93. Carlemany ha retornat a Herstal: «Inde Abdellam Sarracenum cum filio suo Hludowico in Hispanias reverti fecit...» diuen els *Annals* en la primera forma; en la segona: «Illuc Pippinum de Italia et Hludowicum de Hispanica expeditione regressum ad se venire jussit ... Inde iterum Pippinum ad Italiam, Hludowicum ad Aquitaniam remisit, cum quo et Abdellam Sarracenum ire jussit qui postea ut ipse voluit in Hispaniam ductus et illorum fidei, quibus se credere non dubitavit, commissus est.» *Annales regni Francorum*, l'any 797.

94. Al-Nuwairí en dona la relació: «L'any 181 (797) es rebel·là Bahlul ibn Marzuk, el conegut per Abulhajaj, a la regió de la frontera; entrà a Saragossa i se n'apoderà; vers ell es dirigí Abd Allah ibn Abd al-Rahman, oncle d'al-Hakam, conegut pel Valencià, quan es dirigia a França; després es dirigí a Osca i hi sojornà amb Imran i els àrabs, Bahlul anà contra ells i els assetjà; els àrabs feren defecció, per la qual cosa Bahlul entrà a Osca i Abd Allah ibn Abd al-Rahman féu cap a València, on sojornà. Això fou l'any 184 (800).» MILLÀS, *Historiadors musulmans*, text núm. 89. Ibn Idharí no fa sinó copiar un tros d'aquest text d'al-Nuwairí. MILLÀS, *Historiadors musulmans*, text núm. 88. L'afirmació que Abd Allah es reuní a Bahlul quan anava cap a França és possiblement equivocada; el joc de les dates fa creure que la reunió tingué lloc quan Abd Allah entrà a Hispània des d'Aquitània tornant d'Herstal amb el rei Lluís.

95. La segona forma dels *Annals reials*, referint-se a l'any 797 i al sojorn d'Herstal, diu: «Ibi legatum Hadeffonsi regis Asturiae atque Galleciae dona sibi deferentem suscepit.» La primera forma ho posa a l'any següent, 798: «Venit etiam et legatus Hadeffonsi regis Galleciae et Asturiae, nomine Froia, papilionem mirae pulchritudinis praesentans.» *Annales regni Francorum*, anys 797 i 798. Sobre les relacions de Carlemany i Alfons II d'Astúries vegeu el meu discurs *La batalla del Adopcionismo*, 165 ss.

96. En l'expedició d'Osca sembla que ni arribà a combatre's. Ho dedueix ABEL, *Jahrbücher*, II, 132, de la notícia consignada en els *Annals alemanys* publicats per Sirmond: «Hludowicus in Spania cum exercitu magno ... et absque bello reversus est ad propria», que creu poder aplicar a aquesta expedició del 797.

de vint anys, i l'efectiu del duc Guillem de Tolosa. Aquest canvi de direcció es tradueix, no solament en els fets, sinó àdhuc en les fonts que ens els donen a conèixer; fins ara ens servíem de la informació dels *Annals reials*, una crònica oficiosa de la Cort d'Aquisgrà; ara aquests guardaran sovint silenci, i ens caldrà, per a assabentar-nos, acudir a les notícies que ens proporcionin els biògrafs de Lluís. És la *Vida de Lluís*, de l'anomenat «Astrònom», la que ens explica com en aquests temps — havia d'ésser l'any 798 — el rei reuní a Tolosa l'assemblea general; aquesta assemblea es féu càrrec de tots els afers relatius al problema hispànic que Carlemany acabava de delegar a la cura de la Cort aquitana. Aquí comparegueren altra vegada els legats del rei Alfons de Galícia, carregats de presents, per tal de formalitzar, amb la firma d'un tractat d'aliança, l'amistat oferta mesos abans a Herstal. També aquí vingueren els enviats de Bahlul ibn Marzuk, el nou reietó de Saragossa, Osca i tot el país fronterer, oferint la pau i els dons de llur senyor al rei Lluís. Aquí, per últim, fou probablement on hom deliberà sobre les disposicions a prendre tot al llarg de la frontera per a proveir-ne fermament la seguretat; a aquest fi fou disposat que la ciutat d'Ausona, el castell de Cardona, Casserres i altres fortaleses que es trobaven abandonades, fossin reparats i guarnits, i hom n'encomanà al comte Borrell — que devia ésser-ho d'Urgell-Cerdanya — la guarda amb els corresponents escamots.⁹⁷

Probablement aquesta operació dirigida vers les terres catalanes és simultània de l'empresa a Navarra. Pérez de Urbel descriu així la segona:

«En 799 los vascones, aprovechándose de la ofensiva de los francos por el Pirineo oriental y de acuerdo acaso con ellos, y viendo, por otra parte, que un nuevo agitador, Bahlul ibn Marzuk, había sustraído la frontera del Ebro a la soberanía del emir, se decidieron a sacudir el yugo de la soberanía de Córdoba, empezando por matar al gobernador. En su lugar, dice Ibn Haiyan, colocaron a un magnate de la tierra, llamado Velasco. Según Ibn Haiyan, este Velasco ... era gascón, es decir de la tierra de Gascuña, que era entonces una provincia del imperio carolingio, lo cual nos permite sospechar que el golpe de 799 no tuvo su primer impulso en Pamplona, sino al otro lado del Pirineo, en el consejo o en la corte del emperador, que se sirvió como de instrumentos de aquellos súbditos suyos hermanos de los vascones que, aunque no sin protestas, habían aceptado su autoridad. No es aventurado llamarlo un movimiento franco-gascón. En esto tiene razón Lévi-Provençal.»⁹⁸

Crec que té raó Lévi-Provençal, i crec que la té el P. Pérez de Urbel, malgrat els anacronismes de l'«imperi» i de l'«emperador» en un any que encara no existien emperador ni imperi. La impulsió, però, venia en tot cas de Tolosa, on es cuinava en aquelles assemblees del Regne aquità a les quals concorrien també els primats i jerarques gascons, com tindrem ocasió de veure amb detall l'any 801, i on el duc Guillem portava l'alta direcció.

La relació i relativa concatenació de les actuacions franques al migdia de tot el Pirineu és un fet a tenir en compte, malgrat les diferències naturals de condició que es donessin segons

97. «Sequente porro tempore Tolosam venit rex, et conventum generalem ibidem habuit. Adefonsi Galliciarum principis missos, quos pro amicitia firmanda miserat cum donis, suscepit, et pacifice remisit. Necnon et Bahaluc Sarracenorum ducis, qui locis montuosis Aquitaniae proximis principabatur, missos pacem petentes, et dona ferentes suscepit, et remisit ... Ordinavit autem illo tempore in finibus Aquitanorum circumquaque firmissimam tutelam. Nam civitatem Ausonam, castrum Cardonam, Castaserram, et reliqua oppida olim deserta, munivit, habitare fecit, et Burrello comiti cum congruis auxiliis tuenda commisit.» *Vita Hludowici*, cap. 8.

98. PÉREZ DE URBEL, *Navarra*, en *Historia de España* dirigida por R. Menéndez Pidal, VI; *España cristiana* (Madrid 1956), 277-278.

la diversitat de les regions. És evident que per part dels directors francs existia una visió general del problema de la frontera hispànica; el que passà de fet, però, fou que, per causa d'aquelles diversitats regionals, els efectes de l'actuació franca resultaren fonamentalment diferents quant a llur eficàcia d'un lloc a l'altre, en línia decreixent d'orient a occident.

Alguns historiadors moderns han volgut veure en la campanya de penetració del 798 territori català endins, la que en diuen fundació de la Marca Hispànica.⁹⁹

Es volen referir amb això a la implantació d'un sistema especial jurídic-administratiu per a les regions frontereres, orientat bàsicament a l'eficàcia militar, i pel qual s'estableix una gran circumscripció, comprenent diversos comtats, que és posada sota el comandament superior d'un dels comtes, amb el títol de marquès i amb atribucions especials, sobretot militars. Aquesta «Marca Hispànica», així de concreta, és una fantasia d'aquells historiadors; la «Marca Hispànica» dels cronistes o annalistes del temps és una denominació indefinida, com quan parlen de la «frontera sarraïna»; els comtes veïns d'aquesta marca o frontera són els qui curen de la seva guarda, i perquè afronten amb la marca són dits marquesos;¹⁰⁰ quan cal, per les circumstàncies, emprendre operacions que ultrapassen l'àrea local de comtat, o bé són confiades pel rei a uns legats especials, o bé es fan conjuntament sota la direcció d'aquell dels comtes que en el moment té una major categoria social o política. Una jerarquia jurídica definida, amb uns comtats i una marca, uns comtes i un marquès, com és el cas de les diòcesis i l'arquebisbat, els bisbes i el metropolità, no ha existit al nostre país. Borrell és un marquès al qual és encomanat un avanç en la ratlla de la frontera, però al mateix temps a Girona hi hauria un altre marquès — Rostany, potser —, i el comte Guillem de Tolosa ho serà per la ratlla fronterera del Pallars i Ribagorça. No es creà, doncs, el 798 una «Marca Hispànica»; el que es féu, com he dit, fou traspassar a la Cort aquitana la cura dels afers de la frontera, amb totes les seves derivacions en la política hispànica.¹⁰¹

No obstant el traspàs, que en la seva forma més tangible es manifestà per l'organització de les expedicions des de la Cort aquitana en lloc de fer-se des d'Aquisgrà, Carlemany continuà exercint una direcció i un control superiors, i els estrangers continuaren també en certs casos adreçant-se directament a ell, pressentint aquest poder suprem.

Així ho fa el rei Alfons II a la darrera del mateix any 798, quan li tramet els legats Froia i Basilisc, que li portaven el present d'una part del botí recollit amb la presa de Lisboa.¹⁰²

99. ABEL mateix, per exemple, comenta en aquest moment de la reparació de fortificacions, *Jarhbücher*, II, 105: «das war die eigentlicher Gründung der spanischen Mark».

100. *La Vita Hludowici*, en el cap. 4, parla d'una absència del rei Lluís, «relictis tantum marchionibus (així, en plural), qui fines regni tuentes, omnes, si forte ingruerent, hostium arcerent incursus.»

101. Aquesta qüestió de la «Marca Hispanica» crec haver-la deixada ben aclarida — bé que molts erudits i, no cal dir-ho, el públic il·lustrat, no se n'hagin assabentat —, en l'article que sota el títol de *Nota sobre la locución «Marca Hispànica»* vaig publicar en el «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», xxvii (1957-1958). Fou una designació purament geogràfica, ni popular ni oficial, que solament empraren alguns cronistes entre 821 i 850, i que no figura mai en cap document — capitular ni precepte — de la reial cancelleria. No cal repetir que no tingué mai «sentido jurídico-político, pues nunca existió un marquesado para el país catalán liberado, ni un marqués único para la región.» En el dit article conclouia que l'ús de la locució només es podia permetre en un sentit subsidiari i molt limitat en el temps, i encara sempre en el «bien entendido que se trata de un recurso práctico (como lo fue para aquellos analistas carolingios) y que no expresa más que un concepto geográfico, sin valor jurídico de clase alguna.»

102. Els *Annals* reials consignen aquesta legació l'any 798, en les seves dues formes. En la segona més completa, diuen: «...venerunt de Hispania legati Hadeffonsi regis, Basiliscus et Froia, munera

I per a l'any següent, 799, els *Annals reials* consignen la compareixença a Aquisgrà del legat d'un valí d'Osca, dit Azan, portant al rei diversos dons i les claus de la ciutat amb la promesa de fer-li'n lliurament quan se'n presentaria l'oportunitat.¹⁰³

¿Qui era aquest valí d'Osca, Azan, si acabem de veure l'any anterior a Bahlul com a amo de la ciutat trametent legats al rei Lluís a Tolosa? És una mica fosc aquest canvi en el regiment d'Osca. L'historiador aràbic al-Nuwairí sembla que ja hi fa referència en un text que hem reportat més amunt.¹⁰⁴ El senyor Lacarra ho interpreta molt plausiblement, suposant que Bahlul es barallà amb un company seu dit Abú Imran, i que aquest, ajudat pels àrabs, s'apoderà d'Osca; amb ell s'ajuntà el pretendent Abd Allah, i, seguint el seu exemple, Imran (que devia ésser l'Azan dels *Annals reials*) trameté el seu legat a Carlemany a prometre-li la submissió. Però Bahlul no es dóna per derrotat, i l'any següent, 800, atacà novament Osca i la prengué; aleshores Abd Allah fugí a València i acabà per entendre's amb el seu nebot l'emir al-Hakam.¹⁰⁵

Aquestes complicacions demostraven que la situació veïna a la frontera, que semblava haver pres un caient molt favorable a Carlemany en els primers moments de la represa intervencionista, esdevenia quelcom equívoca. A la cort d'Aquisgrà hom cregué necessari de fer un tempteig directe sobre els llocs a fi de deixar-los ben fixats, sobre la posició i la bona fe d'aquests valís que tan amatents eren a encomanar-se als reis francs quan els tenien lluny i mentre podien representar per a ells el contrapès a l'autoritat a l'emir de Còrdova. El rei Carles, que se n'anava cap a Itàlia, a Roma, on rebria la consagració com a emperador, volia emportar-se'n Lluís, però es repensà davant els esdeveniments sobredits, i fent-lo tornar a casa li ordenà d'emprendre una nova campanya cap a Hispània. Lluís, amb l'exèrcit, es dirigí cap a Barcelona, però, malgrat que Zat, el valí, hagués fet l'oferta de submissió a Aquisgrà, no féu lliurament de la ciutat. L'exèrcit hagué de passar de llarg i dirigir-se cap a Lleida, que prengué i destruï; devastats i incendiats tots els pobles del camí, les tropes s'encaminaren cap a Osca. Ací arrasaren totes les collites, de les quals els camps eren plens, i fou cremat i consumit tot el que fou trobat fora la protecció de les muralles ciutadanes; la ciutat, però, ni fou lliurada ni pogué ésser presa. I com que l'hivern se'n venia a sobre, el rei Lluís se'n tornà amb l'exèrcit cap a Aquitània.¹⁰⁶

deferentes, quae ille de manubiis, quas victor apud Olisiponam civitatem a se expugnatam ceperat regi mittere curavit, Mauros videlicet septem cum totidem mulis atque loriceis, quae, licet pro dono mitterentur, magis tamen insignia victoriae videbantur. Quod et benigne suscepit et remuneratos honorifice dimisi.» L'amistat del rei Alfons envers Carlemany prengué una forma tan ponderativa que EGINHARD en la seva cèlebre *Vita Karoli* (EGINHARD, *Vie de Charlemagne*, ed. HALPHEN, París 1923), paràgraf 16, diu: «Adeo namque Hadeonsum Galleciae atque Asturiae regem sibi societate devinxit ut is, cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium suum appellari juberet.»

103. Els *Annals* diuen en la primera forma: «Azan praefectus civitatis, quae dicitur Osca, claves urbis per legatum suum cum muneribus transmisit»; i en la segona: «Et Azan Sarracenus, praefectus Osaecae, claves urbis cum aliis donis regi misit, promittens eam se dediturum, si oportunitas eveniret.» *Annales regni Francorum*, l'any 799.

104. Vegeu la nota núm. 94.

105. LACARRA, *Orígenes del condado de Aragón*, en «Pirineos», I, (Zaragoza 1945) 9.

106. És la *Vita Hludowici* de l'«Astrònom» que, en el capítol X ens explica aquests esdeveniments de l'any 800. Diu: «Succedente vero aestate, rex Carolus ad eum (Lluís) misit, mandans ut secum in Italiam proficisceretur: sed mutato consilio iussus est domi manere. Rege autem Romam pergente, ibidemque infulus imperatorias suscipiente, rex Ludowicus Tolosam abiit iterum, atque inde in Hispaniam contendit. Cui Barcinone apropiante Zaddo dux eiusdem civitatis iamque subiectus occurrit,

Amb aquesta campanya de tempteig les coses quedaren ben fixades, i Carlemany pogué restar clarament convençut que era endebades de posar la més petita confiança en cap de les promeses, oferiments i submissions, dels turbulents i falsos valís locals de la frontera. Per dues vegades, el 778 i ara, la política d'enteses i aliances fallava radicalment. Era evident que si hom volia sotmetre la regió de l'Ebre calia prendre-la per la violència, ocupar-la i fortificar-la permanentment. I calgué atènyer-se a aquesta evidència.

La primera manifestació d'aquesta nova política de conquesta i d'ocupació fou la gran empresa contra Barcelona i el seu valí Zat, el 801, que tingué com a conseqüència la rendició de la ciutat i la seva definitiva incorporació al domini franc. Fou una empresa molt sonada que tots els Annals en l'amplitud de l'Imperi consignaren; era el primer guany positiu d'importància que feia Carlemany en aquesta banda del Pirineu des que començà d'ésser ocupada el 778, i restà per segles la posició avançada del cristianisme sobre els dominis musulmans de la costa llevantina peninsular. Per al nostre país, per al que amb el temps havia d'ésser Catalunya, el lliurament i incorporació de Barcelona al Regne franc suposava l'inici d'un nou període històric d'importància transcendental. Amb aquest episodi començarem un nou capítol d'aquesta història. Ara, anem abans a descriure el complicat i també important joc político-religiós que tant havia d'afectar la nostra terra en aquest últim decenni del segle VIII.

nec tamen civitatem dedidit. Quam transgrediens rex, et Hilerdae superveniens subegit illam atque subvertit. Qua diruta, et caeteris municipiis vastatis acincensis, ad Oscam usque processit. Cuius agros segetibus plenos manus militaris secuit, vastavit, incendit, et quaecumque extra civitatem sunt reperta, incendio depascente sunt consumpta. Quibus expletis, imminente iam hieme, ad propria rediit.»

III

L'EFERVESCÈNCIA RELIGIOSA DE FINAL DE SEGLE*

En els dos capítols anteriors hem seguit la marxa dels esdeveniments produïts per la intervenció franca a la Septimània i a les comarques veïnes hispàniques des d'un punt de vista específicament militar i polític, però hi ha un altre aspecte, el religiós, que té una importància almenys tan transcendental, ja que afecta, no solament la mentalitat dels individus particulars, sinó també, en les seves manifestacions públiques, l'organització social i política.

La conquesta franca suposà per a la regió septimana la temporada del trasbals i la destrucció que comporta tota guerra, amb l'obligada desorganització religiosa i la consegüent desmoralització; suposà, encara, el traspàs d'aquella regió d'una Església a una altra Església: de l'Església visigòtica, que havia arribat a uns moments de plenitud estructural i cultural i que en tenia l'urc i la plena consciència, a l'Església franca, que es trobava en un moment crític de la seva reorganització i de la seva concreció amb la febre ambiciosa d'una joventut efervescent.

Aquest traspàs no es féu pas sense conflictes i refrecs que tingueren una gran ressonància. És el tema que emprenem ara: l'evolució que en la situació religiosa i eclesiàstica produïren les diverses etapes de la conquesta franca que acabem d'estudiar.

* Una gran part del contingut d'aquest capítol és l'original (traduït aleshores al castellà) del text que ens serví el 1949 com a discurs d'entrada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Aleshores fou publicat, amb la contestació del Dr. Josep M. Millàs i Vallicrosa, sota el títol *La batalla del Adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda*, Barcelona, 1949. Avui aquesta publicació pot considerar-se exhaurida. Com és natural, he fet alguns retocs a l'antic original, no gaires, puix que tampoc no s'han fet nous descobriments en les fonts d'informació sobre el tema; ni tampoc no s'hi hauria produït nova literatura important, si no hagués aparegut recentment l'estudi, considerable, del professor WILHELM HEIL, *Der Adoptianismus, Alkuin und Spanien*, inserit en el volum II dels dedicats a *Karl der Grosse* amb motiu de la commemoració del vuitè centenari de la seva «canonització», publicat a Düsseldorf, el 1965. El lector podrà trobar en el capítol segon d'aquest treball de Heil, sota el títol *Die Forschung*, la bibliografia completa sobre el tema fins al dia d'avui. No m'ha estat possible de consultar la dissertació que s'hi cita (altrament, que jo sàpiga, no publicada) de FRANZ AUSPRENGER, *Untersuchungen zum adoptianistischen Streit des 8 Jh.*, presentada a la Universitat lliure de Berlín el 1952; el seu punt de vista, segons Heil, era aquest: «Der Adoptianismus wird gesehen als Ideologie einer gesellschaftlichen Gruppe, demnach als Funktion eines Machtkampfes: er sei religiöser Ausdruck einer Partei der Christlichen Kollaboration mit dem herrschendem Muslims»; és possible, però no gosaria pas afirmar-ho, ni crec que se'n puguin donar proves. Per la seva part, l'estudi de Heil és completíssim i, com és corrent i natural entre els historiadors eclesiàstics, en dedica

EL PAS DE LA SEPTIMÀNIA DE L'ESGLÉSIA HISPÀNICA A L'ESGLÉSIA FRANCA

La derrota d'Alaric a Vouglé (507) havia deixat reduït el domini visigòtic dintre la Gàl·lia a la regió narbonesa, però aquesta regió, malgrat les apetències dels merovingis francs, es mantingué fidelment soldada al nou Regne de Toledo fins a la desaparició d'aquest. Incorporada a l'Església visigòtica, convisqué amb ella durant dos segles i, sobretot, hi convisqué íntimament tot el temps que, feta ja la unificació religiosa amb la conversió de Recared, aquella Església prenia una importància i una transcendència fonamentals en la vida de l'Estat i de la societat entera.

una part important — una part preponderant, podríem dir — a l'anàlisi de les idees teològiques i de les argumentacions amb què les fonamentaven els principals actors de la lluita a favor i en contra de l'heretgia. Quant a la seva projecció històrico-política, també la segueix amb la màxima atenció i amb tot detall, i em plau de dir que, en general, repeteix i confirma la meua explicació. No m'he vist gens obligat a fer-hi retocs després de la seva exposició, ni a contradir-la. Crec d'utilitat d'oferir ací al lector — malgrat que la citació hagi d'ésser una mica llarga — la síntesi que ell mateix, Heil, fa com a resultat final del seu estudi considerant la significació teològica i històrica del tema. Diu:

A Espanya, la doctrina adopcionista sortí de l'antiga tradició oriental, i tenia el seu punt de contacte directe amb l'església visigòtica del s. VII, la qual — com els mateixos adopcionistes — només reconeixia els quatre primers concilis ecumènics, però refusava la interpretació ciríl·lica de la fórmula de Calcedònia. Per a designar la presa de natura humana per part de Déu (en sentit general), la litúrgia espanyola i els pares de l'Església occidental utilitzaven comunament el mot *adoptio* en una forma d'expressió poc precisa, però alhora totalment sinònima d'*assumptio*. Juntament amb això, es va transmetre des de temps antics la idea de veure *tota* la humanitat assumida en Jesús, perquè, si no, no hauria pogut produir la redempció. A aquesta idea recorregué l'arquebisbe Elipand de Toledo quan establí el seu punt de vista en les querelles dogmàtiques. Amb tot, ell convertí aquestes terminologies en una fórmula doctrinal, segons la qual Jesús era, per la seva natura humana, el fill adoptiu de Déu. Aquesta doctrina fou defensada també pel bisbe Fèlix d'Urgell. Servia sens dubte per a definir amb una fórmula la relació d'ambdues natures en Jesús per tal de determinar-ne clarament — com és lògic — la plena humanitat. Això no obstant, el punt de partença dels seus adversaris — que perdé importància en Elipand — era el problema de l'encarnació de Jesús, i el problema de com podia mantenir-se encara la unitat en la persona. Els espanyols no tingueren cap por de fer precisions — segons el propi criteri — en el símbol mateix. Altrament, Alcuí condemna tot raonament propi personal com a insolència. Cal admetre tan poc les influències nestorianes directes com el desig de posseir en la fórmula una apologia del Cristianisme enfront de l'Islam; amb tot, seria imaginable, en aquest sentit, la seva reafirmació en aquesta direcció. Els perills de la doctrina d'Elipand residien en el sentit ja clarament jurídic del mot *adoptio* i en la pretensió d'utilitzar aquest sentit per a designar la presa de natura humana en Jesús per part de Déu. En aquest aspecte, la fórmula fou inadmissible per a Roma i els teòlegs francs, i per això la condemnaren.

Des del punt de vista de la política eclesiàstica, la lluita d'Elipand significà l'intent d'afirmar la unitat de l'antiga església visigòtica més enllà de les fronteres del regne Umeia i ensem de reivindicar el primat de Toledo. Aquest intent fracassà per la victòria dels adversaris. Aquesta victòria, però, potser tingué també una importància encara més general. En tot cas, no podia ésser menyspreat el perill** que l'evolució política, político-eclesiàstica i dogmàtica a Espanya seguís altres camins que a la resta d'Occident. L'Església monofisita i la nestoriana oferien per a l'Estat — dominat també pels Umeies — exemples vius. Probablement els enemics dins el propi país no haurien estat prou forts per a afermar-se; llur victòria fou sostinguda, però, d'una manera decisiva, per Carlemany, àdhuc per a Espanya. Això fou possible perquè durant aquells anys el regne franc es trobava precisament al cim del seu poder. Amb Elipand, l'adopcionisme s'extingí també a Espanya, i des d'aquell moment l'evolució eclesiàstica espanyola seguí, en l'aspecte dogmàtic, un camí paral·lel amb tota l'Església occidental; un paral·lisme que, més tard, seria encara més intens.

** En el cas que veritablement hi hagués nestorians darrera tot això — cosa que no hem trobat demostrada —, això seria més clarament el que hauria passat.

Al concili tercer de Toledo, pel maig del 589, concili en el qual es féu aquella unificació religiosa, hi assisteixen, personalment o representats, tots els bisbes de la província narbonesa: Migeçi de Narbona, Sedat de Besiers, Joan d'Elna, Sergi de Carcassona, Nebridi d'Agda, Agripí de Lodeva, Pelagi de Nimes i Boeci de Magalona. Després, pel novembre, tornen a reunir-se a Narbona per ratificar els cànons de Toledo i complir el manament allí ordenat de celebrar cada any el concili provincial amb assistència de les autoritats seculares.

Quan per una raó o altra els bisbes de la Narbonesa no poden assistir als concilis generals de Toledo — com passà, per exemple, en el setzè (693) per una terrible pesta que assolava la regió —, és ordenada la celebració d'un concili provincial a Narbona mateix, al qual són sotmesos els cànons toledans per a llur aprovació.

En el quart concili de Toledo, el concili bàsic constitucional de l'Església visigòtica, que dirigí, el 633, sant Isidor, s'establí, en el segon cànon, que les esglésies de la província de les Gàl·lies observessin el mateix ritu i la mateixa disciplina que les d'Hispania, especialment en l'ofici diví i en tota la litúrgia; era la consagració definitiva de la unitat.

Calia a totes passades prendre aquestes mesures per a assolir-la, perquè la Narbonesa provenia originàriament de l'Església gal·licana, i res no l'havia lligada, fins a la penetració visigòtica a la Península, a la sort d'Hispania. Aquesta divergència originària era tan forta que continua reflectida en la nomenclatura al llarg dels dos segles de convivència; quan Toledo vol estatuir amb caràcter general, ordena l'obediència a totes les esglésies de la Hispania i de la Gàl·lia (narbonesa). En certs moments fins cal fer diferenciacions legislatives: les disposicions persecutòries dictades contra els jueus en el concili toledà XVII.^a, celebrat l'any 694, no seran aplicables al ducat de les Gàl·lies, a partir de les «clausures» entre la Gàl·lia i la Hispania, i, bé que l'excepció és motivada en circumstàncies ocasionals d'«incursions d'una nació estrangera i ravatge de la pesta», es basa, però, en la importància fonamental que per al restabliment de la província tenien la indústria i els tributs de la població jueva. La Narbonesa és un país de població complicada; en les actes del concili provincial de Narbona del 589 hom fa constar per dues vegades que és habitada per cinc nacions: visigots, romans, jueus, siris i grecs. Aviat caldrà afegir-hi hispans i francs.

Subsisteix, doncs, en la nomenclatura i en els fets la distinció entre la Hispania i la Gàl·lia narbonesa, distinció d'origen romà; però, sobrepassant la distinció, s'ha consagrat, per la convivència en moments de plenitud, la unitat de doctrina, de ritus, de jurisdicció, dins l'Església visigòtica.

La conquesta franca, reacció a la invasió musulmana, havia de capgirar aquesta situació de la Gàl·lia narbonesa; és natural: produïda per una causa política, un nou canvi polític havia de desfer amb el temps l'obra de l'anterior.

Desconeixem quina fou la vida de les esglésies de la Septimània en el període, relativament curt, d'ocupació musulmana; no n'ha restat cap testimoniatge històric. Degueren sofrir quelcom en els primers moments de la invasió, però participarien aviat, si no de seguida, de la tolerància dels nous dominadors. Ens ho deixen endevinar els termes de la capitulació de Carcassona, la importància que demostren les organitzacions indígenes que poden lliurar al rei franc Pipí, el 752, les ciutats de Nimes, Magalona, Agda i Besiers, i el 759 la mateixa capital de Narbona. Però si els degué ésser lleu el trànsit al domini aràbic, fou molt dur, per contra, el traspàs al domini franc. La Gàl·lia narbonesa — ja ho hem vist en el primer capítol — fou

el camp de batalla d'una gran part de les topades de Carles Martell i Pipí, per un costat, i dels ducs d'Aquitània, per un altre, contra les onades del poder musulmà; fou la platja escombrada on s'inicià el reflux d'aquest poder. Rebé totes les conseqüències de la lluita despietada per ambdues bandes: destruccions, devastacions, incendis, pillatges. Carles Martell, en la seva retirada de l'infructuós setge de Narbona del 737, destrueix i crema les esglésies de Besiers, Agda, Magalona i Nimes. Això és el que sabem concretament, però el martell de destrucció degué repicar per tot el país com una pedregada. Els concilis provincials de l'època visigòtica, el de novembre de 589 reunit a Narbona, determinadament, deixen entendre que els monestirs eren nombrosos al país. I bé: els historiadors del Languedoc confessen no conèixer altra supervivència de monestirs d'origen visigòtic a la comarca que els de Sant Andreu d'Agda, el de Saint-Gilles sobre el Roine i potser el de Sant Bausili de Nimes.¹ Ja és ben poca cosa. En general, l'estructura eclesiàstica de la Septimània degué gairebé desaparèixer; i darrera d'ella, com passa sempre després de guerres prolongades, la religiositat del país degué decaure fins a nivells molt baixos.

L'època dura del frec i del refrec s'havia prolongat des de la primera envestida fallida de Carles Martell el 737 fins a l'any 767, quan Pipí, amb la presa de Tolosa, sotmetia definitivament el ducat d'Aquitània: eren trenta anys, l'etapa d'una generació.

En retornar a la pau, l'Església provincial narbonesa es trobava separada de la seva mare, l'Església hispànica, per una frontera enemiga i tanmateix, políticament, unida al Regne franc en moments de gran eufòria d'aquest.

L'ocasió fou després aprofitada per l'Església franca per a recuperar la província perduda arran la desfeta del món romà.

Vegem com i en quines circumstàncies.

L'Església franca havia passat per dies de prova terribles amb la decadència total dels últims temps merovingis; encara Carles Martell havia espremut frenèticament les seves bases econòmiques agullonat per les exigències numeràries de les seves campanyes. Solament a la mort d'aquell i amb la successió dels seus fills, Pipí i Carloman, l'esperit havia canviat; els dos germans, el segon sobretot, que acabà per fer-se monjo, eren de temperament religiós. Carloman primer, que senyorejava sobre l'Austràsia; després també Pipí a la Nèustria, confiaren a sant Bonifaci l'obra ingent de restaurar l'aperduada Església franca. Bonifaci hi dedicà deu anys de la seva activitat apostòlica, fins després de la consagració reial de Pipí el 751. Aleshores se'n tornà cap a les seves missions de Frísia, on havia de morir màrtir al cap de poc temps. Seguí Bonifaci en la seva comesa el bisbe de Metz, Chrodegang; gaudia de la confiança de Pipí, i, d'altra banda, també el papa li atorgà el pal·li que, ensems amb el títol d'arquebisbe, representava en aquells moments, a més d'una delegació pontifícia, l'únic grau jeràrquic sobre els bisbes francs, puix que els metropolitans no funcionaven encara a l'Església franca. Chrodegang reuní també, com havia fet Bonifaci, diversos concilis que cerquen de reformar i restablir la caiguda disciplina, purificar els costums. El 766 moria al seu torn Chrodegang. Successor seu fou Vilkari, el bisbe de Sens; des d'aquell moment apareix amb el mateix títol d'arquebisbe i amb els mateixos poders de què havia estat investit Chrodegang. Vilkari no era

1. *Histoire de Languedoc*, I, 651. El canonge ELIES GRIFFE, en la seva *Histoire religieuse des anciens pays de l'Aude* (París, 1933), 190, apunta la possibilitat que també el monestir de Sant Hilari de Carcassona tingués orígens pre-carolingis.

franc, era italià; antic bisbe de Nomentum, vora Roma, acompanyà a França el papa Esteve II el 754, quan aquest anava a gestionar l'ajut de Pipí contra els atacs llombards. Aleshores ja es quedà a França actuant com una mena de legat papal permanent; ara, 766, reunia així el doble caràcter de legat oficiós de Roma i de cap de la jerarquia eclesiàstica franca.²

Fou en aquests moments quan a Roma es produí una greu crisi en el papat. Havia mort el papa Pau I, i un prepotent de la campanya romana, el duc Toto de Pipí, havia assolit d'entronitzar a la seu papal i amb violència un germà seu, el qui fou antipapa Constantí II. Un any després, la potent reacció del clergat romà aconseguia de desfer-se de l'intrús i seure al tron pontifici el papa Esteve III. Es tractava aleshores de solidar l'elecció amb un concili que al mateix temps pogués assentar les bases de successió per evitar usurpacions com la sobrepassada; hom volgué que el concili tingués una gran amplitud i fou acordat per això de convocar-hi també l'Església franca. A aquest fi fou tramès al rei Pipí un legat per suplicar-li que fossin reclutats a les Gàl·lies alguns bisbes doctes en l'Escriptura i en els Cànon perquè amb llurs llums portessin l'ajut de l'Església franca a l'Església romana. Precisament en el moment de l'arribada del legat acabava de morir el rei Pipí (setembre 768). Els seus dos fills, Carles i Carloman, reberen la missiva papal i es disposaren a complir-la; l'hivern era a sobre, calgué esperar la primavera.³ Per l'abril del 769, a la basílica del Laterà, es reunien en concili els bisbes romans amb els de Llombardia, Campània, Toscana, província de Ravenna, Regne franc. Els d'aquest Regne comparegueren presidits per Vilkari, «l'arquebisbe de la província de les Gàl·lies», i formaven part de la comitiva els bisbes d'Amiens, Meaux, Magúncia, Tours, Lió, Bourges, *Narbona*, Worms, Wurzburg, Langres, Reims i Noyon.⁴

Així, en aquestes circumstàncies solemniais, la província de les Gàl·lies (Narbonesa), que fins ara havia portat aquest nom per diferenciar-la de la Hispània i que ara adoptaria el de Gòtia per diferenciar-se de la Gàl·lia, feia la seva entrada, o, millor, el seu retorn a l'Església gàl·lica el 769, després d'una absència de tres segles de durada.

Feia l'entrada — ja ho hem dit — en uns moments de gran eufòria del Regne i de l'Església francs; totes dues, Església franca i Església de Gòtia, sortien d'un període penós de desintegració i de corrupció, però entraven en una època de restauració activa que presidiria la figura dominant de Carlemany.

ELS INICIS DEL RENAIXEMENT RELIGIÓS A SEPTIMÀNIA

No podem negar que en termes generals l'Església de Septimània es beneficià en gran manera del renaixement religiós franc; se'n beneficià sobretot per la propulsió que de les més altes autoritats polítiques rebé tota actuació renovadora i també per la més difosa d'un ambient general favorable; però cal acceptar altrament que la Gòtia, bon cop integrada en la jurisdicció de l'Església franca, col·laborà amb aquesta en el mateix treball ascensional i que

2. LESNE, *La hiérarchie épiscopale... en Gaule et en Germanie depuis la réforme de saint Boniface jusqu'à la mort d'Hincmar, 742-882* (París 1905).

3. AMANN, *L'époque carolingienne*, en «*Histoire de l'Église*» de FLICHE et MARTIN, VI (París 1941), 39-45.

4. Detalls de tot l'afer en la vida del papa Esteve, en el *Liber pontificalis*. Tots els textos referents al concili es troben reunits en: *MGH: WERMINGHOFF Concilia*, pàgs. 74-92.

la seva participació a l'empresa fou d'una importància bàsica. El nom de Benet d'Anià és fonamental en la història de la renaixença religiosa carolíngia.

I sant Benet d'Anià és precisament un got de la Gòtia, iniciador i animador de la restauració religiosa de la seva província abans de llançar-se a l'obra més general que abraçarà tot l'Imperi. Caldrà, doncs, que ens ocupem d'aquesta rellevant figura.

Un seu deixeble, Ardó Esmaragde, que havia conviscut amb ell durant molts anys en un pla d'absoluta confiança, escriví la vida de Benet arran de la seva mort, el 822. És una biografia plena d'interès i amb tots els caràcters de fidelitat desitjables,⁵ corroborada sovint per les notícies soltes transmeses pels *Annals d'Anià* al monestir fundat pel mateix Benet.

Benet nasqué a Septimània pels volts del 730; Vítiza era el seu nom, ben expressiu dels seus orígens gots; el sobrenom de Benet, l'adoptà molt temps després responent a la devoció envers el sant de Núrsia; el seu pare, que era comte de Magalona, segurament dels companys que amb el comte Ansemund es lliuraren a Pipí el 752,⁶ conservà envers aquest rei per tota la seva vida una fidelitat absoluta. En penyora de la reciprocitat reial, segurament, i d'acord amb el costum seguit envers les famílies més apropadas a la casa reial, l'infant Vítiza fou admès al palau per a la seva criança i educació des dels més tendres anys, i s'hi distingí entre la colla d'escolars pel seu talent i la seva diligència. Esdevingué coper. I en arribar a l'edat pertinent entrà al servei militar de Pipí; mort el Rei el 768, continuà en el del seu fill, el gloriósíssim Carles.⁷

Fou servint Carlemany quan Vítiza se sentí cridat per la vocació religiosa. Es trobaven en plena campanya contra el rei llombard Desideri, a Itàlia, l'any 773, ell i el seu germà. Aquest volgué travessar un riu, i el corrent se l'emportava; Vítiza, per salvar-lo, es llançà a l'aigua, reeixí en l'empresa, però correu un greu perill de mort; en els moments crítics féu vot al Senyor d'abandonar el món. De moment se'n tornà a casa seva, amagant, però, al seu pare les seves intencions; s'aconsellava secretament amb un venerable home, mancat de la vista corporal, bé que resplendent de llum espiritual, anomenat Vidmar. Simulant després un retorn al palau reial d'Aquisgrà, s'acomiadà dels seus i es posà en camí; però en passar pel monestir de Saint-Seine, vora Dijon, ordenà als seus acompanyants que se'n tornessin a casa mentre ell, obtinguda llicència de l'abat, ingressava al monestir vestint l'hàbit monacal.⁸ Això devia passar pels volts del 774. Benet residí uns sis anys al claustre de Saint-Seine. Amatent en la perfecció i en l'estudi, foren els anys de la seva preparació interna i callada abans de llançar-se a l'obra d'intervenció i proselitisme: fou aleshores quan pogué estudiar les diverses Regles del viure monacal, les gregues d'Antoni, de Pacomi, de Basili; les llatines de Colombà, de Cesari, de Benet; quan pogué constatar com era d'allunyada la vida real del monestir on vivia de la que pretenien d'endegar aquelles Regles i que constituïa el seu ideal de perfecció. Per això quan, al cap de cinc anys i vuit mesos de professió a Saint-Seine, en morí l'abat, i els monjos volgueren elegir Benet per substituir el difunt, ell, per defugir un

5. *Histoire littéraire de la France*, IV, 447-459; EBERT, *Histoire de la littérature du Moyen âge*, II (París 1844), 379-382. La biografia de sant Benet fou publicada per primera vegada per MABILLON, *Acta Sanctorum*; després l'han editada: MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss. i PERTZ *MGH: Scriptores*, XV.

6. *Annals d'Anià*, a l'any 752, en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves, núm. 1.

7. *Vita Sancti Benedicti Anianensis*, § 4, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss.

8. *Vita Sancti Benedicti Anianensis*, § 6, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss.

nomenament que no li abellia, vistos els costums de la casa, abandonà el monestir i se'n tornà al seu país. Devia ésser el 780, i Benet devia tenir uns trenta anys. Benet està a punt per a emprendre la seva obra renovadora que impulsarà sense descans durant els quaranta anys que li resten de vida.

Arribat a la seva pàtria construeix, dins una propietat familiar sobre el riuet Anià, prop de l'Hérault i tocant a l'esglesiola de Sant Sadurní, una petita cel·la que es posa a habitar amb el cec Vidmar i alguns, pocs, altres companys. Ací inicia Benet la vida regular tal com ell l'entén, en reacció de com l'ha vista practicada; amb l'esperit de pobresa i penitència, dedicat a l'oració i al treball manual. És en aquests moments quan el biògraf de Benet conta:

«... en aquest temps hi havia a la mateixa província alguns barons d'estrèua santedat, com Atili, i Nebridi, i Anià, que vivien religiosament, però ignorant l'obediència a una regla; els quals l'estimaren en gran manera bon cop el conegueren. Altrament, quan ell tenia alguna dificultat a superar, guarnia el ruquet i s'afanyava a visitar Atili, que era el més veí, per consultar-lo.»⁹

Aquests barons — així cal entendre-ho — vivien la vida eremítica, satisfieien llur fervor religiós, seguint una tradició estimada per l'Església visigòtica, fent d'ermitans. El contacte, l'amistat, amb Benet havia d'encarrilar-los en vies d'una major eficàcia religiosa.

La petita cel·la de Benet no trigà a espargir pels voltants l'olor de la seva virtut; a poc a poc anà creixent la turba dels deixebles, i el lloc es féu insuficient. Calgué pensar en l'edificació d'una casa nova, i com la vall on era assentada la primitiva fos massa estreta, hom escollí, no gaire lluny d'allí, un lloc adient. Al costat d'una capella consagrada a la Verge Maria, l'obra del nou monestir anà pujant gràcies al treball dels monjos; Benet col·laborava personalment a la feina donant l'exemple; alternava les feines de cuinar amb les d'escriure al costat mateix de la cuina; sovint, per falta de bous, transportava, juntament amb els seus deixebles, la llenya damunt l'espatlla. Així anà creixent la fàbrica del nou monestir, de construcció humil, sense ornaments ni decoracions. Rebia els donatius dels devots veïns, però si l'oferta era de serfs o d'ancil·les, la rebutjava, demanant, a canvi, que fossin alliberats. No volgué admetre els vasos sagrats d'argent; de primer els usava de fusta; després, de vidre; finalment, d'estany. Si ningú li donava casulles de seda, s'apressava a deixar-les per a l'ús de tercers.¹⁰

Amb aquest esperit Benet bastí el nou monestir: l'havia iniciat, si interpretem bé una nota dels *Annals* de la casa, l'any 782;¹¹ tres anys més tard, el 785, l'oferia personalment al rei Carles, el qual, en acceptar-lo, li atorgava un precepte concedint-li la immunitat i la lliure elecció d'abat.¹²

L'exemple de Benet fou d'immediata eficàcia a la regió. La biografia del sant constata

9. *Vita Sancti Benedicti Anianensis*, § 10, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, pàgs. 353 ss.

10. *Vita Sancti Benedicti Anianensis*, § 14, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, pàgs. 353 ss.

11. *Annals d'Anià*, a l'any 782, en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves, número 1.

12. «Benedictus, abba ex monasterio, quod ipse novo opere jure proprietario a fundamentis... acdificavit in loco nuncupante Aniano, in pago Magdalonense, subtus castro Monte Calmense, ad nostram accedit clementiam, et praedictum monasterium cum omnibus rebus nostris plenissima deliberatione visus est delegasse et ipsum sanctum locum sub nostra defensione atque dominatione ad regendum nobis visus est tradidisse.» El rei accepta, concedeix la immunitat i la lliure elecció d'abat, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 8.

com aparegueren de seguida a la comarca i als voltants alguns barons religiosos que edificaren monestirs reclutant monjos i educant-los segons l'exemple de Benet i defugint els antics desviaments, d'acord amb el seu magisteri. Benet els feia com de pare i els aportava el seu ajut, no solament espiritual, sinó també material; els visitava sovint exhortant-los a no desanimar-se en l'esforç i a no decaure d'ànim davant les contrarietats ni les dificultats que els colpissin. Talment, que així es fundaren molts monestirs i els monjos esdevingueren multitud.¹³ Els *Annals d'Anià* confirmen amb frase lapidària el mat·ix fet: «et per ipsum exemplum per totam Gociam sive Aquitaniam monasteria construuntur».¹⁴

Encara d'altres records històrics permeten de seguir-ne la realitat amb més detall. Així, de primer, pels tres companys ermitans de Benet citats en la seva biografia. El seu veí Atili deixava fundat el monestir de Sant Tiberi, a la mateixa vall de l'Hérault, avall, vora Agda, monestir contemporani al d'Anià.¹⁵ Nebridi, que després havia d'ésser arquebisbe de Narbona i col·laborador important de Benet en moltes de les seves activitats, erigia pel mateix temps, pels volts del 780, el monestir de La Grassa,¹⁶ que amb el nom també de Santa Maria de l'Urbíó, el riuet que el regava, tants lligams tindria amb Catalunya. Anià regí el monestir de Caunes, fusionà dues cases i rebé protecció material del comte Miló de Narbona, que vivia el 782.¹⁷

Teodulf, l'immigrat hispà, futur bisbe d'Orleans, que ja coneixem, ha deixat un poema adreçat a Benet d'Anià, on per cert compara aquest seu amic i la seva obra a la de sant Benet de Núrsia; en aquest poema fa referència als bisbes i abats que conegué a la Septimània, segurament en ocasió de la seva visita d'inspecció feta per ordre del rei Carles el 748. Entre els abats cita, ultra el bisbe Nebridi, Donat, Atili, Anià, Nampió, Atala i Olmund.¹⁸ Llevat de Donat,

13. *Vita sancti Benedicti Anianensis*, § 15, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, pàgs. 353 ss.

14. *Annals d'Anià*, a l'any 782, en DEVIC-VAISSETTE: *Histoire de Languedoc*, II, Preuves número 1: «Benedictus abba qui vocatur Vitiche, in loco qui dicitur Anianum, ...monasterium edificavit; ... et per ipsum exemplum per totam Gociam sive Aquitaniam monasteria construuntur.» Igual els *Annals d'Uzès*, suprimint «sive Aquitaniam.» DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves n.º 7.

15. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 556; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 198.

16. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 477; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 195.

17. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 464; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 192.

18.

Quod fuit Ausoniis Benedictus rector in arvis.
Hoc modo tu in nostris es, Benedicte, locis.

Inde salutandi fratrem pietate revise,
Sum cui iunctus ego nomine, non merito.
Hinc pete Nebridii patris venerabilis aedes,
Mox et Donati sit tibi visa domus.
Sed nec praetereas sancti loca fratris Atili,
Anianique mei tecta verenter adi.
Nampius adspiciat dantem sibi dona salutis,
Atala te videat, dicque «Olemunde, vale».
At si forte vales mundanas ire per urbes,
Singula perlustrans oppida, rura, casas,
Praesulibus nostras in carmine pande salutes,
Atque omni clero, quosque referre mora est.
Attila, Clarinus, Teutfredus, Leubila, et omnis
Turba patrum nostrum sentiat alma vale.
Quid tibi plura canam? cunctos ex voce saluta
Hisque salutatis te mihi redde citam.»

MGH: DÜMMLER, *Poetae carolini*, pàgs. 520-522.

del qual no tenim altra menció, tots els altres ens són coneguts per altres fonts: ja hem parlat d'Atili, Nebridi i Anià, els amics de primera hora del nostre Benet. Nampió havia estat segurament el fundador, si més no el primer abat que coneixem, del monestir de Sant Hilari, vora Carcassona, per al qual rebé un precepte de protecció de Carlemany.¹⁹ El mateix podem dir en relació amb el monestir de Montolieu, o de Sant Joan del castell Malast, a la regió de Carcassona, i amb referència a l'abat Olmund.²⁰ La història d'Atala és un xic més complicada: d'Atala, en sabem àdhuc l'origen hispà. En efecte: un pretès diploma de Carlemany que sembla fabricat després del 890 aprofitant d'altres preceptes anteriors i segurament notes analítics conservades al monestir de Sant Policarp de Rasés, conta que un abat Atala acompanyat d'un tal Agobard, de serfs i de lliberts, fugí d'Hispania, del lloc dit Magreger al territori de Peralada, i anà a instal·lar-se al Rasés, on fundà un monestir, rompent terres incultes i plantant vinyes.²¹ El diploma de Carlemany pot ésser i segurament és fals, si més no interpolat i retocat, però és molt probable que la història que ens conta d'Atala sigui vera. D'ell ens parla, com acabem de dir, Teodulf; el seu acompanyant, Agobard, devia ésser el futur arquebisbe de Lió, personalitat de primer ordre de la qual ens caldrà prou ocupar-nos més enllà, i de qui sabem per confessió pròpia que l'any 782 es traslladà de la Hispania a la Gàl·lia narbonesa: «Hoc anno ab Hispaniis in Galliam Narbonensem veni.»²²

Els *Annals d'Uzès* diuen que el prevere Corbillà edificà el 783 un monestir a Psalmodi.²³ Però no són pas solament aquests els monestirs que apareixen a la Septimània en aquests moments de floriment; és probable que els de Saint-Aignan de Verndoublé, Sant Llorenç del Cabrerès i Santa Maria de Cuberes, tots tres a la dilatada diòcesi de Narbona,²⁴ hagin nascut en aquest període inicial del proselitisme de Benet; com, bé que una mica més tardans, són també fills de la influència moral benedictina els de Conques, que tingué el seu origen com a retruc de la ràtzia d'Abd al-Malik del 793, i el de Gellone o Saint-Guillem del Desert, la fundació del duc Guillem de Tolosa feta el 804,²⁵ dos anys abans que el duc en persona vestís l'hàbit monacal a la casa mateixa de Benet, a Anià.²⁶

A la Septimània, solament sembla ésser anterior a la irradiació de Benet el monestir de Saint-Gilles, posat a l'extrema frontera nord-oriental de la regió, tocant a Provença,²⁷

És clar, tota aquesta rebrotada religiosa que anem constatant a la Septimània pels volts del 780 i que té com a centre motor l'ardent fervor de l'abat d'Anià, ens mostra sola-

19. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 545; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 191.

20. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 455; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 198.

21. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, I, 862, i IV, 549. MUHLBACHER, *MGH: Die Urkunden der Karolinger*, I (Hannover 1906), n.º 305 fac.

22. MANITIUS, *Geschichte der lateinischen Literatur*, I, 386.

23. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves, núm. 7.

24. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 538 i 686.

25. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 538.

26. *Annals d'Anià*, a l'any 806, en: DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves, número 1.

27. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 514. El monestir de Caunes pròpiament fundat per un Daniel i que passà després a ésser regit per Anià, el fundador de Sant Joan i Sant Llorenç d'Extori i Olibegi, podria ésser anterior també a la influència creadora de Benet, si fos possible d'identificar aquell Daniel amb el bisbe de Narbona del mateix nom (769-782). Crida l'atenció el fet que fos el comte Miló de Narbona el mateix que havia despullat dels seus béns el bisbe Daniel (*Histoire de Languedoc*, II, ap. 6), el qui adjudiqués Caunes a l'abat Anià, *Histoire de Languedoc*, II, aps. 10 i 11. El despullament fet per Miló en perjudici del bisbe Daniel era anterior al 782.

ment els efectes al sector de l'església regular. Però cal pensar que el pes social d'aquest sector és en aquella època considerable.

Altrament, ben poca cosa sabem de la marxa de l'església secular. No tenim idea de quan ni com pogueren ésser reedificades les esglésies de Besiers, Agda, Magalona i Nimes, destruïdes per Carles Martell, ni de com s'anà assegurant la successió episcopal en aquestes i a les altres seus de la província narbonesa. L'afirmació dels historiadors del Llenguadoc²⁸ que Pipí restaurà el 752 totes les esglésies de la Narbonesa i restablí els bisbes foragitats pels sarraïns, no recolza, que jo sàpiga, en cap font històrica contemporània i no passa, per tant, d'ésser una suposició. El que és probable és que les esglésies anessin restaurant-se a mesura que la pau s'anà consolidant al país, bon cop expulsats els sarraïns. Les sèries episcopals és fàcil que no sofrissin greus interrupcions, però ignorem el nom de gairebé tots els bisbes fins a arribar a les albors del segle IX. Teodulf conegué, durant el seu viatge del 798, els bisbes Atila, Clarí, Teutfred i Leubila; tanmateix no precisa quines seus pertanyien a cada un.²⁹ Sabem que el 791 regia la de Nimes un tal Sesnand.³⁰ L'única seu que ens ha llegat diverses notícies dels seus prelats és la metropolitana de Narbona; sembla, sense que jo gosés afirmar-ho massa ferm, que el 768 la presidia un Aribert;³¹ és segur que l'any 769 la regia Daniel, el qual ja hem vist assistint al concili romà d'aquest any darrera Vilhari; encara tretze anys més tard, Daniel continuava en el seu càrrec; aleshores, 782, es trobava absent de la diòcesi, segurament en pelegrinatge, i la seva absència havia estat aprofitada pel comte Miló de Narbona per a enriquir-se a costa de la seva església, apoderant-se dels seus béns i fent-se'ls adjudicar subreptíciament pel rei Carles; el representant de l'absent bisbe, Arluí, obtenia, el 3 de juny d'aquest 782, la restitució dels béns eclesiàstics en un judici presidit pels apoderats del mateix rei. Aquesta anècdota ens revela la situació poc ferma encara de l'església secular en els moments que Benet empenia el restabliment de la regular. Després de Daniel ja no coneixem altre arquebisbe successor a Narbona que Nebridi, el company i amic de Benet, fundador i primer abat de La Grassa. No sabem quan entrà en les noves funcions, ni si fou successor directe de Daniel; de tota manera, Teodulf, el 798, el conegué ja com a bisbe.³² La presència de Nebridi a la seu metropolitana de Narbona representa la infiltració de l'esperit renovador de Benet d'Anià en l'esfera dirigent de la jurisdicció secular. Ja tindrem ocasió més endavant de veure com Benet i Nebridi col·laboren en els conflictes que afecten l'Església narbonesa; la intensitat i la solidesa de la mútua confiança, res no les demostra millor que una carta del primer al segon, escrita des d'Inden als últims temps de la seva vida; li demana que pregui per ell, que està ja acabant la vida i no espera pas de poder tornar-lo a veure; que atengui com sempre els monjos del monestir d'Anià, que vetlli sobre ells guiant-los, donant-los consell, renyant-los quan calgui; li encomana els seus pròxims i familiars, els amics de la regió. És un sentit comiat testamentari.³³

28. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 262.

29. Vegeu la nota 18.

30. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, IV, 275.

31. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, nota 92.

32. El judici del 782 en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 6; ABEL, *Jahrbücher*, I^r, pàgs. 438-439; GRIFFE, *Histoire religieuse*, 241, dona per al 790 l'última notícia de Daniel, i assenyala el 800 com a «date probable de sa nomination» per a Nebridi; això no obstant, com diem, Nebridi era ja bisbe el 798.

33. Carta publicada en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, col. 1381.

La conjunció Benet-Nebridi assegurarà a l'Església de la Gòtia el restabliment integral. Com ara n'hem descrit els inicis, més endavant en veurem el desenrotllament conjugat ja amb la protecció reial i amb el progrés general de l'Església franca.

L'INTENT FRANC DE CAPTACIÓ DE L'ESGLÉSIA HISPÀNICA

El rei Pipí, com hem vist més amunt, completà la reintegració de l'antiga Gàl·lia amb la conquesta de la Septimània i l'Aquitània; per mort d'ell correspongué al primer temps dels seus fills de coronar l'obra amb la incorporació de la província eclesiàstica Narbonesa a l'Església franca. Però l'empenta interventora del seu fill Carlemany en els antics dominis del Regne visigòtic havia d'anar, malgrat el fracàs inicial de la campanya de Saragossa del 778, molt més enllà, fins a l'intent de captació de la seva Església. Vegem com es desenrotllà aquest intent, que és un capítol mogut de la història de la formació de l'Imperi carolingi i molt interessant per a la nostra terra.

Les poques notícies conservades fins a nosaltres sobre aquest punt ho han estat exclusivament per tres lletres del papa Adrià incloses en el recull anomenat *Còdex caroli*.³⁴ Com en totes les empreses fracassades, els contemporanis no foren gens amatents a parlar-ne.

El papa Adrià explica que Vilkari, arquebisbe de la província de les Gàl·lies, li demanà llicència per a consagrar bisbe un tal Egila, a fi de trametre'l, amb la seva autorització, a la província d'Hispania a predicar la fe ortodoxa de la santa Església catòlica; el papa confessa que atorga amb gran goig la llicència i l'autorització demanades. Això en la primera carta.³⁵ En la tercera, escrita després d'haver descarrilat Egila cap a l'heretgia, el papa procura de descarregar la seva responsabilitat sobre les espatlles de Vilkari; fa constar, en efecte, que Vilkari li havia lloat la fe, els costums i bona vida d'Egila; que ell, el papa, donà l'aprovació a l'empresa sempre que Egila fos prèviament examinat canònicament i només es procedís a la seva consagració si després de l'examen fos trobat recte i catòlic; finalment, que Egila no pogués pretendre ni usurpar a Hispania cap seu aliena, sinó solament procurar el bé de les ànimes.³⁶

34. Publicades amb els núms. 95, 96 i 97, en GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

35. «Hadrianus episcopus, servus servorum Dei, dilectissimo nobis Egilae episcopo seu Iohanni presbitero.» Ha rebut a Saranus diaca i Victorinus clergue, que li vénen a fer en nom d'ells una consulta. «...frater noster Wilcharius, archiepiscopus provinciae Galliarum, — cui et licentiam dedimus de vestris ordinationibus atque auctoritatem dirigere vos pro orthodoxae fidei sanctaeque catholice Ecclesiae predicatione in partibus Spaniensis provinciae — pro vobis nobis insinuante, magnisque gaudiis triumphamus, cum ubique terrarum Dominus Sabahot semen purae confessionis reliquisse cognoscimus...». «At quam fortitudinem sanctarum mentium roborandam dilectionem vestram jam fatus santissimus archiepiscopus — nos illi licentiam cedentes — pro apostolicae fidei amore direxit; quibus merito persistentes integritatis ornari usque ad coronam bravii exoptante non dubitamus.»

Epistola 96 del *Codex Carolinus*, edició de GUNDLACH en : *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

36. «Hadrianus episcopus, servus servorum Dei, dilectissimis nobis omnibus orthodoxis episcopis per universam Spaniam commorantibus... «Audivimus quippe quod quidam episcoporum partibus vestris degentibus, apostolicae sedis doctrinae contemptores, contra Romanam et orthodoxam fidei traditionem novas introducere nituntur hereses...» per la qual cosa els incita a conservar la verdadera fe. «Dudum vero, quod Wilcharius archiepiscopus Galliarum suggestit nobis pro quodam Egila, ut eum episcopum consecraret, valde nimisque eum in fide catholica et in moribus atque actibus laudans, ut consecratus vestris partibus emitteretur predicandum; nos vero predicti Wilcharii archiepiscopi petitioni credentes, consuecte illi licentiam tribuimus, ut canonicè eum examinante, quatenus, si post discussionem et veram examina-

Per la segona carta ens assabentem que el rei Carles mitjançava en les relacions entre el bisbe Egila i el papa, i s'hi prenia molt d'interès.³⁷ I això és tot.

Cal ara interpretar una mica el que poden voler dir aquestes notícies a través del que diuen i en les circumstàncies en què ho diuen.

La primera dificultat que es presenta en l'assumpte és la datació de les damunt dites cartes. Per raons que més avall exposarem, la tercera i última d'elles ha d'ésser posterior a la tardor del 785, de la darrerria d'aquest any, doncs, o, millor, del començament del següent. Les altres dues, separades entre elles per un interval no massa llarg, no poden ésser gaire anteriors; referint-se al fet originari de la consagració d'Egila, el papa usa en la tercera la locució «dudum»; fa algun temps. Jo m'inclinaria aproximadament a un parell o tres d'anys i reportaria aquella consagració al 782, les dues cartes a una data posterior no gaire allunyada d'aquesta.³⁸

Sobre aquestes bases imprecises anem a assajar una reconstitució en certa manera hipotètica dels fets. Cal partir de la base de l'atmosfera creada per la immigració dels «hispani», el mateix a Septimània que en els cercles de la Cort, a favor d'una alliberació dels cristians sotmesos al jou del mahometisme. Carlemany, amb l'espina al cor de la primera intervenció mancada a la Península, degué prestar bona oïda des dels primers moments a una idea que li podia permetre de redreçar les coses elegantment.

Ara: calia per a això assegurar-se que l'Església hispànica havia de prestar la seva col·laboració a l'empresa; calia procurar la captació d'aquella Església, no solament a la idea d'alliberació, sinó encara a la fonamental de la unitat de fe amb l'Església renaixent de les Gàl·lies, amb l'Església mare de Roma. Per això es proposava una obra de missió, influïda potser pel record de les empreses missionals passades, com la de sant Bonifaci a França mateix i a Germània, per més que la d'ara, actuant sobre un fons cristià, tingués un caràcter ben distint, d'encarrilament i no de conversió.

Que la iniciativa fou d'origen franc, i no de Roma, es dedueix claríssimament de les mateixes paraules del papa; podríem dubtar si només coneixíem les de la tercera carta, després del fracàs, perquè ningú no és gaire amic d'atribuir-se iniciatives fallides, però en la primera carta, quan l'afer podia semblar que marxava per un bon carril, el papa ja fa constar

tionem rectum et catholicum eum invenisset, episcopum ordinaret; et nullam quamlibet alienam sedem ambiret vel usurparet, sed solummodo animarum lucra Deo offerri — qui una cum Iohanne presbitero partibus vestris venientes — quod peius est, ut eius fama in auribus nostris sonuit — non recte illa Egila predicat sed erroribus quidam Mingentii magistri sui sequens, extra catholicam disciplinam, ut fertur, conatur docere; et alia plura capitula, quae absque norma ecclesiastica alios suadere videtur. Quod si ita est...» no el seguiu sinó que us conserveu en l'ortodoxa disciplina de l'Església.

Epístola 95 del *Codex Carolinus*; edició de GUNDLACH en: *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

37. «Hadrianus episcopus, servus servorum Dei, dilectissimo Egila episcopo.» No havent-li arribat la contestació que el papa havia fet a les seves consultes, pels clergues Bellerefons i Joan, la hi tramet de nou copiada dels registres papals; ho fa a petició del «precellentissimus ac praefulgidus filius et spiritalis compater noster, dominus Carolus, rex Francorum et Langobardorum ac Patricius Romanorum», comunicada pel seu enviat al bisbe Pere Ticinensis, que s'hi interessà molt. Els heretges que no vulguin obeir les teves ensenyances ortodoxes després d'amonestar-los per una i dues vegades, deixa'ls per publicans. Tu seguint la doctrina de l'Església, no temis res, ja saps què digué el Senyor: «Seré amb vosaltres fins a la consumació dels segles.»

Epístola 97 del *Codex Carolinus*, edició GUNDLACH, en: *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

38. El P. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, data la primera carta, és clar que hipotèticament, «por el año 782».

que ell es limità a donar la seva llicència i autorització a projectes d'altri, per més que ho fes amb gran goig i satisfacció.

El papa n'atribueix repetidament el suggeriment a l'arquebisbe Vilhari; és evident que fou aquest personatge l'executor directe de la idea, però no és tan segur que en fos l'autor, o, si més no, hom pot pensar si la paternitat del projecte no fou doble: de Vilhari i del Rei. Ja hem esmentat que en la segona carta papal es feia referència a l'interès especial que el rei es prenia en l'assumpte; es tractava d'una consulta feta des d'Hispania pel bisbe Egila al papa; aquest havia contestat detalladament a les preguntes que hom li feia, però la contesta no s'havia rebut; per una raó o altra no havia arribat a les mans dels interessats; ara el papa trametia de nou la mateixa contestació, copiada dels registres papals, i feia constar que ho feia a petició del «praecellentissimus ac praefulgidus filius et spiritalis compater noster domnus Carolus rex Francorum et Langobardorum ac patricius Romanorum», petició comunicada amb molt viu interès pel seu legat, el bisbe Pere. Resulta, doncs, que l'interès reial en l'afer era prou intens perquè Carlemany es constituís en intermediari del bisbe Egila i el papa; i que el Rei es prenia l'assumpte a cor, ho confirma encara el fet que s'arxivessin en el seu palau els documents que hi feien referència, com ho prova el fet que aquestes cartes del papa Adrià ens hagin estat únicament conservades pel recull del *Còdex carolí*. Carlemany, home meticulós, volia tenir a mà l'expedient d'un afer al qual donava molta importància i prestava tota l'atenció. És, per tant, prudent de pensar que la iniciativa de l'empresa fos personal seva o, almenys, coincident amb una pensada de Vilhari, dins la línia de la política reial. Que Vilhari fos l'encarregat d'executar-la, és natural per la posició preeminent que aleshores tenia dins l'Església franca, com abans havia estat — ja ho hem vist — l'encarregat de donar el segell oficial a la incorporació de l'Església narbonesa.

La persona escollida per Vilhari per a anar a complir a Espanya la missió incorporadora fou un tal Egila, acomboiat per un seu amic dit Joan. Pel nom, Mr. Amann³⁹ judica que Egila era un hispà, i jo crec que el seu judici és encertat si vol dir visigot. Podia ésser un de tants hispanos emigrats a França en el període immediatament posterior a l'expedició franca a Saragossa, com Teodulf, com l'abat Atala, del qual parlàvem no fa gaire, com podia ésser un got originari de la Narbonesa; cosa en aquest cas més plausible, ja que no és gaire fàcil que si Egila hagués estat un fugitiu d'Hispania volgués tornar-hi ara ostensiblement; de tota manera era a França un sobrevingut i un desconegut que calgué que fos avalat pel mateix Vilhari i, per ordre del papa, examinat canònicament, per tal d'encertir-se de la seva rectitud i de la seva catolicitat, abans d'ésser consagrat bisbe, segons conta el papa mateix; precaucions que, altrament, com veurem, restaren vanes. Egila resultà ésser més aviat un intrigant que no un apòstol.

És evident, de tota manera, pel contingut de les cartes papals, que Adrià fou informat dels plans que anava a executar Vilhari servint-se d'Egila; de com anava a consagrar-lo bisbe sense afectar-li cap seu determinada i enviar-lo a Hispania amb categoria de legat; que el papa donà amb goig el seu permís per a la consagració i la seva autorització expressa per a la missió especial a la província d'Hispania. De manera que pogué sostenir-se que Egila exercia

39. AMANN, *L'époque carolingienne*, 130. Altrament, no podem acceptar l'afirmació que Amann fa en el mateix lloc que «Vilhari fou sens dubte encarregat per la Santa Seu de promouvoir a Espanya una reforma anàloga a la que Bonifaci havia iniciat a França». Crec acabar de demostrar que la intervenció del papa fou passiva, es limità a l'autorització d'una iniciativa d'altri.

a Hispània una legació papal,⁴⁰ a través de l'arquebisbe Vilkari de les Gàl·lies i del rei dels francs. Com ja hem instinuat més amunt, el precedent de Bonifaci devia pesar en tota la concepció de l'actual empresa.

Si la condició de got d'Egila fou considerada una garantia per a l'encert de la seva actuació dins Hispània, els fets havien de donar aviat a aquesta idea un sorollós desmentiment.

Ni Egila ni els dirigents francs no demostraren tenir el més petit coneixement del caràcter i les condicions de vida de l'Església visigòtica sota la sobirania sarraïna.

Egila, ensems amb el seu ajudant el prevere Joan, devia interrar-se Hispània endins, sembla cap a la Bètica. Segurament, contra la idea que se'n feien, es trobaren amb una Església fortament constituïda i organitzada que vivia dins un ample marge de llibertat. El P. Flórez⁴¹ i, més modernament, el P. García Villada,⁴² han pogut demostrar que l'organització eclesiàstica visigòtica persistí en general en el territori ocupat pels musulmans; les falles locals foren degudes a circumstàncies especials així en els primers moments de la invasió com més tard en les zones sovint perilloses i escombrades de frontera. Les planes castellanes damunt el Duero, les lleoneses i les portugueses a banda i banda de riu es trobaren per llargues temporades en situació encara pitjor que la que hem descrit per a la Septimània a mijan segle VIII. Però cap al migdia, la jerarquia episcopal no sofrí interrupció, s'hi celebraren concilis quan calgué. La vida monacal continuà esponerosa, el culte fou celebrat públicament; és veritat que sovint es deixà sentir el pes intervencionista dels emirs, en sentit persecutori algunes vegades, protector les menys, però en principi els bisbes foren nomenats segons els costums canònics: així, a Toledo per al cas de sant Eulogi:

«... ab omnibus comprovincialibus et confinitimis episcopis electus.»⁴³

La seu de Toledo, almenys fins a mitjan segle IX, continuà tenint la preeminència que havia adquirit a l'època visigòtica, i no fou fins després que es desplaçà la seva situació predominant cap a Còrdova, atreta pel fet de gaudir aquesta ciutat de la capitalitat política.

És possible que Egila arribés a Espanya quan encara regia la seu toledana Cixila, l'autor de la *Vida de sant Ildefons*, del qual l'*Anònim de Còrdova* fa grans lloances i que sembla que la regentà del 774 al 783; però aviat hagué d'ésser succeït per Elipand, un vell de seixanta-set anys, ple d'energies i sostenidor tenaç de totes les seves prerrogatives arquebisbals. L'Església visigòtica durant tot el segle VII havia anat centralitzant molt la seva organització; els metropolitans de les diverses províncies, al revés de França, on havien anat perdent tota significació, exercien activament llurs drets jurisdiccional, i damunt d'ells encara el metropolità de Toledo vingué a representar com una mena de primat. El concili XIIe de Toledo, del 681, en el seu canó 7 havia establert:

«Unde placuit omnibus pontificibus Spaniae et Galliae, ut salvo privilegio uniuscujusque provinciae licitum maneat deinceps Toletano pontifici, quosquumque regalis potestas elegerit

40. En la carta primera d'Adrià, la núm. 96 del *Còdex carolí*, aquest es dirigeix a Egila exhortant-lo que «com haveu estat encarregat per nosaltres i pel venerable arquebisbe de precicar la fe ortodoxa, prediqueu d'acord amb la santa Església romana per l'amor de sant Pere príncep dels apòstols, perquè així com un és el pastor, Crist, un sigui el ramat...»

41. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 328.

42. GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, III, 47-53.

43. GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, III, 51.

et jamdicti Toletani episcopi iudicium dignos esse probaverit, in quibuslibet provinciis in praecedentium sedium praeficere praesules, et decedentibus episcopis eligere successores.»⁴⁴

Desapareguda la potestat reial amb la invasió musulmana, el metropolità de Toledo hauria d'haver sumat als seus drets reials, i així, si mentre subsistí la monarquia no emprà mai el títol d'arquebisbe, segons constata Magnin, ara li és adjudicat àdhuc pels seus contraris.⁴⁵ La seva autoritat, doncs, en aquests moments dins l'Església mossaràbiga responia a la definició d'aquell títol feta per sant Isidor en les seves *Etimologies*, llibre XII, cap. 6: «Archiepiscopus tenet vicem apostolorum et praesidet tam metropolitanis quam episcopis caeteris.»

«Aquestes paraules — diu el P. García Villada referint-se encara a l'època visigòtica —, escrites amb els ulls posats en el prelat de la ciutat règia, ens donen una idea de les eminentes prerrogatives del metropolità de Toledo sobre els altres bisbes de la monarquia.»⁴⁶

En teoria, repetim, aquestes prerrogatives haurien d'haver crescut encara amb la desaparició del poder reial que tantes en reservava, però, de fet, la manca del braç civil visigòtic disposat a sostenir l'autoritat del primat devia fer-se sentir aviat en perjudici de la seva eficàcia.

No solament en arribar amb la seva comissió a Hispània devia trobar-se Egila amb una Església fortament enquadrada en la seva organització jeràrquica i amb un arquebisbe gelós de la seva autoritat, sinó que, aferrada aquella Església a la tradició visigòtica, vivia una vida esquerpa de particularisme nacional. Magnin, en la conclusió de la seva obra *L'Église wisigothique*, precisa exactament aquesta característica:

«... elle se tenait peut-être trop à l'écart de la vie de la catholicité. On y tenait compte sans doute et des conciles oecuméniques et du droit canon universel; on n'y ignorait pas les prérogatives de l'évêque de Rome, mais on y vivait néanmoins un peu à l'écart et comme replié sur soi-même, les interventions pontificales en particulier portaient assez facilement ombrage.»⁴⁷

Aquesta vida reclosa dins d'ella mateixa encara s'hauria exacerbat en l'Església mossaràbiga pel forçat aïllament producte de les noves circumstàncies polítiques.

Amb totes aquestes característiques al davant, cal pensar ara quina no seria la rebuda que podia fer-se al flamant bisbe Egila quan bon cop arribat a Hispània volgués desenrotllar la seva missió doctoral i protectora. No podem fer sinó afigurar-nos-ho, perquè del seu pas no n'ha restat al país cap testimoni històric, ni el de l'existència; cal que ens limitem, doncs, a exposar les poques informacions que poden derivar-se de les cartes papals tan sovint aprofitades.

Al cap de poc temps d'ésser a Espanya, Egila i el seu company, el prevere Joan, trameten al papa el diaca Serè i el clergue Victorí per fer-li diverses consultes sobre la data de la

44. JOSEP VIVES, *Concilios visigóticos e hispano-romanos* (Barcelona-Madrid 1953), 394.

45. Vegeu més avall l'adreça del llibre de Beat i Heteri contra Elipand. També anomena arquebisbe Elipand el papa Adrià en la carta que adreçà als bisbes espanyols el 794; vegeu WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 122.

46. GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, II, 1.ª parte, pàg. 206.

47. MAGNIN, *L'Église wisigothique*, 200. El subratllat és meu.

celebració de la Pasqua, sobre els aliments dits impurs, sobre la predestinació, sobre els problemes de convivència amb jueus i pagans, sobre el divorci, matrimonis mixtos, concubinat dels clergues, sobre les ordinacions anticanòniques... la qual cosa significa que havien trobat al país unes doctrines i unes pràctiques que ells consideraven desencertades i volien assegurar-se amb un dictamen papal per tal de combatre-les amb més d'autoritat. El papa, en la seva contestació, els feia present que corresponia a ells de procurar que ningú no fes escàndol, ni es propagués cap heretgia en la província hispànica;

«... aquells qui vulguin corregir-se — afegia — que es purguin de tota sospita, i obeint-vos a vosaltres demostraran ésser nostres.»⁴⁸

La contestació papal, no sabem per quina causa, no arribà als interessats; aquests degueren queixar-se'n a Vilhari, i Vilhari al rei Carles, el qual gestionà amb molt d'interès del papa una repetició de la resposta; el papa la transmeté a través dels clergues Bellerefos i Joan, copiant-la dels registres papals i acompanyant-la d'una nova carta en la qual aconsella, encara, sobre l'obligatorietat dels dejunis sabàtics, i ordena a Egila que deixi per publicans els heretges que no vulguin obeir les seves ensenyances ortodoxes després d'haver-los amonestats per una i dues vegades.

«Tu, seguint la doctrina de l'Església — li diu — no temis res, ja saps el que digué el Senyor: Seré amb vosaltres fins a la consumació dels segles.»⁴⁹

El to de resignació d'aquestes recomanacions papals a Egila, en contrast amb les paraules que hem reportat de la primera carta, indica que el bisbe legat devia haver-se queixat entre una i altra de les dificultats que trobava per a la seva missió, de l'aïllament en què se sentia, del menyspreu amb què havia estat rebut. Ningú no devia fer cas d'ell, per això insistia a tenir un suport amb les missives papals.

En aquest punt del procés es produeix una solució de continuïtat en les cartes papals; la tercera conservada⁵⁰ ja és bastant posterior — principi del 786? — i ens presenta un panorama canviat. Aquesta epístola d'Adrià va adreçada ara a tots els bisbes d'Hispania i els incita a conservar la veritable fe en els moments que acaba d'assabentar-se que diversos companys seus, contradient la doctrina de la seu apostòlica, pretenen d'introduir heretgies contràries a la tradició de la fe ortodoxa. Confessa que li han arribat notícies que Egila — i ací és on el papa fa la història de com i en quines circumstàncies fou consagrat i tramès a Espanya i on procura de descarregar-se en els possibles de responsabilitat en l'afer —⁵¹ «no predica rectament, sinó que, seguint el seu mestre Migecei, pretén d'ensenyar errors contraris a la doctrina catòlica i aconsellar moltes coses fora de les normes eclesiàstiques, ço que és molt greu». Si això és així — diu el papa als bisbes hispànics —, no el seguïu pas; conserveu-vos, per contra, dins l'ortodoxa disciplina de l'Església.

Una desautorització més contundent d'un legat no era pas possible; però és evident la seva absoluta necessitat, si resultava que el tal legat, en lloc de predicar la veritable doc-

48. Epístola 96 del *Còdex caroli* en GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

49. Epístola 97 del *Còdex caroli* en GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

50. Epístola 95 del *Còdex caroli* en GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici aevi*.

51. Vegeu el text corresponent en la nota 36.

trina i de guiar pel recte camí, s'havia passat a l'heretgia i se n'era convertit en promotor. Per a tenir una idea clara de l'afer caldrà que ens ocupem una mica d'aquell Migeci que s'havia convertit en el mestre d'Egila segons el papa. Les poques notícies que tenim de Migeci, llevat d'aquesta al·lusió papal, ens són donades pel seu contradictor, l'arquebisbe Elipand, en tres cartes dirigides per aquest: la primera al mateix Migeci, indata, però dels volts del 784;⁵² la segona a un abat asturià anomenat Fidel, escrita a la tardor del 785;⁵³ la tercera, ensem amb els bisbes hispànics, als bisbes francs, el 794.⁵⁴

Resulta de les cartes que Migeci era un personatge estrafolari, un il·luminat amb tocs de fol·lia, que actuava a la província de la Bètica. Elipand, amb el seu apassionament acostumat, que ja tindrem ocasió de conèixer, l'acusa de considerar-se similar a Crist i d'haver-se elegit dotze apòstols; d'haver dit a una muller, que li feia companyia en ocasió d'una intervenció quirúrgica i que el condolia, parodiant Jesús: «Amen, amen dico tibi: odie mecum eris in paradiso»; d'haver anunciat la seva resurrecció al tercer dia en ocasió de trobar-se en perill de mort, ...⁵⁵ Abans Elipand confessava a Migeci mateix que s'havia resistit a creure moltes de les coses absurdes que d'ell es contaven, però que després de llegir la fol·lia dels seus escrits ja no s'admirava de res;⁵⁶ a nosaltres també ens costa una mica de creure en la realitat de certes absurditats i de certs desviaments que ens conten d'aquell temps, però el mateix fet de contar-los i la repetició de casos en llocs diversos i molt allunyats ens força a donar-hi crèdit com a una característica de les deformacions espirituals de l'època.

Prescindint, però, de les gestes pintoresques del personatge, potser una mica exagerades per l'ardor polèmic d'Elipand, el fet era que aquell s'havia llançat a una propaganda i a una actuació hereticals. Els errors que sostenia només els coneixem per paraula del seu adversari en la carta de refutació a Migeci mateix i per al·lusions en una altra carta, la posterior a l'abat Fidel d'Astúries. Tendint a una posició rigorista, però judaïtzant, diversos dels dits errors són dels que eren tema de consulta per part d'Egila al papa Adrià; ací no ens n'interessa el contingut, sinó constatar la posició d'Egila, que s'endevina preparant-se per a menar una campanya contra les doctrines errades de Migeci. Endevinem clara aquesta presa de posició sobre la qual responen les cartes del papa Adrià a Egila que hem analitzat. Després d'un interval — que les fonts històriques han deixat silencios — trobem Egila traspassat de contradictor a *deixeble de Migeci*. Aquest cop de sorpresa requereix una interpretació, per molt hipotètica que sigui. Cal partir de l'afirmació que hem fet més amunt: Egila tenia més fusta d'intrigant que no d'apòstol. El papa Adrià, en la tan repetida carta als bisbes hispànics, quan vol sincerar-se de la responsabilitat del fracàs, ja ens dóna a entendre que hi ha hagut un error fonamental sobre el personatge, error del qual ell no té la culpa, perquè ja havia encomanat a Vilkari que abans fos curosament examinat per tal d'encertir-se de la seva recititud i de la seva catolicitat, i Vilkari li havia lloat la fe, els costums i les activitats de l'interessat. Resulta ésser molt diferent del que hom pensava.

Hem d'afigurar-nos, atès el caràcter que ja anirem coneixent de l'arquebisbe de Toledo, Elipand, que Egila es veié tan menyspreat per tota la jerarquia oficial eclesiàstica, tan arra-

52. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 543-554.

53. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 555-556.

54. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia aevi karolini*, I, 2, pàgs. 118-119.

55. Carta citada als bisbes francs, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia* I, 2, pàgs. 118-119.

56. Carta citada a Migeci, en FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 543-554.

conat, que després d'un període de descoratjament traduït per la segona carta papal, com hem recalcat abans, en lloc de donar-se per vençut en la seva missió i abandonar-la, preferí, endut per l'ambició, de pactar amb l'enemic, fer-se'n l'aliat i girar-se, juntament amb aquest, contra l'Església que precisament havia anat a incorporar i que res no volia amb ell.

El pacte Egila-Migeci tingué una traducció curiosa en els errors que anava acumulant el segon: Elipand l'acusa de sostenir que només l'Església de Roma era santa, sense màcula ni arruga, únic lloc on regnava el Crist. És una doctrina molt rara dins la tendència general judaïtzant de les idees migecianes; només es comprèn com una adjunció artificiosa feta sota la pressió de les circumstàncies: una aliança amb Egila, que representava directament l'Església romana per la seva legació, és l'única justificació per a explicar que Migeci incorporés una tal doctrina en la seva confessió de fe. Precisament l'Església toledana, contra la qual es feia l'aliança, no era gaire amiga, per tradició, de les intervencions romanes; ara mateix, Elipand responia a l'atac amb una bofetada: si sostenia que solament Roma és sense màcula, «Si ita est, quare Liberius, ejusdem ecclesiae pontifex, inter haereticos damnatus est?», demanava.

Un altre resultat del pacte Egila-Migeci, d'un ordre més pràctic per al primer, fou l'adjudicació a favor seu de la seu d'Elvira,⁵⁷ Egila deixava d'ésser un bisbe vagabund amb l'obtenció d'aquesta dignitat, que segurament devia a la influència del seu nou aliat.

La coalició Migeci-Egila s'endevina, encara a la distància que la observem, com un error tàctic. Elipand, des del lloc de màxima responsabilitat en la jerarquia de l'Església hispànica, li plantà cara vigorosament. De les seves cartes citades es desprèn que Migeci publicà un libel en defensa de les seves doctrines, libel posterior ja a la conjunció amb Egila, puix que contenia la teoria romanitzant. Elipand aprofità la natural reacció que en l'episcopat havia de produir aquesta manifestació pública i escrita de l'error, per a reunir un concili general a Sevilla, precisament a la capital de la Bètica, ja que aquesta era la província afectada per les actuacions dels coaligats. El resultat del concili devia ésser brillant, la condemna de Migeci degué ésser contundent i unànime. Elipand, en la carta a Fidel, escrita a la tardor del 785, aproximadament un any després de la celebració del concili, hi fa unes referències molt precises:

«... jo i els altres germans meus judicàrem amb parsimònia a Sevilla l'opinió sobre la festa pasqual i els altres errors de l'heretge Migeci, i amb l'ajuda de Déu els esmenàrem»; «El Senyor desarrelà, mitjançant els seus servents, l'heretgia migeciana dels confins de la Bètica.»

I en la carta al mateix Migeci, contestació al libel d'aquest, i que s'endevina escrita tot seguit de la reunió conciliar i repetint les argumentacions que devien fer-se pel mateix Elipand durant aquesta reunió, es fa constar que Migeci ha estat condemnat i anatematitzat perpètuament per tota l'Església.

Després d'aquestes al·lusions, ja només hi ha la referència de la carta del papa Adrià als bisbes hispànics, de la qual parlàvem al principi, i on el papa també fa una condemna conjunta de Migeci i d'Egila, malgrat semblar provocada com a justificació per a la condemna d'Elipand, car aquest és el veritable motiu de l'epístola papal.

57. «Egila ... era por este tiempo (del papa Adrià) obispo de Eliberi, como consta por el catálogo de sus preladados, que se conserva en el Código Emilianense», FLÓREZ, *España Sagrada*, V. 349.

I després, el silenci absolut sobre Migeci i sobre Egila. El cop donat per Elipand amb el concili de Sevilla devia ésser mortal per als coaligats. I així morí en el fracàs més trist l'intent franc de captació de l'Església hispànica. De les figures que hi intervengueren: Vilkari, Egila, Migeci, Elipand, aquesta darrera és l'única que té una certa grandiositat. N'haurem de parlar molt, encara.

ORÍGENS DE L'ADOPCIONISME

El concili de Sevilla, si d'una banda liquidà l'afer Egila-Migeci, de l'altra originà un conflicte molt més profund i durador la ressonància del qual es faria sentir fins als temps moderns en els dominis de l'erudició històrico-eclesiàstica. Es tracta de l'anomenada heretgia adopcionista.

Vegem com s'inicià aquesta qüestió, segons que podem deduir de l'única font primitiva de què disposem: el *Tractat apologètic* que Beat de Lièbana i Heteri d'Osma dirigiren a Elipand combatent els seus suposats errors, escrit a la darrerria del 785, i que conté, farcit dins el text, uns fragments de la carta d'Elipand a un abat d'Astúries i la professió de fe dictada pel concili de Sevilla.⁵⁸

Sembla que és en aquesta professió de fe on cal cercar, no diré pas la causa, però sí el punt de partida de tot el conflicte. Segons que ens l'ha transmesa Beat, deia així:

«Aquell que fou home entre nosaltres és unit en una sola persona amb el Verb. Però no és pas per aquell que és nascut de la Verge que l'univers ha estat creat, sinó per aquell que és fill, no pas per adopció, sinó per condició; no pas per gràcia, sinó per natura. I és per aquell que a la vegada és fill de l'home i fill de Déu, fill adoptiu per a la humanitat, fill no adoptiu per a la divinitat, que el món ha estat redimit. I si tots els sants són segons el model d'aquest fill de Déu segons la gràcia, són, doncs, fills adoptius com ell, nomenats com ell, ungits com ell, petits infants com ell és petit, servents com ell és servent.»

58. El *Tractat apologètic* de Beat i Heteri fou publicat per MIGNE, *Patrologia latina*, 96, cols. 894 a 1030. El P. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 555 i 556, publicà en peça separada la carta d'Elipand a l'abat Fidel. Menéndez y Pelayo, quan en plena joventut escriví els *Heterodoxos*, s'entusiasmà amb l'*Apologètic* de Beat; com a bon «montañés» se sentia compatriota de Beat i es proposà de retre-li un homenatge publicant una bona edició de la seva obra amb traducció castellana (*Heterodoxos* II, 293). Heus ací com la qualifica: «Libro bárbaro, singular y atractivo, donde las frases son de hierro, como forjadas en los montes que dieron asilo y trono a Pelayo. Libro que es una verdadera algarada teológica, propia de un cántabro del siglo VIII ... En el fondo, Beato y Heterio son muy fieles a la tradición isidoriana; pero conócese luego que su *Apologético* no ha nacido entre las pompas de Sevilla o de Toledo, sino en tierra áspera, agreste y bravía, entre arizados riscos y mares tempestuosos, para ser escuchada por hombres no tranquilos ni dados a las letras, sino avezados a continua devastación y pelea. Pasma el que se supiese tanto y se pudiese escribir de aquella manera, ruda, pero valiente y levantada, en el pobre reino asturiano de Mauregato y de Bermudo el Diácono». *Heterodoxos*, II, 292. En contraposició a aquest judici, heus ací ara el que en fa Amann: «La moderació no llueix pas en aquest pamflet on l'arquebisbe (Elipand) és tractat amb brutalitat i àdhuc amb injustícia. Els autors no es preocupen pas de l'art de la composició: digressions, repeticions, discussions allargassades d'on surten maltractats la gramàtica, la dialèctica i el sentit comú. L'exposició de la doctrina d'Elipand és tendenciosa; ... Així era més fàcil de refutar el primat ... De tota manera l'argumentació teològica és deficient. Sens dubte els autors tenen raó en denunciar el perill de certes fórmules d'Elipand que, portades a l'extrem, perillarien de dissociar el Crist en dues persones distintes, però el concepte que ells mateixos es fan de l'Encarnació, a més d'ésser confús no és pas el més estrictament conforme amb la doctrina autèntica. Oblidant els textos més clars de l'Escriptura, arriben a dir que el Crist, en tant que home, no se'ns assembla gens. La seva doctrina trinitària no és pas gaire millor que la seva cristologia.» AMANN, *L'époque carolingienne*, 134. Menéndez y Pelayo acabà, però, per no publicar l'edició promesa quan sentia els entusiasmes juvenils.

Aquesta professió de fe devia ésser originada per l'extrafolària doctrina que sobre la Trinitat sostenia Migeci. En la forma una mica caricatural tal com ens l'ha presentada Elipand,⁵⁹ la doctrina de Migeci sostenia que David era el Pare; Jesús, no pas l'engendrat pel Pare, sinó aquell que provenia del llinatge de David, era el Fill; la tercera persona, l'Esperit Sant, era sant Pau. Els textos sagrats sobre els quals Migeci recolzava les seves afirmacions eren aquests: per a David: «Eructavit cor meum verbum bonum»; per al Crist: «Qui factus est de semine David secundum carnem»; a sant Pau li aplicava les paraules del salmista: «Spiritus oris ejus omnis virtus eorum», i les de Jesús: «Spiritus, qui a Patre meo procedit, ille vos docebit omnem veritatem». Elipand, amb tota raó, qualificava el llibel de Migeci on es formulaven aquestes teories d'escrit de follia. En el concili de Sevilla hom volgué precisar la veritable posició trinitària i cristològica enfront d'aquella confusió de natures i de persona del Crist; a aquesta intenció obeïa la professió de fe que hem reportat.

Basant-s'hi,⁶⁰ però, s'aixecà a Astúries un moviment d'oposició dirigit per un monjo Beat, de Lièbana, i seguit per un tal Fèlix i per un jove Heteri, bisbe fugitiu d'Osma, refugiat a Astúries. De les paraules d'Elipand en la carta a Fidel, de la qual ens ocuparem tot seguit, es dedueix que Beat dirigí al primer una carta de recriminació que seria com el programa de la naixent protesta i propaganda: per a Beat i companys el contingut de la professió de Sevilla era herètic. Aquesta carta inicial, malauradament, és perduda.

Elipand reaccionà amb una vivesa que pinta magistralment el seu caràcter. Escriví una carta a un abat Fidel d'Astúries⁶¹ — era per l'octubre de l'any 785 — per a encarregar-li el combat contra l'«heretgia beatiana» i la seva extirpació del país asturià. La carta és expressiva i lluminosa. Comença fulminant:

«Qui no confessi que Jesucrist és adoptiu en la humanitat i no ho és en la divinitat, és heretge i ha d'ésser exterminat.»

I referint-se als opositors asturians, exclama:

«No em consulten, sinó que pretenen d'alliçonar-me, perquè són servents de l'anticrist.»

Aquesta idea del respecte doctrinal degut a la dignitat de la seva alta jerarquia ja respirava també en la carta a Migeci: hom hi acusava Migeci que el seu llibel havia estat escrit

«... non voce interrogantis sed imperio docentis...»,

i en censurar-li el seu aire suficient li deïa que abans d'ensenyar cal aprendre. Ara retreïa un cas de comportament exemplar; a la seva carta a Fidel n'adjuntava una altra rebuda per ell

59. Vegeu la carta d'Elipand a Migeci, en FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 543-554. Aquesta carta fou escrita immediatament després del concili de Sevilla i no abans, com generalment ha estat suposat. Altrament, Elipand no podria afirmar-hi que tota l'Església ha condemnat i anatematitzat perpètuament Migeci. Aquesta condemna no pot ésser altra que la del concili general sevillà.

60. Ressorgeix clar aquest origen del sentit general del *Tractat apologètic* de Beat i Heteri, i determinantment de les paraules d'Elipand, en la carta a Fidel, quan, parlant de les decisions del concili de Sevilla, diu: «nunc illi (els asturians) e contrario inveniunt, unde nos arguant.»

61. Vegeu damunt la nota núm. 58. La data de la carta, la donen en el *Tractat* Beat i Heteri: «mense octobri in aera 823 (= any 785).» Allí mateix resta fixada la data del *Tractat*: «anno praesenti» en relació amb el de la carta.

d'un bisbe Ascaric, on relluïa la humilitat cristiana enfront de la supèrbia de l'anticrist, on se'l consultava en lloc de pretendre d'ensenyar-lo. I, malgrat aquesta manca de consideració i de respecte per part de Beat i companys, si el que diuen fos l'expressió de la veritat — afegeix Elipand — ell s'hi sotmetria:

«Però mai no s'ha sentit dir que els muntanyencs de Lièbana ensenyessin els toledans. Altrament, és cosa sabuda de tot el món que la seu de Toledo ha brillat des dels inicis de la fe per la santedat de les seves doctrines, i mai no ha caigut en l'error.»

Amb quina energia es redreça l'arquebisbe en defensa de la seva Església primada!
Quina idea més alta de la seva intangibilitat!

«I ara, una ovella tarada pretén d'adoctrinar-nos!»,

afegeix amb menyspreu.

Elipand declara que seria per a ell ignominiós que s'esmentés aquest mal de l'heretgia beatiana dins la tradició toledana i que per això no vol comunicar-ne l'existència als altres bisbes fins que haurà estat radicalment amputat dels llocs on ha tingut l'origen. És amb aquest fi que encarrega a Fidel i els seus que amb tota diligència expulsin l'error d'entorn d'ells, que

«... tal com el Senyor desarrelà, mitjançant els seus servents, l'heretgia migeciana dels confins de la Bètica, així mateix sigui arrencada a fons per vosaltres l'heretgia beatiana dels confins d'Astúries.»

Altrament,

«... si actuaven amb tebior i no reeixien a posar-hi esmena, aleshores no tindria altre remei que portar l'afer a coneixença dels germans — s'entén reunir el concili — i fóra ignominiós per a vosaltres que haguéssiu d'ésser amonestats per ells.»

No sabem qui era aquest abat Fidel a qui Elipand encomanava una comesa de tanta importància; per l'encàrrec, però, calia que fos persona significada dins l'Església asturiana. Si podem creure les paraules de Beat, Fidel hauria procurat d'expandir de seguida per tot Astúries la carta d'Elipand i hauria obtingut uns resultats importants contra la doctrina de Beat i Heteri, en aquells primers moments professada generalment a la regió; les opinions s'haurien partit:

«... aquell llibel contra nosaltres i la nostra fe — diu Beat — havia estat divulgat públicament per tot Astúries. I així com la nostra fe era fins aleshores una i incòlume, ara la nau començà a fluctuar entre esculls; i era la fe partida en dues.»

Beat i Heteri de moment només tingueren notícia de la carta d'Elipand per referència; fins el dia 26 de novembre, és a dir, fins més d'un mes després de rebuda per Fidel, i en ocasió de trobar-se casualment amb aquest en una cerimònia, segurament la professió monacal de la reina Adosinda, la vídua del difunt rei Silo, a la qual reunió aquesta havia convocat tots ells, no conegueren detalladament el contingut de la carta.

Aleshores, ràpidament, dins el mateix any 785, segons confessen, redactaren el llibre de refutació contra Elipand, el *Tractat apologetic*, del qual venim parlant repetidament, ja que és l'única font d'informació de què disposem en aquests primers moments de l'heretgia. El *Tractat* inicialment s'adreça a Elipand:

«Eminentissimo nobis et Deo amabili Elipando, Toletanae sedis archiepiscopo, Heterius et Beatus in Domino salutem. Legimus litteras prudentiae tuae anno praesenti, et non nobis, sed Fideli abbati... directas),

i es presenta com una refutació d'aquesta carta a Fidel, un fragment de la qual — ja ho hem dit — copia. Però de seguida abandona la forma epistolar inicial per adreçar-se directament al poble fidel asturià.

«El nostre Bon pastor ens digué: gardeu-vos dels falsos profetes que se us presentaran vestits d'ovella i per dins són llops rapaços. ¿Per ventura no són llops aquells qui us diuen: creieu que Jesucrist és adoptiu, i qui així no cregui sigui exterminat? Vulguin el metropolità i el príncep de la terra, tots dos d'acord, l'un amb l'espasa de la paraula, l'altre amb la vara del poder, arrencar de soca-rel l'heretgia i el cisma. Certament, ja s'ha divulgat, no solament per Astúries, sinó fins per tot Hispània i àdhuc fins a França, el rumor i la fama que l'Església d'Astúries està dividida en dos bàndols, barallant-se una part contra l'altra, poble contra poble, església contra església, per un mateix Crist; discutint apassionadament si una fe és veritable o falsa; i això, no pas entre la gent menuda, sinó entre els bisbes. Una part dels bisbes diu: que Jesucrist és adoptiu quant a la humanitat, i que no és adoptiu quant a la divinitat. L'altra part diu: que quant a les dues natures és fill únic i propi de Déu Pare, no pas adoptiu. Déu veritable, i el mateix es adorat i reverenciat que fou crucificat sota Ponç Pilat. Aquesta part som nosaltres, això és: Heteri i Beat, amb els altres que així creuen. Creiem no solament en Déu Pare omnipotent, sinó encara en Jesucrist únic fill seu, Déu i Senyor nostre, nascut de l'Esperit Sant i de la verge Maria, que sofrí passió sota Ponç Pilat.»

Hem copiat aquest tros per la seva precisió i per la claredat, no acostumada, amb què planteja la qüestió i ens en dona una idea cabal. Després, el *Tractat*, que es compon de dos llarguissims llibres, es deixata, es repeteix, es perd en un seguit de qüestions i de temes aliens a l'adopcionisme. Argumenta falsament a base de combatre afirmacions que atribueix gratuïtament a Elipand; així diu:

«Elipandus Toletanae sedis episcopus... Christum de Virgine natum, non Deum, sed tantum hominem credit.» Amb afirmacions semblants pot concloure fàcilment que el bisbe de Toledo ha caigut en l'error nestorià i triturar-lo a base del «Tu es Christus filius Dei vivi» de sant Pere; del «Filius Dei sum. Et qui negat me, negat eum qui me misit»; de l'anunci de l'àngel «li posaràs el nom de Jesús, serà gran i serà nomenat Fill de Déu.»

El llibre segon porta per títol: «De Christo et ejus corpore, quod est Ecclesia, et de diabolo et ejus corpore, quod est Antichristus», i s'hi defensa de l'acusació d'anticrist que li fa Elipand i la retorna contra ell per acabar qualificant-lo de «testicle de l'Anticrist».

Aquesta cruesa d'expressió, així com la violència i l'apassionament en llurs discussions teològiques, és una característica comuna dels dos grans adversaris hispànics: Beat i Elipand. No és pas que vulgui igualar-los: Elipand té, evidentment, una personalitat de més categoria, però existeix entre ells un cert nombre de trets comuns que potser cal carregar més aviat en el

pòsit d'una tradició escolar i temperamental de l'Església hispànica, que no pas prendre per característiques estrictament individuals.

D'Elipand, llevat del judici que personalment puguem fer-ne a través dels seus escrits i de la seva actuació, no tenim més referències que les que en algunes de les seves cartes ha estampat Alcuí: quan escriu a Fèlix d'Urgell⁶² l'al·ludeix tractant-lo de venerable bisbe «el qui anomeno amb amor»; quan escriu al mateix Elipand⁶³ li diu que estima l'amistat de l'home de nom famós i de pietat reconeguda, «tu ets, santíssim bisbe, ciutat posada sobre la muntanya que no pot amagar-se»; «he sentit sovint parlar de la bona fama de la teva vida religiosa»; el qualifica encara de «sagrada llum d'Hispania». Quan, per fi, escriu a Benet d'Anià, a Nebridi i a Leidrad,⁶⁴ després del fracàs dels seus bons intents prop del bisbe toledà i després de la contesta despectiva d'aquest, aleshores arriba a reconèixer que la perfídia pel mal és en ell parella a la dignitat.

Si afegim a aquestes referències el que permet deduir-se de les seves cartes més amunt apuntades i que vindrà confirmat per les que encara haurem de comentar més endavant, podrem molt aproximadament concloure que Elipand era un home virtuós i recte, savi, però apassionat i violent, íntimament convençut de la importància i la transcendència del setial que ocupava, i per això mateix extremament zelós a mantenir-ne el fur i la dignitat, orgullós, dominador i aferrat al seu criteri. El seu orgull i la seva pertinàcia li veden de fer cas de les observacions d'altri; la seva passió i la seva violència el porten a deformar les coses externes creant un món irreal on veu, no pas allò que hi ha, sinó allò que s'afigura; el seu zel el priva de tota rectificació: la seu de Toledo que ell representa «mai no ha caigut en l'error». Altrament, la seva bona fe no sembla pas que pugui ésser posada en dubte: durant més de deu segles, des d'Alcuí fins a Menéndez y Pelayo, ha estat acusat de falsari, però les últimes investigacions de l'erudició moderna han permès de tornar-li la bona fama. És una petita història, però que interessa al fons de l'adopcionisme perquè en caracteritza la intenció.

En l'epístola sinodal amb la qual els bisbes francs respongueren, quan tingué lloc el concili de Frankfurt del 794, a la carta doctrinal que els havien adreçat els bisbes hispànics i Elipand,⁶⁵ ja l'acusen d'haver falsificat de mala fe textos dels Sants Pares, en especial de sant Agustí i de sant Jeroni:

«Sanctorum Patrum per loca, testimonia invenimus posita, sed male perfidiae veneno corrupta»,

i per facilitar aquestes falsificacions «heu omès — els diuen — en les citacions dels passatges dels Pares la referència de llibres i capítols per dificultar d'ésser descoberts en la turpitud.»

Cinc anys més tard, Alcuí, en el llibre segon de la seva obra *Contra Elipand*,⁶⁶ afirma que en els Pares espanyols no s'hi troben les frases adopcionistes que Elipand usa:

«... sant Isidor no anomenà mai adoptiu el Fill de Déu; Juvenci l'anomena clarament Fill propi; sant Julià no diu res que afavoreixi la teva opinió, ni pots basar-te en els sínodes

62. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23.

63. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 166.

64. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 200.

65. Vegeu més avall, pàg. 132ss.

66. *Adversus Elipandum libri IV*, lib. II, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

toledans... Sabem prou bé que has alterat perversament i amb temeritat inoïda llurs sentències, cosa que hem pogut comprovar després de la conversió de Fèlix (d'Urgell), ara company nostre.»

Menéndez y Pelayo parteix del supòsit que les mencions d'«adoptio» fetes per Elipand a càrrec de la litúrgia toledana són totes falses:

«Grande ejemplo de humana flaqueza es este obispo toledano, tan ardiente y convencido, pero descaminado por un yerro de inteligencia y un instinto soberbio, que le llevaron a morales caídas y aberraciones, a falsificar textos y a calumniar imprudentemente a sus adversarios.»⁶⁷

Les mateixes acusacions es fan contra el company d'Elipand, Fèlix d'Urgell. Alcuí, en l'obra *Contra Fèlix*,⁶⁸ li diu que després d'haver adduït molts textos de Sants Pares obertament catòlics, en reporta d'altres de bisbes hispànics que ell qualifica d'ortodoxos, però que en les citacions fetes contenen heretgies, «si doncs, com en altres casos has fet, no els has mutilats i els has fet dir el que no diuen»; sostenen gents del teu país que allí on tu dius «adoptio» ells diuen «assumptio», i amb això es demostra la teva malèvola pertinàcia.»

«Sigui com sigui — afegeix Alcuí —, ho diguin ells o ho diguis tu, jo prefereixo més basar-me en l'autoritat romana que no en la hispànica, malgrat no rebutgi el que aquesta digui quan parla catòlicament.»

També a la mateixa línia acusatòria pertany l'anècdota reportada mig segle més tard per Hincmar de Reims en el prefaci del seu segon escrit *De praedestinatione*.⁶⁹ En un concili celebrat sota Carlemany — explica Hincmar, i deu referir-se probablement a la reunió d'Aquisgrà del 799 —, Fèlix fou convençut d'haver induït un jove bibliotecari del Palau reial d'Aquisgrà a alterar, en un manuscrit de sant Hilari, la frase «dum carnis humilitas adoratur» substituïnt el darrer mot pel de «adoptatur».

I bé: com hem dit més amunt, aquest cúmul d'acusacions se n'ha anat modernament per terra. En relació amb la darrera, tan precisa, Hefele-Leclercq⁷⁰ fan notar que en la seva carta contra Alcuí, Fèlix havia realment citat aquell passatge de sant Hilari amb la variant «adoptatur», i que Alcuí ja l'havia acusat per això de falsificador; però probablement era Alcuí el qui s'equivocava, ja que encara avui la majoria i els millors manuscrits que ens conserven l'obra de sant Hilari porten la lliçó «adoptatur», i, per tant, és molt fàcil que el que serví a Fèlix tingués aquesta lliçó. Aleshores la gestió de Fèlix prop del bibliotecari palatí d'Aquisgrà hauria estat un acte correcte. Quan hom diu a Elipand que ha falsificat sant Jeroni es tracta solament d'una confusió; el text criticat no era realment de sant Jeroni, sinó d'Eutropi, i deia:

«No és pas el Verb qui en el dia del Baptisme ha sentit la veu del cel que deia: Aquest és el meu Fill, sinó que és l'home que per la nostra salvació havia assumit el Déu Verb. Aquell fill de l'home, a causa del Fill de Déu (que l'assumeix) mereix d'ésser elevat al nivell de Fill de Déu, i el Fill adoptat no és pas separat d'aquell que és Fill per natura.»⁷¹

67. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Heterodoxos*, II, 305 i 307.

68. *Adversus Felicem libri VII*, lib. VII, capt. 13, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 128 ss.

69. MIGNE, *Patrologia latina*, 125, col. 55.

70. HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1099.

71. AMANN, *L'époque carolingienne*, 137-139.

Finalment, amb les modernes publicacions de textos litúrgics visigòtics empreses per Dom Férotin i els monjos de Silos⁷² s'ha pogut comprovar com la litúrgia toledana usava repetidament les expressions «adoptivus homo» i «adoptata caro», i, que, per tant, Elipand no inventava aquesta terminologia ni li calia falsificar-la.⁷³

Podem, per tant, avui purificar Elipand, com el seu seguidor Fèlix d'Urgell, de la tradicional acusació de falsaris i reivindicar la bona fe de llur argumentació.⁷⁴ Perquè el fet que en la interpretació de textos bíblics i patristics hagin acudit a retorçaments i a solucions forçades, llegint-hi allò que difícilment voldrien dir, és una pràctica tan general en la literatura teològica de controvèrsia de l'època, que no se'n pot fer acusació particular.

Menys precisa que la d'Elipand és la idea que puguem formar-nos dels seus adversaris Beat i Heteri. Gairebé cal limitar-la a les poques coses que ens en diu el mateix Elipand, i ja sabem com és d'apassionat en els seus judicis. Sobre Heteri, conceptuat tradicionalment com a bisbe d'Osma refugiat a Astúries, Elipand, amb un cert menyspreu, aconsella a l'abat Fidel, en la tan esmentada carta que li adreçà, que no s'hi impressioni; el qualifica d'adolescent i de deixeble de Beat; s'endevina que, malgrat que el seu nom encapçali el *Tractat apològic*, la seva importància és secundària i potser derivada només de la seva condició episcopal, que serveix a Beat de crossa. Beat li havia dedicat el seu *Comentari a l'Apocalipsi*, però Elipand parlava només d'«heretgia beatiana», i no heteriana.

Beat és ja una figura de més envergadura, és precisament l'autor d'aquest *Comentari a l'Apocalipsi* que havia dedicat a Heteri. Llibre que obtingué un gran èxit (els temes misteriosos de simbolisme i de profecia a què es prestava el comentari de l'Apocalipsi eren molt estimats en aquella època) i que s'espargí de pressa; se n'han conservat fins avui vint-i-quatre manuscrits, i llurs il·lustracions miniades són el tema més apassionant per als arqueòlegs medievals.⁷⁵ Beat, en aquest llibre, es limita a dividir l'Apocalipsi en petits fragments, copiar-ne el text i fer-lo seguir del corresponent comentari; aquest consisteix en una compilació de textos aliens relatius a cada fragment. L'originalitat, doncs, és escassa, però l'erudició, ampla. Beat utilitza obres de sant Jeroni, sant Agustí, sant Ambròs, sant Fulgenci, sant Gregori, sant Ireneu, sant Isidor, Ticoni, Victorí, Apringi; Beat era, per tant, bàsicament un erudit. És natural que aquesta erudició, i sobretot el tema per on l'encarrilava, influís damunt el seu esperit en un sentit visionarista d'una banda, en una tendència a la polèmica, de l'altra. Elipand, que

72. Vegeu: PRADO, *Manual de Liturgia hispanovisigòtica o mozàrabe* (Madrid 1927).

73. El P. García Villada deia que es poden donar dues interpretacions a l'ús del mot «adoptio» en el Sagramentari visigòtic: «una que considera las frases como expresión de una teología atrasada, una especie de error material (DE BRUYNE, en «Revue bénédictine», XXX (1913), 429-430), y otra que tiene las palabras «adoptivus homo», «adoptata caro», como paralelas de estas otras: «adsumtus homo», «adsumta caro». Esta solución parece la más acertada. En realidad, son muchas más las veces en que se emplea en el mismo Sagramentario esta última manera de hablar que la primera». GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, II, 2, pàg. 83.

74. AGOBARD, *Adversum dogma Felicis*, capt. 39, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, col. 65, que escribia poc temps després de la mort de Fèlix, ja reconeix l'ús que els Pares feren del mot «adoptio» i només l'acusa de falsa interpretació: «Legit etiam Felix in sanctorum Patrum Hieronymi, Augustini, Ambrosii, Hilarii et Aviti libris, cum de incarnatione Salvatoris tractarent, intromissum nomen adoptionis, sed juxta modum assumptionis vel susceptionis ab eis positum, quod ille alio et e contrario hausit sensu.»

75. El P. Flórez edità per primera vegada el *Comentari* de Beat el 1770; modernament, el 1930 l'ha editat Saunders. Vegeu per a la bibliografia i l'estat actual de les qüestions, GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, III, 386-387.

no sol descuidar-se d'afegir amb reticència el mot «antifراس» al de Beat quan l'anomena, en fa una descripció pejorativa equiparant-lo a l'heretge Migeci... «similes dixerimus Migetium et Beatum, quia equales in honore et pares in virtute». L'acusa d'embriac, «crapulatus in vino», contant-ne facècies que suposa realitzades en aquest estat. Conta, encara, que profetitzà al poble de Lièbana la fi del món per a l'endemà, una vigília de Pasqua; la gent, aterrida i embogida, deixà de menjar; l'endemà, a les tres de la tarda encara estaven en dejú; aleshores un tal Hordoni, sentit-se afamat, exclamà: «Mengem i beguem, i si hem de morir, que (la mort) ens atrapi tips.» Una altra vegada, simulant una malaltia i mort, ressuscità al tercer dia, «amb el cos viu i l'ànima morta».⁷⁶ Cal fer la part a la passió i l'exageració de l'adversari que ens ho conta, però cal també tenir present que un dels autors favorits de Beat era Apringi de Beja, un contemporani de Teudis, 531-548, i que, segons aquest autor, la fi del món havia d'arribar l'any 835, precedit, encara, per la vinguda de l'Anticrist.⁷⁷ També en aquest autor, com en molts d'altres dels que utilitzava, Beat devia trobar el gust per la controvèrsia, ja que les obres de polèmica eren molt corrents entre ells; d'Apringi, per exemple, que es trobà enmig de la lluita arriana, Beat devia pouar-ne una afecció especial a les doctrines de la divinitat de Jesús i la consubstancialitat de les tres divines Persones.

És probable que el lector consideri que ens hem desviat del tema amb aquesta llarga digressió marginal sobre les persones i els escrits d'Elipand i de Beat; en tot cas no ha estat pas sense intenció. Ens interessava de fixar bé, el més possible i des d'un principi, el caràcter de les persones i de les circumstàncies que intervingueren en els inicis de la lluita adopcionista i poder explicar-nos els orígens i l'evolució del problema amb la màxima probabilitat d'encert. Perquè aquesta qüestió dels orígens ha fet gastar molta tinta a base de suposicions inconsistentes. Hom ha discutit si fou Fèlix d'Urgell el diguem-ne inventor de l'heretgia i el qui la va encomanar a Elipand; si l'origen calia cercar-lo a Còrdova; si era una revifalla de derivació arriana, si una contaminació de les doctrines mahometanes...; Hefele-Leclercq acusen Menéndez y Pelayo d'enfocar el problema com si fos un cas de generació espontània. I bé: al nostre entendre es tracta d'una cosa per l'estil.

Veus ací com ens figurem l'origen i les primeres evolucions de l'afer.

Les absurdes afirmacions de Migeci sobre el Crist, suposant que només en tant que fill de David segons la carn era la segona Persona de la Trinitat i que, per tant, aquesta segona Persona no existia abans de l'Encarnació, obligaren Elipand en el concili de Sevilla, per a deixar ben assentada la doctrina ortodoxa, a fixar bé la filiació eterna del Logos i la distinció entre la generació del Verb i l'Encarnació del Crist. L'Església visigòtica havia sostingut sempre fermament les doctrines ortodoxes declarades pels concilis d'Efès i de Calcedònia; Elipand s'atengué estrictament al fons d'aquestes doctrines, però en la forma, a fi de destriar bé la distinció de les dues natures, adoptà una terminologia imperfecta contraposant la filiació natural

76. Carta dels bisbes hispànics als bisbes francs, del 794, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia I*, 2, 118-119. En aquesta carta veurem collir-hi les flors d'ironia apuntades, flors no gaire freqüents en el jardí d'Elipand, més aviat ufanós d'espines sarcàstiques.

77. Vegeu GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, II, 2.ª parte, 124-125. Les fantasies escatològiques i mil·lenàries eren molt apreciades aleshores, i molt comú de relliscar-hi per part dels autors que s'afeccionaven al tema. Altrament, l'obsessió de l'Anticrist és també molt estesa en aquell temps. Elipand mateix, en la carta, tan comentada, a l'abat Fidel, li diu que té entès que el precursor de l'Anticrist ha aparegut a Astúries anunciant que l'Anticrist ja és nascut, i, per tant, li prega que investigui on, com i quan és nascut aquest esperit de l'error i li ho faci saber seguidament.

del Crist quant a la divinitat amb la filiació *adoptiva* quant a la humanitat. No és pas que ell inventés res utilitzant el mot d'*adopció*; en la tradició patristica i litúrgica visigòtica s'usava l'antiga fórmula de l'*assumptus homo* per a expressar que el Verb, volent habitar entre nosaltres, prengué i elevà fins a Ell una natura humana completa i intacta, un home; paral·lelament es parlava de l'*adopció* d'aquella natura, d'aquell home, pel Verb.⁷⁸ Ja ho hem comprovat suara en purificar Elipand i Fèlix d'Urgell de l'acusació de falsaris que pesava precisament sobre aquest particular, els precedents en l'ús del mot *adopció*.

Elipand, doncs, no innovava res ni pretenia d'establir cap doctrina nova; es limitava a escollir, dins la manera de dir i la terminologia tradicionals visigòtiques, aquelles fórmules que al seu semblar caracteritzaven millor la veritable doctrina enfront i en oposició als errors de Migeci. Que aquestes fórmules fossin *perilloses* per excés contrari — i veurem com, de fet, s'hi convertiren —, és una altra qüestió que, de moment, però, no ens interessa.⁷⁹

La imperfecció d'aquestes fórmules no havia promogut fins aleshores cap desviació ni contradicció.⁸⁰ És en aquest moment quan són utilitzades en el concili de Sevilla, que acabà amb el moviment cismàtic Egila-Migeci reintegrant l'Església visigòtica a la unitat, quan apareix la contradicció. I aquesta contradicció no sorgeix pas dins els dominis mossaràbics, sinó a la regió independent del Regne asturià. Per què apareix en aquest lloc i en aquest moment? Perquè hi conflueixen les circumstàncies favorables polítiques i personals. El regne d'Astúries-Galícia, que pel fet de no haver estat seriosament atacat de temps es trobava ara en període de consolidació després de les expansions d'Alfons I, començava a tenir consciència de la pròpia personalitat; era natural que comencés també a pesar-li la subjecció eclesiàstica a Toledo quan políticament era lliure, que hi hagués un desig, ni que fos somort, d'emancipació. I és precisament al mateix temps quan es destaca la figura de Beat, tal com l'hem presentada, amb la seva àmplia erudició i amb la seva preparació de tipus polèmic. Beat fou l'interpret del moment: com un ocell de presa, amb un cop d'ull encertat i un cop d'ala fulminant, es llançà sobre l'expressió desgraciada. Ja l'hem transcrita més amunt dins la confessió de fe de Sevilla:

«I és per Aquell que és alhora fill de l'home i fill de Déu, *fill adoptiu per a la humanitat, fill no adoptiu per a la divinitat*, que el món ha estat redimit.»

Contra l'atac de Beat la reacció d'Elipand fou no menys fulminant i enèrgica; no hem de repetir aquí el contingut de la carta a l'abat Fidel, transcrita no fa gaire i que representa aquella reacció. Però sí que hem de pregar el lector que la recordi i que hem d'accentuar-ne

78. AMANN, *L'époque carolingienne*, 132.

79. A posteriori hom ha volgut trobar en la carta d'Elipand a Migeci, document publicat després del concili de Sevilla, però segurament elaborat contemporàniament als treballs del mateix concili, les primeres petjades de l'heretgia adopcionista. Així HEFELE-LECLERQ, *Conciles*, III, 1011; FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 543. És veritat que en la carta s'al·leguen textos escripturaris que després s'esgrimiran sovint per sostenir tesis adopcionistas, però de moment no se'n fa derivar cap conclusió herètica; en el paràgraf 7 s'endeuina una inclinació a distingir molt els conceptes del Fill abans i després de l'Encarnació, cosa que pot ésser un excés polèmic contra Migeci, però el mot repetidament emprat per aquesta és precisament el d'*assumptio* i no d'*adopció*. No he sabut veure en tota la carta que fos usat el terme d'*adopció*.

80. Si pel contingut de la professió de fe de Sevilla havia d'ésser acusat d'heretgia Elipand, no sabriem entendre per què no s'ha de reportar a Eutropi l'origen de la mateixa heretgia, a tenor del paràgraf que hem citat més amunt, nota 71, *De similitudine carnis peccati*.

també la característica. Elipand, amb clara visió, s'adona que l'atac, en el fons, va dirigit contra les prerrogatives de l'Església de Toledo; altrament, el text incriminat és una decisió del concili general presidit per ell. Es tracta, doncs, d'una rebel·lió contra el magisteri de l'Església toledana, «que mai no ha caigut en l'error», i, amb tota la fúria del seu geni passional, Elipand hi contesta decretant:

«Qui no confessi que *Jesucrist és adoptiu en la humanitat i no ho és en la divinitat*, és heretge i ha d'ésser exterminat.»

Beat i Heteri hi replicaren aleshores amb els mots forts: fals profeta, llop rapaç, heretge. L'irreparable havia estat pronunciat en públic i ja ningú no podria aturar-ne el camí.

Els adversaris s'encararen amb la mútua acusació d'heretgia, i, amb la tendència natural humana a enquadrar els conceptes dins categories conegudes, Elipand fou per a Beat un nestorià, i Beat fou per a Elipand un monofisita.⁸¹ Tots els textos escripturístics i patristics que havien estat esgrimits en les grans lluites al voltant dels concilis d'Efès i Calcedònia, i àdhuc els produïts arran de les lluites arrianes, en tant que fossin a l'abast de llur erudició, serien exhibits ara de nou per una banda o altra.

És condició de les baralles humanes pujar de bases molt simples a grans i complicades estructures; ací en rigor es tractava d'un mot mal aplicat, que per la seva significació ambigua podia donar lloc a interpretacions equívokes. El mateix Beat, que amb alegria es llançà a la recerca d'aquesta mena d'interpretacions, confessa, en un moment de sinceritat, en el seu *Tractat apologètic*, que la insensatesa d'Elipand consisteix a usar uns mots que no entén.⁸² Anys més tard, Alcuí havia de dir a Fèlix d'Urgell, el company d'Elipand en l'adopcionisme:

«En els teus escrits, s'hi troben moltes coses veres i justes. Vigila, que només *en el sol mot d'adopció* dissenteixes de la doctrina dels Sants Pares!»⁸³

Però és que en el fons es discuteixen altres coses de les quals no es parla. En el cas de Fèlix, ja ens n'ocuparem després. En el d'Elipand es tracta de retenir sota la jurisdicció toledana l'antiga província Galaica que Beat vol secessionar. Si hom assoleix una separació de fe, el cisma serà consumat; si, altrament, Elipand triomfa contra la pretesa heretgia beatiana, la unitat de l'Església hispànica restarà encara salvada.

81. Elipand acusa Beat de caure en els mateixos errors que Bonosus i Faust. Pel que es refereix a la paritat amb Bonosus, el text acusatori d'Elipand és molt fosc, però puc presentar un altre text que aclareix el concepte. Sant Isidor, en el seu llibre *De viris illustribus*, en tractar de l'espanyol Justinià (un bisbe de València, contemporani de Teudis (531) i germà dels nostres Just, bisbe d'Urgell, i Nebrid., bisbe d'Egara), diu que escriví un llibre de respostes a les consultes d'un tal Rústic, i la segona resposta era «contra Bonosianos, qui Christum adoptivum filium et non proprium dicunt». (Vegeu el text del *De viris illustribus* en FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 459.) Això en sec seria l'adopcionisme tal com s'entén correntment, però relacionant-ho amb l'acusació d'Elipand es veu que es tracta de la filiació materna, és a dir, que Bonosus sostindria (i un semblant Beat) que Jesucrist era solament fill adoptiu de Maria. Quant a la paritat amb Faust, Elipand la formula així: així com Faust condemnà els patriarques i profetes, així Beat condemna — és a dir, contradia — els doctors antics i moderns. Elipand fa aquestes acusacions en la carta a Fidel.

82. «An non Elipandus more cymbali a Toletis sonitum mittit et insensatus est, quia ipse non sentit verba nova quae dicit?»

83. Carta d'Alcuí a Fèlix d'Urgell, en DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23.

Pel que pot intuir-se de les paraules de Beat en el seu *Tractat*, de bell antuvi l'èxit d'ell hauria estat general. Però l'arribada i la divulgació de la carta d'Elipand a l'abat Fidel i la possible actuació d'aquest canviaren la situació,

«... i així com la nostra fe era fins aleshores una i incòlume, ara la nau començà a fluctuar entre esculls; i era la fe partida en dues.»

Elipand havia assolit de moment que el cisma, en lloc de produir-se entre la província Galaica i l'Església hispànica, es convertís en una lluita interna provincial; la força tradicional del magisteri toledà es mantenia àdhuc a través d'unes fronteres polítiques. Beat confessa obertament aquesta nova situació:

«... l'Església d'Astúries — diu, i cal subratllar l'expressió per la seva novetat i la seva intenció, que és la primera vegada que es parla d'una Església d'Astúries —, l'Església d'Astúries està dividida en dos bàndols, barallant-se una part contra l'altra, poble contra poble, església contra església... i això, no pas entre la gent menuda, sinó entre els bisbes.»

Aquesta escissió és tan potent i tan sorollosa, que tot Hispània la coneix, i fins a França n'ha estat divulgat l'escàndol.

Beat devia tremolar pel fracàs de la seva iniciativa; per això demana ajut a les màximes autoritats del país que han de tenir un suprem interès en l'empresa i les incita a l'ofensiva:

«Vulguin *el metropolità i el príncep de la terra*, tots dos d'acord, l'un amb l'espasa de la paraula, l'altre amb la vara del poder, arrencar de soca-rel l'heretgia i el cisma.»

Posterior al *Tractat apologètic* de Beat i Heteri és l'epístola del papa Adrià als bisbes residents per tot Hispània;⁸⁴ és l'epístola prou mencionada on eren condemnats Egila i Migeici; a la segona part s'ocupa del cas d'Elipand i el seu adopcionisme;

«... també ens ha arribat del vostre país una història lúgubre: que alguns bisbes d'ací, o sigui Elipand i Ascàric i altres companys adeptes, no es donen vergonya de qualificar d'adoptiu el Fill de Déu, blasfèmia que mai cap heretge no havia gosat proferir, llevat del pèrfid Nestori, que no reconeixia el Fill sinó com a home de Déu.»

El papa conjurava els bisbes a allunyar aquest verí serpentí de llur país i mantenir-se fidels a la tradició de Roma i dels Pares; sant Pere i sant Pau parlaven de Jesús com a fill propi de Déu, i a continuació el papa aportava un bon *dossier* de textos dels Pares llatins i grecs: sant Atanasi, sant Gregori de Nazianz, sant Gregori de Nissa, sant Joan Crisòstom, sant Agustí, sant Hilari, sant Lleó el Gran;⁸⁵

«... els bisbes han de servir-se d'aquests textos per a fer retornar al si de l'Església catòlica, apostòlica i romana aquells qui erren en la fe.»

84. Epístola 95 del *Codex carolinus*, en GUNDLACH, *Epistolae merovingici*, I. Generalment hom ha atribuït a aquesta carta la data del 785. Crec que és millor de recular-la una mica, a començament del 786. De la darrera del 785 és el *Tractat* de Beat; en cas d'existir ja la carta, Beat hi hauria fet al·lusió i s'hauria aprofitat de la seva argumentació com a arma immillorable.

85. AMANN, *L'époque carolingienne*, 135, creu que l'aparell patristic grec que utilitza Adrià ací fou extret del que figurava a les actes de la primera sessió del concili d'Efès.

De sant Agustí especialment s'aporten textos de molt de pes contra la terminologia elipandiana.

Aquesta condemnaió papal fallava el plet, però és dubtosa la seva eficàcia, és possible que el seu coneixement restés molt limitat. Només ha estat conservada a França en el *Codex carolinus* i no en coneixem cap menció ni al·lusió posteriors. En aquella època el papat a Occident no solia intervenir mai per pròpia iniciativa, sinó excitat per algun interessat: qui fou el promotor en el present cas? No crec pas que sigui possible d'assenyalar ningú més sinó Beat.⁸⁶ Així com acudia al metropolità i al príncep, és probable que acudís també al papa.

¿Quina seqüència tingueren de fet a Hispània totes aquelles polèmiques i aquestes apel·lacions? Les fonts històriques han estat molt avares a deixar-nos informacions sobre aquest particular; és de creure que, una vegada mort Elipand, cessant d'actuar els factors personals de prestigi i d'amor propi i amb la coacció moral de les repetides condemncions conciliars i papals que s'anaren produint, l'adopcionisme s'aniria extingint dins els àmbits de l'Església mossaràbiga. Una prova és el fet que pels volts de la tercera desena dels segle IX ocupi ja un lloc tan elevat en la jerarquia com la seu arquebisbal de Sevilla un Theudula, que als bons temps de les polèmiques d'Elipand l'havia combatut i àdhuc havia escrit un *Epítome* contra les seves doctrines.⁸⁷

A Astúries restaven encara resquícies d'aquestes doctrines a mitjan segle IX, a judicar per les paraules de Jonàs d'Orleans, que hi estigué.⁸⁸ Però devien tenir poca importància. Altrament, un contradictor d'Elipand que escriví contra ell, un tal Basilisc, fou segurament home de confiança del rei Alfons II *el Cast*, el qual l'envià com a legat a Carlemany l'any 798.⁸⁹ És possible que en les converses del rei franc amb el legat fos tocat el tema de l'adopcionisme, que tant interessava en aquells moments aquest rei. La presència de Basilisc a la cort reial asturiana sembla indicar que, si no Mauregat, almenys el successor Alfons escoltà la crida que Beat havia fet al «príncep de la terra».

86. Les úniques altres persones vistes que haguessin pogut dirigir-se al papa, Elipand o Carlemany, en aquest cas seria absurd de pensar-hi. La designació de Beat seria més evident, si la carta papal s'ocupava solament de l'adopcionisme i no també del cas Migeci-Egila; però, així i tot, es pot pensar si l'una denúncia no servia de coixí dissimulador per l'altra. A més, l'argument per exclusió té molta força.

87. És Àlvar de Còrdova en les seves cartes al seu cunyat Joan de Sevilla escrites per instigar-lo a abandonar les seves simpaties adopcionistes, l'únic que ens dona alguna notícia posterior sobre el tema. Vegeu les obres d'Àlvar en: FLÓREZ, *España Sagrada*, XI, 62-225, o en MIGNE, *Patrologia latina*, 121, cols. 397-556. Àlvar coneixia els escrits de Beat «Libanensis presbyteri»; d'un tal Vicenç, de Basilisc, de Theudula. Vegeu MANITIUS, *Geschichte*, I, 421-425. La carta on es parla de Teodula fou escrita segons el P. Flórez del 820 al 830, i en el tros corresponent diu així: «Eo tempore quo Elipandi lues nostram vastabat provinciam et crudeliter barbarico gladio laethali pectora dissipabat, vester nunc requisitus episcopus Theudula, post multa et varia de proprietate Christi veneranda eloquia tali fine totius suae dispositionis conclusit Epitoma, ut diceret: Si quis carnem Christi adoptivam dixerit Patri, anathema sit. Amen.» Modernament De Bruyne ha descobert un nou adversari mossaràbic d'Elipand que escriuria pels volts del 800, un tal Ibn Hamdon; vegeu la nota en GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiástica*, III, 65.

88. Vegeu més avall, nota III: «cujus discipulos (d'Elipand) apud Astures me aliquando vidisse memini.»

89. ABEL, *Jahrbücher*, 2, pàgs. 151-152. Parla de Basilisc com a autor antiadopcionista Àlvar, en la seva 4.ª carta a Joan de Sevilla; vegeu FLÓREZ, *España Sagrada*, V, 123.

L'ADOPCIONISME EN ELS DOMINIS CAROLINGIS

Segurament coincidiren en el temps les anteriors actuacions d'Elipand amb el traspàs de la comarca urgellesa del domini aràbic al del Regne carolingi. Presidia aleshores la seu d'Urgell el bisbe Fèlix, probablement en el ple de la seva edat, i devia fer anys que regentava la diòcesi. Els bisbes hispànics, en escriure a Carlemany el 794, l'al·ludeixen afirmant que «des de jove edat actua en servei de Déu a les regions pròximes a nosaltres».⁹⁰ Alcuí també exclama: «no vulguis perdre l'esforç d'una vida religiosa que en nom de Crist menares des de la joventut, que no pugui ésser dit de tu: es desficià inútilment».⁹¹ El sentit dels dos textos és clar: feia molts anys que Fèlix exercia amb fervor el seu ministeri a la diòcesi urgellitana. Devia ésser en aquells anys de joventut quan amb ànsia d'apostolat envers els elements aràbics, aleshores encara amos del país, escriví una *Disputació contra un sarrai* que molt temps després Alcuí recercava amb interès per tal d'oferir-la a Carlemany.⁹²

Fèlix, que segurament era català — «natione Hispanus», li diuen els *Annals reials* francs —, era home de vida irreprotxable i de bondat reconeguda, mereixia bé el tracte de baró venerable que li atorga Alcuí.⁹³ La fama de la seva santedat no solament s'espargí en l'espai i arribà ben aviat al nord de França,⁹⁴ sinó que àdhuc es perpetuà en el temps, i fou tingut per tal durant segles a la seva diòcesi.⁹⁵ Sant Agobart explica, poc temps després de la seva mort, que molts seguien les seves idees enduts per l'admiració envers la seva vida exemplar, cosa de la qual es queixa el sant amargament arrencant-li aquest comentari:

«... són molts els qui creient bé es perden per viure malament; ningú, però, que cregui malament no pot salvar-se malgrat que visqui bé.»⁹⁶

90. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I-2 pàg. 120, carta dels bisbes espanyols a Carlemany.

91. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23.

92. A la primavera del 799 Alcuí escrivia a Carlemany: «Disputationem itaque Felicis cum Sarra-ceno nec vidi nec apud nos inventa est; immo nec audivi nomen illius antea. Tamen, dum diligentius quae-sivi, si quis ex nostris famam illius audiret, dictum est mihi, quod apud Leidradum episcopum Lugdunen-sem inveniri potuisset. Quapropter sub festinatione direxi missum nostrum ad praefatum episcopum, si forte ibi invenire potuisset, ut quam citissime vestrae praesentiae dirigeretur.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 172.

93. En la carta a Elipand, escrita el 798. A més de tractar-lo de baró venerable, en la mateixa carta es diu d'ell: «viro scilicet religiosae vitae praecipuo et sanctitate spectabili»; i més avall: «licet praefatus famulus Dei Felix laudibili vita vivat coram hominibus, tamen...» GUNDLACH, *MGH: Epistolae merovingici*, II, núm. 166. Elipand, per la seva banda, diu també de Fèlix: «quem novimus ab ineunte etate caritate summum, pudicum et moribus ornatum.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 182.

94. Alcuí li escriu el 798: «Olim me ipsum, celeberrimam tuae sanctitatis audiens famam, per quemdam ex illis partibus presbyterum tuis sacratissimis ... commendare curavi, et quem tunc solius famae auditu amare gestiebam.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23.

95. «Urgell tingué a Fèlix per un de sos VII bisbes sants: en els episcopologis se li diu sempre *sanctus est*, i en un d'ells s'esborraren aquestes paraules per a escriure-hi, sembla que amb lletra del segle XVII, *haereticus est*. No ens ha d'estranyar aquell renom de què fruï, ja que el propi sant Agobard escrivia: "incauti admirantes vitam predicti Felicis, probanda putant omnia quae dixit", demostració de la rectitud de sa conducta.» NICOLAU D'OLWER, *Fèlix, bisbe d'Urgell*, «Revista de Bibliologia catalana» (Barcelona 1912), pàg. 141.

96. «Non ego hoc doctis et eloquentibus viris ... dico ... sed meis similibus, quibus vere scio expedire ut fidem suam subtilissime corrigant; qui incaute admirantes vitam praedicti Felicis, probanda putant cuncta quae dixit; nescientes quia non ex vita hominis metienda est fides, sed ex fide probanda est vita. Quanquam enim multi bene credentes, male vivendo pereant; nullus tamen male credens, bene vivendo salvatur.» AGOBARD, *Adversus dogma Felicis*, cap. 2, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, col. 34.

A més de sant, però, Fèlix, havia d'ésser savi: això, els seus contemporanis no ens ho diuen: ho hem de deduir de les seves activitats intel·lectuals; llàstima que no puguem valorar l'extensió de la seva erudició ni la profunditat del seu saber per haver-se perdut els seus escrits. L'únic conservat ha estat una carta adreçada als clergues i als fidels de la diòcesi d'Urgell; és la professió de fe subscripta per ell després de l'abjuració dels seus errors al concili d'Aquisgrà del 799; conta les circumstàncies com es produí l'abjuració, exhorta els destinataris a seguir el seu exemple abandonant l'error, a pregar per ell; i insereix els textos patristics, que ell abans desconeixia, «qui nobis prius incogniti erant», i que, no pas per violència — diu —, sinó per la força de la raó, el portaren a canviar d'opinió.⁹⁷ És un escrit redactat sota la fèrula i el control dels seus vigilants, el menys apte, doncs, per a judicar l'autor. Ja set anys abans, el 792, n'havia redactada una altra, d'abjuració, a Roma, de la qual no resta sinó el record, però que tampoc no ens hauria servit de gaire cosa per al coneixement de l'autor; també era escrita «in vinculis».

Altrament, les seves obres polèmiques, les escrites amb tot l'alè del seu esperit i l'ardor de la seva convicció, aquelles en les quals devia exhibir l'agudesa del seu judici i l'amplària dels seus coneixements, i que són les que ens haurien permès de fer-nos una idea cabal de Fèlix com a pensador i com a escriptor, aquestes són — és de creure que irremeiablement — perdudes, segurament destruïdes amb intenció. Llevat de la mencionada *Disputació contra un sarraí*, obra de joventut, el títol de la qual ja insinua vagament el tema apologètic, les altres de les quals és servada memòria eren generalment dedicades a la defensa de l'adopcionisme: una primera carta responent a la consulta que li féu Elipand sobre el tema; uns llibres que, a judicar per la forma com parla més tard la carta dels bisbes hispànics a Carlemany,⁹⁸ en el sentit de requerir-lo per a un arbitratge en la lluita Fèlix-Beat, devien ésser una rèplica al *Tractat apologètic* de Beat i Heteri; el gran llibel doctrinal escrit en ocasió de contestar una carta que li havia adreçat Alcuí; un darrer escrit, redactat clandestinament a l'exili de Lió, en la forma dialogada de preguntes i respostes tan cara als lectors de l'època.

Del gran llibel doctrinal, se'n podria refer aproximadament l'estructura a base dels *Set llibres contra Fèlix* que escriví Alcuí per refutar-lo i que, segons confessa l'autor, segueixen l'ordre de l'obra de Fèlix; com podrien col·leccionar-se'n una multitud de fragments, copiats o extractats en el mateix tractat i en el dels *Tres llibres contra Fèlix* de Paulí d'Aquilea. De l'escrit de Lió podrien també refer-se'n alguns trossos servint-se de la refutació d'Agobard. Aquest treball de la reconstrucció dels escrits de Fèlix hom el proposa encara com a tema als afeccionats catalans.⁹⁹

97. Ha estat sovint publicat fragmentàriament. Una edició íntegra, la millor, és la donada per WERMINGHOFF en *MGH: Concilia*, I, 2, pàgs. 220 ss., segons el còdex de Reims núm. 385, del segle IX.

98. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 120.

99. En part va ésser intentat per J. SPAHN, *Der ewige König und seine Mutter, verteidigt von seligen Alkuin* (Hildesheim 1931). Està en discussió si s'ha conservat una obra doctrinal de Fèlix; fóra un *Liber de variis quaestionibus adversus Judaeos vel plerosque iudaizantes ex utroque Testamento*, que fins ara era tingut per obra de sant Isidor. Heus ací què en diu A. M. MUNDÓ, en la nota 33 del seu treball «Estudis sobre el *De fide de Baquiarí*» (Montserrat 1965): «Sobre la paternitat d'aquesta obra vegeu J. MADÓZ, *Una obra de Fèlix de Urgel falsament adjudicada a san Isidoro de Sevilla*, en «Estudios Eclesiásticos», 23, 1949, pàgs. 147-168. El P. VEGA (que ensems amb E. ANSPACH l'havia publicada en *Scriptores ecclesiastici hispanolatini veteris et medii aevi*, fasc. 6-9, El Escorial, 1940) respongué immediatament: «El liber de variis quaestionibus no es de Fèlix de Urgel», en *La Ciudad de Dios*, 161, 1949, pàgs. 217-268, defensant altra vegada la paternitat isidoriana. MADÓZ insistí a favor de Fèlix: *Contrastes y discrepancias entre el Liber de*

Calia a totes passades que la personalitat de Fèlix, fos considerable perquè donés tot el joc que veurem seguidament i que tingués unes qualitats extraordinàries de captació perquè pogués arribar a formar nuclis importantíssims de partidaris de les seves doctrines a la Septimània malgrat la contra d'elements indígenes de gran valor i tot el pes de l'oposició oficial del Palau.¹⁰⁰ Només aquesta gran personalitat i aquests dots justifiquen que prenguéss una supremacia sobre Elipand — el qual, altrament, acostumava a lloar-lo molt —¹⁰¹ en la consideració internacional, fins al punt que s'anomenés correntment *felicianana* una heretgia que en tot cas era a Elipand a qui devia la paternitat.

Del valor del seu mestratge, cap prova no n'és més patent que la celebritat del seu deixeble, Claudi de Torí. Jonàs d'Orleans, en la seva obra *De cultu imaginum*, ens informa que Claudi era «originari d'Hispania» i que «des de jove fou deixeble inseparable de Fèlix».¹⁰² Crec poder-lo identificar amb l'amic prevere que acompanyava Fèlix a la reunió d'Aquisgrà del 799 i del qual conta Alcuí, en carta al bisbe Arnó de Salzburg, que el Rei volia confiar-lo per a la guarda i el càstig al mateix Arnó, mentre lliuraria Fèlix a l'arquebisbe Riculf de Magúncia, però que, havent abjurat tots dos, foren confiats plegats a l'arquebisbe Leidrad de Lió.¹⁰³ En aquesta ocasió Alcuí deia que l'acompanyant era pitjor que el mestre. Alcuí morí el 804; si hagués pogut viure una vintena d'anys més, s'hauria admirat segurament de l'èxit de la seva predicció. Perquè Claudi féu una carrera brillant i sorollosa. A Lió es captà l'amistat del seu vigilant Leidrad, cultivà la de l'arquebisbe Nebridi de Narbona i, sobretot, la de l'abat Teudemir de Psalmody, possiblement antigues coneixences de quan vivia a Urgell; aprofundí en els estudis, especialment bíblics, i es relacionà amb tanta traça i tant d'encert, que a partir del 811 figurava com a capellà de la cort aquitana del rei Lluís, resident a Chasseneuil i a Ebreuil; a la mort de Carlemany continuà de moment al servei de Lluís a l'escola del Palau imperial, i poc temps després era nomenat bisbe de Torí. Fou des d'ací que aixecà la bandera iconoclasta a l'occident suprimint les imatges de totes les esglésies de la seva diòcesi, atacant el culte a la Creu i les relíquies, combatent els pelegrinatges, i, servint-se de la seva vasta erudició, escriví, en defensa de totes aquestes teories, un llibre *Apologètic*. Calgué a Lluís

variis quaestionibus y san Isidoro de Sevilla, en «Estudios Eclesiásticos», 24, 1950, pàgs. 435-458. Posteriorment, el professor M. C. DíAZ, *De patrística española*, en «Revista española de Teología», 17, 1957, pàgs. 39-43, i en *Index scriptorum latinorum medii aevi Hispanorum*, Salamanca, 1958, pàg. 108, creu poder atribuir el *Liber* a un anònim hispànic de mitjan segle VIII. De tota manera, ni Vega ni Díaz, per a mi, no convencen d'error l'atribució de Madoz a Fèlix d'Urgell. L'argument paleogràfic, que Vega i Díaz semblen desenfocar, més aviat centra l'atenció vers Urgell: el manuscrit Escorial S. I. 17, del final del segle VIII, és d'una lletra visigòtica (no carolina!) característica de la regió pirenaica tant pel seu ductus com pel sistema d'abreviacions continental. (V. el meu treball *El Commicus palimpsest Paris lat 2269 ...* en «Liturgica I (Scripta et Documenta, 7)», Montserrat, 1956, pàgs. 163 i 173). Fins podria tractar-se d'un manuscrit copiat sota els ulls de l'autor. El fet que només es conservin dos altres manuscrits d'aquesta obra i tots dos copiats a França, on va ésser jutjat Fèlix, i on Alcuí en conegué els escrits, fan més plausible l'opinió de Madoz. Tampoc l'argument, molt fort, de l'ús del mot «liniare» en el *Liber* i en Fèlix, tal com ja li retreia Alcuí, no em sembla que hagi estat rebutat.»

100. De vint mil conversos, entre els quals bisbes, sacerdots, monjos, poble, homes i dones, parla Alcuí en una carta al bisbe Arnó de Salzburg, DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 208. Caldria entendre en tot cas com a feligresos dels bisbats corresponents els bisbes conversos.

101. «... quem multum laudare soles», diu Alcuí a Elipand, referint-se a Fèlix en l'obra *Adversus Elipandum Libri IV*, en el lib. I, cap. 16.

102. MIGNE, *Patrologia latina*, 106, col. 310.

103. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini* II, núm. 207.

el Piadós mobilitzar un concili a París, l'any 825, per tal d'aturar el camí de l'heretgia, mentre eren destacats a combatre'l Dungal, el monjo anglès de Saint-Denis, el català Agobard, nou bisbe de Lió, i Jonàs, el bisbe d'Orleans, àrbitre en aquells moments de la cultura franca. Dungal dedicava la seva obra de refutació a l'emperador Lluís i al seu fill i co-regent Lotari, suplicant-los que volessin en socors de l'Església i que castiguessin més severament encara que no ho havien fet amb el mestre aquest deixeble de Fèlix, ja que no solament era el seu igual, sinó que encara el sobrepassava en maldat: era la cua de la serp que xiulava contra la unitat de l'Església.¹⁰⁴

Ens hem permès aquesta digressió per acabar de situar espiritualment, a través del deixeble «inseparable», el seu mestre, el nostre Fèlix d'Urgell. Que encara que visqués «penjat a les muntanyes»¹⁰⁵ d'aquella «Orgellis... civitas in Pyrenei montis iugo sita», com creuen haver d'explicar els *Annals reials* per referir-se a un racó de món,¹⁰⁶ portava dintra seu el pes d'una tradició cultural tan forta com la de l'Església visigòtica, pes que inclinava Alcuí a demanar l'ajut de les grans figures intel·lectuals del temps per a plantar-li cara: «ego solus non sufficio ad responsionem».¹⁰⁷

I bé: és aquest bisbe Fèlix d'Urgell a qui acudí Elipand sol·licitant la seva alta adhesió en la lluita desfermada contra els asturians. Els *Annals reials* expliquen el fet: «havent Elipand, bisbe de Toledo, consultat per carta al bisbe Fèlix d'Urgell què calia opinar sobre la humanitat del senyor nostre Jesucrist, i si quant a home calia creure'l i anomenar-lo fill de Déu adoptiu o bé propi, no solament es pronuncià incautamente i sense consideració per l'adoptiu, contra la tradicional doctrina de l'Església catòlica, sinó que àdhuc procurà de defensar aquest funest criteri amb tota pertinàcia escrivint uns llibres que adreçà a Elipand».¹⁰⁸

Aquesta notícia dels *Annals reials* suscita diverses qüestions: època del fet, caràcter i intenció de la consulta.

Els *Annals* la consignen a l'any 792, però la data es refereix, no pas a la consulta, sinó al concili de Ratisbona que en fou una llunyana conseqüència; la notícia de què parlem, la donen com un antecedent informatiu. El P. Villanueva la suposa més vella de deu anys, cap al 782, anterior al *Tractat* de Beat i Heteri i a la butlla d'Adrià I;¹⁰⁹ Nicolau d'Olwer, altrament, opina que precisament la consulta fou en reacció de l'oposició dels asturians i el papa.¹¹⁰ La suposició del P. Villanueva és doblement impossible, perquè el 782, ni havia aparegut l'adopcionisme com a tema de controvèrsia, ni encara Elipand no era bisbe de Toledo; confirma la raó de l'opinió de Nicolau el fet que ni Elipand en la carta a Fidel, ni el papa en la seva epístola, no fan cap al·lusió a una adhesió doctrinal de Fèlix, essent que tots dos es preocupen de consignar la del bisbe Ascàric, evidentment menys significativa; si la de Fèlix hagués existit, no s'haurien pas descuidat de reportar-la. Ens inclinem a creure que la consulta es féu poc

104. Vegeu, sobre Claudi de Torí, *Histoire littéraire de la France*, IV, 223 i 257; EBERT, *Histoire de la littérature*, II, 248-256; MANITIUS, *Geschichte*, I, 390-396. Les obres de Claudi, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, cols. 615-918.

105. Frase despectiva d'Alcuí en la carta a Elipand, DÜMMLER *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 166.

106. *Annals reials francs*, a l'any 792. Vegeu el text més avall, a la nota 115.

107. Cartes d'Alcuí a Carlemany, DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núms. 148 i 149.

108. *Annals reials francs*, a l'any 792, en la segona redacció. Vegeu el text més avall, a la nota 115.

109. VILLANUEVA, *Viage literario*, X, 22.

110. NICOLAU D'OLWER, *Fèlix d'Urgell*, 96

temps després de la butlla papal, és a dir, entrat el 786 i de tota manera abans del 790.

Quin caràcter tenia la consulta? Aquesta pregunta té un interès històric perquè la notícia dels *Annals* ha estat interpretada per diversos comentaristes en el sentit que Fèlix fou el primer formulador de l'heretgia adopcionista. Ja hem vist com els fets contradiuen una interpretació semblant. Al meu entendre, la consulta no devia tenir de consulta sinó la fórmula entre cortesa i diplomàtica, per l'estil d'allò que més tard serà la carta dels bisbes hispànics a Carlemany, que ja analitzarem, i que feia preguntar a aquest si havien volgut més aviat ensenyar que ésser ensenyats. Crec que Elipand, en el cas de Fèlix, com anteriorment en el del bisbe Ascàric, més que no pas consultar, allò que feia era captar l'adhesió a unes doctrines que ell donava ja formulades. A Fèlix no li calia sinó atorgar la conformitat, i a això es limità de moment; fou després, possiblement a conseqüència d'insinuacions formulades per Elipand en el curs d'una relació amical nascuda a l'impuls de la primera convergència, quan Fèlix devia aportar, amb la redacció dels llibres dels quals se'ns parla, el cabal de la seva ciència a l'estructuració doctrinal de l'adopcionisme.

Per què Elipand cercà la col·laboració de Fèlix? És natural que la finalitat perseguida per Elipand en la seva gestió epistolar prop de Fèlix fos de reforçar la seva posició en la lluita contra els asturians i altres possibles dissidents, sobretot després de l'atac papal; però aquesta era la finalitat genèrica: específicament, acudir a Fèlix era justificat no solament per la gran autoritat moral d'aquest bisbe que amb la seva adhesió havia de proporcionar un contrafort importantíssim a la posició discutida de l'arquebisbe toledà, sinó molt especialment per la situació especial política en què es trobava Fèlix després del traspàs de la seva diòcesi dels dominis aràbics al Regne franc. Així com la separació política d'Astúries amenaçava de convertir-se també en separació religiosa, desintegrant la unitat jurisdiccional de l'Església hispànica presidida per Toledo, la incorporació de diòcesis tarragonines al Regne franc emmenava igualment el perill que quedessin seccionades d'aquella gran unitat, com ja havia passat amb tota la província narbonesa; i, bé que la pèrdua d'aquesta era més passadora atesos els seus orígens gàl·lics, la de les diòcesis tarragonines era una ferida en la carn viva de la unitat hispànica. Elipand, en estrènyer les relacions amb el bisbe d'Urgell, en captar-lo sobretot per a les seves doctrines que començaven a prendre un caient d'hispanisme enfront de l'Església catòlica representada pel papa, assegurava el manteniment de la jurisdicció toledana, a despit dels canvis polítics; era una directiva que els seus successors negligiren.

És un aspecte, aquest de l'adaptació a la geografia política de la geografia eclesiàstica, que els historiadors han negligit sovint de considerar amb evident error, perquè en general ha estat d'elaboració difícil i ha portat en la vida dels pobles moltes reaccions; nosaltres en el present llibre tindrem ocasió de relatar diversos conflictes importants que no tingueren altra causa que aquells problemes d'adaptació, i en el cas que ara tractem és incompreensible que mai cap historiador no hagués posat esment en la importància d'aquest procés d'adaptació i en les seves conseqüències.

No solament Elipand podia retenir les diòcesis tarragonines a base de la compenetració amb Fèlix, sinó que, assolint, com assolí, la seva col·laboració activa, podia intentar la reconquesta jurisdiccional de la província narbonesa de poc perduda. L'intent de fer-ho fou ben manifest; tan clar i tan públic, que una generació més tard, encara, Jonàs d'Orleans podia explicar-ho aproximadament:

«... en temps del piíssim i invictíssim august Carles, de santa memòria, un bisbe de la ciutat d'Urgell, Fèlix de nom, infeliç de fets, adherit al criminal error d'Elipand, bisbe de la ciutat de Toledo, s'atreví a predicar que, segons la humanitat, el Fill de Déu no era propi, sinó adoptiu. I tots dos plegats infectaren la major part d'Hispània amb aquesta doctrina virulenta. Després, volent imitar l'actuació dels apòstols de Crist..., cada un d'ells per separat intentà d'imbuir la seva insana doctrina a diverses províncies. Elipand a Astúries i Galícia... Fèlix, després d'haver propinat molts glops de la seva pestífera beguda a Septimània, en volgué encara propinar en tant que pogué a la Gàl·lia i a la Germània.»¹¹¹

La realitat, però, era que Astúries i Galícia i Septimània no eren per a Elipand regions noves a conquerir, sinó regions que s'escapaven i que calia reconquistar.

Les gestions d'Elipand prop de Fèlix no devien passar desapercebudes a França, ni la seva intenció. També allí, i per les mateixes raons capgirades al revés, els convenia de captar-se l'amistat de Fèlix. S'encarregà de la gestió Alcuí, aleshores ja personalitat importantíssima al Palau reial, i és la primeva vegada que pren contacte amb Fèlix i amb tot el problema de l'adopcionisme hispànic en el qual ha de lluir com a figura preminent.

S'ha conservat la carta d'Alcuí a Fèlix, sense data, que el seu editor Dümmler atribueix amb encert al 789, que ha d'ésser anterior al 790, quan Alcuí se'n tornà a Anglaterra, i que de tota manera pertany al moment que Elipand tractava de captar Fèlix i abans que aquest s'hagués llançat amb els seus llibres al camp obert de la lluita. Alcuí li diu que, malgrat que no el coneix personalment, sap per tercers de la seva pietat; per això gosa encomanar-se a les seves oracions i a les dels seus fidels, no pas mogut pels mèrits propis, sinó esperançat de les bones referències que té d'ell. Manteniu-vos i lluiteu virilment pel Crist, ja que no el qui començarà, sinó el qui perseverarà fins a la fi serà salvat. Més us escriuria, si no fos superflu de predicar virtuts a aquells a qui em cal pregar que intercedeixin pels meus pecats. Què més? Us demano i torno a demanar que m'accepteu amb amistat fraternal en la comunió de les vostres oracions. I que Déu us remuneri acceptant-vos a vosaltres en la glòria eterna del seu regne.¹¹²

La carta, com veiem, és purament introductòria, una sol·licitud a l'amistat. En una altra carta, escrita anys més tard, diu que sol·licità aquesta amistat, per mitjà d'un prevere del país, mogut per la fama cèlebre de la seva santedat, puix que li plaia l'amistat amb gent

III. «Disertissimos viros et eloquentissimos atque catholicae et apostolicae fidei invictissimos defensores Hispaniam protulisse, manifestum est ... Ut igitur caeteros omittam enersit ex eadem Hispania, tempore sacrae memoriae Caroli piissimi atque invictissimi augusti, quidam Felix nomine, actu infelix, Urgelitanensis civitatis episcopus, qui juncto suo sceleratissimo errori Eliphanto Toletanae urbis episcopo, secundum humanitatem non esse proprium Filium Dei, sed adoptivum praedicare ausus est. Et hac virulenta doctrina, uterque Hispaniam magna ex parte infecit. Deinde apostolorum Christi actus imitari videri volentes, cum ipsi non apostoli Christi, sed praecones essent hostis antiqui, unusquisque separatim diversas provincias, eadem sua insana doctrina imbuendas, appetivere.

Eliphantus scilicet Asturias et Galliciam, cujus discipulos apud Astures me aliquando vidisse memini, quos et catholicorum virorum regionis illius, qui eorum vesanae doctrinae secundum sanam doctrinam rationabiliter retinebantur, relatu, perspicuitatisque meae probatu, secundum eorum actum et habitum, certissimos antichristos esse liquido deprehendi: manifeste cernens in illis illud beati Ambrosii compleri: Habitus mentis in corporis statu cernitur. Et illud cujusdam: Frons hominis propriae mentis depromit amicum. Qualis vultus erit, talia corda gerit. Quibus verissime et apertissime cognitis, et quia jam secundum apostolicum praeceptum, ut ab eadem sua erronea praedicatione desisterent, admoniti fuerant, et tamen in eodem errore permanebant, ut haereticos devitavi. Porro idem Felix, cum multis apud Septimaniam eundem haustum pestiferum propinaverit, eum tamen Galliae, Germaniaeque, quantum in illo fuit, propinare voluit.» Tractat *De praedestinatione* en MIGNE, *Patrologia latina*, 106, col. 310.

112. DÜMMLER, *MGH : Epistolae karolini*, II, núm. 5. Carta d'Alcuí a Fèlix d'Urgell, del 789.

famosa.¹¹³ La frase és sens dubte una al·lusió a la primera carta i sembla voler recalcar que havia estat escrita desinteressadament, sense una segona intenció. Això no obstant, coneguda per nosaltres la situació de les coses, aquella frase sobre la perseverança ens sona una mica reticent, i no dubtem que la gestió inicial d'Alcuí anava encaminada a captar-se Fèlix per apartar-lo de la influència d'Elipand.

La gestió no tingué èxit; no sembla pas que la carta d'Alcuí arribés a obtenir resposta; altrament, Alcuí marxà aleshores cap al seu país d'Anglaterra, absorbit per altres ocupacions. Fèlix, al moment d'escollir, se sentí més lligat a l'ancestral tradició visigòtica que no a l'afalac de les sol·licituds franques. La melosa cortesia d'Alcuí no assolí de desbancar l'adusta severitat d'Elipand.

I Fèlix escriví els llibres que havien de caracteritzar-lo com a capdavanter de l'heretgia adopcionista dins l'àmbit del món occidental cristià;¹¹⁴ ni a França ni a Itàlia no tenien les orelles acostumades, com a l'Església visigòtica, al mot adopció; no és estrany, doncs, que se sentissin ferits pel seu so de novetat. Ni que produís escàndol el fet que un bisbe, amb jurisdicció sobre terres que pertanyien al rei franc, gosés fer-se campió de tals novetats perilloses. Carlemany, conscient de la missió tutelar religiosa que li corresponia d'exercir sobre tot el Regne, es cregué obligat a intervenir-hi; per això convocà el concili de Ratisbona, on havia d'ésser examinat l'afer, i condemnat i obligat a abjurar el bisbe d'Urgell.

Són diverses les fonts històriques que han conservat el record del concili de Ratisbona i les cerimònies de Roma que en foren la continuació; supleixen en part la sensible manca de les actes conciliars. Les quatre fonamentals són: 1.ª, la narració continguda en els *Annals reials francs*, sota l'any 792, en les dues versions;¹¹⁵ 2.ª, l'explicació d'antecedents continguda

113. «Olim me ipsum, celeberrimam tuae sanctitatis audiens famam, per quendam ex illis partibus presbyterum tuis sacratissimis ... commendare curavi, et quem tunc solius famae auditu amare gestiebam.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23.

114. No hi ha cap notícia que permeti de precisar el moment de la publicació per Fèlix dels llibres que en defensa de l'adopcionisme adreçà a Elipand segons els *Annals reials*. Hagué d'escaure's com a dates extremes entre el 789, any de la reunió del cèlebre concili d'Aquisgrà, que si hagués pres volada l'assumepte, se n'hauria ocupat, i el 792, any del concili de Ratisbona; m'inclino a una data aproximada a la darrera perquè crec que la reacció reial no devia trigar a produir-se després del coneixement del fet. Una indicació més precisa, l'hauria donada la data del concili de Narbona, del 788 o del 791, si fos autèntic. Aquest concili segons les suposades actes (DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 9), condemnà ja l'adopcionisme en presència de Fèlix; s'ocupa de la jurisdicció de Narbona sobre la diòcesi d'Ausona i d'uns plets de límits diocesans de Narbona. Els autors antics, BALUZE i MARCA (*Marca Hispanica*, cols. 343-344), historiadors del Languedoc, (DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, I, 887-891) el donen com a autèntic; modernament hi ha hagut una tendència a creure en l'autenticitat del concili, rebutjant, però, com una interpolació, ço que es refereix a l'examen i a la condemna de les doctrines de Fèlix d'Urgell, així HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1025-1027, i AUZIÀS, *L'Aquitaine carolingienne*, 38-40. És inexplicable com una tria d'erudits tan eminents no s'hagin adonat que es tracta d'una invenció, de cap a peus, feta a la darrera del segle XI amb la finalitat de defensar certes pretensions narboneses, especialment donar un títol jurídic als drets metropolitans sobre les diòcesis catalanes en un moment que aquestes anaven a emancipar-se fent reviure la província tarragonina. Els falsificadors ho veien clar; era amb la condemna i la destitució de Fèlix que s'havia obert la situació especial que ara anava a tancar-se.

115. «792 — Natalem Domini et pascha in Reganesburg. Heresis Feliciana primo ibi condemnata est; quem Angilbertus ad praesentiam Adriani apostolici adduxit, et confessione facta suam heresim iterum abdicavit.» «792 — Orgellis est civitas in Pyrinei montis iugo sita, cuius episcopus nomine Felix, natione Hispanus, ab Elipando Toleti episcopo per litteras consultus, quid de humanitate salvatoris Dei et domini nostri Iesu Christi sentire deberet, utrum secundum id quod homo est, proprius an adoptivus Dei filius credentus esset ac dicendus, valde incaute atque inconsiderate et contra antiquam catholicae ecclesiae doctrinam adoptivum non solum pronunciavit, sed etiam scriptis ad memoratum episcopum libris, quanta

en les actes del concili celebrat a Roma per l'octubre de 798 sota Lleó III;¹¹⁶ 3.ª, l'al·lusió dilatada que hi fa Alcuí en el seu tractat *Contra Elipand*;¹¹⁷ 4.ª, la referència succinta de Paulí d'Aquilea en la seva obra *Contra Fèlix*.¹¹⁸ És curiós i inexplicable que els *Annals d'Anià* no diguin un mot ni del concili de Ratisbona ni de l'abjuració a Roma, més que més havent participat l'abat Benet en el primer i, crec jo, en forma molt activa; els *Annals* envesteixen per primera vegada l'afer de Fèlix l'any 794 amb ocasió del concili de Frankfurt i suposen, ben equivocadament, que tot just aleshores arribà a orelles de Carlemany l'existència de l'heretgia.

Explicarem ara, concordant i resumint aquestes fonts, les notícies que tenim sobre el desenrotllament de l'afer.

Carlemany es trobava ja a Ratisbona, a Baviera, sobre el Danubi, pel Nadal de 791,

potuit pertinacia, pravitate intentionis suae defendere curavit. Huius rei causa ductus ad palatium regis — nam is tunc apud Reginum Baiuariae civitatem, in qua hiemaverat, residebat — ubi congregato episcoporum concilio auditus est et errasse convictus; ad praesentiam Adriani pontificis Romani missus ibi etiam coram ipso in basilica beati Petri apostoli heresim suam damnavit atque abdicavit. Quo facto civitatem suam reversus est.» *MGH: Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Annales regni Francorum* (Hannover 1895).

116. «In primis namque in Ratisbonensi concilio, quod per iussionem praefulgidi et orthodoxi filii nostri domini Caroli magni regis actum est, confessus est se ex ipsa herese male dixisse et in ipso conscripsit concilio, anathematizans qui ausus fuerint dicere filium Dei dominum nostrum Iesum Christum adoptivum secundum carnem esse. Et iterum sub sanctae recordationis praedecessore nostro domno Hadriano papa, directus a domno Carolo praefulgido magno rege, ipse miserimus hereticus, infelix episcopus, doctus ab eodem almo praesule, fecit illum orthodoxum in vinculis libellum, anathematizans et confirmans inter cetera nequaquam filium Dei adoptivum esse, sicut dixerat, sed "proprium et verum dominum nostrum Iesum Christum filium Dei confiteor". Unde et ipsum orthodoxum suum libellum super sacrosancta Dei mysteria in nostro patriachio ponens iuravit sic tenere et confiteri. Et iterum in confessione super corpus beati Petri apostoli ipsum ponens orthodoxum suum libellum similiter et illic iuravit nequaquam se dicere audere adoptivum, sed "proprium et dilectum filium Dei teneo et confiteor". Et postmodum transgressus legem Dei excelsi fugiens apud paganos consentaneos perjuratus effectus est.» Actes del concili romà de Lleó III, octubre 798, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 202.

117. «Antequam ego, eodem sapientissimo rege Carolo iubente, venissem in Franciam, haec eadem vestri erroris secta, eodem glorioso principe praesidente, praesente Felice, quem multum laudare soles, vestrae partis tunc temporis defensore, ventilata est in celeberrimo loco, qui dicitur Raiginisburg, et synodali auctoritate sacerdotum Christi, qui ex diversis christiani imperii partibus convenerant, aeterno anathemate damnata: imo et a beatae memoriae Adriano papa, qui tunc temporis sanctae Romanae Ecclesiae apostolica auctoritate rexerat sedem, funditus exterminata; donec idem Felix infeliciter ad vestras refugiens partes sopitos infidelitatis cineres, vobis exhortantibus, resuscitare intendit.» *ALCUI, Adversus Elipandum libri IV*, lib. I, cap. 16, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

118. «Conqueritur de Felice faedifrago concilii quibus et Carolus Magnus et ipse Paulinus inter fuerunt. His ita digestis, operae pretium duximus de genere transeundo ad speciem, ac de generalis consortii communionem ad proprii remeare juris privilegium. Agrediamur ergo, divinis per omnia suffulti praesidiis, hunc pudoris inscium virum, quem palaestrae jamdudum devictum certamini, gerendarum rerum qualitas efficaciter certis approbat documentis. Nunc autem temerario ausu, nescitur cujus instintu [*al*, *intinctu*], rediviva reparare nititur bella. Oblitus praeterea foederis jurisjurandi quod cum Deo pepigerat, candidis millium angelorum circumfusus catervis. Sed neque humanae, ut puto, militiae huic spectaculo defuit multitudo. Praesertim cum in conspectu venerandi principis ventilaretur hujuscemodi controversiae quaestionis. Nam tactis sacrosanctis Evangelis, jurejurando protestatus est, quemadmodum tunc temporis sincerissimae fidei exigente censura, suppresso silentio obscurae obmutuit garrulitas disceptationis: nullius unquam deinceps, nullo quolibet titulo quidam [*forte*, *quidquam*] refragativo molimine revolvere quaestionis; sed in ea, cui consenserat, fidei regula sponndit se perpetua immutabilitate mansurum. In hoc quippe gymnasticae disputationis conflictu contigit etiam humilimae nostrae parvitatibus personaliter praesentiam adfuisse. Proh dolor! heu! quam terribile sonat quod dicitur! Foedus cum Deo percussum, quod impune irritum non transcucurrit humanae praesumptionis audacia usurpativa conqueritur fraude resolutum. Sed haec divini sunt arbitrii reservanda iudicio.» *PAULI D'AQUILEA, Contra Fèlix*, lib. I, cap. 5, en MIGNE, *Patrologia latina*, 99, cols. 335-336.

de retorn de la campanya contra els àvars. Ací degué rebre la visita de l'infant rei Lluís amb els seus consellers que venien a donar-li compte de la marxa dels assumptes del regne aquità; és aleshores que degueren informar-lo de la posició agressiva de Fèlix, el qual, no solament s'havia adherit a l'adopcionisme d'Elipand,

«... sinó que procurà de defensar aquest funest criteri amb tota pertinàcia escrivint uns llibres que adreçà a Elipand.»¹¹⁹

Aprofitant la reunió celebradora de l'assemblea ordinària del regne, Carlemany convocà els bisbes a concili per al mateix lloc i la mateixa data. Les reunions degueren celebrar-se al palau reial de Ratisbona a la darrerria de juliol i als primers dies d'agost del 792.¹²⁰ Les presidia Carlemany en persona, i entre els assistents «vinguts de les diverses regions de l'imperi cristià»¹²¹ hi havia el cèlebre Paulí, patriarca d'Aquilea, considerat a la cort de Carlemany com la major autoritat teològica dels Regnes, i Benet, l'ardent abat fundador d'Anià, que ja coneixem. Fèlix també hi era: «praesente Felice» diu Alcuí; però els *Annals reials* parlen més clarament, usen el mot «ductus», portat, conduit:

«... conduït per aquesta raó (la propaganda adopcionista) al palau reial on residia el rei i era congregat el concili dels bisbes, fou escoltat i convicte d'error.»

No es tractava pas, doncs, d'una compareixença voluntària, sinó forçada. Sospito que el conductor fou l'abat Benet i que amb aquesta gestió renovà, ja en un pla d'home de confiança, el contacte amb la casa reial, que havia abandonat feia una vintena d'anys cridat per la vocació religiosa, mentre inaugurava ara una de les activitats que ocuparien una part important de la seva vida, la lluita contra l'adopcionisme:

«... «no puc silenciar — diu el seu biògraf Ardó Esmaragde — que, com per aquell temps la perversa doctrina felicianiana envaís gairebé tota aquella província, escapà gràcies a Déu, il·lès a la perfídia del pestífer error, i amb el seu esforç li arrabassà molta gent, no solament entre els humils, sinó adhuc entre els bisbes de l'Església; i sovint combaté amb les armes de la seva controvèrsia contra la doctrina nefanda.»¹⁻²

Portat, doncs, Fèlix davant el concili, fou escoltat i convençut d'error. Paulí d'Aquilea degué aquí pontificar per primera vegada contra l'adopcionisme, i, com veurem, agafà afecció al tema; els bisbes decretaren condemnada amb etern anatema la doctrina adopcionista, i Fèlix confessà haver-la sostinguda equivocadament i subscriuí una declaració anatematitzant

119. *Annals reials francs*, vegeu la nota 115.

120. El 27 de juliol, Benet d'Anià rebia personalment un precepte reial: MUHLBACHER, *Regesta*, a l'any 792. El 4 d'agost el Rei concedia un privilegi a Paulí d'Aquilea per a la seva església: ABEL, *Jahrbücher*, II, 29 ss. Tant Benet com Paulí eren, doncs, presents al concili, i devia ésser durant la celebració d'aquest que recollien aquests preceptes. Quant al lloc precís de celebració els *Annals reials* diuen: «... ad palatium regis ... ubi congregato episcoporum concilio...»

121. ALCUÍ, *Contra Elipand*, vegeu la nota 117.

122. «Nec illud silendum puto, quia cum pene provinciam illam eodem tempore perversum Feliciani invaserit dogma, hic ab omni pestifero perfidiae errore illaesus ope divina intus evasit, multosque, non solum infimos, verum etiam praesules Ecclesiae suo eripuit studio, et adversus nefandum dogma veris disputationum jaculis armatus saepe congressus est.» *Vita sancti Benedicti Anianensis*, prgf. 17, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss.

pel seu cantó tot aquell qui digués «que nostre senyor Jesucrist, segons la carn, era fill adoptiu de Déu». Jurà, encara, sobre els sants Evangelis que no tornaria a reproduir la seva doctrina errònia, sinó que restaria constantment lligat a la regla de fe a la qual en aquell moment s'adheria. Tot seguit foren cremats molts llibres de Fèlix i d'Elipand.¹²³

Els *Annals*, igual que les actes conciliars de Roma del 798, fan constar que era la primera vegada que era condemnada l'heretgia; en seguirien diverses altres. També era la primera abjuració de Fèlix, i no fóra pas l'última; aquesta era clarament filla de la coacció, talment, que, malgrat la seva confessió i la seva promesa, Fèlix no fou pas alliberat; conduït per Angilbert, el propi gendre, per mà esquerra, de Carlemany, era portat ara per ordre d'aquest a Roma, a disposició del papa Adrià.

Un cop ací i estant en presó, adoctrinat pel papa, escriví un llibel ortodox anatematizant, entre altres coses, que el Fill de Déu fos adoptiu, com havia sostingut, i confirmant que «reconeixia que nostre senyor Jesucrist era veritable i propi fill de Déu». Aquest llibel fou posat sobre l'altar de la basílica patriarcal del Laterà, i Fèlix hi jurà reconèixer-lo i mantenir-lo; encara, portat el llibel al Vaticà a l'altar de la confessió i dipositat sobre el cos del beat apòstol Pere, novament aquí jurà Fèlix de no usar més el mot adoptiu, sinó «creure i confessar propi i dilecte el Fill de Déu».¹²⁴ El llibel no ha estat conservat, però devia ésser semblant al que firmà set anys més tard el mateix Fèlix a Aquisgrà i que ja tindrem ocasió d'analitzar.

Fets tots aquests juraments, el papa i el Rei degueren creure's prou garantits per a posar Fèlix en llibertat i permetre-li el retorn a la seva diòcesi d'Urgell, més que més la regió estant sotmesa al domini reial franc; el deixaren, doncs, tornar-se'n lliurement. Els *Annals reials* constaten que Fèlix se'n tornà a la seva ciutat. Però per les repetides actes del concili romà i per l'obra *Contra Elipand* d'Alcuí, ens assabentem que, fos de seguida o més tard, no s'aturà ací, sinó que, traspasant la frontera de la Hispània, s'internà en els dominis aràbics. Bon cop allí, prevalent-se de la tolerància dels sarraïns, «paganos consentaneos», retornà a les seves antigues doctrines herètiques. Alcuí suposa que obrà d'aquesta forma instigat per Elipand; és possible, bé que no crec pas que li calgués instigació d'altri; l'experiència dura que havia fet del règim carolingi el devia naturalment inclinar, sense necessitat de gaires pressions amicals, a protegir-se sota l'ampla tolerància del règim aràbic per a reprendre la seva llibertat espiritual.

EL CONCILI DE FRANKFURT

És probable que la condemnaió de l'adopcionisme decretada en el sínode de Ratisbona del 792, i en certa manera confirmada pel papa Adrià en els actes d'abjuració de Fèlix a Roma, hagués donat un nou alè als partidaris de Beat en el regne d'Astúries; d'altra banda, la pressió que hom devia fer a la diòcesi d'Urgell i comarques veïnes per part de les jerarquies episcopals

123. MÜHLBACHER, *Regesta*, a l'any 792 i amb referència als *Annals Màxims*. Els exemplars cremats devien haver estat requisats a Urgell i comarques pròximes, probablement gràcies a l'activitat de Benet d'Anià. És possible que se salvessin obres alienes al tema adopcionista, com la de controvèrsia antimusulmana que cercava més tard Alcuí, com la de controvèrsia antijueva a la qual fa referència la nota 99.

124. Narració inclosa en les actes del concili romà del 798; vegeu el text, nota 116. També la donació al patrimoni de sant Pere feta per Carlemany, escrita i firmada, de primer fou posada sobre l'altar, i hi fou jurada, i després fou dipositada a la confessió de sant Pere, amb ocasió del primer viatge del Rei a Roma l'any 774; vegeu AMANN, *L'époque carolingienne*, 56.

i monacals narboneses contra els partidaris de Fèlix, pressió, pel que sembla, inspirada o àdhuc ordenada per la casa reial, devia produir el seu efecte desmoralitzador entre aquells partidaris.

Tot plegat suposava per a l'Església hispànica i per a Elipand, que la representava, no solament la pèrdua d'unes zones geogràfiques que li pertanyien per una tradició secular — les províncies gallega i narbonesa i uns territoris als extrems a llevant i a ponent de la tarragonesa —, sinó també una disminució de prestigi dins el conjunt de l'Església universal.

Aquestes circumstàncies adverses portaren Elipand a prendre una decisió extrema, a reaccionar amb força contra una situació que, en cas de prosperar, podia conduir a una asfíxia lenta de l'Església visigòtica. Probablement, a la darrera del 793 reuní un concili per prendre els pertinents acords en aquest sentit; no en tenim cap testimoniatge històric, però unes cartes que ara examinarem, encapçalades a nom de tots els bisbes hispans, fan suposar que foren fàcilment avalades per l'acord d'una reunió conciliar. De tota manera, aquestes cartes en llur text i en la iniciativa de llur tramesa, ja que no en l'aprovació col·lectiva, deuen ésser obra personal d'Elipand — així ho afirma una carta posterior del papa Adrià —,¹²⁵ que no era l'arquebisbe home per a deixar-se imposar directrius pels seus companys d'inferior jerarquia.

De fet, tot el que ha estat conservat és una carta dels «bisbes i tots altres fidels d'Espanya» adreçada als germans de la Gàl·lia, d'Aquitània i d'Àustria,¹²⁶ i una altra carta lligada amb l'anterior i dirigida a Carlemany, sota l'encapçalament, diplomàticament imprecís, «domino inclito adque glorioso diversarum gentium principi...».

Exposem, doncs, aquestes dues cartes i procurarem, després, d'analitzar-ne la significació.

Per la primera d'elles,¹²⁷ dirigida, com dèiem, als bisbes de la Gàl·lia, d'Aquitània i d'Àustria, els hispànics comencen anunciant com ha arribat a llur coneixement la trista i funesta nova que el llenguatge d'escurçó i la pudor de sofre dels errors del nefand prevere asturià, per antífrasi anomenat Beat, fals crist i fals profeta, ha infectat llurs cors, particularment amb la doctrina que el Fill de Déu no havia estat adoptat carnalment ni en tant que home, i que no havia pres de la Verge una forma veritable i real «nec veram ex Virgine visibilem formam susceperit». Nosaltres professem — diuen — amb els Sants Pares, i en contra d'aquests errors, que aquell que és engendrat del Pare de tota l'eternitat és el seu Fill veritable, de la mateixa substància que ell, etern com ell; no és el seu fill adoptiu, és el Fill de Déu «non adoptione sed genere, neque gratia sed natura», i a la fi dels temps aquest Fill ha pres de la Verge i per a la salut dels homes un cos visible. Creuen amb els Pares que fou «factus ex muliere, factus sub lege, non genere esse Filium Dei, sed adoptione...». Recolzen llur doctrina en sant Hilari, sant Ambrós, sant Agustí i sant Jeroni, en els Pares hispànics sants Isidor, Fulgenci,

125. Carta del papa Adrià a's bisbes espanyols del 794, WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 122. El papa li diu, referint-s'hi: «...reperta sunt in eodem pseudosyllabo perquam plurima cum auctore suo Elipando, Toletanae sedis archiepiscopo, redarguenda».

126. Àustria és el nom que donaven a la regió oriental del Regne franc, que els historiadors anomenen comunament Austràsia.

127. Publicada per primera vegada per Froben en la seva edició de les obres d'Alcui a base d'una còpia que li trameté Mayans, segons un còdex de Toledo del segle XI. Vegeu WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. III.

Eugeni, Ildefons i Julià, en la litúrgia visigòtica, i citen molts passatges de la Bíblia. Es defensen de l'acusació d'ensenyar dues persones en Crist i, servint-se textualment de paraules de sant Agustí, defineixen la doctrina ortodoxa de la unitat de persona i dues natures. Després de mostrar que l'expressió d'«adoptio» no tenia res de sorprenent ni de blasfematori, comparen Beat al maniqueu Faust i a Migeci; i fent un paral·lel de Beat i Migeci expliquen les aberracions en què suposen caiguts tots dos. Continua l'anatema contra Bonosi, Sabeli, Arri, Manes, el concupiscent Beat, «l'onagre Eteri doctor de les bèsties», que neguen que el Fill de Déu considerat en la seva forma d'esclau hagi pres carn. Exhorten finalment els bisbes gal·licans que comuniquin aquesta carta al gloriós príncep Carles perquè judiqui, que procurin amb prudència de conservar la pau i que si pensen de manera diferent d'ells els mostrin la raó a fi que la llum de la veritat i els raigs del dogma il·luminin les nostres ànimes perquè la caritat de Crist romangui en nosaltres i no siguin dividides per la llunyania les terres que el Crist fecunda.

La segona carta,¹²⁸ l'adreça a Carlemany; comença dient que han tingut coneixement de com l'insuportable escrit de Beat, així anomenat per antífrasi, ha infectat amb el seu verí el cor d'alguns bisbes. Aquest nefand prevere i fals profeta suposa que el Fill de Déu en tant que home no adoptà la seva carn del si de la Verge. Hem escrit — diuen — contra aquestes follies, i, segons la nostra manera de pensar, als bisbes sotmesos a la teva dominació una carta que et serà ensenyada. Et demanem que siguis àrbitre entre el bisbe Fèlix, que des de jove edat actua en servei de Déu a les regions pròximes a nosaltres, i aquells qui defensen el sacríleg Beat esgotat per les disbauxes; pronuncia un judici equitable i saludable; Déu et donarà en recompensa la victòria sobre totes les nacions bàrbares. Profundament inclinats davant la teva presència et demanem, amb llàgrimes als ulls, la reintegració del teu servidor Fèlix al seu càrrec i el retorn del pastor entre el ramat dispersat pels llops devoradors. Déu et guardi de la sort de Constantí, que, guanyat per la seva muller, veritable serpent, abandonà la fe dels 318 Pares¹²⁹ per adherir-se als dogmes de l'arrianisme i acabà la vida tan tristament. Et demanem que expulsis del teu imperi la doctrina de l'anomenat per derisió Beat. L'antic serpent no ha pas d'ésser vencedor als països del Regne franc. El rei ha de fer allò que sigui agradable a Déu i no avergonyir-se de renunciar a anteriors opinions; l'apòstol Pere, ¿no s'havia deixat instruir per Pau?, ja que sovint passa que l'inferior ha de donar lliçons al seu superior. El rei no ha d'oposar-se tot sol a la doctrina de tants de Sants Pares sobre l'adopció; encara menys pot usar, com diuen que fa, de la violència.¹³⁰ Fa pena de veure Beat glorificar-se i escriure a tot arreu que ha guanyat a la seva doctrina un príncep tan il·lustre. Hom diu entre els pagans — cosa increïble! — que Carles nega com ells que el Crist fos fill de Déu el Pare!

Si procedim a l'anàlisi del contingut d'aquestes cartes hem de convenir que es basen en dos pretesos fets: 1.º, en la suposada propagació i adopció de les doctrines de Beat entre les jerarquies del Regne franc, àdhuc en el Rei; 2.º, en una persecució violenta que es fa per ordre d'aquest contra Fèlix i els seus partidaris. El segon d'aquests fets al·legats devia ésser

128. La publicà per primera vegada el P. FLÓREZ, *España Sagrada*, V, pàgs. 558-561, traient-la d'un còdex de Toledo. Darrerament WERMINGHOFF en *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 120.

129. Es refereix al concili de Nicea del 325, primer ecumènic, on fou condemnat l'arrianisme.

130. «Persuadiu, sembla, moltes persones més per la por del vostre poder que no per la justícia de la vostra causa.» Al·lusió, entre d'altres, als procediments emprats envers Fèlix a Ratisbona i a Roma.

cert, per bé que ignorem fins a quin punt la violència, de la qual es parla com un rumor, fou realitat; el que és evident és que Fèlix, perjur i fugitiu, havia estat desposseït de la seva seu urgellesa, que devia ésser administrada pels seus contraris. Ara, pel que es refereix al primer fet, tots els testimonis històrics que resten ens permeten d'afirmar que és fantàstic;¹³¹ les contestes que reberen les cartes dels bisbes espanyols, les polèmiques escrites que seguiren anys després, la manca d'indicis de coneixença de les obres polèmiques de Beat en la literatura franca, són una prova que les doctrines de Beat eren desconegudes als dominis de Carlemany a l'època de què parlem. Altrament, les relacions dels reis d'Astúries amb el rei franc no comencen fins quatre anys més tard.

Aleshores cal demanar-se si Elipand volia enganyar, o si era ell l'enganyat; difícilment la primera cosa, perquè, dirigides les cartes als suposats corromputs pels errors de Beat, aquests sabien perfectament que no hi havia tal cosa, que ni esment no tenien del corruptor; estrany el segon cas, perquè suposa, a més d'una mancança d'informació extraordinària, una falta anormal de criteri en judicar dits i fets. Però, per estrany que sigui, no hi ha més remei que admetre-ho així. Les cartes ens situen davant un seguit d'incongruències que no tenen més explicació que la que pogué donar-nos l'especial psicologia d'Elipand: havia de tractar-se d'un home obcecat, apassionat, d'una violència sense fre que li vedava tota visió serena de les coses. Ja el seu llenguatge el delata: prou s'endevina en les dues cartes un esforç de contenció per fer-se agradable als receptors, al Rei especialment; però el to més que no pas la lletra fa la cançó, i el to és, a judici del mateix Rei, prou reticent;¹³² aquelles crides perquè no esdevinguí un nou Constantí no havien de sonar gaire agradables a les orelles del Rei. I la lletra! Quina selecció de vocabulari per a la qualificació dels seus enemics! Que lluny que som de la caritat cristiana! ¿Com pot explicar-se, si no és per una obcecació extremada, que Elipand atribueixi a Beat una doctrina obertament contrària a l'Encarnació quan tots els lectors de les obres d'aquest — i, per tant, els bisbes francs que ell suposa infectats per aquestes obres i als quals anava adreçada la carta — podien constatar que en tot cas calia esgratinyar molt per a trobar alguna cosa dubtosa en aquest sentit en els escrits de Beat? Evidentment, l'exaltació feia veure a Elipand les coses desorbitades. En la carta al Rei es dol que Beat pugui vantar-se que ha guanyat a la seva doctrina un príncep tan il·lustre, i afegeix que els pagans — volent significar els sarraïns dominadors d'Hispania — comenten el fet que Carlemany negui com ells la divinitat del Crist. L'ofensiva interna que podien fer contra Elipand els seus enemics d'Astúries i de la Hispania aràbiga a base de la concordança entre les doctrines de Beat i la sostinguda en el sínode de Ratisbona, ratificada per la persecució de què eren objecte Fèlix i les teories adopcionistes en el tros de l'antic Regne visigòtic dominat ara pels francs,

131. Anys més tard, quan la qüestió havia estat debatuda i, per tant, estudiada en tots els aspectes, Alcuí, que fou el qui més a fons se n'havia ocupat en el Regne franc, podia encara dir en la seva obra *Contra Fèlix* que ço que aquest afirmava, que Beat i el seu deixeble Heteri l'havien combatut, ell no podia fer sinó lloar-los-ho; ara, que, si era cert, com deia Fèlix, que havien confós les dues natures del Crist, per això havia de reprendre'ls. Aquesta forma condicional de parlar mostra clarament que Alcuí desconeixia, encara aleshores, les obres de Beat; prova concloent que a França ningú no n'havia tingut esment.

132. En la carta de contestació, de la qual ens ocuparem més avall, Carlemany diu: «In quarum itaque serie litterarum non satis nobis elucebat, an quasi ex auctoritate magisterii nos vestra docere disposuistis an ex humilitatis discipulatu nostra discere desideratis.» WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, 1-2, pàg. 158.

devia representar per a l'autoritat d'Elipand i per a l'Església toledana un perill anguniós. I la reacció d'Elipand davant aquest perill és tan il·lògica que li fa veure les coses, no pas com són, sinó com, pels efectes de la propaganda, puguin presentar-les els seus enemics. Així també fou desorbitada la decisió presa per conjurar el perill: demanar a Carlemany un judici entre les seves doctrines i les que — li constava certament — sostenien en contra el mateix Rei i el papat i l'Església franca, suposava, o bé una convicció tan absoluta de la veritat de la seva opinió doctrinal — cosa que confirmaria el seu estat d'exaltació — que li donava la confiança de convèncer rei i bisbes, o bé la creença que el rei franc es trobava en aquells moments en una tal posició política envers el papat que podia sentir-se disposat a fer una girada en el sentit impulsat per Elipand precisament per marcar una separació amb Roma. Com que no crec, però, que aquesta segona hipòtesi pugui sostenir-se, i més aviat opinaria que a Toledo estaven en una ignorància completa de la situació equívoca que regnava en aquells moments entre el Palau franc i la cort de Roma, ignorància que s'avé amb la falta d'informació de què hem parlat abans, cal acceptar la primera hipòtesi de la confiança en l'eficàcia convedora de la bondat intrínseca de la pròpia doctrina enfront de la suposada de Beat: una confiança molt lloable, però molt poc eficient. Així resultà de desencertada i contrària al seu fi la gestió d'Elipand, com ara veurem. Poc temps després de rebudes les cartes dels hispànics, Carlemany convocava un concili que havia de reunir-se a Frankfurt coincidint amb l'assemblea del Regne. D'aquest concili sí, que n'han restat nombroses memòries de tot caràcter; és que fou una reunió a la qual el Palau volgué donar una gran importància.

En primer lloc cal esmentar el capitular pel qual el Rei promulgava els acords presos a la reunió; n'és com l'acta oficial. En la seva introducció explica com l'any 26 del seu principat, per manament del rei Carles i l'apostòlica autoritat, el concili sinodal es reuní amb tots els bisbes i sacerdots del Regne franc i d'Itàlia, Aquitània i Provença, i que el primer punt tractat fou sobre la nefanda heretgia d'Elipand, bisbe de la seu de Toledo; de Fèlix, que ho era d'Urgell, i de llurs sequaços, que erradament sostenien l'adopció en el Fill de Déu. Després tractà — afegeix el capitular — de la qüestió suscitada pel nou sínode que els grecs havien reunit a Constantinoble (es refereix al segon concili de Nicea, setè ecumènic, de l'any 787, finit a Constantinoble) sobre l'adoració de les imatges, on hom suposava haver estat decretat l'anatema contra aquells qui no rendissin a les imatges dels sants el mateix servei i la mateixa adoració que a la deífica Trinitat. A continuació el capitular insereix altres cinquanta-quatre capítols, obra del concili, la major part dels quals es refereixen a qüestions d'organització i de disciplina eclesiàstiques, reflex en gran part de les disposicions del cèlebre concili d'Aquisgrà del 789. El darrer, però, d'aquests capítols té un interès especial: el sant sínode, a petició del senyor Rei, rep en el seu consorci i en les seves deliberacions Alcuí, per tal com era un baró erudit en les doctrines eclesiàstiques.¹³³

133. «Coniungentibus, Deo favente, apostolica auctoritate atque piissimi domni nostri Karoli regis iussione anno XXVI, principatus sui cunctis regni Francorum seu Italiae, Aquitaniae, Provinciae episcopis ac sacerdotibus synodali concilio, inter quos ipse mitissimus sancto interfuit conventui. Ubi in primordio capitulorum exortum est de impia ac nefanda erese Elipandi Toletane sedis episcopi et Felicis Orgellitanae eorumque sequancibus, qui male sentientes in Dei Filio adserebant adoptionem: quam omnes qui supra sanctissimi patres et respuentes una voce contradixerunt atque hanc heresim funditus a sancta ecclesia eradicandam statuerunt.» «II. Allata est in medio questio de nova Grecorum synodo, quam de adorandis imaginibus Constantinopolim fecerunt in qua scriptum habebatur, ut qui imagines sanctorum ita ut dei-

Independentment d'aquesta mena d'acta oficial, els cronistes volgueren deixar memòria de l'esdeveniment, i en fer-ho variaren llurs versions segons la posició de cada un d'ells, derivada, bàsicament, de la seva situació geogràfica.

Els *Annals reials dels francs*,¹³⁴ que eren redactats en les esferes cortesanes d'Aquisgrà, constaten que el Rei celebrà el 794 la Pasqua a Frankfurt, i que ací fou reunit un magne sínode dels bisbes de les Gàl·lies, de Germània i d'Itàlia, en presència del príncep i dels legats del papa Adrià, els bisbes Teofilacte i Esteve. Ací — diuen — fou condemnada per tercera vegada l'heretgia felicianiana, i hom consignà en un escrit la condemna feta pels Sants Pares, escrit que fou subscript de la pròpia mà per tots els sacerdots assistents. En la segona versió¹³⁵ dels mateixos *Annals* es repeteixen aproximadament els mateixos conceptes, però es fa constar d'una manera concreta que la reunió fou convocada pel Rei «a fi de condemnar l'heretgia felicianiana», i que aquesta reunió tingué lloc al començament d'estiu al mateix temps que se celebrava l'assemblea general del poble.

A notar que aquests *Annals* prescindeixen en absolut, com veurem que també ho fan tots els altres, que el concili s'ocupés de l'afer de les imatges. Per a aquests *Annals* l'objecte del concili, la seva causa, fou la condemna de l'heretgia felicianiana; d'Elipand, no se'n parla, malgrat que les seves cartes haguessin estat les promotores directes de la reunió conciliar i malgrat que en el capitular conciliar figuri el seu nom en primer lloc. La qüestió de l'adopcionisme entre els cercles germànics de la cort (noteu que els *Annals reials* és l'única font on es parla de l'assistència de bisbes de *Germània*) no devia interessar en absolut com a qüestió hispànica, sinó solament com un afer interior del Regne, continuació del mateix assumpte ja tractat a Ratisbona i a Roma dos anys abans.

La versió dels *Annals reials* fou la generalment adoptada pels nombrosos *Annals* i cronicons francs i germànics posteriors, que no feren sinó transcriure-la o extractar-la; no tenen, doncs, per a nosaltres cap interès informatiu.¹³⁶

Contrastant amb aquesta versió, que podríem dir-ne septentrional o germànica, hi ha la meridional o gòtica, representada pels *Annals* d'Anià. Aquesta s'ajusta molt més al

ficam trinitatem servitio aut adorationem non intenderent, anathema iudicaverunt: qui supra sanctissimi patres nostri omnimodis adorationem et servitum rennuentes contempserunt atque consentientes condempnaverunt.»

«LVI. Commonuit etiam, ut Alquinum ipsa sancta synodus in suo consortio sive in orationibus recipere dignaretur, eo quod esset vir in ecclesiasticis doctrinis eruditus. Omnis namque synodus secundum ammonitionem domni regis consensit et eum in eorum consortio sive in orationibus receperunt.» WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, 1-2, pàg. 165.

134. «DCCXCIII. Pascha celebratum est in Franconofurt; ibique congregata est synodus magna episcoporum Galliarum, Germanorum, Italarum in praesentia iamfati principis et missorum domni apostolici Adriani, quorum nomine haec sunt, Theofilactus et Stephanus episcopi. Ibi tertio condempnata est heresis Felicianiana, quam dampnationem per auctoritatem sanctorum patrum in libro conscripserunt, quem librum omnes sacerdotes manibus propriis subscripserunt.» *Annals reials dels francs*, ed. KURZE.

135. «DCCXCIII. Rex propter condemnandam heresim Felicianam aestatis initio, quando et generalem populi sui conventum habuit, concilium episcoporum ex omnibus regni sui provinciis in eadem villa congregavit. Adfuerunt etiam in eadem synodo et legati sanctae Romanae ecclesiae, Theophilactus ac Stephanus episcopi, vicem tenentes eius, a quo missi sunt, Adriani papae. In quo concilio et heresis memorata condempnata est et liber contra eam communi episcoporum auctoritate compositus, in quo omnes proprii subscripserunt.» *Annals reials dels francs*, versió 2.ª dita d'Eginhard, ed. KURZE.

136. NICOLAU D'OLWER reuni una sèrie d'annotacions d'aquestes en el seu treball: *Fèlix d'Urgell*, a la «Revista de bibliografia catalana», IX, 107-114.

capitular del concili, en copia àdhuc algunes frases i expressions i afegeix de collita pròpia bones informacions, especialment pel que fa als assistents i sobretot als companys de l'annalista, que devia ésser un monjo d'Anià. En resum: els *Annals d'Anià* expliquen com l'any 794 el rei Carles tingué notícia de les perverses doctrines que defensaven el bisbe de Toledo, Elipand, i el bisbe d'Urgell, Fèlix;¹³⁷ en conseqüència, trameté uns legats a Roma, a la seu apostòlica i al papa Adrià per consultar el dit pontífex sobre aquelles heretgies; i, mogut per zel de la fe, convocà apressadament per a una reunió a la vila de Frankfurt gran nombre de bisbes de totes les províncies del seu Regne, on reuní un sínode universal amb els legats del papa Adrià, amb Paulí patriarca d'Aquilea, amb Pere arquebisbe de Milà, amb els bisbes, abats, monjos, preveres, diaques i sots-diaques d'Itàlia, Gàl·lia, Gòtia, Aquitània i Galícia — entre els quals l'abat Benet, dit Vítiza, del monestir d'Anià a la Gòtia, amb els seus monjos Beda, Ardó, dit Esmeragde, i els deixebles Ingila, Aimó, Raban, Jordi — amb tot l'altre clergat i poble agregat. El sant i universal sínode condemnà la doctrina damunt dita per unanimitat i, per desarrellar-la de l'Església, estatuí un decret del qual els *Annals* donen el contingut.¹³⁸

Una tercera versió ens és proporcionada per a la continuació, dita romana, de la *Història Langobardorum* de Pau el Diaca; és la versió italiana. Ací Fèlix perd tot relleu per a concedir a Elipand el seu paper preponderant i, al costat d'ell, a les grans figures de Paulí d'Aquilea, Pere de Milà i Alcuí d'Anglaterra, que són les úniques que mereixen una menció personal; és una impressió, potser la més justa, de l'esdeveniment, ja que, si precindim del joc polític que el concili pogués representar per a Carlemany, la reunió de Frankfurt fou un gran pugilat teològic dels personatges esmentats: Elipand, Paulí i Alcuí. La *Història* diu que l'any 794, a les Gàl·lies, al lloc anomenat Frankfurt, es reuní un magne sínode contra Elipand, bisbe de la seu hispànica de Toledo i el seu soci Fèlix. Aquests asseguraven que el Fill de Déu no era propi sinó adoptiu, heretgia contra la qual els santíssims barons Paulí, patriarca d'Aquilea, Pere de Milà i Alcuí, ardiaca de Bretanya, amb els altres bisbes, basant-se en les assercions de les divines Escripures, sentenciaren que havia de dir-se propi i no adoptiu.¹³⁹

137. Ja hem fet notar més amunt l'anomalia que aquests *Annals d'Anià* ignorin tots els precedents de l'assumpte i en especial el concili de Ratisbona i els juraments de Roma.

138. «Anno DCCXCIII, rex Karolus apud villam Franchofurt celebravit Pascha. Anno autem XXVI regni sui, pervenit ad aures piissimi principis ac orthodoxi Karoli, quod Helefantus, Toletane sedis episcopus, cum alio episcopo sedis Orgelletana, Felice nomine, seu infelice in dictis, qui uterque asserebant dicentes: quod Dominus noster Jesus Christus, in quantum ex Patre est ineffabiliter ante secula genitus, vere sit filius Dei; et in quantum ex Maria semper virgine carnem assummere dignatus est, non verus, sed adoptivus filius, perverso ausi sunt ore profiteri. Quo audito, jamdictus princeps ad sedem apostolicam Adrianoque pape urbis Rome missos dirigit, ac super pefatam heresim predictum pontificem consulens, ex omni imperio suo vel regno, per diversas provincias regni sui sibi subjectas, zelo fidei succensus, suma cum celeritate procurencia multitudo antistitum, sacris obtemperando preceptis, in uno collegio aggreganda convenit apud villam, quae dicitur Franchofurt; ubi universali sinodo congregata cum missis domini apostolici Adriani pape seu patriarcha Aquileiense Paulino archiepiscopo, seu Petro Mediolanensi archiepiscopo, seu etiam Italia, Gallie, Gocie, Aquitanie, Gallecie, sicut supradictum est, episcopis, abbatibus, monachis, presbiteris, diaconibus, subdiaconibus; inter quos etiam venerabilis ac sanctissimis abbas Benedictus, qui vocatur Vítiza, monasterii Anianensis a partibus Gocie, et religiosos suos monachos Bede, Ardo qui et Zmaragdus, seu cunctis fratribus suis discipulis: hi sunt Ingila, Aimo, Rabanus, Georgius cum ceteris fratribus cunctoque clero, devotoque populo pariter aggregato...» *Annals d'Anià* en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, Preuves I.

139. «Anno DCCXCIV. In Gallis in loco qui Francofurth dicitur, adversus Elipandum Hispaniarum Toletanae Saedis episcopum, et Felicem eius socium, magna synodus congregata est. Hi aserebant Dei Filium adoptivum, non proprium esse; quam haeresi viri sanctissimi Paulinus Aquilegiensis Patriarcha,

Analitzades les versions diverses que tenim del concili i que representen la idea que d'ell hom tingué a les diferents parts del gran Regne, vegem, amb les dades que elles ens proporcionen i les que podem extreure dels documents originats pel concili, com passaren en realitat les coses.

La recepció de les cartes hispàniques degué causar a Carlemany una gran sorpresa; que l'Església hispànica, que sempre havia mantingut un to d'urc i d'independència, que no feia gaires anys havia crebantat amb gràcia l'intent intervencionista endegat per l'arquebisbe Vilcari, vingués ara espontàniament a sotmetre's al judici d'un monarca foraster com Carles, era una cosa nova i que, per tant, havia de resultar inesperada.

Representava atribuir a Carlemany una autoritat que fins aleshores l'Occident no havia reconegut a cap jerarquia civil; representava, doncs, que Carlemany era considerat com un monarca diferent dels que fins aleshores havien regit els diversos Estats nascuts de la desintegració de l'Imperi romà. De fet, el gest de l'Església hispànica és el símptoma d'un estat d'espirit existent que havia de cristal·litzar set anys més tard en la coronació de Carles com a emperador, feta solemnement pel papa Lleó la nit de Nadal a la basílica romana de Sant Pere. Precisament perquè es tractava d'un gest i d'una sorpresa tan inesperats, la reacció de Carlemany fou doble. De bell antuvi resolgué el cas portant-lo a la via natural de plantejament, és a dir, fent allò que normalment haurien hagut de fer els bisbes hispànics: trametent al papa una còpia de les cartes rebudes perquè fos ell, amb la seva apostòlica autoritat, qui resolgués el conflicte doctrinal que havia estat indegudament sotmès al Rei.¹⁴⁰ Aquesta primera gestió, precipitada per natural, annalísticament ha estat constatada només pels *Annals d'Anià*, com acabem de veure;¹⁴¹ però de fet seguí tot el procés normal i acabà amb la resolució pontifícia en forma de carta, que ha estat conservada i que haurem d'examinar oportunament.

Després d'aquesta gestió, Carlemany degué repensar-se; degué adonar-se del que tenia d'insòlit el cas, del que representava en la seva novetat per als seus designis de dominació, i volgué aprofitar-ho. No s'atreu a resoldre personalment una qüestió dogmàtica tal com li proposaven els bisbes hispànics — i menys podia fer-ho després d'haver traslladat l'assumpte al papa —, però es decidí a convocar apressadament un concili de tots els seus Regnes, de tot el futur Imperi, i volgué donar a aquest concili la màxima importància. De *magne* el qualificaren els *Annals reials* i la *Història dels lombards*, d'*universal*, els *Annals d'Anià*.

I realment degué tenir-la, aquesta magna importància. Primer, per la concurrència. Els cronistes ens diuen repetidament que hi havia bisbes de totes les províncies del Regne. Els *Annals reials*, volent comprendre-les totes, parlen de les Gàl·lies, de Germània i d'Itàlia; el capitular conciliar precisa, més tècnicament, que hi eren presents els del Regne dels francs i els d'Itàlia, Aquitània i Provença, que eren Regnes distints del francès; els *Annals d'Anià* fan constar, amb interès comarcal, que hi eren els de Gòtia, com Paulí d'Aquilea detalla que d'Itàlia hi havia els de Ligúria, Ístria, Hespèria i Emília. Eren ben bé tots els dominis de Carle-

et Petrus Mediolanensis, seu Alchuinus Britanniae archidiaconus, cum ceteris episcopis, divinarum Scripturarum adsertionibus destruentes, proprium eum et non adoptivum dici sanxerunt.» *Historia Langobardorum* en BETHMANN i WAITZ. *MGH: Scriptores rerum Langobardicarum*, pàg. 202.

140. Precisament en aquells moments devien acabar d'elaborar-se els *Llibres carolins*, on (Lib. I, cap. 6) s'afirmava l'autoritat del papa en matèria doctrinal: «Quod sancta romana catholica et apostolica Ecclesia caeteris ecclesiis praelata, pro causis fidei cum quaestio surgit omnino sit consulenda.»

141. Vegeu el text corresponent en la nota 138.

many, allò que seria pocs anys després l'Imperi. Els *Annals d'Anià* parlen, encara, de Galícia, que era la forma d'anomenar el regne d'Astúries, però no hi ha cap indicatiu, fora d'aquesta indicació, que permeti de creure en la presència de bisbes hispànics a Frankfurt, i jo m'inclino per la negativa i per pensar que l'annalista d'Anià sofrí una confusió. La concurrència no es limitava pas als bisbes; al costat d'aquests, diu el capitular, hi havia els sacerdots, que devien acompanyar-los; els *Annals d'Anià* detallen que es tractava de bisbes, abats, monjos, preveres, diaques i sots-diaques. Tot plegat devia fer una gernació clerical; i si recordem que juntament amb el concili, com afirmen els *Annals reials*, se celebrava l'assemblea general del Regne a la qual havien d'acudir les jerarquies laiques més sobresortints de tot ell, caldrà convenir que la reunió de Frankfurt degué ésser quelcom impressionant per a l'època, i s'explica que la majoria dels annals del temps no es descuidessin la seva menció. El cardenal Baroni ha parlat de 300 bisbes, però desconeixem la prova en què pogué recolzar aquesta afirmació.

Pels *Annals d'Anià*, encara, sabem que entre els abats concurrents hi havia el d'aquest monestir, el cèlebre Benet, i que l'acompanyaven els monjos Beda i Ardó, dit Esmaragde, i els seus deixebles Ingila, Aimó, Raban, Jordi i d'altres; també per un precepte reial ens informem que hi era l'abat de Caunes, Anià, amb els seus monjos Continu, Stromund i Lurió.¹⁴² Són exemples de com cada personatge anava acompanyat d'una comitiva i, d'altra banda, ens revelen que la concurrència des de Septimània devia ésser nodrida.

Ensems amb l'abat Benet d'altres figures importants prengueren scient a la reunió al costat del Rei: en primer lloc, els legats papals, Teofilacte, bisbe de Todi, i Esteve, que ho era de Nàpols; després, el patriarca d'Aquilea, Paulí, un franc d'Austràsia que per la seva intel·ligència i el seu saber gaudia del respecte i de la protecció de Carles des de feia una vintena d'anys, acompanyat de l'arquebisbe Pere de Milà; finalment Alcuí, el cèlebre diaca anglès.

Hem dit més amunt que pel darrer cànon del concili, aquest rebia, a petició expressa del Rei, en el seu consorci i en les seves deliberacions, Alcuí, per tal com era un baró erudit en les doctrines eclesiàstiques.¹⁴³ També el Rei fa constar que havia convocat de Britània alguns savis en disciplines eclesiàstiques perquè investiguessin amb tota diligència sobre la veritat de la fe catòlica aplegant els testimonis probatoris dels Sants Pares, a fi d'esvair tot dubte.¹⁴⁴ Alcuí, fill d'una família noble i nascut al regne de Northumbria el 735, era un antic deixeble de l'arquebisbe Egbert a l'escola de York, la fundació del venerable Beda. Carlemany l'havia reclutat, en ocasió d'una troballa circumstancial a Itàlia el 780, per al seu palau; ací es convertí en el gran preceptor de la cort, i en rigor fou el veritable fundador i director de l'Escola del Palau. El 790 se n'havia tornat a Anglaterra comissionat pel mateix Rei. Però a començament del 793 havia estat tornat a cridar prop la Cort, on els seus serveis es feien necessaris; era el gran teòleg de l'Escola, i en aquells moments es presentaven problemes que requerien l'auxili de la gran dialèctica teològica. No cal insistir, doncs, en la importància de la

142. Precepte del rei Carles a l'abat Anià de Caunes, de 20 de juliol del 794, lliurat a Frankfurt. Diu: «Anianus abbas ex monasterio Sancti Joannis et Sancti Laurentii ... nostro synodali concilio veniens una cum monachis suis Continuo, Stromundo, Lurio...» DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 11.

143. Vegeu el text del cànon en la nota 133.

144. «Necnon et de Britanniae partibus aliquos ecclesiasticae disciplinae viros convocavimus, ut ex multorum diligenti consideratione veritas catholicae fidaei investigaretur et probatissimis sanctorum patrum hinc inde roborata testimoniis absque ulla dubitatione teneatur.» Carta de Carlemany als bisbes espanyols, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia* I, 2, pàg. 157.

seva presència a Frankfurt, i es comprèn el cànon esmentat que el rebia al consorci conciliar malgrat que no pertanyés als dominis del Regne franc, i fos un estranger; al capdavant ell seria el gran consultor i redactor de l'assemblea.

Perquè aquesta, bé que és possible que fos apressada en la seva reunió a causa de la iniciativa d'Elipand amb les seves cartes, venia altrament preparant-se d'un temps ençà per un altre motiu ben diferent, però que també tenia un fons marcadament polític, dins el seu vestit teològic. Es tractava de les relacions amb l'Imperi d'Orient i de les més importants encara amb el papat. L'Imperi d'Orient, que amb la política iconoclasta havia romput amb el papat, havia afavorit amb això la posició dels reis francs envers Roma; el papa, en conflicte amb l'Imperi oriental, era forçat de cercar la protecció del rei franc; però aquest, naturalment, tendia a explotar aquesta necessitat papal per a pesar sobre Roma en posició directora. La nova política inaugurada a Orient per l'emperadriu Irene, d'acord amb Roma, capgirà el panorama polític. El concili de Nicea del 787 havia condemnat l'heretgia iconoclasta, i les relacions de l'Imperi amb Roma eren esdevingudes molt amigables, alhora que es convertien en tibants amb Carlemany; el papa aprofitava ara aquesta situació per a contrapesar la pressió carolíngia. Carlemany, que no era home per a deixar-se governar pels esdeveniments, volgué plantar cara a aquesta situació: es tractava d'entrebancar, d'anul·lar les bones relacions del papa amb l'Imperi. Per això hom procurà de crear al papa una situació incòmoda i insostenible. Carlemany féu redactar un memorial, els cèlebres *Llibres Carolins*, on s'acumulaven nombre d'acusacions contra Bizanci; l'objecte bàsic era de refutar l'ortodòxia dels canons del concili de Nicea II, però al costat d'això hom feia la crítica de les persones dels sobirans, dels títols que portaven, dels usos i expressions de què se servia la cancelleria bizantina i que més aviat eren una fórmula i una tradició que no una afirmació. Dins l'obra hi havia més intenció política que dogmàtica, malgrat que fos dogmàtica la base de l'argumentació. Aquest memorial, inspirat per Carlemany, fou segurament redactat per Alcuí, i és per això que hom l'havia fet retornar d'Anglaterra a començament del 793. Els *Llibres Carolins* foren presentats a Frankfurt i serviren de base per a l'aprovació del segon cànon del concili, que hem esmentat,¹⁴⁵ i pel qual hom condemnava la doctrina que se suposava establerta en el concili ecumènic de Nicea. Amb la condemna conciliar a la mà, Carlemany trameté a Roma el seu gendre Angilbert, portador d'uns *Capitula Caroli* extrets dels *Llibres Carolins*, per sotmetre'ls a l'aprovació del papa Adrià.

Però deixem de banda aquest assumpte,¹⁴⁶ que solament hem reportat ací per situar el lector sobre la importància i el caràcter del concili de Frankfurt, i tornem a ocupar-nos directament d'aquest concili.

Es reuní el primer de juny de 794 a Frankfurt.¹⁴⁷ Paulí d'Aquilea, en una carta de la qual més avall haurem d'ocupar-nos, dóna detalls de la reunió. Els bisbes — diu — es reuniren a l'aula del sacre palau, és a dir, a la sala gran del palau imperial; els preveres, diaques i tots altres clergues formaren cercle al voltant dels bisbes, a presència del príncep Carles. Fou presentada aleshores una carta d'Elipand, l'autor de la perniciosa blasfèmia. El Rei la

145. Vegeu el text del cànon en la nota 133.

146. Aquesta qüestió ha estat molt ben tractada per Dom LÉCLERCQ en el seu estudi *L'iconoclasme en Occident*, publicat com a apèndix en HEFELE-LÉCLERCQ, *Conciles*, III, 1240-1246.

147. La data del dia primer, la donen els *Annales Mosellani* en PERTZ, *MGH: Scriptores*, XVI, 498.

féu llegir en veu alta; després, el venerable príncep s'aixecà, avançà sobre les escales del tron, pronuncià un llarg discurs sobre les qüestions de fe que es discutien, i concloué:

«Quina és la vostra opinió? Des de fa un any aquest error insensat s'ha estès fortament en aquest país i, malgrat estar situat a l'extremitat del nostre Regne, cal tallar curt en aquest error amb la censura de la fe.»

Hom acordà de concedir el termini d'uns quants dies durant el qual cadascú podria formular per escrit la seva opinió sobre l'assumpte i fer-la a mans del Rei.¹⁴⁸

Per a això els conciliaris es dividiren en dos grups: els italians d'una banda, i de l'altra els gals, germans i aquitans, i contestaren separats; en rigor, només els segons havien estat demanats a consulta pels bisbes hispànics; així, mentre la contesta d'aquesta prenia la forma de resposta, la dels italians era més aviat un tractat.¹⁴⁹ El concili acceptà aquestes contestes com a lletres o cartes sinodals, i a tenor d'elles formulà la seva condemnaió. El capitular conciliar que hem reportat més amunt només fa una lleu referència explicativa d'aquesta condemnaió dient que fou acordada per unanimitat dels assistents.¹⁵⁰ Però els *Annals d'Anià* han conservat el text íntegre de la declaració de fe sortida del concili. Diu així:

«Dei filius hominis factus est filius; natus est secundum veritatem naturae ex Deo Dei filius, secundum veritatem naturae ex homine hominis filius, ut veritas geniti non adoptionem, non appellationem, sed in utraque nativitate filii nomen nascendo haberet et esset verus Deus et verus homo, unus filius proprius, ex utraque natura, non adoptivus, quia impium et profanum est Dei patri aeterno filium coaeternum et proprium dici et adoptivum, sed verum et proprium, sicut supradictum est, ex utraque natura et credi et praedicari debere.»¹⁵¹

Els *Annals reials*¹⁵² afegeixen que l'acord conciliar fou consignat en un llibre o document subscrit per tots els bisbes; és de doldre que no se n'hagi conservat ni l'original ni cap

148. «Sancto incitante Spiritu ac zelo fidaei catholicae scintillatim sub pectore fervescente clementissimi et tranquillissimi gloriosique Caroli regis, domini terrae, imperii eius decreta per diversas provincias regni eius ditioni subiectas summa celeritate praecurrentia, multitudo antistitum sacris obtemperando praecceptis in uno collegio adgregata convenit. Quadam die residentibus cunctis in aula sacri palatii, adsistentibus in modum coronae presbyteris, diaconibus cunctoque clero, sub praesentia praedicti principis allata est epistola missa ab Elipando, auctore inhormi negotii, Tolitanae sedis antistite Hispaniensi finitimae ruri. Cumque iubente rege publica voce recitata fuisset, statimque surgens venerabilis princeps de sella regia stetit supra gradum suum, adlocutus est de causa fidaei prolixo sermone et adiecit: "Quid vobis videtur? Ab anno prorsus praeterito et ex quo coepit huius pestis insania tumescente perfidiae ulcu diffusius ebullisse non parvus in his regionibus, licet in extremis finibus regni nostri, error inolevit, quem censura fidaei necesse est modis omnibus resicare". Cumque inprecata et concessa esset morosa dilatio per dies aliquot, placuit eius mansuetudini, ut unusquisque, quicquid ingenii captu rectius sentire potuisset, per sacras syllabas die statuto eius clementiae oblatum sui pectoris fidaei munus stili ferulo mentis vivacitate deferret». PAULÍ D'AQUILEA, *Libellus sacrosyllabus*, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, 1-2, pàg. 130.

149. Així ho fa observar WALCH en la seva *Ketzerhistorie*, IX, 462.

150. Vegeu la nota 133.

151. En els *Annals d'Anià* aquesta declaració de fe va encapçalada dins la narració així: «Sed sancta et universalis synodus hoc nefandum dictum non concessit (ço que sostenien Elipand i Fèlix) sed una voce respuentes contradixerunt: atque hanc haeresim funditus a sancta Ecclesia eradicandam statuerunt, dicentes: Dei filius...», PERTZ, *MGH: Scriptores*, I, pàg. 301. *Crònica de Moissac*, nota del manuscrit Anianès. Werminghoff dubta sobre el valor veritable d'aquest text; jo crec que és claríssim que es tracta de la declaració de fe conciliar, i acaba d'afermar-me en la meua creença el fet que aquest text dels *Annals* concorda literalment en diverses expressions amb el del cànon primer del capitular conciliar. Jo diria també, per l'estil, que fou redactat per Paulí d'Aquilea.

152. Vegeu la nota 134.

còpia, que ens donarien un inventari preciosíssim de totes les diòcesis del Regne assistents, amb els noms de llurs titulars i possiblement de molts monestirs i abats.

Però si en aquest particular la tradició manuscrita ha estat poc sortosa, per contra, tenim la compensació que ens hagi transmès no solament el text de les dues contestacions que els bisbes feren a la consulta que el Rei els havia demanat en concili, sinó també la carta del mateix Rei amb la qual trametia aquelles contestacions als bisbes espanyols, i, encara, una quarta lletra que el papa dirigia també a aquests bisbes a conseqüència de la consulta que li féu el Rei abans de la reunió conciliar.¹⁵³ Els quatre documents foren tramesos plegats per Carlemany a Elipand després del concili, i devia incloure-hi el decret conciliar de condem nació de l'adopcionisme, potser l'exemplar signat per tots els bisbes assistents, opina Hefele.¹⁵⁴

Ara ens ocuparem d'aquests quatre importants documents. I començarem per la carta del rei Carles, ja que servia d'introducció i presentació dels altres. Anava adreçada a Elipand, metropolità de la ciutat de Toledo, i als altres consacerdots de les terres d'Hispania, i era la contestació a la carta que ells li havien dirigit sobre la qual hom podia demanar-se si havien volgut més aviat ensenyar que ésser ensenyats. Malgrat això, i com que el seu desig era sempre la defensa de la fe ortodoxa i estava enamorat de la unitat de l'Església, volgué atendre llurs desigs. Així havia convocat un concili de totes les terres del seu Regne perquè dictaminés què calia creure sobre l'adopció de Crist, que és cosa de la qual mai no s'havia sentit parlar a l'Església, llevat pels escrits dels hispànics. Àdhuc mogut per la novetat, havia tramès diverses vegades legats al papa per saber què responia a aquesta inquisició l'Església romana, saba de les tradicions apostòliques. Tambè havia cridat alguns savis clergues de Bretanya a fi que, essent la veritat de la fe catòlica posada en clar per les comunes i assídues deliberacions de molts, fos després acceptada per tots. Així, els trametia quatre libels amb els resultats unànimes d'aquestes deliberacions; el del papa, en què s'expressava la seva opinió conjuntament amb la de la santa Església romana; el dels bisbes italians que foren presents al sínodo; el que, responent a les seves objeccions, havien redactat els bisbes de Germània, la Gàl·lia, Aquitània i Britània; en fi, aquesta seva pròpia resposta, tal com la hi havien demanada en llur carta, resposta d'unanimitat amb els decrets anteriors. La carta d'ells havia estat llegida a la seva presència i sotmesa a l'examen de molts doctors eclesiàstics i rectors del poble cristià, i tots plegats pacíficament l'havien discutida capítol per capítol, amb distincions i preguntes i respostes.

«Abans de la vostra "adopció" — els diu — us planyíem per la vostra servitud corporal, però ens alegràvem per la vostra rectitud; ara el plany és doble; aleshores us distingíem amb una doble caritat, això és, pregant per vosaltres en tot el nostre regne i tenint-vos sempre presents en el nostre record, amb la voluntat d'alliberar-vos de la vostra servitud temporal, ajudant Déu i segons l'oportunitat dels temps i els vostres consells; ara aquesta doble caritat — amb dolor ho diem —, vosaltres mateixos la defraudeu.»

Els hispànics l'havien advertit de guardar-se de la sort de Constantí: podien estar tranquils que aquesta era la seva intenció, no volia deixar-se induir a error ni per Beat ni

153. Els quatre documents han estat conservats en un manuscrit de la biblioteca de Munich, de l'any 821, procedent del monestir de Sant Emmeran de Ratisbona. Foren publicats per primera vegada per Surius; després, per molts altres autors; sovint, fragmentàriament, i darrerament en donà una edició crítica WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàgs. 122-164.

154. HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1060.

per ningú, però tampoc ells no havien de deixar-se alterar en la fe. Acabava dient-los que el seu desig era de veure'ls reconciliar-se amb l'Església, i a aquest fi els proposava una professió de fe que inseria en la carta i que era semblant a la continguda en els *Llibres Carolins*, imitació del símbol de Nicea.

Del *Libellus sacrosyllabus* dels bisbes italians, se n'han conservat dues versions, una en nom personal exclusiu de Paulí d'Aquilea, que fou qui el redactà; la segona, adoptada ja per tots els bisbes assistents al concili; aquesta era la que Carlemany trameté a Espanya. Comença explicant la convocatòria del concili i la primera sessió tal com hem reportat més amunt. Precisament és perquè el Rei hi demanà l'opinió de tots que Paulí, juntament amb els bisbes italians, donen la present resposta. Algunes persones, el nom de les quals no es llegeix en el llibre immaculat de l'Anyell, han renovat una antiga heretgia: suposen que Nostre Senyor Jesucrist, nascut de la Verge, no és sinó el fill adoptiu de Déu. Nota que en la carta d'Elipand es troben moltes coses bones enmig del verí, com és costum en els escrits dels heretges; Paulí mostra les contradiccions de la carta amb les Escriptures i les conseqüències absurdes que es derivarien d'aquesta doctrina; explica tot seguit i deixa assentada quina és la doctrina ortodoxa. Tots els qui s'hi oposin, els judica dignes d'anatema; per això Elipand i Fèlix, si no s'esmenen i no fan penitència, creiem que han d'ésser eliminats del consorci dels catòlics i exclosos del gremi de l'Església. I la mateixa sentència caldrà aplicar a tots aquells qui no s'atindran a la definició donada pel sínode,

«... reservato per omnia juris privilegio summi pontificis domini et patris nostri Adriani, primae sedis beatissimi papae.»

L'*Epístola synodica* dels bisbes francs va encapçalada així:

«El sant sínode i els pares i tots els bisbes de Germània, la Gàl·lia i Aquitània i tot el clergat, als bisbes i cristians d'Hispania.»

És, doncs, un document oficial del sínode, i no, com el *Libellus* italià, l'expressió simple d'una opinió; és la resposta oficial que la carta dels espanyols havia demanat. Com hem dit més amunt, la creiem obra personal d'Alcuí, i sembla que entre ell i Paulí haguessin convingut una distribució de treball, car, mentre l'escrit dels italians argumenta a base de l'Escriptura, el dels francs ho fa servint-se preferentment dels Sants Pares. L'*Epístola* declara que els bisbes del Regne s'han reunit per ordre i sota la presidència de llur senyor el rei Carles per restaurar amb el seu unànime consell el «status» de l'Església i per proclamar la veritat de la fe ortodoxa. A aquest fi, havent el rei Carles fet llegir per un notari la lletra dogmàtica dels espanyols, els

«... causà una impressió doblement penosa: perquè els espanyols no s'acontenten amb la doctrina dels Pares i volen sobrepasar-los en saviesa, i perquè s'atreveixen a escutar la "generatio Filii Dei", així com la seva naixença eterna i temporal, objectes de la nostra fe i de la nostra veneració, en lloc de subjectes de les nostres investigacions; Isaïes diu, en efecte, LIII, 12: Generationem ejus quis enarrabit?»

Després d'aquesta introducció s'ocupen del contingut de la carta dels espanyols acusant-los d'haver omès, en citar els passatges dels Pares, les referències per llibres i capítols, comptant

així de fer més difícil d'investigar els errors comesos amb la interpolació de passatges apòcrifs. Amb què es demostra que erraren voluntàriament no tement de barrejar l'heretgia dins les fonts puríssimes de la fe catòlica. Citen aleshores alguns textos que creuen falsos, una sèrie de falses interpretacions, i segueixen pas a pas la carta dels bisbes hispànics per anar-ne explicant la refutació, procediment, com veurem més tard, car a Alcuí. Els hispànics havien al·legat molts textos dels bisbes toledans Eugeni, Ildefons, Julià i de la litúrgia per ells composta, on es parla de l'«adoptio carnis», cosa que fa exclamar als francs:

«... no és gens estrany que amb tals Pares i tals pregàries la Hispània hagi caigut sota la dominació dels infidels!; ja que negaren que el Crist fos veritable fill del Pare, Ell no volgué ésser el vostre defensor, sinó que us lliurà a les mans dels seus enemics.»

Contraposeu el «vostre» Ildefons al «nostre» Gregori, doctor universal i pontífex romà, i si aquell digué adoptiu al Crist, aquest sempre l'anomenà unigènit.

«Ningú no ha ensenyat semblants coses, si no són els vostres mestres (Ildefons, Eugeni, Julià de Toledo), els noms dels quals restarien inconneguts a la santa Església universal, si el vostre cisma no els hagués revelats al món.»¹⁵⁵

Acaba la carta exhortant-los al retorn a la fe.

El quart document que enviava Carlemany era una carta del papa Adrià, resposta a la consulta que el Rei li havia fet sobre les cartes dels bisbes hispànics abans de la reunió del concili. El papa la dirigia, no pas al Rei, que era qui l'havia consultat, sinó directament

«... als dilectíssims germans i consacerdots nostres que presideixen les esglésies d'Hispania i Galícia»,

i afegia amb reticència:

«...si és que puc dir-vos en tot germans i consacerdots.»

Noteu la distinció que fa el papa en aquesta adreça entre Hispània i Galícia, distinció que no havia d'ésser gens agradable a les orelles d'Elipand. A seguit el papa explica als bisbes espanyols que el seu compare espiritual, el senyor Carles rei dels francs i llombards i patrici dels romans, sovint el consulta. I així, havent-se presentat als confins d'Hispania un moviment contrari a l'ortodòxia, ha volgut sotmetre'l a la càtedra de sant Pere «renovant la règia i canònica consuetud». Explorada la carta tramesa pel Rei al papa, s'ha trobat que el seu autor, l'arquebisbe de Toledo, Elipand, havia caigut en l'error. Especialment cal rebutjar la doctrina que sosté sobre l'adopció de Jesucrist, fill de Déu, segons la carn.

«Això, l'Església catòlica no ho ha cregut mai, no ho ha ensenyat mai, no ha consentit mai que fos cregut.»

155. En la carta s'argumenta a base de la distinció dels termes «assumptus» i «adoptatus», que els adopcionistes tendien a fer sinònims. El primer vol dir un ésser que mai no ha estat autònom, de si i per si; el segon suposa un ésser propi, independent, que en un moment donat entra en dependència d'un altre sense deixar d'ésser ell.

El papa argumenta aleshores la bona doctrina basant-se en passatges de l'Escriptura i dels Sants Pares, especialment d'Atanasi, Gregori de Nazianz, Agustí i Gregori el Gran; comina els espanyols a triar entre la vida i la mort, la benedicció o la maledicció. Si abjuren, faran penitència, sense perdre llurs dignitats; si no, es veurà obligat a anatematitzar-los.

S'ha discutit molt la relació que aquesta carta tingués amb el concili, si era anterior, si posterior i com una confirmació de les decisions conciliars. Werninghoff creu que fou anterior. Basant-nos en el fet que fos posterior i confirmant el concili de Frankfurt, podem citar un text inserit en els *Annals veteres Francorum*, que diu:

«Per respecte al papa Adrià, el concili general de Frankfurt decidí de trametre les seves actes a Roma i conformar-se en tot al privilegi papal. El papa reuní un concili de tots els bisbes de l'Església romana i, el mateix que el concili de Frankfurt, anatematitzà Elipand i Fèlix. Adreçà també una carta als bisbes hispànics.»

Hefele fa notar que només un manuscrit dels *Annals* conté aquest paràgraf; manca en tots els altres, i per això Fertz el suprimí en la seva edició dels *Anna's*; no es pot donar per autèntica la reunió del concili romà, la mateixa carta d'Adrià no fa cap al·lusió a decisions conciliars, només parla de la carta d'Elipand als bisbes francs; l'autor de la interpolació devia escriure inspirat per la frase final que ja hem copiat del *Libellus* de Paulí d'Aquilea.¹⁵⁶

Jo crec que Hefele té raó de considerar aquest text con una interpolació. Quan no la té és en creure que la carta del papa no fa cap al·lusió al concili: jo en aquelles paraules de la carta «renovant la règia i canònica consuetud», «Regiam sicilicet vel canonicam placuit ei consuetudinem renovare», que es diuen aplicant-les a la consulta que li ha fet el Rei, hi veig una reticència del papa, ferit precisament per la reunió conciliar. El fet que el Rei, després de sotmetre-li la qüestió adopcionista a consulta, interferís sotmetent la mateixa qüestió al concili, col·locava el papa en una situació bon xic desfavorida; d'ací la frase reticent de la seva carta; d'ací la reserva que fa Paulí al final del seu *Libellus*:

«... reservato per omnia juris privilegio summi pontificis domini et patris nostri Adriani, primae sedis beatissimi pape.»

Paulí no volia ésser còmplice de la maniobra reial. El mateix Rei, però, una vegada acomplerta la maniobra, adjuntava la carta papal als documents conciliars tramesos a Hispània a manera de desgreuge. Carta papal i concili de Frankfurt foren contemporanis i independents: l'un i l'altre redactaren i decidiren simulant ignorar-se; bé que és veritat que Carles hagué de comunicar al papa la seva decisió de reunir el concili i hagué de demanar-li que hi trametés la seva representació, ja que sabem que el papa hi envià els seus legats, ni una paraula no es diu sobre l'actuació d'aquests, que devia ésser enterament passiva, pur acte de presència; altrament, no s'entén com permeteren l'aprovació del cànon segon condemnant el concili de Nicea.

¿Quins foren els resultats i les conseqüències del concili de Frankfurt? Per a respondre a aquesta pregunta cal distingir entre els dos punts de vista dels grans interessats en l'afer:

156. HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1052. Al contrari, Amann sosté la probabilitat que la carta papal fos anterior al concili de Frankfurt i publicada abans de la celebració d'aquest; hauria estat portada a França pels bisbes legats Teofilacte i Esteve.

Elipand i Carlemany. Per a Elipand, un fracàs total en cada un dels propòsits que hagués tingut en provocar-lo; la seva doctrina quedava condemnada d'una manera solemne, sorollosa, no solament pel papat, sinó també per la unanimitat de tota l'Església occidental; no eren avalades les propagandes de Beat i els seus asturians, que en rigor eren desconegudes fora de la Península, però per la decisió conciliar i més per la carta papal que s'adreçava no solament als bisbes d'Hispania, sinó també als de Galícia, consagrant així una diferenciació de les dues zones, la posició de Beat i els seus quedava indubtablement molt enfortida. Quant a l'afer de la persecució contra Fèlix que amb tant d'interès havia portat a col·lació Elipand en les dues cartes, el Rei ni li havia donat resposta ni li n'havia fet la mínima al·lusió en les contestacions; era, doncs, un afer tancat i decidit, i la condemnaió de l'adopcionisme i l'expressió d'esborrar l'heretgia dels confins del Regne, que havia estat pronunciada en el concili, no permetia pas de pensar en un canvi de directrius, sinó més aviat al revés. A Elipand se li escapaven les zones nord-oriental, narbonesa-catalana, i nord-occidental, galaico-asturiana, de la seva Església visigòtica, ara sense apel·lació, i a la zona central la seva autoritat només podia debilitar-se amb les condemnes concretes del concili universal franc i del papa. El gest provocant la intervenció directa de Carlemany fou per a Elipand contraproductiu.

Des del punt de vista franc els resultats foren més positius, bé que es faci difícil de precisar-los; s'endevina que el concili amb el seu caràcter d'universalitat¹⁵⁷ dels Regnes carolingis contribuí a afermar l'aurèola amb què s'anava embolcallant la figura del rei Carles i que havia de rebre la seva sanció en l'acte de coronament imperial el dia de Nadal de l'any 800 a la basílica de Sant Pere: era un concili que d'una banda s'encarava amb el concili de Nicea, obra de l'Imperi oriental; de l'altra, decretava sobre dogma en funció de jutge enfront de l'Església hispànica: es comprèn la seva ressonància i la impressió que als contemporanis devia fer el paper que hi exercí Carlemany.

Ja en un pla més concret, els bisbes i els abats de la Septimània que hi concorregueren restaren per aquest fet vinculats amb lligams molt més estrets i íntims a l'Església franca i els seus homes; ací segurament s'establí l'amistat d'Alcuí amb Benet d'Anià i amb Nebridí de Narbona, que tant de paper havia d'exercir en les futures incidències de l'adopcionisme a la regió meridional.

Altrament, si en qualsevol moment Carlemany arribà a creure que el gest dels bisbes hispànics sotmetent al seu judici llurs doctrines podia facilitar-li un camí de penetració política a la Península, aviat degué desil·lusionar-se. No es pot creure que la il·lusió del Rei fos gaire ferma; ja hem fet notar la prevenció amb què ell mateix rebia la iniciativa hispànica quan en la seva carta diu que pel to dels qui se li adreçaven calia preguntar-se si volien més aviat ensenyar que ésser ensenyats; però, d'altra banda, en la mateixa carta, ell apunta l'esquer d'alliberar-los del jou sarraí, si accepten el camí que els assenyala de la fe veritable.

De fet Elipand, com Fèlix, com segurament els altres bisbes hispànics, prescindiren de la sentència del concili de Frankfurt i continuaren fermes en llurs doctrines equivocades: no eren pas gent, com pressentia Carlemany, per a rebre lliçons de ningú. Això ja entrava en la tradició de l'Església visigòtica: els Pares del XVe concili Toledà, el 688, amb l'arquebisbe

¹⁵⁷. El qualificatiu d'*universal*, que els *Annals d'Anià* donen al concili, és de tradició visigòtica. MAGNIN, *L'Église wisigothique*, pàg. 51, fa notar que els concilis VI i VIII de Toledo es qualifiquen ells mateixos d'universals.

sant Julià, contestant a unes observacions que el papa Benet II els havia fet sobre la dubtosa ortodòxia d'un seu escrit, li responen, ratificant-se:

«Si després del que hem dit, conforme al dogma dels Pares, encara no es donen per contents (a Roma, s'entén) no hi ha per què discutir-ho més; seguint amb pas ferm el camí indicat pels nostres passats, la nostra resposta serà judicada amb judici diví com a sublim pels amadors de la veritat, àdhuc si els èmuls ignorants ens titllen d'indòcils.»¹⁵⁸

L'urc d'Elipand no havia pas d'ésser inferior al del seu antecessor a la càtedra toledana, sant Julià. Doctrinalment, doncs, el concili de Frankfurt no féu vacil·lar gens aquells contra els quals havia esgrimit el seu anatema; l'havien voluntàriament provocat amb l'esperança absurda que els donés raó en la lluita contra els asturians; com que aquesta raó no els era donada, es desinteressaven en absolut de tots els seus decrets. I quant a l'esquer de «l'alliberació» que oferia Carlemany, sabien massa a què atènyer-se, després de les experiències de Fèlix d'Urgell, per a deixar-se seduir amb semblants mirallets.

LA REPRESA DE LA LLUITA I L'OFENSIVA MENADA PER ALCUÍ

Després del concili de Frankfurt el silenci de les fonts històriques ens fa creure que seguí una llarga temporada de calma. Les posicions respectives havien quedat ben assentades i es retallaven amb precisió. A Hispània, Elipand, guardat per una frontera que l'alliberava de tota coacció reial o papal, podia anar fent lliurement el seu camí; Fèlix, per contra, impossibilitat d'entrar públicament a la seva diòcesi, o havia de protegir-se enllà d'aquella frontera o de córrer amagat per coves i penyals.¹⁵⁹

El qui continuà ocupant-se del problema adopcionista fou el qui menys afectat semblava que havia d'ésser-ne, Paulí d'Aquilea. Es veu que l'estudi del tema, fet amb motiu del concili de Frankfurt quan s'encarregà de la redacció del *Libellus sacrosyllabus* presentat pels italians, l'interessà tant que l'assumpte prengué per a ell un caire obsessionant. Tan bon punt tingué ocasió de reunir un concili provincial, cosa que no havia pogut fer de molt temps a causa de la inseguretat produïda per les guerres, l'aprofità per a condemnar novament l'adopcionisme. En les actes es defensa de voler fer cap canvi als símbols de Nicea i Constantinoble, cosa prohibida pels concilis, però creia necessari de fer uns aclariments a certs passatges que per un laconisme excessiu no eren gaire entenedors, sobretot per als ignorants. Els aclariments versaren sobre el «Filioque» i l'adopcionisme. Paulí encomanava a tots els clergues que s'aprenguessim de memòria aquests aclariments i els sabessin quan tindria lloc el pròxim concili de l'any següent. Els clergues del Friül devien restar una mica estranyats d'haver d'estudiar un problema absolutament estrany a llur país. El concili s'havia celebrat a la capital, Cividale, entre la fi de maig del 796 i la mateixa data del 797.¹⁶⁰

Si el concili de Frankfurt deixà a Paulí aquesta preocupació doctrinal, a Alcuí li llegà

158. MIGNE, *Patrologia latina*, 84, col. 519.

159. Elipand, en la seva carta a Alcuí, l'any 798, l'acusa de perseguir Fèlix «in montibus et in speluncis et in cavernis terrae latitantem.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 182.

160. Les actes del concili han estat publicades per WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, pàgs. 177-195.

una herència molt més agradable: l'amistat fraternal amb Benet d'Anià i un patronatge espiritual sobre els monjos de Septimània.

Dels lligams amistosos d'Alcuí i Benet se'n fan ressò les respectives biografies: la d'Alcuí per dir-nos que la familiaritat que els lligava era superior a la que Benet tingués amb tot altre monjo, i que sovint aquest anava des de la Gòtia a visitar Alcuí en cerca de saludables consells per a ell i els seus.¹⁶¹ La vida de Benet conta que Alcuí es lligà a ell amb amistat inviolable, talment que, reunides, les cartes que sovint li dirigia formarien un volum.¹⁶²

Per desgràcia, aquesta copiosa correspondència, que històricament hauria estat d'un interès inapreciable, s'ha perdut gairebé del tot; només en queden dues cartes d'Alcuí, sense ni les respostes de Benet. Dümmler, en publicar-les, les ha datades dubitativament entre el 782 i el 796. Jo, que crec que la relació entre ambdós s'inicià a Frankfurt, em sento inclinat a creure-les de molt poc posteriors al concili del 794.¹⁶³ Per la primera, Alcuí demana a Benet que, amb els seus monjos, pregui per ell, «tal com li ho prometé»; li diu que complirà els seus encàrrecs a l'hora oportuna; li regracia la tramesa d'unes herbes medicinals; no es descuidarà d'anar-li escrivint i espera rebre contestacions; «desitjo molt, si és possible, de veure't dins aquest any, ja que el meu esperit es complau molt amb la teva senzilla amistat». Amb la segona li tramet diverses cartes perquè les reparteixi als corresponents destinataris; una d'elles al rei Lluís, a qui li prega que saludi en nom seu; una altra per als monjos en conjunt, en record d'amistat (devien ésser els monjos coneguts a Frankfurt), la qual, si la creu digna, pot fer copiar, afegint-hi allò que estimarà necessari; li anirà escrivint tan sovint com ho permetrà l'oportunitat de portadors; li demana que en contestar no s'excusi com acostuma, injustament, de la seva rusticitat; «que els meus ulls et puguin veure abans de morir, no pas una, sinó moltes vegades».

Seria mercès a aquesta amistat i a aquesta relació continuades que Alcuí s'aniria assabentant dels esdeveniments interessants que es produïssin en la llunyana Gòtia.

Al concili de Frankfurt, Carlemany, en el seu parlament als bisbes, s'havia queixat que des de feia un any l'error adopcionista s'havia estès als límits extrems del Regne.¹⁶⁴ Crec que amb això es referia exclusivament a les regions recentment alliberades, ençà dels Pirineus; però ve un moment que la nova idea comença a infiltrar-se a l'altra banda de les muntanyes, Septimània enllà. És una mica difícil de comprendre com, fora de l'esfera natural de jurisdicció de Fèlix, pogués prendre peu una idea d'un caràcter tan purament especulatiu que no podia desvetllar l'interès sinó de comptadíssimes persones; calia, en tot cas, que fos presa com a signe de contradicció, pel seu caràcter diguem-ne cismàtic i no herètic, com a «slogan» d'una oposició; sense que pugui donar-ne una prova decisiva, jo m'inclino a interpretar el curs de les coses en aquest sentit. L'actuació intensa de Benet a Septimània, del braç del seu company Nebridi, que per aquest temps devia haver obtingut la seu de Narbona, sense perdre l'abadia de La Grassa, havia de portar a la llarga, com totes les actuacions públiques sostingudes, un ferment important d'oposició i de contradicció; que aquesta oposició prengué per bandera la figura de Fèlix, amb tota la seva aurèola de sant, de savi i de perseguit, és una

161. *Vita Albini*, cap. 9, en MIGNE, *Patrologia latina*, 100, cols. 90 ss.

162. *Vita Benedicti Anianensis*, cap. 36, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss.

163. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núms. 56 i 57, cartes d'Alcuí a Benet d'Anià, de la segona meitat del 794.

164. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 130.

de les reaccions més humanes, tant més que Benet s'havia especialment distingit en la seva persecució en els dies de Frankfurt i probablement en els que els seguien; i que Fèlix, per la seva banda, s'aprofités d'aquestes circumstàncies per a fer proselitisme i enfortir la seva posició, prou difícil, és el més natural. I així s'explica com l'anomenada heretgia adopcionista pogué anar adquirint una importància social dins la Septimània sota el patronatge del nostre Fèlix d'Urgell. La infiltració degué fer-se pausada i subrepticiament. A Benet, però, vivint i actuant sobre el país, no podia escapar-li la seva progressió, devia informar-ne Alcuí, li devia demanar ajut. Alcuí, per la seva banda, corprès per l'aspecte religiós del problema, cridà l'atenció del Rei; en una seva carta a Carlemany, que jo m'inclino a datar cap a la darrera del 797 o els primers dies del 798,¹⁶⁵ es queixa i protesta contra l'heretgia i diu que l'error, que fins aleshores es mantenia somort, s'ha infiltrat en l'ànim d'alguns doctors, cosa que cal interpretar en el sentit que ha estat adoptat per elements directors de la jerarquia, abats o bisbes.

S'és conservada una carta d'Alcuí a Fèlix d'Urgell, molt coneguda i comentada, que generalment els tractadistes atribueixen a l'any 793 i que jo crec escrita a començament del 798,¹⁶⁶ precisament després de l'anterior a Carlemany i seguint la línia d'alarma que aquesta inicia. L'opinió general per a aquella atribució es basava en unes paraules del mateix Alcuí inserides en la seva obra *Contra Elipand*,¹⁶⁷ ací, en el llibre I, capítol 16, diu que quan arribà a França escriví a Fèlix una carta que cal indentificar amb aquella de la qual parlem; com que Alcuí tornà a França al començament del 793, d'aquí el fonament de la datació. Però si atenem bé al sentit general de la narració continguda en aquell capítol 16 i que refereix, *grosso modo*, les relacions entre Fèlix i Alcuí, veurem que l'arribada a França és citada com a oposició al temps anterior quan Alcuí habitava Anglaterra, és a dir que es fa la separació dels esdeveniments segons que fossin passats durant l'estada d'Alcuí a Anglaterra o després del seu retorn a França: el concili de Ratisbona i la conducció de Fèlix a Roma davant Adrià, abans de l'anada a França (792); la carta a Fèlix, després. Però no cal entendre immediatament després; sabem que Fèlix contestà la carta d'Alcuí pel maig de 798, i en el dit capítol 16 es parla d'aquesta contesta com una seqüència de la carta en forma tan natural, que fóra inexplicable si de la carta a la contestació haguessin transcorregut cinc anys, amb tota la història intermèdia del concili de Frankfurt. Vull dir que la carta d'Alcuí hagué de precedir per poc temps la contesta del maig de 798. Quan Alcuí escriví en forma semblant a Elipand, aquest trigà tres mesos a contestar, però es cregué obligat a justificar la tardança per una malaltia; cosa que significa que el termini de contestació, àdhuc en una carta de tipus doctrinal com aquestes, era normalment més curt; i bé que la contestació de Fèlix no fou d'«epistolat breuetat», «sinó que s'esforçà a respondre amb prolixitat llibresca», no és de creure que s'emportés més temps que la malaltia d'Elipand en cas semblant, el qual, altrament, s'havia també allargat bastant en el seu escrit. Per tot això m'inclino a datar la carta d'Alcuí a Fèlix dins el primer trimestre del 798 i després de la d'Alcuí a Carlemany.

165. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 41. Dümmler la data dubitativament 794-795. Jo crec que s'ha de portar a uns dies no gaire anteriors a l'ofensiva desplegada per Alcuí a conseqüència del perill que li assenyala; per tant, a darrera del 797 o primera del 798.

166. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 23, carta d'Alcuí a Fèlix d'Urgell, de principi del 798.

167. MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

El lector perdonarà aquesta digressió, que hauria estat normalment més pròpia d'una nota, per l'interès especial que en la sèrie lògica dels esdeveniments tenia la fixació del moment que Alcuí emprèn la darrera i definitiva ofensiva franca contra l'adopcionisme. La carta el 793 no tindria cap sentit; el 798 confirma el fracàs de Frankfurt i explica el canvi de procediment d'autoritari en deprecatòri, de «a les males» en «a les bones». Sembla ésser un procediment, aquest de «a les bones», car a Alcuí, com si el savi anglès fos una prefiguració de l'esperit modern d'Anglaterra enfront del seu adversari Elipand, tan amic de la violència, prefiguració de l'esperit espanyol. L'últim episodi de la lluita al volt de l'adopcionisme, en els anys 798-799, es presenta més com un esforç per convèncer que no pas com una acció per imposar, i aquest canvi de procediment ha d'haver estat d'inspiració alcuiniana.

I anem ja al contingut de la carta que inicià el canvi. Alcuí comença expressant la seva confiança en l'eficàcia de l'exhortació per a convertir. I dirigint-se personalment a Fèlix li recorda que ja en altre temps, mogut per la seva fama, s'encomanà a les seves oracions i a la seva amistat;¹⁶⁸ ara, mogut per la caritat, li adreça aquestes lletres sincerament deprecatòries, sense cap esperit de baralla, pregant-li que procuri de trobar diligentment el bon camí, retornar a Jesús, malgrat que per temps n'hagi dubtat. «No és heretge sinó aquell qui s'hi aferrissa; es tracta de seguir la doctrina evangèlica i apostòlica no volent inventar mots ni servir-se dels inacostumats, ni cultivar la vanitat del nostre nom amb doctrines de novetat. Cal sotmetre's a l'Església i a la seva unitat, i pensar que tot error cismàtic romp aquesta unitat. Nosaltres proclamem que el Crist és fill veritable de Déu, tal com diu el deixeble dilecte Joan en motivar el seu Evangeli: «Haec autem scripta sunt ut credatis quia Iesus Christus filius Dei». ¿Com goses aleshores emprar el mot nou d'«adopció» que no es troba en tot el Vell ni el Nou Testament? ¿No t'adones que Déu no pot haver elegit a vosaltres pocs, ni una Església de la petitesa de la vostra? La potestat donada a Pere, ¿li hauria estat represa i transmesa a tu? Vigila que el teu edifici no sigui basat sobre la sorra; reacciona i torna al teu pare, al gremi de la santa mare Església, recull-t'hi tu i les teves ovelles. L'Evangeli, els apòstols, l'Església romana prediquen que Jesucrist és fill de Déu veritable i propi; per què li vols dir adoptiu? Un fill adoptiu, no és un fals fill? I si Jesucrist és un fals fill, és un fals Déu, i tota la doctrina de la Redempció és falsa. Oh! quants textos podria aportar per provar que Jesucrist és fill veritable de Déu pare, és nat de la Verge ver Déu; però la meva intenció és solament deprecatòria, per la teva salvació. Moltes coses veres i justes hi ha en els teus escrits; vigila, però, de no dissentir dels Sants Pares per aquest sol mot d'«adopció», no vulguis ésser admirat d'uns quants, sinó, per contra, defensar la veritat amb molts; jo mateix fóra un cooperador fidel teu, i si podia parlar amb tu m'alegraria de poder-te dir el que és ver i admès per la fe catòlica. No vulguis perdre l'esforç de tota una vida religiosa menada pel Crist des de la juvenesa; vine, germà; el Crist et crida, l'Església et desitja. I encara que no sigui la meva intenció d'alliçonar-te, sinó de pregar-te, et proposaré algunes dites dels Sants Pares, pocs entre molts, perquè puguis intuir-hi la veritat; i si la pobra misèria de les meves paraules no et commou, que et convencin les dels Sants Pares.» Aporta aleshores passatges de sant Hilari, sant Atanasi, sant Ciril, sant Agustí, sant Gregori i Cromaci, alguns d'ells — els dels sants Agustí i Gregori, per exemple — molt adients al tema i molt conclusius. «No creiem — afegeix —

168. Vegeu més amunt la primera carta d'Alcuí a Fèlix.

que aquestes sentències dels Sants Pares puguin ésser dites impies. Entra en la via règia seguida pels apòstols, freqüentada pels Pares, elegida per la fe catòlica arreu del món. Exhorta el teu germà, el venerable bisbe Elipand, que amb amor anomeno, perquè ensems amb tu i amb la multitud que el segueix, puguem arribar fins a les portes de la ciutat eterna. No vulguis perdre el ramat de Crist que et fou encomanat, sinó salvar-lo. Només el mot d'«adopció» et separa de la santa i apostòlica Església; ¡que fàcil que és, amb l'auxili de la divina gràcia, de canviar aquest mot i d'usar paraules evangèliques i apostòliques! ¡Que lloable i saludable que fóra el vostre retorn a la unitat de pau i de fe, i quina glòria en tindries davant Déu! ¡Que pugui llegir cartes vostres i tingui l'alegria de veure exaudits els meus prec!»

¡Que lluny que som dels empresonaments de Ratisbona i de Roma, de les fulminacions de Frankfurt! ¡Quina manera més cristiana i més humana a l'hora d'enfocar el problema! Si Alcuí es posà d'acord o no amb Carlemany per a adoptar aquesta nova línia en la conducció de l'afer, ho ignorem, però és prudent de suposar que sí; era, d'altra banda, la línia més escaient, ja que la manera forta hauria pogut picar contra els simpatitzants escampats per Septimània i a les regions hispàniques de poc alliberades, però s'hauria demostrat inoperant contra els caps, Fèlix especialment, que a l'altra banda de la frontera sarraïna trobaven amb aquesta una barrera segura d'impunitat.

Alcuí es mostra amb aquesta carta un bon crític i un bon psicòleg. No copsa, o almenys el dissimula, l'aspecte polític de l'afer que afectava la dignitat i el prestigi de l'Església hispànica, però tots els incentius interns que podien motivar l'actuació personal de Fèlix són tinguts en compte, i l'aspecte doctrinal de la qüestió és valorat sense passió, amb tota parsimònia.

Res d'escarafalls, ni una al·lusió als anatemes de Roma, Ratisbona i Frankfurt; menys encara, als perjuris i a la fuga de Fèlix: no és heretge sinó aquell qui s'aferrissa en l'error; a Fèlix, l'Església l'espera amb els braços oberts com un fill predilecte la divergència és tan petita! Només un mot: si en lloc de dir «adoptar» diguessin «assumir», la conformitat fóra universal. ¡I com insisteix Alcuí, i amb quina amabilitat insinua les seves exhortacions; quin esment més acurat a no ferir l'amor propi amb aires de superioritat: «no tinc la intenció d'alliçonar-te, sinó de pregar-te», recalca! Perquè Alcuí creu que en l'amor propi i en la vanitat cal cercar bona part de les causes originàries de l'entestament de Fèlix; per això li parla de menysprear la pareneria de teories noves i el plaer d'ésser admirat d'uns quants.

Malgrat una tan delicada precaució, la diplomàcia d'Alcuí s'estavellà de moment contra la fermesa de Fèlix; la posició humil i afectuosa del diaca anglès no fou prou per a vèncer l'amor propi i la vanitat del bisbe d'Urgell; cal pensar que darrera aquests factors menors n'hi havia d'altres que pesaven més, com el prestigi del càrrec i àdhuc — per què no? — la convicció en la pròpia raó doctrinal.

La contestació de Fèlix fou efectivament una rebufada completa. Per desgràcia no s'ha conservat; no en sabem, doncs, altra cosa que allò que en diu el mateix Alcuí; ignorem si en la forma era dolça o tenia l'agror d'una resposta d'Elipand, però en el fons no solament mantenia l'ús de la locució discutida, sinó que, àdhuc, embrancant-se més enllà, en treia conseqüències fins aleshores esquivades.¹⁶⁹ En poques pàgines llegides Alcuí ja hi havia

169. Aquesta resposta de Fèlix a Alcuí degué ésser escrita pel maig del 798, ja que fou rebuda per Alcuí poc temps abans que aquest escrivís a Elipand pel juny. Que això tenia lloc el 798 és evident, puix que, segons carta d'Alcuí a Arnó (DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207), era l'any abans de la controvèrsia d'Aquisgrà, que, com esperem de provar, se celebrà el 799.

trobat «heretgies pitjors i blasfèmies majors que en els seus escrits anteriors que coneixia»; «afirmava que Jesucrist ni era fill veritable de Déu, ni era ver Déu, sinó nuncupatiu»; «temo que encara s'hi puguin trobar altres coses contràries a la fe catòlica, però, malgrat no fos així, això soi basta per a la seva perdició. Quin món d'escàndol! Veus ací que Aquell que és adorat pels àngels al cel, a la terra li és negat pels homes que sigui ver Déu». ¹⁷⁰ Més tard, després d'un examen a fons, Alcuí fa aquest resum de la carta de Fèlix:

«... sostenia que el Crist havia estat abans home, que era Déu nuncupatiu, fill adoptiu, que li calgué una segona regeneració, i altres moltes doctrines eclesiàstiques inconvenients.» ¹⁷¹

Resultava, doncs, que la posició primitiva de l'adopcionisme, quan es mantenia dins una certa ortodòxia sostenint la unitat personal del Crist dins la doble natura i caracteritzant-se solament per l'ús del mot «adopció», que més que una heretgia era una imprecisió verbal, havia estat depassada i descarrilava cap a un nestorianisme subtil, ¹⁷² que era el perill apuntat ja pel papa Adrià dotze anys abans, el 786, en la seva epístola als bisbes espanyols. Així, el parlar defectuosament havia generat el pensar malament per la influència que el verb té sobre la idea. ¹⁷³ Sant Agobart, que pel fet d'ésser català i per haver conviscut amb Fèlix bastants anys a la residència de Lió, tenia un coneixement viu de tot el problema, descriu, temps més tard, amb frase transparent, l'evolució de Fèlix:

«Timens enim permixtionem Eutychetis incurrere, corrui in divisionem Nestorii.» ¹⁷⁴

Per a combatre el mot d'«adopció» usat per Elipand, els asturians Beat i Heteri s'havien, per reacció, decantat lleugerament cap al monofisitisme d'Eutiches; Fèlix, en els llibres que escriví després d'ésser consultat per l'arquebisbe de Toledo, i que segurament eren dedicats a refutar els errors d'aquells asturians, també per natural reacció hauria de decantar-se en el sentit contrari, iniciant així la relliscada cap a la tendència nestoriana.

La resposta de Fèlix fou per a Alcuí una sorpresa: quan ell esperava una atenuació

170. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núms. 148, carta d'Alcuí a Carlemany de juny 798.

171. ALCUÍ, *Adversus Elipandi*, lib. I, capt. 16. A més de les referències d'Alcuí en aquesta obra i en la carta a Carlemany de la qual acabem de parlar és en l'altra obra d'ell *Contra Fèlix* on poden trobar-se gran quantitat de referències sobre la perduda carta de Fèlix.

172. MENÉNDEZ Y PELAYO veié bé aquest aspecte quan diu: «En realidad la herejía misma ... no deja de mostrar alguna perspicacia y lucidez en sus autores. No es el nestorianismo puro, error fácil de ocurrirse a cualquiera que se ponga a desbarrar acerca de la Encarnación, sino un término medio algo original e ingenioso», però que «no tenía condición de vida y estaba, además, en el aire», *Heterodoxos*, II, pàg. 318.

173. WALCH, *Historia adoptianorum* (Göttingen, 1755), caracteriza l'adopcionisme per les següents desviacions doctrinals: 1.ª distinció en Crist de fill propi segons la divinitat i adoptiu segons la humanitat; 2.ª la regeneració de Crist, que com a home hagué d'ésser batejat i en el baptisme adoptat; 3.ª la locució de Déu «nuncupatiu» aplicada al Fill com a home; 4.ª la falsa interpretació de la forma «servus Dei»; 5.ª la suposada ignorància en Crist per mala intel·ligència de certs textos evangèlics. Sembla que les quatre darreres desviacions s'inicien o almenys prenen forma concreta, en aquest llibel d'Alcuí a Elipand.

174. AGOBARD, *Adversus dogma Felicis*, cap. 6, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, col. 38. També ALCUÍ, *Adversus Felicem*, lib. I, veié clarament el doble perill de les baralles al volt del mot adopció, i per això proclama: «Nos non sequimur nec Nestorianam divisionem, qui propter duas naturas duas personas in Christo inserere voluit, nec Eutychetis confusionem, qui propter unam personam unam naturam in Christo intexere voluit. Ambo a catholica fide deviantes, impietate pares, quia fidem rectam non tenuerunt; sed errore impares, quia iste confundit, ille dividit.»

en la posició errada del bisbe d'Urgell, aquest, per contra, s'endinsava profundament en l'heretgia. El perill per a la fe es fa evident. Alcuí llança el crit d'alarma d'rigint-se al Rei en una carta angoixosa: després d'exposar-li les heretgies i les blasfèmies que ha trobat en el llibel fa poc rebut de Fèlix en la forma que acabem de reportar, exhorta el Rei que emprengui de seguida la defensa de la fe:

«... aixeca't, elegit de Déu; aixeca't, fill de Déu i soldat de Crist, a defensar l'esposa del teu senyor Déu. Pensa si fos injuriat un fill teu, com t'ho prendries; com, doncs, majorment has de vindicar la injúria al Fill de Déu, salvador teu, protector teu, dispensador de tots els béns als homes. Defensa virilment allò que acceptares de Déu per a regir-lo i conservar-ho; que la teva potència secular aprofiti a la teva glòria espiritual.»

La resposta al llibel i als errors de Fèlix, cal fer-la amb molta cura i amb l'ajut de molts. Ell sol — Alcuí — no es veu amb cor per a respondre: que el Rei li proporcionï ajudants idonis perquè pugui ésser extingida l'heretgia abans que s'estengui per tot el món cristià.¹⁷⁵

Aquesta carta d'Alcuí al Rei devia ésser escrita pels volts del juny de 798, al cap de poc de rebre el llibel de Fèlix. Amb ella inaugurava un període d'activitat trepidant, apressant el Rei i gestionant la intervenció de personatges importants en la croada que empenia en defensa de la fe. Com que tenia per costum de comunicar les seves preocupacions al seu amic Arnó, l'arquebisbe de Salzburg, ara li diu: «tota la Hispània està infectada per l'error adopcionista. Prega per nosaltres, perquè l'Esperit Sant Paràclit inspirei els seus servents en la defensa de la veritat de la fe catòlica, que ja n'és ben bé hora».¹⁷⁶

El Rei acceptà la suggestió d'Alcuí; no tenim la carta reial, però sí que tenim la rèplica d'Alcuí expedida el 22 de juliol. Alcuí confessa que la carta reial l'ha vivificat; està molt content que el Rei es preocupi de la resposta a donar al llibel de Fèlix. Li prega a aquest fi que faci trametre un exemplar del llibel al papa, un altre al patriarca Paulí, altres dos als bisbes Ricbodó de Trèveris i Teodulf d'Orleans, perquè cadascú faci la seva resposta. Ell, personalment, treballarà amb el Rei per defensar la fe; que li donin temps per a respondre a tots els arguments i sentències del llibel. Acabat el termini, que siguin adreçades al Rei totes les respostes; si concorden, hom entendreà que per diverses veus parla un esperit; si no, hom veurà qui parla amb més autoritat, i aquest tindrà la palma.¹⁷⁷

De fet, la campanya no seguí exactament aquest programa recomanat per Alcuí al Rei, però sí que foren gestionades les col·laboracions que Alcuí proposava, almenys les del papa, de Paulí i de Teodulf d'Orleans. Això no obstant, qui portà el gran pes en l'empresa, qui desplegà les majors activitats, fou Alcuí en persona. L'actuació de tots ells fou simultània; no és possible d'exposar-la, doncs, amb claredat sense fer-ne una discriminació que ens aparti de confusions. Successivament ens ocuparem, per tant, de la gestió d'Alcuí prop d'Elipand, de la missió de Teodulf a Septimània, del concili reunit a Roma pel papa Lleó, de la campanya menada per Alcuí juntament amb Benet envers els monjos i els fidels de la Narbonesa, de l'obra antiadopcionista composta per Paulí d'Aquilea.

175. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 148, carta d'Alcuí a Carlemany de juny 798.

176. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 146, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de juny-juliol 798.

177. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 149, carta d'Alcuí a Carlemany del 22 juliol 798.

La primera gestió d'Alcuí, després d'alertar el Rei sobre el perill de les noves doctrines felicianes, fou de dirigir-se a Elipand; suposant que aquest, per l'amistat que tenia amb el bisbe d'Urgell i per l'autoritat jeràrquica que damunt d'ell podia exercir, era persona qualificada per a inclinar-lo a la rectificació, li escrivia suplicant-li que volgués influir damunt seu en aquest sentit; la carta, al costat d'aquesta finalitat secundària, tenia la principal d'aconseguir l'esmena del mateix Elipand en persona. Si hom aconseguia d'encarrilar Elipand, seguiria la conversió de «tota la Hispània infectada per l'error adopcionista» — preocupació viva d'Alcuí, segons que ell mateix explicava a Arnó — i, com una seqüela, la del bisbe d'Urgell i els seus partidaris.

L'opinió que Alcuí devia tenir d'Elipand havia d'ésser molt bona perquè es decidís a confiar en l'eficàcia d'aquesta gestió, tan semblant, per no dir idèntica, amb la feta mesos abans prop de Fèlix i que tan mal resultat havia donat.¹⁷⁸ La carta tenia el mateix caient d'amabilitat, d'afectuositat i de respecte que la dirigida a Fèlix.¹⁷⁹ Començava confessant com estimava l'amistat dels homes de nom famosos i de pietat reconeguda, i per això s'encomanava a les seves oracions. «Tu ets, bisbe santíssim — li deia a Elipand —, la ciutat sobre la roca posada, que no es pot amagar, que ha d'ésser inexpugnable. Et suplico que procuris de seguir la fe apostòlica i de no acceptar mots nous com l'«adopció» en Crist; he llegit en la carta de Fèlix — baró altrament de coneguda santedat i de vida religiosa — que el Crist és adoptiu per l'assumpció; que, nascut de la Verge, no és ver Déu, sinó nuncupatiu; que és en tot igual a nosaltres, menys que és nat sens pecat; que li calia ésser batejat; he vist allí mal interpretats els textos dels Sants Pares». Alcuí refuta totes aquestes falses afirmacions i continua: «us demano que em llegiu benignament; sentint sovint la bona fama de la vostra vida religiosa, m'encomano a vós i als vostres i us prego d'obrar cautament. Bé que Fèlix porti una vida laudable davant tothom, això no obstant no segueix plenament les sentències dels Pares en molts extrems de la fe catòlica; i cal no confiar en si mateix, sinó pregar per no desviar de la veritat. L'Església ha d'ésser una, i una de dues: o bé és la general fundada sobre la pedra, o bé la de Fèlix i els seus pocs seguidors; ara: fóra indigne del Crist que no tingués en el seu ramat més ovelles que aquelles que estan amagades amb Fèlix per les muntanyes. Retorna a l'Església, i amb els teus precis i les teves suggestions procura que hi retorni Fèlix, baró venerable. Et demano també humilment que facis arribar aquestes meves paraules als sacerdots que habiten la Hispània. En això es coneixarà si estimes la veritat i la unió de l'Església, si obres caritativament les teves orelles als escrits fraternals.» Torna encara Alcuí a argumentar contra les novetats en la predicació, i afegeix: «diu Fèlix que els doctors hispànics acostumen a anomenar adoptiu el Crist, però nosaltres no els llegim, aquells doctors, ni els seus escrits no ens han arribat mai; i si ho diuen no havent-hi pertinàcia, la ignorància els excusa; major és l'autoritat dels doctors de tot el món que dels pocs d'Hispània; precisament Isidor, que a Hispània no n'hi hagué de més preclar, posa molts noms de Crist en les *Etimologies*, però enlloc no trobem els d'adoptiu ni “nuncupatio”». Acaba oferint que, en cas d'ésser ben re-

178. Vegeu les pàgines anteriors.

179. Podríem pensar, pel tenor d'aquesta carta i de l'anterior dirigida a Fèlix, que Alcuí es guiava per aquelles paraules pastorals de sant Pau en la seva segona carta a Timoteu, II, 24-26: «*Servum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati: nequando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem, et respiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.*»

buda aquesta carta i si plau a Elipand de fer un intercanvi epistolar amical, moltes altres coses li anirà dient. «Mentrestant recordeu-vos de mi, «sacratíssima llum d'Hispania», en les vostres oracions.»¹⁸⁰

Elipand rebé aquesta carta del juliol de 798, al mateix temps que una carta de Fèlix, cosa que fa creure que la primera havia estat tramesa a través del bisbe d'Urgell; no pogué contestar-la de seguida pel fet de trobar-se malalt; quan ho féu era pel mes d'octubre, i també encomanava la contesta a Fèlix perquè li donés camí. Ho feia amb una carta que li dirigia personalment i que resumirem ací pel gran interès que presenta en ordre a les estretes relacions dels dos bisbes.¹⁸¹

«Us faig saber — li deia a Fèlix — que a la darrerria de juliol vaig rebre el vostre escrit, i a la darrerria d'agost us vaig contestar. Però he estat a punt de morir, i recuperant-me gairebé al cap de quaranta dies, he tornat al treball i he escrit a aquest heretge i tenebrós d'Alcuí tot el que he pogut escriure-li per a la seva confusió. Et trameto l'escrit, fes-l'hi arribar, l'he enviat el 23 d'octubre. Et trameto també un petit escrit del germà Milita que opina rectament sobre Déu; m'adreçà quatre quaderns escrits per ell contra el fals profeta, el prudent Inbeat. Confirma'm que ets a Rama (sembla que vulgui referir-se a Urgell, població posada als límits de la Hispania, com Rama era als límits de Judea). He contestat la carta prudent del fill del foc de la geenna, Alcuí, nou Arri aparegut en el país d'Àustria en els temps del gloriós príncep, basant-me en les sentències dels Sants Pares catòlics i ortodoxos. Tu, per la teva banda, vés comportant-te virilment, recordant que benaventurats els qui pateixen persecució per la justícia... Vaig trametre la teva carta als germans de Còrdova, que opinen rectament de Déu i m'escriviren moltes coses que hauria pogut dirigir-te en ajut teu, però les he adreçades a l'heresiarca per antífraasi Beat, el mestre d'Alcuí, perquè les llegís. Tu tramet aquell escrit (la contesta a Alcuí) al teu fidel gloriós principal (Carlemany) abans que el tingui el fill de la mort, Alcuí. Tinc entès que el nostre germà difunt m'ha llegat quelcom, i per això et prego que trametis el teu fàmul Ermedeu a informar-se prop dels jueus, que guarden les seves dones i els fills, que em remetin el que Déu els inspirà, de manera, però, que els altres jueus que habiten a casa nostra no n'entenguin res. I si és possible dirigiu-nos-els amb els mercaders que vinguin. I digueu-nos quina és la vostra intenció d'obrar, sobretot pels dos llibres d'epístoles de sant Jeroni i l'opuscle del beat Isidor, que té Ermedeu i que jo havia tramès pel dit germà, que és difunt, que me'ls havia demanats per copiar-los. Ja em faig vell, el 25 de juliol passat vaig complir els 82 anys. Pregueu per nosaltres, com ho fem per vós. Us encomano el nostre prevere Veneri, si és donat que arriba a vós.»

Ni els anys ni la malaltia, com veiem, no havien mitigat la trepidant activitat d'Elipand, ni havien endolcit el seu tracte, ni afeblit les seves conviccions. Pogué constatar-ho bé Alcuí amb la contesta que li fou tramesa; ja l'adreça era plena de reticència:

180. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 166, carta d'Alcuí a Elipand de juny 798. Aquesta carta fou rebuda per Elipand, segons confessió pròpia, pel mes de juliol (Carta d'Elipand a Alcuí, DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 182), alhora que rebia una carta de Fèlix (Carta d'Elipand a Fèlix, DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 183). Elipand estigué malalt i no pogué contestar-la fins més tard: el 23 d'octubre adreçava la contesta a Fèlix perquè la fes arribar a Alcuí. Aquests fets decanten a creure que la carta d'Alcuí a Elipand també havia estat tramesa servint-se de Fèlix com a intermediari. Ens trobem a l'any 798, i el 799 fixat per Dümmler per a aquestes cartes és impossible, com hom podrà deduir dels fets que anirem explicant.

181. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 183, carta d'Elipand a Fèlix del 23 octubre de 798.

«Al reverendíssim germà, el diaca Alcuí, no ministre del Crist, sinó pudent deixeble del per antífrasi Beat, nou Arri aparegut a la regió d'Àustria en el temps del gloriós príncep, adversari de les doctrines dels venerables Sants Pares Ambròs, Agustí, Isidor i Jeroni, eterna salut en el Senyor si es converteix i, si no ho fa, eterna condemnaió.»

«Vaig rebre — li diu Elipand a Alcuí — a la darrerria de juliol la teva carta escrita en llengua supersticiosa, inspirada, no pas per l'Esperit Sant, sinó per l'esperit de la mentida. El que afirmes que el Fill de Déu no prengué de la Verge carn adoptada segons natura servil és fals, com el que sosté el per antífrasi Beat, deixeble de l'anticrist, immundícia de carn pudent, estrany a l'altar de Déu, fals crist i pseudo-profeta. Tu mateix mira que, en lloc d'ésser com Esteve, no siguis com Nicolau; en lloc de Vicenç, Dacià; que no siguis semblant a Ruffí, perseguidor del màrtir Fèlix, com ets perseguidor d'un altre Fèlix confessor; el qual coneixem des de jove adornat de pudicícia i bons costums, sadollat de caritat, i el qual tu persegueixes per monts i per esplugues i en els amagatalls de les cavernes. Quant al que dius en la teva carta que ell sol amb pocs seguidors sosté aquesta doctrina, «que tota Hispània segueix», recorda com és d'estret el camí que mena a la vida i com són pocs els qui el troben. Que, tot defensant la deïtat del Fill de Déu generat abans dels segles, no neguis la humanitat presa en el si de la Verge. Mira de no inflar-te per les riqueses amb els teus mil serfs.¹⁸² Recorda que el Senyor digué que allí on fossin dos o tres congregats en nom seu, allí fóra Ell enmig d'ells, tal com es troben Fèlix confessor i els seus socis. Però, tal com el teu pudent i horrible mestre empastifà Lièbana, així mateix tu el regne d'Àustria; mira que no siguis altre Arri, que amb la muller tornà heretge Constantí, emperador cristianitzat per Silvestre, fent dir al beat Isidor: «Heu pro dolor, principio bono, fine malo»; el verí de la qual maldat maculà no solament la Gòtia, sinó encara la Líbia i l'Orient i l'Occident fins al temps del rei Recared, de divina memòria. Mira que no facis del gloriós príncep Carles com Arri féu de Constantí. Moltes altres coses t'hauríem d'escriure, però no podem escriure-ho tot afligits per l'opressió de la gent.»¹⁸³ Això no obstant, aquí afillera Elipand un seguit de testimonis patrístics sobre l'adopció, dels sants Ambròs, Jeroni, Agustí, Lleó papa, Isidor; i una sèrie de textos escripturístics sobre els quals basa la seva doctrina adopcionista; cita, encara, vuit passatges de la litúrgia visigòtica, extrets dels Pares toledans, on se serveixen de la locució «adopció». I després comenta: «el teu llenguatge exteriorment és molt dolç i suau, però per dintre té l'amargor de l'absenta i el fel; lloes les obres i condemnes les idees.» Més avall l'acusa de falsificar la seva doctrina suposant que ells sostenen que el Fill de Déu nascut de la Verge no és essencialment Déu; «recorda — li diu — els mots de l'Esriptura: “Testis falsus non erit impunitus”».

182. Aquesta al·lusió a la possessió per Alcuí d'una tal gernació de serfs havia de fonamentar-se en el càrrec d'abat de Sant Martí de Tours que li havia estat concedit per Carlemany el 796. En una carta d'Alcuí als amics de York els diu que ells són testimonis de com no va anar a França ni hi és romàs per avarícia d'or, sinó per les necessitats de l'Església i la defensa de la fe. (DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 43; Dümmeler data aquesta carta al 795, però jo crec que ha d'ésser posterior a l'adjudicació de l'abaciat de Tours). Es veu que existia una campanya contra Alcuí acusant-lo d'avariciós, campanya de la qual Elipand devia tenir esment a través de les relacions amb Fèlix; l'acusació devia ésser popular a Septimània quan Alcuí es creu obligat a al·ludir-la l'estiu del 799 en carta a Leidrad, Nebridi i Beat (DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 200), on tornen a sortir els vint mil serfs. Encara, Alcuí torna a defensar-se de la mateixa acusació en la seva obra *Contra Elipand*, lib. I, cap. 16.

183. M'escapa el sentit d'aquesta frase; no sé a quina opressió pot voler al·ludir. No crec pas que sigui la de les autoritats sarraïnes, que no es troben enlloc interferint en aquestes polèmiques doctrinals.

Acaba demanant-li que suggereixi al gloriós príncep que mitigui la seva indignació contra el seu servent Fèlix, i retorna a la comparació amb Constantí, que Déu no permeti, i amb el plany d'Isidor.

Com podem veure per aquesta carta, Elipand continuava obsessionat per la preocupació asturiana, entestat que Alcuí era, com els bisbes francs el 794, un seguidor de Beat; més avall podem tornar a comprovar com Alcuí desconeixia en absolut les obres d'aquest liebanès. Altrament, aquesta carta és també l'últim testimoni que ens ha romàs de les activitats de l'ancià arquebisbe de Toledo; sembla que encara visqué alguns anys, però ja no sentirem més la seva veu; Alcuí redactarà una espessa obra per a respondre a aquesta carta; tanmateix, la rèplica toledana ja no es farà sentir. Desaparegut Elipand, animador formidable, l'adopcionisme degué entrar dintre Hispània mateix en un període agònic del qual percebem només les darreres extremituds en els temps d'Àlbar de Còrdova i Jonàs d'Orleans.¹⁸⁴ Mentrestant, però, Elipand vivia, i Alcuí hagué de constatar que, com en el cas de Fèlix, no era pas home a convèncer amb raons ni afalacs. La seva gestió resultà infructuosa.

Tot al revés advingué, a la llarga, amb una gestió de caràcter ben distint i que es desplegà al mateix temps que es bescanviava la correspondència Alcuí-Elipand. Em refereixo a la missió que els bisbes Teodulf d'Orleans i Leidrad de Lió acompliren en les terres de Septimània durant l'estiu del 798. Era un mecanisme bàsic en el rodatge de la política carolíngia la institució dels «missi», espècie d'inspectors que, amb caràcter informatiu i executiu alhora, trametia el Rei a llocs determinats quan les circumstàncies especials ho aconsellaven, i que actuaven a parelles amb jurisdicció especial sobre les autoritats ordinàries.

Quan Carlemany fou alertat per Alcuí, com hem vist més amunt, sobre el caire greu que prenia la propaganda del bisbe d'Urgell, determinà d'enviar una missió a la regió afectada; es tractava d'un cas el més apropiat per a una decisió semblant. Crec que la iniciativa devia sortir del Rei, però segurament fou consultada amb Alcuí abans de realitzar-la; sobretot fa l'efecte que aquest no fou pas estrany a la tria dels delegats, punt, com es pot comprendre, de la màxima importància. Ja hem dit que aquests foren Teodulf, bisbe d'Orleans, i Leidrad, bisbe electe de Lió. Contra el costum d'aparellar un personatge civil amb una dignitat eclesiàstica, en el present cas, i responent al caràcter religiós de l'assumpte principal a tractar, eren tramesos dos clergues. Vegem de qui es tractava.

Teodulf,¹⁸⁵ que ja hem citat abans com un dels hispans emigrats després de l'expedició franca del 778, havia estat proposat a Carlemany per Alcuí, en la carta damunt comentada del 22 de juliol, com una de les persones indicades per a respondre al llibel de Fèlix; en lloc d'aquest encàrrec doctrinal, el Rei preferí de confiar-li la missió política. Alcuí escriví aleshores a Teodulf una carta anunciant-li que li farà arribar el llibre que està escrivint contra el recent llibel de Fèlix; però que li agrairà mentrestant que ell li trameti els testimonis que trobi en els Sants Pares referents a la qüestió;¹⁸⁶ es veu que Alcuí tenia una idea molt alta del saber del bisbe d'Orleans, i no volia perdre la seva col·laboració doctrinal. El Rei apreciava, altrament,

184. Vegem més amunt el que n'hem dit.

185. Sobre Teodulf i la seva biografia consulteu *Histoire littéraire de la France*, IV, pàgs. 459-474; EBERT, *Histoire de la littérature latine*, II, 81-97; CUISSART, *Théodulfe, évêque d'Orléans* (1892); MANITIUS, *Geschichte*, I, 537-543; AMANN *L'époque carolingienne*, 100.

186. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 160, carta d'Alcuí a Teodulf d'Orleans de juliol-agost de 798.

les seves qualitats polítiques, valorades en aquest cas per les circumstàncies personals. Perquè Teodulf era doblement indicat per a la missió que hom li confiava pel seu origen got-hispànic.

Confessa aquest origen en el poema que escriví sobre la seva missió, del qual parlarem després, i és confirmat en els epitafis que li foren dedicats. Cuissart creu poder afinar més i proposa de tenir-lo per saragossà; recolza aquesta atribució en els mots «noster et ipse parens» que, parlant de Prudenci, usa Teodulf en el poema sobre les seves lectures;¹⁸⁷ és una atribució molt versemblant. Si no fos aragonès, havia d'ésser català. Manitiu proposa deduir, d'una carta d'Alcuí, que el 801 havia depassat sobradament la quarantena i que, per tant, devia néixer pels volts del 755-760. Fos a Catalunya fos a Aragó, la posició social que ocupava era important; si aquesta importància era filla d'esforç personal o de situació familiar, ho ignorem. En un moment donat hagué d'abandonar Hispània, expulsat o fugitiu, i fou acollit per Carlemany: així pot deduir-se de les seves paraules:

«Annuit is [és a dir Carles] mihi qui sum immensis casibus exul.»¹⁸⁸

Els biògrafs de Teodulf calculen que això passà pels volts del 780, però ignoren quina fou la causa important de l'exili a què al·ludeix l'interessat. Jo m'he inclinat sempre a opinar que ens trobem davant un altre cas d'hispa fugitiu a conseqüència de l'expedició de Saragossa del 778; Teodulf fóra un complicat més en l'empresa de Carlemany que no tingué més remei sinó fugir després del fracàs d'aquesta. Ho fa pensar la persistència de les seves idees sobre l'alliberació d'Hispània: en un poema que dedicà al Rei explicant la vida de la Cort a través d'una jornada, escrit precisament després de l'arribada del botí dels àvars el 796, debuta amb un cant de triomf en honor de Carles, que ha sotmès els huns; per al poeta aquesta nova conquesta és un engrandiment del regne de Déu, i de la mateixa manera que hom convertirà els àvars al cristianisme, així cal fer amb els àrabs, que no són pas menys cruels ni arrogants, i que, vençuts encara una vegada més per Carlemany, s'ajupiran davant d'ell; Còrdova mateix haurà de posar als seus peus els tresors que ha amuntegat des de tant de temps.

En el moment de refugiar-se a França, Teodulf, atesa la posició sobressortint de què havia gaudit a Hispània, anà a parar a la Cort; era diaca i portava escrits diversos llibres de poesies, talment que el 780 era ja qualificat de «diví poeta», i, realment, fou el poeta per antonomàsia de la Cort carolíngia. Altrament, era un home d'un gust estètic molt superior al dels seus contemporanis, amb afeccions artístiques i arqueològiques que palesà en la construcció de la basílica de Germigny, en les cèlebres còpies de la Bíblia que porten el seu nom, en el seu gust pels objectes d'art antic. En un altre aspecte fou un administrador episcopal diligent i acurat redactant unes instruccions pastorals en forma de «Capítular als preveres de les seves parròquies»¹⁸⁹ on es regulava l'actuació del clergat parroquial i s'atenia a l'erecció d'escoles. Era, en fi, un erudit d'altura, i en un poema sobre els llibres que acostumava a llegir ens ha deixat com un catàleg de la que podríem anomenar la seva biblioteca de mà;¹⁹⁰ pot ésser considerat com el fundador de la renomada escola d'Orleans. Després de la mort d'Alcuí i de Paulí, esdevingué el consultor de l'emperador en les qüestions teològiques, així en la tan

187. DÜMMLER, *MGH: Poetae carolini*, I, pàg. 543.

188. DÜMMLER, *MGH: Poetae carolini*, I, pàg. 481.

189. MIGNE, *Patrologia latina*, 105, cols. 191-207.

190. DÜMMLER, *MGH: Poetae carolini*, I, pàg. 543.

debatuda — en els moments que Carlemany es tornava a trobar en conflicte obert amb els grecs, 809 — sobre la processió de l'Esperit Sant.¹⁹¹ El Rei l'havia beneficiat amb el bisbat d'Orleans i l'adjunta abadia de Fleury abans del 796. Ignorem la relació precisa que mantingué amb la Cort abans d'aquesta data, relació que hagué d'ésser molt estreta a judicar per la coneixença que demostra tenir del personal que la integrava, però no sembla pas haver practicat a l'escola del Palau ni haver format part de la celebrada Acadèmia.

Aquest era, en resum, un dels personatges a qui hom confiava la missió a Septimània,¹⁹² del seu company Leidrad, en tenim pocs antecedents; en el moment d'ésser designat per a la missió ostentava el nomenament de bisbe de Lió, però no havia estat encara ordenat. Originari del Nòric, hom creu que fou cridat a la Cort per Carlemany i àdhuc que hi exercí el càrrec de bibliotecari; devia ésser en premi dels seus serveis que devia haver rebut el bisbat.¹⁹³ Amb Alcuí estaven lligats per estreta amistat: es devien haver conegut a la Cort, i fàcilment allí Leidrad devia haver estat escolar d'Alcuí; aquest, al·ludint-lo en una carta a Arnó, el qualifica de «car fill meu»;¹⁹⁴ en una altra carta, aquesta dirigida a Leidrad mateix, bisbe electe, que es pot datar de l'estiu del 798, deixa endevinar que respon a una carta per la qual Leidrad li demanava autorització per a aconsellar-se amb ell;¹⁹⁵ es pot judicar versemblant que aquesta darrera era ocasionada per l'encàrrec missional que Leidrad acabava de rebre; era natural que aquest desitgés d'acordar-se sobre el problema que havia d'anar a investigar prop de la persona que al costat del Rei en portava la direcció. La col·laboració d'ambdós fou llarga i eficaç, perquè, com veurem, Leidrad ja quedà incorporat en l'assumpte fins que el 816 deixà la seu lionesa per retirar-se al monestir de Saint-Médard de Soissons.

És probable que Teodulf i Leidrad emprenguessin llur viatge de missió cap al final de l'estiu. Tret d'una possible al·lusió consignada en un precepte posterior de Lluís *el Piadós* per Anjà,¹⁹⁶ el record de la missió només ens ha estat conservat per un poema del mateix Teodulf, titulat *Paraenesis ad iudices*, i és una obra llarga de 956 versos, escrita en ocasió de la missió, però que no té pas aquesta per tema principal, sinó les falles de l'administració de la justícia i la seva correcció. Parlant de la venalitat judicial explica les temptatives de corrup-

191. Sobre aquest tema redactà, a prec de l'emperador, un *Tractat de l'Esperit Sant*, on sostenia, fundant-la en molta documentació, la doctrina del «Filioque», doctrina d'arrelada tradició en l'Església visigòtica, que la inicià en el tercer concili de Toledo. També compongué Teodulf un *Tractat sobre els ritus del baptisme* responent a una enquesta ordenada per Carlemany.

192. Dos anys després, Carlemany havia de confiar-li una altra missió més important encara: d'anar a Roma a formar part del tribunal que havia de judicar la conducta del papa Lleó III. Lluís *el Piadós* el delegà també per a rebre el papa Esteve IV quan aquest anà a Reims per a la cerimònia de la consagració, el 816. Però ja el 818 el relegà a un convent d'Angers, acusat de complicitat en la revolta de Bernat d'Itàlia, sembla que injustament; ací moria en exili el 821.

193. Dades biogràfiques en *Histoire littéraire de la France*, IV, 433-438.

194. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de 26 de juny de 799.

195. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 141, carta d'Alcuí al bisbe electe Leidrad, de l'estiu de 798.

196. Precepte del 21 d'octubre de 837, on, a la llista de béns confirmats, hom diu: «Et in loco qui dicitur Sogrado, cellulam quam ipsi monachi aedificaverunt cum adjacentiis suis; omnia haec cumronni integritate, sicuti a misso genitoris nostri Karoli Leydrath archiepiscopo traditum et marmoribus per cruces et terminationes adsignatum fuit et ab ipsis monachis a temporibus genitoris nostri possessum.» DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 93. Com que Leidrad tornà repetides vegades a Gòtia i probablement actuant sempre amb caràcter de «missus», fa de mal precisar si aquesta gestió la realitzà en ocasió d'aquest primer viatge o en un altre de posterior.

ció de què foren objecte ell i el seu company per part de grans i de petits, detallant els regals que els oferien, entre els quals figurava un vas antic, de molt d'interès, que descriu; fa exhortacions als jutges perquè obrin rectament, amb ple desinterès, i els proposa unes regles per a ben judicar segons dret i segons caritat. Entremig del tema principal Teodulf fa una digressió per a explicar l'itinerari que seguiren ell i Leidrad en compliment de la missió encomanada: partint de Lió i seguint la vall del Roine travessaren successivament les ciutats de Vienna, Valence, Rochemore i Orange per anar a parar a Avinyó; entraren aleshores a la Gòtia per Nimes, ciutat espaiosa i considerable. D'ací, passant per Magalona, voltada pel mar, i per Substanció, cenyida per aspres pujols, deixant la ciutat d'Agda a l'esquerra, anaren a Besiers, i de Besiers a Narbona. Per a Teodulf, Narbona, com a ciutat, depassa la mateixa Arles; ací conta com els gots li feren una rebuda alegre, i especialment els seus compatriotes hispans. Des de Narbona s'allargaren a fer una visita a Carcassona i a Rasès. Tornats a la capital de la Gòtia, reuniren una assemblea en la qual prengueren part gran nombre de clergues i seglars. Camí de retorn i passant per Arles, hi celebraren encara una altra assemblea; després visitaren Marsella, Aix i Cavaillon.¹⁹⁷

El contacte directe degué proporcionar a Teodulf i a Leidrad un coneixement profund de la situació política i religiosa del país; Benet d'Anià, l'arquebisbe i tots llurs amics degueren fer costat als «missi» reials. Teodulf, en un altre poema escrit en llaor de Benet, amb el qual

197. «Iam, Lugdune, tuis celsis post terga relictis
 Moenibus, adgredimur, causa quod optat, iter.
 Saxos petimus constructam in valle Viennam,
 Quam scopoli inde artant, hinc prenit amnis hians.
 Inde Valentinis terris urbique iacenti,
 Rupee, nos dedimus, hinc, Morenate, tibi.
 Post et Arausinas terras et Avennica rura
 Tangimus et fines, quos tenuere Getae.
 Inde Nemausiacas sensim properamus ad arces,
 Quo spatiosa urbs est resque operosa satis.
 Hinc Madalona habuit levam, Sextatio dextram :
 Hic scabris podiis cingitur, illa mari.
 Quis bene transitis Agaten mox parte sinistra
 Linquimus, et nosmet tecta Beterris habent.
 Mox sedes, Narbona, tuas urbemque decoram
 Tangimus, occurrit quo mihi laeta cohors,
 Reliquiae Getici populi, simul Hespera turba
 Me consanguineo fit duce laeta sibi.
 Inde revisentes te, Carcasona, Redasque,
 Moenibus inferimus nos cito, Narbo, tuis.
 Undique conveniunt populi clerique catervae,
 Et sinodus clerum, lex regit alma forum.
 Quis bene compositis nos tandem opulenta recepit
 Urbs Arelas, cives quam statuere sui;
 Urbs Arelas, aliis quae pluribus urbibus extat
 Prima, gradu tamen est, Narbo, secunda tibi.
 Quo sinodo cleri, legum moderamine plebis
 Pectora contudimus iuris et artis ope.
 Massilia Argolica nos cepit condita gente.
 Arvum et Aquine urbis sive, Cavelle, tuum.
 Ast alias lustrare vetat per singula casus,
 Quarum nos populus, quo sumus, omnis adit.»

DÜMMLER, *MGH: Poetae carolini*, I, pàgs. 497-8.

lligà en aquesta ocasió una profunda amistat, parla d'aquests amics, entre els quals cita quatre bisbes i una colla d'abats que conegué forçosament aleshores.¹⁹⁸ Leidrad, l'obra missional del qual, com anirem veient, havia de prolongar-se per molt temps a Septimània i la Marca, devia establir també en aquells moments una quantitat de contactes que li serien després, per a aquella obra, d'una gran utilitat; és molt probable que fos també aleshores quan, en ocasió de la visita a Rasès, s'adjuntés Agobard, el jove company de l'abat Atala vingut amb aquest de Catalunya,¹⁹⁹ que de moment es convertiria en familiar seu per acabar succeïnt-lo a la seu arquebisbal de Lió. Taxativament no sabem res del que actuaren Teodulf i Leidrad al llarg d'aquestes visites i a l'assemblea de Narbona, que de tota manera hagué de tenir importància a judicar per la rebuda significativa que gots i hispans tributaren a llur compatriota que venia a establir contacte directe amb ells com a delegat del Rei. Les conseqüències del seu viatge, però, no trigaren a fer-se sentir després del seu retorn; la campanya menada a fons per Alcuí devia basar-se en les informacions que de viva veu devien donar els «missi» al Rei com a resultat de la seva comissió investigadora.

Hem vist com Alcuí havia recomanat també a Carlemany que fos tramès un exemplar del llibel de Fèlix al papa. El Rei acceptà la suggestió i la posà en marxa tot seguit; adreçà el llibel al papa, acompanyat segurament d'una instrucció amb la història de tota la qüestió redactada pel mateix Alcuí o almenys servint-se dels seus escrits i de les seves cartes. Ensem amb la documentació, el Rei expressaria per carta al papa el seu desig que fos reunit un concili a fi de refermar les condemncions contra les doctrines del bisbe d'Urgell.

El papa Lleó, que no devia desitjar altra cosa que complaure el rei franc, sobretot en aquells primers temps del seu pontificat, en què els seus enemics a Roma eren molt forts, s'apressà a reunir el concili desitjat pel Rei. L'acte s'obria solemnement el dia 23 d'octubre del mateix 798 a la basílica de Sant Pere, al voltant dels quatre sants Evangelis exposats al centre, presidit personalment pel papa Lleó i amb assistència de 57 bisbes i de molts preveres i diaques.²⁰⁰ En un manuscrit del segle x de la Biblioteca Nacional de París han quedat uns curts fragments de les actes de les tres sessions que celebrà el concili, fragments que foren

198. Vegeu el que s'ha dit abans.

199. Vegeu també més amunt.

200. En un tractat d'un bisbe TEODOR, *De primatu et cardinalatu*, de mitjan segle XV, Sagmüller hi troba aquest fragment que fa referència a aquest concili (ms. saec. XV, Bib. Nac. Berlín, theol. Lat. 4.º, 184): «Altera ... sinodus est ... Leonis pape tertii, que Rome habita est contra heresim asserentium dominum nostrum Iesum Christum filium Dei esse non naturalem, sed adoptivum. Quod quidem concilium post invocationem sancte Trinitatis sic incipit: "Anno Deo propicio domini Karoli regis Francorum et Longobardorum atque patricii Romanorum, a quo cepit Italiam, vicesimo sexto, mense Octobris die XXIII., indictione VII., prepositis in medio sacrosanctis Christi quatuor evangeliiis, presidente ter beatissimo et coangelico Leone, summo pontifice sancte Romane ecclesie et universalis tertio papa, in venerabili basilica beati Petri principis apostolorum, presentibus etiam cum eo reverentissimis et sanctissimis episcopis, id est Valerio archiepiscopo sancte ecclesie Revennatis, Georgio episcopo Hostie"; ubi etiam post quosdam episcopos hodie inferiores, sed tunc ordinatione priores Albanensis et Penestrinus describuntur episcopi et enumeratis cunctis episcopis sequitur: «sed et venerabilibus presbiteris Pardone archipresbitero tituli Emiliane, Gregorio presbitero tituli Marci». Et post omnes presbiteros sequitur «Astantibus diaconibus id est Fausto diacono, Leone diacono sanctae Romanae ecclesie» etc. Werminghoff fa notar que la data 23 d'octubre de 798 presenta tots els caràcters de certitud, que la de 799 no fóra possible perquè el papa aquest any fins a fi de novembre no retornà de França a Roma, i que el sistema especial de comptar «a quo cepit Italiam» és adverat en la cúria romana per Sickel, Bresslau i Sagmüler. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, pàgs. 202-302.

publicats, primer per Sirmond, i darrerament, després de molts altres, per Werminghoff.²⁰¹ Segons ells, a la primera sessió el papa féu un discurs exposant l'estat actual de la qüestió, justificant que, malgrat que el papa Adrià hagués, per la seva autoritat apostòlica, anatematitzat l'heretgia del desgraciat bisbe Fèlix mitjançant un sínode ordenat pel Rei i que semblés que amb això s'havia extingit el mal, com que aquest havia ara tornat a rebrotar i creixia fortament, calia que en tractessin plegats en concili.

«I pel que sabem — afegia —, ha rebrotat amb pitjors heretgies i majors blasfèmies que no havien abans trobat en els seus escrits o dits assegurant que Jesucrist, ni és ver fill de Déu, ni ver Déu, sinó nuncupatiu.»²⁰²

A la segona sessió el papa exposà els antecedents de l'afer explicant el concili de Ratisbona i l'abjuració que hi féu Fèlix dels seus errors, la segona abjuració solemne feta poc temps després a Roma en temps del papa Adrià, la fuga en país dels pagans i el perjuri. I en lloc de sotmetre's a les recomanacions del concili que sobre el mateix tema ordenà el rei Carles, reaccionà encara pitjor amb el seu libel blasfematori que dirigí al venerable Alcuí, abat del monestir de Sant Martí, i és pitjor que abans.

Finalment, a la tercera i última sessió, el papa, partint de la sentència del Redemptor: «no vull la mort del pecador, sinó que visqui i es converteixi», exhorta els qui erraren que escoltin les seves paraules comminatòries i, convertint-se, mantinguin la fe catòlica i apostòlica i segueixin les tradicions dels Sants Pares venerant les sagrades definicions de l'Església catòlica i apostòlica, que és el cap de les esglésies de Déu. I acaba:

«Fèlix, bisbe de l'església d'Urgell, si no volia abandonar el seu dogma herètic segons el qual el fill de Déu és adoptiu, sigui anatema, condemnat davant el tribunal de Déu omnipotent, expulsat de la santa i apostòlica Església de Déu, separat del nostre consorci. Aquells, però, qui es convertiran i s'uniran a nosaltres en la fe i en la concòrdia de la santa, catòlica i apostòlica Església, són mereixedors de vida perpètua i del goig de la beatitud, i sentiran la veu divina: "Veniu, beneïts del meu Pare..., etc."»²⁰³

La forma condicional de la decisió conciliar, contrastant amb el to enèrgic i tallant de decisions anteriors, segueix la línia d'actuació a les bones iniciada darrerament per Alcuí i fa pensar que fou inspirada a Roma des de la Cort franca. Tot el concili fa la impressió de descabdellar-se d'acord amb una norma traçada per Alcuí, a les finalitats del qual s'adapta

201. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, pàgs. 202-204. L'encapçalament d'aquestes actes seria el text citat pel bisbe Teodor que es copia en la nota anterior.

202. El text de les actes diu així: «Et ut nobis visum est, peiores hereses vel maiores blasfemias, quam ante in eius scriptis vel dictis umquam audissemus, ibidem cognovimus. Asserens autem Christum Iesum dominum nostrum nec filium Dei verum nec etiam verum Deum, sed nuncupativum.» El que he subratllat és textualment calcat de la carta d'Alcuí a Carlemany on li explica la seva primera impressió sobre el libel de Fèlix. DÜMMLER *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 148. És el que em permet d'afirmar en el text que el papa rebé del rei una instrucció redactada per Alcuí o almenys construïda sobre les seves cartes i escrits.

203. En les actes senceres hi hauria l'argumentació doctrinal contra els errors de Fèlix basada en els corresponents textos escripturístics i patristics; així es pot deduir de la forma com el continuador romà de la *Història dels llombards* de PAU DIACA dona notícia del concili: «Contra quem (adoptianorum) heresim Leo tertius papa congregata Romae synodo, multis eam Evangeliorum et Sanctorum Patrum testimoniis in perpetuum damnavit.» BETHMANN I WAITZ, *MGH: Scriptores rerum Langobardicorum*, pàg. 202.

perfectament; era una arma més per a fer rendir voluntàriament Fèlix a base del que avui qualificariem de guerra de nervis. Quan el bisbe d'Urgell, finalment, es rendí, confessà com una de les causes que el decidiren precisament aquest sínode

«... quae nuper in Roma pro hac intentione, precipiente gloriosissimo ac piissimo domno nostro Karolo, adversus epistolam meam, quan dudum venerabili viro Albino, abbati Turonensis ecclesiae, scripseram, congregatus est — in qua sinodo presente Leone apostolico et cum eo ceteri episcopi numero LVII residentes et plerique presbiteri ac diaconi cum eis in domo beatissimi Petri apostoli ...».²⁰⁴

En els moments que se celebrava el concili romà, Teodulf i Leidrad devien ésser ja de retorn de la missió a Septimània: el que és natural és que anessin a visitar el Rei per donar-li compte dels resultats de la comanda. Després d'aquest deure primordial, Leidrad, segurament per encàrrec del mateix Rei, anà a explicar a Alcuí l'estat de coses observat a la Gòtia.

Els resultats d'aquesta informació es traduïren immediatament en dues cartes que Alcuí adreçà als monjos i als fidels de Gòtia, respectivament. En la carta als monjos, Alcuí s'alegra de les explicacions que sobre la seva religiositat li ha donat Leidrad, el bisbe electe; els recomana, doncs, una bona perseverança. Germans — els diu —, gardeu-vos de les noves sectes, dels errors hispànics; no vulgueu inserir nous mots en el símbol de la fe catòlica; sobre l'adopció, l'autoritat sinodal ja ha decretat — afegeix, al·ludint sens dubte a Frankfurt. Aleshores passa a tractar d'altres errors observats a la regió i els amonesta per a llur esmena: així, per exemple, li ha estat dit que usen de la sal en l'Eucaristia, i això ha estat prohibit pels canons cartaginesos. També li han denunciat una falsa pràctica en el baptisme importada d'Hispània — «país que en altre temps fou pàtria de tirans i ara ho és de cismàtics» — i contrària a la universal consuetud de la santa Església; es tracta de la immersió única feta sota la invocació de la santa Trinitat; encara, respon a una consulta que li feren sobre l'observació el dia del dissabte sant.²⁰⁵ Aprofita l'ocasió encarregant als monjos que facin arribar un exemplar d'aquesta carta als monjos de Lerins, que l'havien interrogat sobre aquests problemes.²⁰⁶

La carta dirigida als fidels, que devia ésser expedida al mateix temps que l'anterior, és dedicada a amonestar-los contra alguns mals costums que comencen d'arrelar a la regió; per exemple, la doctrina que no cal als laics acusar-se dels pecats sinó davant Déu, negant-se, en conseqüència, a confessar-se prop dels sacerdots.²⁰⁷

204. *Confessi Felicis*, segons l'edició de WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, pàg. 220. Aquestes paraules de Fèlix acaben de confirmar com tot l'assumpte del concili obeí al desig i voluntat del rei, inspirat com sabem per Alcuí.

205. El baptisme visigòtic s'administrava a les criatures en cada parròquia i es feia solemnement la tarda del dissabte sant, després d'estar precedit durant diversos dies de cerimònies preparatòries. Sobre la immersió una o trina hi hagué vacil·lacions: consultat sant Gregori Magne, digné que la trina és el costum romà però que l'única no era rebutjable i que àdhuc podia ésser recomanable en oposició a l'arrianisme. El concili de Toledo del 633 adoptà la immersió única per a tota la Hispània i la Gàl·lia narbonesa. GARCÍA VILLADA, *Historia eclesiàstica*, II, 2.ª, pàgs. 59-60. En aquesta carta d'Alcuí és confirmada la tendència general de l'autor a considerar cismàtiques totes les peculiaritats de l'Església hispànica; en part per desconeixement i en part per l'esperit d'absorció del moviment carolingi.

206. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 137, carta d'Alcuí als monjos de Gòtia, de la tardor del 798.

207. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 138, carta d'Alcuí als fidels de Gòtia, de la tardor del 798. Sobre aquesta desviació doctrinal i pràctica escrigué una obra Benet d'Anià; és un

La situació tèrbola promoguda per la lluita entre les jerarquies de la província a l'entorn de l'adopcionisme devia ésser molt favorable a desviacions de tota mena que no escaparen a l'atenció dels observadors Teodulf i Leidrad; les observacions recollides per Alcuí eren, però, les personals del segon; ho diu ell mateix i ho confirma el caràcter d'alguna d'elles; a Teodulf, hispànic, de pàtria i de formació, no se li hauria acudit, per exemple, de recollir la pràctica de la immersió baptismal única, pràctica canònicament perfecta dins el ritu visigot, com un error cismàtic. Leidrad, altrament, era un bàvar i no sentia sinó per l'Església franco-carolíngia. És possible que en aquesta divergència entre visigot i franc, que en la qüestió que es debatia era doctrinalment fonamental, hi hagi l'explicació del posterior apartament de Teodulf, que ja no torna a sortir més en tot l'ulterior procés de l'afer, i hi pren part, altrament, amb un paper preponderant el seu company de missió, Leidrad.

Ensems amb les cartes anteriors, Alcuí trameté als abats i als monjos de Gòtia un libel compost per ell a base de testimonis evangèlics i patristics que provaven la bona doctrina i que havia de servir-los per a esbargiment i per a confirmar-se en la fe catòlica. Aquest libel, que és la primera de les obres doctrinals que Alcuí escriví contra l'heretgia adopcionista, pot identificar-se amb un petit tractat conservat en un còdex de la Biblioteca Vaticana i publicat per Migne;²⁰⁸ no conté al·lusions externes ni anecdòtiques, i només a l'inici es justifica com una medicina preventiva destinada a evitar la infecció de l'error; el tenor de l'obra és purament doctrinal.

Cal no confondre aquesta obra, que devia tenir un caràcter provisional, amb aquella que Alcuí s'havia compromès a escriure contra el cèlebre libel de Fèlix, segons les cartes més amunt reportades a Carlemany; aquesta segona obra, la redactava l'hivern 798-799, i en prometia la tramesa bon cop l'hagués sotmesa a l'aprovació dels bisbes i del senyor Rei.²⁰⁹ Així ho explica tot en una carta que aleshores, per mitjà de l'amic Benet, com les anteriors i el llibre, havia tramès als abats i als monjos de Gòtia en resposta a l'acusament de recepció que aquests li feren de les cartes rebudes a la tardor.

recull de sentències dels Sants Pares destinat a demostrar la utilitat de descobrir els pecats al pare espiritual. Vegeu *Histoire littéraire de la France*, IV, 450-456. Benet hauria alertat els «missi» sobre la desviació que amenaçava la religiositat dels fidels de Septimània.

208. Amb el títol: «Beati Alcuini adversus Felicis haeresin libellus ad abbates et monachos Gothiae missus», en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, col. 86 ss., ex Cod. 290 bibl. Vaticano-Palatinae.

209. «...sicut in libello ex parte factum est, quem direximus per abbatem Benedictum vobis solacium et confirmationem fidei catholice. Sed in manibus maius modo habemus opus propter alias causas, quas in libello venerandi Felicis legimus. Et illum volente Deo vobis dirigimus postquam lectus et comprobatus fuerit ab episcopis nostris et dompno rege.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini* II, núm. 205, carta d'Alcuí als abats i monjos de Gòtia, de l'hivern 798-799. Dümmler estigué absolutament desorientat en la datació d'aquesta carta; l'atribuí a un temps molt posterior al real i quedà així desencaixada dintre la sèrie ordenada de les cartes d'Alcuí. També ho estigué amb dues altres cartes d'Alcuí a Carlemany (DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núms. 171 i 172), que suposa escrites per l'abril i maig del 799 i que jo crec d'alguns mesos anteriors; DÜMMLER creu que aquestes cartes fan referència a l'obra segona d'Alcuí contra Fèlix, en set llibres; joestic segur que alludeixen a aquest primer libel enviat als monjos de Gòtia per l'intermedi de Benet. En la primera carta Alcuí diu al rei: «en la lluita interior volguéreu que prenguéis part; ho he enllestit, com podeu veure, pel libel que fa poc us he adreçat; espero sobre d'ell la vostra conformitat, mentrestant n'estic anguniós.» En la segona regracia al rei per haver-se fet llegir el libel que per ordre seva li trameté i per haver-li retornat per corregir les errades que hi notà; «millor podíeu — li diu — esmenar-lo vós mateix, ja que és preferible el judici d'un tercer al del propi autor; altres faltes hi haurà encara i pel cansament i per la negligència.» És en aquesta segona carta on s'alludeix a l'obra de Fèlix de disputa amb un sarraï de què parlem més amunt en la nota 92.

Mentre Alcuí anava preparant el seu llibre, també en el llunyà Friül el patriarca Paulí d'Aquilea laborava en un treball semblant. El tema no era nou per a ell, perquè ja hem vist la part activa que prengué en el concili de Frankfurt, on redactà l'epístola dels bisbes italians, i posteriorment en el concili que ell mateix convocà i presidí a Cividale l'any 796-797. Era una raó més perquè Alcuí hagués demanat al Rei que li fos enviada una còpia del llibel de Fèlix i fos invitat, com Teodulf i Ricbodó, a redactar una refutació. Teodulf i Ricbodó, si és que reberen la invitació del Rei, procuraren de desentendre's de la comanda; Paulí produeix la sensació de trobar-s'hi a plaer. Un any després de rebre-la, l'estiu del 799, escriu una carta al Rei oferint-li els tres llibres que ha compost pel seu manament contra l'heretgia de Fèlix,

«... quinimmo infelicis, perversique fautoris dogmatis perfidiae sectae clangor horisonus.»²¹⁰

Els tres llibres de Paulí han estat conservats i publicats.²¹¹ Comencen amb una profusa exposició contra els heretges en general i en particular contra els qui erren sobre la Trinitat; filia l'adopcionisme en l'arrianisme i el nestorianisme. Els dos primers llibres basen la confutació en el raonament i en l'Escriptura; el tercer, en les autoritats dels Pares grecs i sobretot llatins. Al final demana al Rei que la seva obra sigui comunicada a Alcuí.

L'obra de Paulí és un model de barroquisme obscur, complicat i divagador, així en l'estil com en les idees. Masdeu la titlla de «gusto pueril y estragado»; Menéndez y Pelayo²¹² opina que «apenas se concibe mayor afectación en la barbarie», i afegeix:

«Lo peor es que el patriarca de Aquileya dio en su refutación lejos del blanco, acusando a sus adversarios de arrianos y macedonianos, empeñado en demostrarles la divinidad del Hijo y del Espíritu Santo, que ellos no negaban.»

I, això no obstant, Carlemany tenia una gran opinió sobre la ciència i el valer de Paulí, i Alcuí lloa, precisament amb motiu d'aquest llibel, la seva eloqüència. L'estil florit, la sòlida argumentació, l'autoritat dels textos escollits;²¹³ és una qüestió de moda intel·lectual i del mal gust del temps, que feia que aquesta fos l'opinió general de l'època; el continuador romà de Pau Diaca — per exemple — anotava l'aparició d'aquest llibre de Paulí amb ies següents paraules:

«... també el patriarca Paulí, baró d'admirable saber, compongué amb llenguatge eloqüent tres llibres contra aquesta nefandíssima heretgia (de l'adopcionisme).»²¹⁴

210. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 17, carta de Paulí d'Aquilea al rei Carles, de l'estiu del 799.

211. MIGNE, *Patrologia latina*, 99, cols. 349 ss.

212. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Heterodoxos*, II, 302.

213. A darrers del 799 Alcuí escriu al seu amic Arnó, arquebisbe de Salzburg: «Et si tibi causa eveniat Paulinum patriarcham videndi, saluta eum mille milies. Libellum vero catholicae fidei, quem domno regi direxit, perlegebam; et satis mihi placuit in eloquentia sua et in floribus dictionum et in fidei ratione et in testimoniorum auctoritate; ita ut nihil addi de quaestionibus, nuper habitis inter nos et partes Felicianas, opus esse arbitrabar. Et felix est ecclesia populusque christianus, quamdiu cum domno rege vel unum talem habebit defensorem fidei catholicae.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 208, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de darrers del 799.

214. BETHMANN I WAITZ, *MGH: Scriptores rerum Langobardicarum*, pàg. 202.

LA CONTROVÈRSIA D'AQUISGRÀ I LA POSTA DEL FELICIANISME

Dues cartes d'Alcuí i un escrit posterior de Fèlix ens assabenten d'un fet molt transcendent en la història de l'adopcionisme català. Es tracta, segons que es pot deduir de la combinació de les tres fonts, que Leidrad, després del retorn de la missió acomplerta juntament amb Teodulf a Septimània i una vegada donat compte al Rei i a Alcuí dels resultats, retornà a Catalunya, s'arribà a Urgell, on es posà en comunicació amb Fèlix i el convencé d'anar a la Cort carolíngia a defensar les seves doctrines en una assemblea episcopal de controvèrsia; a aquest fi li donà seguretats en nom del Rei. La reunió havia de celebrar-se a mitjan maig, i Leidrad havia d'acompanyar-hi Fèlix.

La primera al·lusió a això es troba en una carta d'Alcuí a l'arquebisbe Arnó de Salzburg escrita pels volts de febrer: Alcuí li diu que espera de poder-lo veure el pròxim estiu i que abans, a mitjan maig, ha d'ésser al Palau, tal com li ha demanat el Rei, perquè Fèlix, el novador, ha jurat d'anar-hi a raonar la seva fe; li demana, doncs, que pregui per ell, Alcuí, a fi que reïxi en la seva comesa de defensor de la unanimitat entre els sacerdots del Crist.²¹⁵ Arnó replicà amb una altra carta que Alcuí rebia, ensems amb uns presents, el 19 de març. I tot seguit Alcuí tornava a contestar al·ludint per segona vegada a la projectada assemblea:

«... a mitjan maig — diu —, Déu volent, espero d'ésser amb el Rei, ja que Leidrad, el nostre fill, ha de portar Fèlix, el qual ha de tenir una controvèrsia amb mi. I tant de bo que hi vingués el nostre caríssim pare Paulí (d'Aquilea). I si tu podies, desitjaria molt de veure-t'hi, ja que tinc per dir-te moltes coses que no puc per carta a causa de la inseguretats dels portants.»²¹⁶

La referència a la mateixa gestió donada amb posterioritat pel mateix bisbe Fèlix s'expressa així:

«Us fem saber que després d'haver estat portat a presència del rei Carles rebérem llicència d'ell, tal com ens ho havia promès a Urgell el bisbe Leidrad, de presentar davant els bisbes reunits per ordre expressa del rei Carles a aquest fi les sentències dels llibres Sants que nosaltres crèiem favorables a l'adopció i a la nuncupació; perquè, no pas per violència, sinó per la raó, fos judicada la conformitat o la disconformitat de la nostra doctrina amb els Sants Pares.»²¹⁷

La gestió feta per Leidrad cau també dins la línia de concòrdia inspirada per Alcuí i ens fa pensar que d'Alcuí derivà la iniciativa de fer-la; ja hem constatat que Leidrad estigué en tractes amb Alcuí al retorn de Septimània, i que ací s'havien arribat amb Teodulf fins al racó de Rasès potser per obtenir un contacte amb agents de Fèlix. De tota manera, en aquest segon viatge, Leidrad ja s'arriba fins a Urgell mateix, i és a Urgell on té lloc l'entrevista amb Fèlix personalment, i on li dóna les seguretats i obté la seva conformitat d'assistir a la controvèrsia. Com que a l'estiu del 798 Elipand parla que Fèlix corre amagat i perseguit per les

215. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 193, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de volts de febrer del 799.

216. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 194, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de darrers de març del 799.

217. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 220, *Confessio Felicis*.

munyanyes, s'ha produït, doncs, un canvi de situació; hi ha hagut una virada de tolerància envers Fèlix, que jo situaria arran del viatge missional Teodulf-Leidrad i precisament concretant-lo a la visita a Rasès, possiblement amb intervenció de l'abat Atala de Sant Policarp i del seu company Agobart.

Aquesta virada és la que féu possible després l'èxit de la darrera gestió de Leidrad i que fou en definitiva l'èxit del procediment conciliatori d'Alcuí, com veurem.

Perquè la projectada assemblea de controvèrsia tingué lloc. Quan? Heus ací una de les coses més discutides pels erudits, des de Hefele, que la data a l'octubre de 798,²¹⁸ fins a Dümmler,²¹⁹ Mühlbacher²²⁰ i Werminghoff,²²¹ que l'atribueixen al 800, passant per Sagmüller,²²² Simson²²³ i Leclercq,²²⁴ que la suposen el 799. I són aquests darrers els qui tenen raó, segons el meu criteri. Una de les dades que han contribuït més a desorientar ha estat que en l'obra d'Alcuí, *Contra Elipand*, hom diu que fou l'any 32 del príncep Carles, que va del 9 d'octubre de 799 al 8 d'octubre de 800. Aleshores, com que la controvèrsia se celebrà pel juny, com veurem, hauria hagut d'ésser dins el 800. A aquesta afirmació, que segurament és una interpolació posterior, s'oposava una altra afirmació de Fèlix que, en la seva *Confessió de fe*, redactada poc temps després de l'assemblea d'Aquisgrà, al·ludia al concili de Roma del 798 com a celebrat de poc «nuper»; aquest «poc» podien ésser alguns mesos, no podia tractar-se d'un any i mig. Entre les paraules de Fèlix i les d'Alcuí oscil·laven, doncs, les opinions. Però jo crec poder reforçar la dita de Fèlix amb un nou argument. Hem vist les cartes d'Alcuí a Arnó assabentant-lo que la reunió era convocada al Palau per a mitjan maig; en una carta posterior datada el 26 de juny,²²⁵ Alcuí parla ja a Arnó de l'assemblea celebrada; aquesta tingué lloc, per tant, entre maig i juny. I bé: el juny del 799 és datat un diploma que Carlemany atorga des d'Aquisgrà a l'abat Benet d'Anià, present al Palau,²²⁶ què hi feia, Benet? Assistia precisament a la reunió convocada pel Rei; aquesta, doncs, se celebrava el 799. No tan sols hi era Benet; també hi havia Nebridi, l'arquebisbe de Narbona i abat de La Grassa; en aquest últim concepte rebia també aleshores un precepte del Rei germà bessó del diploma per Benet.²²⁷

218. HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1097-99.

219. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, pàg. 344. La importància d'aquesta data es projecta no sols a l'assemblea en si, sinó sobre la cronologia d'una sèrie de cartes d'Alcuí que Dümmler considera de l'any 800 i que jo crec que pertanyen al 799. En les notes de citació d'aquestes cartes he cuidat de posar en cada cas la data que crec haver-los d'atribuir. Darrerament WILHELM HEIL, *Der Adoptianismus*, em dona la raó sobre la data i me la confirma, com a resultat d'un nou estudi de totes les fonts, en carta particular.

220. *Die Regesten der Karolinger*, a l'any 800.

221. WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàgs. 220-225.

222. SAGMÜLLER, en «Tübinger theol. Quartalschrift» LXXXVI, 302 ss.

223. ABEL, *Jahrbücher*, II, pàgs. 154-163.

224. HEFELE-LECLERCQ, *Conciles*, III, 1255, nota de «Addenda et errata». Abans, en un apèndix, a les pàgs. 1237-1238, havia acceptat l'opinió de Werminghoff favorable al 800. És dona així el cas que en el mateix volum de l'obra s'atribueixen a l'assemblea d'Aquisgrà les dates 798, 799 i 800, i encara variant els mesos.

225. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, del 26 de juny de 799.

226. Diploma publicat en DEVIC-VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 13, i registrat en MÜHLBACHER, *Regesta*, juny 799.

227. Diploma publicat en DEVIC-VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 14. Aquest diploma conservat en l'original està faltat del fragment de la data; els autors de la *Gallia christiana*, que foren els primers de publicar-lo, el dataren a 778; els nous editors de la *Histoire de Languedoc*, igual que Sickel i que

És que a l'assemblea, que la *Vida d'Alcuí*²²⁸ qualifica de «magne sínode episcopal» congregat al Palau imperial d'Aquisgrà, hi havien estat convocats els bisbes, segons explica el mateix Fèlix,²²⁹ i, segons Alcuí,²³⁰ hi eren presents el Rei, els seus magnats i els sacerdots de Déu. Era, doncs, una reunió nombrosa i escollida, i és natural que la concurrència de Septimània fos especialment nodrida, atès que el tema més vistent a tractar afectava essencialment la regió. Jo crec que àdhuc hi devia assistir amb els seus acompanyants el rei Lluís d'Aquitània, que acabava d'ésser cridat pel seu pare a Aquisgrà per prendre part «cum populo suo» a l'expedició contra els saxons, expedició realitzada a seguit de l'assemblea.²³¹

Fèlix hi arribà «voluntàriament», acompanyat de l'arquebisbe Leidrad. Ell i Alcuí devien anar ben preparats per a la controvèrsia doctrinal a sostenir davant la més triada concurrència de l'època. De com es desenrotllà l'acte, en tenim una versió de cada un dels dos interessats i una tercera d'espectador. Fèlix, en la seva *Confessió*, l'explica així:

«Després d'haver estat portat a presència del rei Carles rebérem llicència d'ell, tal com ens ho havia promès a Urgell el bisbe Leidrad, de presentar, davant els bisbes reunits per ordre expressa del rei Carles a aquest fi, les sentències dels llibres Sants que nosaltres creïem favorables a l'adopció i a la nuncupació; perquè, no pas per violència, sinó per la raó, fos judicada la conformitat o la disconformitat de la nostra doctrina amb els Sants Pares. I així fou fet. Presentades, doncs, per nosaltres les sentències sobre l'adopció i la nuncupació, foren rebutjades, no, com és dit, per violència, sinó per la raó de la veritat, al·legant textos de Ciril bisbe, del beat Gregori papa de Roma, del beat Lleó i d'altres Sants Pares, que a nosaltres ens eren abans desconeguts; i l'autoritat del sínode de poc celebrat a Roma per manament del nostre rei Carles, contra la carta que temps enrera vaig escriure al venerable baró Alcuí, abat de l'església de Tours... Convençut de l'autoritat d'aquestes veritats i del consens de tota l'Església, hem retornat de tot cor, ajudant Déu, a l'Església; no pas per simulació ni falsedat, com en altre temps, sinó, com dic, amb professió de paraula i creença de cor. Aquesta professió hem fet davant molts sacerdots i monjos, i ens penedim de l'antic error i de la prevaricació del jurament feta en altre temps, confessant no creure més ni predicar l'adopció i la nuncupació, sinó la unitat de filiació...»²³²

Alcuí ho explicava molt poc temps després a Elipand:

«... el dit Fèlix, l'any [present], cridat, anà voluntàriament a Aquisgrà, on, a presència del Rei, dels optimats i dels sacerdots de Déu, fou raonablement escoltat, i, convençut de la veritat, donant gràcies a Déu, confessà la veritable fe retornant a la pau de la unanimitat catòlica amb els seus deixebles que aleshores eren amb ell presents a l'acte.»²³³

I en carta a Arnó de Salzburg, dins el mateix mes de juny en què s'acabava de celebrar la reunió:

Mühlbacher, l'han atribuït a juny del 800. És evident que fou donat pels mateixos dies que el precepte d'Anià citat en la nota anterior, del qual és bessó en la redacció, és a dir, pel juny del 799, amb motiu de l'assemblea d'Aquisgrà.

228. *Vita Alcuini*, cap. 13, en MIGNE, *Patrologia latina*, 100, cols. 90 ss. Aquesta vida fou composta abans del 829 i a base de les referències transmeses pel deixeble del mateix Alcuí, Sigulf.

229. En la seva *Confessio*, WERMINGHOFF, *MGH: Concilia III*, 2, pàg. 220.

230. *Adversus Elipandum*, lib. I, capt. 16, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

231. MÜHLBACHER, *Regesta*, a l'any 799.

232. *Confessio Felicis*, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàgs. 220 ss.

233. *Adversus Elipandum*, lib. I, cap. 16, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

«He tingut una magna controvèrsia amb l'heretge Fèlix a presència del Rei i dels Sants Pares. Ell, tossut, no admetia cap més autoritat sinó les seves sentències sectàries, creient-se ésser molt savi en allò que menys sabia. Però, havent visitat el seu cor la divina clemència, confessà per últim ésser seduït per opinió falsa i voler reconèixer fermament la fe catòlica. Jo, però, no coneixent els secrets del seu cor, no faig judici públic.»²³⁴

Anys més tard, l'autor anònim de la *Vida d'Alcuí* dedicava un capítol sencer de la biografia a ressenyar aquest acte, que tenia un relleu especial en la carrera del seu biografiat. Deia:

«*Refutà a Aquisgrà l'heretge Fèlix.* Mentrestant arribà a oïda de Carles l'existència, per la banda d'Hispania, d'una heretgia contrària a Déu que sostenia que el Fill de Déu era adoptiu segons la carn. El magne i catòlic Rei volgué en forma radical destruir la llavor diabòlica separant la cugula del bon gra. Fent venir, doncs, Alcuí, el seu institutor, des de Tours, i el míser Fèlix, heretge, des dels confins d'Hispania, congregà un magne sínode de bisbes al Palau imperial d'Aquisgrà, on, sota la seva presidència, ordenà que Fèlix, malgrat no li plagués gaire, disputés raonadament amb el doctíssim Alcuí sobre la natura del Fill de Déu segons la carn. Quin silenci aleshores entre tants de bisbes! Oh, que clara i inexpugnable fou la defensa de la fe feta pel mestre de Carles! Per moltes escapatòries que cerqués Fèlix, Alcuí l'agullonava sempre, de manera que gairebé esgotaven els arguments abans d'entrar en el tema. Calgué esmerçar-hi des del dilluns fins al dissabte. Malgrat fos evident a tots la seva fal·la i per tots fos tinguda per refutada amb apostòlica autoritat la seva heretgia, ell es mantenia tossut fins que Alcuí li llegí, adreçant-se a ell planyívolament, aquest text de sant Ciril màrtir: "Ea natura, quae per diabolium vitiata est, super angelos exaltata est propter triumphum Christi, atque ad dexteram Patris collocata". En sentir aquesta sentència s'emocionà finalment, i confessà amb grans plors i exclamacions el seu error.»²³⁵

És evident que en aquesta narració del biògraf d'Alcuí, s'hi noten ja infiltracions llegendàries; aquella escena patètica que esclata de sobte al conjur de la sentència de sant Ciril no és sinó una manera escenogràfica d'explicar la final confessió de Fèlix, atuït i deprimert per una setmana entera de discussions dins una atmosfera contrària, asfíxiant. Per això hem donat senceres les narracions d'Alcuí i del mateix Fèlix, que, compulsades i comparades, permeten de fer-se una idea molt aproximada del que devia ésser la realitat. Remarqui el lector, per exemple, la reserva amb què Alcuí parla sobre la sinceritat de la confessió quan escriu al cap de pocs dies de la reunió i abans que Fèlix s'hi hagi ratificat per escrit públic.

Alcuí s'havia preparat amb aplicació per sostenir aquesta controvèrsia, que era per a ell un acte de compromís, de responsabilitat i de lluïment alhora. Durant l'hivern havia anat redactant el libel de contestació a la carta doctrinal de Fèlix de la primavera anterior,²³⁶ i ara el tenia ja acabat i li havia de servir de base per a la discussió, ell mateix ho confessa.²³⁷

234. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, del 26 de juny de 799.

235. *Vita Alcuini*, cap. 7, en MIGNE, *Patrologia latina*, 100, cols. 90 ss.

236. «Sed in manibus maius habemus opus propter alias causas, quas in libello venerandi Felicis legimus. Et illum volente Deo vobis dirigimus, postquam lectus et comprobatus fuerit ab episcopis nostris et dompno rege.» DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 205, carta d'Alcuí als abats i monjos de Gòtia, de l'hivern 798-799.

237. «Nam istum libellum in disputatione, quae in vestra veneranda praesentia cum Felice ventilata est, praesentem habui.»

DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 202, carta d'Alcuí a Carlemany, de l'estiu del 799.

Però, a més, havia preparat una sèrie d'arguments en forma d'interrogacions dialèctiques que indubtablement havien d'ésser una arma molt espectacular en una controvèrsia pública; per sort nostra, ell mateix tingué una certa vanitat a exhibir-les, i així les conservà enviant-les a una seva amiga (Gundrada?) incloses en una carta:

«... com que sé que la vostra prudència és molt erudita en les subtilitats de la dialèctica, m'ha plagut d'adjuntar en aquesta meua carta unes quantes interrogacions dialèctiques que poden ésser aplicades contra l'adopció i la nuncupació en Crist».²³⁸

Així podem encara avui dia fer-nos càrrec de la forma com eren planejats els arguments i menada la discussió en una controvèrsia d'aquell tipus, quan ja s'havia esgotat el *dossier* d'autoritats que cada un dels adversaris portava preparat per a confondre l'altre.

Assolida la confessió de Fèlix, el plet era fallat, i la controvèrsia havia produït tot el que per ella mateixa podia donar. Calia ara explotar a fons la nova situació creada amb l'anul·lació de Fèlix com a cap del cisma a les regions de la Septimània i de la Marca hispànica. La primera providència fou d'assegurar-se de la seva persona posant-la sota la guarda i la vigilància d'una autoritat de confiança a fi d'evitar el perill d'una recaiguda i el contacte indesitjable amb els antics amics. «El Rei s'havia proposat abans de lliurar-lo a l'arquebisbe Riculf de Magúncia com a càstig i perquè el guardés; i encomanar a la teua providència el seu prevere (Claudi de Torí, segurament), que era pitjor que el mestre.» Però com que s'han dit convertits a la fe catòlica, «els hem lliurats al bisbe Leidrad, el nostre car fill, perquè el tingui amb ell i el provi; si és veritat el que diu i si vol condemnar amb carta seva el primitiu error que abans predicà amb pertinàcia»; així ho contava Alcuí mateix al seu amic Arnó de Salzburg arran de celebrada la controvèrsia, el 26 de juny.²³⁹

Però el lliurament no fou immediat; com que Leidrad hagué de marxar cap a Septimània en missió, com veurem més avall, és probable que mentrestant Fèlix fos retingut al Palau. El fet és que quan Leidrad ja era fora, Alcuí aconseguí d'arrencar de Fèlix una carta oberta dirigida al clergat i als fidels de la seva església d'Urgell ratificant la confessió feta a l'assemblea; era, com es comprèn, un document de la màxima importància per a actuar prop dels seguidors de Fèlix i induir-los a seguir el bon camí del mestre. La carta o declaració, escrita segurament poc temps després de la d'Alcuí que acabem de citar, a la darrerria de juny o als primers dies de juliol, doncs, s'ha conservat i anava encapçalada així:

«En nom de Déu. Fèlix, en altre temps indigne bisbe, als germans en Crist Emani prevere, Ildesind prevere, Exsuperi, Gundefred, Sinodi i Ermegild i els altres preveres, Vitild diaca i Vitiric i els altres clergues servents en l'església de la diòcesi urgel·litana, i als altres fidels habitants en la dita església, en nom de Déu Pare i de Jesucrist veritable Fill seu, senyor i redemptor nostre, i de l'Esperit Sant, eterna salut.»

Seguia la narració dels precedents i de l'acte d'Aquisgrà tal com ho hem reportat més amunt, i a continuació es ratifica en la professió feta a l'assemblea d'Aquisgrà:

238. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 204, carta d'Alcuí a una amiga (Gundrada?), de l'estiu del 799.

239. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, del 26 de juny del 799.

«Professem, doncs, que en endavant de cap manera no creurem ni predicarem l'adopció de la carn en el Fill de l'Home, ni la nuncupació en la humanitat, sinó que confessem que nostre Senyor Jesucrist és en ambdues natures, divina i humana, propi i unigènit Fill del Pare, únic Fill seu; salvades amb tot les propietats de les dues natures, de manera que ni es cregui que la divinitat del Verb de Déu es convertí en la natura humana, ni aquesta, assumida pel Verb, en la divina; sinó que ambdues, és a dir la divina i la humana des del primer instant de la concepció en les entranyes de la Verge estan de tal manera unides en una persona singular, que el qui nasqué de la Verge fou Fill unigènit del Pare, Déu veritable. Aquesta és la nostra confessió de fe que acceptem i sostenim després dels passats errors. Us exhortem a creure-la i confessar-la, sense retoc. Pregueu per mi, culpable de la baralla haguda en l'Església, perquè obtingui de Déu la misericòrdia abans de morir i l'esmena dels qui han caigut en la mateixa prevaricació que jo: cosa en la qual confio, adherint-nos a la pau i a la unitat de l'Església universal i anatematitzant la causa de la discussió, o sigui l'adopció i la nuncupació.»

Copia, encara, Fèlix la doctrina de Nestori per rebutjar-la i els textos de sant Ciril, sant Atanasi, sant Gregori de Nazianz i sant Lleó, pels quals es veu clarament com el Fill de Maria és, com a tal i com a home, fill propi i natural de Déu.²⁴⁰

La segona providència presa a seguit del reeiximent de l'assemblea d'Aquisgrà fou de trametre en missió a les regions afectades per l'heretgia de Fèlix, Leidrad de Lió, Benet d'Anià i Nebridi de Narbona, a fi que retornessin a la veritable fe i a l'obediència de la jerarquia oficial de l'Església franca les poblacions seduïdes per l'error hispànic. També és Alcuí qui ens ho explica en la carta tan sovint citada a Arnó, del 26 de juny:

«... i Leidrad, juntament amb l'abat Benet i Nebridi, han estat tramesos en aquelles regions occidentals per tal d'extingir i suprimir aquestes perverses doctrines contra la fe.»

Tots tres eren, com hem fet constar abans, presents a l'assemblea, i així els pogueren ésser donades instruccions personalment. Qui més deuria allisonar-los fóra Alcuí, que continuava essent el veritable director i l'inspirador doctrinal de l'empresa.

Era ell qui havia de fornir-los el bagatge intel·lectual que els serviria en llurs predicacions i raonaments. A continuació de la notícia anterior ja afegeix a Arnó:

«... els quals [enviats] la nostra poquesa ajuda, en tant que pot, amb escrits eclesiàstics, especialment amb aquell libel que fa poc hem editat contra aquell altre libel que l'any passat ens dirigí Fèlix».²⁴¹

Es tracta de l'obra capital antifeliciana d'Alcuí: *Adversus Felicem libri VII*, que emprengué, d'acord amb el Rei, quan demanava que fessin talment Teodulf, Ricbodó i Paulí d'Aquilea,²⁴² sobre la qual treballà l'hivern anterior i que li serví per a la controvèrsia d'Aquis-

240. La millor edició de la *Confessio Felicis* és la donada per WERMINGHOFF, segons el còdex n.º 385 de Reims, del segle IX, en *MGH: Concilia I*, 2, pàgs. 220 ss.

241. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 207, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, del 26 juny de 799.

242. Aquesta obra és publicada en MIGNÉ, *Patrologia latina* 101, cols. 123 ss. És en ella que Alcuí demostra, contra l'obsessió d'Elipand, desconeixer les obres de Beat i Heteri: «Ço que dieu que Beat i el seu deixeble Heteri us han combatut, els ho lloem. Ara si han confós, com dieu, les dues naturaleses del Crist, per això els reprenem.» També és en aquesta obra on Alcuí marca la separació de l'Església romana i de la hispànica: «Després de molts textos dels Sants Pares catòlics que has adduït en reportes de

grà. Ara, després de la controvèrsia, el trametia també al Rei per a la seva aprovació amb un parell de cartes de presentació que, resumides, venien a dir-li: «Pel vostre manament he escrit aquesta obra responent al libel que contra meu us envià el bisbe Fèlix; ho he fet animat més pel vostre desig que no pas per la meva perícia. Ara ho sotmeto al vostre judici. De fet, aquest meu escrit, vaig tenir-lo present quan la disputa amb Fèlix fou ventilada a la vostra presència, però com que no us fou llegit ni el comprovàreu, no l'he donat al públic. Ara vegeu què se n'hagi de fer; jo no el publicaré que no l'hàgiu examinat amb els vostres familiars. Excuseu la forma com és compost en gràcia a seguir l'argumentació de l'adversari.»²⁴³ A la segona carta explicava que s'havia servit d'aquests sants Pares: Jeroni, Agustí, Gregori papa, Hilari, Lleó papa, Fulgenci bisbe, Ambròs, Ciril, Beda, Gregori de Nazianz, Isidor hispànic i Juvenci; també havia utilitzat les obres d'Orígenes i de Cassià, malgrat que aquests autors haguessin descarrilat, aprofitant-ne solament allò que era bo, a exemple de com ho havia fet sant Jeroni, i a exemple també de sant Pau, que usà dels llibres pagans en allò que era recte. «Si ningú vol combatre els meus dits —afegia—, aquests testimonis em sostindran, que no pot errar qui viu dins aquests castells de la fe.»²⁴⁴

L'aprovació del Rei degué ésser immediata i anterior a la sortida dels «missi» cap a Septimània, car en l'obra *Contra Elipand* que Alcuí els trameté per a la missió ja es parla de l'aprovació com d'un fet passat;

«... responguérem al libel de Fèlix amb un altre en set llibres... el qual fou llegit i aprovat a presència del Rei i dels sacerdots de Crist.»²⁴⁵

Bon cop aprovat degué ésser posat a disposició dels «missi».

Posterior a la sortida dels «missi», i possiblement quan aquests es trobaven en les etapes del camí, potser a Lió, la seu de Leidrad, Alcuí els trameté la confessió de Fèlix i una altra obra seva que havia acabat de pressa i corrents a posta perquè la utilitzessin en la missió. Es tractava dels *Adversus Elipandum libri IV*, que sovint hem aprofitat aquí per la gran quantitat de dades que ens proporcionaven.²⁴⁶ Són curioses i interessants les dues cartes amb les quals Alcuí adreçava el seu treball als delegats. A la primera, dirigida a Leidrad bisbe de Lió, Nebridi bisbe de Narbona, Benet abat, i als monjos, abats i bisbes de la província de Gòtia, els deia: «És feina meva defensar la fe i, per tant, de procurar que la veïna pesta de l'error

bisbes hispànics que tu dius ortodoxos, però en aquests textos hi ha heretgies, a no ésser que com en altres casos els hagi mutilat i els hagi fet dir el que no diuen. Sigui com sigui, nosaltres desitgem més acomodar la nostra fe a l'autoritat romana que a la hispana, malgrat que no reprovem aquesta en aquelles coses que parla catòlicament.»

243. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 202, carta d'Alcuí al rei Carles, de principis d'estiu del 799. Dintre l'obra mateixa, en el llibre II, cap. 1, també s'excusa i justifica per la manca d'ordre i mètode: «Non debet mihi lector imputare sermonis mei confusam quodammodo disputationem et inordinatam, quia non recto tramite currentis, sed circuloso loquacitatis rotatu disputandis vestigia sequi necessarium habeo. Et prout ordo proponentis exierit, sermo respondentis subsequatur.»

244. DÜMMLER, *MGH: Epistolarum karolini*, II, núm. 203, carta d'Alcuí al rei Carles, de principis d'estiu del 799.

245. *Adversus Elipandum libri IV*, lib. I, cap. 16, en MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss.

246. L'obra *Contra Elipand* és publicada per MIGNE, *Patrologia latina*, 101, cols. 244 ss. Com diu el mateix autor, dels seus quatre llibres els dos primers són dedicats directament a la refutació de la carta que li havia escrit Elipand; els dos segons, de caràcter més general, porten per títol: De l'Encarnació de Jesucrist, de les dues naturaleses i de la veritat d'una sola persona en Ell. És en aquesta obra on Alcuí defensant-se de l'acusació d'Elipand, que corrompia el rei Carles, proclama al rei incorruptible i fa un elogi de la seva persona interessat a retenir.

hispanic no pugui infectar-vos; aquella terra, en altres temps, segons contenen les antigues històries, era pròdiga en tirans que solien molestar sovint l'Imperi romà, i ara, molt pitjor, agredeix amb noves perversitats cismàtiques les orelles sacratíssimes de l'imperi cristià. En aquesta obra de predicació us ha enviat el rei Carles; jo, per donar-vos una petita ajuda en el vostre camí, us trameto la resposta a una carta a mi dirigida per Elipand per al cas que aquesta carta hagués maculat algú, puix que sabem que anà a parar a d'altres mans abans que a les nostres.» Ací Alcuí explica com s'havia desenrotllat l'afer amb Elipand; com, volent-li ell escriure, l'informaren de la seva perfídia; com, malgrat això, li escriví exhortant-lo amb el desig de tornar-lo al bon camí en edat tan avançada. Però ell reaccionà amb ira defensant la seva secta, titllant-lo de falsari, d'heretge, de perseguidor de cristians; aportava molts testimonis escripturaris i patristics maculant-los amb praviíssima interpretació. «Jo — afegeix Alcuí — he procurat amb dos libels de respondre segons la recta interpretació; hi he afegit altres dos libels per defensar la fe catòlica sobre el Crist. Tot això ho sotmeto al judici de la vostra autoritat i de la vostra censura abans de donar-ho al públic. No he usat en la resposta de la seva violència, ni he treballat solament per la seva salut — que temo que no sigui mort, atesa la seva senectut, o que no li arribin els meus escrits per les dissensions populars d'allí —, sinó per ajudar a la predicació vostra i per a l'edificació dels homes i dones que viuen en les parts veïnes d'Hispania. M'acusa aquell pare de tenir moltes riqueses, fins a vint mil serfs; ignora el meu ànim: hi ha qui té riqueses i no en té, i qui no en té i en té; no he venut mai els meus serveis, he desitjat sempre de servir Crist. Cridat pel rei Carles, vaig venir a França a fer-ho, tal com m'ho havia predit a la meva pàtria un sant baró, tal com m'ho manà el meu mestre (el bisbe Egbert de York), home donat a Déu, que em dedicés a la defensa de la fe si apareixien noves sectes. Així, pares i germans, treballeu en la predicació i en la testificació de la veritat.»²⁴⁷

La segona carta anava adreçada exclusivament als «missi», Leidrad, Nebridi i Benet; devia ésser escrita poc temps després de l'anterior, i totes dues a començament d'estiu del 799. Els deia que els sotmetia un opuscle que havia fet contestant la carta que li dirigia Elipand en resposta a la seva caritativa missiva; l'obra es compon de quatre llibres, amb les sentències dels Sants Pares contra la impia doctrina. «Després de la conversió de Fèlix hem procurat d'obligar-lo a escriure una carta catòlica; així el piadós lector veurà com no pot sostenir-se l'error hispanic. Perquè amb la protecció de Déu, Fèlix ha tornat al gremi de l'Església, com pot comprovar-se amb la seva carta que adjunto al meu opuscle per a la salut dels lectors. Vosaltres llegiu la meua obra abans de fer-la pública; en ocasió del vostre viatge l'he dictada sense temps de rellegir-la i esmenar-la. Si la'n considerereu digna, mostreu-la als germans; si no, amagueu-la fins que de comú consell vegem què cal fer-ne. Si us sembla que pugui ésser útil, dirigiu l'opuscle als germans d'Hispania, si és cas que s'ofereixi oportunitat de portador. Abans que sortiu de la ciutat, si no us és molest, procureu de relligar en un sol cos aquests quaderns, no fos cas que es dispersessin en mans dels lectors. Tot plegat ha estat compost com un llibre únic. Si el voleu enviar a algú, copieu-lo; l'original, retereiu-lo fins que torneu a nosaltres. Tot el que hi trobeu de bo és de Déu; la resta és a corregir.»²⁴⁸

²⁴⁷. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 200, carta d'Alcuí a Leidrad, Nebridi i Benet, clergat i fidels de la província de Gòtia, de l'estiu del 799.

²⁴⁸. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 201, carta d'Alcuí a Leidrad, Nebridi i Benet, de l'estiu del 799.

Així en conjunt els enviats del Rei anaven cap a Septimània armats doctrinalment amb les dues grans obres d'Alcuí, contra Fèlix i contra Elipand, i políticament amb la confessió de Fèlix, instrument de particular eficàcia. Però, a més, disposaven dels coneixements especials que sobre la qüestió adopcionista tenia l'abat Benet. Aquest no s'havia pas limitat a servir de corresponsal actiu d'Alcuí a Septimània; pel seu cantó havia estudiat l'assumpte i havia escrit sobre ell uns opuscles dirigits a un tal Guarner, que potser havia estat seduït per les doctrines adopcionistes. Són quatre els opuscles conservats: el primer és un recull de testimonis escripturaris sobre l'Encarnació i la Trinitat destinats a afermar la doctrina contrària a l'heretgia feliciania; el segon, que s'endevina clarament com una continuació del primer, és directament dirigit a combatre l'adopcionisme de Fèlix amb textos de l'Esclitura, dels Sants Pares i conciliars, i amb una bona argumentació pròpia que deixa endevinar en Benet un apreciable teòleg; el tercer és en forma epistolar, i resulta bastant obscur a causa d'una transmissió manuscrita molt deficient; el quart, finalment, és una professió de fe sobre el misteri de la Trinitat, redactat en forma d'oració.²⁴⁹

Per fonts directes no sabem res de la marxa ni dels resultats de la missió: només una carta d'Alcuí que fa la impressió d'ésser escrita alguns mesos després d'aquesta, cap a la darrerria del 799, ens deixa endevinar-ne l'èxit; és una d'aquelles cartes amb les quals l'abat de Sant Martí de Tours acostumava a informar dels esdeveniments d'interès el seu amic Arnó de Salzburg;²⁵⁰ ara li diu: «Si veus el patriarca Paulí, saluda'l repetidament. He llegit el libel per a la fe catòlica que dirigí al Rei i m'ha agradat molt, de manera que no cal pas afegir-hi res per les qüestions recents entre jo i Fèlix.²⁵¹ Feliç l'Església i el poble cristià que tenen tals defensors com ell i el Rei. Però resta encara quelcom per fer: el bisbe de Toledo, de nom, no pas per dignitat, Elipand, continua en l'heretgia condemnada apostòlicament i sinodalment. Sapigueu que el nostre fill el bisbe Leidrad, germà vostre, treballa amb tot ardor per aquelles parts quotidianament; talment, que, segons que m'han dit persones religioses i veraces, s'han convertit fins a vint mil entre bisbes, sacerdots, monjos, poble d'homes i dones; plorant el passat error i donant gràcies a Déu del coneixement de la veritat. De Fèlix, ja en saps per les cartes meves i què en fou fet.²⁵² I va ésser a Sant Martí amb el predit fill nostre Leidrad, i m'estima molt, on tot l'odi que em tenia s'ha transformat en dolçor de caritat. Procuraré, com em demanes, d'augmentar la correspondència a mesura de l'oportunitat de temps i de portador.»

D'aquesta carta, podem fer-ne diverses deduccions. La primera és que els resultats

249. Aquests opuscles foren publicats per primera vegada per BALUZE en les seves *Miscellanea*, B, pàgs. 1-62, i després han estat reproduïts en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 1399 ss. Vegeu sobre ells: *Histoire littéraire de la France*, IV, 450-456. El seu contingut és exclusivament doctrinal i per tant no ens proporciona cap clarícia històrica sobre les circumstàncies de la seva publicació. El biògraf de Benet explica la intervenció del sant en la lluita contra el felicianisme amb aquestes paraules: «Nec illud silendum puto, quia cum pene provinciam illam eodem tempore perversum Feliciani invaserit dogma, hic ab omni pestifero perfidiae errore illaesus ope divina intus evasit, multosque, non solum infimos, verum etiam praesules ecclesiae suo eripuit studio, et adversus nefandum dogma veris disputationum jaculis armatus saepe congressus est.» *Vita sancti Benedicti Anianensis*, cap. 17, en MIGNE, *Patrologia latina*, 103, cols. 353 ss.

250. DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 208, carta d'Alcuí a Arnó de Salzburg, de darrers del 799.

251. És refereix al libel del qual hem parlat més amunt.

252. Al·lusió a les cartes reportades més amunt.

de la missió foren esplèndids pel que es refereix a tota la regió infectada pertanyent al domini franc; realment, cap testimoni històric no torna a parlar més d'heretgia ni de cisma pel que concerneix aquella regió. La segona, altrament, és que la conversió de Fèilx no afectà la posició de l'heretgia dins la Hispània; Alcuí es queixa amargament que Elipand continuï ferm en els seus errors. La tercera es refereix a la fins ara desconeguda visita de Fèlix a Alcuí, que fou base de l'amistat i la confiança entre ells dos; aquesta visita ha de col·locar-se després de les cartes d'Alcuí a Arnó del 26 de juny, i com una etapa intermèdia en el viatge de Leidrad i el seu encomanat Fèlix des d'Aquisgrà a la residència definitiva de Lió; probablement fou durant aquesta visita que hom gestionà i obtingué de Fèlix la redacció de la *Confessió* adreçada al clergat d'Urgell.²⁵³

La satisfacció d'Alcuí es trasllueix desbordant en aquesta carta; i és natural que fos així. En aquells moments Alcuí recollia els bons resultats de tots els seus esforços amb aquella política de concòrdia que tants d'obstacles i resistències havia trobat i que ara, finalment, era coronada per l'èxit.

Aquí podríem donar gairebé per acabat aquest capítol, si no fos per l'existència d'un document local, l'únic conservat en tota la vasta regió de Gòtia i la frontera cispirinena que fa referència a l'immens trasbals que commogué la nostra terra. Es tracta d'una suposada donació que Leidrad, per la gràcia de Déu bisbe, bé que indigne, presidint la seu de Santa Maria d'Urgell, fa a l'abat Calort del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles i als seus germans Ucà, Joan, Sunila, Eldesind, Exsuperi, Gundefred, Sidoni, Ermegild i els altres que amb ell conviuen en el cenobi. Els dona llur església de Sant Sadurní d'Ardèvol, al comtat d'Urgell, edificada en la solitud de la marca, amb tots els seus termes i pertinences, viles i vilatges, cultius i erms, i amb els delmes i primícies que ells mateixos hi estatueixin. Els ho dona perquè preguin per ell i pel monjo Sidoni, que voluntàriament es donà a Déu en expiació de les seves culpes. Sidoni se li havia presentat demanant-li el perdó i la penitència, i ell, atesa la magnitud de la culpa, havia disposat que calia acudir a Roma, al cap de l'Església; Sinodi, fent cessió de tot ço del seu, s'havia sotmès al nostre manament. «Jo aleshores — es fa dir a Leidrad —, segons el meu ministeri, vaig trametre ràpidament la petició de perdó al summe apostòlic, el qual contestà també de pressa acordant-la». En un incís Leidrad dona a entendre que ell havia predicat a la regió solitària de la Marca on hi havia l'església que era objecte de la donació. Entre les clàusules jurídiques hi ha aquesta:

«... secundum regulam ecclesiasticam manus nostra vestita in vestra transfundimus, vinculo subnixo, ut memoratum esse.»

253. La carta d'Alcuí no parla de Benet, però joestic segur que l'abat acompanyava Leidrad en aquella gestió obligada del rendiment de comptes; qui es quedà a Narbona fou Nebridi, l'arquebisbe. Aquesta interpretació es dedueix clarament d'una carta d'Alcuí al dit Nebridi, que jo crec escrita després de la visita dels «missis» a Tours, i que diu: «Et prego que et recordis de mi en les teves oracions. El germà Benet podrà assabentar-te de les meves coses, amb llàgrimes vaig deixar-lo, rep-lo tu amb alegria. Treballeu ambdós com bons pastors del ramat del Crist. Saludeu en nom meu tots els bisbes, pares i germans i pregueu-los que es recordin de mi.»

DÜMMLER, *MGH: Epistolae karolini*, II, núm. 206. Carta d'Alcuí a Nebridi de Narbona, de darrers del 799. És probable que aquesta carta fos portada a Nebridi per Benet mateix en tornar de Tours que Alcuí tingué un gust especial de saludar per ella l'arquebisbe i totes les jerarquies del país en els moments de satisfacció general que la carta també respira.

El document porta la data del 6 d'abril de 805.²⁵⁴

Dissortadament, però, aquest document que féu parlar tant el P. Villanueva — que fou acceptat pels erudits posteriors —, és manifestament fals; forma part de la sèrie de falsificacions referents al monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles, que, per l'interès intrínsec de llur contingut, han estat molt apreciades dels nostres historiadors, que han emboirat amb llurs invencions diversos punts importants de la història urgellenca.²⁵⁵ El seu autor, que probablement visqué a la segona meitat del segle XI, era un bon erudit, molt coneixedor dels documents que es guardaven a l'església d'Urgell, i tingué la traça de saber-los aprofitar per donar un major caire de versemblança i un major interès a les seves falsificacions. En el cas present és evident que utilitzà algun exemplar de la *Confessió* de Fèlix, de la qual prengué els noms dels preveres servents de la seu d'Urgell, als quals anava adreçada, per convertir-los en uns suposats monjos de Sant Sadurní, així com la notícia de la presència i les intervencions del bisbe Leidrad a Urgell; i d'un precepte de Lluís *el Piadós* de l'any 835 per al monestir de Sant Salvador de la Vedella, en prengué el nom de l'abat Calort, que aleshores ho era de Tavèrnoles.²⁵⁶ Ignorem, altrament, si per l'anècdota atribuïda al monjo Sidoni (en rigor, el prevere Sidoni de la seu), disposà d'algun antecedent o fou producte íntegre de la seva imaginació.

En tot cas, repetim, el document manca de valor històric contemporani, i només és un testimoni indirecte del record, de més de dos segles posterior, que deixà a Urgell la impressionant figura i l'actuació del bisbe Fèlix.²⁵⁷

254. El document s'ha conservat en còpia del XII-XIII en el *Cartoral de Tavèrnoles*, al f. 67, n.º 122. El *Cartoral* es guardava al Seminari d'Urgell, que és on anaren a parar els béns i l'arxiu de l'antic monestir de Tavèrnoles en ésser dissolt pels volts del 1500. El *Cartoral* ha estat publicat per JOSEFINA SOLER GARCÍA, *El Cartulario de Tavèrnoles*, Castellón de la Plana, 1964, on el document figura amb el núm. 1 dels falsos. Els elements de la data no s'avenen, i la indicció XI correspondria a l'any 803, un any de l'Encarnació acabat en 7 s'aparta de la indicció i de l'any de l'Imperi, que s'anota com el cinquè; seguint la norma general d'interpretació en semblants casos de divergència, nosaltres ens atenem a la darrera data que solia ésser la més coneguda dels escriptors, sovint poc versats en qüestions de cronologia. Les divergències, quan volen donar-se comptes diversos, són bastants corrents, i en documents falsificats, més encara.

255. Entre aquestes falsificacions són especialment de notar el suposat document del comte Frèdol, del 815, segon dels falsos en el mateix *Cartoral de Tavèrnoles*, fol. 57, núm. 111, que introdueix aquest comte que no fou de Tolosa en la sèrie dels d'Urgell; el del comte Borrell, del 792, publicat per Baluze en la *Mayca Hispanica*, ap. 115, que ens faria conèixer un nou germà del comte i donaria testimoniatge de l'existència d'un precepte de Carlemany per a Tavèrnoles; i la cèlebre butlla del papa Lleó III que publicà KEHR, *Papsturkunden in Spanien, Katalanien*, II (Berlín 1926), 241. Tots aquests documents presenten certes característiques que fan pensar en un autor únic; en tot cas es tractava pel seu temps d'un apreciable erudit, bon coneixedor dels arxius d'Urgell i de Tavèrnoles, els documents autèntics dels quals utilitzava per a les seves manipulacions.

256. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 246.

257. Darrerament l'historiador MANUEL RIU ha publicat un treball que sota el títol de *Revisión del problema adopcionista en la diócesis de Urgell* («Anuario de Estudios medievales», I (1964), 77-92) planteja novament el tema, des dels orígens de l'heretgia, que creu iniciada per Fèlix d'Urgell, fins a les últimes derivacions urgellenques al monestir de Sant Serni de Tavèrnoles. Per una nota de la pàg. 87, en la qual es volen presentar als arguments que jo hagi donat a favor de l'origen toledà, es veu clar que el Sr. Riu, o no ha llegit tot un capítol titulat «Orígenes del adopcionismo» que conté el meu discurs acadèmic, o ha cregut millor de prescindir-ne. Com ha prescindit d'un examen a fons de les fonts que il·lustren el problema i de la nombrosa literatura hispànica i europea que se n'ha ocupat. Per altra banda basa una gran part de la seva revisió damunt la suposada autenticitat del document tan al·legat del *Cartoral de Tavèrnoles*. No crec que ningú que estigui familiaritzat amb la mecànica de les falsificacions d'aquell temps —i una mica de tots els temps— pugui separar aquest document de la sèrie de falses manipulacions diplomàtiques, tan manifestes, de Sant Serni. Reconeixem de totes maneres que el Sr. Riu salva molt sovint les seves errades interpretacions amb l'ús del condicional.

Aquest en la seva Confessió ja ens diu: «olim indignus episcopus», cosa que cal interpretar en el sentit que a l'assemblea d'Aquisgrà havia estat depositat del seu càrrec.²⁵⁸ La regència de la seu vacant degué ésser encomanada a Leidrad. I amb aquest senzill joc de mans l'església d'Urgell quedava traspasada de la jurisdicció de l'Església hispànica a la jurisdicció de l'Església franca, amb què hom assentava el precedent per a les altres esglésies de Catalunya que anessin caient en els àmbits del domini carolingi. Així l'heretgia adopcionista, que en els seus orígens s'havia caracteritzat com una reacció toledana contra els perills de successió de l'Església post-visigòtica, havia finalment facilitat, si no ocasionat, aquesta secessió, a ponent, a Astúries i a Galícia; a orient, a Catalunya: amb la diferència que a ponent la secessió era una independència, i a orient, un traspàs.

Fèlix, reclòs a Lió, ni que hagués volgut no hauria pogut influir en la seva antiga i llunyana diòcesi ni en la província narbonesa: estava prou vigilat i controlat no solament pel seu guardià oficial, el bisbe Leidrad, sinó encara per un altre guardià oficiós, home de confiança d'aquell. Em refereixo a aquell català Agobard²⁵⁹ establert de molt jove a Sant Policarp de Rasès, fent costat a l'abat Atala, i que Leidrad, en ocasió d'haver-lo conegut probablement en un dels seus viatges missionals, s'adjuntà i s'endugué a Lió. Ací l'havia ordenat l'any 804, i tanta era la confiança que hi tenia, que l'havia nomenat co-bisbe de la seva seu. Quan, l'any 816, Leidrad es retirà al monestir de Soissons, Agobard heretà el seu arquebisbat.²⁶⁰

Doncs bé: encara durant el període de la guarda oficial de Leidrad, Agobard ja vigilava, i així pogué assabentar-se que Fèlix es dedicava a ensenyar falses interpretacions evangèliques; bon cop ho sabé, l'emprenqué davant els mateixos allixonats i li preguntà sobre el cas; la resposta de Fèlix fou confirmativa. Agobard procurà de demostrar aleshores als allixonats en quina forma havien d'entendre's aquells passatges evangèlics, i, a Fèlix, procurà de convèncer-lo llegint-li unes sentències dels Sants Pares que contradeien les seves blasfèmies; després de sentir-les, Fèlix prometé d'esmenar-se. Agobard, obtingut ja així el silenci de Fèlix, cregué millor de guardar en secret tot l'afer, ja que, altrament, «tampoc no era de la seva incumbència».²⁶¹

258. *Confessio Felicis*, en WERMINGHOFF, *MGH: Concilia*, I, 2, pàg. 220; AGOBARD, *Adversum dogma Felicis*, cap. 1, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, col. 30 ss. parla molt clar d'aquesta deposició en al·ludir a les doctrines errònies a causa de les quals fou «ab honore episcopatus depositus».

259. Sobre Agobard podeu consultar *Histoire littéraire de la France*, IV, 567-583; EBERT, *Histoire de la littérature latine*, II, 234-248; MANITIUS, *Geschichte*, I, 386-387. La nota analística (PERTZ, *MGH: Scriptores*, I, pàg. 110) que suposa que fou en 792 que Agobard es trasladà a Lió, pel seu tenor la tinc per interpolació posterior almenys a la seva mort, el 840, i per errada.

260. Ho explica ADÓ DE VIENNA en el seu *Cronicó*, en PERTZ, *MGH: Scriptores*, II, pàg. 320: «Bernardus Viennensis episcopus erat et Leidradus Lugdunensis. Qui initio imperii Ludovici imperatoris Suesionis monasterii locum petiit et in loco eius Agobardus eiusdem ecclesiae choepiscopus consentiente imperatore et universa Gallorum episcoporum synodo episcopus substitutus est».

261. «Igitur antequam de eis quae praedictus Felix scripta reliquit disputemus, praemittendum video quomodo propriis verbis quibusdam, adhuc vivens, aliqua improbanda persuadere conatus est. Coepit aliquando, ut dixi, quosdam docere, ut crederent Dominum nostrum Jesum Christum, secundum carnem veraciter nescisse sepulcrum Lazari, cum diceret sororibus ejus: *Ubi posuistis eum*, et veraciter ignorare diem iudicii, veraciter etiam ignorasse quid conferretur a duobus discipulis ambulantis in via de his quae facta fuerant in Hierusalem; veraciter quoque ignorasse utrum plus diligeretur a Petro, quam ab aliis discipulis, cum diceret: *Simon Petre, amas me plus his?* Hoc ut cognovi, accessi ad eum coram ipsis quibus ista suadebat, et interrogavi eum utrum ita prorsus sentiret. Quod cum confirmare tentaret, objurgavi eum, et detestatus sum pravos sermones eius, ostendique ut potui, caeteris qua custodia ista repudiarent, et quo sensu loca illa Scripturarum intelligere deberent; ipsique Felici sumptas sanctorum Patrum senten-

Però més tard, amb l'herència episcopal, en retirar-se Leidrad a Soissons, heretà també la guarda oficial de Fèlix; probablement no per gaire temps, perquè aquest degué morir aviat, sense que en coneguem la data precisa. Fou arran de la mort del seu principal que Agobard pogué assabentar-se per alguns amics fidels que Fèlix havia continuat sostenint falses idees;²⁶² no solament això, sinó que, a més, examinant els seus papers trobà un escrit redactat per ell, en forma de preguntes i respostes, on d'una manera fraudulenta tornava a sostenir les mateixes doctrines que en altre temps havia abjurat i per les quals fou deposit del seu episcopat; i, bé que en suprimí certes expressions imprudents que abans usava, n'hi afegí d'altres de noves que abans havia callat.²⁶³

Agobard aprofità aquesta ocasió per a lluir les coneixences que sobre el tema havia pogut anar adquirint durant el llarg procés de la qüestió al costat de Leidrad; escriví un tractat *Adversum dogma Felicis*, que dedicà a l'emperador Lluís, on recull molts passatges de Fèlix i els refuta a base de textos de sant Hilari, sant Jeroni, sant Agustí, sant Ciril, Vigili de Tapse, sant Avit de Vienna, el papa Símmac, sant Gregori i un cert Fidenci.²⁶⁴

Amb el llibre d'Agobard restava definitivament tancat per a les nostres regions el cicle vital del felicianisme; no tindrem cap ocasió de tornar-lo a mencionar en aquesta història.

Aquí, en aquest capítol, n'hem volgut seguir amb tot detall el procés històric, perquè fou sens dubte un dels grans moviments — malgrat que es fes sentir sobretot en un sector determinat del país, sector, però, preponderant en la seva conducció político-religiosa — a què donà lloc el gran problema del desenganxament hispànic de les regions narbonesa i pirinenca-llevantina per a integrar-se dins el conglomerat de la regència franca.

No sabríem pas deixar de recordar l'afluència d'immigrants hispànics a la Septimània quan les fonts històriques ens parlen dels èxits que les doctrines de l'«error hispànic» tingueren per un cert temps a la regió. En el fons, l'«error hispànic» no representava sinó la supervivència de l'esperit visigòtic ancestral, encarnat ara en la figura de Fèlix, com la de Benet responia al nou esperit abassegador franco-romà. El suport de Carlemany, l'estrella refulgent del temps, acomboiat pel suport, prou eficient de Roma, havien de decantar necessàriament els fets a

tias, quae blasphemias ejus contrairent legendas direxi. Quibus lectis, promisit se omnis emendationis diligentiam sibi adhibiturum. Propter quam rem silenter eum dimittens, non putavi necessarium esse easdem blasphemias ejus in exteros publicandas, quia nec ad me pertinebat.» *Adversum dogma Felicis*, cap. 5, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, cols. 30 ss.

262. «Post mortem vero ejus, cognovi per quosdam fideles fratres, qui ab illo audierant, quod dixerit Deum Dei Patris filium nullatenus dici debere passum aut crucifixum, sed ab eo hominem assumptum; confirmare hoc nitens exemplo Isaac, qui a patre ductus ad immolandum, non ipse, sed aries pro eo est immolatus; tanquam in Isaac figuratus sit filius Dei, et in ariete filius hominis. Haec autem faciebat saepedictus Felix, quia nullatenus acquiescebat sentire, nec suadere sibi ita valebat, ut crederet in uno Domino nostro Jesu Christo duarum naturarum unionem substantialiter factam, et Deum Verbum secundum subsistentiam carni unitum, sicut liquido in consequentibus ex verbis illius apparebit. Contra quae et nos obviantia sibi testimonia sanctorum Patrum, Deo auxiliante, posituri sumus. Timens enim permixtionem Eutychetis incurrere, corruit in divisionem Nestorii.» *Adversum dogma Felicis*, cap. 6, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, cols. 30 ss.

263. «Post obitum Felicis illius qui fuerat quondam episcopus in sede Orgelletana inventa est a nobis quaedam schedula ab eo edita sub specie interrogationis et responsionis: quam cum legentes considerarem, inspeximus hominem diligenter et fraudalenter instaurasse, quantum in se fuit, omnem pravitatem dogmatis sui, in qua dudum fuerat detectus et convictus, et propter quam ab honore episcopatus depositus: qui licet aliqua verba, quae prius imprudenter efferebat, postea suppresserit, aliqua tamen nunc addidit, quae tunc reticuit.» *Adversum dogma Felicis*, cap. 1, en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, cols. 30-70.

264. Aquesta obra d'Agobard és publicada en MIGNE, *Patrologia latina*, 104, cols. 30-70.

favor de Benet: era un corrent impetuós que s'inflava desbordant i que no podia ésser aturat per la barrera cruixent visigòtica, prou afeblida pel període neutre del domini sarraí.

La barrera, malgrat els apuntaments esporàdics del moviment adopcionista, cedí de pressa en les altes esferes eclesiàstiques directores, el mateix en el sector secular que en el regular, i d'això en dona un testimoniatge vistós l'evolució litúrgica.

El Sr. Mundó, en un magnífic estudi, que va molt més enllà que no podria fer pensar el seu títol,²⁶⁵ ha dit sobre el cas unes paraules que per llur claredat prefereixo de copiar literalment.

«Des de Narbona, l'arquebisbe Nebridi, un dels millors amics del liturgista Alcuí, demanava al canceller de Lluís *el Piadós*, Helisacar, la correcció de l'Antifonari romà, poc abans arribat a l'Imperi. Tenim la lletra d'Helisacar que ens assabenta d'haver satisfet els desigs de l'arquebisbe. ¿Què n'hauria fet, Nebridi, del nou antifonari, si a la seva seu encara hagués estat d'ús el vell ritu visigòtic? Evidentment, havia acceptat el romà. Sabem més, encara: ell i Helisacar havien cantat diverses vegades matines a la capella palatina d'Aquisgrà.»

«Nebridi mateix funda el monestir de La Grassa, prop de Carcassona, abans del 800 [bastant abans, a parer meu], on s'escrivia en lletra carolina ja al començ del segle IX. La litúrgia no hi podia ésser altra que la romana; els monjos eren bons amics d'Alcuí, que mor el 804.»

«Gel·lona, una altra fundació monàstica, obra de sant Guillem de Tolosa, pren vida a la diòcesi de Lodeva, a l'extrem de la Septimània, vers el 804. Com a present litúrgic, sembla, del fundador, rebé de seguida el renomnat sacramentari romà-gelasià que porta el seu nom.»

«El got Vitiza, per altre nom Benet, fill del comte de Magalona, regeix Anjà des del 776-780, i hi ajunta Gel·lona fins al 815; des d'aquella data fins a la mort, 821, es converteix en el gran reformador dels monestirs de l'Imperi difonent arreu la regla de sant Benet. És, sens dubte, amb aquest codi de seny monàstic, d'un cursus litúrgic tan proper al romà-gelasià, que s'estén pels monestirs de la Septimània i de la Marca la nova litúrgia. En adoptar plenament la regla benedictina s'havia d'abandonar per força la litúrgia visigòtica en els monestirs.»

«... la litúrgia visigòtica, si en algun lloc de la Septimània subsistí, passats els primers anys del segle IX, només podia ésser en alguna parròquia rural allunyada de ciutats i monestirs.»

«A Catalunya el pas d'una litúrgia a l'altra es devia realitzar més lentament. Però, implacable, degué arribar durant el segle IX. La dependència de la metròpoli narbonesa hi obligava. La lentitud es deu segurament al major allunyament dels centres de l'Imperi. Sembla que és a Urgell on persisteix amb més força el vell ritu, degut potser a la tendència conservadora manifestada per Fèlix, a final del segle VIII. Allunyat aquest de la Seu, Leidrad de Lió s'encarrega de la seva administració per uns quants anys, fins a pocs abans del 814. No crec probable que aquell metropolità d'origen germànic s'avingués a celebrar a Urgell en ritu visigòtic. El seu successor, Possidoni, sembla nascut i educat més enllà dels Pirineus; el podem creure, doncs, també partidari del nou ritu romà. Però el pes mort d'unes velles habituds es devia deixar sentir encara per alguns decennis.»

Més ampli que el sector purament litúrgic, el de la lletra amb què s'escrivien llibres i documents, segueix, bé que amb una comprensible major lentitud, un procés paral·lel d'assimilació al nou món. El mateix Sr. Mundó pot dir en l'estudi citat:

«A poc a poc la lletra visigòtica anà reduint la seva àrea geogràfica. Ja a la primera meitat del segle IX fou substituïda per la carolina en els principals centres culturals de la Septimània. Durant la segona meitat del segle desapareix dels comtats catalans. En aquests territoris ara subjectes a l'Imperi, deslligats, per tant, de la cohesió política amb l'antic reialme

²⁶⁵. ANSCARI M. MUNDÓ, *Els Commicus palimpsest Paris lat. 2269. Amb notes sobre litúrgia i manuscrits visigòtics a Septimània i Catalunya* («Scripta et documenta», 7), Montserrat 1956.

visigòtic, havia començat la invasió d'algunes habituds escripturals carolines. Així, per exemple, s'inicià amb l'adopció de certes abreviatures desconegudes al tipus visigòtic pur; continuà amb la mescla de lletres de formes carolines; fins a esdevenir carolina normal, només amb reminiscències visigòtiques, que a Catalunya són excloses definitivament ja a començ del segle X.»

I bé: l'escriptura sol ésser un exponent manifest de la cultura que la comporta; filla de l'escola, tradueix l'ésser dels mestres, i així, en el nostre cas, traduïa un mestratge de creixent formació carolina mentre s'anava apagant la tradició visigòtica.

No cal pensar, malgrat tot el que diem, que les bases de cultura visigòtica desapareguessin completament, ni de bon tros: els llibres litúrgics anaven canviant-se i substituint-se,²⁶⁶ però els grans llibres preponderantment culturals subsistien i continuaven essent aliment intel·lectual bàsic de les noves generacions, així, per exemple, les *Etimologies* de sant Isidor; no solament això, sinó que fins i tot el contacte amb les noves escoles encara en propulsava l'expansió per totes les terres de domini franc. El que passava és que, a una selecció dels llibres antics visigòtics, ara s'hi afegien els nous presentats per les escoles carolines, que a llur valor intrínsec sumaven l'atracció que sempre té la novetat en el camp intel·lectual.

El canvi, més que tot, ho era de mentalitat. Mentre que al Regne d'Astúries s'afermava cada vegada més, àdhuc anant més enllà que les tendències pròpiament mossaràbigues — com molt bé ha entrevist el Sr. Mundó —, la idea de refer una continuïtat del Regne visigòtic, aquí, les nostres regions occidentals se sumaven amatents a la ideologia político-religiosa carolina encarnada en el principi de la unitat, «unitate fidei et unanimitate pacis»; la unitat era una idea-força que portava en el seu si una potència davant la qual la posició, que avui en diríem nacionalista del visigotisme, no tenia gaire gran cosa a fer, camí de l'agonia.²⁶⁷

Un aspecte se salvà de l'ensorrada: el dret privat. La *Llei visigòtica* continuà viva i actuant. Però aquest és un altre problema que tractarem després. Constatem ara que l'obertura o lliurament — com vulgueu dir-ne — al nou món tingué lloc abans en l'aspecte eclesiàstic que no en el civil, contra allò que sol passar en la història en els processos d'adaptació, que pel tradicionalisme imperant en les coses de l'Església aquesta acostuma a anar endarrerida.

Així, i obeint a aquest tradicionalisme eclesiàstic, en la despresa del domini franc que es produiria segles més tard, se seguí el camí normal de la precedència política a l'eclesiàstica.

I constatem també que el lliurament al nou món no resultà pas d'una mera imposició externa, car foren elements indígenes i de pura filiació goda els qui en portaren el major pes, si no doctrinal, almenys en el terreny de l'aplicació pràctica local. Recordem els noms ben nostres de Benet, de Teodulf, de Nebridi, d'Agobard...

266. Tant era així que els antics de litúrgia visigòtica es qualifiquen sovint amb el distintiu de «toletanus» per a distingir-los dels d'ús corrent: «manuale toletanum» 839; «ordo toletanus» 900 a mig XII a Urgell «missalia II, unum toletanum et alium romanum», a mig XI a Ripoll «misales toletanos V».

267. El camí de l'agonia, encara que a moments pugui no semblar-ho, és el que tan complet presenta F. MATEU I LLOPIS en el seu treball *De la Hispania tarraconense visigoda a la Marca Hispànica carolingia*, en «Analecta Sacra Tarraconensia», XIX (Barcelona 1947), 1-122. En general es tracta, no de vivències, sinó de supervivències en regressió.

IV

L'OCUPACIÓ DE LA CIUTAT DE BARCELONA

Acabàvem el capítol segon relatant l'expedició militar de l'any 800 que dirigí el rei Lluís, expedició que destruí la ciutat de Lleida i arrasà les comarques del camí de Barcelona a Osca, ciutats que li negaren l'entrada contra la il·lusió que podien haver-se fet els francs que els obriren les portes.

Remarcàvem que de la desil·lusió se'n degué derivar la nova política franca, la qual, prescindint de negociar amb els volubles i no gens fiats valís sarrains, anava a emprendre el camí obert de la violència i de l'ocupació per la conquesta militar. Del primer pas en fóra la fita essencial l'ocupació de la ciutat de Barcelona.

Són diverses les fonts històriques que ens han informat sobre els esdeveniments que la prepararen i sobre la seva execució: una d'elles és poètica; d'altres són biogràfiques o annalistiques; una tercera, d'un to jurídic.

La poètica és continguda en el primer dels quatre llibres del *Poema* que Ermold *el Negre* dedicà al rei Lluís *el Piadós*. Ermold era un clergue de la casa aquitana de Pipí (el fill del *Piadós* sovint barallat amb el seu pare). Lluís havia exiliat Ermold a Estrasburg; per congradiar-se amb l'emperador i obtenir-ne el perdó escriví el seu poema entre el 826 i el 828. Tant literàriament com històricament té la falla de tractar-se, d'una banda, d'un panegíric; i de l'altra, de voler fer obra de composició literària a l'ús tradicional. Però, com que és una obra escrita només vint-i-cinc anys després dels fets i destinada a la lectura de molts contemporanis d'aquests, no pot posar-se massa en contradicció amb els esdeveniments reals. Si més no, dóna una idea ben viva i pintoresca de l'ambient que envoltà aquella empresa. I gosaríem dir que moltes de les incidències que explica poden haver estat reflex, ni que sigui adornat, de la realitat. És per aquestes raons de traducció d'ambient i de reflex de fets realment passats que en donarem el text sencer, fent-lo servir de base a la nostra interpretació històrica, bé que advertint la reserva amb què cal llegir descripcions i discursos que obeeixen a una pura figuració literària i panegírica.¹

La font biogràfica, podríem dir la segona en importància sobre el tema, és la *Vita Hludovici* de l'anomenat «Astrònom», que ja coneixem i que sabem que per a aquest període era informada pels escrits o les relacions verbals del monjo contemporani Ademar, que visqué a la mateixa cort reial aquitana.²

1. ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*.

2. L'obra de l'«Astrònom», *Vita Hludovici*, ha estat publicada per BOUQUET en *Recueil*, VI.

Entre les fonts annalístiques cal comptar amb els *Annals reials*,³ els d'*Anià-Moissac*⁴ i diversos altres⁵ de derivació secundària, entre ells els ripollesos i els barcelonins,⁶ que es feren eco de la presa de Barcelona com a fet sonat del temps. També se'n feren eco els historiadors aràbics i sobretot el millor d'ells, en aquest cas, Ibn Haiyan.⁷

Una font esclaridora, fins ara no tinguda en compte, és de caràcter legal. Es tracta del capitular donat per Carlemany, segurament a seguit de la rendició de la ciutat, i que en el seu proemi explica les condicions amb què la rendició fou feta.⁸

La varietat de les fonts, l'absència en certs casos de fixació cronològica, per exemple Ermold, en altres d'imprecisió, per exemple l'«Astrònom», o d'error. *Moissac* ha donat lloc que els historiadors es plantegessin el problema de la data precisa de certs esdeveniments, els més importants els del setge i la rendició de Barcelona i de les expedicions contra Tortosa. Auziàs fou el qui donà anys enrera més de relleu a la qüestió.⁹ Ara, modernament, el professor Wolff podríem dir que l'ha sentenciat definitivament.¹⁰ Pel que fa a la rendició de Barcelona, la data tradicional del 801 resta ben establerta. Ens estalviarem el plantejament del cas remeient a la clara argumentació de l'insigne professor tolosenc.

* * *

L'expedició de Barcelona fou precedida per una assemblea preparatòria celebrada a Tolosa. Només Ermold ens n'ha donat la notícia expressa i la relació poetitzada; l'«Astrònom» es limita a fer-hi una al·lusió:

«Visum est regi et consiliariis ejus ut ad Barcinnonam oppugnandam ire deberent.»

La relació d'Ermold diu així:

Versos 94 a 223.

Després d'haver domtat els bascos, Lluís, rei d'Aquitània, dirigí impetuosament les seves armes contra els hispans rebutjant-los de llur territori. No sé pas la quantitat de castells i de bastides que amb l'ajuda de Déu arribà a sotmetre a la seva autoritat, i si ho sabia, la meua ploma seria impotent a enumerar-los. Però vull contar els esdeveniments més recents que han arribat a les meves orelles; per als altres, ho deixo a mans més hàbils (al·lusió a la campanya contra Lleida i Osca del 800).

Existia aleshores una ciutat associada als moros i rebel a les armes franques; ciutat que en temps antics els llatins anomenaren Barcelona i que havia estat polida per la civilització romana. Era refugi constant dels lladres moros i plena de malfactors, els quals, anant d'Hispa-

3. Sobre els *Annals reials* vegeu en el capítol primer la nota 77.

4. Referent als *Annals d'Anià* vegeu en el capítol primer la nota 23.

5. ABEL, *Jahrbücher*, pàg. 257.

6. Sobre els *Annals ripollesos* i *barcelonins* vegeu en el capítol segon la nota 80.

7. CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 201. Sobre Ibn Haiyan vegeu LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*.

8. Referent al capitular de Carlemany vegeu RAMON D'ABADAL, *Catalunya carolíngia II*, 415.

9. LÉONCE AUZIÀS, *Les sièges de Barcelona, de Tortosa et d'Huesca, 801-811, essai chronologique*, en «*Annales du Midi*», (Toulouse 1936), 5-28.

10. PHILIPPE WOLFF, *Les événements de Catalogne de 798-812 et la chronologie de l'«Astronome»*, en «*Anuario de Estudios medievales*», 2 (Barcelona 1965), 451-458. Auziàs remetia al 803.

nia i tornant-ne, s'hi emparaven i hi trobaven asil segur. Els seus habitants devastaven continuament les nostres collites i acollien amb alegria el botí dels raptors.

Molts generals havien vanament intentat d'assetjar-la emprant-hi força, enginy i tota mena de mitjans, però resistia tots els assalts, puix que era forta dels seus murs massissos, bastits d'antic amb dura pedra.

Quan el juny dreça cap al cel les blanques collites i el blat madur s'ofereix al cop de falç, el franc emprenia la ruta per camps i per masies i, saquejant collites, devastava la terra; quan arribava el temps que en els vinyals hom acostuma a collir el dolç present de Bacus, aleshores tampoc no deixava el franc aquesta cuita als barcelonins. Talment a la tardor els tords i altres ocells volen a ramades sobre les vinyes i piquen els raïms i amb llurs becs i llurs ungles estripen els grans ufanosos i és en va que el vinyater cridi ni repiqui el timbal des d'una altura per evitar que aquells devastadors ocells acudeixin a ramades i li destrueixin la collita, talment els francs, en apuntar els fruits, apareixien i despullaven el país dels seus tresors. Però aquestes incursions no eren prou per a aixafar l'energia dels moros; les repetides temptatives no bastaven, i els ocells de França amb prou feines igualaven el botí que els moros s'emportaven a casa damunt llurs vaixells. Per llarg temps la situació restà indecisa malgrat que la lluita — segons conten — fos ben aspra de part i d'altra.

Quan a les primeres tebiors de la primavera el camp verdeja i des del cel el sol fa fugir l'hivern; quan el nou any retorna els desapareguts perfums i l'herba es gronxa botida en nova saba, els reis tornen també a l'exercici dels deures ordinaris de govern i cada un d'ells acut a la defensa de les seves fronteres. El fill de Carles, convocant els francs segons l'antiga usança, reuneix l'assemblea habitual dels grans del regne, els consells dels quals han d'inspirar els seus actes. Ràpids i amb voluntat hi acudeixen, seguits d'immensa gernació. El consell s'apoyenta, el rei puja al seu tron august; a fora, una munió de servents arregla els presents aportats al príncep. S'obre la deliberació, el rei pren la paraula i exposa el seu pensament així: «Magnànims pròcers que mereixeu el nostre reconeixement pels vostres serveis i que heu estat preposats per Carles a les fronteres de la pàtria: el Totpoderós ens ha posat dalt de tot en les honors amb la missió de protegir el poble. Veus ací arribat el temps de l'any que unes nacions es drecen enfront de les altres i cada una pel seu cantó pren les armes. Vosaltres coneixeu la situació; jo la desconec; doneu-me, doncs, la vostra opinió. On cal dirigir-nos?» Així parla el rei. Llop Sanxo li respon, aquell Sanxo príncep dels bascs, home de Carles, superior als seus passats per enginy i per fe: «Rei, a tu toca disposar; a nosaltres, obeir-te; les teves paraules són decisives. Això no obstant, si hem de donar el nostre criteri en el cas present, jo opino per la pau i la tranquil·litat.

El duc Guillem de Tolosa pren la paraula i, inclinant-se, besa els peus del rei. «Oh llum dels francs, rei, protector i pare del teu poble, que sobrepasses els teus passats en mèrits i talent, que reuneixes l'ardidesa i la prudència del teu pare, digna't escoltar el meu consell, acull el meu desig. Un poble ferotge, que té per epònim Sara, no cessa de saquejar el nostre país, poble d'hàbils cavallers i bons soldats, que ens coneix bé i que em coneix a mi. He après bé i més d'una vegada les seves ciutats, castells i llocs, puc conduir-vos per camins segurs. A les seves terres s'alça una ciutat malfactora, causant de les nostres desgràcies, i que li serveix de suport. Si amb la gràcia de Déu aconseguies d'apoderat-te'n, els teus hauran obtingut la pau i la tranquil·litat. Dirigeix-te rei contra ella, fes-li present de Març i el teu Guillem, príncep respectat, serà el teu guia.» Somrient, el rei abraça el seu bon servidor, es besen, i amb afecte li diu: «Gràcies en nom meu i en el del meu pare Carles. Duc valerós, els teus serveis seran recompensats per sempre. Això que has dit, feia temps que jo ho pensava, i estic content d'haver-t'ho sentit a dir. Accepto el teu consell com ho demanes, accepto el teu desig. Franc, estigues segur que aviat seré allí. Haig de dir-te una cosa, ara; Guillem, escolta'm bé. Si Déu em dona vida com espero, si protegeix la meva expedició, si, oh Barcelona ferotge, que t'envaneixes d'haver lluitat tant contra els meus, puc arribar a veure les teves muralles, juro pels nostres dos caps (i en dir això es recolzava sobre l'espatlla del comte Guillem) que, o bé l'exèrcit infidel dels moros s'haurà de disposar a lliurar batalla per protegir els seus, o bé tu, Barcelona, de bon o de mal grat, hauràs d'obrir les teves portes prohibides i rebre la meva llei.»

Dit això, les converses dels prínceps esclaten mentre besen els peus de llur rei venerat. Aquest crida el seu estimat Bigó i li diu aquestes agradables paraules: «Afanya't, Bigó, anuncia la decisió a les nostres gents i escolta bé les meves ordres. Tan bon punt Tità, el sol, haurà entrat en la constel·lació de la Verge i la seva germana, la lluna, emprendre la seva carrera, el meu exèrcit a tot ple, i amb tot esclat posarà setge, armes en mà, al volt de les muralles d'aquesta ciutat.» El prudent Bigó executa amb fervor la voluntat del seu estimat amo, va i ve complint delerós l'ordre suprema.¹¹

11. 94. — Denique ad Hispanos convertens concitus arma,
 Finibus a propriis expulit ipse procul.
 Culmina terrarum vel quot castella peragrans
 Subdidit imperiis, arma ferente Deo,
 Sunt mihi nota minus; vel si modo nota fuissent,
 Non poterat stolidus cuncta notare stilus.
100. — Sed quae fama recens stupidas pervexit ad aures,
 Incipiam canere: caetera linquo catis.
 Urbs erat interea Francorum inhospita turmis,
 Maurorum votis adsociata magis,
 Quam Barchinonam prisci dixere Latini,
 Romanoque fuit more polita nimis.
 Haec Maurorum aderat semper tutela latronum,
 Hostibus armigeris atque repleta satis.
 Quisquis ab Hispanis veniens rediensque silenter
 Hanc ingressus, erant omnia tuta sibi.
110. — Sueta fuit nostros semper populare maniplos,
 Et reductum spolia haec capiebat ovans.
 Multi namque duces vario hanc conamine belli
 Obsedere diu -sat voluisse fuit-
 Armis, ingenio, seu quis cum qua arte valebat,
 Sed pugnae studia compulit illa procul.
 Namque erat insigni murorum pondere fulta,
 Marmore praeduro structa vetusta nimis.
 Junius albentes cum ducit in aethera messes
 Et matura Ceres falce secanda venit,
120. — Francus habet mulos celerans per rura, per aedes,
 Et sata praeripiens munera vastat agri;
 Seu cum vinetis soliti praedulcia Bachi
 Cogere vina, suus nec labor istud erat.
 Ac veluti autumnno densato milite turdi,
 Aut variae volucres quis cibus uva manet,
 Per vineta volant, rapiuntque feruntque corimbos,
 Unguibus et rostris uva venusta perit;
 Vinitor infelix nequicquam cymbala tristis
 Arce quatit summa, seu ciet arte sonos,
130. — Nec facilis prohibere labor, quin agmine denso
 Infesti cocant diripiantque dapes;
 Haud aliter Franci cum primo tempore frugum
 Adeunt et pagi munera diripiunt.
 Nec tamen haec duros potuit res frangere Mauros,
 Nec varii eventus armaque crebra ducum.
 Vix quoque tot volucres tollebant munera Franci,
 Quot sibi nauta celer per mare misit opes.
 Temporibus multis res haec se contulit anceps;
 Parte ab utraque fuerunt aspera bella fore.
140. — Tempore vernali, cum rus tepefacta virescit,
 Brumaque sidereo sole fugante fugit,
 Pristinus ablatos remeans fert annus odores,
 Atque humore novo fluctuat herba recens,

- Regni jura movent renovantque solentia reges,
 Quisque suos fines, ut tueantur, adit.
 Nec minus accitu Francorum more vetusto
 Jam satus a Carolo agmina nota vocat,
 Scilicet electos populi, seu culmina regni,
 Quorum consiliis res peragenda manet.
150. — Occurrunt celeres primi parentque volendo,
 Quos sequitur propius vulgus inorme satis.
 Considunt moniti; solium rex scandit avitum;
 Caetera turba foris congrua dona parat,
 Incipiunt fari, cepit tunc sic Carolides,
 Haec quoque de proprio pectore verba dedit :
 «Magnanimi proceres, meritis pro munere digni,
 Limina quos patriae praeposuit Carolus,
 Ob hoc Cunctipotens apicem concessit honoris
 Nobis, ut populo rite feramus opem.
160. — Annus ordo reedit, cum gentes gentibus instant
 Et vice partita Martis in arma ruunt.
 Vobis nota satis res haec, incognita nobis :
 Dicite consilium, quo peragamus iter.»
 Haec rex; atque Lupus fatur sic Santio contra,
 Santio, qui propriae gentis agebat opus,
 Wasconum princeps, Caroli nutrimine fretus,
 Ingenio atque fide qui superabat avos :
 «Rex, censura tibi, nobis parere necesse est,
 Haustus consilii cujus ab ore fluit.
170. — Si tamen a nostris agitur modo partibus haec res,
 Parte mea, testor pax erit atque quies.»
 Duxque Tolosana fatur Vilhelmus ab urbe,
 Poplite flexato lambitat ore pedes :
 «O lux Francorum, rex et pater, arma decusque,
 Qui meritis patres vincis et arte tuos,
 Virtus celsa tibi et, rector, sapientia, magne,
 Concordi voto patris ab amne meant.
 Rex, age, consiliis, si dignor, consule nostris
 Atque meis votis, rex, pietate fave.
180. — Gens est tetra nimis Sarae de nomine dicta,
 Quae fines nostros depopulare solet,
 Fortis, equo fidens, armorum munere nec non,
 Quae mihi nota nimis, et sibi notus ego.
 Moenia, castra, locos, seu caetera saepe notavi :
 Ducere vos possum tramite pacifico.
 Est quoque praeterea saeva urbs in finibus illis,
 Causa mali tanti, quae sociata manet.
 Si pietate Dei, vestro faciente labore,
 Haec capiatur, erit pax requiesque tuis.
190. — Illuc tende gradum, rex, infer munera Martis,
 Et Vilhelmus erit praevius, alme, tuus.»
 Tunc rex adridens verbis ita fatur amicis,
 Amplectens famulum, oscula datque capit :
 «Gratia nostra tibi, Caroli sit gratia patris!
 Dux bone, meritis semper habebis honos.
 Haec quoque quae recinis, jamdudum pectoris arce
 Ponere cura fuit; nunc recitata placent,
 Consulo consiliis, ut poscis, consulo votis;
 Adventum citius credito, France, meum.
200. — Namque unum fateor, cogor tibi dicere, Vilhelm,
 Tu modo mente avida suscipe verba mea :

No ens cap el dubte que l'assemblea de Tolosa se celebrà i que degué ésser al començament de la primavera del 801; que s'ocupà amb preferència de la projectada expedició contra Barcelona, que l'any abans havia tancat les portes al rei Lluís; que s'hi mostraren dos criteris contraris: el dels bascs i el dels francs, personalitzats, respectivament, per Llop Sanxo i pel duc Guillem, bé que llurs discursos siguin pura invenció literària; que la feina de preparació fou confiada al cunyat del rei, Bigó, el marit de la filla natural de Carlemany, Alpaida.¹²

En canvi, no sembla pas que s'hagi de donar com a decisiu l'acord del rei i l'assemblea a favor de l'expedició; això deu ésser una atribució panegirística d'Ermold envers Lluís. No es concep que una operació tan important pogués emprendre's sense la connivència o el mandat de l'emperador Carles, i això vindria corroborat per la dita de la *Crònica de Moissac*: regnant a Hispània al-Hakam,

«... l'emperador Carles trameté el seu fill Lluís, rei d'Aquitània, a assetjar i prendre la ciutat de Barcelona.»

* * *

I esclarim ara aquesta presa de Barcelona. Comencem per la relació més detallada que en tenim, la del poeta Ermold, malgrat les garlandes que pugui contenir. Ermold s'explica així:

Versos 302 a 599.

Mentrestant els pròcers reials i les falanges del poble obeeixen les ordres amb diligència. De totes bandes es reuneixen les tropes franques, i una corona densa de guerrers envolta els murs de Barcelona. El fill de Carles, el primer, arriba amb un bell exèrcit; al seu voltant s'agrupen els caps vinguts per destruir la ciutat. Planten llurs tendes Guillem i Heripreth, Lihuthard, Bigó i Berà, Sanxo, Libulf, Hilthibreth i Hisimbard, i altres i altres que fóra llarg de

Si mihi vita comes, Domino tribuente, supersit,
 Ut reor, atque meum prosperet ipse itiner,
 Possim aut, Barchinona, tuos, fera cernere muros,
 Quae tot bella meis laetificata canis,
 Testor utrumque caput (humeris fortasse recumbens
 Vilhelmí comitis haec quoque dicta dabat),
 Aut mihi Maurorum contra stet turba profana,
 Seque suosque tegens proelia Martis agat,
 210. — Aut tu, Barchinona, volens nolensque, vetata
 Pandere claustra jubes et mea iussa petes.»
 Hoc dicto, proceres vario sermone fremebant,
 Almificis pedibus basia stricta dabant.
 Tum rex Bigonem verbis compellat amatum,
 Auribus in cuius dulcia verba sonat:
 «Ito celer, Bigo, haec nostrorum edicito turbis,
 Atque tuo nostra pectore verba tene.
 Virginis ut primum Titan conscenderit astrum,
 Et soror in propria sede sequetur iter,
 220. — Agmine densato praefatae exercitus urbis
 Moenia noster ovans occupet arma tenens.»
 Bigo facessit agens doctus mox orsa benigni,
 Itque reditque, ferens inclita iussa celer.

L'assemblea de Tolosa en ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 94 a 223.
 12. Vegeu la nota 23 del cap. I.

dir. Els altres guerrers campen escampats per la plana, francs, bascons, gots, aquitans. Una gran remor s'aixeca, l'aire tremola al so de les trompetes; a la ciutat tot són clamors, espants i plors. Mentrestant, el vespre escampa la seva ombra, i les teves riqueses, oh Barcelona, perillen l'enemic. Bon punt l'aurora illumina els homes, els comtes convocats acudeixen a la tenda reial. Cadascú al lloc que li pertoca s'asseu sobre l'herba, atent a les paraules del rei. El fill de Carles els té aquest prudent discurs: «Pròcers, escolteu aquest parer. Si aquest poble honrava Déu, si fos agradable al Crist i rebés el crisma baptismal, hauríem de fer-li la pau i mantenir-la, per guanyar-lo al culte de Déu. Però és un poble execrable; rebutja la salvació que li oferim i obeeix els comandaments del dimoni. Així la bondat misericordiosa de Déu Tonant voldrà sotmetre'l a la meua discreció. Avant, avant de seguida, oh francs, contra aquestes torres i aquestes muralles, i que revisqui el nostre antic ardiment.»

Igual que els vents acudeixen ràpids a l'ordre d'Èol, xiulant a través de camps, boscos i mars; arrenquen les teulades, fan tremolar les messes i bosquíes; l'ocell a ple aire a penes pot fixar-se amb l'ungla encorbada; el pobre mariner s'afanya a varar abandonant rem i veles: igualment, a l'ordre del rei, tot l'exèrcit dels francs s'empeny per tots costats, innumerable, per prendre la ciutat. Hom es llança sobre els boscos; retronen els cops de destal, cauen els pins, i els alts pollancrecs són estesos a terra. Els uns armen escales, els altres preparen els peudrets, qui arrossega amb pressa les màquines, qui agombola pedres. Els trets i les sagetes cauen densos, l'ariet fa vibrar els murs i la fona multiplica els seus cops.

Pel llur cantó els moros guarneixen llurs torres amb espessa caterva i preparen la defensa. Era cap de la ciutat un moro, Zado de nom, molt hàbil en el seu regiment. Acut a les muralles, on regna la consternació. «Què és aquest nou soroll, companys?», deïmana. Un dels amics li respon i li diu la trista nova: «L'atacant no és pas Berà, el cap got, els assalts del qual sovint ha rebutjat la nostra llança: és Lluís, l'illustre fill de Carles; dirigeix els caps personalment i combat amb la pròpia mà. Si Còrdova no ve ràpida al nostre socors, nosaltres, el poble i la ciutat, prest serem caiguts.»

Zado sospira tristament i des de la torre contempla a tocar l'enemic: «Apa, companys, defensem els nostres murs. Còrdova potser ens portarà l'ajut. Però tinc un pressentiment penós, oh companys, i vull dir-lo malgrat que us afligeixi. Aquesta gent corpuda, ja ho veieu, que ens assetja, és forta i bellicosa, dura i prompta. Cal dir-ho, que callar-ho no hi guariria res, qui amb ella es baralla, bon grat mal grat, per ella és dominada. L'imperi dels fills de Ròmul, aquell imperi que edificà la nostra ciutat, a la seva dominació fou sotmès. Són homes que passen la vida sota les armes i tenen l'experiència de la guerra; els joves l'executen, els ancians en porten la direcció. Ja el sol nom de franc em fa tremir; franc, que ve de "ferus", indomtable. Què més puc dir en la tristesa? Ail, prou sé bé aquestes coses, que cap gràcia no em fa de dir. Fortifiquem els nostres murs, custodiem-los bé, guarnim les nostres portes amb defensors segurs i sagaços.» Mentrestant, els guerrers francs, en batallons estrets sotraguegen els murs amb l'ariet; ressona pertot la batalla. La pedra de les muralles tremola sota els cops, les sagetes cauen en pluja sobre els desgraciats defensors. Aleshores el moro Durzaz, amb veu sarcàstica i bombada, des de dalt d'una torre exclama: «Poble invencible que t'estens sobre el món sencer, ¿per què ataqués aquesta piadosa ciutat, per què inquietes aquestes gents piadoses? ¿Creus poder capgirar d'un sol cop aquestes construccions que a l'esforç romà han pres un miler d'anys per a edificar-les? Vés-te'n, ferotge franc, aparta't de la nostra vista. Ja en tenim prou, de veure't i de sentir les teves ordres.»

Hilthiberth pren el seu arc, respon sense insultar, es planta davant l'insolent, un tret al puny, encorba l'arma i tira. Deslliurada, la sageta vola vers el cap del negre moro i la punta mortal s'endinsa a la gorja cridanera. Cau l'home daltabaix de l'alta muralla bo i esquitxant els francs de la seva sang moribunda. Mentre aquests clamen llur joia, els moros deixen entendre llur gemec. Altres enemics són morts; Guillem mata Habirudar, i Liuthard Uriz; Zabirizum és traspassat per una llança, i Uzacus per una sageta; un cop de fona fereix Colizan, una sageta Gozan. Però els francs no assoleixen la barreja; no poden fer sino llançar trets i pedres. El prudent Zado havia prohibit als seus d'arriscar la barreja i apartar-se de la ciutat. Així tiraren les coses per vint dies amb sort vària; les màquines foren impotents per a enfonsar les portes,

i l'enemic no es deixà mai sorprendre. Això no obstant, l'acció no para, i continua el repic contra les muralles.

És aleshores que el preclar fill del potent Carles avança, cetre en mà, amb son seguici, encoratja caps i tropes, i, segons l'ús, al combat les anima: «Escolteu-me bé tots, soldats i caps, i recordeu les meves paraules. No penso tornar a veure, amb l'ajuda de Déu, ni les terres del meu pare ni les meves, que aquesta ciutat i els qui l'habiten reduïts per les armes i la fam no s'hagin rendit a la meva voluntat». En aquest moment, un altre moro, protegit darrera el mur s'exclamava: «Franc, quina follia, què en treus, d'atacar la nostra ciutat? Mai cap enginy no la farà caure. Queviures, carns, mel, de tot tenim; vosaltres sou els qui morireu de fam.» Guillem li replica, indignat: «Escolta, li diu, aquesta ferma declaració; no et plaurà gaire, però és la pura veritat. ¿Veus aquest cavall de pell tacada amb colors varis que jo munto davant les vostres muralles? Abans que abandonar el setge, serà mort i serà la nostra menja. Mai no renunciarem a la nostra empresa.» Amb els seus negres punys el moro es copeja el negre pit i amb les ungles esgarrapa la negra cara. Cau faç a terra abatut pel terror, i alça fins al cel el seu crit esgarriós. Els seus companys abandonen la muralla espaordits per les dures paraules dels francs.

Zado, furiós, corre entre la multitud desbandada: «On fugiu, ciutadans?, on aneu?» «Zado, escolta la divertida resposta que et donen els francs; prefereixen l'horror de menjar-se llurs cavalls a l'abandó del setge.» «Desgraciats, ja us ho vaig predir, amb qui hauríem d'haver-nos-les. Doneu-me ara consell perquè pugui menar les coses a bona fi.» «Pots veure com pertot l'enemic trontolla els nostres murs, com les teves gents moren sota el ferro. Còrdova no t'envia l'ajut promès; sofrim pel combat, per la fam i per la set. ¿Què ens resta més a fer sinó de trametre de seguida ambaixadors als francs per demanar la pau?» Zado s'estripa rabiós els vestits, s'arrenca els negres cabells, s'esgarrapa els ulls. Després, invocant repetidament el nom de Còrdova i amb llàgrimes als ulls, parla així: «Oh moros ràpids, on és la nostra confiança? Torneu a mostrar la vostra energia de costum. Si encara m'aprecieu, només us demano un favor, amb ell seré content. He observat un lloc en la línia enemiga al volt dels nostres murs on la guàrdia és menys densa; les tendes més espaiades. Podré, potser, passar-hi illès i córrer davant l'auxili. Vosaltres, germans, defenseu els vostres llocs amb força i coratge fins al meu retorn. Per cap avinentesa no abandoneu els vostres murs, i, sobretot, no us llanceu a la batalla a terreny obert.»

Dóna encara moltes instruccions a les seves gents, després abandona la ciutat i se n'entra d'amagat al camp enemic. Anava cobert per l'ombra silenciosa de la nit quan el seu cavall per desgràcia es posà a renillar. Al soroll donen l'alarma els sentinelles, comença la seva persecució. Ell, desorientat, perd el camí i se'n va de dret al gros de l'enemic. Amb espant s'adona dels batallons enemics sense trobar sortida. Aviat és pres, lligat, portat tremolós a la tenda reial. La Fama voladora sembla el terror en tota la ciutat anunciant la captivitat del seu rei. Pares, mares i joves s'uneixen en el dol, les noies i els infants, en els gemecs.

El soroll no és menor en el camp dels assetjats, on els soldats fremeixen d'alegria. L'ombra de la nit es desfà i la brillant aurora retorna el dia; els francs s'agombolen vora el rei. El fill de Carles, amb calma, diu als seus homes aquestes confiants paraules: «Quan volia anar a Espanya en cerca de socors, d'armes i d'ajuda, Zado ha estat pres; ací el teniu lligat, impotent, davant la porta meua, que no pot amagar-se a les nostres mirades. Guillem, fes-lo conduir davant la ciutat i que ordeni de seguida que ens sigui oberta.»

Zado, encordat, segueix el seu guia i des de lluny alça la mà amb astúcia. Abans de sortir havia deixat als seus aquesta consigna: «Ignoro si reeixiré o no; però si caic a les mans dels francs, vosaltres, com us he dit, defenseu la ciutat; així us ho mando.» Ara, allargant la mà cridava als amics: «Obriu les portes que per temps heu defensat», mentre que amb esmerç replega dits i ungles dins la seva mà; és un engany; el gest significa la continuació de la defensa i que el crit d'«obriu» és un crit forçat. Guillem se n'adona, s'indigna, li venta un cop de puny; ell sí, que no enganya pas. Estrenyent les dents conté la seva còlera, admira el moro i més la seva astúcia: «Zado — li diu —, si no em retenien l'amor i el respecte al meu rei, fores home mort.» Zado és retingut pel franc en presó, però el seu poble entre llàgrimes es disposa a sostenir el setge.

S'acabava el segon mes quan el rei, amb els seus francs, empeny l'acció contra la ciutat rebel. Les màquines multipliquen els seus cops retronadors, les muralles són atacades per tots costats; la fúria de la batalla redobla com mai. Cauen com pluja les sagetes, la fona volta sense repòs, i el rei, que dirigeix, estimula els caps. Els moros, espaordits, no s'atreveixen a pujar a les muralles ni es preocupen ja d'observar el camp enemic. Així com una ramada d'ocells d'aigua es posa espantada sobre l'ona del torrent i l'au de Júpiter llançant-se des del cel els descobreix i plana amplament damunt d'ells; vanament s'enfonsen i ressurten, s'amaguen dins les herbes, penetren al fang, l'àliga suspesa en ses ales els porta el terror, els delera i arrenca finalment l'ocell, que arrisca el cap fora de l'aigua; així els moros fugen tremolosos per dins la ciutat, perseguits pel ferro, l'espant i la mort.

El sant rei en persona brandeix un javelot amb la mà i amb força el llança contra la ciutat. El tret, volant aire enllà, topa contra la muralla i es queda plantat en la dura pedra. Davant el gest, els moros, espantats, admiren el javelot i, més encara, l'esforç del qui l'ha llançat. Què poden fer? Han perdut llur rei, la resistència s'afebleix, el glavi ha suprimit els millors dels seus. Esgotats per la lluita i les privacions, per acord unànime, decideixen de rendir-se. Obren les portes i donen lliure entrada a tots els reductes; la ciutat és caiguda en poder del rei. Els francs s'escampen dins la ciutat desitjada i manen l'enemic. Fou un dissabte que això s'esdevingué i que la ciutat fou oberta als francs. L'endemà, jorn de festa, el rei Lluís entrava triomfalment a la ciutat i complia els deures envers Déu; purificà els temples on els moros havien sacrificat al dimoni i reté gràcies al Crist. Després, amb l'ajuda de Déu i havent deixat el lloc guarnit, se'n tornà a la seva terra, victoriós, amb son exèrcit.

* * *

Mentrestant hom envia a Carles en llarg comboi el botí pres als moros i els presents dels caps; cuirasses i escuts, vestits, cascs peluts, un cavall guarnit amb frens d'or. Zado, tremolós i trist a la idea de visitar els francs, figura a la columna tot coixejant. El prudent Bigó amb diligència s'ha avançat, precedeix la comitiva i arriba el primer a la cort de Carles portant la felicitat nova. Aquesta s'expandeix de pressa per tot el palau i arriba a oïda de l'emperador. Bigó és cridat, besa els augustos peus i explica el seu missatge: «Veus ací els presents que el fill envia al seu pare venerable, el rei Lluís a l'emperador Carles: els ha conquistats en lluita oberta contra els moros, personalment, escut i espasa en mà. Us fa portar, encara, el rei de la ciutat, que ha fet pres a viva força; veus ací Zado davant Cèsar. La ciutat que altre temps ha perjudicat tants de francs, és vençuda, ha capitulat.» Aleshores, l'emperador Carles, amb gravetat, i alçant els ulls i les mans al cel, així s'expressa: «Que la benedicció de Déu que regna als cels acompanyi el meu estimat fill, com jo li dono la meva benedicció. Com, noble fill, podré regraciar els teus serveis? Com regraciar Déu pels seus favors? Oh, rebrot meu il·lustre que sempre he estimat en record del que va predir-me el patriarca!

Versos 636 a 647.

Interroga de nou l'enviat, s'informa de tot, punt per punt; de com la gloriosa ciutat ha estat domada, de com ha estat pres el rei Zado, de quins caps foren abatuts per Lluís en la rude campanya. El brau Bigó li conta els fets amb tot detall, escoltat per l'emperador amb agradable sollicitud. Carles, content, li allarga la copa amb què ell mateix bevia, i Bigó beu el vi satisfet. Després, atorgant a aquest servidor recompenses i honors diversos, envia també rics presents al seu fill. Portador de felicitacions i presents, Bigó se'n torna prest, i felicitat s'ajunta de nou al seu rei.¹³

13. 302. — *Interea regis proceres populi que phalanges,
Dudum commoniti, jussa libenter agunt.
Undique conveniunt Francorum more catervae
Atque urbis muros densa corona tenet.*

- Convenit ante omnes Carolo satus agmine pulcro;
 Urbis ad exitium congregat ille duces.
 Parte sua princeps Vilhelm tentoria figit,
 Heripreth, Lihuthard, Bigoque sive Bero,
310. — Santio, Libulfus, Hiltieberth, atque Hisimbard,
 Sive alii plures, quos recitare mora est.
 Caetera per campos stabulat diffusa juvenus,
 Francus, Wasco, Getha, sive Aquitana cohors,
 It fragor ad caelum, resonat clangoribus aether:
 Clamor in urbe, pavor, fletus et omnis adest.
 Haec quoque dum geritur, reduces fert Hesperus umbras
 Barchinona, tuas possidet hostis opes.
 Lucida namque homines ut primum Aurora revisit,
 Commoniti comites regia tecta petunt.
320. — Ordine quisque suo prorsus residuntque per herbam,
 Auribus adtentis regia dicta rogant.
 Tum soboles Caroli sapienti haec edidit ore:
 «Accipite hoc animis consilium, proceres.
 Si gens ita Deum coleret, Christoque placeret,
 Baptismique foret unguine tincta sacri,
 Pax firmanda esset nobis, pax atque tenenda,
 Coniungi ut possit religione Deo.
 Nunc vero execranda manet, nostramque salutem
 Respuit, et sequitur daemonis imperia.
330. — Idcirco hanc nobis pietas miserata Tonantis
 Servitii famulam reddere namque valet.
 Nunc nunc actutum muros properemus et arces,
 O Franci, et redeat pristina vis animis!»
 Aeolico monitu rapidi ceu murmure venti
 Per rus, per silvas, per freta cuncta volant,
 Diripiuntque lares, segetes silvaeque tremescunt;
 Uncis vix pedibus ales aprica tenet;
 Nauta miser subito, velo remoque relicto,
 Per mare fluctivagum linthea laxa trahit;
340. — Non aliter jussu Francorum exercitus omnis
 Urbis in exitium itque reditque frequens.
 Curritur in silvas, passim sonat acta securis,
 Caeduntur pinus, populus alta cadit.
 Hic scalas operatur, agit hic ordine sudes,
 Hic fert arma celer, contrahit hic lapides.
 Spicula densa cadunt, nec non et missile ferrum;
 Ariete claustra tonant fundaque crebra ferit.
 Nec minus interea Maurorum spissa caterva
 Per turres residens castra tenere parat.
350. — Princeps urbis erat Maurus cognomine Zadun,
 Urbem qui hanc validis rexerat ingeniis.
 Currit hic ad muros maesta comitante corona:
 «Quis sonus iste novus, o socii?» rogitat.
 Reddidit ast illi contraria dicta roganti
 Quidam de sociis omina dura canens:
 «Proelia non miscet Bero princeps ille Gothorum,
 Quae totiens pepulit lancea nostra procul;
 Sed Hludowicus adest, Caroli clarissima proles,
 Ordinatur ipse duces et gerit arma manu.
360. — Ni celerans subeat miseris nunc Cordoba nobis,
 Ethnos, et populus, urbsque verenda cadet.»
 Ille quidem tristes submisso pectore voces
 Jactat et e turri haud procul arma videt:

- «Eia agite, socii, muros servemus ab hoste:
 Auxilium nobis Cordoba forte feret.
 At mihi mente sedet multum quod displicet o gens,
 Turbat, et adtonitis quod recitare paro.
 Haec gens celsa, vides, quae nostras obsidet arces,
 Fortis et armigera est, duraque sive celer.
370. — Ecce fatehor enim vobis nunc aspera dictu,
 Aut taceam, aut recitem, non placitura tamen.
 Nam quemcumque suo congressa est inclita bello,
 Nolens sive volens, servitio subiit.
 Romuleum sibi, quod quondam hanc edidit urbem,
 Subdidit imperium ut ditione sua.
 Arma ferunt semper, bellis est sueta juvenus;
 Bajulat haec juvenis, hoc agit arte senex.
 Namque ipsum nomen Francorum horresco recensens:
 Francus habet nomen a feritate sua.
380. — Quid jam plura loquar tristi cum pectore, cives?
 Heu! mihi nota satis, nec recitata placent.
 Firmemus muros valido custode tenendos:
 Portarum custos credulus atque sagax.»
 Interea juvenes, spissa comitante caterva,
 Ariete claustra terunt; undique Mars resonat.
 Pulsantur muri quadrato marmore septi,
 Spicula densa cadunt et feriunt miseros.
 Tum Maurus Durzaz turri conclamat ab alta,
 Voce cacinnosa bombica dicta canens:
390. — «O gens dura nimis, latum diffusa per orbem,
 Cur pia castra quatis inquietasque pios?
 Nonne putas subito has evertere funditus aedes,
 Quas Romanum annis mille peregit opus?
 Aufuge, France ferox, te aspectibus abstrahe nostris:
 Nec visu facilis, nec tua jussa placent.»
 Reddidit e contra non verbis dicta nefandis
 Hilthieberth: arcum corripit ecce manu;
 Denique clamanti contra stetit ocus hosti,
 Cornea plectra tenens, et trahit, atque plicat.
400. — Acta sagita volans cerebro se contulit atro
 Inque os vociferum mersit harundo nocens.
 Ille cadens muros invitus deserit altos
 Et moriens Francos sanguine foedat atro.
 Clamores tollunt laetanti pectore Franci;
 E contra Mauros fletus habet miseros.
 Tum varii varios demittunt funeris Orco,
 Vilhelm Habirudar, at Liuthardus Uriz.
 Lancea Zabirizun, ferrum forat actile Uzacum,
 Funda ferit Golizan, acer harundo Gozan.
410. — Non aliter bello poterant accedere Franci,
 Sed nunc missilibus, nunc quoque fundibulis.
 Jusserat acer eis Zadun nec credere bello
 Nec castris vellent forte referre pedem.
 Haec quoque bis denos res per contraria soles
 Accidit, eventus contulit in varios.
 Machina nulla valet murorum frangere postes,
 Invenit haud aditum hostis in insidias:
 Non tamen a coepta cessat certamine bellum,
 Quin muri crebro obice claustra terat.
420. — Interea soboles Caroli praeclara potentis
 Sceptra manu gestans it, comitante choro,

- Hortaturque duces, hortatur rite catervas,
 Et patrio more Martis in arma vocat:
 «Credite nunc, juvenes, proceres nunc credite cuncti,
 Et maneat vestro pectore verba mea:
 Antea non sedes Domino tribuente paternas
 Visere cura manet aut mea regna mihi,
 Quam haec urbs populusque suus, belloque fameque
 Victus, eat supplex ad mea jura celer.»
430. — Tunc iterum quidam spargebat in aethera voces;
 Tuta tenens muri, ludicra dicta dabat:
 «France, quid insanis? cur moenia nostra lacessis?
 Haec urbs non poterit ingeniose capi:
 Nobis esca satis; carnes, seu mellea dona
 Urbe manent; vobis est quoque dira fames.»
 Reddidit e contra verbis contraria verba
 Vilhelm; dedignans talia voce tulit:
 «Concipe, Maure, precor, haud mollia dicta, superbe,
 Nec placitura tibi, veraque credo satis.
440. — Cernis equum maculis variisque coloribus aptum,
 Quo vehor, intendens moenia vestra procul.
 Ante equidem nostris indignis morsibus escis
 Occidet et nostro dente terendus erit,
 Vestra vetata nimis quam moenia nostra caterva
 Deserat: haut unquam proelia coepta cadent.»
 Is nigra mox nigris percussit pectora pugnis,
 Ora uncis foedans unguibus atra miser,
 Et cadit in faciem percussus corda pavore,
 Infelix pulsans vocibus aethra poli.
450. — Deseruere arces socii, magnoque stupore
 Mirantur Francos verbaque dura nimis.
 Zado per immensos currit furibundus acervos:
 «Quo fugitis, cives, quove tenetis iter?» —
 «Zado, tibi Franci haec nunc responsa remittunt
 Sat placitura, modo quae tamen ante cape:
 Ante suos mandent proboso dente caballos,
 Quam tua castra umquam deseruisse volent.»
 « — O miseri cives, jam dudum haec ego vobis
 Praedixi, cum quis proelia agenda forent;
460. — Nunc quoque consilium quodcumque est utile vobis
 Dicite, quo valeam cetera perficere.»
 — «Undique namque vides densatim rumpere muros
 Atque tuos ferro dilacerante mori
 Cordoba nulla tibi promissa juvamina mittit,
 Undique turbamur Marte, fameque siti.
 Quid jam restat enim, nisi Francis pace petenda
 Mittantur missi, qui celeranter eant?»
 Ille quidem frendens vestem conscindit et atros
 Disrumpit crines dilaceratque oculos.
470. — Et sequitur verbis, iterumque profana
 «Cordoba» voce vocat inlacrimatque diu:
 «O Mauri celeres, quo nunc fiducia cessit?»
 Promite nunc vires nunc solitas, socii!
 Unum, per siquid nostri jam cura remansit,
 Deprecor: hoc uno munere laetus ero.
 Ipse ego conspexi muro, qua castra remittunt
 Densa, locum, constant raraque linteola:
 Me potero insidias inlaesus ferre per illas;
 Fors, socii, nota currere ad auxilia.

480. — Vos tantum portas summo servate labore,
 Haud timidi, fratres, huc ego dum redeam;
 Nulla quidem fortuna arces vos linquere cogat
 Nec campis, hortor, pergere in arma foras.»
 Multa etiam mandata suis dans cessit ab urbe
 Et latitans furtim praeterit agmen ovans.
 Jamque tenebat iter per laeta silentia noctis;
 Infelix nimium protinus hinnit equus.
 Quo clamore movent custodes agmina castris
 Vocis ad hinnitum moxque sequuntur eum.
490. — Ille pavore viam linquens, vertitque cavallum,
 Sese praecipitem in agmina densa dedit.
 Conspicit invisas haud laeta fronte catervas,
 Infelix nec habet quo eruat ingenio.
 Mox capitur; merito vincitur, haud mora, loris,
 Ducitur ad regis lintea tecta tremens.
 Fama volans totam turbat terroribus urbem
 Et regem captum nuntiat ore suo.
 Ingeminant luctum matresque patresque juvencli;
 Hoc puer exiguus, hocque puella gemit.
500. — Nec minor in castris passim sonus aethera pulsat
 Laetitiaque fremit unanimi populus.
 Interea nox atra cadens, Aurora reportat
 Alma diem; Franci regia castra petunt.
 Tum Caroli soboles pacato pectore fatur
 Atque suis famulis dicta benigna dedit:
 «Zadum ad Hispanas cupiens properare catervas,
 Auxilium poscens armaque sive pares,
 Captus adest nolens vincetusque tenetur inermis
 Ante fores, nostros non fugit ante oculos.
510. — Fac, Vilhelme, suos possit quo cernere muros
 Et jubeat nobis pandere claustra celer.»
 Nec mora. Zado manum sequitur religatus habenis,
 Et procul expansam sustulit arte manum.
 Nam prius abscedens sociis praedixerat ipse:
 «Seu fortuna nequam, prospera sive cadat,
 Nescio; si casu Francorum incurrero turmis,
 Vos tamen, ut dixi, castra tenete, precor.»
 Tum manus adtendens vocitabat amicos:
 «Pandite jam, socii, claustra vetata diu!»
520. — Ingeniosus item digitos curvabat et ungues
 Figebat palmis, haec simulanter agens;
 Hoc autem inditio signabat castra tenenda,
 Sed tamen invitus «Pandite!» voce vocat.
 Hoc vero agnoscens Vilhelmus concitus illum
 Percussit pugno, non simulanter agens;
 Dentibus infrendens versat sub pectore curas,
 Miratur Maurum, sed magis ingenium.
 «Credito, ni quoque regis amorque timorque vetaret,
 Haec tibi, Zado, dies ultima sorte foret.»
530. — Interea Zadun Franco custode tuetur,
 At socii flentes castra tenere parant.
 Altera luna suos complebat in ordine soles,
 Rex Francique simul castra vetata petunt.
 Machina densa sonat, pulsantur et undique muri,
 Mars furit, ante cui non fuerat similis.
 Crebra sagitta cadit, vi funda retorta fatigat,
 Rex agit illud opus, accelerando duces.

- Jam Mauri miseri nec muros scandere celsos
Audent, nec turri cernere castra volent.
540. — Ac velut in parvo volucrum fors turba natantum
Cum residet pavitans flumine fisa male,
Armiger ecce Jovis caelo descendit ab alto,
Inventas circum pervolatque diu;
Hae caput in fundum mittunt relevantque sub auras,
Ista algis recubat, illa repressa luto;
Instat at ille super pennis tremulasque fatigat,
Quae caput in ventos sublevat ille rapit:
Non aliter Mauros timidos fugitando per urbem
Insequitur gladius undique, morsque pavor.
550. — Tum rex ipse pius crispans hastile lacerto,
Inque urbem adversam compulit ire celer.
Hasta volans media ventis se contulit urbi,
Marmore subjecto figitur acta nimis.
Hoc signo Mauri turbati corde pavore
Mirantur ferrum, plus jacentis opus.
Quid facerent? Jam rex aberat, jam pugna tepebat,
Maurorum primos abstulerat gladius;
Tandem jam victi nimium belloque fameque
Consilio unanimi reddere castra volunt.
560. — Panduntur portae, penetralia cuncta patescunt,
Servitio regis urbs labefacta venit.
Protinus optata sternuntur, haud mora, in urbe
Franci victores, hostibus imperitant.
Sabbatum erat sacrum, cum res est ista peracta,
Quando prius Francis urbs patefacta fuit.
Namque sequente die festo conscendit in urbem
Rex Hludowicus ovans solvere vota Deo;
Mundavitque locos, ubi daemonis alma colebant,
Et Christo grates reddidit ipse pius.
570. — Missis, dante Deo, remeat custodibus aedes
Ad proprias victor rex populusque suus.

* * *

- Ducitur interea ad Carolum longo ordine praeda
Maurorum spolii muneribusque ducum,
Arma et loricae, vestes galeaeque comantes,
Partus equus faleris, aurea frena simul.
Zado, tremens nimium nolensque revisere Francos,
Pergit et ipse, pigro consociante gradu.
Bigo catus properans antevolat agmen et aulam
Primus adest Caroli, nuntia laeta ferens.
580. — Fama recens totam commiscuit ocius aulam,
Caesareas aures mox penetravit ovans:
Bigo vocatus adest, plantis dat basia celsis,
Et sequitur verbis ordine jussa sibi:
«Filius ecce pio transmittit munera patri,
Augusto Carolo rex Hludowicus enim,
Munera, quae gladio, scuto proprioque lacerto
Extulit a Mauris victor habenda sibi.
Regem etiam vobis urbis, quem cepit in armis,
Misit: adest Zadun Caesaris ante oculos.
590. — Urbs, quae Francorum multos populaverat olim,
Victa jacet bello, regia jussa petens.»

* * *

Fora de la versió poètica, és la biogràfica la que més detalls ens proporciona sobre l'expedició per la presa de Barcelona; es tracta de la ja utilitzada abans per nosaltres *Vida de Lluís* de l'«Astrònom».

Explica l'«Astrònom» que en un moment donat i que, com de costum en ell queda bastant indeterminat, el duc o governador de Barcelona Zado s'arribà en visita a Narbona a suggestió d'un suposat amic seu i que aquí fou pres i portat al rei Lluís, que el trameté al seu pare Carles. Que més tard — després d'haver resolt uns conflictes de Gascunya — opinaren el rei i els seus consellers que devien anar a prendre Barcelona (allusió velada a l'assemblea tolosana recontada per Ernold). L'exèrcit fou partit en tres cossos: un d'ells, amb el rei al cap, es quedà al Rosselló; un segon, dirigit per Rostany, comte de Girona, anà a assetjar la ciutat; el tercer, a fi d'evitar una sorpresa exterior contra els assetjats, se n'anà més enllà de la ciutat. Mentrestant els assetjats acudiren a Còrdova a demanar ajut; el rei dels sarraïns els trameté un exèrcit d'auxili. Però, bon cop arribat aquest a Saragossa, fou assabentat de com hi havia un altre exèrcit (el tercer dels francs) barrant el camí; era el comandat per Guillem, banderer primer, i Ademar, amb nombrosa tropa. Aleshores els sarraïns se n'anaren cap a Astúries, on, per sorpresa, feren gran dany i botí. L'exèrcit de Guillem, vist que retrocedien, anà a ajuntar-se als assitiadors de la ciutat; així no permeteren que ningú pogués entrar-hi ni sortir-ne, i hi portaren la fam fins al punt que els seus habitants es veiessin obligats a alimentar-se dels vells cuirs protectors de les portes de fusta. Uns d'ells, preferint la mort a una tan infeliç vida, es precipitaven dels murs; d'altres s'animaven amb l'esperança que el rigor de l'hivern obligaria els francs a abandonar el setge de la ciutat. Però aquesta esperança fou defraudada, puix que, per consell de barons prudents, els francs, reunint de pertot materials, començaren a construir cases mostrant la intenció de romandre-hi tot l'hivern. Els habitants de la ciutat, perduda l'esperança i emportats per la major desesperació, lliuraren llur príncep,

Tum Carolus Caesar placido haec edidit ore,
Ad caelum tendens lumina cum manibus:
«Gratia Celsithroni comitetur maxima prolem
Dilectam, maneat gratia nostra sibi!
Munere pro tali quas possum solvere grates,
Proles digna, Deo pro meritis propriis?
O soboles praeclara nimis, quam semper amavi,
Corde tenens retulit quod patriarcha mihi!»

* * *

636. — Missum iterum revocat, quaerit quoque in ordine cuncta,
Qualiter insignis urbs dominata foret,
Quo rex ingenio Zadun comprehensus adesset,
Quosque duces bello straverit ipse fero.
640. — Bigo bonus recitans narratque per omnia vera,
Cujus verba pius Caesar honore colit.
Caesar laetus ei pateram, qua forte bibebat,
Porrigit; ille bibit impiger hausta meri.
Mox famulum donis variisque honoribus ornans,
Misit et ad sobolem munera magna suam.
Laudibus et donis perguit celeranter onustus,
Laetus et ad regem pervenit ecce suum.

ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 302 a 599, 636 a 647.

anomenat Hamur, un parent de Zado que havien posat al seu lloc, i ells mateixos i la ciutat es lliuraren igualment, amb la condició de poder sortir lliurement. Entretant, com fes temps que els nostres tenien ben voltada la ciutat i creguts amb versemblança que aviat la prendrien o que es lliuraria, creient donar un bon consell, cridaren el rei a fi que s'emportés la fama si, ell present, fos dominada la ciutat que tan gloriós nom tenia. El rei donà el seu assentiment a una suggestió tan assenyada. Anà, doncs, a reunir-se amb l'exercit assetjador, però encara hom tardà sis setmanes a obtenir-se la victòria. Lliurada la ciutat, el primer dia el rei la féu ocupar per una guarnició, ell abstenint-se d'entrar-hi personalment, a fi d'organitzar la celebració de la victòria obtinguda amb una acció digna de gràcies a Déu. L'endemà traspassà la porta de la ciutat, precedit de l'exèrcit, dels sacerdots i del clergat, i amb solemne acompanyament i amb cants d'himnes i lloances, anà a l'església de la Santa i victoriosa Creu a donar gràcies a Déu per la victòria obtinguda per la protecció divina. Poc temps després, havent deixat aquí per a la custòdia de la ciutat el comte Berà amb tropes godes, se'n tornà a hivernar a casa seva. El seu pare, sospitant que no estigués en situació perillosa pels sarraïns, li trameté per a ajut el seu germà Carles, el qual, arribat a Lió, rebé per un nunci del rei germà la notícia de la presa de la ciutat i que no li calia, per tant, esforçar-se més; vist això, emprengué el retorn cap al seu pare.¹⁴

14. 801. — «XIII Estate hanc sequente Zaddo dux Barcinonensis suasus est a quodam sibi, ut putabat, amico Narbonam usque procedere. Qui comprehensus, Ludowico regi est adductus: et patri Carolo itidem perductus. Ipso tempore Ludowicus rex, coacto populo regni sui Tolosae, de his quae agenda videbantur tractans deliberabat. Burgundione namque mortuo, comitatus ejus Fedentiacus Liutardo est attributus. Quam rem Wascones moleste ferentes, in tantam erupere petulantiam, ut etiam homines illius alios ferro perimerent, alios igni comburerent. Qui vocati cum primum venire detrectarent, quoquo modo ad causam dicendam venerunt, et poenas debitas pro talibus ausis dederunt, ita ut quidam talionis lege igni conflagrarent. His peractis, succedente tempore, visum est regi et consiliariis ejus, ut ad Barcinonam oppugnandam ire deberent: divisoque in tres partes exercitu, unam quidem Ruscellioni ipse permanens secum retinuit: alteri obsidionem urbis injunxit, cui Rotstagnus comes Gerundae praefuit: tertiam autem, ne forte obsidentes urbem improvise ab hostibus occuparentur, ultra urbem sedere permisit. Obsessi iterea intra urbem, Cordubam miserunt auxiliumque poposcerunt. Rex vero Sarracenorum protinus auxiliatum eis exercitum direxit. Venientibus porro his, qui missi fuerant, Caesaraugustam, relatum est eis de exercitu in via sibi obviam constituto. Erat autem ibi Willelmus primus signifer, Hademarus et cum eis validum auxilium. Quod illi audientes, in Asturias sese verterunt, clademque eis improvise importaverunt, sed multo graviorem reportaverunt. Quibus recedentibus, nostri ad socios urbem obsidentes reversi sunt, et illis juncti tandiu urbem obtambientes, et nullum ingredi aut egredi permittentes, vexarunt, donec famis acerbitate coacti sunt etiam vetustissima ostiis coria detrahare et in cibum infelicissimum vertere. Alii autem mortem infelicissimae praeponentes vitae, e muris semet praecipites mittebant, aliqui vero spe animabantur inani, cogitantis quod Franci hiemis asperitate a civitatis cohiberentur obsidione. Sed hanc illorum spem absceidit prudentium virorum consilium. Advecta enim undecumque materia, coeperunt extruere casas, veluti in hibernis ibidem mansuri. Quod cernentes civitatis habitatores, a spe deciderunt, et ad desperationem ultimam versi, suum principem Zaddonis cognatum tradiderunt, quem pro eo constituerant, nomine Hamur, et se ac civitatem, concessa facultate secedendi, dediderunt hoc modo. Cum enim longa fessam obsidione nostri cernerent urbem, et jam jam capiendam aut tradendam crederent, honesto, ut decebat, usi consilio, regem vocant, ut urbs tanti nominis gloriosum nomen regi propagaret, si illam eo praesente superari contingeret. Suggestioni huic admodum honestae rex assensum praebuit. Venit ergo ad exercitum suum urbem vallantem, atque indesinenti oppugnatione sex hebdomadibus perduravit, et tandem superata victori manus dedit. Tradita ergo et patefacta civitate, primo quidem die custodes ibidem rex destinavit, ipse autem ab ejus ingressu abstinuit, donec ordinaret qualiter cum digna Deo gratiarum actione cupitam atque susceptam victoriam ejus nomini consecraret. Antecedentibus ergo eum in crastinum et exercitum ejus sacerdotibus et clero, cum solemnibus apparatus et laudibus himnidicis portam civitatis ingressus, et ad ecclesiam sanctae et victoriosissimae Crucis, pro victoria sibi divinitus collata gratiarum actiones Deo acturus, progressus est. Porro post haec Bera comite ibidem ob custodiam relicto cum Gothorum auxiliis, hiemandi gratia ad propria remeavit. Cui pater, comperto quod ei imminere videbatur a parte Sarracenorum periculo, fratrem Carolum suffragaturum mittebat: eique Lugduni agenti, et ad fratris adjutorium properanti, nuntius regis fratris occurrit qui captam civitatem nuntiavit; et ne longius fatigaretur, edixit. Qui ab eodem loco regressus, ad patrem est reversus.»

La publicació de la *Vita Hlodowici* de l'«Astrònom» es troba en BOUQUET. *Recueil*, VI.

Fora d'aquestes dues fonts poètica i biogràfica, destinades totes dues a la lloança del rei, les annalístiques consignen certament el fet, però reduint-ne l'esclat. Només la *Crònica de Moissac*, pel seu caràcter localista, s'estén en detalls interessants: Diu:

«... regnant a Hispània al-Hakam, l'emperador Carles envià el seu fill Lluís, rei d'Aquitània, a assetjar i prendre la ciutat de Barcelona. El qual, reunit un exèrcit d'Aquitània, Gascunya, Borgonya, Provença i Gòtia, el dirigí, precedint-lo a ell, a assetjar la ciutat. L'exèrcit hi anà i voltà la ciutat; i tenint-la voltada set mesos, prengueren el rei de la ciutat, anomenat Zado. Com manqués el pa a la ciutat i estigués a punt d'ésser presa, cridaren el rei Lluís perquè vingués a Barcelona a fi que, bon cop presa, la victòria pogués ésser atribuïda al seu nom. Vingué, doncs, el dit rei Lluís a la ciutat i li fou lliurada a les seves mans; hi posà una guarnició ben armada; trameté al seu pare el rei Carles, emperador a França, el vençut rei de la ciutat, Zado, i se'n tornà en pau i triomfant vers casa seva.»¹⁵

Per contra, els *Annals reials* són molt concisos:

«... aquest estiu fou presa a Hispània la ciutat de Barcelona, que feia dos anys que era combatuda; el seu prefecte Zado i molts altres sarraïns foren capturats. A Itàlia fou igualment presa i incendiada la ciutat de Chieti i capturat el seu prefecte Roselm ... Zado i Roselm foren presentats el mateix dia a l'emperador i condemnats a l'exili.»¹⁶

Aquí la importància de l'operació resta molt minimitzada amb la seva equiparació a la italiana i amagant la intervenció del rei Lluís, com si l'annalista escrivís mogut per algun ressentiment.

De tota manera, d'aquesta nota deriven en general les més breus, consignades en els altres *Annals*, i de les quals no farem esment per tal com no ens són de cap utilitat aclaridora.¹⁷

Els historiadors aràbics, poc amics de parlar dels esdeveniments desenrotllats en zones subversives al poder emiral, contenen només que l'any 185 (801-802) els cristians, aprofitant l'ocasió de trobar-se enredat al-Hakam en guerra amb els seus oncles, s'apoderaren de la ciutat de Barcelona en l'Andalus, prenent-la als musulmans hi van portar la defensa de llurs

15. «Anno 803 ... His diebus in Spania super Sarracenos regnavit Abulaz, filius Axam. Mortuo enim Axam, hic Abulaz, filius eius, suscepit regnum, fecitque malum sicut fecerat pater eius et avus. Eo autem regnante in Spania, misit Karolus imperator Ludovicum filium suum, regem Aquitaniae, ad obsidendam et capiendam civitatem Barchinonam. Qui congregato exercitu ex Aquitania, Wasconia, necnon de Burgundia, Provincia et Gothia, misit eos ante se ad obsidionem civitatis. Qui abeuntes, circumdedit exercitus civitatem; et obsederunt mensibus septem, capieruntque regem civitatis illius nomine Sathon. Cumque panes defecissent in civitate, et iam capienda esset civitas, miserunt ad Ludovicum regem, ut veniret Barchinonam, quia iam capienda erat civitas, et cum capta fuisset, nomine eius adscriberetur victoria. Venit autem praefatus rex Ludovicus ad civitatem, et tradita est civitas in manu eius, constituitque illic custodia et armamenta; regem vero civitatis illius Sathon vincitum compedibus misit ad patrem suum Karolum regem, imperatorem, in Francia, ipse vero in pace et triumpho reversus est ad propria.» *Chronicon Moissiacense*, *MGH: Scriptores I*, pàg. 307.

16. «Ipsa aestate capta est Barcinona civitas in Hispania iam biennio obsessa; Zatum praefectus eius et alii complures Sarraceni comprehensi, et in Italia Teate civitas similiter capta et incensa est eiusque praefectus Roselmus comprehensus ... Zatum et Roselmus una die ad praesentiam imperatoris deducti et exilio dampnati sunt.» *Annales regni Franchorum* al 801, edició KURZE.

17. El lector podrà trobar-les citades en PERTZ, *MGH: Scriptores XV*; els *Annales Mettenses* copien exactament el text dels *Annals reials*. En canvi, els *Annals de Barcelona* deuen treure la notícia dels de Moissac-Anià. Sobre aquest particular vegeu ABEL, *Jahrbücher II*, pàg. 265 n. 4.

fronteres que els musulmans retiraren a l'altra banda d'ells.¹⁸ Ibn Haiyan confirma, en canvi, l'existència del valí Zado i en dóna el veritable nom àrab: Sadun al-Ruaní; conta que ell demanà en va socors als caps musulmans veïns, que resistí dos anys i hagué de rendir la ciutat el 801; que aleshores Barcelona prengué el lloc de Girona com a baluard del poder franc enfront de les terres de l'Islam.¹⁹

Cal afegir a totes aquestes fonts purament narratives una de jurídica que fins avui només jo he tingut en compte. Es tracta del capitular que jo suposo donat per Carlemany a favor dels barcelonins, a seguit del lliurament de la ciutat. En el seu proemi l'emperador explica que els gots i els hispans que habitaven la cèlebre ciutat de Barcelona i el castell de Terrassa, esquivant el jou cruel dels sarrains, acudiren a ell i li lliuraren la ciutat i, sostraiant-se a la potestat dels sarrains, se sotmeteren lliurement i voluntàriament al seu domini. L'emperador els rebé sota la seva immunitat i defensa i els prometé d'auxiliar-los en llurs necessitats. L'estatut jurídic que se'ls atorgava era aquest: tal com els francs, haurien de fer el servei militar sota el comandament del comte quan fossin cridats per aquest per a la defensa i la guarda de la frontera; haurien de proporcionar allotjament i bagatges als legats que l'emperador trametés cap a Espanya o als que d'allí estant es dirigessin a l'emperador; quedaven alliberats de tot altre cens o càrregues a favor dels comtes o de llurs ministerials; i, tret de les accions criminals d'homicidi, rapte i incendi, ells mateixos s'administrarien la justícia segons llur pròpia llei, és a dir la visigòtica.²⁰

* * *

És evident que les discordances que es manifesten entre les diverses fonts que acabem de presentar es presten a un cert confusionisme, però no són prou importants perquè, **tenint**

18. CODERA, *Narbona, Gerona y Barcelona*, 201. Els autors citats són Ibn al-Athir, Ibn Khaldun, al-Nuwairí.

19. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 127.

20. «[Karolus serenissimus augustus a Deo coronatus magnus et pacificus imperator Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Langobardorum] ... quia ... gotos sive Hispanos intra Barchinonam famosi nominis civitatem vel Terracium castellum quohabitanter, crudelissimum jugum inimicissime christiani nominis Sarracenorum evitantes ad [nos] fecere confugium et eandem civitatem [nostre] magnipotencie libenter condonarunt seu tradiderunt, et ab eorundem Sarracenorum potestate se subtrahentes nostro [dominio] libera et prompta voluntate se subjecerunt, complacuit mansuetudini nostre sub immunitatis tuitione defensionisque munimine benigne suscipere ac retinere et quohabitationem seu necessitatibus eorum opportunum auxilium clementer conferre.

[1] Igitur ad omnium vestrum noticiam pervenire volumus quia eosdem homines sub protectione et defensione nostra receptos sicut in unitate fidei, sic etiam in unanimitate pacis et dilectionis conservare decrevimus, eo videlicet modo ut sicut ceteri Franci homines cum comite suo in exercitum pergant, et in marcha nostra juxta rationabilem ejusdem comitis ordinationem atque admonitionem explorationes et excubias, quod usitato vocabulo wactas dicunt, facere non neglegant, et missis nostris quos pro rerum oportunitate illas in partes miserimus aut legatis qui de partibus Hispanie ad nos transmissi fuerint paratas faciant et ad subreptionem eorum veredos donent. Si autem hi qui veredos acceperint reddere eos neclexerint ac eorum interveniente negligentia perditum seu mortui fuerint, secundum legem Francorum eis quorum fuerint sine dilatione restituantur vel restaurentur.

[2] Alius vero census ab eis neque a comite neque a junioribus aut ministerialibus ejus exigatur.

[3] Et nisi pro tribus criminalibus actionibus, id est homicidio, rapto et incendio, nec ipsi neque eorum homines a quolibet comite aut ministro judicarie potestatis ullo modo judicentur aut distringantur, sed liceat ipsis secundum eorum legem de aliis [omnibus] judicium terminare et preter hec tria et de se et de eorum hominibus secundum propriam legem omnia mutuo definire.» ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 415-416.

en compte el caràcter de cadascuna d'elles, no es pugui intentar una composició de fets i comentaris que podem tenir com a molt aproximats al que degué ésser la realitat.

En primer lloc dues constatacions: que l'empresa fou considerada i preparada com de gran envergadura; segona, que no tingué caràcter imperial, sinó que fou confiada especialment al Regne aquità i regions veïnes estretament lligats a ell. Quan els *Annals d'Anià-Moissac* ens diuen que l'exèrcit es componia d'aquitans propis, de gascons, de borgonyons, de provençals i de gots, no fan sinó confirmar-nos el que ja s'endevinaria per la presència dels jerarques assenyalats en l'expedició per Ermold i l'Astrònom: el comte Guillem de Tolosa, que, alhora que dirigia el rei aquità, posseïa els honors de Borgonya, ensems amb el seu fill Heribert; Bigó, el cunyat i company de confiança del rei Lluís; Sanç, príncep dels gascons, com Berà ho era dit dels gots, probable comte de Rosselló el darrer; Libulf, comte d'Arles de Provença; Ademar, comte de Narbona; Rostany, comte de Girona...

Tampoc no podem dubtar de la divisió inicial de l'exèrcit en tres cossos que ens és explicada per l'«Astrònom»: el destinat directament a la presa de la ciutat, dirigit pel comte de Girona, Rostany, que fóra, com a veí, el millor coneixedor de les condicions locals (possiblement amb ell hi havia el rossellonès Berà); el dirigit pel comte Guillem, fent-li costat Ademar de Narbona, que serà el nucli més important i destinat a plantar cara a tota reacció cordovesa i a la vegada a extreure el profit expansiu de la presa de la ciutat; i el de reserva, fent costat al rei, assentat al Rosselló, fora dels perills, en espera de recollir el moment del triomf que esperava de l'empresa.

Sembla clar que les coses no marxaren pas com les previsions. En primer lloc, la d'un apoderament per sorpresa de la ciutat; al cap de vint dies (Ermold) hom pogué constatar que la resistència de la ciutat, emparada en la muralla romana i ben proveïda, era una cosa més seriosa que hom no podia pensar. Les il·lusions optimistes que hagués pogut tenir Rostany havien fallat.

No és tan clar com s'hagué desenrotllat l'episodi de l'ajut cordovès. No sembla possible que Còrdova hagués pogut organitzar amb el poc temps des de l'inici de l'operació franca sobre Barcelona un exèrcit important, mobilitzar-lo i portar-lo fins a Saragossa; tampoc no es comprèn massa que aquest exèrcit, si era originàriament destinat a l'ajut de Barcelona, canviés d'objectiu per la sola presència de la barrera del cos franc de Guillem. Jo més aviat m'inclinaria a creure que l'exèrcit sarraí havia estat preparat d'abans i amb l'objectiu definit d'Astúries, i que fou el duc Guillem el qui es temé, tenint notícia de la seva marxa cap a Saragossa, que no pogués derivar cap a Barcelona responent a una apressant demanda de socors.

Bon cop segur que no era així, i vista la resistència de la ciutat, més gran probablement que no l'esperada, Guillem reculà per anar a reforçar les tropes de Rostany.

Cal tenir en compte dos aspectes del cas: que Còrdova no havia de tenir massa interès a ajudar Zado, que al capdavant era un capitost rebel a la seva autoritat que obrava per compte propi; que la missió essencial de Guillem devia ésser l'ocupació de les terres catalanes fins al riu Ebre, com a hinterland de la Barcelona que anava a ésser presa. Si de moment s'encarà cap a Saragossa, fou per la presència allí d'un exèrcit sarraí; si, encertit de la marxa d'aquell cap a ponent, ell reculà cap a Barcelona, fou per l'aspecte poc agradable que havia pres el setge de la ciutat.

Això, l'alta resistència de la ciutat, ressurt molt clarament de les fonts; i és fàcil que aquest fet sigui el que donà lloc a les exageracions que sobre la durada del setge han transmès diverses fonts: si set mesos (Anià-Moissac), si dos anys (Annals reials, Ibn Haiyan)... La veritat es diria més curta: l'assemblea de Tolosa a la primavera, el lliurament de la ciutat a la tardor; entremig havia calgut organitzar i mobilitzar un exèrcit tan complex com el que havem descrit.

La conjunció dels dos cossos d'exèrcit de Rostany i de Guillem, a Barcelona, permeté l'envoltament complet de la ciutat. La conjuntura canviava. Fins aleshores la tàctica dels assetjats era exclusivament defensiva, no exposar-se a sortides sempre perilloses; això tenia un valor mentre hom pogués comptar que l'hivern obligaria els assetjants — com era corrent — a retirar-se per les dificultats d'estada i de proveïment de persones i bèsties.

Però les fonts convenen que aquests assetjants feren demostració de voler romandre a lloc desafiant les dificultats estacionals. L'anècdota, segurament d'invenció d'Ermold, sobre el cavall de Guillem; la més creïble de l'«Astrònom» d'iniciar construccions permanents (és sabut que els exèrcits d'aquest temps viuen en tendes o cabanyes ocasionals), són molt significatives en aquest sentit, sobretot, per l'efecte psicològic a produir en els assetjats. Ara era per a aquests que l'espectre de la fam es presentava amenaçador. No tenien més remei que cercar un altre camí d'alliberació.

Opino que és aleshores quan Zado fa l'intent de burlar el clercle per anar a demanar, fos on fos, a Saragossa probablement, un ajut. La temptativa no reeixí, l'encerclament era prou complet per a fer-la fracassar; Zado fou pres. Jo creuria que és en aquest moment, que els assetjadors devien judicar crucial, que fou cridat el rei Lluís a presentar-se davant la ciutat, amb l'esperança que, pres Zado, la seva rendició era imminent. També m'inclino a creure l'«Astrònom» quan ens diu que la resistència ciutadana durà encara sis setmanes.

Altra vegada els assetjadors s'havien precipitat en llur optimisme. Precipitat, però no equivocat. La situació dels assetjats, perduda l'esperança d'un auxili exterior, d'un esquinç a l'encerclament, era desesperada. Altrament, per als assetjadors la situació, també ells de cara a l'hivern, tampoc no devia presentar-se massa confortable. I la decisió militar, amb la muralla romana al davant, no gens clara.

Passà el que havia de passar: l'entrada en negociacions i el pacte. Com quan tingué lloc la rendició de Narbona mig segle abans. El proemi del capitular de Carlemany ens permet d'entendre que foren els habitants de la ciutat i la regió els intermediaris, però a través de l'«Astrònom» intuïm que el pacte amb els francs fou doble: amb els indígenes i amb la guarnició sarraïna. Aquesta, comandada des de la sortida de Zado per un parent seu, Hamur, obtenia la lliure retirada dels sarraïns a les terres del seu domini; les condicions fetes als indígenes, les hem vistes formulades pel capitular, i no cal repetir-les.²¹

Rendida la ciutat, els seguiments no ofereixen dubte en les fonts d'informació. Un dissabte és lliurada a les tropes franques, que la investeixen: l'endernà, assegurat el perill de tota sorpresa, hom fa l'entrada solemniel del rei, que va a la catedral a purificar-la i a donar gràcies a la Divinitat per la victòria. La catedral devia haver estat dedicada a mesquita durant l'ocupació musulmana, reservant probablement Sant Just per al culte cristià, com a Girona havia estat Sant Feliu el substituït de la catedral islamitzada.²²

21. Vegeu la nota 20.

22. Per a Girona vegeu VILLANUEVA, *Viage literario*, XII, 136-137. En el cas de Barcelona és probable però no tan segur.

És tramès a Carlemany el seu gendre Bigó portant la fausta nova de la presa de la ciutat, el presoner Zado i mostra del botí recollit. Fóra Bigó qui passaria per Lió a notificar al cunyat Carles que ja no calia l'ajut de l'exèrcit auxiliar.

Mentrestant el rei Lluís se'n tornava a casa a hivernar després de deixar encarregada la ciutat al comte got Berà amb una guarnició de gots, és a dir, de soldats de la Narbonesa.

L'operació sobre les terres catalanes és donada, de moment, per acabada. Malgrat el bombo que en feren Ermold en el seu *Poema* i l'«Astrònom» en la seva *Vida de Lluís*, amb finalitats panegirístiques, manifestes malgrat que la presa de Barcelona era un fet militar d'envergadura destinat a tenir conseqüències polítiques molt importants; l'operació en conjunt era una operació mancada, i això tradueixen els *Annals reials* en la forma concisa d'al·ludir-la. Era mancada per tal com deixava la ciutat a la mateixa ratlla de frontera sense un espai d'expansió i de respir, sense una barrera natural protectora, amb el Vallès de Terrassa obert pel canal del Penedès. Quan Eginhard vol donar una idea de l'obra del seu biografiat Carlemany en aquesta banda dels Pirineus, s'expressa així: «sotmeté a la potestat del Regne dels francs... tota la cadena dels Pirineus i el país fins a l'Ebre, el qual, nascut a Navarra, i després d'haver travessat les planes més fèrtils de la Hispània, es llança a la mar baleàrica avall dels murs de la ciutat de Tortosa.»²³ L'afirmació d'Eginhard, ni ara ni més tard, no arribà mal a ésser realitat, però sembla clar que la campanya que acabem de contar havia estat muntada per tal d'ocupar la terra catalana fins a l'Ebre, frontera natural de protecció.

* * *

Després del gran esforç militar fet per a la campanya del 801 amb el resultat més aviat parcial, però molt important, de l'ocupació de Barcelona, passen alguns anys que, a judicar pel silenci de les fonts informatives, regna tranquil·litat a ambdues bandes, franca i sarraïna, encarades a la frontera.

El mateix silenci ens priva d'albirar-ne amb certitud les causes. Si teníem manera de saber-les, potser trobaríem un fons de desil·lusió i de cansament en les personalitats que fins aleshores havien portat el pes de la direcció, a l'Imperi, Carlemany, i al Regne aquità, el duc Guillem; i, per contra, un neguit de poder i de manar en els respectius futurs successors, els fills de l'emperador, el pròcer Bigó.

De fet, no és fins el 806 que es produeixen els dos esdeveniments que ens inclinen a les anteriors suposicions. Per la banda de l'Imperi, la partió i l'atribució dels seus dominis feta pel mateix emperador a favor dels seus tres fills; per la banda del Regne aquità, la retirada al claustre del duc Guillem i la seva substitució en les funcions directives pel comte Bigó.

Fou a la primeria del 806, el 6 de febrer i des de Thionville, que Carlemany promulgà l'acta per la qual l'àrea de l'Imperi es partia en tres lots o regnes que eren atribuïts, per als efectes de la successió, a cadascun dels tres fills vivents de l'emperador: Carles, Pipí i Lluís. Al darrer, que és el que a nosaltres directament ens interessa, li eren adjudicades, a més de l'Aquitània pròpiament dita, la Gascunya, la Septimània, la Provença, les regions suboccidentals de la Borgonya i, no calia dir-ho, les subpirinenques, on existia domini franc. De l'eventual successió a l'Imperi, no se'n parlava; semblava ésser un títol i un poder d'apoteosi

23. EGINHARD, *Vita Karoli*, edició de HALPHEN, pàg. 42-44.

personal de Carlemany destinat a desaparèixer a la seva mort. Els tres lots o regnes s'entenen independents, sense cap subjecció jurídica, sense més lligam que la col·laboració i l'ajuda fraternals entre llurs regents.²⁴

És objecte de discussió entre els erudits entesos fins a quin punt aquesta acta té valor actual o simplement successori. Dos punts es poden donar per fets: que Carlemany es reservava un poder absolut sobre tot l'Imperi; que el regne d'Aquitània continuava funcionant amb una certa autonomia amb tots els agregats que li eren assenyalats.

La partió dels dominis de Carlemany disposada d'aquesta forma entre els fills suposava la continuació del criteri germànic de patrimonialitat en contra del criteri polític-estatal d'inspiració romana; l'Imperi franc hauria deixat d'existir, si no era per la circumstància purament ocasional que, amb la mort prematura dels fills Pipí el 810 i Carles el 811, Lluís es trobà únic en la successió general del pare i el 813 fou coronat emperador per aquest.

Si la retirada al claustre del duc Guillem fou determinada per pressions de tercers, fou del rei Lluís personalment com a fruit de les ambicions del cunyat d'aquest, Bigó; o fou filla d'una decisió purament personal, no ho sabrem mai. Com és de suposar, les notícies del fet li donen sempre un caràcter espiritual i de devoció. Els *Annals d'Anià-Moissac* suposen que entrà al claustre d'Anià i revestí l'hàbit monacal el dia de sant Pere (806), aportant-hi un tresor d'or, d'argent i de magnífics vestits.²⁵ Fos com fos, és evident que el seu retir de la vida pública anà precedit d'un temps d'inacció, d'absència d'iniciatives, en la seva comesa de director polític del regne aquità. I en aquest sentit la seva successió en el càrrec prengué una importància inusitada, atesa la personalitat del successor i l'energia de les seves activitats.

Fins molt modernament havia regnat una desorientació absoluta sobre qui havia succeït a Guillem en el comtat de Tolosa. Fou Valls i Taberner qui per primera vegada intuï que es tractava del comte Bigó, l'autor d'un precepte per al monestir d'Alaó, únic document cert que ens quedaria d'ell al Migdia. L'argumentació sobre la qual basava Valls la seva hipòtesi fou acceptada i ratificada després per Calmette; avui cal donar-la per ferma, per indubtable.

Abans hem dit que Bigó, que residia a la cort aquitana del rei Lluís, era el seu cunyat i el seu company de confiança; recordem que fou el preparador de l'exèrcit que havia d'emprendre la campanya de Barcelona; l'encarregat per Lluís de notificar al seu pare la presa de la ciutat i de portar-hi mostra del botí i el presoner Zado; el qui rebé de Carlemany premis per l'aixera i la comesa especial de trametre al fill les felicitacions paternes. Serà el qui consolarà i animarà Lluís a la mort del pare, el qui ocasionarà el dol profund del nou emperador amb la seva mort el 28 d'octubre de 816. Bigó fou nomenat comte de París i protegí especialment els monestirs de Saint-Denis i de Saint-Maur-des-Fossés, en els temps de l'imperi del seu cunyat, el qual ell havia d'acompanyar sovint en el seu allunyament cap al nord després

24. HALPHEN, *Charlemagne*, 137-139.

25. «Anno 806. In isto anno Willelmus quondam comes ad Anianum monasterium, qui est constructus in honore Domini ac salvatoris nostri Jesu Christi et gloriosae Matris eius semper virginis, pervenit cum omnibus muneribus auri argentique ac pretiosarum vestium. Illo se traditi Christo omni vitae suae tempore servitutum. Nec mora in deponendo comam fieri passus est, quin potius die natalis apostolorum Petri et Pauli, aurotestis depositis vestibus, chisticolarum induit habitum, seseque caelicolarum adscisci numero quantocius congaudens efficitur.» *Chronicon Moissiacense*, MGH: *Scriptores I*, pàg. 308.

de la mort de Carlemany; altrament, degué ésser personalment home avariós i de grans ambicions de poder.²⁶

* * *

La seva entrada al càrrec comtal de Tolosa és contemporània d'una sèrie de fets que jo em resistiria a creure deslligats i no obediets a una superior intenció conjunta. Em refereixo a la intervenció a Navarra, a la implantació d'un comte franc o afrancesat a Aragó, a l'ocupació de les comarques de Pallars i Ribagorça, a l'extensió de la jurisdicció de la seu d'Urgell sobre aquestes comarques.

Per a Navarra els *Annals reials* diuen, referent-ho a aquest any 806, que

«... in Hispania vero Navarri et Pampilonenses, qui superioribus annis ad Sarracenos defecerant, in fidem recepti sunt.»

Sánchez Albornoz opina que des del 800, o poc temps més tard, Pamplona es trobava sota el domini dels Aristes i que foren aquests els qui prestaren fidelitat als francs, moguts per la por a l'ambició del valí de Saragossa, Amrus ibn Yusuf.²⁷ Fos aquesta la causa o una pressió franca, és evident que per a ésser rebuda la seva fidelitat calia la connivència, l'entesa amb Tolosa.

Més endavant veurem que, l'any 809, existia a l'alt Aragó, a la comarca de Jaca, un comte Aureol, fidel als francs; ignorem del cert des de quan i les circumstàncies del seu nomenament. Només podem apuntar la probabilitat que fos implantat per Tolosa en aquest moment del 806, al temps de l'entesa amb Pamplona.

Perquè també al mateix moment ens inclinem a pensar que fou quan tingué lloc l'ocupació pels tolosencs de les regions de Pallars i Ribagorça. En el volum que dedicarem anys enrera a aquests comtats havíem atribuït, sempre dubitativament, l'ocupació al comte Guillem.²⁸ Ara, més orientats en la xarxa general dels esdeveniments aquitans, creiem que fou el comte Bigó el qui la dirigí i l'executà. Com també és d'ell, no pas de Guillem, el primer document comtal, malauradament indatat, que es refereix a aquests llocs: el precepte adjudicant al prevere Crisogoni la cel·la de Santa Maria abandonada en l'erm, on aquest clergue restauraria el monestir d'Alaó. Com, encara, és d'un any després, juny del 807, la primera manifestació documental d'activitat particular cristiana al país, el restabliment del monestir de Gerri pel prevere Espanell.²⁹

Aleshores totes aquestes circumstàncies en cadena al llarg de la frontera pirinenca i les que seguiran poc temps després, ens porten a pensar que l'entrada en el comandament tolosà del comte Bigó significà un reviscolament del pla d'influència i de domini sobre la gran àrea entre Pirineu i Ebre, el pla al·ludit per Eginhard, que probablement havia inspirat la gran campanya del 801 i que les circumstàncies militars adverses — més resistència de la previsa per la ciutat de Barcelona — deixaren frustrat a mig camí. Fins el lleuger coneixement

26. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 95-97. ABADAL, *La institució comtal carolíngia*, en «Annario de Estudios medievales», I (Barcelona 1964), 60. I també molt especialment RENÉ LOUIS, *Girard, comte de Vienne* (Auxerre 1946), I, 18-25.

27. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Problemas de la historia navarra*, 11 ss.

28. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 94-95.

29. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, docs. 2 i 1, pàgs. 281 i 280, respectivament.

que tenim de la persona de Bigó com a organitzador, com a home ambiciós, s'adiu amb una semblant iniciativa, després del desinflament i la retirada del comte Guillem; com podria ésser una explicació del règim especial a què foren sotmesos els nous territoris ocupats al Pallars i a Ribagorça i el fet d'iniciar Bigó la sèrie de preceptes comtals tan detonants dins la diplomàtica carolíngia.³⁰

Encara, totes aquestes suposicions en portarien lligades unes altres: les que fan referència a l'organització eclesiàstica dels nous territoris ocupats i que eren consignades en uns preceptes expedits per l'emperador Carlemany i pel rei Lluís a favor de la seu d'Urgell. En el volum II d'aquesta obra es fa referència a aquests preceptes, deixats bon tros indeterminats, sobre la data i l'ocasió en què foren donats;³¹ ara, més ben considerats els esdeveniments, em decanto a pensar que el precepte de Carlemany fou donat al bisbe Leidrad de Lió quan probablement s'encarregà d'administrar la seu urgellesa a seguit de la destitució i de l'exili de Fèlix, pels volts del 800, i que no faria al·lusió a les comarques pallareses i ribagorçanes. El bisbe Leidrad fou substituït per Possedoni en data ignorada, però que molt bé podria ésser en el moment que, ocupades aquelles comarques, calia procedir a llur organització dins la jurisdicció de la seu urgellesa. Podríem pensar que l'organització eclesiàstica fos paral·lela a la política, que l'obra de Bigó s'acompanyés de l'encarregada al nou bisbe Possedoni, del qual ja sospitàvem la seva procedència de la Cort aquitana. El que no ofereix cap dubte és que Possedoni rebé de Lluís, essent encara rei d'Aquitània, un precepte — que nosaltres hem assenyalat com d'Urgell II — en què eren atribuïdes a la seva seu les parròquies de Pallars, Aneu, Cardós, Tírvia, Gistain i Ribagorça, i pel qual es concedien al bisbe alguns llocs erms perquè hi pogués construir monestirs i congregar monjos, els quals, després de la seva mort, podrien elegir entre ells llur abat. El precepte consona amb l'activitat monasterial que hem assenyalat, per a Alaó, per a Gerri, i sobretot per a Santa Grata, que consta reedificat, sembla de temps, el 823, pel mateix Possedoni i emparant-se en la concessió que el mateix precepte li atorgava.³²

* * *

Una altra iniciativa de major importància i de major dificultat havia de seguir aquestes sobredites dins la mateixa línia d'assolir l'extensió del domini franc fins a la ratlla de l'Ebre: els intents d'apoderar-se de la base forta de Tortosa, que dominava la sortida del riu i la presa de la qual comportava l'ocupació de tot el territori que amb els temps seria la dita Catalunya nova. És una iniciativa que jo no sabia separar del pla general, que suposo degut a Bigó, de portar fins a l'acompliment total la intenció que degué presidir la campanya mig fallida del 801.

Sobre les expedicions contra Tortosa, la historiografia s'ha vist molt enredada per les

30. ABADAL, *Els preceptes carolíngis per al Pallars (segle IX)*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVI (1954-1956), pp. 11-60.

31. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Preceptes d'Urgell, pàgs. 279 i 281.

32. Vegeu el precepte Santa Grata I, del 21 de juny de 823, en ABADAL, *Els preceptes carolíngis a Catalunya*, 259-261. Lluís, ja emperador, explica que li foren presentades «quasdam praeceptiones quas dudum in Aquitania constituti cuidam venerabili Possedonio Orgeletanae sedis episcopo fieri jusseramus, in quibus continebatur insertum quod aliqua loca herema ad monasteria construenda sive monachos congregandos concesseramus, ...» Ara Possedoni pregava el rei que posés el monestir sota la seva potestat i el seu domini, a fi que fos seu propi «sicut cetera monasteria infra Septimaniam nostra esse constant»; potser volia escapar-lo a un domini comtal com el domini a què estava sotmès el d'Alaó.

imprecisions del seu màxim narrador, l'«Astrònom». Imprecisions que en aquest cas afecten no solament les dates, com la de quan tingué lloc la presa de Barcelona, sinó encara el nombre d'intents.

L'«Astrònom» refereix tres expedicions: una primera, comandada pel rei Lluís en persona, infructuosa; una segona, dirigida pel «missus» Ingobert, designat directament per Carlemany, també fallida; una tercera, altra vegada comandada per Lluís, que obtingué el lliurament de les claus de la ciutat. Abel i Simson segueixen literalment aquestes referències del biògraf de Lluís.³³

Els *Annals reials*, altrament, no fan altra menció que la d'una expedició, comandada pel rei Lluís, i que no obtingué cap resultat.³⁴

De la historiografia aràbiga no es dedueix clar si les expedicions foren una o dues. Semblaria que les referències de què tinc nota s'han d'atribuir a una mateixa acció; això no obstant, Lévy-Provençal, que és qui tingué a mà més elements d'aquesta historiografia, arriba a aquestes conclusions:

«En el 808, Lluís d'Aquitània, al capdavant d'un exèrcit s'apoderà de Tarragona i prosseguí la seva campanya contra Tortosa; fou aturat pel camí per una columna musulmana tramesa des de Còrdova sota les ordres de l'infant Abd al-Rahman, que l'obligà a recular. Una mica més tard, el 809, Lluís renovà la seva temptativa topant amb les tropes del mateix príncep, augmentades amb els contingents del governador de Saragossa Amrús i del valí lleial de Tortosa Ubaidun ibn al-Ghamr. Sota els murs de la ciutat es desenrotllà una sagnant batalla que guanyaren els musulmans. Lluís, superat, es veié obligat a retirar-se.»³⁵

Aquesta confusió sobre el nombre d'expedicions ve complicada per diferents factors: el de les diverses dates que es donen per a l'acció i que fan pluralitzar-la a cada data diferent; el conegut joc historiogràfic que tendeix unes vegades a duplicar una sola acció, d'altres a unificar dues accions distintes. Certament, ens trobem davant un cas de difícil decisió per part de l'historiador.

L'eminent professor Wolff, que és el darrer que s'ha preocupat de la qüestió de les dates, s'ha decidit, davant les proposades per dom Vaissette, Foss, Mühlbacher i Abel-Simson, de 809, 810 i 811, i les de 804, 808 i 809 proposades per Auziàs, per les de 804 a 806 i 809. Amb molta raó creu que el pacte de pau franco-musulmà que seguí la darrera expedició, i que, certament, fou emparaulat el 810, obliga a fixar aquesta última empresa com més tard l'any abans, o sigui el 809. Per les anteriors interfereix el problema si foren una o dues.³⁶

A mi particularment em sembla que només hi hagué una expedició anterior, és a dir,

33. ABEL, *Jahrbücher* II, pàgs. 395-398, 447-450, 473-474, respectivament.

34. «At in occiduis partibus domnus Hludovicus rex cum exercitu Hispaniam ingressus, Dertosam civitatem in ripa Hiberi fluminis item obsedit, consumptoque in obpugnacione (expugnacione Ann. Lauriss.) illius aliquanto tempore, postquam eam tam cito capi non posse vidit, dimissa obsidione, cum incolomi exercitu in Aquitaniam se recepit.» Comp. Regino, pàg. 565: «Dum haec in Italia aguntur, Ludowicus ...» Semblants lligams no són rars en Regino i no proven res des del punt de vista sincrònic. Einhard. Fuld. Ann: «Dertosa civitas Hispaniae a Hludowico filio imperatoris obsessa, sed non expugnata est.» Ann. Sithiens., pàg. 37: «Dertosa civitas Hispaniae Hludowico filio imperatoris obsessa.» En Ademar, Duchesne II, 84, es troben aquí moltes afegidures la credibilitat de les quals és si més no dubtosa: «et post mensis unius circulum.»

35. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 128.

36. WOLFF, *Les événements de Catalogne de 798-812*.

que les expedicions foren dues: una de comandada pel rei Lluís, una segona dirigida pel «missus» nomenat pel seu pare, Ingobert. La tercera expedició reial que explica l'«Astrònom», opino que és una invenció de panegirista, que vol fer quedar bé el seu biografiat; l'argument que Ermol en el seu *Poema* a llaor del rei no faci menció de Tortosa és definitiu en el sentit que totes les accions contra aquesta ciutat foren un desastre; altrament, no els hauria estalviat la seva lloança. Si amb la seva dèria de fer quedar bé el rei Lluís, l'«Astrònom» s'inventà la tercera expedició, amb el lliurament, pels musulmans, de les claus de la ciutat, els *Annals reials*, per contra, més amatents al crèdit de la cort imperial que no al de la cort aquitana, tenen bon compte d'escamotejar l'expedició d'Ingobert i de parlar únicament de la fracassada del rei Lluís. En resum, confirmo la meva opinió que les expedicions foren dues: una primera del rei Lluís, una segona del «missus» imperial Ingobert. I que si aquesta segona s'efectuà l'any 809, l'altra, que crec inspirada i en el fons dirigida pel comte Bigó, degué tenir lloc l'any abans, o sia el 808. El 806 i, encara, el 807, el comte tolosà devia estar prou ocupat per les accions sotspirinenques que hem descrit, i, altrament, l'expedició contra Tortosa fou de prou envergadura per a no permetre ni una improvisació, ni una simultaneïtat.

En conclusió, i proposades les dues dates de 808 i 809 per a les dues expedicions, llur narració, el relat de llur desenrotllament, no es pot fer sinó seguint la projecció, prou detallada, de l'«Astrònom», únic autor que ens l'ofereix, tret d'alguns aspectes que permet d'afegir-hi la historiografia aràbiga, abans reportada.

Fins a quin punt les narracions de l'«Astrònom» tradueixen exactament els fets reals, és un extrem que també restarà sempre en laire; ens basta que, prescindint de la tercera expedició que judiquem inexistente i de certes exageracions de to victoriosos o minoracions en els fracassos, el seu relat, si no fou ben bé el reflex del passat, pogué ésser-ho: no hi ha cap raó perquè les coses no poguessin haver estat així. Els historiadors, sobretot quan les fonts d'informació escassegen i més si són úniques, estem condemnats al dubte i a la incertitud.

Conta l'«Astrònom» que mentre el rei Lluís hivernava a Aquitània fou cridat pel seu pare a Aquisgrà per la Candelera, i se'n tornà per la Quaresma. A l'estiu, amb el pertinent aparell bèl·lic, anà cap a Hispània i, passant per Barcelona, s'arribà a Tarragona; i tots els musulmans que hi trobà fugiren o foren fets presos; i tots els llocs, castells i pobles, fins a Tortosa foren destruïts o cremats pel seu exèrcit. Mentrestant, en passar pel lloc anomenat Santa Coloma, dividí el seu exèrcit en dos cossos, i ell s'emportà el principal cap a Tortosa. La resta, encomanada a Isembard, Ademar, Berà i Borrell, fou tramesa cap a l'interior, a fi que, passat l'Ebre, mentre l'enemic es cregués tranquil, el sobtés inesperadament i, assolant la regió, li portés la confusió. Així, mentre el rei anava cap a Tortosa, aquells altres dirigint-se Ebre amunt, marxant de nits i amagant-se de dia pels boscos, arribaren al Cinca i a l'Ebre, que travessaren nedant; el viatge durà sis dies, el setè feren la travessia. Bon cop passats tranquil·lament a l'altra banda, devastaren amples terres fins a arribar a la principal població, dita Vila-roja. I no havent trobat oposició per la imprevisió de llur arribada, feren un important botí. Mentrestant aquells habitants del lloc que pogueren escapar-se anunciaren ací i allà el desastre, i donaren motiu que es reunissin una multitud de sarraïns i moros que els plantà cara en una vall dita Vall-Ibana, la qual és molt profunda i enclosa entre altes cingleres. Si les tropes hi haguessin penetrat, hi haurien mort a cops de pedra o haurien caigut presoneres. Però mentre l'enemic els esperava allí, els nostres empenyeren un altre camí

més obert i més planer. Creient els moros que ho feien per por, els perseguiren. Els nostres, deixant el botí enrera, els plantaren cara, els resistiren fortament, i amb l'ajut de Crist els obligaren a retirar-se. Mataren els presoners que havien fet i, contents, retornaren a recollir el botí abandonat. Al cap de vint dies d'aquesta diversió, havent sofert molt poques pèrdues, es tornaren a reunir amb el rei, el qual els rebé amb alegria i, devastada tota la terra enemiga, se'n tornà a casa seva.³⁷

Fins aquí l'«Astrònom». A judicar per les fonts aràbigues vistes per Lévy-Provençal, no sembla pas que el rei arribés a assetjar Tortosa (tampoc l'«Astrònom» no ho diu); més aviat caldria interpretar que l'exèrcit sarraí del príncep Abd al-Rahman féu retirar les tropes reials després d'haver derrotat el cos d'exèrcit defensiu que, seguint la tàctica del temps en totes aquelles empreses, s'havia tramès a l'avançada per protegir d'auxilis externs els presumptes assetjats.

El que és clar és que l'operació, atès el seu propòsit, fou un desastre; i que havia estat muntada a base de forces exclusivament aquitanes. Ademar de Narbona, Berà de Barcelona, Borrell d'Urgell-Cerdanya ens certifiquen sobre el pes de les forces indígenes. No es parla de Bigó, però nosaltres no dubtaríem que ell, amb els seus tolosencs, feia costat al rei en el cos d'exèrcit principal destinat a la presa directa de la ciutat.

El fet que la campanya acabés tan malament explica la decisió presa per Carlemany de repetir-la sota la direcció d'un delegat directe seu per sobre el personal de la Cort aquitana del rei Lluís. A Aquisgrà degueren creure que la fallida era deguda a ineptitud dels directors i col·laboradors del jove rei.

Heus ací com s'explica l'«Astrònom»:

A la temporada següent el rei Lluís preparà una nova expedició cap a Hispània. Però el seu pare li impedí que hi anés personalment. Li encomanà, altrament, que tingués cura de

37. «XIV. Rege porro Ludowico in Aquitania hibernum exigente tempus, pater rex eum mandavit venire ad suum colloquium Aquisgrani in Purificatione sanctae Mariae genitricis Dei. Cui occurrens, et quousque placuit cum eo conmorans, quadragesimae tempore rediit. At succedente aestate, cum quanto visum est bellico apparatu in Hispaniam proficiscitur, profectusque per Barcinonam, et veniens Tarraconam, quos ibidem reperit alios cepit, alios fugavit, universaque loca, castella, municipia, usque Tortosam vis militaris excidit, et flamma vorax consumpsit. Interea in loco, cujus vocabulum est Sanctae Columbae, divisit copias suas in duo, quam maximam quidem partem secum contra Tortosam ducens: porro Isembardum, Hademarum, Beram, Burrellum cum reliquis expeditissime ad superiora dirigens, ut Hiberno flumine transito, dum hostes in sedibus securi residerent, ab istis insidiis ex improviso aggredierentur, aut certe turbata regione, in pavorem solverentur. Igitur rege Tortosam tendente, memorati viri tamdiu superiores Hiberi partes noctibus obeuntes, et diebus silvarum lustra sectantes, obambulaverunt, usquequo Cingam et Hiberum natando pariter transierunt. In quo itinere sex dies transigentes, septima transmeaverunt. Qui ubi omnes incolumes evaserunt, terram hostium latissime vastaverunt, et usque villam eorum maximam, quae Villa-Rubea vocatur, pervenerunt: unde praedam maximam nimis sustulerunt, utpote improvisis hostibus, et nihil tale unquam suspicantibus. Quibus gestis, iis qui evadere potuerunt hanc plagam longe lateque nuntiantibus, collecta est Sarracenorum Maurorumque multitudo non minima, et eis obviam constitit ad ostium vallis, quae dicitur Vallis-Ibana. Cujus vallis natura est, ut ipsa in profundo jacens hinc inde praeruptis atque altis cingatur montibus. Quam nisi Dei provisio intrare prohibuisset, nostri absque ullo pene hostium labore lapidum ictibus poterant interire, vel in manus inimicorum devenire. At dum illi viam praestruunt, nostri autem aliorum viam apertiore planioremque petunt; reputantes Mauri haec nostros non ob sui tantum custodiam, sed metu potius eorum facere, a tergo eos insequuntur. Porro autem nostri praedam retro relinquentes, facies hostibus nudaverunt, acriter restiterunt, Christoque juvante ipsos terga vertere compulerunt. Quos apprehenderunt, necaverunt, et laeti ad praedas quas reliquerant redierunt: ac tandem post dies viginti suae digressionis, ad regem alacres, paucissimis suorum amissis, redierunt. Rex autem Ludovicus suos laetanter recepit, et terra hostili usquequaque vastata, domum rediit.» *L'«ASTRÒNOM», Vita Hludovici.*

la construcció de les naus que es preparaven per a contenir les incursions normandes als caps de riu de la Garona i del Roine. I li trameté el seu «missus» Ingobert perquè el substituís en el comandament de l'exèrcit. El rei romangué a Aquitània per la sobredita causa, mentre l'exèrcit arribava pròsperament a Barcelona. Aquí es reuní un consell per estudiar com podria sorprendre's l'enemic, i hom determinà de fer-ho així: construir unes naus amb quadernes desmuntables cada una de les quals pogués ésser transportada per un parell de cavalls o mules, i preparar claus i marcs per a muntar-les fàcilment bon cop arribats al riu, com també pega, cera i estopa, per a tapar bé les juntes dels taulons. Donades aquestes instruccions, el gros de l'exèrcit, conduït per Ingobert, es dirigí cap a Tortosa. Mentre que els encarregats de la diversió cap al riu, o sigui Ademar, Berà i altres, al cap de tres dies hi arribaven; anaven sense tendes, a cel obert, no feien foc per no ésser descoberts pel fum, s'amagaven de dia sota els boscos i procuraven d'avançar de nits tot el possible. El quart dia, armades les naus, hi muntaren i travessaren l'Ebre tot fent nedar sols els cavalls. Això impedí la sorpresa que hom cercava. Perquè, descoberts fets d'aquests cavalls en el corrent del riu per un moro que es banyava més avall, els vigilants de les riberes posats pel valí de Tortosn, Abaidun, foren alertats a fi d'impedir-ne el pas. Foren tramesos a la descoberta dos cavallers que pogueren certificar a Abaidun la presència dels francs. Els moros que hi estaven de vigilància, carregats de por, fugiren tots, i els nostres pogueren dormir la nit següent en llurs tendes. Però l'endemà, Abaidun, reunides moltes forces, els presentà batalla. I, malgrat que els nostres fossin molt inferiors en nombre, amb el diví auxili obligaren l'enemic a fugir tot fent gran carnatge entre els fugitius, que no parà fins que, post el sol i arribada l'ombra de la nit, brillaren els estels. Fet això, amb la gràcia de Crist, anaren a reunir-se contents amb els seus (vol dir amb l'exèrcit d'Ingobert). I havent, plegats, assitiat la ciutat, se'n tornaren a casa.³⁸

38. «XV. Sequenti vero tempore iterum rex Ludowicus expeditionem in Hispaniam paravit. Sed pater ne per semetipsum illuc pergeret, eum impedivit. Praecepit namque tunc temporis fabricari naves contra Nordmannicas incursiones, in omnibus fluminibus quae mari influebant. Quam curam etiam filio injunxit super Rodanum et Garonnam et Silidam. Attamen misit et missum suum Ingobertum, qui filii praesentiam praeferret, et vice amborum contra hostes exercitum duceret. Rege autem in Aquitania remanente ob supradictam causam, exercitus ejus itinere prospero Barcinonam venit, ibique habito inter se consilio, qualiter hostibus clandestina possent supervenire irruptione, invenerunt hunc modum: scilicet, ut naves transvectorias fabricantes, unamquamque earum in quaternas partirentur partes, quatenus pars quaterna cujusque duobus equis vel mulis vehi posset, et praeparatis clavis et marculis facile coaptari valerent: pice vero et cera ac stupa praeparatis, mox ut ad flumen veniretur, compactum juncturae obcludi possent. Sic itaque instructi, maxima pars eorum cum praedicto misso Ingoberto Tortosam petierat. At vero hi, qui ad opus supradictum sunt deputati, Hademarus scilicet, Bera, et reliqui, trium dierum emenso itinere — erant enim sine sagmatibus — caelo pro tecto utentes, foco, ne fumo deprehenderentur, renuntiantes, silvis se die occultantes, nocte, quantum posse dabatur, iter agentes, quarto die Hiberno compactis navibus ipsi quidem sunt transpositi, equos autem natatui commiserunt. Quod factum magnum voto eorum pepererat effectum, nisi fuisset acerrime deprehensum. Cum enim Abaidus dux Tortosae, transitu nostros prohibiturus, littora Hiberi obsideret fluminis, et illi, quos supra diximus, superiora illius modo praedicto transmitterent; maurus quidam lavandi gratia flumen ingressus, fimum a flumine vidit ferri equinum. Quo viso, sicut sunt nimiae calliditatis, adnatans, fimumque comprehendens, et naribus admovens, exclamavit: “Cernite, inquiens, o socii, moneo quam cavete: nam stercus nec onagri est, vel cujuscumque animantis herbidis assueti pastibus. Enimvero equina esse haec egesta constat: quae certum est esse hordeum, et ob hoc equorum vel mulorum pabula: ideoque cautius vigilate. Nam in superioribus fluminis hujus, ut cerno, nobis parantur insidiae”. Extemplo duos suorum, conscensis equis, speculatum dirigunt. Qui nostris visis, quod verum erat, Abaido renuntiant, At illi timore coacti, omnibus, quae castrensium habitatio habuit, posthabitis atque dimissis, fugae se commiserunt, omniumque relictorum nostri potiti, in eorum papilionibus illa sunt nocte hospitati. Sed Abaidus, collecta multa manu hostium, eis in crastinum praeliaturus occurrit. Nostri tamen divino freti auxilio, licet impares, multoque numero inferiores, tamen hostes fugere compulerunt, multaque eorum strage viam fugientium impleverunt; et eo usque manus ab eorum caede non continuerunt, donec solis dieique lumine recedente, et umbra terram occupante, lumina stellarum noctem solatura succederent. His gestis, Christo favente, ad suos sese magno cum gaudio et opibus collegerunt. Diu etiam simul obessa urbe, domum repedarunt.» *L'«ASTRONOM», Vita Hlodovici.*

No ens cal repetir aquí la reserva que apuntàvem arran de la narració de l'expedició de l'any anterior feta pel mateix «Astrònom»; els detalls anecdòtics que ens conta poden ésser certs o ésser adornats. Tres coses semblen vàlides: la tàctica corrent del doble exèrcit amb la també doble finalitat d'atac directe de la ciutat i de protecció dels atacants de cara a un tercer exèrcit fora d'auxili; segona, la reunió d'aquell exèrcit protector, en retirada, amb el qual assetjava la ciutat; tercera, la retirada general dels dos exèrcits plegats. És molt significativa la concisió final en la narració de l'«Astrònom»: «I havent, plegats, assetjat la ciutat, se'n tornaren a casa.» Així és de concís, després d'haver-nos ofert tants detalls de preparació.

Ja hem vist, pel resum que en feia Lévy-Provençal, la presentació del cas pels historiadors aràbics. També ara, com el 808, s'oposà als francs l'exèrcit musulmà del príncep Abd al-Rahman, però aquesta vegada hom lluità sota els murs de la ciutat, cosa que obligà a intervenir-hi el seu valí Ubaidun ibn al-Ghamr, com també havia estat demanat l'ajut del governador de Saragossa, Amrús.

Sembla, per tot el que hem dit, que aquesta segona campanya contra Tortosa tingué molta més envergadura que no la primera, més preparació de part dels francs, major esforç de part sarraïna, que hom arribà al setge de la ciutat, però que, en definitiva, fou per als francs igualment infructuosa, perquè la ciutat no pogué ésser presa.

L'«Astrònom», que en la seva biografia apològica de Lluís voldria amagar aquesta realitat, conta una tercera expedició:

«... l'any següent — diu — el rei Lluís tornà a anar contra Tortosa ensems amb Heribert, Liutard, Isembard i amb tropes franceses de reforç. Arribat allí atacà les muralles amb ariets, manganells i altres estris destructius, amb tanta empenta que els habitants, perdudes les esperances, decidiren de lliurar-li les claus de la ciutat; les quals per ell foren trameses al seu pare. Entre els sarraïns i els moros fou tal el temor produït per tots aquests fets, que cap altra ciutat no volgué exposar-se a semblant sort. El rei se'n tornà al seu Regne al cap de quaranta dies d'haver iniciat el setge de la ciutat.»³⁹

Ja he dit abans que judico inexistent aquesta tercera expedició; penso que l'«Astrònom» unifica aquí, als seus fins apològics, les dues empreses del 808 i el 809. De la primera, en pren la presència reial; de la segona, la intervenció d'Heribert, de Liutard, d'Isembard, d'uns reforços militars francs, d'unes màquines d'atac contra muralles. Penso que la segona expedició realment assetjà la ciutat, que és possible que el setge mateix s'allargués quaranta dies, i encara, pels fets posteriors, m'inclinaria a pensar que la retirada de les tropes franques fou deguda més a pacte que no a neta derrota.

Això ho veuríem clar si sabíem ben del cert com anaren els successos que havien de seguir i que donarien un tomb a tota la política franca cispirinena.

* * *

39. «XVI Porro anno huic proximo Ludowicus rex per semetipsum Tortosam repetere statuit, habens secum Heribertum, Liutardum, Isembardum, validumque Franciae supplementum. Quo perveniens, adeo illam arietibus, mangonibus, vineis, et ceteris argumentis lacessivit et protrivit muralibus, ut cives illius a spe deciderent, infractosque suos adverso Marte cernentes, claves civitatis traderent. Quas ille sumens cum multo patri attulit favore. Quae res magnum Sarracenis et Mauris pro talibus gestis incussit metum, verentibus ne singulas civitates par sors involveret. Reversus est igitur rex a civitate post quadraginta dies inchoatae obsidionis, et in proprium se contulit regnum.» L'«ASTRÒNOM», *Vita Hlodovici*.

El primer fet que coneixem és la mort del comte Aureol d'Aragó certificada pels *Annals reials* i que la daten el 809, és a dir, el mateix any de la darrera expedició contra Tortosa. Sobre les circumstàncies de la defunció, silenci absolut. ¿Morí naturalment, o és que fou víctima militar de l'expedició en la qual — cosa molt natural — hauria pres part? Els *Annals*, alhora que la mort d'Aureol ens fan saber que Amrús, governador de Saragossa i d'Osca, envai el comtat del difunt i posà guarnició als seus castells, i que trameté una legació a l'emperador oferint de subjectar-se-li en persona i amb tots els seus béns.⁴⁰

Aquí ens cal distingir dues accions ben diferents: la de la invasió dels dominis regits pel comte Aureol; la de la proposta de subjecció a Carlemany. Sobre la primera cal tenir present que Amrús havia estat cridat per Abd al-Rahman a col·laborar en la defensa de Tortosa, de manera que la invasió del comtat aragonès podia ésser considerada com una extensió derivada de l'operació militar principal. Sobre la segona és convenient de recordar que Amrús governava l'important valiat que presidien les ciutats de Saragossa i d'Osca.

El conjunt de la notícia indicaria que Amrús, repetint l'operació d'altres temps de Sulaiman i de Zado, anava a jugar la carta de Carlemany amb una submissió política teòrica al seu Imperi per tal d'alliberar-se de la submissió efectiva a l'emirat de Còrdova, al qual fins aleshores havia esta fidel.

Els mateixos *Annals reials* continuen a seguit, referint-ho al 810: el prefecte de Saragossa, Amrús, quan arribaren a ell els legats de l'emperador, va demanar-los de celebrar un col·loqui amb els guardians encarregats de la frontera hispànica, prometent que en aquest col·loqui es lliuraria, ell amb tots els seus béns, a l'emperador. Cosa que, acceptada per aquest, no pogué realitzar-se per altres causes.⁴¹

La interpretació del text sembla clara: rebuda per Carlemany l'oferta de subjecció d'Amrús, l'emperador trameté a Saragossa una legació perquè el valí la fes efectiva; però aquest, que sabia que en darrer terme era a Tolosa on es manegaven els afers de la frontera hispànica, volgué la intervenció dels dirigents tolosencs per tal de lligar definitivament l'operació.

Aquesta no pogué ésser duta a bon fi per altres causes; causes que no sembla pas que puguem atribuir a culpa d'Amrús, puix que en aquest cas els *Annals*, en lloc de callar-les, n'haurien fet el blasme: cal cercar-les per un altre camí.

Cal tornar als *Annals*, que ens expliquen com per l'octubre del mateix any 810, l'emperador trobant-se a Aquisgrà, hi rebé legacions de l'emperador Nicèfor i del rei d'Hispania al-Hakam, amb els quals féu la pau. Aquest li féu lliurament d'un comte Enric fet presoner abans pels sarraïns.⁴²

Es veu clar que l'emir cordovès, coneixedor de la maniobra que Amrús tramitava a les seves espatlles, procurà d'avançar-lo entenent-se directament amb Carlemany. Com a penyora

40. «Aureolus comes, qui in commercio Hispaniae atque Galliae trans Pirineum contra Oscam et Caesaraugustae residebat, defunctus est; et Amroz praefectus Caesaraugustae atque Oscae ministerium eius invasit et in castellis illius praesidia disposuit missaque ad imperatorem legatione sese cum omnibus, quae habebant, in deditionem illi venire velle promisit.» *Annals reials*, l'any 809.

41. «Amroz Caesaraugustae praefectus, postquam imperatoris legati ad eum pervenerunt, petiit, ut colloquium fieret inter ipsum et Hispani limitis custodes, promittens se in eo colloquio cum suis omnibus in imperatoris dicionem esse venturum. Quod, licet imperator ut fieret annuisset, multis intervenientibus causis remansit infectum.» *Annals reials*, l'any 810.

42. «Imperator Aquasgrani veniens mense octumbrio memoratas legationes audivit pacemque cum Niciforo imperatore et cum Abulaz rege Hispaniae fecit.» «Et Haimricum comitem olim a Sarracenis captum, Abulaz remittente, recepit.» *Annals reials*, l'any 810.

de llur benvoler, els legats d'al-Hakam lliuraren a l'emperador un comte Enric que havien fet presoner potser en les lluites de Tortosa.

No tenim cap informació coetània sobre les condicions que serviren de base a aquesta pau. Això no obstant, les actuacions que al cap de poc temps la seguiren deixen presumir-les, si més no en els termes generals. I si la presumpció és certa, caldrà convenir que tingueren per a la nostra història una importància considerable, puix que tancaren per a Catalunya l'expansió meridional per més de tres-cents anys, deixant afermada la profunda divisió entre la Catalunya vella i la Catalunya nova, que tant de rastre diferencial deixaria en l'estructura i la mentalitat de les dues partions.

Les bases de l'acord devien ésser la renúncia, per part dels francs, a la línia de l'Ebre, deixant lliures a l'emirat cordovès les places fortes de Tortosa i Saragossa, probablement les de Lleida i Tudela, i renunciant, per contra, de part sarraïna, a les de Barcelona, Osca i Pamplona. Calia, amb tot, que uns i altres implantessin bé llur domini en l'àrea geogràfica que s'atribuïen mútuament, i per a això calia eliminar prèviament els elements díscols que s'hi oposaven, especialment l'ambició Amrús.

Que aquestes foren segurament les bases de la pau del 810 ha estat vist per Auziàs i acceptat per Lacarra, dues opinions que pesen molt per llur competència en el cas.⁴³ Els fets confirmatoris són aquests.

El 811, en el primer temps útil, per tant, després del pacte, Abd al-Rahman, el fill de l'emir al-Hakam, que ja havia dirigit les dues operacions de defensa de Tortosa, ataca Amrús i el bandeja de Saragossa obligant-lo a retirar-se a Osca.⁴⁴ Ara serà als francs, als quals deu correspondre la plaça d'Osca, a qui recaurà la tasca d'anul·lar-lo.

La temptativa ens és explicada per l'«Astrònom» i es devia escaure el 812.

El rei — diu — preparà un exèrcit i ordenà a Heribert, missus del seu pare, que el dirigís contra Osca. Tots els oposants que trobaren pel camí foren fets presoners o obligats a fugir; arribats a la ciutat, l'assetjaren. Però mentre tenien voltada la ciutat es distraueren i desatengueren llur comesa. Un escamot de joves imprudents s'acostaren als murs i, de primer amb paraules, després amb projectils, insultaren els qui en feien la guarda dels ampits. Aquests, adonant-se que els atacants eren pocs i que no podien ésser reforçats a temps, obriren les portes i els perseguiren. Esclatà la baralla amb morts per totes dues bandes; i mentre els uns se'n tornaren a la ciutat, els altres es retiraren a llurs fortificacions. Allargat el setge i l'obra de devastació, i acomplert tot el mal que pogué fer-se a l'enemic, l'exèrcit se'n tornà cap al rei, que aleshores es trobava caçant pels boscos. Era a la darrerria de la tardor. Bon cop rebuts els qui tornaven de l'expedició, el rei passà a la seva cort, pacíficament, l'hivern següent.⁴⁵

43. AUZIÀS, *Les sièges de Barcelone, de Tortosa et d'Huesca* pàg. 21-28; LACARRA, *Orígenes*, 11.

44. «Amoroz ab Abdiraman filio Abulaz de Caesaraugusta expulsus et Oscam intrare compulsus est.» *Annals reials*, l'any 811.

45. «XVII. At post anni instantis excursum, exercitum ordinavit, et Oscam cum misso patris Heriberto mittere statuit. Quo pervenientes qui missi fuerant, civitatem obsederunt, obvios quosque aut vivos comprehenderunt, aut in fugam coactos compulerunt. Sed dum circa urbem sedentes, ignaviori se quam decuit studio resolvunt, imprudentes ac leves aliqui juvenum propius muris accedentes, verbis quidem eos, qui propugnaculis praesidebant, primum lacescere, deinde missilibus incessere tentant. Oppidani porro contentmentes praesentium paucitatem, absentium metientes seram occursionem, apertis portis prosiliunt.

Pugnatum hinc inde est: caesi sunt ab utraque parte: et tandem illi sese in civitatem receperunt, isti autem ad castra mansuri redierunt. Protracta igitur obsidione, peracta vastatione, et quaeque visa sunt contra inimicos agere, ad regem sunt reversi, qui eo tempore in silvis venationum occupabatur studiis.

Fins aquí l'«Astrònom». No costa gaire d'endevinar a través de les seves paraules que l'expedició contra Osca fou un altre fracàs a afegir als de Tortosa. Els francs no arribaven ni a poder ocupar la zona que pel pacte del 810 se'ls hagués probablement adjudicat.

De tota manera, a Còrdova devien tenir un cert temor a llur potència i a llur agressivitat, per tal com aquest mateix any 812 procuren d'assegurar-se recaptant i obtenint un tractat de treva per tres anys. El fet degué tenir prou ressò perquè fos esmentat pels principals cronistes contemporanis. Els *Annals reials* ho fan molt concisament: fou feta la pau amb al-Hakam, rei dels sarraïns, diuen, referint-se a l'any 812; i més tard, l'any 815, aclareixen: la pau, que s'havia fet amb al-Hakam, rei dels sarraïns, i que s'havia mantingut per tres anys, fou trencada per inútil i hom recomençà la lluita contra ell.⁴⁶

La *Vida de Lluís* de l'«Astrònom» no és gaire més explícita; la diferència consisteix a aclarir que el gestor de la pau fou al-Hakam, que fou ell qui la demarà.⁴⁷ Aquesta particularitat ve exalçada pel *Cronicó de Moissac*: el mateix any (812) al-Hakam, rei dels sarraïns d'Hispania, mogut per la fama i l'opinió de fortitud del senyor Carles, emperador, li trameté els seus legats demanant-li d'establir amb ell la pau, cosa que el piíssim emperador no li volgué denegar: la pau fou feta entre ells per tres anys. L'emperador passà l'hivern a Aquisgrà, i aquí celebrà la Pasqua.⁴⁸

Tant com pogués ésser convenient aquesta pau a al-Hakam per a deixar ben assentada la seva autoritat emiral sobre la vall de l'Ebre, devia ésser-ho per als francs per a reprimir les vel·leïtats independentistes que suscitaria a Navarra i a l'alt Aragó l'exemple de la resistència victoriosa d'Amrús a Osca. Sabem per l'«Astrònom» que el rei Lluís convocà una assemblea general del Regne per deliberar sobre aquesta insubordinació que s'estenia àdhuc a les comarques de Gascunya. Hom acordà d'emprendre una expedició per tal de posar ordre pertot. Això passava la primavera del 813. El rei Lluís es posà ara personalment al cap d'un exèrcit que saquejà la comarca de Jaca bo i obligant els caps gascons a fer submissió i lliurar penyores. «Després, vençut — diu l'«Astrònom» — el pas difícilíssim dels Pirineus, baixà fins a Pamplona i, havent sojornat el temps que volgué en aquells llocs, ordenà el que li semblà convenient per a la utilitat pública i la privada.»⁴⁹

Què fou el que ordenà, no ho sabem; només podem suposar-ho per les situacions que

Erat enim tempus autumnum perextremum. Receptis ergo suis ab expeditione praemissa redeuntibus, rex hiemem sequentem, in suis consistens, pacifice exegit.»

«XIX. His gestis, in propria rex populusque ejus Deo propitio concessit. Et regis quidem ab ineunte aetate, sed tunc quam maxime, circa divinum cultum et sanctae Ecclesiae exaltationem piissimus incitabatur animus; ita ut non modo regem, sed ipsius opera potius eum vociferarentur sacerdotem. Nam totius Aquitaniae qui videbatur clerus, antequam ei crederetur, utpote sub tyrannis agens, magis equitationi bellicae.» «ASTRÒNOM», *Vita Hludovici*.

46. «Pax cum Abulaz rege Sarracenorum facta» *Annals reials* a l'any 812. «Pax, quae cum Abulaz rege Sarracenorum facta et per triennium servata erat, velut inutilis rupta et contra eum iterum bellum susceptum est.» *Annals reials*, l'any 815.

47. «Eodem anno Abulat Sarracenorum rex triennem ab imperatore petiit pacem. Quae quidem primum impetrata est, sed postea tamquam inutilis rejecta, et bellum Sarracenis est indictum.» «ASTRÒNOM», *Vita Hludovici*.

48. «Anno 812 ... [Eodem anno Abulaser, rex Sarracenorum ex Spania, auiciens famam et opinionem virtutum domni Karoli imperatoris, missos suos direxit, postulans pacem facere cum eo, quam ipse piissimus imperator denegare noluit; sed fecerunt pacem cum ipso per tres annos. Et eodem anno apud Aquis hiemavit, et ibi celebravit pascha.]» *Chronicon Moissiacense*, MGH: *Scriptores*, I, pàg. 309-310. El [] vol dir que el passatge no figura en el manuscrit regi de Ripoll-Aniava.

49. «ASTRÒNOM» *Vita Hludovici*.

trobem després. Sánchez Albornoz opina que aleshores és quan fou imposat al govern de Pamplona, contra els Aristes insubordinats, el Velasco que troba després, el 816, en relació amb el rei Alfons II d'Astúries.⁵⁰ Per la nostra banda gosaríem d'insinuar que fou en aquesta ocasió del sojorn reial a Pamplona quan s'instaurà el govern d'Asnar Galindó al comtat d'Aragó.

El que sembla clar és que després del pacte del 810 la situació a les terres catalanes restà estabilitzada, el mateix pel sector oriental, la Catalunya vella, que pel sector occidental de Pallars-Ribagorça; la pau del 812 no feia sinó reafirmar i assegurar el *statu quo*.

* * *

L'únic moviment que s'apunta pel nostre país és el marítim. Són els *Annals reials* els que ens n'assabenten; diuen l'any 813: tornant uns moros de Còrsega cap a Hispània amb molt botí, Ermenguer, comte d'Empúries, els posà un parany a Mallorca i els prengué vuit naus, en les quals trobà més de cinc-cents captius corsos. Aquests moros, volent-se venjar, havien devastat Civitavecchia, ciutat toscana, i Niça, de la província narbonesa; havien també anat a Sardenya, on, empresa baralla amb els sards, foren vençuts i sucumbiren molts d'ells.⁵¹

Aquesta notícia cal lligar-la amb la que hem donat abans per a l'any 809, que Carlemany havia encomanat al rei Lluís la construcció d'unes flotes al Garona i al Roine per oposar-se a les incursions normandes. En rigor, la flota mediterrània era destinada, no pas contra els normands, sinó a castigar la pirateria mora; això ho expressa molt bé Eginhard en referir-se a aquesta pirateria mora que s'estenia a tot el litoral de la província narbonesa.⁵²

A nosaltres ens interessa especialment la notícia perquè ens assabenta de com també el nostre litoral participava en l'operació de neteja i de com era el comte d'Empúries i no el de Barcelona l'encarregat especial d'aquesta missió de defensa marítima. Potser aquí hauríem de veure-hi — perquè la tradició de dedicació marítima emporitana es continuarà — la tendència del comtat a mantenir-se amb personalitat pròpia deslligat de Barcelona, sota la influència de la qual cau aviat el comtat gironí.

De com aquesta lluita marítima fou compatible amb la treva pactada el 812, no es veu gaire clar. ¿No fou precisament la incongruència d'una semblant situació la que ocasionà la no renovació de la treva el 815 en acabar-se el termini de vigència pactat? ¿No volen dir això els *Annals reials* quan contenen que el pacte no fou renovat per inútil?

* * *

El 28 de gener de 814, en plena vigència del pacte, Carlemany moria a Aquisgrà. Si fèiem ara la comparació entre les il·lusions amb què fou empresa la campanya del 778 i la

50. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Problemas*, 11-12.

51. «Mauris de Corsica ad Hispaniam cum multa praeda redeuntibus Ermingarius comes Emporitani in Maiorica insidias posuit et octo naves eorum cepit, in quibus quingentos et eo amplius Corsos captivos invenit. Hoc Mauri vindicare volentes Centumcellas (Cività Vecchia), Tuscie civitatem, et Niceam, provinciae Narbonensis, vastaverunt, Sardiniam quoque adgressi comissoque cum sardis proelio pulsati victi et multis suorum amissis recesserunt.» *Annals reials* a l'any 813.

52. «Fecit idem a parte meridiana in litore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam Italiae litore usque Romam contra Mauros nuper pyriticam exercere adgressos.» § 17.

EGINHARD, *Vita Karoli*, § 17.

situació que semblava voler estabilitzar la treva del 812, caldrà convenir que el balanç no fóra gaire brillant: sobre Carlemany pesà sempre el fracàs inicial de Saragossa. Els fets demostraren que la barrera del Pirineu era realment una barrera de debò. Només la presa de Barcelona insinuà la possibilitat i creà la realitat d'obrir-hi una porta. Les temporades, curtes sempre que aquesta porta deixà d'ésser-ho per a convertir-se en pas continuat, marcaren una manera d'ésser peculiar del nostre país dins el conjunt peninsular; com altrament la porta, bé que ajustada, no fou, es pot dir gairebé mai, tancada amb clau, el contacte corrent dels catalans amb Europa acabà d'enfortir aquella manera d'ésser peculiar, diferencial. Així va poder néixer i viure perennement una Catalunya amb personalitat pròpia. A Carlemany li'n devem alguna cosa. Només cal pensar què hauria passat si la política d'estabilització de Pipí al Pirineu, retornant a l'antiga Gàl·lia, no hagués estat depassada pels esforços expansius del gran emperador, amb la seva gran ambició i la seva il·lusió d'un nou Imperi cristià estès més enllà del Pirineu.

LLUÍS EL PIADÓS

Quan, el 28 de gener de 814, Carlemany moria al seu palau d'Aquisgrà, el rei Lluís d'Aquitània residia a Doué, a l'Anjou. Com que era fill únic, associat ja a l'imperi i únic hereu, calia avisar-lo immediatament. Ermold, tretze anys més tard, conta així l'esdeveniment:

«Poc temps després, consumit pels anys, l'emperador va a ajuntar-se als passats a la tomba. Li són fets solemnes funerals; el seu cos és sepultat a l'església que s'havia edificat a Aquisgrà; és tramès al fill l'anunci de la mort del seu pare. Rampó s'apressa a complir aquesta missió; viatja de nit i de dia a través d'amples regions i arriba per fi a la residència de Lluís. Més enllà del Loire, en un lloc fèrtil i còmode, voltat de boscos i planures, suaument enclotat en la verdor d'una vall, excellent per a la pesca i abundant de caça, Lluís havia edificat un magnífic palau. Voleu saber-ne el nom? Se'n diu Doué. Allí el rei s'ocupava del govern dels seus súbdits, discutia bonament amb clergues i laics, quan, de sobte, arribant Rampó al palau, hi porta la confusió amb l'anunci de la mort del piadós Carles. Al moment que la notícia arriba a oïda del rei, aquest es desconsola, li cauen les llàgrimes, plora el seu pare. Entre els servents que no saben què fer, acut Bigó (tenia el costum de visitar el seu amo des del matí), que l'exhorta a eixugar-se les llàgrimes, a cessar el plor: «Altres feines us criden, li diu; com sabeu, príncep, els éssers humans són subjectes a aquest destí; tots, us dic, hi arribarem; ningú no pot escapar-se'n. Aixiqueu-vos i anem plegats cap a l'església; és el moment d'adreçar a Déu els nostres precis i els nostres himnes.» El rei escolta el seu conseller, s'aixeca, invita tots els seus a acompanyar-lo a oferir llurs precis a Déu. Hom passa tota la nit a cantar salms i himnes; l'endemà, a celebrar misses.»¹

1. «Tempore non multo senio maturus et annis
 Visitat antiquos funere Caesar avos.
 Funera digna parant, mandantur membra sepulcro
 Basilica in propriis, quam sibi fecit Aquis.
 740. — Mittitur interea, narret qui funera nato
 Patris; adest Rampho, qui celer ire parat.
 Nocte dieque volat, terras perlabitur amplas.
 Pervenit tandem quo Hludowicus erat.
 Trans fluvium Ligeris locus est quippe uber et aptus;
 Cingitur hinc silvis, hinc quoque planitie;
 At medius placido fluviorum gurgite vernat,
 Piscibus est habilis, est locuplesque feris.
 Quo Hludowicus ovans praeclsa palatia struxit.
 Quaeris? Inest Thedwat nomen, amice, sibi.

Hem donat aquesta descripció anecdòtica pel fet de figurar-hi dos noms rellevants: el del nostre conegut Bigó i el de Rampó, que més endavant tindrem ocasió de repetir.

El rei Lluís, que en aquests moments entrava a regir l'Imperi, a la flor de la seva edat — tenia trenta-sis anys — és unànimement presentat pels historiadors com una persona físicament robusta, amic de la caça i dels esports; espiritualment, com un home de vasta instrucció, molt recte i piadós, conscient de la responsabilitat del seu càrrec i ple de bona voluntat; però feble de caràcter i per la mateixa raó sovint inclinat a cops sobtats de geni, sovint a caigudes d'abatiment. Amb una personalitat d'aquest to, els consellers que el volten prenen moltes vegades una importància decisiva; seran els directors els qui el conduiran a voluntat, sense que això sigui obstacle perquè caiguin llampats en un moment de violència.

Quan Lluís succeeix el seu pare difunt, tres grans homes l'acomboiaven en el govern d'Aquitània: el seu cunyat Bigó, que ja hem presentat; el conseller Elisacar i, sobretot, aquell Benet d'Anià, que hem vist renovador de la vida espiritual, especialment de la monacal, a tot el Migdia. És sota llur inspiració que es preparen els inicis una mica revolucionaris del nou regnat. Lluís no vol separar-se dels seus homes de consell i de confiança; els seus primers actes són, per un cantó, dispersar tota la casa, familiars i consellers, del seu pare, purificar el Palau;² per un altre cantó, cridar al seu costat l'abat Benet.³ Benet seria per uns quants

750. — Huc pia subjectae censebat munia plebi,
 Clerum seu populum cum pietate regens,
 Cum subito penetrans totam commiscuit aulam
 Rampho, ferens Caroli funera mesta pii.
 Haec ut fama boni pervenit regis ad aures,
 Ilico tristatur, flet lacrimatque patrem.
 Inter cunctantes concurrat Bigo ministros
 (Suetus erat dominum visere mane suum),
 Hortatur siccare genas, deponere fletus:
 «Altera, ait, causa est nunc peragenda tibi;
760. — Haec ut nota manent vestro sub pectore, princeps,
 Humani generis sors tenet ista viros;
 Nos omnes, fateor, porro properabimus illuc,
 Non tamen ex illis quis repedare valet.
 Surgite et ecclesiam cuncti properemus in almam;
 Hymnica vota Deo psallere tempus adest.»
 Auscultans famulum tandem surrexit et omnes
 Hortatur secum solvere vota Deo;
 Nox fuit illa quidem psalmis hymnisque referta,
 Missarum modulis atque peracta dies».

ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 736 a 769, edició FARAL, pàgs. 58-61. D'aquesta trista i important missió de Rampó en parla també L'ASTRÒNOM en *Vita Hludovici* (814): «XXI. Defuncto autem patre pia recordationis, missus est Rampo ad eum ad eis sepulturam ejus curarunt liberis scilicet et proceribus palatinis, ut et mortem ejus mature cognosceret, adventumque suum nullo modo comprehendinaret. Qui cum Aurelianam devenisset ad urbem, Theodulfus ejusdem urbis episcopus, vir undecumque doctissimus, causam ejus adventus praesensit: et velocissime misso perlatore imperatori innotescere studuit, hoc tantummodo ei seggerendo jubens, utrum praestolaretur venientem in urbem, an in itinere cum aliquibus sibi occurreret venturo ad urbem. Quam causam ille pronitus comentatus agnovit, et ipsum venire ad se jussit», edició de BOUQUET, *Recueil*, VI.

2. Sobre aquest particular, vegeu HALPHEN, *Charlemagne*, 228-230; CALMETTE, *L'effondrement d'un empire et la naissance d'une Europe, IXe-Xe siècles* (Paris 1951). Quant a l'aspecte religiós, AMANN, *L'époque carolingienne*. Per a la història general del regne de Lluís el Piadós són fonamentals: SIMSON, *Jahrbücher des fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen*, 2 vols. (Leipzig 1874-1876); MÜHLBACHER, *Deutsche Geschichte*; i del mateix autor, *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern* (Innsbruck 1908).

3. El *Cronicó d'Anià*, buidat en el Moissac, ens informa: «Hoc anno superscripto (814) imperator

anys, fins a la seva mort el 821, el gran definidor de la renovació moral i religiosa de l'Imperi empresa per Lluís.

La primera disposició de redreç, i alhora d'informació, presa pel nou emperador fou la tramesa per tots els racons de l'Imperi de legats, «missi», als quals era confiada la doble missió. Ermold ho explica així:

«Tria legats per enviar-los pel país, homes de vida pura, de fe sincera, incorruptibles, insensibles a la imperiosa *Ulagoteria* dels grans, al favor, a la intriga. Hauran de recórrer diligentment el vast Imperi dels francs, fer respectar la justícia i el dret, alliberar aquells qui, víctimes del diner i de la força, havien estat reduïts a servitud pel seu pare o en temps del seu pare. ¡Quantes de persones afranquides que havien estat oprimides per un dret cruel, per una llei orgullosa, pel poder del diner, i que l'emperador restablia en la seva dignitat d'homes lliures per l'amor del seu pare! Amb la seva pròpia mà signa els documents que en endavant asseguraran a cadascú el seu dret. Mentre que el seu pare, fundant el seu imperi amb les armes, es lliurava tot ell a les coses de la guerra, l'abús havia crescut pertot a mans plenes; ara Lluís, vigilant, arrenca les arrels del mal.»⁴

Ludovicus, id est primo anno imperii sui, Benedictum abbatem de Aniano monasterio tulit propter famam vitae eius est sanctitatem, et prope Aquis, sedem regiam, in Ardenna silva habitare fecit, ipse vero supradictus abbas, antequam abiret in Francia, ordinavit in loco suo in monasterio Aniano abbatem nomine Smaragdum; *Chronicon Moissiacense*, en PERTZ, *MGH: Scriptores, I*, pàg. 311. Benet anà d'antuvi al monestir de Marmoutier, a Alsàcia, però Lluís, que volia tenir-lo més a la vora, fundà amb ell el monestir d'Inden, avui Kornelimünster, prop d'Aquisgrà.

«Vir Benedictus erat cognomine dignus eodem,
Vir quoniam plures vexit ad astra viros.
Hic erat in Geticis regi prius agnitus arvis,
De cuius vita pauca referre libet.
Hic fuit Anianae merito praelatus ovili
Pastor et abba, gregi regula blanda suo.
1190. — Regis ut almus amor complerat pectora sacri,
Quo monachorum ordo, vitaeque proficeret,
Hic fuit adjutor, norma, exemplumque magister,
Quo faciente placent nunc pia castra Deo.
Moribus in sacris regnabat pulcra voluntas;
Quantum homini licitum est cernere sanctus erat.
Dulcis, amatus erat, blandus, placidusque modestus,
Regula cuius erat pectore fixa sacro.
Non solum monachis, sed cunctis proficiebat,
Omnia factus erat omnibus ipse pater
1200. — Ob hoc ergo pius Caesar dilexerat ipsum,
Vexerat et secum ad Francica regna simul.
Hujus discipulos rex per coenobia mittit,
Fratribus exemplum normaue sive forent,
Et jubet emendent quicquid potis est; nequeunt quae,
Ad sese referant cuncta notata stilo.»

ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 1184-1205, ed. FARAL, pàgs. 92-95. Sobre l'obra monàstica realitzada per Benet d'Anià a Septimània, vegeu ABADAL, *La Batalla del Adopcionismo*.

4. ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 824-841. Ermold posa en boca de Lluís, en la seva consagració a Reims, el 5 d'octubre de 816, aquestes paraules: «Que no hi hagi lloc per al diner corruptor, apartem els dons que volen seduir.» Posteriorment, Ermold insisteix sobre aquesta idea que Lluís intenta de restaurar el bon govern allunyant la corrupció. En aquest moment de Reims, fa igualment dir a Lluís, dirigint-se al papa «Siguem un exemple per al clergat, un model per al poble; ensenyem tots dos, ja que som els caps, la justícia als nostres». La idea del bon govern, de la justícia per als grans i els petits, retorna sovint com un deure del rei davant Déu; és evident que això era una idea motriu de Lluís al moment que començava al seu regnat. Faral creu, potser amb encert, que el *Capitulare missorum*, *MGH: Capitularia, I*, núm. 141, malgrat haver estat datat per Pertz el 817 i per Boretius el 819, tradueix les normes o instruccions donades als «missi» enviats el 814.

Heus ací marcats els dos trets característics dels projectes inicials del govern de Lluís : la pau i la justícia.

Sobre l'obra d'informació i de justícia confiada als «missi» insisteixen també els biògrafs de Lluís, tant l'«Astrònom» com el mateix Thegan: aquest darrer remarca molt el fet, que acabem de veure assenyalat per Ermold, de la revisió dels preceptes reials lliurats pel pare, de llur confirmació o cassació, de la concessió de noves cartes que seran la garantia dels drets de cadascú.⁵ Aquesta gran activitat diplomàtico-jurídica fou l'obra del conseller Elisacar, del qual ja hem dit com Lluís se l'emportà en marxar d'Aquitània. Degué ésser una obra important en la nova sistematització de l'Imperi tot enter, i nosaltres en trobarem els rastres a la nostra regió.

Talment important, o encara més, que aquesta feina de redreç polític i administratiu que afectava especialment els elements civils de l'Imperi, fou la d'ordenació i regularització dels elements eclesiàstics. Ja en temps de Carlemany i més ara, vist el caràcter devot i piadós del nou emperador, la funció del clergat, secular i regular, era fonamental en el govern i la vida de la cosa pública. Aquest sector també havia anat degenerant en la corrupció, la deixadesa i l'abús.

Bé és veritat que Carlemany als darrers temps del seu imperi ja havia iniciat els treballs per a un redreçament. A l'assemblea d'Aquisgrà del març de 813 — deu mesos abans de morir, per tant — havia ordenat que fossin tinguts uns sínodes per tota la Gàl·lia, a fi de tractar del «status Ecclesiae». Havien de reunir-se — diuen els *Annals reials* — a Magúncia, a Reims, a Tours, a Cavaillon, a Arles. Havien de tractar de les qüestions més vives del moment, i les actes de tots foren reunides a Aquisgrà, com a base segura d'informació.⁶ El concili d'Arles, celebrat pel maig, fou presidit pels dos arquebisbes Joan d'Arles i Nebridi de Narbona. La província Narbonesa en formava part; restava així no solament de fet, sinó gairebé de dret, incorporada a l'Església franca.

És interessant de donar un cop d'ull als acords del concili d'Arles i Narbona, perquè ens donen una idea molt exacta dels problemes i de la situació social i política del moment. Després de ratificar el símbol de la fe, amb inclusió del «Filioque», tan estimat de l'Església

5. L'ASTRÒNOM, *Vita Hludovici*, l'any 814 diu: «Eodem anno generalem conventum Aquisgrani habuit, et per universas regni sui partes fideles ac creditarios a latere suo misit: qui aequi juris tenaces existentes perversa corrigerent, omnibusque congruum jus aequo libramine penderent.» THEGAN, *Vie de Louis*. També l'any 814: «XIII. Eodem tempore supradictus princeps misit legatos suos supra omnia regna sua inquirere et investigare si alicui aliqua injustitia perpetrata esset; et si aliquam invenissent qui hoc dicere vellet, et cum verissimis testibus hoc probare potuisset, statim cum eis in praesentiam ejus venire praecepit. Qui egressi invenerunt innumeram multitudinem oppressorum aut ablatione patrimonii, aut exspoliatione libertatis; quod iniqui ministri, comites et loco positi, per malum ingenium exercebant. Omnia supradictus princeps destruere jussit acta, quae impie in diebus patris sui per iniquorum ministrorum ingenia facta fuerant. Patrimonia oppressis reddidit, injuste ad servitium inclinatos absolvit, et omnibus praecepta jussit facere, et manu propria cum subscriptione confirmavit. Fecit hoc die tempore; i en un pasatge anterior: «X. Eodem anno jussit supradictus princeps renovare omnia praecepta, quae sub temporibus patrum suorum gesta erant ecclesiis Dei, et ipse manu propria ea cum subscriptione roboravit», ed. BOUQUET, *Recueil VI*.

6. Els *Annals reials francs* ho reporten així: «Concilia quoque iussu eius (scilicet Karoli imperatoris) super statu ecclesiarum corrigendo per totam Galliam ab episcopis celebrata sunt, quorum unum Moguntiaci, alterum Remis, tertium Turonis, quartum Cabillione, quintum Arelati congregatum est; et constitutionum quae in singulis factae sunt, collatio coram imperatore in illo conventu (és a dir en el concili celebrat en setembre del mateix any a Aquisgrà) habita. Quas qui nosse voleuri: in supradictis quinque civitatibus invenire poterit, quamquam et in archivo palatii exemplaria illarum habeantur», ed. KURZE, pàg. 138.

visigòtica, i de prescriure les misses i la pregària diàries de l'emperador i la seva família, s'ordenava: que els arquebisbes han d'estimular els bisbes sufraganis que curin especialment de la instrucció religiosa del clergat i del poble en general; que cap laic no s'atreveixi a instal·lar ni a depositar en cap església un clergue sense l'autorització episcopal; que cap laic no exigeixi diners d'un clergue per confiar-li una església; que els bisbes hauran de vigilar la recta conducta de canonges i de monjos; que siguin clausurats els monestirs femenins; que no es permetin aglomeracions excessives en canòniques ni en monestirs; que hom obligui tothom a donar al Senyor els delmes i les primícies dels rendiments de llur treball; que els preveres han de predicar el mateix en les ciutats que a les parroquies rurals; que es prohibeixen les unions incestuoses; que la pau ha de regnar entre bisbes, comtes, clergues, monjos i tots els cristians; que els comtes, jutges i ministerials deuen obediència als bisbes; que en temps de fam és obligat el socors mutu; que els pesos i mesures han d'ésser irreprotxables; que en diumenge no poden celebrar-se vendes públiques, ni actes judicials, ni fer treballs servils; que els bisbes han de fer cada any la visita parroquial, esmenar tota opressió de jutges o potents als pobres o denunciar-la al Rei; que els preveres han de guardar bé els sants olis i no donar-los a ningú com a medicina; que els pares i els padrins han d'instruir els infants; que les esglésies antigues no han d'ésser despullades de delmes ni possessions; que les sessions públiques seculares no poden celebrar-se a les esglésies ni en llurs dependències; que comtes, vicaris, jutges ni centenaris no poden comprar ni, menys, prendre els béns dels pobres; que tot bisbe ha de retornar als altres bisbes companys els preveres fugitius de llurs diòcesis; que els posseïdors de béns eclesiàstics en benefici estan obligats a cooperar en la construcció i la reparació de les respectives esglésies; que el culpable de falta pública ha d'ésser sotmès a penitència pública. El concili fa remarcar que ha pretès d'indicar els punts que creia que necessitaven millora, i que els sotmet a l'emperador a fi que en suprimeixi o n'hi afegeixi segons el seu alt parer i faci complir allò que li sembli just.⁷

Amb la mort de l'emperador aquesta iniciativa restava penjada. Lluís reprengué el tema enfocant-lo des d'un punt de vista més específicament eclesiàstic, cap a una obra de redreç. Benet d'Anià en fou l'animador, teòric i pràctic.

Pràcticament hom procedí en dos temps. De primer foren estudiades i dictades les disposicions que havien de regular la vida del clergat; després fou preparada la tramesa d'uns legats especials que haurien de procurar de posar-los en pràctica a totes les esglésies i monestirs de l'Imperi.

La primera feina escaigué a les assemblees reunides a Aquisgrà l'agost de 816 i el juliol de 817. El 816 foren dictats els reglaments «De institutione canonicorum» i «De institutione sanctimonialium», i preparat el «Capitulare monasticum», que fou definitivament enllestit a l'assemblea del 817 i promulgat el 10 de juliol. El primer reglament ordenava la vida canònica dels clergues de les esglésies catedrals, que serà la norma que, sota el nom d'«Aquisgranense», veurem florir més tard a les nostres seus catedralícies. El segon reglament es referia als monestirs femenins i, més que no pas a les pròpies monges benedictines, atenia a la vida conventual, menys rigorosa, a seguir per aquelles dones que s'hi retiraven com a simples converses. El «Capitulare monasticum» era la nova carta dels monestirs de l'Imperi, inspirada en la

7. WERMINGHOFF, *Concilia*, pàgs. 245-247 i 248-253; HEFELE-LECLERQ, *Conciles*, III, pàgines 1135-1136.

Regla de sant Benet, temperada per les necessitats pràctiques i segons l'esperit de Benet d'Anià.⁸

La segona feina, la tramesa dels legats, tingué lloc a partir del setembre del mateix any 817. Per tal de donar millor el to de l'època tornem a cedir la paraula a Ermold que ens ho expliqui :

«Corre el rumor per la vasta terra que el piadós monarca vol inplantar nous principis de govern. Designa clergues triats i homes de religió provada, gents dels quals coneix i aprova els costums, per a visitar les ciutats del Regne, els monestirs, els convents, i executar les seves generoses intencions.

Els diu: "Servents de la meua corona, compenetrats amb les doctrines del meu pare Carles, estigueu atents a les meves ordres i recolliu preciosament les meves paraules. Vaig a donar-vos una tasca difícil de complir, però crec jo bona i útil als cristians. Gràcies a Déu, gràcies a l'esforç constant dels nostres passats, la terra del meu Regne és respectada, i la reputació dels francs n'ha allunyat els enemics; vivim feliços, en pau i pietat. Però, si bé no hem de fer guerra, creiem escaient donar als nostres súbdits directives prudentes. Procuraré sobretot mantenir l'Església al més alt grau d'honor que ha portat fins als cels la reputació dels meus passats.

No oblideu pas que abans he enviat els meus agents per tota la terra per governar el poble d'acord amb la justícia de la llei. Ara, vosaltres, que jo envio, apliqueu-vos a aquesta missió i seguiu tot el meu Imperi; visiteu el ramat dels religiosos, homes i dones, que habiten els convents; vegeu llur manera de viure, de comportar-se, llurs principis, llur regla, si són devots, si practiquen el bé; vegeu si regna l'harmonia entre el ramat i el seu pastor, si el ramat estima el pastor i aquest el ramat; vegeu si els prelats els procuren segons les necessitats, la protecció dels murs i d'un sostre, la beguda, el vestit, els queviures (ja que no podrien complir amb exactitud llurs deures envers Déu, si la diligència i l'atenció dels caps no els procurava aquests mitjans). Valoreu els béns dels quals disposa l'Església, que posseeix en terres més o menys fèrtils. I el que haureu vist, inscriviu-ho a la vostra memòria i expliqueu-m'ho escrupolosament en detall; vull saber-ho; digueu-me com es viu i com és respectada la regla tradicional, o perfectament, o passablement, o (Déu ens en preservi) molt malament. No us dono sinó aquestes instruccions sumàries; a vosaltres correspon de fer una enquesta més completa."

L'emperador convoca també monjos curosament triats per a recollir les seves instruccions, i els envia després als monestirs amb l'ordre de vetllar que s'hi porti una vida piadosa.»

Bon punt tornats de missió, Ermold conta llur informe.

«Han visitat — diu — innumbrables ciutats, tots els monestirs, totes les comunitats religioses, àdhuc les de Benet. Acudeixen a la convocatòria del gran emperador, i li diuen: "Gràcies a Déu i als vostres piadosos esforços hem comprovat en molts llocs l'ordre i la pietat, bones obres i bons exemples, una pràctica exacta del culte i, Déu ho ha permès, els homes marxant pel camí dret; en d'altres llocs, menys nombrosos, una conducta de deixadesa i de menor puntualitat en el servei de Déu. Forts de la vostra autoritat, hem ordenat a cadascú de complir la seva tasca com li pertocava. Hem fet saber les regles per vos ordenades i que han de permetre per sempre de seguir el bon camí; i hem deixat en tots els establiments de ciutats i del camp el llibre, igualment útil a homes i dones, en el qual la vostra majestat ha recollit les ensenyances dels Pares, dient-los: llegiu aquest llibre; el pastor el medita profundament; el ramat el llegeix i el practica amb devoció. Joves i vells hi troben allò que han d'aprendre, d'ensenyar i d'estimar. I afegim encara això, cèsar: des del naixement de Crist, des

8. El *Capitulare monasticum* es troba en BORETIUS, *MGH: Capitularia*, pàgs. 343 ss. les *De institutione canonicorum* i *De institutione Sanctimonialium*, en WERMINGHOFF, *Concilia*, pàgs. 312-421 i 422-456, respectivament. Per a la bona interpretació de les regles monàstiques d'Aquisgrà, Benet d'Anià escriví la *Concordia regularum*, estudi comparat de les diverses legislacions monàstiques, i el *Codex regularum*, que contenia la Regla benedictina seguida de les d'altres Sants Pares.

que l'Església s'ha estès al món, podem afirmar-ho en veritat, mai no s'havia desenrotllat tant, ni el culte ni la fe arribats on se'ls veu solament al vostre regne, gràcies al Crist, fortificats en l'amor i en el respecte a Déu. El vostre braç aparta els dolents i pren els bons sota la seva protecció; la vostra autoritat ensenya la regla d'altre temps i la fa practicar exactament; sou terrible amb els violents, dolç i benigne amb els febles, i el món prospera gràcies als vostres mèrits.''
L'emperador els regracia i els recompensa amb rics presents.»⁹

Totes aquestes reglamentacions i activitats anaren acompanyades en l'assemblea del 817 d'una tercera disposició que demostra com el conjunt era presidit per una alta concepció de govern. Ens referim a la que podríem anomenar «Acta constitucional de l'Imperi».¹⁰

Estrictament es tractava de regular l'eventual successió de l'emperador, el repartiment dels seus Estats entre els seus fills. En el preàmbul de l'«Acta» s'explica que els fidels que assistien a l'assemblea demanaren a Lluís que aprofités les favorables circumstàncies del moment per a fer aquesta regulació d'acord amb la tradició ancestral, «more parentum nostrorum». Això suposava la repetició del gest de Carlemany, el qual — com hem vist — pel seu testament del 806 repartia simplement els seus dominis en tres parts adjudicades en plena sobirania,

9. ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux*, versos 1138-1183 i 1756-1795. Una altra versió, molt interessant, dels mateixos esdeveniments, ens la dona l'ASTRÓNOM, *Vita Hludovici* (817) «Quo peracto negotio, imperator generalem conventum Aquisgrani, in quo quantum fervoris circa divinum cultum in arca pectoris gestaret, toto adnisu declaravit. Congregatis enim episcopis, nobilissimoque sanctae clero, fecit componi ordinarique librum, canonicae vitae normam gestantem, in quo totius huius ordinis perfectio continetur, sicut reclusus ipse fatetur. In quo etiam inseri jussit cibi potusque atque omnium necessariorum summam, ut omnes tam viri quam sanctimonialiales, sub hoc ordine Christo servientes, nullis praepediti necessitatibus, libera servitute Domino omnium militare meminissent. Quem librum per omnes civitates et monasteria canonici ordinis sui imperii misit per manus missorum prudentium, qui illum in omnibus supra dictis locis transcribi facerent, debitaque atque conscripta exigent stipendia ministrari. Quae res magnum Ecclesiae contribuit exaltationis tripudium, et piissimo imperatori debita cum laude inmortale monumentum. Ibidemque constituit idem Deo amabilis imperator Benedictum abbatem, et cum eo monachus strenuae vitae per omnia, qui per omnia monachorum euntes redeuntesque monasteria, uniformem cunctis traderent monasteriis, tam viris quam sanctimonialibus feminis, vivendi secundum Regulam sancti Benedicti incommutabilem morem. Considerans etiam idem piissimus imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humanae servitute: sed multorum avaritiam abuti ministerio ecclesiastico ad proprium quaestum, statuit ut quicumque ex servili conditione, conciliante scientia et morum probitate, ad ministerium asciscerentur altaris, primum manumittantur a propriis dominis, vel privatis, vel ecclesiasticis; et tunc demum gradibus induantur altaris. Volens etiam unamquamque ecclesiam habere proprios sumptus, ne per hujuscemodi inopiam cultus negligenterentur divini, inseruit praedicto edicto, ut super singulas ecclesias manus tribueretur unus cum pensatione legitima, et servo atque ancilla. Haec erat sancti imperatoris exercitatio, hic quotidianus ludus, haec palaestra agonia, spectante Deo, quo ejus vita in sancta doctrina et operatione clarius eniteret, qui in pomparum sublimitate constitutus, imitando Christum humilitate, altius eminebat. Denique tunc coeperunt deponi ab episcopis et clericis cingula balteis aureis et gemmis cultris onerata, exquisitaeque vestes, sed et calcaria talos onerantia relinqui. Monstro enim simile ducebat, si ecclesiasticae familiae deputatus, conaretur aspirare ad saecularis ornamenta gloriae.» Contemporani de les activitats de regulació, d'execució i d'inspecció que descrivim, deu ésser el document que, amb el títol *Noticia de servicio monasteriorum*, és publicat per BORETIUS, *MGH: Capitularia*, I, pàg. 349. Vol ésser un inventari dels monestirs reials amb les càrregues que damunt d'ells pesaven; seguint aquest concepte són classificats en tres grups: 1.º Els qui havien de satisfer pagaments i alhora estaven obligats al servei militar eren catorze; 2.º Els qui havien de satisfer solament pagues pecuniàries eren setze; 3.º els qui només pregaven pel rei i pel regne eren cinquanta-quatre. Les cases esmentades del Llenguadoc pertanyien totes a l'últim grup. Són cases de fundació o de restauració relativament recent, d'època carolíngia; entre elles són citades Anjà, Caunes, Montolieu, Sant Hilari de Carcassona, la Grassa i, sobretot, el de Vallespir (Arles del Tec). És evident que la llista no és pas completa; hi ha d'altres monestirs reials; a la nostra regió podria anomenar el de Sant Policarp de Rasès. S'han manifestat dubtes sobre l'autenticitat del document.

10. Vegeu BORETIUS, *MGH: Capitularia*, I, pàg. 270, núm. 136.

respectivament, a cadascun dels seus tres fills, Carles, Pipí i Lluís. Lluís, per contra, tot i reconèixer la bona intenció de la proposta, comprengué que no convenia d'acceptar-la, que, mogut per l'amor als fills, no havia de trencar amb una partió la unitat d'un Imperi que Déu havia mantingut en profit seu i no volia acceptar el risc de provocar un escàndol en la santa Església i ofendre Aquell sobre el poder del qual reposen els drets de tots els regnes.

La unitat de l'Imperi, doncs, era proclamada com la doctrina suprema; per sobre dels interessos familiars, les varietats regionals i nacionals, s'establí la idea imperial com a expressió de la unitat del poble cristià amb el màxim d'autoritat i de sobirania; l'Imperi faria parella amb l'Església en la unitat. La nova concepció unitària de l'Estat imperial era naturalment oposada a les tradicions franques més arrelades. El mateix Carlemany, ell que precisament havia fundat l'Imperi amb les armes i amb la política, no la sentia pas. Amb molta de justesa fa notar Halphen com en els seus diplomes i fins a darrera hora fa datar conjuntament pels anys del seu imperi, del regne dels francs i del regne d'Itàlia, com s'intitula alhora governador de l'Imperi romà, rei dels francs i rei dels llombards; altrament, Lluís, des del primer moment es diu simplement «per ordre de la divina Providència, emperador august» i no datarà sinó pels anys del seu imperi; els regnes passen a una categoria subalterna, a un segon pla.¹¹

Simson comença els seus *Annals de Lluís el Piadós* constatant que quan Carlemany rebé la corona imperial romana no canvià pas en cap sentit el fet intrínsec, essencial, de la seva reialesa germànica.¹²

Pràcticament, l'«Acta constitucional» resolí la nova projecció unitària imperial proclamant ja des d'aleshores emperador el fill gran Lotari, associant-lo al govern al costat del pare i declarant-lo hereu únic eventual de l'Imperi. Els altres dos germans, Pipí i Lluís, rebien, respectivament, els regnes d'Aquitània i de Baviera sota el control i l'alta sobirania de l'emperador; quedaven com una mena de virreis la condició subordinada dels quals era regulada en l'«Acta» amb tot detall.

Una concepció talment revolucionària, inspirada per una minoria escollida de clergues, entre els quals destacava especialment l'hispan Agobard, bisbe de Lió,¹³ devia topar no solament amb el sentir general adossat a la tradició, sinó també amb una multitud d'interessos que no podien trobar satisfacció sinó en una obra oposada de disgregació. Hauria calgut, per a mantenir-la, un home extraordinàriament fort, i Lluís el Piadós era intel·ligent però feble. Veurem més endavant com, a seguit de circumstàncies adverses i confuses, la gran concepció es desféu entre les seves mans i els seus dominis acabaren per ésser dividits; de tota manera, la idea essencial de la unitat i de l'imperi perdurà per segles, més com una teoria i un nom que no com una realitat.¹⁴

11. HALPHEN, *Charlemagne*, pàgs. 226-227.

12. «Als Karl der Grosse die römische Kaiserkrone empfing, wurde dadurch das Wesen seines germanischen Königthums in seinem Kerne nicht verändert.» Són les primeres paraules de SIMSON en *Ludwig der Fromme*, pàg. 1.

13. Sobre l'hispan Agobard vegeu BRESSOLLES, *Saint Agobard, évêque de Lyon (760-840)*, I (París 1949), obra de la qual esperem el segon volum, que deurà tractar especialment de l'aspecte polític. Agobard portà fins a la fi les conseqüències de la seva concepció unitària: militava perquè fos abolit l'estatut personal de tots els fidels de l'imperi, perquè tots fossin sotmesos a una mateixa llei, la Llei franca. Recordant les paraules de sant Pau segons les quals no hi ha ni gentil ni jueu, ell afegia, ni aquità, ni llombard, ni borgonyó, ni alamà, ni serf, ni home lliure, tots som un en Crist. Li preguntava la diferenciació civil entre gents sotmeses a la mateixa llei de Crist.

14. Sense parlar de la llarga evolució del Sacre Imperi romano-germànic, que torna a prendre forma

No és pas la nostra comesa d'exposar aquí el regnat de Lluís en general, sinó solament allò que fa referència a la nostra història particular en aquesta època; això no obstant, hem cregut convenient d'allargar-nos en aquesta introducció per oferir al lector no especialitzat una idea sumària de les condicions generals que informaven la direcció política de l'Imperi en els moments que anem tot seguit a historiar.

* * *

I passant a la nostra història particular comencem per presentar quina era la situació política del nostre país en els moments que Lluís es feia càrrec de l'Imperi. El nostre territori es trobava aleshores dividit en cinc comtats: Barcelona, Girona, Empúries, Rosselló i Urgell-Cerdanya. La comarca de Pallars, unida a la de Ribagorça, depenia directament, podem dir que formava part, del comtat de Tolosa.¹⁵

El comtat de Barcelona era governat per Berà, aquell «príncep dels gots», probablement d'origen rossellonès, que hi fou instaurat el 801 quan la ciutat havia estat alliberada pels lloctinents de Lluís, aleshores rei d'Aquitània. Home de confiança, sens dubte, del rei i de Carlemany, el qual hem trobat també en les expedicions sobre Tortosa, el trobem igualment entre els signants del document testamentari que atorgà Carlemany sobre el seu tresor el 811 fent costat a d'altres catorze comtes, set arquebisbes, quatre bisbes i quatre abats.¹⁶

A la direcció del comtat de Girona es trobava un comte Odiló, del qual no sabem ni la procedència ni la història. Tampoc no coneixem les del comte Ermenguer, que regia Empúries, descomptada la seva aixera marítima del 813 en les aigües de Mallorca de la qual acabem d'ocupar-nos en el capítol anterior.¹⁷

El Rosselló era governat pel comte Gaucelm, un fill del difunt Guillem de Tolosa, el preceptor del rei Lluís; hi devia haver estat posat en vida del seu pare, que ja hem vist que s'havia retirat el 806 i era mort des del 812. Jo m'inclinaria a pensar que hi fou destinat a substituir Berà quan aquest fou designat per a manar Barcelona.

El comtat pirinenc d'Urgell-Cerdanya és probable que fos regit pel comte Borrell, aquell que el 798 havia ocupat militarment les terres abandonades de Cardona, Ausona i Casserres per ordre del rei Lluís d'Aquitània i que després havia pres part a l'expedició contra Tortosa al costat de Berà, el 809.¹⁸ Cal pensar que des d'aleshores, el 798, la regió d'Ausona devia haver estat ajuntada al comtat d'Urgell-Cerdanya.

Sabem també que els comtats veïns, a l'altra banda dels Pirineus, Carcassona i Nar-

en la idea de la unitat d'Europa. Igual que en temps de Lluís *el Piadós* escapen a aquesta unitat ideal Anglaterra i Irlanda; s'oposen també, actualment, els sentiments nacionals i la tradició de les sobiraniaes dels Estats, nascuts amb el Renaixement; i reformats i consolidats pels principis de la Revolució francesa.

15. Per a aquestes comarques, que, a part breus referències, excloem d'aquest estudi, vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*.

16. Vegeu el meu estudi, *La família del comte barceloní, Berà*, «Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad», 10 (Barcelona, 1967), 187-193.

17. ABEL, *Jahrbücher*: «Mauris de Corsica ad Hispaniam cum multa praeda redeuntibus, Irmingarius comes Emporitani in Maiorica insidias posuit et octo naves eorum cepit, in quibus quingentos et eo amplius Corsos captivos invenit.» *Annals reials francs*, any 813, ed. KURZE; EGINHART, *Vita Karoli*, 94-101.

18. Ambdues informacions ens són donades per l'ASTRÒNOM, *Vita Hludovici*, paràgrafs VIII i XIV, respectivament.

bona, eren governats, respectivament, per Gisclafred i Ademar. El primer havia succeït en el seu honor el seu pare Belló, un noble amb possessions al Conflent, d'on molt probablement era originari.¹⁹

Però tots aquests comtats, al moment de la mort de Carlemany, pertanyien al regne d'Aquitània, que governava Lluís, i que comprenia, a més de l'Aquitània pròpiament anomenada, la Gascunya, el Tolosà, la Septimània i llurs marques respectives.²⁰ No hi havia entre aquests comtes cap dependència jeràrquica; legalment es trobaven en situació de paritat; llur superior més pròxim era el rei d'Aquitània, i al capdamunt de tot, per sobre el rei, l'emperador Carlemany, que resolvia personalment tots els afers importants i deixava al tracte del rei i dels seus consellers les qüestions corrents i sovint, no pas sempre, l'execució dels seus determinis. El rei Lluís havia tingut com a mentor durant molts anys — ja ho hem indicat — el comte Guillem de Tolosa; des de la retirada d'aquest al claustre, el 806, era el cunyat Bigó, repetim-ho, el qui feia alhora les funcions de mentor i de comte tolosà.²¹

Quan Lluís assumí la carta de l'Imperi posà com a rei d'Aquitània el seu fill Pipí; era a l'estiu del 814. Al costat del fill, per dirigir-lo, degué deixar-hi, més o menys — recordem que per aquest temps suma també el comtat de París — el comte Bigó. La situació política del Migdia no devia, de moment, sofrir grans variacions. La major fou el reemplaçament de Bigó per Berenguer, a la mort del primer a l'octubre de 816.²²

El canvi important es produí amb l'«Acta constitucional» del 817. Ja hem dit que allí s'atribuïa a Pipí el regne d'Aquitània — en rigor se li ratificava — sota el control i l'alta sobirania del seu pare, l'emperador; afegim ara que en la mateixa «Acta» es feia una nova delimitació del Regne.

«Volumus — deia l'emperador Lluís — ut Pippinus habeat Aquitaniam et Wasconiam et marcham Tolosanam totam, et insuper comitatus quattuor, id est, in Septimania Carcassonensem et in Burgundia Augustidunensem, Avalensem et Nivernensem»;²³

és a dir, que la Septimània, menys el comtat de Carcassona, passava a la dependència directa de l'emperador, i que s'ajuntaven al Regne aquità els comtats borgonyons d'Autun, d'Avalon i de Nevers.

Cridem l'atenció del lector sobre aquestes adjudicacions perquè no deixaran de tenir llur importància en futurs esdeveniments que haurem de contar. D'una banda, i és la menor,

19. El conjunt de les identificacions de comtes i comtats, llevat del d'Urgell, deriva de les enumeracions contingudes en tres documents: el precepte de Carlemany i una sèrie d'*hispani*, donat a Aquisgrà el 2 d'abril de 812, adreçat als comtes Berà, Gaucelm, Ermenguer, Ademar i altres dos; ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular II, pàg. 312; un judici del 834, que, referint-se a un judici anterior celebrat també a Aquisgrà en una data pròxima a la del precepte anterior, dona com a presents els comtes Ademar, Gaucelm, Gisclafred, Odiló i Ermenguer, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. XII, pàg. 442; la constitució pels *hispani* de Lluís el Piadós el febrer de 816, ordena el dipòsit d'exemplars a Narbona, Carcassona, Rosselló, Empúries, Barcelona i Girona, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. IV, pàg. 420. De tots els comtes esmentats, en tenim més dades que permeten establir amb tota seguretat els comtats que els són confiats.

20. Vegeu AUZIAS, *L'Aquitaine carolingienne*, 79.

21. La biografia de Bigó en la mesura limitada que permeten les fonts, el lector la trobarà en ABADAL, *Els Comtats de Pallars i Ribagorça*, 95-97; i molt especialment en RENÉ LOUIS, *Givard*, 15-25.

22. Per a la biografia de Berenguer vegeu: ABADAL, *Un diplôme inconnu de Louis le Pieux pour le comte Oliba de Carcassonne*, publicat en «Annales du Midi», LXI (Tolosa 1949), 346-352.

23. BORETTUS, *MGH : Capitularia*, I, pàg. 227.

constatarem un estret lligam entre la tinència del comtat d'Autun i la de certs comtats del nostre país; de l'altra, i aquí la transcendència és major, quedarà establerta una separació entre les nostres regions continental i marítima. No són solament els comtats veïns de Narbona i Carcassona els que queden separats entre ells per la nova distribució entre Imperi i Regne; és també — almenys així ho dedueixo jo malgrat que l'«Acta» no ho digui expressament — el comtat d'Urgell-Cerdanya el que quedarà lligat a la zona d'influència tolosana al costat de Carcassona i del pagus de Pallars-Ribagorça, dependència directa, aquest, del comtat de Tolosa. Pròpiament, la «marca tolosana», de la qual parla l'«Acta», s'estén per l'alt Aragó, Ribagorça, Pallars, Urgell i Cerdanya fins a fregar els confins del comtat de Rosselló. Per contra, Narbona quedaria unida més estretament als comtats marítims, al Rosselló, Empúries, Girona i Barcelona, aquests darrers constituint de fet la que serà anomenada «marca de Septimània».

Auziàs, en la seva «Histoire d'Aquitanie» arriba a opinar que en aquesta ocasió el comte de Barcelona, Berà, fou nomenat marquès de Septimània, és a dir duc o regidor de tota la circumscripció; i afegeix encara :

«...sembla cert que fou aleshores que els comtats de Narbona, Nimes, Magalona i probablement també Agda i Besiers foren suprimits, i el domini d'aquests comtats, lliurat al marquès de Gòtia, el qual en endavant es féu representar en els antics comtats per vescomtes dependents directes de la seva autoritat.»²⁴

Jo no crec pas que les coses anessin exactament així. Aquesta concentració de comtats realment tingué lloc, però fou més tard, com veurem. En el comtat de Narbona succeí Ademar, ignorem a quin moment, el comte Laibulf d'Arles de Provença, personatge important, que visqué almenys fins al 828, cosa que ens fa pensar que per un temps la Septimània pròpia, llevat dels comtats de Carcassona i Rosselló, caigué sota la influència provençal.²⁵ Altra-

24. AUZIÀS, *L'Aquitaine carolingienne*, 84.

25. Que Laibulf fou comte de Narbona després d'Ademar, i que ho fou durant un llarg període, això se sap amb certesa per les explicacions donades pels testimonis d'un plet de l'any 834. Es tractava de les aprisions de Fontjoncosa, al comtat de Narbona, fetes per un cert Joan. Aquestes aprisions havien estat confiscades pel comte Ademar, foren trasmeses a Joan en virtut d'una sentència pronunciada a Aquisgrà l'any 812. L'emperador Lluís les confirmà el 815, i Joan continuà gaudint-ne «*usque quod Leibulfus comis eum abstulit ad Johanne sua fortia injuste absque judicio*». Laibulf no podia fer això sinó com a comte del lloc i renovant les antigues pretensions del comte Ademar. Com que la injusta confiscació comtal no fou esmenada fins el 834 per reclamació del fill de Joan, hom pot pensar que la situació creada per l'abús de Laibulf fou duradora, pogué consolidar-se per un llarg govern d'aquest, probablement fins a la seva mort, sembla que el 828. Vegeu el plet en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. XII, pàg. 442; en el mateix volum, el precepte confirmatiu de Lluís del 815, particular VII, pàg. 320, i una història de conjunt, pàgs. 307-310, Laibulf és un dels comtes als quals fou adreçat el precepte per a uns *hispani*, lliurat per Carlemany el 812, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular II, pàg. 312; era ja llavors comte d'Arles de Provença. El 814 fou enviat com a «missus» per Lluís el Piadós a Narbona, on delimita les salines que l'emperador cedia al monestir d'Anià (precepte del 23 d'abril de 814 per a aquest monestir: «*quantumque eis noster missus Leibulfus comes designavit*», DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II aps. 65 i 66, i, el març de 828, hi ha una disposició testamentària d'ell en el mateix comtat, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 76. La missió del 814 a Narbona ¿fou de caràcter general, o bé era especialment per ordenar el patrimoni d'Anià, al moment que havien estat donats a favor d'aquest monestir una sèrie de preceptes molt importants?, ¿recompensa per al seu abat Benet, que l'emperador havia mantingut prop seu com a conseller? Jo m'inclino per la segona interpretació i, en aquest cas, res no s'oposa que al moment de complir la seva missió Laibulf era ja comte de Narbona o acabava d'ésser-ne nomenat. Recordem que l'última menció que tenim d'Ademar és del 812. Sant Victor fa una referència a Laibulf, comte d'Arles, en un judici el 845, vegeu GANSHOF, *La preuve dans le Droit franc*, 93.

ment, és probable que a la mort d'Odiló, tampoc no sabem a quin moment, fos reemplaçat per Berà en el comtat de Girona; com Ermenguer, a la seva mort, ho degué ésser a Empúries pel comte veí del Rosselló, Gaucelm. D'aquesta manera s'haurien originat les conjuncions Barcelona-Girona i Rosselló-Empúries, que anirem trobant existents en els temps pròxims.

Convé de subratllar la tendència molt viva en aquest temps de confiar diversos comtats a una sola mà; el procediment podia ésser còmode per a omplir les vacants, si hom no disposava de personal qualificat excedent, útil per a reforçar les regions vora la frontera, però tenia, com ho comprovà el temps, el greu inconvenient de concentrar massa poder a les mans d'un sol personatge, cosa que el podia portar a l'abús de la seva posició.

Resumim ara la situació geopolítica que acabem d'exposar: poc temps abans de l'ascensió de Lluís a l'Imperi, exactament el 812, la terra catalana estricta es troba distribuïda en cinc comtats: Barcelona (amb el pagus de Terrassa), Girona (amb el pagus de Besalú), Empúries (amb el de Peralada), Rosselló (amb el Conflent i el Vallespir), i Urgell-Cerdanya (amb el d'Ausona). D'aquests comtats coneixem els titulars segurs dels quatre primers, respectivament: Berà, Odiló, Ermenguer, Gaucelm; del cinquè, Urgell, probablement Borrell. A ponent, la regió de Pallars-Ribagorça és un pagus del gran comtat de Tolosa, regit per Bigó. A l'altra banda dels Pirineus i en contacte amb Urgell-Cerdanya-Rosselló hi ha els comtats de Carcassona i de Narbona, governats pels comtes Gisclafred i Ademar. Tots aquests comtats pertanyen al regne d'Aquitània i estan sotmesos de fet a l'alta direcció del comte Bigó, el conseller del rei Lluís; però per damunt de tots ells plana la més alta autoritat de Carlemany.

Bon punt Lluís possessionat de l'imperi i després de la seva reglamentació del 817, aquesta concentració és desfeta: el grup continental: Carcassona, Urgell, Cerdanya, i encara més Pallars-Ribagorça, resten inclosos en el regne d'Aquitània i sota la influència dirigent del comte de Tolosa, Berenguer. Per contra, Narbona, i probablement els altres comtats septimanians més al nord, cauen sota la influència provençal de Laibulf, comte d'Arles i de Narbona. Al sud governen: Gaucelm, Rosselló-Empúries, i Berà, Barcelona-Girona. De tots aquests personatges, Berà, Gisclafred i Borrell són gent del país, són gots; Berenguer i Gaucelm són gent del nord, francs, d'alta naixença, «viri illustri»; Laibulf podia ésser un provençal.

* * *

Entre tots aquests comtes, Berà era el qui comandava la posició més difícil, la frontera de xoc. Era el marquès per excel·lència; marquesos, ho eren, naturalment, tots els comtes que governaven regions frontereres, com el d'Urgell, per exemple; però el comtat de Barcelona, per la seva posició geogràfica oberta i avançada, i especialment la ciutat que el protegia i que constituïa al dir d'Ibn Haiyan la «rabita» o baluard avançat de la potència franca enfront de l'Islam,²⁶ eren extraordinàriament importants per a la defensa meridional de les terres de l'Imperi. La missió del comte que les comandava corresponia a aquesta importància. Berà, que era el qui en d'altres temps havia iniciat l'investiment de la ciutat ja abans de la seva alliberació el 801, i que havia pres part en les expedicions contra Tortosa, era l'home adequat per a complir aquesta missió.

26. Vegeu LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 127. Barcelona substitueix Girona en el paper de «rabita» després de la conquesta d'aquesta última.

Quan Lluís ascendí a l'Imperi, la situació de la frontera era pacífica i tranquil·la. Recordem que el 812 Carlemany havia conclòs una treva per tres anys amb l'emir al-Hakam, treva que, bé que fou mantinguda per les tropes continentals, no fou observada per les armades marítimes. Així, quan en vingué el terme d'acabament, el 815, no fou judicat d'utilitat pràctica el fet de renovar-la; l'estat de guerra s'obrí de nou.²⁷

La iniciativa de la lluita fou presa pels sarraïns, i és el seu historiador Ibn Idharí el qui ens ho conta :

«Aquest any — diu —, al-Hakam trameté el seu oncle Abd-Allah el Valencià (ja el coneixem pels seus antics tractes amb Carlemany) al cap d'una expedició terrible i cèlebre. Els politeistes havien arribat a Barcelona el mateix dia que hi comparegué l'exercit musulmà, que era un dijous. Els qui anaven amb el Valencià volien començar la lluita tot seguit i en feien ja els preparatius quan llur cap els ho prohibí i els féu esperar l'endemà, divendres; i al capvespre ordenà que es formessin els esquadrans i es posessin les màquines a punt. Es posà dret, digué dues «arracas» i, després d'haver fet pregar les seves gents, muntaren a cavall ell i els seus, i es dirigí contra els cristians. Crec que volia endegar el combat de manera moral i assenyada, seguint les paraules del profeta — que Déu salvi — quan ordenà que la batalla es fes en despertar el dia, quan s'obren les portes del paradís i les invocacions són acollides. Déu rebutjà els cristians, molts dels quals moriren i els altres foren dispersats. Quan el Valencià plegà de combatre i es retirà de la lluita, prengué una llarga llança i la féu plantar a terra; féu reunir els caps dels morts i apilotar-los al volt de la llança, que en quedà tapada.»²⁸

Segons aquest text — que és l'únic que ens en parla —, s'endevina clarament que la intenció d'Abd-Allah era de prendre Barcelona, i per això havia portat màquines a fi d'atacar-ne les muralles. Però comparegué per fora un exèrcit cristià de defensa i vingué la topada en camp ras, que es decantà del costat dels defensors, de manera que els atacants hagueren d'abandonar el combat i retirar-se de la lluita.

Sembla que la victòria fou obra personal de Berà ensems amb les seves forces locals; això i l'absència de forces d'auxili imperials explica el silenci que els historiadors francs guarden sobre l'afer.

El fracàs davant Barcelona de l'exèrcit tramès per al-Hakam i potser els maldecaps que li pogues ocasionar l'activitat del rei asturià Alfons *el Cast*, contra el qual es veié obligat a emprendre una expedició de prestigi durant l'estiu següent, el de 816,²⁹ determinaren l'emir cordovès a sol·licitar una nova treva de l'emperador franc.

Coneixem els fets per les narracions concordants que en fan els *Annals reials*³⁰ i la

27. Els *Annals reials* expliquen l'any 815 «Pax, quae cum Abulaz rege Sarracenorum facta est per triennium servata erat, velut inutilis rupta et contra eum iterum bellum susceptum est». L'ASTRÒNOM, en la *Vita Hludovici* ve a dir el mateix, també l'any 815, però fent una confusió entre la data de l'acord de la pau i la de la ruptura, «eodem anno Abulat Sarracenorum rex triennem ab imperatore petiit pacem. Quae quidem primum impetrata est, sed postea tamquam inutilis rejecta, et bellum Sarracenis est indictum. El nom d'Abulaz corresponia al d'Abu'l-Asi, que els historiadors àrabs donaren també alguna vegada a l'emir al-Hakam. LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, 127, remarca que la treva del 812 correspon a allò que l'historiador Ibn Haiyan menciona, datant-la equivocadament el 807.

28. Vegeu MILLÀS, *Historiadors aràbics*, text 100.

29. Vegeu LÉVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne musulmane*, I, 123-125.

30. Els *Annals reials*, l'any 816, diuen : «Ibi commoratus legatos Abodritorum et de Hispania legatos Abdirahman, filii Abulaz regis, ad se missos suscepit; completisque ibi viginti vel eo amplius diebus Aquasgrani ad hiemandum profectus est». «DCCCXVII. Legati Abdirahman, filii Abulaz regis Sarracenorum, de Caesar Augusta missi pacis petendae gratia venerunt, et Compendio ab imperatore auditi Aquasgrani eum praecedere jussi sunt.»

Vita Hludovici de l'«Astrònom».³¹ Pel novembre de 816 comparegueren a Compiègne, on es trobava l'emperador Lluís, els ambaixadors tramesos des de Saragossa per Abd al-Rahman, el fill d'al-Hakam, al qual era confiat el govern de la frontera superior i que ja hem vist defensant-la quan tingueren lloc els atacs francs contra Tortosa; anaven a demanar-hi la pau. Sojornaren tres setmanes a Compiègne, i d'allí foren dirigits a Aquisgrà, on l'emperador anava a hivernar. L'estada dels enviats a Aquisgrà durà tres mesos; pel febrer de 817 tornaren cap a Hispània després d'haver renovat la treva per tres anys, és a dir, fins al 820. La llarga durada de les negociacions fou deguda probablement a l'interès que tenia Lluís a obtenir, abans de comprometre's, informacions exactes sobre la situació de la frontera i consell dels marquesos, especialment de Berà, el qual, després de la seva brillant defensa de Barcelona, fruiria d'una alta autoritat. No creiem equivocar-nos suposant que Berà fou cridat en aquesta ocasió a Aquisgrà per donar la seva opinió i consell autoritzat sobre els termes del pacte a concloure, llevat que no fos ell mateix qui hagués preparat l'ambaixada musulmana. Pugué també contribuir a allargar les negociacions el fet que els ambaixadors no procedissin directament de l'emir de Còrdova, sinó de Saragossa i d'Abd al-Rahman; per més que aquest fos de moment l'encarregat pel seu pare de la que ells anomenaven frontera superior, és natural que a la Cort imperial volguessin assegurar-se de la conformitat emiral en tota la negociació o els acords consegüents.

De tota manera la treva fou confirmada i, amb ella, assegurada la pau de la frontera per tres anys. Això ens permet de deixar aquest tema i d'emprendre'n d'altres de caràcter interior i molt importants.

* * *

Entre ells, el primer, el prou debatut de la immigració dels hispanos.

Recordem-ne, a desgrat de repetir-nos, el plantejament inicial. La gran expedició de Carlemany a Saragossa, del 778, excità l'esperit d'alliberació, despertà moltes esperances i comprometé segurament per actuacions vistoses quantitat de gentes importants d'aquesta banda dels Pirineus. El fracàs contundent de l'empresa fou entre els compromesos una causa d'angoixa i de perill a la qual no veieren altre camí per a superar-la que el de l'emigració; altrament, Carlemany els rebia amb els braços oberts, per reconeixement i en atenció al propi interès. La Septimània veïna havia estat prou devastada per les guerres precedents d'alliberació del temps de Pipí el Breu perquè s'hi trobessin grans extensions de terra incultes i desertes; repoblar aquestes terres havia d'ésser d'un gran profit tant des d'un punt de vista econòmic com polític, i hom ajudava a refer la riquesa productiva del país i es creaven nous elements interessats en la seva seguretat, en la defensa de la frontera. Fou en aquestes circumstàncies que es produí la primera ona d'emigració de la qual ja hem parlat. Als immigrants els eren concedides terres despoblades on establir-se, eren anomenats *hispani*, hispanos, en contraposició als indígenes del país que rebien el nom de gots com a naturals de Gòtia, la Gàl·lia gòtica dels temps visigòtics, mentre que els sobrevinguts procedien de la mateixa Hispània.

31. L'ASTRÒNOM, *Vita Hludovici*, l'any 816: «Imperator vero ad Compendium secessit, ibique missos Abdiraman filii Abulat regis sucepit et audivit. Moratus autem ibidem viginti vel eo amplius diebus, Aquisgrani hiematurus petiit. xxvii. Jusserat sane imperator missos Sarracenorum regis semet illuc praecedere venturum. Quo cum pervenissent, ferme tribus detenti sunt mensibus. Post haec autem, cum eos jam taederet adventus sui, permissu imperatoris redierunt.»

Carlemany — ho hem vist — els atorgà des dels primers moments un estatut especial que regulava llur condició com a súbdits i com a propietaris de les parcel·les concedides.³²

La primera onada d'emigració fou seguida d'altres. La inseguretat de les regions ibèriques de la frontera amb les noves expedicions franques, la bona acollida feta als predecessors determinaren molts propietaris a abandonar llurs vil·les i béns en terres sarraïnes per tal de provar una millor sort a l'altra banda de la frontera. Amb els potents i els rics seguiren els humils i els pobres. Quan Barcelona fou alliberada, el 801, noves extensions s'oferiren a la repoblació a las pròpies terres catalanes; també havien estat devastades en les lluites que foren el pròleg obligat de llur alliberació.

La nova situació creada amb aquests establiments, que reberen el nom d'«aprisions», seguí una marxa normal en la seva evolució durant un llarg període de temps; però a mesura que, gràcies al treball esmerçat, anaren adquirint un major valor econòmic, començaren a suscitar l'enveja i la cobdícia dels indígenes veïns i àdhuc de les autoritats locals, comtes i llurs funcionaris.

Els abusos d'uns i d'altres començaren. Els primers, els indígenes, concertant-se entre ells, reclamaven les terres aprisionades suposant que no eren originàriament fiscals — com abandonades —, sinó de propietat particular i que, per tant, llurs concessions a tercers eren nul·les; els segons, comtes i funcionaris, es prevalien de llur autoritat per a confiscar-les o per a carregar-les d'imposicions suposant que es tractava de beneficis fiscals i no d'aprisions privilegiades.

La generalització d'aquests abusos donà lloc a la natural reacció col·lectiva dels interessats. El problema desbordava el cercle privat, en el qual la defensa individual es demostrava inoperant per a esdevenir un conflicte públic. L'eco n'arribà fins al palau imperial, i Carlemany el prengué a les seves mans. Pel març-abril de 812 foren convocats i acudiren a Aquisgrà els grans aprisionadors i els comtes de les regions interessades. Quaranta-dos dels primers són anomenats; els segons eren els de Barcelona, Girona, Empúries, Rosselló, Narbona, Carcassona, Besiers, Arles de Provença.

A Aquisgrà s'introduïren judicialment, davant el tribunal imperial, les reclamacions individuals,³³ i l'emperador, recollint els elements del conflicte en llur conjunt en un precepte adreçat a tots aquells comtes, els mana d'abstenir-se d'imposar cap cens als aprisionadors i de restituir-los tot allò que els hagués estat pres injustament. A més, encarregava a l'arquebisbe Joan d'Arles que anés a trobar el seu fill Lluís i l'informés de tot això a fi que en temps oportú el Rei, reunint tots aquells comtes, ordenés com i de quina manera haurien de viure els dits hispans:

«... hordinare faciat quomodo aut qualiter ipsi Ispani vivere debeant.»³⁴

La missió confiada per Carlemany al seu fill no fou pas acomplerta de moment: calgué esperar l'ascensió de Lluís a l'Imperi perquè aquest, donant una nova prova de la voluntat

32. Vegeu aquest estatut en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. I, pàg. 412; és la primera constitució per als *hispani* sobre llur existència, i continguda en la mateixa obra, pàg. 400-408.

33. La notícia dels judicis és inclosa en el document publicat en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. XII, pàg. 442.

34. Precepte publicat en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular II, pàg. 312.

i el dinamisme amb els quals l'hem vist començar la seva obra de govern imperial, s'ocupés a fons del problema que el seu pare li havia encarregat.

Fou al final del 814 que es reuní a Aquisgrà la nombrosa assemblea que havia de resoldre la qüestió. No n'ha quedat cap relació detallada com d'aquella de l'abril de 812, però, pels documents imperials que en sortiren i s'han conservat, s'endevina que també aquesta vegada hi acudiren en gran nombre els grossos aprisionadors, els comtes septimanians i catalans i àdhuc els bisbes de la regió; la conjunció bisbe-comte, tradicional en el govern de les ciutats, continuava especialment cultivada i estimada per Lluís *el Piadós*.

La gran obra sortida de l'assemblea del 814 fou la constitució de l'emperador Lluís regulant la situació jurídica dels hispans. Porta la data del primer de gener de 815, i ha estat publicada moltes vegades, darrerament en forma crítica en el volum segon de la present col·lecció de la *Catalunya carolíngia*.³⁵

En conjunt no es tractava pas d'una obra nova: els seus redactors se serviren dels textos legislatius que ja coneixem formulats per Carlemany en els dos capitulars; el primitiu, atorgat pels volts del 780 en el primer moment de recepció dels hispans refugiats a Septimània, el privilegi especial concedit als barcelonins i als habitants de la circumscripció de Terrassa quan tingué lloc l'alliberació de Barcelona, vers 801.³⁶ Combinaren les dues fonts, en retocaren a fons un article, n'hi afegiren de nous.

El preàmbul repetia allò que Carlemany havia fet redactar pels hispans vers 780; no calgué fer-hi altres modificacions que les obligades pel canvi de situació geogràfica. Carlemany l'havia adreçat als seus fidels d'Aquitània, Septimània i Provença; com que posteriorment havia estat alliberada una ampla regió ençà dels Pirineus, Lluís hi afegia: d'Hispania; més avall Lluís explicava que els hispans, no solament s'havien establert a Septimània com deia Carlemany, sinó també

«... in ea portione Hispaniae quae a nostris marchionibus in solitudinem redacta fuit.»

El règim que la constitució de Lluís establia per als hispans que lliurement s'havien fet súbdits seus i que rebia sota la seva protecció i defensa mantenint-los en llur llibertat, era aquest:

Així com els altres homes lliures, acudirien a l'exèrcit amb llur comte, i sota les ordres d'aquest participarien a les exploracions i guaites de la frontera. Fornirien allotjament i bagatges als legats o enviats que l'emperador o els seus fills trametessin al país, i als enviats que d'Hispania anessin a l'emperador. Cap altre cens no podria ésser exigit d'ells pel comte ni pels seus funcionaris (art. 1).

Quedaven sotmesos a la jurisdicció comtal per les causes majors, tals com homicidis, raptés, incendis, depredacions, amputació de membres, robaments, lladroncs, invasió de béns aliens, i sempre que serien citats pels veïns en causes civils i criminals. Podrien dirimir entre ells les causes civils, segons llurs costums, tal com venien fent-ho (art. 2).

Si cap d'ells aportava a la seva aprisió altres homes vinguts de qualsevol lloc, podria

35. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 417-419. Vegeu també en la mateixa obra la introducció sobre els capitulars per als *hispani*, pàgs. 399-410, on es troben els arguments que, creiem, justifiquen les afirmacions, que a continuació farem, sobre els elements continguts en la constitució de Lluís, de la qual ens ocupem.

36. Aps. I i II, respectivament, pàgs. 412 i 415, en ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*.

lliurement utilitzar llurs serveis i jutjar-los en les causes civils; les criminals, això no obstant, quedaven reservades al comte (art. 3).

Si cap d'aquests homes aportats abandonava la porció que li hagués estat designada, la dita porció revertiria al concedent (art. 4).

No podrà ésser imputat com a cens, ni exigit com a costum, qualsevol donatiu que ells fessin al comte en gràcies a la seva mansuetud. El comte no pot pretendre allotjaments ni bagatges per a ell ni per als seus funcionaris, ni exigir cap cens, tribut ni present (art. 5).

És concedida llicència d'encomanar-se en vassallatge als comtes. Si per això rebien d'ells algun benefici, prestaran per aquests els serveis acostumats en casos semblants (art. 6).

Aquestes disposicions són aplicables, no solament als hispans ja establerts, sinó també als que vinguin de nou per explotar terres desertes o incultes, amb llicència de l'emperador o dels comtes (art. 7).

Repetim que en gran part aquesta reglamentació provenia ja d'aquella donada per Carlemany, fos per als hispans primitius, articles 5 i 6, fos com a privilegi especial per als barcelonins, articles 1 i 2. Les novetats introduïdes ara per Lluís consistien essencialment en una revisió a fons de l'article segon i en l'afegit dels articles 3 i 4.

És del més gran interès d'examinar aquestes novetats introduïdes en el regiment dels hispans, perquè són elles les que ens permeten d'informar-nos sobre la vida real de la institució, les desviacions que en la pràctica la deformaven i que obligaven el legislador a corregir-les, mogut per un criteri de justícia: sobretot la reforma de l'article segon. Carlemany havia atribuït als hispans el dret d'administrar-se entre ells la justícia civil i criminal, exceptuats en el darrer aspecte tres casos especialment greus: l'homicidi, el rapte i l'incendi, el judici dels quals era reservat al tribunal del comte. Ara, amb la reforma de Lluís, la jurisdicció pròpia dels hispans quedava limitada a les causes civils; les criminals eren totalment atribuïdes a la jurisdicció comtal. Al mateix temps era determinat que les causes mixtes, entre hispans i indígenes, fossin substanciades en el tribunal del comte.

Aquesta reforma i aquests aclariments permeten de suposar l'existència d'abusos de sentit contrari: una mala administració de justícia criminal per part dels hispans, una tendència a l'acaparament en les causes mixtes. Perquè aquests abusos s'haguessin pogut produir calia que la situació dels hispans davant els comtes els fos més aviat favorable; una tal situació no havia pogut produir-se sinó com a conseqüència de l'assemblea d'Aquisgrà del 812 que havem relatat. Aleshores els concurrents s'havien encomanat a l'emperador convertint-se en vassalls «dominicals» del senyor rei, i d'aquí els hauria nascut una nova força i unes noves pretensions, fins a l'abús estrident. L'abús, però, era recent, tanmateix, l'empenta justiciera de Lluís tampoc no es féu esperar. El seu sentit demostra que la tendència anterior del Palau a afavorir els hispans era frenada pel nou emperador Lluís, mogut per uns ideals d'estricta justícia i de bon govern. En veurem aviat una confirmació.

La segona novetat introduïda per Lluís, els articles tres i quatre, tocava una matèria nova; nova legalment, no pas en els fets. Com hem vist, aquests articles definien la situació legal de les persones lliures que els aprisionadors haguessin reclutat per a llurs explotacions; omplien un buit legislatiu que la pràctica hauria demostrat perillós per la seva indecisió.

La institució relativa als hispans i a llurs aprisions, tal com resultava de la present constitució de Lluís, pot resumir-se així: en dret personal els hispans gaudien d'una situació

privilegiada, puix que, a més d'ésser incorporats al Regne en termes d'igualtat amb els altres súbdits lliures, eren autoritzats a una jurisdicció civil pròpia, eren alliberats de certes càrregues: imposicions, allotjaments i bagatges comtals; llurs obligacions militars eren limitades als serveis de frontera. En drets reials, llurs aprisions constituïen una nova forma jurídica que, sense arribar a ésser la de propietat plena o alodial, sobrepassava de molt el benefici: lliure de càrregues especials, transmissible per venda, canvi i donació entre els mateixos hispans, per herència als fills, nebots i altres parents admesos a successió legal; tot això amb el ben antès que els nous titulars quedaven lligats a les obligacions públiques de llurs causahavents.³⁷

El darrer article de la constitució de Lluís disposava que tres exemplars fossin expedits per cada ciutat o comtat on s'haguessin establert els hispans: un per al bisbe, un segon per al comte, un tercer per als hispans residents. Encara es guardava un altre exemplar a l'arxiu del Palau per al cas que pogués ésser necessari per a resoldre conflictes entre hispans, o amb els comtes, o amb tercers.

Tot fa suposar, com hem dit, que eren presents a l'assemblea aquests bisbes, aquests comtes i aquests hispans, i que els exemplars de la constitució els foren fets a mans des d'aleshores.

Quant a la presència de l'arquebisbe de Narbona, Nebridi, el gran amic i l'home de confiança de Benet d'Anià n'existeix una prova decisiva; el precepte d'immunitat que aleshores li fou concedit per a la seva església, 29 de setembre de 814.³⁸ Existeix igualment prova de la presència dels hispans dels comtats de Narbona, de Carcassona, de Besiers, del Rosselló: Joan rebia un precepte confirmatiu del de Carlemany per les seves aprisions narboneses datat del mateix dia que la constitució imperial: 1.^r de gener de 815;³⁹ Ilderic, Pere, Ermenisil i altres parents seus, en rebien un altre confirmant també un d'anterior de Carlemany, per aprisions en el comtat de Besiers;⁴⁰ uns hispans indeterminats, per aprisions al Rasés;⁴¹ Guadamir i Guitigís, pare i fill, obtenien precepte per aprisions en la vila de Tresmals, territori d'Elna;⁴² el 29 de desembre de 814, Guimar i Radó, germans, rebien en propietat les viles de Ceret, al Vallespir, i de Vilanova, al Rosselló, que llur pare havia romput i construït per concessió de Carlemany.⁴³ És igualment probable la presència de notables de Barcelona: quan

37. Els drets de transmissió no eren regulats en la constitució de Lluís, però estaven ja consignats en la primitiva de Carlemany dels voltants del 780, article 2. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, ap. I pàg. 413. Precisament aquesta transmissibilitat de les aprisions és la característica que les diferenciava més dels beneficis, els quals eren precaris o, pel cap alt, vitalicis. Era una qualitat que els acostava molt a la propietat o alou, fins al punt que són qualificats de *quasi proprietario jure* en un precepte del 844. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular XVI, pàg. 336.

38. DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, III, ap. 31.

39. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular VII, pàg. 320.

40. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular VIII, pàg. 322. Tenim tan sols una menció posterior d'aquest diploma; n'ignorem la data exacta, però no dubtem pas que fou lliurat durant aquestes jornades.

41. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular XII, pàg. 329. El seu cas és el mateix que el consignat a la nota anterior.

42. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular XIV, pàg. 321. El mateix cas consignat a la nota 40.

43. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular VI, pàg. 318. Crec que aquest precepte de Lluís ha d'interpretar-se en el sentit que l'emperador convertia en plena propietat, «propietario jure», una concessió d'aprisió feta per Carlemany al pare dels interessats. Aquest deu ésser el primer cas conegut de transformació d'una aprisió en alou per concessió reial, evolució que, més tard, les aprisions continuarien de fet i de dret. Vegeu el que en dic en el prefaci d'*Els diplomes carolíngis a Catalunya*, pàgs. xv-xvi.

el 844, Carles el Calb renova als barcelonins el privilegi que Carlemany els havia concedit arran de l'alliberació, feia constar taxativament que imitava l'«auctoritas» del seu avi Carles i la del seu pare, l'august Lluís, «avi videlicet nostri Karoli seu genitoris nostri augusti Ludowici auctoritatem imitantes»;⁴⁴ això vol dir que Lluís devia haver lliurat una confirmació dels privilegis del seu pare, i és almenys molt versemblant que aquesta confirmació s'hagués fet en aquesta ocasió, quan l'emperador dedicava especialment la seva atenció a ordenar tots els afers de Septimània i d'Hispania i que fossin els notables de Barcelona els qui, cridats a l'assemblea, n'haguessin presentat la sol·licitud a l'emperador.

És natural que els particulars hispans que assistien a les assemblees d'Aquisgrà, tant a la que ara comentem de 814-815 com a la que Carlemany havia reunit el 812, fossin gentes importants, possessors de mitjans econòmics de consideració. Un capitular del 816, del qual ara ens ocuparem, el designava com a «majores et potentiores» i feia constar que emprengueren llurs explotacions amb el seguici de llurs servidors, «cum suis hominibus», i que havien obtingut les respectives concessions anant al Palau a recollir-ne el precepte, «ad palatium venientes, ipsi praecepta regalia susceperunt».⁴⁵ Presentant-se a l'emperador, li juraven fidelitat i s'encomanaven entre les seves mans, convertint-se així en els seus vassalls directes;⁴⁶ seran els «vassi dominici» que veurem més endavant aparèixer en alguns documents de la nostra terra ocupant en els judicis un lloc d'honor entre els comtes i els bons homes de l'assistència. No devien pas ésser nombrosos: el precepte d'abril del 812, que sembla que contenia la llista sencera de tots els qui assistiren aleshores a l'assemblea d'Aquisgrà, n'anomena, com hem vist, quaranta-dos. No pretendrem pas que siguin tots els qui fins aleshores haguessin rebut preceptes d'aprisió, però sí que en fossin la majoria. Entre el 812 i el 815 és fàcil que se n'hi haguessin afegit alguns altres.⁴⁷

La legislació de Carlemany (i la de Lluís, que estem comentant), per bé que tingués un sentit general, era redactada pensant concretament en aquests prepotents; és un fet que ressurc de la lectura del seu articulat i que, altrament, ja indica el preàmbul dels capitulars respectius quan diu que es tracta de persones que en emigrar havien abandonat a Hispania llurs propietats i llurs béns,

44. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. v, pàg. 423.

45. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. iv, pàg. 460. Sobre el seguici de clients que acompanyava aquests poderosos, en tenim detalls. Així, quan Joan aprisiona la vila de Ponts («misit in ipsum villare suos homines ab habitandum his nominibus: Christiano et filios suos, Atonello, Ele et Mansiono et Tamunno, Imbolaso presbytero, Aterrenario, Fedantio cum filios suos et genere suo Ildebono, et beneficiavit illis ipsum villare cum domos et curtes et ortos constructos et terras aratas et cultatas que ipse cultivavit; et ipsi homines ad tunc sui commendati erant et illum habebant patronem; et quantum ipsi homines in ipsum villare domos et curtes et ortos et vineas construxerunt et araverunt, per donitum et per beneficium de Johanne hoc fecerunt, nam non per illorum aprisione nec per beneficio comes nec vicedomino nec de alium quodlibet homine», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. xii, pàg. 443. Quan el comte Asnar Galindó aprisiona Sedret, a la Cerdanya, la féu roturar per «servi sui his nominibus: Apila, Gomesindus, Ademirus, Franculinus, Sumila, Dulfobiezus, Tudila, Eugenius, vel alii plures servi sui», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular x, pàg. 325.

46. El precepte citat per Joan, del gener de 815, diu: «Veniens in nostra praesentia ... in manibus nostris se comendavit, et petivit nobis sua aprisione ... », ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 321. Guimar, en el precepte esmentat del 29 de desembre de 814, era ja nomenat *vassallus noster*, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 319.

47. Potser fou un d'entre ells a qui fa referència el precepte per a Guadamir i Guitgís i per al poble de Tresmals, al territori d'Elna, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular xiv, pàg. 331.

«... relictis propriis habitationibus et facultatibus quae ad eos hereditario jure pertinebant, de partibus Hispaniae ad nos confugerunt»,

és a dir, que havien abandonat a Hispània una situació important.

Altrament, fóra una equivocació de pensar que l'emigració d'hispans havia quedat limitada a personatges prepotens, que podien acudir al Palau a sol·licitar preceptes, que arribaven acompanyats de la corrua de llurs servents i clients i que, segurament, disposaven de capitals. Aquesta emigració era molt important per la qualitat econòmica i social, àdhuc política, però numèricament ja hem dit que era limitada.

Més nombrosa devia ésser la colla d'hispans desheretats que afluïen a l'altre costat de la frontera amb la il·lusió de fer-s'hi una vida millor, més independent, i de poder-s'hi crear un patrimoni amb llur propi esforç.⁴⁸ Les bones condicions de recepció que semblava implicar la primitiva constitució de Carlemany i el graciós acolliment que els fos dispensat els primers anys garantien que les seves il·lusions no eren un somni.

Aquests — que el capitular del 816 designa com «minores et infirmiores» — a llur arribada no podien pas anar fins a l'emperador, sinó que havien de cercar la protecció d'algun hispà prepotent ja establert, o encomanar-se als comtes, o als vassalls dominicals o als més simples vassalls comtals. Aquests eren els qui disposaven de concessions de grans dominis incultes i els qui podien cedir-los-en parcel·les a arrencar i cultivar.

48. Cap aproximació no és possible sobre aquest particular. Precisament perquè són gent humil no han deixat senyals en la documentació. Sabem, però, de la seva presència al peu del Montseny, a la vall del Tordera, consignada en un precepte de 862, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular XXV, pàg. 358, i en un altre del 878, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, II, 71; en ambdós casos es tracta de concessions reials de les quals són exceptuades les terres aprisionades pels hispans: «exceptis his que Hispani ... de heremo traxerunt», «excepto quod Spani homines de eremo traxerunt». Igualment a la muntanya de la «Mare de Déu del Mont», que domina l'Empordà; la muntanya és concedida per Carles el Calb el 871 al monestir de Sant Aniol d'Aguges «preter apprehensiones Yspanorum intra ipsos terminos sitas», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Sant Aniol d'Aguges, I, pàg. 177. Encara, al Palau «Mauore», al baix Empordà, una donació reial del 891 a un particular, de la qual s'han s'exceptuar les aprisions fetes pels hispans: «excepto aprisiones Spanorum», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular XXX, pàg. 366. Un altre grup de mencions és caracteritzat pel fet que, en lloc d'excloure les donacions reials posteriors, hom els fa seguir la sort dels béns fiscals donats, i en la mateixa condició en què es trobaven, cosa que, certament, suposa una degeneració de la institució primitiva. Figuren en aquest grup: el precepte donat el 886 per Carles el Gras a l'església de Girona, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Girona, VI, pàg. 140, el qual disposa que els homes que habiten els pobles de Sauleda i Rabós al comtat de Girona, Crespià, Mieres, Bàscara, Espolla, «Abdivama», Terradelles, «Cassanioles» i «Acmiton», al de Besalú, i el Far al de Peralada, faran al bisbe tal present i servei «qualem ad comites nostros facere consueverunt tam spani quam ceteri»; el precepte de Carles el Ximple del 898 a Teodosi, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular XXXII, pàg. 370, li concedia béns reials a diferents pobles dels comtats de Narbona, Rosselló i Besalú, i disposava que els habitants d'aquests pobles li fessin tal present i servei «quale comitibus facere consueverunt, tam Spani quam ceteri»; finalment, el precepte del mateix rei Carles el Ximple, del 899, a l'església d'Elna, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Elna IV, pàg. 10, confirmant-li i donant-li uns pobles del Rosselló: «Si vero infra istas villas aut ecclesias seperius nominatas homines hostolenses vel Ispani fuerint, quicquid jus fiscali inde exire debet, totum ad opus sanctae Rossilionensis ecclesiae jure perpetuo concedimus obtinendum». En les notícies d'aquest grup no és possible de localitzar les aprisions d'hispans, perquè la seva presència és esmentada sempre confusament per tercers. Cal remarcar que totes les notícies damunt dites d'aprisions d'hispans humils es refereixen a terres reials o fiscals, on totes les atribucions haurien estat fetes pels comtes, com a regents del comtat. Això no vol pas dir que, com s'ha indicat, no hi pot haver un altre origen particular: concessions privades del comte, vassalls dominicals o comtals; el que passa és que les fonts d'informació que tenim són totes de procedència reial; de tota manera, el patrimoni fiscal devia ésser el principal fornidor de terres ermes per aprisionar.

Això funcionà bé un quant temps. A la llarga, arribà per als petits i els humils el que havia esdevingut als grans i als prepotents i havia ocasionat el precepte corrector de Carlemany del 812; a mesura que per llur treball d'explotació els humils arribaren a normalitzar el bon rendiment dels lots que els havien estat concedits en subaprisió, conferint-los un valor econòmic que abans no tenien, es despertava la cobdícia dels concedents, els quals, abusant de llur poder, els feien objecte de depredacions i confiscacions.

Si aquests menuts podien haver esperat que el reglament encomanat el 812 per Carlemany al seu fill Lluís havia de portar la solució a les seves dificultats, l'aparició de la constitució del gener de 815, que acabem de comentar, degué esvaïr-los tota il·lusió; recordem que aquesta constitució havia estat confeccionada sota el control dels prepotents cridats i presents a l'assemblea.

Aleshores fou quan es determinaren a protestar, a fer arribar llurs queixes a l'emperador Lluís. La nova constitució d'aquest no diu pas per quin camí, només indica que després de la promulgació de la del 815 li arribà una «querimonia» d'alguns hispans contenint dues queixes,

«... querimoniam aliqui ex ipsis hispanis, nostris auribus detulerunt duo capitula continentem.»

Desarmats com es trobaven enfront dels comtes i de tots els prepotents en general, no foren indubtablement ni els uns ni els altres els qui els facilitaren el camí per a reclamar contra ells mateixos; jo crec que foren els bisbes, i potser especialment l'arquebisbe de Narbona Nebridi, els qui es prestaren a transmetre i a recomanar a l'emperador les reclamacions.

La resposta de l'emperador Lluís fou la constitució que, promulgada a Aquisgrà, porta la data del 10 de febrer de 816.⁴⁹ Una de les queixes era contra els hispans prepotents: llurs germans d'emigració humils els acusaven que, després que ells personalment havien posat en cultiu les parcel·les que els havien adjudicat, ara pretenien de reprendre'ls-les o bé subjectar-les a determinats serveis. La segona queixa es referia als comtes i als vassalls dominicals i comtals: aquests també, després d'haver-los cedit llurs terres desertes per a explotar, una vegada posades en cultiu, cercaven motius per a apropiarse-les o donar-les a tercers com a recompensa de serveis fets. L'emperador, reconeixent la justícia de les queixes, ordenava que en el primer cas, mantenint la fermesa de la concessió feta al potent per precepte, les adjudicacions que aquest hagués fet a uns tercers hispans i que aquests haguessin extirpat, havien igualment d'ésser respectades, al concessionari i a la seva posteritat; els concessionaris i posteriors, però, haurien de complir els serveis reials conjuntament amb l'obtentor del precepte. En el segon cas manava que fossin complertes les condicions estipulades arran de la concessió, i que, d'acord amb les concessions, els concessionaris les posseïssin i les poguessin transmetre a llur posteritat. Pels uns i pels altres, doncs, era posat el principi de la perennitat de les concessions, en contrast amb la precarietat del benefici, que era la forma d'institució més semblant i que havia d'ésser la que al·legaven els concedents com a base d'argumentació.

Com en el cas de la constitució del 815 era ordenat que de la present se'n lliuressin còpies, però així com aleshores se n'havien atribuïdes tres a cada comtat, una per al bisbe, una altra per al comte, una tercera per als hispans, ara no se'n prescriuen sinó set en total, des-

49. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. IV, pàg. 120.

tinades, respectivament, a Narbona, a Carcassona, al Rosselló, a Empúries, a Girona, a Barcelona, a Besiers, les quals seran a disposició des dits hispans.⁵⁰ L'original romania dipositat a l'arxiu del Palau imperial.

Amb aquesta segona constitució de Lluís quedava completada la legislació relativa als hispans i a llurs aprisions; d'aquest problema ja no se'n parlarà més d'una manera general en tot el seu regnat. No hi haurà sinó petits incidents anecdòtics que exposarem al seu lloc.

¿Quina importància, ens hem ara de demanar, tingué aquesta immigració en el conjunt de població i la prosperitat de terres catalanes i septimanianes?

No tenim altra dada estadística que la menció dels 42 hispans que comparegueren a Aquisgrà el 812; encara ignorem llur distribució entre els comtats catalans i els de Septimània. La nostra impressió personal, a través de tota la documentació que ens ha passat entre mans, és que el nombre d'hispans prepotents immigrants no fou gaire important, no devia passar gaire, per aquesta època, el mig centenar. Per contra, els hispans humils devien ésser molt més nombrosos: hi havia el seguici que inicialment acompanyava els prepotents, els qui més tard, per relacions de família o de coneixença, s'hi afegiren; hi hagué encara aquells que, en grups o individualment, eren acorreguts a l'anunci de noves explotacions obertes en terres fiscals, administrades pels comtes, o en predis privats dels mateixos comtes, de vassalls dominicals o comtals. No opino pas, de totes maneres, que s'hagi tractat d'una multitud; alguns centenars de caps de casa com a màxim. Amb les seves respectives famílies això faria un nombre important, però no pas per a donar peu a creure que pesessin suficientment sobre el conjunt de la població per a canviar-ne el to, en l'aspecte que fos; degueren restar sensiblement reunits en petits nuclis dispersos entre la massa de població indígena que no s'havia mogut del país.⁵¹ No cal pensar per l'època de la qual ens ocupem i per l'àrea geogràfica afectada amb repoblaments massius com els que aleshores tingueren lloc a les planes lleoneses i els que més tard es realitzaren en terres d'Ausona, de Bages o de la Segarra.

Si quant al nombre la immigració hispànica no tingué importància decisiva en el poblament de la Catalunya d'aquells temps, per la qualitat dels hispans potents degué pesar més. Els preceptes individuals de concessió a cadascun d'ells els adjudicaven predis d'una extensió considerable, d'una o diverses vil·les, de manera que quedaven convertits en propietaris importants, en paritat als altres grans propietaris del país.⁵² D'una banda, doncs, augmentaven

50. No ha estat precisat a qui havien d'ésser lliurades les còpies; jo m'inclino a favor dels bisbes respectius de cada ciutat. Hi ha l'inconvenient d'Empúries que no era seu bisbal; d'altra banda, cal dir que l'única còpia conservada del text de la constitució es troba en un cartulari de l'església de Narbona.

51. És possible que alguns *hispani* immigrants hagin anat a establir-se a les ciutats, especialment a Narbona. Quan, a la fi de l'estiu de l'any 798, Teodulf i Leidrad, enviats pel rei, arribaren en aquesta ciutat, foren rebuts amb alegria per un seguici de gots i d'*hispani*; aquests últims prengueren amb joia com a protector Teodulf, que era llur compatriota, ABADAL, *La batalla del Adopcionismo*, 133-135. Sense que això impliqui que tots fossin habitants de la ciutat, podrien ésser en gran part camperols vinguts ocasionalment amb motiu d'aquesta espectacular cerimònia.

52. Podem donar aquests exemples: a Joan li és atribuït el vil·lar de Fonts i la villa de Fontjoncosa, amb la seva dependència o llogaret de Carbonils, al comtat de Narbona, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular I, pàg. 310; particular VII, pàg. 320. Al pare de Guimar i Radó, les vil·les de Ceret i de Vilanova de la *Rahó*, al Rosselló, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular IV, pàg. 316; particular VI, pàg. 318; particular XI, pàg. 327. A tres *hispani*, amb llurs familiars, les vil·les d'Aspiram i d'Aubignan, al comtat de Besiers, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular V, pàg. 317; particular V, pàg. 317; particular XVI, pàg. 335. Al comte aragonès Asnar Galindó, la vil·la de Sedret a la Cerdanya, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular X, pàg. 325. Als pares d'Alfons, els llocs de Lézignan, Caumont i Sainte-

el cens, no pas gaire nombrós, dels grans indígenes, i això devia comportar a la força un pes polític i social; d'altra banda, com que llurs concessions eren fetes sobre terres ermes fiscals, acreixien el nombre de propietaris lliures de possessions mitjanes, i això devia pesar en l'estructura econòmica de la regió.

En el primer aspecte, polític i social, era natural que, tractant-se de nou vinguts als quals hom feia una situació privilegiada, despertessin l'animositat de llurs parellers indígenes i àdhuc de les autoritats locals que, envers ells, veien disminuir llurs atribucions; aquestes animositats plegades a cobdícies ja assenyalades, es traduïren en les vexacions de què foren objecte i que donaren lloc al precepte de Carlemany del 812 i al consegüent reglament jurídic de l'emperador Lluís.

Que llur establiment al país hagi pogut tenir conseqüències lingüístiques, com voldrien suposar alguns filòlegs, ja és més dubtós; cal pensar que els immigrants hispànics provenien en gran part de les regions catalana i aragonesa d'ençà de l'Ebre i que, per tant, les diferències de llenguatge no podien ésser gaire sensibles, especialment en els comtats pròpiament catalans del migdia dels Pirineus; cal, a més, recordar la densitat relativament reduïda de la immigració en comparació del poblament indígena.⁵³

Més important podia ésser l'aspecte de diferenciació religiosa. Els hispans immigrants eren evidentment cristians i entre ells figuraven una quantitat apreciable de clergues;⁵⁴ Carlemany, en el seu tan citat capitular de recepció, ens diu que fugien de l'opressió i del jou «quod eorum cervicibus inimicissima Christianitate gens Sarracenorum imposuit» i que els rebia «in unitate fidei».⁵⁵ Però, bé que eren cristians, seguien el ritu visigòtic en un temps en què el ritu romà havia ja estat introduït en els territoris francs. Al primer cop d'ull no sembla pas que aquesta diferenciació hagués pogut donar lloc a grans conflictes, que l'adaptació dels nou vinguts hagués hagut de comportar més dificultats de les que hagués pogut produir la mateixa introducció a Septimània; això no obstant, si recordem el gran conflicte que portà la qüestió de l'adopcionisme i especialment la difusió que l'heretgia prengué en la Narbonesa,⁵⁶ hom no pot deixar de pensar que els immigrants hispans no fossin un ferment actiu en aquesta difusió. De tota manera, la diferència era ja reabsorbida en el període que estudiem de l'imperi de Lluís *el Piadós*.

Des del punt de vista de l'estructura econòmica del país, tret de l'augment de riquesa agrària que implicava l'aportació de nous capitals i l'extensió de noves explotacions sobre

Candile, al comtat de Narbona, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular XVIII, pàg. 340. A Andreu la vila de Belcaire, a l'Empordà, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular XXVII, pàg. 361.

53. Sobre les qüestions lingüístiques dels orígens i de la formació del català i les relacions amb el provençal i l'aragonès veïns, vegeu: BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana* (Barcelona 1951), i MOLL, *Gramàtica històrica catalana* (Madrid 1952) amb la bibliografia corresponent.

54. Sense parlar de grans figures com Teodulf, que serà bisbe d'Orleans, com Atala i Agobard, fundador del Monestir de Sant Policarp de Rasès i futur bisbe de Lió com Castellà, que fundà el monestir d'Arles de Vallespir, recordem que, entre els quaranta-dos citats en el precepte del 812 figuren els sacerdots Martí i Salomó, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, particular II, pàg. 313, i que Joan, emprenent l'explotació de l'aprisió de Fonts, hi portava el prevere Imbolaso, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. XII, pàg. 443. Cal notar també que, enmig dels quaranta-dos *hispani* citats, dos tenen un nom àrab: Zoleiman, Zate; ho eren també de raça i de religió? És difícil de respondre, però l'excepció no s'oposa a les afirmacions generals sobre la cristianitat de la immigració.

55. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. I, pàg. 412.

56. Sobre això vegeu ABADAL, *La batalla del Adopcionismo*, particularment el capítol III.

terres incultes i improductives, la fisonomia de la propietat no fou pas canviada; com hem indicat, les concessions reials als hispans eren limitades individualment a una o diverses vil·les, en petit nombre, de manera que no depassaven mai el tipus de la propietat mitjana corrent al país. No hi ha res del latifundi privat que, altrament, no apareixerà mai en l'economia agrària catalana. En aquells temps no hi ha altre latifundi que el latifundi fiscal, en vies d'emprendre un camí de disgregació en el qual participen els hispans, malgrat sigui en proporció moderada. Els únics latifundis que apareixeran en temps posteriors seran els de les catedrals i els monestirs, i encara seran latifundis dispersos, formats per agregacions variades en els llocs i en els temps.⁵⁷

Els hispans humils, aquells que no pogueren obtenir concessions per preceptes reials, no feren sinó augmentar la massa de petits propietaris lliures, cultivant personalment llurs petits dominis, que donaven el to, al costat de la propietat mitjana, a l'economia agrària del país.

Abans de donar per llest aquest apart sobre la qüestió dels hispans cal que n'aclarim encara dos punts. Primer: que cal no confondre l'aprisió en general amb l'aprisió feta pels hispans immigrants. Tot el que havem exposat aquí es refereix a la segona; és a dir, a la que reunia l'element reial de l'aprisió a l'element personal de la hispanitat immigrada. D'altres aprisions seguiren, sobretot al darrer terç del segle IX i en la primera meitat del X, fetes per excedents de població indígena i àdhuc per forasters,⁵⁸ i foren aleshores recordades com a fonaments jurídics les primitives aprisions dels hispans;⁵⁹ però cal no confondre i pensar que les aprisions pròpiament dites perderen importància en el mateix regnat de Lluís *el Piadós*.⁶⁰

Segon: s'ha discutit la qüestió d'aclarir si l'aprisió dels hispans podia fer-se per simple ocupació, és a dir sense obtenir un previ títol de concessió o adjudicació. La resposta ha d'ésser netament negativa. Els hispans prepotents acudien al Palau per recollir el precepte de concessió i s'encomanaven al rei; es presentaven aleshores al comte aràb el títol, i el comte,

57. He presentat un exemple de la formació d'un gran patrimoni monàstic en el meu estudi *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil, Eixalada-Cuixà «Analecta Montserratensia», VIII (Montserrat 1954)*, especialment a les pàgs. 38 i ss. i 62-84, amb els mapes corresponents.

58. En el precepte donat per Carles *el Calb* al monestir de Sant Julià del Mont, el rei cedeix a l'abadia el vil·lar de Ridaura a la vall del Sert «a quibusdam Gotis de Guasconibus exaratum et de eremi solitudine ad culturam perductum atque constructum», ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Sant Julià del Munt I, pàg. 220. Un altre precepte de Carles *el Calb* del 854 es refereix a les aprisions fetes al Rosselló per una família de Gots, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, particular XXI, pàg. 348. Aquests casos semblen contemporanis dels temps clàssics de les aprisions dels hispani.

59. Dos documents de Sant Joan de les Abadesses, redactats pel mateix escrivà, es refereixen a aprisions a la vall de Ripoll i a la de Vallfogona, fetes al principi del segle X; els donadors fan constar que tenien les terres «per nostra aprisione que nos traximus de heremo, primi homines sub dicione Franchorum», «de aprisione, que illa traxit de heremo cum nos supradictos filios suos, primi homines terra regia sub dicione Franchorum», UDINA, *El Archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X* (Barcelona 1951), números 114 i 116. El sentit de les dues frases és comparable: aprisionaren com a primers ocupants de la manera com es feia a les terres reials sota el domini franc.

60. En aquest regnat cessen de fet gairebé completament les mencions d'hispans presentades com a actuals; hom en parla encara sovint en temps de Carles *el Calb*, però referint-se a temps anteriors. El capítol de Carles *el Calb* del 844, ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, ap. V, pàg. 422, no és sinó una confirmació de drets antics a favor de gent des de molt de temps establerta. Vegeu el meu comentari en *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, pàgs. XIV-XV. D'altra banda des del temps de Lluís, les aprisions primitives dels hispani evolucionen cada vegada més a la plena propietat, la propietat alodial, mitjançant l'obtenció pels interessats de nous preceptes reials; vegeu també el meu comentari en *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, pàg. XV.

conjuntament amb els jutges, els investien del domini concedit i procedien a la fixació i a l'atermenament dels límits.⁶¹ Quant als hispans humils, eren previstos tres casos: o bé acudien a un cert de llurs compatriotes grans al qual s'encomanaven, i aquest els concedia lots a arrencar dins la seva aprisió, rebent-los sota el seu patronatge; o bé anaven a rompre petits dominis en terra fiscal, i aleshores era el comte qui els en feia l'adjudicació; o bé anaven a trobar particularment el comte, o algun vassall dominical o comtal, s'encomanaven a ells i en rebien terres a arrencar dins els respectius beneficis. Sempre existia la concessió d'un tercer, que en general devia ésser consignada per un escrit, malgrat que no s'hagin conservat exemplars de tals documents, o bé testimoniada per tercers de present.⁶² Llurs «nullius» no existien, car és sabut que tots els erms i roques no ocupats jurídicament pertanyien al fisc reial concretament. L'Estat carolingi d'aquell temps era bastit sobre una armadura administrativa prou forta i completa perquè les infiltracions irregulars i extra-jurídiques fossin ben escasses.

* * *

En un apartat anterior hem exposat la situació política del país tal com es presentava al començament de l'imperi de Lluís. Ara descriurem la situació eclesiàstica tot al llarg del regnat i en el doble aspecte de la jurisdicció ordinària i de l'organització monàstica.

El territori que amb el temps hauria d'ésser Catalunya comprenia, a l'època final visigòtica, vuit diòcesis: Barcelona, Terrassa, Ausona, Girona, Empúries, Elna, Urgell, Lleida i Tortosa, a més de la metropolitana Tarragona. Amb la dominació musulmana desapareixen la metròpoli i les seus de Terrassa, Ausona, Empúries, Lleida i Tortosa. Les altres quatre: Barcelona, Girona, Elna i Urgell, sobreviuen i retornen a vida plena al moment d'ésser alliberades; i corresponen als centres urbans més importants del país. Els antics territoris diocesans de Terrassa i d'Empúries es fonen, respectivament, dins els bisbats de Barcelona i Girona. La diòcesi d'Ausona fa la impressió d'haver romàs enterament desorganitzada.⁶³

Jurisdiccionalment, i en la impossibilitat de restaurar Tarragona, que havia restat a l'altra banda de la frontera musulmana, les quatre diòcesis alliberades són sotmeses a la metròpoli de Narbona. En aquells moments de l'alliberació, la jurisdicció metropolitana era ja ben afermada dins l'Imperi carolingi.

No sabem res de la sèrie de bisbes barcelonins per a aquesta època, com ignorem si l'església va rebre des de la seva alliberació algun precepte de Carlemany i, més tard, algun de Lluís *el Piadós*. L'un i altre semblarien naturals i lògics. De tota manera cal pensar en la falla absoluta dels arxius barcelonins per a tot el temps anterior a Carles *el Calb*.

Girona era regida pel bisbe Valaric; ho era de temps. És probable que fos aquest mateix bisbe Valaric el qui fou agraciat amb un precepte de Carlemany pel qual obtenia, entre altres,

61. Es conserva per sort una documentació suficient sobre un cas d'aquests d'aprisió per un *hispanus* poderós, el molt sovint citat Joan, per la qual cosa és possible de seguir l'evolució històrica completa, rica en incidents, al llarg d'un segle, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 308-310.

62. La necessitat d'una concessió especial és ja indicada en el primer capitular de Carlemany, pels volts del 780, quan, en l'article 4, diu «Sed liceat tam histis Hispanis qui presentí tempore in predictis locis resident quam his qui adhuc ad nostram fidem de iniquorum potestate fugiendo confluerint et in desertis atque incultis locis per nostram vel comitis nostri licentiam consedentes edificia fecerint et agros incoluerint ...», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. I, pàg. 413.

63. Sobre la situació particular del bisbe d'Ausona vegeu ABADAL, *La Plana de Vic en els segles IX i X* (Vic 1954).

la cessió de la vil·la fiscal de Bàscara, de la qual fou investit pel comte del Palau Ragonfred, no sabem en quina data. Sigui com sigui, l'any 817 el bisbe Valaric encara es trobava en funcions.⁶⁴ Més tard tingué per successor Guimar.

Elna devia haver estat alliberada pel rei Pipí tot seguit de la presa de Narbona el 759; havia, doncs, de fer temps que funcionava normalment quan Lluís ascendí a l'Imperi; això no obstant, desconeixem els noms dels bisbes que la regiren fins a Guineduri, que hi pontificava ja abans del 825.⁶⁵ No es té memòria que hagués rebut preceptes de Pipí ni de Carlemany, bé que és probable que n'obtingués de l'un o l'altre. A Guineduri succeïren primer, Salomó; després, Ramnó.

D'Urgell n'estem més ben informats; la seva seu visigòtica sobrevisqué, amb majors o menors entrebancs, a través de la dominació sarraïna, i fou segurament en temps del bisbe Fèlix que s'operà el pas a la sobirania carolíngia.⁶⁶ Havia rebut preceptes de Carlemany i de Lluís *el Piadós* quan aquest no era encara sinó rei d'Aquitània. A la mort de Carlemany n'era bisbe Possedoni, que visqué fins més enllà del 823⁶⁷ i fou succeït per Sisegut.

A aquestes quatre esglésies catedrals degué estendre's la visita d'informació i redreç que l'emperador encomanà als seus «missi» o legats el setembre de 817, quan tingué lloc l'assemblea d'Aquisgrà, missió general de la qual parlarem.⁶⁸ No en resta sinó una notícia referent a l'església de Girona: és del 15 de desembre d'aquest any. Es tracta d'un judici de recuperació a favor d'aquesta església i del seu bisbe Valaric de la vil·la de Bàscara, contra un cert Godald. El judici se celebrà a Borrassà sota la presidència dels

«... missos gloriosissimo domno nostro Ludovico imperatore, Nifridius Narbonensis episcopus, Christianum item episcopum, seu et iudicis qui jussi sunt de ipsos missos dirimere causas.»⁶⁹

És molt clar que aquests «missi» que funcionen a Girona formen part de la nombrosa sèrie que l'emperador trameté aleshores per tot el Regne; a Girona els trobem exercint una de les finalitats de llur missió, la de reorganitzar el patrimoni de les esglésies perquè poguessin viure amb dignitat.

Pel judici de Borrassà sabem que un dels «missi» encarregats de la missió al nostre país era el bisbe Nebridi. Nebridi era aleshores arquebisbe de Narbona. El coneixem prou: havia estat el fundador de La Grassa, vers el 780, el gran col·laborador de Benet d'Anià en els con-

64. Vegeu el document del 15 de desembre de 817 publicat per BALUZE, *Capitularia II*, col. 1416, per VILLANUEVA, *Viage literario*, 13, ap. 1, i en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 45. El document ha estat mal interpretat en el sentit que hom ha pres al comte Ragonfred per un comte de Girona; en realitat, i el mateix document ho diu, era un comte de Palau que anava acompanyat per jutges de la cort: «Ragonfredus comes palatio una cum iudices dominicos Donatum et Ugabaldum...» Hom ha interpretat també malament el fet que Nebridi fos bisbe de Girona, però en aquest cas l'error és degut al copista del document en el Cartulari, que escriví: «Nefridis Gerundensis episcopus»; Nebridi era l'arquebisbe de Narbona.

65. Això és el que es dedueix d'un judici de l'any 875 que fa referència a una situació d'almenys cinquanta anys enrera, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 189.

66. Sobre el bisbe Fèlix vegeu ABADAL, *La Batalla del Adopcionismo*, especialment a partir de la pàg. 69.

67. Hom pot veure una història succinta del setge d'Urgell en aquesta època i l'estudi dels preceptes citats, en ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 276-281.

68. Vegeu «Études Roussillonaises», vol. IV, fasc. 3-4, pàgs. 244.

69. Document citat a la nota 64.

flictos passats de Septimània. Ningú més indicat per a l'actual missió, ningú més coneixedor del país i de les seves gents i alhora compenetrat amb Benet i els seus desiguis, que foren els inspiradors del mandat.⁷⁰

La seva missió devia estendre's almenys a tot l'àmbit de l'arxidiòcesi. Amb Nebridi, que governà fins més enllà dels trenta primers anys del segle, les esglésies catalanes fruïren d'un director de gran envergadura. El seu company de missió, el bisbe Cristià, devia també ésser un personatge important: regia la diòcesi de Nimes, i l'emperador li havia atribuït, el 814, l'abadia de Sant Gil del Roine.⁷¹

L'organització eclesiàstica està aleshores basada sobre l'església episcopal i les esglésies parroquials, de les quals la primera és, en els dits i en els fets, la mare. El bisbe, que presideix la diòcesi, regeix l'església catedral i és, de fet, el propietari únic de tot el seu patrimoni; la divisió de mensa episcopal i mensa capitular no es consolidarà fins més tard, determinadament quan les restauracions del començament del segle XI, per més que la divisió de béns entre clergats catedrals i bisbe apunti des de la darrerria del IX i es faci més perceptible des de mitjan segle X. Això va lligat a la instauració d'una entitat autònoma que reuneix el clergat auxiliar del bisbe en la pròpia església catedral: la canònica.⁷²

És probable que els «missis» de Lluís *el Piadós* intentessin aquesta instauració aplicant-li la Regla canonical aquisgranense que acabava de promulgar-se el 816, des dels primers moments de la seva actuació sobre les catedrals catalanes; això no obstant, no surt gens clar dels documents de què disposem que hi reeixissin; potser en certs casos, seguint una tradició que responia a les decisions del concili IV de Toledo, aquell clergat feia vida comuna, però fóra a càrrec del bisbe, sense patrimoni independent. La pròpia canònica aquisgranense, com dèiem, apunta a la darrerria del IX, dóna fe de vida a mijan segle X, torna a apagar-se i a ressuscitar espectacularment amb les restauracions de principi de l'XI. Tota la seva vida al llarg dels segles IX i X és plena d'obscuritats, i els erudits que se n'han especialment ocupat, com el pare Villanueva un segle i mig enrera, i Joan Josep Bauer darrerament, es mouen entre vacil·lacions. Fins al segle XI les coses no es veuen clares partint de la documentació conservada.⁷³

Fos com fos, l'existència d'un nucli clerical a l'entorn del bisbe, auxiliant-lo en el manteniment del culte de l'església catedral i en l'administració de la diòcesi, no es pot posar en dubte. Dins aquest grup es poden distingir preveres, diaques i individus d'ordre inferior, amb les jerarquies, entre els primers, d'arxiprest i ardiaca. Són tots ells plegats els qui, teòricament, han d'elegir el bisbe successor en cas de vacant, en la pràctica es tracta d'una intervenció conjugada de les autoritats civils i eclesiàstiques i no devia ésser rar el nomenament en forma directa o d'indicació des del Palau imperial, com si es tractés d'un comte, puix que bisbe i

70. Sobre la col·laboració de Nebridi i Benet, vegeu ABADAL, *La batalla del Adopcionismo*, 37 i altres.

71. Nebridi i Cristià anaren a Aquisgrà a visitar Lluís *el Piadós* el mateix any de la seva pujada a l'imperi, el 814; és fàcil d'admetre que s'hi trobaren junts. El primer hi era el 29 de desembre; el segon, el 28 de novembre. L'un i l'altre reberen preceptes d'immunitat per a llurs esglésies respectives de Narbona i de Nimes, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, aps. 31 i 30.

72. Les institucions canòniques primitives caigueren ben aviat en desús, i calgué restaurar-les ràpidament. I és de la restauració que tenim correctament notícia; vegeu, per exemple, el cas de Barcelona en el precepte del rei Lluís del 878, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 70.

73. J. J. BAUER, *Die vita canonica der katalanischen Kathedraikapitel vom 9. bis zum 11. Jh.*, «Festschrift für Johannes Vincke» (Madrid, 1962-1963), 81-112.

comte compartien l'autoritat pública. Un cop elegit el bisbe havia d'ésser consagrat pel metropolità de Narbona, acompanyat almenys de dos bisbes més de la província. Aquesta devia ésser la situació canònica de l'època, sense que, per desgràcia, hàgim conservat per a la nostra terra cap acta d'elecció ni de consagració del temps de Lluís *el Piadós*, de manera que tampoc no sabem del cert la provinença de l'escàs personal episcopal del qual hem arribat a saber els noms.

El patrimoni de l'església diocesana és constituït per quatre categories de béns: els lligats a la pròpia església catedral, edificis, amb el mobiliari litúrgic corresponent, i els predis rústics necessaris a la vida dels qui la serveixen; els drets fiscals cedits pels sobirans; tercer, el terç del delme a cobrar en tota la circumscripció diocesana, impost que des del temps de Carlemany es troba fermament implantat per tot l'Imperi; quart, els donatius acostumats del clergat parroquial.

L'extrema pobresa dels documents conservats és causa que no ens sigui possible de conèixer el nombre exacte ni la provinença dels béns immobles afectats a les nostres catedrals, els quals de tota manera no semblen pas que fossin gaire importants per aquest temps; no és fins més tard que prenen un volum considerable. Una excepció pot ésser feta per a Girona: en un precepte concedit per Lluís *el Piadós* el 834 es fa com un inventari de les propietats de l'església, que són: al pagus d'Empúries, les vil·les d'Ullà, «Cacavianus» vora Vilopriu, «Celsianum» i «Vellósos» amb el seu castell; al pagus de Girona, la meitat de la vil·la de Mollet, la vil·la de Millàs a Madremanya, les vil·les «Castellumfractum» i «Parietes Ruffini» a Domeny, en el municipi actual de Sant Gregori, les vil·les de Bàscara, Espolla, Crespià i Mieres. Aquests béns havien estat cedits a l'església gironina, segons diu el mateix precepte, per Carlemany i altres homes devots; d'una dotació de Carlemany, per exemple, provenia la vil·la de Bàscara.⁷⁴

L'església d'Elna rebé un precepte del fill de Lluís, Lotari, el 834, en el moment que bullien els greus conflictes entre pare i fill, conflictes dels quals haurem d'ocupar-nos després; el precepte menciona dues cel·les: la de Sant Feliu de la Roca d'Albera, amb dues vil·les veïnes i una extensió de terra tocant al clos de l'església; i la de Sant Julià de Tanyà, vora Sureda. No és pas que en el precepte se'n faci directament donació, però en garanteix a la seu d'Elna la pacífica possessió; es tractava de béns que ja eren d'abans de l'església i que havien estat romputs pels seus homes en terres ermes fiscals.⁷⁵

Per contra, l'església d'Urgell no sembla posseir, durant tot el temps de Lluís *el Piadós*, més que un hort i unes coromines annexes que provenien ja d'una concessió de Carlemany.⁷⁶

Sobre aquests béns territorials i la gent que els habitava, les respectives esglésies catedrals obtenen del rei el privilegi d'immunitat que les deslliura de tota imposició i de la jurisdicció comtals. Al moment de l'ascensió de Lluís a l'Imperi, cap de les nostres catedrals no té encara aquest privilegi; caldrà esperar l'última etapa del seu regnat perquè en faci con-

74. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Girona II, pàgs. 122-124. Per a l'adjudicació de Bàscara vegeu el judici citat a la nota 64.

75. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, precepte d'Elna I, pàgs. 102-103. L'origen fiscal és confirmat, quant a la cel·la de Sant Fèlix, per un reconeixement judicial del 875 fet per un cert Auvall, que el retenia «partibus comitibus et ad servitium regis exercendum», i que reconeixia que ho feia injustament i que posseïa l'església des de feia cinquanta anys, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 189.

76. Vegeu el precepte del 860 de Carles *el Calb* en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Urgell IV, pàg. 287; i l'acta de consagració del 839 en PUJOL, *L'acta de consagració d'Urgell*, en «Estudis romànics», 2 (Barcelona 1917), 92-115.

cessió a les esglésies de Girona i d'Elna.⁷⁷ A Girona, mitjançant el precepte del 2 de desembre de 834 recollit pel bisbe Guimar, a Attigny, el mateix precepte que acabem d'al·ludir com a citador dels béns de l'església, béns als quals s'aplica el privilegi.⁷⁸ A Elna, pel precepte del 5 de març de 836, lliurat a Aquisgrà a petició del bisbe Ramnó, i referint-se a tots els béns que l'església pogués posseir amb justícia i legalment, però sense especificar-los.⁷⁹ Barcelona no sembla pas haver obtingut la immunitat fins un moment ben avançat de la regència de Carles *el Calb*,⁸⁰ i quant a Urgell, és dubtós que l'hagi arribat a obtenir mai, almenys per precepte.⁸¹

Una segona categoria de béns catedralicis consistia, repetim, en l'atribució de drets fiscals. Eren impostos deguts al rei i que recaptava el comte a cada comtat. Un precedent d'aquestes atribucions, el constituïa la concessió feta a l'església episcopal de Narbona, del temps de la seva inicial incorporació al Regne franc, pel rei Pipí: consistia en la meitat «de quocumque commertio ex quo teloneus exigitur vel portaticus ac de navibus circa littora maris discurrentibus necnon salinis, quicquid et comes ipsius civitatis exigit».⁸² Per a les catedrals catalanes apareix per primera vegada concedit a Elna un dret fiscal, exactament «mediam partem mercati», en el precepte de Lotari que acabem de veure atorgat en circumstàncies confuses,⁸³ cosa que explica que l'altre precepte donat dos anys més tard per Lluís a la mateixa catedral no faci cap menció d'aquella concessió que degué restar inoperant.⁸⁴

Per contra, la catedral de Girona obtingué de l'emperador Lluís l'atribució en ferm, no pas de la meitat, sinó del terç del teloneu i encara del pasturatge; així ve clarament consignat pel precepte del 2 de desembre de 834 al bisbe Guimar.⁸⁵ I unes declaracions testificals fetes més tard, el 842, expliquen com el bisbe, de retorn a Girona, amb el precepte prengué possessió del bisbat

«... una cum ipsos pascuaris et teloneos, id est tertiam partem tam de terra quam etiam de mare de ipsos teloneos quod de predictos comitatos exeunt»,

i com per ordre de l'emperador en fou investit pel comte Bernat pels pagus de Girona i de Besalú i pel comte Sunyer pels pagus d'Empúries i de Peralada.⁸⁶

Pel que es refereix a la Seu d'Urgell, consta en l'acta de dotació del 839⁸⁷ que posseïa

77. L'havia concedit des dels primers moments, fins al 814, a l'arquebisbe Nebridi per a Narbona, i al bisbe Cristià, per a Nimes, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, aps. 31 i 30, els dos prelats que serien enviats a la missió del 817, que ja hem descrit. En el cas de Nimes era una confirmació d'un precepte de Pipí des de la seva alliberació (vegeu nota 82.)

78. Vegeu nota 74.

79. Precepte d'Elna II, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 105-106.

80. Vegeu precepte de Barcelona I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 66.

81. Cap dels preceptes rebuts per l'església d'Urgell no hi fa la més petita al·lusió.

82. Això ho definí el precepte posterior de Carles *el Calb*, del 844, núm. 48, en TESSIER, *Actes de Charles le Chauve*.

83. Precepte d'Elna I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 102-103.

84. Així s'explica que en el precepte de Carles *el Ximble* del 898 hom refaci, allargant-la, la concessió, no pas com una confirmació, sinó com un nou favor personal del rei Carles. Diu: «Addimus etiam medietatem thelonei et rafice et ex mercato similiter, atque pascuaris, et medietate salinarum» precepte Elna III, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 107-108.

85. Precepte de Girona II, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 122-124.

86. Judici publicat per VILLANUEVA, *Viage literario*, XIII, ap. 3.

87. Vegeu nota 76.

el terç del teloneu de tots els mercats del bisbat; com que no sabem pas que hagués existit cap anterior atribució reial per precepte, cal pensar que es tractava d'una situació de fet tolerada o admesa pel comte, en el cas present el comte Suniefred, que pren tant de relleu en l'acta. És significatiu que quan més tard, el 860, Carles *el Calb* vol concedir formalment per precepte drets fiscals a la seu d'Urgell, utilitzi una doble fórmula segons que es tracti de teloneu del mercat, que Urgell ja posseïa, o del que pesava sobre els marxants per a la circulació o el negoci, que era una nova concessió; en el primer cas introdueix l'incís «sicut alie ecclesie Septimanie», com per donar a entendre que el terç del teloneu sobre els mercats era una mena de dret consuetudinari de què gaudien totes les esglésies de la metròpolis narbonesa,⁸⁸ en realitat, pel que es veu, aquest era el cas d'Urgell.

És possible que també fos el cas de Barcelona. Barcelona rebé una sèrie de drets fiscals, al terç, entre els quals, a més del teloneu del mercat, hi havia els del transport, del pasturatge i de la moneda, per precepte de Carles *el Calb* donat entre el 860 i el 862,⁸⁹ però res no s'oposa de fet a posseir ja d'abans com la Seu d'Urgell «et sicut alie ecclesie Septimanie», el terç del teloneu dels mercats, des del temps de Lluís *el Piadós*.

Sigui com sigui, la base econòmica essencial de l'església secular era constituïda pel delme que pesava sobre tota la producció del territori diocesà. El delme, que en aquesta època, i gràcies als esforços de Carlemany, és una realitat vivent,⁹⁰ recau directament a les parròquies i constitueix la principal entrada que en garanteix la subsistència; però els rectors parroquials estan obligats a cedir-ne una porció a llurs bisbes, ordinàriament el terç, i aquesta porció devia constituir per a la seu episcopal una de les entrades més importants de llurs rendes. La documentació referent als delmes i primícies per al nostre país i per a l'època que estudiem és gairebé inexistent; solament algunes referències per a la Seu d'Urgell, suficients, però, per a assegurar-nos de la seva efectivitat i de les cobejances que despertava el seu cobrament. En l'acta de dotació de l'església urgellesa, tan sovint citada per nosaltres, no s'oblidà mai de consignar a la fi de cada sèrie de parròquies inventariades que anaven incloses en la dotació «decimas et primicias tam de planis quan de montanas sive in convallibus seu de aprisionibus vel rupturis ad predictas parroquias pertinentes, totum et ab integrum», i a la fi, amb caràcter general «et decimis ferri et picis», el delme de les fargues i de la pega.⁹¹ Pel precepte que, el 12 de març de 835, Lluís atorgava, des de Thionville, a la mateixa església d'Urgell, ens assabentem de com aquesta, a seguit dels desordres del temps, havia sofert la usurpació de nombroses parròquies amb els delmes corresponents; l'emperador ordenava

«... ut nullus comes aut iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate, presbiteros aut omnia que ad Orgellitanum episcopum pertinere noscuntur suis usibus usurpare *vel decimas ab eis* seu quaslibet alias functiones exigere aut distrahere nullatenus presumat», «sed liceat supradicto episcopo suisque successoribus sub canonica institutione vivere et suos presbiteros atque clericos disponere *et decimas ab eis sue ecclesie deditas* absque cujuslibet contradictione aut usurpatione recipere.»

88. El precepte de Carles *el Calb* diu : «Preterea concedimus eidem sancte sedi ut, sicut alie ecclesie Septimanie, ita quoque eadem et rectores ejus semper habeant terciam partem telonei de omnibus illius parrœchie merchatis. Similiter etiam concedimus eidem aecclies ob remedium anime nostre terciam partem telonei omnium negociatorum per eandem parrochiam transeuntium atque mercantium», precepte d'Urgell IV, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 287-288.

89. Vegeu els preceptes de Barcelona I i II en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 287-288.

90. Vegeu AMMAN, *L'èpoque carolingienne*, 91-92.

91. Vegeu l'acta de donació citada a la nota 76.

El precepte cita, encara, el cas particular de la parròquia de Llívia, que per incúria dels bisbes predecessors

«... a comitibus loci pervasa presbiteros ejus, non solum sibi detineant *ac decimas* exigunt, sed etiam suis in beneficium largiantur; quod quam sit injustum quamque rationi et sacris canonibus contrarium, prudentium nemine latere valet.»

perquè l'emperador mana

«... ut nullus memorati loci comes jamdictam parroquiam suam Liviam in beneficium detinere aut eius presbiteros suis beneficiare vel decimas ab eis ullatenus exigere presumat, sed sicut cetera in jamdicti antistitis jure et dispositione absque cujuspiam inquietudine vel detentione perpetim consistat.»⁹²

La importància i la funció del delme en el nostre país resten, amb aquests textos, molt aclarits.

La quarta categoria d'entrades que hem assenyalat per a les finances diocesanes és constituïda pels donatius acostumats que els clergues de les parròquies fan personalment a llur bisbe. En el món carolingi els «dona» fan un paper econòmic molt important; és sabut que els comtes, quan arriben cada any a les assemblees imperials, porten llurs dons al monarca; semblantment, els rectors de les parròquies porten llurs «dona» al bisbe amb motiu del sínode diocesà. L'acta de dotació de la Seu d'Urgell de 839 no deixa pas de consignar aquest dret catedralici: després d'haver mencionat, en els termes que hem copiat, els delmes i les primícies, afegeix: «et cum omni redditu synodali». Aquest rèdit sinodal no és altre que el donatiu que el rector parroquial fa al seu bisbe. En principi, talment com el del comte, és voluntari; de fet, consuetudinari i obligat. Un document, de poc posterior al temps que estudiem, un capitular donat per Carles *el Calb* en 844 i referit a l'arxidiòcesi narbonesa de la qual els nostres bisbats feien part, s'ocupa especialment d'aquests donatius. Conta que els bisbes oprimien el clergat parroquial, i a fi d'evitar-ho fixa en els capítols 2 i 3 la quantitat del donatiu i la manera de satisfer-lo. Consistirà en una mesura de forment, una d'ordi i una de vi, a la mida del país, i un porquet del valor de sis diners;⁹³ avalua el total a dos sous de diners. Com es pot deduir, el producte sinodal devia constituir una entrada molt important i molt neta entre aquelles de les quals gaudien els bisbes. Es pot calcular, per exemple, comptant que la diòcesi d'Urgell en temps de Lluís *el Piadós* contenia més de dues centes vuitanta parròquies.

Les parròquies són aleshores, com han continuat essent-ho després, l'armadura de l'organització i de l'administració eclesiàstiques del país. Són rígides per un prevere titular, assistit sovint d'altres clergues, que assegura els serveis dels oficis dominicals, de l'administració dels sagraments, o dels enterraments i de l'adoctrinament dels fidels. Els elements materials de la parròquia són: l'edifici de l'església, el cementiri que li és adossat i la circumscripció parroquial. Tot el conjunt del territori de la diòcesi és dividit en circumscripcions parroquials. A l'època de què parlem i a les terres catalanes en general, aquesta distribució perpetua comunament un estat antic que devia respondre als temps baix-romans i es devia haver consolidat a l'època visigòtica. El temps de la dominació musulmana no devia canviar-

92. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, precepte d'Urgell, pàgs. 234-285.

93. Vegeu aquest capitular en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, ap. VI, pàgs. 426-429.

hi res; probablement els serveis religiosos sofriren una baixa, nombroses parròquies devien restar abandonades i arruïnades. Així, especialment a les comarques més escombrades per les lluites o topades de frontera; les regions més abruptes de muntanya no degueren ressentir-se'n tant. No ens és possible, per causa del mancament de documentació de què ens planyem tan sovint, de donar una idea de la situació parroquial a les diòcesis de Barcelona, Girona i Elna. Tanmateix, tenim un document preciós, excepcional per al temps que estudiem, amb l'acta de consagració i dotació de la nova església catedral d'Urgell el 839, la qual ha estat aquí repetidament al·ludida. Hom hi fa l'inventari de les parròquies pertanyents a la seu urgel·lesa, que s'estén pels pagus de Cerdanya, Bergadà, Urgell i Pallars. En total hi són esmentades 287 parròquies, 85 de les quals pertanyen a la Cerdanya, 31 al Berguedà, 129 a l'alt Urgell, Andorra i al Solsonès, i 42 a l'Alt Pallars.⁹⁴ El lector pot donar un cop d'ull als mapes que acompanyen al volum II d'aquesta obra dedicat a *Els diplomes carolingis a Catalunya*, en els quals han estat especialment assenyalats els llocs d'aquestes parròquies, i podrà fer-se càrrec de com la zona del bisbat d'Urgell posseeix ja en aquell temps una estructura completa des del punt de vista parroquial.⁹⁵ Més tard s'ompliran certs buits deguts a noves explotacions de terres ermes. Aquests buits devien ésser considerables en les altres diòcesis frontereres amb el país de domini musulmà afectades en llur poblament per la situació inestable a què donaren lloc les lluites predecessores de llur alliberació definitiva.

Els fons parroquials són alimentats amb el producte dels delmes i primícies que graven totes les collites de la parròquia, amb les oblacions dels fidels i amb els fruits dels béns propis que cada església ha de posseir canònicament; sense aquesta tercera dotació cap església no pot ésser consagrada, i és per això que les actes de consagració d'aquell temps ho són sempre, de consagració i dotació a la vegada.⁹⁶

El regent de la parròquia, el rector, és nomenat pel bisbe, i ell i parròquia estan sotmesos a la jurisdicció d'aquest. La jurisdicció es tradueix, a més del nomenament, per altres dues institucions: la visita pastoral i el sínode diocesà. Mitjançant la visita pastoral, el bisbe controla la marxa de la parròquia, adoctrina i administra el sagrament de la confirmació; el sínode diocesà, reunit a la catedral, facilita els contactes del clergat i les disposicions de conjunt, el forniment parroquial en sants olis. Les dues institucions són molt carregoses per al clergat parroquial; el sínode, com havem dit, està lligat al donatiu consuetudinari al bisbe, el «*redditu synodali*» de l'acta de consagració urgel·lesa del 839, i comporta les despeses de desplaçament i d'estada que per als rectors de parròquies allunyades de la seu catedral no devien deixar pas d'ésser importants. La visita pastoral comporta el manteniment, a càrrec de la parròquia, del bisbe i el seu seguici durant llur estada; és una càrrega semblant a la d'allotjament i ba-

94. Pel que concernia el pagus de Ribagorça, atribuït per Carlemany a la diòcesi d'Urgell, solament dues esglésies són citades, les d'Alaó i Taverna, ambdues monàstiques. És una regió negligida i molt poc organitzada. Sobre aquest particular vegeu ABADAL, *Origen y proceso de consolidación de la seda ribagorzana de Roda*, en «*Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*», v (Zaragoza, 1952), 7-82.

95. No s'arribà pas a aquesta estructura sense haver refet algunes parròquies que havien estat abandonades als esdeveniments de l'època. Podem assenyalar el cas de la parròquia de Lillet. Tenim l'acta de donació del 17 de novembre de 833, que diu: «*Nos homines commanentes in castro Lilieto subter notato, propter amorem Dei et remedium anime nostre, locum antiquitus vocitatum Sancte Marie Virginis Matris Domini, Sancti Petri et Sancti Johannis Bapstiste, adjubante Domino una cum antestite nostro domno Sisebuto episcopo ad restaurationis culmen adduximus et ut potuimus canonice condotavimus illud*» VILANUEVA, *Viage literario*, x, ap. 6.

96. Recordem el de la mateixa església d'Urgell i el de la de Lillet, esmentada a la nota anterior.

gatges dels comtes en el sector civil, càrrega de la qual foren rellevats, per cert, els hispans, gràcies als privilegis d'immunitat que obtingueren. A causa del pes d'aquella càrrega i de la tendència dels bisbes a agreujar-la, el nostre clergat local es veié obligat a reclamar, poc temps després de la mort de Lluís *el Piadós*, davant el seu fill Carles *el Calb*, el 844; el resultat de la reclamació fou el capitular que hem esmentat abans a propòsit de la limitació de la renda sinodal;⁹⁷ a més d'aquesta limitació, el capitular disposava que el sínode no pogués ésser convocat més de dues vegades l'any i solament per al temps necessari a la seva finalitat canònica; que la visita pastoral no es fes sinó una vegada l'any i, en el cas que es repetís, fos a càrrec del bisbe; que per a la visita les parròquies veïnes s'associessin de cinc en cinc i que l'estada no es fes sinó en una d'elles, repartint-ne la despesa entre les cinc, despesa que, altrament, és fixada en detall; que si el bisbe no feia la visita, no pogués exigir-ne una compensació. Totes aquestes limitacions ens donen una idea molt viva del caràcter dels abusos episcopals i especialment del poder abusiu de l'autoritat episcopal sobre el clergat diocesà rural, estat de coses que devia ésser corrent en el nostre món parroquial en temps de l'emperador Lluís, puix que és qüestió de corregir-lo poc temps després de la seva mort.⁹⁸

* * *

Al costat de l'organització eclesiàstica ordinària, dita secular, la vida regular monàstica pren una importància cada dia creixent.

Els monestirs havien florit a l'època visigòtica, però s'endevina que l'etapa de la dominació musulmana els fou de fort contratemps a la nostra terra; mentre que les esglésies seculars arribaren en general a perseverar amb més o menys pena les comunitats monàstiques, que no estaven, com aquelles, enquadrades dins una jerarquia, no sobrevisqueren en el nostre país; l'únic cas una mica clar és potser el de Sant Sadurn de Tavèrnoles, vora la ciutat d'Urgell; el de Sant Cugat del Vallès és molt més obscur, i de segur, en tot cas, que sofrí interrupcions en la seva existència.⁹⁹

97. Vegeu nota 93.

98. Deixem en el silenci la probable existència d'esglésies de patronat particular amb funcions parroquials. La poca documentació del temps no hi fa cap al·lusió; no es veu pas més a través de l'acta d'Urgell. El cas de Llívia, en què el comte fa un benefici, nomenant de rector i rebent ell els delmes, és una usurpació i no constitueix cap situació de dret; per això l'emperador disposa «Ut nullus memorati loci comes jandictam parroquiam suam Liviam in beneficium detinere aut ejus presbiteros suis beneficiare vel decimas ab eis ullatenus exigere presumat, sed sicut cetera in jandicti antistitis jure et dispositione absque cujuspian inquietudine vel detentione perpetim consistat», Precepte d'Urgell III, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 284-285.

99. En els sectors central i oriental catalans, on cal pensar que el monaquisme visigòtic havia florit com a la resta del Regne — recordem les notícies de sant Isidor en el seu *De Viris illustribus* sobre Donat, Joan, Futropi; i, encara, l'obra de Joan de Biclara —, la decadència monàstica durant el domini musulmà degué fer-se sentir profundament. NICOLAU D'OLWER, *Le cadre historique et social*, en «La Catalogne à l'époque romane» (París 1932), 18-19, creu trobar records preciosos d'antics monestirs visigòtics en la toponímia, a través dels noms derivats de «monasterium» en llocs on no hi ha hagut cenobis després de la invasió àrab; així, en els quatre Monistrol, «monasterioluin», de la província de Barcelona: de Calders, de Montserrat, de Rajadell, d'Anoia; així Almoister, a la comarca de Reus. La cosa no és gaire clara, i és possible que més aviat es tracti de simples celles erigides en predis pertanyents a monestirs posteriors, o bé que el nom es refereixi als mateixos predis, com l'«Abadal» no suposa pas l'existència d'una abadia en el lloc, sinó que designa una propietat abacial. Ignorem quan els monestirs visigòtics supervivents a les nostres regions central i oriental durant la dominació musulmana pogueren rebre el cop fatal que havia de fer-los desaparèixer. A diferència de la regió occidental, no es presenten aquí, almenys que ho sapiguem, casos de resurrecció.

La renaixença monàstica als països que per un temps havien estat sotmesos a la dominació sarraïna no es produí fins després d'un període de pau a seguit de llur alliberació. A Septimània, alliberada el 760, no és fins als volts del 780 que apareix la febre monàstica que havia de multiplicar les fundacions i engegar l'aparició d'un bon nombre de cases que temps a venir omplirien la història de l'Església regular de la regió. Sant Tiberi d'Agde, Caunes, Montolieu, Psalmodi, Sant Hilari de Carcassona, La Grassa, Sant Policarp de Rasès, apareixen aproximadament simultàniament pels volts del 782; llur gran animador és sant Benet, el got Vítiza, que els dóna l'exemple amb la fundació d'Anià i que les inspira en la nova regulació espiritual adaptada a la regla de sant Benet.¹⁰⁰

A la terra pròpiament catalana la renaixença és més tardana, com hi és més tardana l'alliberació. I no s'estén d'una empenta, sinó a poc a poc. Les condicions de seguretat són menys estables. Un assaig prematur fet als voltants de Peralada cap a. 780 per l'hispanà Atala, acompanyat del jove Agobard, fracassa, i li cal traslladar-se a l'altra banda dels Pirineus, on funda Sant Policarp de Rasès el 782.¹⁰¹ El primer monestir estable de nova fundació en terra catalana sembla que hagi estat el d'Arles sobre el Tec; ignorem el moment precís que fou fundat, per bé que és probable que es tractés del final del segle VIII i posteriorment al pas de la regió gironina a la dominació carolíngia; de tota manera sembla ésser l'únic monestir català que obtingué un precepte de Carlemany; és axí mateix l'únic que figura a la llista dels monestirs reials dreçada el 817; són dues circumstàncies que en garanteixen l'antiguitat.¹⁰² Posteriors a Arles, per bé que encara del temps de Carlemany, deuen ésser els monestirs rossellonesos de Sant Andreu de Sureda i el de Sant Genís les Fonts, i el gironí de Banyoles.¹⁰³

La sèrie de fundacions continua a l'època imperial de Lluís *el Piadós*. Bé que no es pugui precisar el moment en el qual Deodat posà els fonaments de la casa de Sant Medir, a la comarca de Girona, casa que més tard seria transferida a Amer, és gairebé cert que fóra pels volts del 820. Pel mateix temps, entre el 820 i el 825, Dòmnul construïa el monestir de Sant Pere d'Albanyà, a la Garrotxa, amb llicència del comte-marquès Rampó. Encara a la mateixa època, potser un any més tard, cal atribuir la fundació, per un cert Adulf, del monestir de Les Escaules a les portes de l'Empordà. En fi, vers el 835, l'abat Calort de Sant Sadurní de Tavèrnoles creà un nou monestir a la Vedella, en el Berguedà.¹⁰⁴

ció que ens permetin d'aclarir-ho. Només per analogia ens és permès de pensar que el període turbulent, indicat abans, de les lluites que seguiren l'expedició de Carlemany a Saragossa el 778, els fou fatal. Veurem després com per aquest temps arriben a Septimània, al Rosselló, equips de mojos hispans fugitius; cal suposar que no vénen pas de gaire llunyanes terres, que procedeixen segurament de la nostra mateixa regió cispirenca.

100. Sobre aquesta renaixença a Septimània vegeu la nostra explicació en *La batalla del Adopcionismo*, 29-36.

101. Vegeu també ABADAL, *La batalla del Adopcionismo*, 35-36.

102. Sobre Arles vegeu la introducció que li he dedicat en *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, pàg. 20, la notícia sobre el precepte de Carlemany, pàgs. 22-23, i Pierre PONSICH, *Les origines de l'abbaye d'Arles*, «Études Roussillonaises», IV (1954-55), fasc. 1-2, pàgs. 69-99.

103. Sobre Sureda, ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 226; sobre Les Fonts, pàg. 205; sobre Banyoles, pàg. 40. Fem abstracció en aquest estudi dels monestirs situats als comtats de Pallars i Ribagorça, que en dependre directament dels comtes de Tolosa amb un règim i en unes circumstàncies especials, escapen al tema d'aquesta dissertació. Hí perduren els monestirs visigòtics, com Taverna i Alaó, en temps de Carlemany, hi són fundats Santa Grata i Gerri, i en temps de Lluís *el Piadós*, Oveix. He tractat aquest tema amb tot el detall possible en el meu llibre *Els comtats de Pallars i Ribagorça*.

104. R. d'ABADAL, *El renaixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns*, «Studia monastica», 3 (1961), pàgs. 165-177.

Però més interessant que totes aquestes fundacions successives, totes d'origen privat, és l'activitat legislativa que l'emperador Lluís desplegà a favor de la majoria dels monestirs de la nostra terra concedint-los a cadascun en particular preceptes d'immunitat i de confirmació de béns. Gràcies a aquesta activitat s'afermaven les fundacions monàstiques i era reglada llur situació jurídica.

Per als monestirs de Septimània (de fundació més antiga, com hem dit) era una situació que havia estatut Carlemany; aquest emperador, amb els seus preceptes, els havia posats sota la seva protecció personal i el seu «mundeburdi», concedint-los el mitjà de defensa que suposava la immunitat; però els monestirs catalans, de formació més tardana, escaparen, a part el precursor d'Arles, al període actiu de Carlemany, i calgué que Lluís fos mogut pel seu zel religiós per a repetir a la nostra terra l'obra de regularització que el seu pare havia realitzat a Septimània al temps de la generació precedent. Que es tractava d'una repetició, de posar els nostres monestirs de recent fundació en una situació d'igualtat amb els més veterans de Septimània, un dels preceptes de Lluís, el de Sureda, ho diu expressament:

«... quemadmodum alia monasteria infra Septimaniam consistere videntur.»¹⁰⁵

El primer precepte donat per l'emperador Lluís a un monestir del nostre país fou segurament el de Sant Genís les Fonts, del Rosselló, a la data del 819.¹⁰⁶ Per dissort, el text conservat és truncat i no podem saber el nom de l'abat que anà a recollir-lo, que, de tota manera, no era pas el «vir religiosus, nomine Sentimirus», fundador de la casa. El precepte confirmava les possessions del monestir, fossin aprisions, rompudes de terres ermes o donacions, entre les quals, a més de la casa mare de les Fonts, se citen l'església de Sant Joan la Cel·la, vora la vila de Banyuls dels Aspres, amb l'estany, terres, delmes i primícies, i el lloc de Puig Oriol, sobre Cotlliure; hom concedia la immunitat i la lliure elecció d'abat.

Ve a seguit del de les Fonts, el precepte de Santa Maria d'Arles, lliurat a Ver el 17 de setembre de 820. L'abat Castellà anà personalment a recollir-lo, aquell mateix que en temps anteriors havia fundat la casa. El precepte, que concedeix al monestir la immunitat i la lliure elecció d'abat, no fa cap al·lusió a un precepte anterior de Carlemany que, això no obstant, i com he dit diverses vegades, opino que havia existit i que ja concedia a la casa la protecció imperial amb la immunitat i la lliure elecció abacial. La novetat i la finalitat concreta de l'actual precepte de Lluís devia consistir en la confirmació de propietat d'algunes cel·les, edificades posteriorment al diploma de Carlemany per l'abat i els seus companys: les de Sant Pere de Riuferrer, sobre Arles; Sant Joan de Reart, al cantó de Tuir, i Sant Julià de Bossac, vora Palaldà.¹⁰⁷

El de Banyoles fou donat des d'Attigny l'11 de setembre de 822. El comte Rampó anà a recaptar-ne l'obtenció, acompanyat de l'abat Mercoral. El comte presentà l'abat a l'emperador i l'encomanà a les seves mans, demanant-li alhora que el prengués, a ell i els seus monjos i el monestir, sota el seu «mundeburdi», la seva defensa i la seva immunitat. L'emperador accedí graciosament als seus precís lliurant el precepte on fou inclosa la clàusula de lliure elecció d'abat. La immunitat s'estenia a tots els béns que la casa posseïa de present, i als que en

105. Precepte de Sureda I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 269.

106. Vegeu ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Sant Genís les Fonts I, pàg. 206.

107. El precepte de Lluís en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Arles II, pàg. 25; el precepte de Carlemany i la fundació del monestir, pàgs. 20-23.

endavant posseís justament i legalment. No s'hi feia menció especial de cap de les possessions.¹⁰⁸

Del juny de 823 i expedit des de Francfort sembla ésser el precepte que a petició del comte Gaucelm fou concedit a l'abat Sisegut i als monjos del monestir de Sureda; talment com als altres monestirs de Septimània, l'emperador els concedia la seva protecció, defensa, immunitat i lliure elecció d'abat. Entre els béns de la casa és feta especial menció de la cel·la de Sant Martí de Montbran, al barri de la Vall, municipi de Sureda, que havia estat la primera ubicació del monestir; de la cel·la de Sant Vicenç a Taixó d'Amunt, comuna de Sant Andreu de Sureda, i del vilar de Garrigues, al municipi de Palau del Vidre.¹⁰⁹

De data indeterminada, pels volts del 830, deu ésser el precepte que, per intercessió del marquès Gaucelm, Lluís concedí a l'abat Deodat i als monjos del monestir d'Amer. El text és perdut, i és solament la referència d'un precepte posterior de Carles *el Calb* que sabem que per ell era concedida als agraciats la protecció imparcial i la immunitat. Devia tractar-se d'un precepte aproximadament idèntic als anteriors quant a les seves disposicions jurídiques.¹¹⁰

És tot el que sabem d'un altre precepte donat també per l'emperador Lluís a l'abat Adulf i al monestir de Les Escaules, en el territori municipal de Boadella.¹¹¹

Per últim cal consignar el donat des de Thionville el 13 de març de 835. L'abat Calort de Sant Sadurní de Tavèrnoles amb els seus monjos havien construït un nou monestir, el de Sant Salvador de la Vedella, sobre el Llobregat, en territori de Sercs. Responent a la seva petició personal, l'emperador li concedí un precepte posant la nova casa sota el seu «mundeburdi» i la seva protecció, atorgant-li la immunitat i el dret de lliure elecció de l'abat; la protecció imperial s'estén a les muntanyes al volt del monestir, amb els vilars de Fígols, «Melicarius» i els seus territoris; a les terres que rompin en els llocs d'Ansovell (municipi de Cava), Cornellà i Adraent (municipi de Fòrnols), a l'Urgellet; i als llocs de Talló (municipi de Bellver) i Montellà, a Cerdanya.¹¹²

Encara en temps de Lluís *el Piadós*, però no per ell, sinó pel seu fill Lotari, fou concedit un segon precepte al monestir de Sant Genís les Fonts. Això feia relació a les circumstàncies polítiques confuses del temps, i és una qüestió que tractarem més endavant. El diploma repetia l'anterior de Lluís I, segons el que en sabem, contenia una clàusula nova: la que validava els canvis que l'abat fes o hagués fet. Havia estat lliurat des de Cluny el 6 d'abril de 834.¹¹³

Exposada la regularització jurídica que Lluís *el Piadós* donà com a base als nostres monestirs, ara ens ocuparem de llur vida, com foren fundats, com actuaven i quina era llur funció social.

Comencem per veure la persona dels fundadors. Als primers teraps, a l'època de Carlemany, es tracta de persones procedents d'Hispania, en el sentit de país dominat pels musul-

108. Precepte de Banyoles I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 46.

109. Precepte de Sureda I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 268.

110. Vegeu l'anàlisi d'aquestes notícies en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Amer I, pàg. 10.

111. Vegeu las notícies sobre el precepte de les Escaules I, en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 153.

112. Precepte de Sant Salvador de la Vedella en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 246.

113. Precepte de Sant Genís les Fonts II en ABADAL, *Els preceptes carolingis*, 208. Per la nova clàusula hem d'assenyalar el precedent d'un precepte donat per Lluís a Benet d'Anià, el 22 de febrer de 815, tot ell dedicat a la validació dels canvis fets amb tercers sobre béns del monestir, DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 35.

mans. És el cas de la temptativa avortada d'Atala a la regió de Peralada, de Castellà, el fundador d'Arles. Sembla que tant l'un com l'altre eren ja abats abans de llur vinguda; ho devien ésser de monestirs visigòtics que devien haver estat obligats a abandonar a causa de circumstàncies polítiques que els devien fer la vida difícil, i devien haver vingut acompanyats dels monjos i del personal adscrit als monestirs abandonats. Pel que fa a Atala tenim una relació que explica :

«... veniens de partibus Hispaniae Attala venerabilis abbas et Agobardus, secum habens et servos et liberos, retrahere se a societate nefandae gentis volentes, ...illi primitus veniens in confinio Petralatense seu in locum ubi vocabulum est Magresum...»¹¹⁴

Pel que fa a Castellà, una altra relació diu :

«... veniens vir Deo fidelis ex partibus Hispaniae nomine Castellanus abbas...»¹¹⁵

i certs documents judicials més tardans, del 875, precisen que anava acompanyat

«... cum alios suos monachos, cum condam Hononi presbiteri, Eldesindo et condam Amelio, Teudesindo et condam Basulino monachos»,¹¹⁶

cosa que s'ajusta a la seva declaració feta a l'emperador Lluís segons la qual ell mateix

«... cum fratribus suis in valle quae dicitur Asperia monasterium in aedificia antiqua construxerit.»¹¹⁷

Més imprecisa resta la personalitat d'altres fundadors. Probablement, el cas de Sureda fos semblant al de Castellà d'Arles; el seu fundador és designat com a «quidam vir abba nomine Miro». ¹¹⁸ Altrament, per als de les Fonts, Banyoles i Albanyà, es diu solament «quidam vir religiosus nomine Sentimirus» (les Fonts), «quidam vir religiosus nomine Bonitus» (Banyoles), «religiosus vir Donnulus» (Albanyà), ¹¹⁹ expressions que cal interpretar en el sentit d'home devot però no pas revestit de càrrec eclesiàstic; i com que tampoc no es fa cap al·lusió a una seva vinguda de fora, és prudent de pensar que es tractava de personatges del país. Un cas excepcional és el del monestir de la Vedella, fundat, hem dit, per l'abat Calort de Sant Sadurní de Tavèrnoles, com una mena de filial.¹²⁰

Característica de totes aquestes fundacions és el fet d'ésser fetes sobre terres ermes i

114. Precepte de Carlemany per a Sant Policarp de Rasès, MÜHLBACHER, *Die Urkunden*, núm. 305. El precepte és fals, però la relació sembla certa i convé amb altres notícies de l'autenticitat de les quals no podem dubtar.

115. Carta de l'abat d'Arles, Hilperic, a Carles *el Calb*, escrita cap als volts del 869 i publicada per MABILLON, *Annales ordinis Sancti Benedicti*, III, 672.

116. Documents publicats per BALUZE, *Marca Hispanica*, ap. 35, i en DEVIC-VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, II, ap. 187.

117. Paraules del precepte d'Arles II, ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 25.

118. Precepte de Sureda I, ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 269.

119. Respectivament, preceptes de Fonts I, de Banyoles I i d'Albanyà I, ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 206, 46, 6.

120. Precepte de la Vedella I, ABADAL, *Els preceptes carolíngis a Catalunya*, 247.

abandonades. En els diversos preceptes que hem presentat no es deixa pas de remarcar aquesta característica per a cada monestir. El d'Arles parla de

«... monasterium et cellulas quas ipsi [els fundadors] ab heremo construxerunt.»

A les Fonts, el fundador

«... super [terram] regiam construxit a fundamentis quoddam monasterio»,

i els béns d'aquesta casa foren així

«... tam ex aprisione quam et ea que ex heremo traxerunt.»

Es també el cas de Banyoles:

«... rebus quae tam ipsi ex eremo traxerunt vel ex adprissionem acceperunt»;

del seu fundador es diu que

«... quemdam locum eremum ... accepisset.»

El precepte de Sureda no és tan precís, però deixa entendre una situació originària semblant i fa al·lusió directa a terres fiscals:

«... cum ipsis fiscalibus terris.»

L'abat Calort per a fundar la Vedella

«... quondam heremus extirpasset»,

els béns del monestir devien, doncs, consistir en

«... terras quas ... ipsi extirpaverunt ... aut ipsi divino auxilio fulti extirpare aut excolere potuerint», «quemcumque que ... ipse de heremo traxit».

Unes semblants apropiacions i aprisions no podien fer-se sense un permís exprés de l'autoritat política, per tractar-se de terres ermes que com a tals pertanyien al rei, eren «terra regia» o béns fiscals. El millor títol era un precepte reial de concessió, i és el que obtenen des del principi Arles, de Carlemany,¹²¹ la Vedella, de Lluís *el Piadós*. Quan les circumstàncies no permeten o fan difícil d'obtenir un tan alt i solemne títol, aleshores és el comte com a administrador dels béns fiscals el qui dóna l'autorització d'ocupació possessiva: Bonit prengué possessió de l'erm de Banyoles

«... per licentiam Odilonis quondam comitis»;

¹²¹ La carta citada a la nota III explica com es féu la fundació «cum autoritate avi vestri (de Carles *el Calb*) gloriosi Caroli et ejus praeceptum...

Dòmnul

«... una per licentiam Ramponi marchionis propriis manibus construxit»,

el monestir d'Albanyà. Sempre sense obstacle d'obtenir el precepte reial quan se'n presentés l'ocasió oportuna, com fou el cas de tots els monestirs que acabem d'enumerar.

Els fundadors triaven el lloc que ells creien més apropiat per les seves condicions naturals. Sovint es tractava de llocs que tenien ja una tradició religiosa, o bé d'explotacions abandonades. Quan l'abat Atala volgué establir-se al país de Peralada, va triar un lloc on

«... invenit ecclesias, quae ab antiquitus fuerant fundatae, sed a paganis erant destructae»;

el monestir de Banyoles és fundat en un lloc

«... ubi antiquitus ecclesia fundata fuerit»;

i Castellà construï sobre «aedificia antiqua» les ruïnes romanes dels banys d'Arles. A la Vedella hi havia hagut en temps passats una vil·la:

«... quendam locus qui antiquitus vocabatur villa Tineosi.»

Un cop presa possessió del lloc inhabitat, s'imposava una doble tasca: primer, construir l'església i la casa conventual, habitació dels monjos, l'hospici i els locals per als servents de l'explotació; segon, la més llarga de rompre, treballar i plantar les terres de la concessió. Sentimir, a les Fonts,

«... terras incoluit, vineas et oliveta plantavit atque edificia multa construxit in quibus vitam regularem degere potuissent»;

Bonit, a Banyoles,

«... proprio sudore laborasset ... ecclesiam ... construxit, et habitationes monachorum et receptacula pauperum aedificavit.»

Calort, a la Vedella,

«... una cum fratribus suis monachis multo labore et sudore pro viribus excolisset atque non solum villares sed etiam monasterium ... construxisset.»

Ja hem vist com Castellà, a més del monestir, havia construït cel·les pels voltans d'Arles.

No hi ha dubte de cap mena sobre com eren regits aquests monestirs. Obeïen la Regla de sant Benet, que mig segle abans Benet d'Anià havia propagat a Septimània i més tard a tot l'Imperi, amb la protecció oberta i diligent de l'emperador Lluís. L'abat Miró, aixecant el monestir de Sureda

«... monachos, secundum Regulam sancti Benedicti, in eodem monasterio vivere constituisset»;

i l'abat Calort, malgrat la tradició visigòtica de la seva casa de Tavèrnoles, quan fundà la nova de la Vedella hi instaurà també la Regla de sant Benet,

«... cum monachis eundem sub sancti Benedicti Regula Domino famulantibus.»

Altrament, tots els preceptes de Lluís que hem analitzat com a reguladors bàsics dels nostres monestirs contenen la clàusula de lliure elecció de l'abat, que sona així :

«Et quando cumque divina vocatione memoratus abbas vel successores ejus de hac luce migraverint, quandiu inter se tales invenire potuerint qui eos secundum Regulam sancti Benedicti regere et ordinare valeant, licentiam habeant ex se ipsis eligendi abbates.»¹²²

La forma de mencionar la Regla no pot pas deixar dubtes sobre la seva aplicació total.

Com a institucions eclesiàstiques que són, els monestirs estan aleshores subjectes a la jurisdicció ordinària; no hem arribat encara als temps de l'exempció, que vindran més tard. Els bisbes exerceixen sobre ells plena autoritat. En tenim una prova amb l'elecció per a Banyoles de l'abat Mercoral com a successor de l'abat Bonit:

«Sed cum idem abbas (Bonitus) divina jussione a saeculo migravit, eligentibus ipsis monachis et consentiente venerabili viro Nibridio archiepiscopo, Mercoralem, virum venerabilem, in eodem monasterio abbatem constituerunt.»¹²³

Aquesta ràpida excursió que acabem de fer entorn dels nostres primitius monestirs ens deixa entreveure el caràcter i la funció social. Ja al primer cop d'ull notem una paritat amb les empreses d'aprisió i de noves explotacions d'erms fetes pels prepotents laics hispans que explicàvem més amunt; es tracta sempre de personatges que aporten llur seguici i que deuen gaudir de prou mitjans per a emprendre una explotació agrícola partint de zero. La diferència resideix en la qualitat eclesiàstica de les persones empresàries, qualitat que fa passar a segon pla el fi econòmic, avantposant-li el d'acció religiosa i de perfeccionament espiritual. En lloc d'una vil·la construeixen un monestir, però vil·la i monestir en aquells temps econòmicament no presenten pas unes grans diferències. El patrimoni dels monestirs és aleshores, al cap de poc temps de la seva naixença, bastant limitat, i la gran expansió, la constitució de latifundis dispersos, no els vindrà fins més tard, producte d'un moviment social de devoció que anirà acumulant béns que la mà morta mantindrà units.

De moment, els fundadors i llurs successors immediats s'apliquen més al propi perfeccionament personal que no a una obra de proselitisme. Això no obstant, comencen a emprendre certes iniciatives que al cap de poc temps seran de gran empenta: l'establiment de cel·les filials que es dedicaran als serveis parroquials dels nous territoris repoblats. N'hem vist algunes de consignades en els preceptes abans examinats; recordem que el 820, Arles, que devia comp-

122. Carlemany s'havia ja proposat de generalitzar la Regla de sant Benet en els seus regnes, però amb certes reserves; el principi de la lliure elecció de l'abat no li convenia; preferia de reservar-se personalment la provisió del càrrec, que per als monestirs poderosos i rics era una bona prebenda amb la qual podia recompensar els serveis i la fidelitat dels seus amics. Això no impideix que la dita clàusula aparegués en alguns d'aquests preceptes: així, per als monestirs d'Hersfeld el 775, d'Ausbach el 786, de Sant Vicenç «in Voltorno» el 787, de Montecassino el 787, d'Anià el 792, vegeu MÜHLBACHER, *Die Urkunden*, núms. 89, 152, 157, 158, 173, respectivament.

123. Precepte de Banyoles I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 46.

tar amb llargs anys de funcionament, ha construït ja aleshores les cel·les de Sant Pere de Riu-ferrer, de Sant Joan de Reart i de Sant Julià de Bossac; Sureda i les Fonts, de fundació més recent, posseeixen, pels volts de la mateixa data, el primer les cel·les de Sant Martí de Montbran i Sant Vicenç de Taixó d'Amunt; el segon, la de Sant Joan la Cel·la. Albanyà, monestir jove, entra als temps de Carles *el Calb* havent construït les cel·les de Sant Romà de Casamor i de Sant Miquel de la Cirera, aquesta, la més tardana, «*novo opere constructa*».

Així els nostres monestirs comencen a gratar la funció parroquial, característica al món carolingi de la jurisdicció ordinària secular.¹²⁴

* * *

Tot això que acabem d'explicar sobre la vida eclesiàstica secular i, especialment, la regular monàstica a les nostres terres, té una excepció a llur sector extrem occidental, determinadament al Baix Pallars i a la Ribagorça fins a les ribes del Cinca.

En aquestes regions l'estructura eclesiàstica secular i regular pren un caire especial, caire que reflecteix molt bé la tan esmentada acta de consagració d'Urgell del 839. Si ens fixem en la seva descripció, veiem com, fent contrast amb l'enumeració general de les parròquies seculars del bisbat, quan arriba en aquelles regions occidentals s'expressa d'una tota altra manera:

«... locus Sancte Marie que dicunt Sancte Grate, cum parrochias eidem ecclesie pertinentes», «ecclesiam Sancte Marie que dicunt ad Trimplo cum omnia ibidem pertinentes», «locum Sancte Marie que vocant Halaone, cum ecclesiis ibidem subditis», «locum Sancte Marie et Sancti Petri apostoli que dicunt Taverna, cum omnibus ecclesiis eidem episcopio pertinentes.»

Si analitzem les raons d'aquesta diferenciació descriptiva, ens en salta de seguida una als ulls. La dita regió occidental no havia seguit el mateix ritme que la pròpiament urgellesa en el procés de l'alliberació del domini musulmà. Si l'Urgellet s'abandona al domini franc pels volts del 785, fins a una generació més tard no és alliberat el Pallars-Ribagorça, gràcies a l'ajut dels comtes de Tolosa. És aleshores quan Carlemany promulga el seu precepte que incorpora aquestes comarques novament alliberades a la diòcesi d'Urgell; a la qual antigament no pertanyia, puix que havia format part, segurament, de la diòcesi visigòtica de Lleida, ara d'impossible restauració per trobar-se la seva seu i gran part del seu suburbi sota domini musulmà. Decalatge en el temps d'alliberació, procedència diocesana diversa, expliquen en part el contrast que en la descripció de l'acta urgellesa presenten les dues regions: oriental i occidental.

Però portant l'observació més enllà, una segona raó més profunda se'ns ofereix com a justificadora del contrast. Hem anomenat per a la regió occidental alguns pocs llocs, «loci», com a caps d'altres tants grups d'esglésies o parròquies:

«... cum parrochias eidem ecclesie pertinentes», «cum ecclesiis ibidem subditis»;

124. En el precepte del 819 per a Les Fonts es fa ja constar que, conjuntament amb la petita església de Sant Joan la Cel·la, són compresos els delmes i primícies, signe evident de la funció parroquial que exerceix la cel·la.

I bé: aquests «loci», anomenats són precisament monestirs. Ho són certament Senterada, Alaó, Taverna; probablement ho era també en aquests moments Tremp.¹²⁵ Tenim, doncs, dues estructures enterament diferents: en la diòcesi tradicional d'Urgell l'organització secular parroquial ordinària amb les seves 287 parròquies depenents directament del bisbe (prescindint ara de la fluixa intermediació d'uns arxiprestats que s'endevinen ja existents); per contra, a la regió que incorpora ara Carlemany, les esglésies i les parròquies rurals estan subjectes, pertanyen, a uns monestirs que es reparteixen l'administració eclesiàstica del país, i solament a través d'ells és exercida la jurisdicció indirecta episcopal.

Ens trobem, per tant, en aquella regió occidental davant un sistema, una estructura monacal. I de la mateixa manera que justificàvem el fet de la saturació parroquial en la porció antiga de la diòcesi d'Urgell per a la perduració d'un estat tradicional d'origen visigòtic, ens inclinem ara a acceptar també un origen i la continuació d'un anterior estat visigòtic per a aquesta estructura eclesiàstica monacal. Podem pensar que la nostra regió Pallaresa-Ribagorçana formà originàriament part d'aquella més ampla regió pirinenca que al seu temps fou catequitzada i organitzada pels monjos gots que obraren sota la inspiració de sant Victorià, l'apòstol del nostre Pirineu Central.

Continuació d'un estat anterior visigòtic, però no continuació ininterrompuda. Ha passat gairebé un segle d'ençà de la desaparició del «Regnum Gothorum» fins que Carlemany incorporà a Urgell la nostra regió recentment alliberada; un segle de dominació musulmana. És possible, àdhuc és probable, que durant la major part d'aquests temps hagi sobreviscut al país l'estructura monasterial visigòtica, però és també segur que abans de l'alliberació del domini musulmà sofrí un col·lapse. Veurem tot seguit com reneixen els monestirs sobre les antigues cases derruïdes i abandonades. El problema consisteix a fixar l'època de la interrupció.

Moment que no pot ésser gaire allunyat, puix que sabem, per un precepte del comte Bigó de Tolosa, que pels volts del 810 era factible encara una investigació per a fixar l'antic patrimoni de l'abandonada i erma casa d'Alaó que en aquells moments es restaurava.¹²⁶ No podem, raonablement, anar més enllà d'una generació. Crec que fóra prudent de fixar-lo entre els anys 780 a 790 quan, després de la fracassada expedició de Carlemany a Saragossa, es produeixen a tota la regió des de l'Ebre fins al Pirineu les furioses i implacables lluites partidistes entre els afrancesats, independentistes i els lleials a Còrdova, lluites que ocasionaren l'emigració voluntària o forçada de tants i tants d'«hispani»;¹²⁷ els monestirs foren probablement nius d'afrancesats i, com a tals, perseguits i despoblats.

La solució de continuïtat, si hagués estat així, hauria, per tant, estat breu, sobre una vintena d'anys. Res de més natural que en produir-se l'alliberació, en ésser encarregada per Carlemany al bisbe d'Urgell la reorganització del nou país que incorporava a la seva diòcesi, el bisbe restaurés l'antiga estructura de base monasterial que estava en el record de tots i que tan profundes arrels devia tenir a la regió. És el que segurament passà i és la situació que tradueix l'acta d'Urgell del 839 que ara analitzem.

Estem bastant ben informats de com renasqueren els monestirs d'aquesta regió occidental catalana. Les noves fundacions obeeixen a una doble iniciativa: episcopal i particular.

125. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 204.

126. Sobre Alaó vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 248-265.

127. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 76 ss.

Lluís *el Piadós*, essent encara rei d'Aquitània, i abans, per tant, de la seva ascensió a l'imperi el 814, donà al bisbe Possedoni d'Urgell un precepte pel qual li concedia terres fiscals a fi que pogués erigir-hi monestirs.¹²⁸ Aquest precepte, que devia seguir al cap de poc temps després de l'atribució a la seu d'Urgell de la regió novellament alliberada, n'enfocava, doncs, la reorganització eclesiàstica a base d'una anterior tradició monacal amb la fundació de monestirs impulsada pel bisbe mateix.

Possedoni portà a la pràctica la idea inspiradora del precepte. D'acord amb el contingut d'aquest, el bisbe reedificà l'antic monestir visigòtic de Santa Engràcia, «Sancta Grata», avui Senterada, sota la nova advocació de Santa Maria. Fou un monestir episcopal¹²⁹ que, com hem vist, figura en l'acta del 839, i que més tard, amb la generalització de la tendència secular, perdé el caràcter d'església monacal.

No en tenim prova documental, però no és arriscat de pensar que el cas de Tremp, església igualment citada en l'acta del 839, fou una repetició del de Senterada, com repetirà després la seva secularització.

Hi ha més, encara. És també probable que els monestirs d'Alaó i de Taverna, anomenats així mateix en l'acta del 839, degueren almenys la impulsió de llur reconstrucció a la iniciativa episcopal. Ens basem per a suposar-ho en la forma com són designats en aquella acta :

«Tradimus eciam ipsas ecclesias vel parrochias *episcopales* in pago Ribacurcensis ... scilicet locum Sancte Marie que vocant Halaone ... similiter locum Sancte Marie et Sancti Petri apostoli que dicunt Taverna...»

Encara hi podríem afegir l'antic monestir de Vilanova (anomenat després Lavaix) i potser el d'Ovarra. Ofereixen un indicatiu comú que ens porta a sospitar l'origen episcopal de tots ells; és la idèntica titulació a honor de Santa Maria, homenatge a la titular de la casa mare, la seu episcopal de Santa Maria d'Urgell. Tinguem en compte que també les esglésies arxiprestals restaurades a l'Alt Pallars, les de Sort, de Ribera de Cardós i d'Àneu, reben en llur renovació el nom de Santa Maria, i notem que per a això ha calgut — cosa poc freqüent en la tradició eclesiàstica — canviar llur titular: Sort abans era dedicada a santa Concòrdia, Àneu a santa Deodata. En el cas dels monestirs, Senterada ho era abans a santa Engràcia, Taverna ho devia ésser a sant Pere i el mateix titular devia haver estat el primitiu de l'antic monestir visigòtic d'Alaó.¹³⁰

Els monestirs d'iniciativa fundacional episcopal són sovint — com hem indicat — reconstruccions d'antigues cases, segurament monacals, d'època anterior a l'alliberació. En aquest sentit és molt apropiada l'expressió de «reorganització» aplicada a l'obra episcopal urgellesa a les regions de Pallars i Ribagorça. Això no obstant, al costat d'aquestes reconstruccions es donen fundacions de nova planta; aquest devia ésser el cas de Lavaix, que als seus primers temps rebé el toponímic tan significatiu de Vilanova.

La sort que escaigué a aquests monestirs d'origen episcopal fou diversa. Inicialment — almenys així pot deduir-se del tenor del precepte del rei *Piadós* — la intenció o propòsit era que, després d'un temps de subjecció directa al bisbe, adquirissin una situació regular independent, i aquest fou el cas d'Alaó, i probablement els de Taverna i d'Ovarra; però d'al-

128. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 281.

129. Sobre Senterada vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 242 ss.

130. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 265.

tres, al cap d'un temps, a causa, possiblement, de deficiències econòmiques, decaigueren fins a convertir-se en simples esglésies seculares i revertiren a la seu episcopal d'on havien sortit; és el conegut cas de Senterada,¹³¹ el que suposem de Tremp, el de Vilanova, que de tota manera més tard aconseguí de recuperar-se com a monestir regular de Lavaix sota la protecció del bisbe Ató i dels comtes ribagorçans al final del primer terç del segle x.¹³²

Al marge d'aquests monestirs d'iniciativa episcopal hi ha, en aquesta mateixa regió occidental catalana, una altra sèrie de cases monàstiques de fundació estrictament particular o privada.

Tenim la sort que s'hagin conservat les actes de fundació d'algunes d'elles, documents preciosos que ens informen sobre la mecànica de l'operació. La més antiga és la de Gerri, de l'any 807¹³³. Un prevere, Espanell, era propietari d'una església i d'uns predis veïns; decideix de convertir-la en monestir i consagrar-se ell mateix a la vida monàstica. Per a tals fins recluta uns companys conformes a compartir amb ell aquesta vida d'obediència: un prevere i quatre clergues. Estableix amb ells un «pacte» que consignen per escrit. Per mitjà del pacte fa donació a l'església, i a través d'ella als seus companys, germans en el Senyor i que per la seva banda prometen obediència, de tot el seu patrimoni: cases, cellers, corts, terres cultivades i incultes, horts, vinyes, arbres fruiters i selvàtics, parament de la casa, instruments de treball, or i plata, bestiar gros i menut, parament de l'església amb els seus llibres i ornaments. De tot fa donació al domini dels seus germans, tal com és ordenat en la regla d'obediència, perquè puguin disposar-ne per a la salut de la seva ànima i a utilitat dels monjos que hi serveixen Déu. Gerri, la casa que havia de perdurar per més de mil anys, restava fundada per aquest «pactum». Espanell es convertia en el seu primer rector, el seu abat; per això els seus companys li havien promès obediència; deu anys més tard un tercer podia dirigir-se-li dient-li: «A tu, Espanell, abat, i als teus monjos que t'obeeixen».

En forma aproximadament semblant és creat el monestir de Servàs, el 833, pel prevere Salmó¹³⁴. I poc temps més tard els d'Oveix¹³⁵, les Maleses¹³⁶ i d'altres.

També aquests monestirs, així com els episcopals, actuen — més o menys segons la potència de cadascun d'ells — com a nuclis integradors en l'organització eclesiàstica de la comarca que presideixen. El 966 Gerri es troba al cap davant d'un grup de setze esglésies que presten servei parroquial.¹³⁷

Problema important sobre aquests monestirs primitius és de fixar la regla per la qual es regien.

Pel que es refereix al grup de fundació episcopal, no sembla pas que hi pugui haver dubtes: era la Regla de sant Benet. El precepte de Lluís *el Piadós* que facilitava aquelles fundacions devia estar inspirat segurament per Benet d'Anià, el conseller del rei, i amb l'experiència de la restauració monàstica realitzada uns quants anys abans a la Septimània sota el signe d'aquella Regla. Encara més, en el precepte imperial del 823 per a Senterada es fa

131. Vegeu la nota 128.

132. Quant a Lavaix vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 244.

133. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. núm. 1.

134. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. núm. 9.

135. Sobre Oveix vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 229-231.

136. Sobre les Maleses vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 229-231.

137. Quant a Gerri vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 232-237.

constar expressament que l'elecció d'abat es farà «secundum Regulam sancti Benedicti».¹³⁸

Ara: per als monestirs de fundació particular el problema ja no és tan clar. El «pactum» mitjançant el qual pren cos el 807 la fundació de Gerri, només fa al·lusió a la comunitat, a l'obediència i a una regla indeterminada :

«...sicut docet regula ab obediencia adimplenda.»

Quina fou aquesta regla, no podem precisar-ho; el fet que s'estableixi un «pacte» ens permet de pensar que ens trobem encara en el solc de la tradició visigòtica i que podria referir-se a la Regla de sant Fructuós. Un cas semblant, bé que no tan clar, és el de la carta de «comunitat» de Servàs, del 833.

Per contra, l'escriptura de fusió i comunitat de les cases d'Oveix i les Maleses mig segle més tard, el 868, ja fa constar taxativament que els contractants estan al servei de sant Vicenç «sub regula beati Benedicti».¹³⁹ Quan a mitjan segle x, després de superades les invasions d'Al-Tawil, torna a reorganitzar-se la vida eclesiàstica de la regió, la Regla de sant Benet presideix obertament i declaradament tota la seva activitat monàstica. Solament a Gerri pot notar-se una certa reticència a silenciar el fet de la seva observança.

L'any 820 s'acabava la treva pactada per tres anys el febrer de 817 amb Abd al-Rahman, el fill de l'emir al-Hakam, dit Abu l'Asi.¹⁴⁰

Així restava plantejat de nou el gran problema de la frontera hispànica, el de les relacions amb el veí emirat musulmà. Recordem ara com havien estat de llargues i treballoses les negociacions que prepararen la treva del 817; cal pensar que les opinions no eren pas unànimes, que devia haver-hi partidaris de la pacificació i partidaris de la lluita. La divergència devia tornar a presentar-se ara, i cal presumir que Berà, el comte de Barcelona, fou dels pacificadors: que havia mantingut durant aquest temps passat de pau seguides relacions d'amistat amb les autoritats musulmanes veïnes, potser directament amb el mateix Abd-al-Rahman, que des de Saragossa governava pel seu pare l'anomenada frontera superior.

En tot cas la decisió final del Palau fou contrària al manteniment de la pau. Els *Annals reials* i la *vita Hlodovici* de l'«Astrònom» estan d'acord en aquest punt i sobre el caràcter inoperant de la treva; l'«Astrònom» qualifica aquesta de «imaginaria pace», i els *Annals* parlen de «foedus... neutrae parti satis proficuum consulto».¹⁴¹

El que és cert és que, malgrat el pacte conclòs al principi del 817, si la pau era realment mantinguda al sector oriental del Pirineu, al sector occidental s'havien produït greus esdeveniments. A Navarra, el comte Velasco, d'origen gascó, que mantenia el domini imperial sobre la regió des de l'any 779, és violentament reemplaçat per Ennecó Aritzta probablement en el curs del mateix any 817. Ennecó, un indígena basc, estava emparentat amb els Banu-

138. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 259.

139. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, doc. núm. 63.

140. Vegeu «Études Roussillonaises», IV, fasc. 3-4, pàgs. 256-257.

141. La notícia dels *Annals reials*, l'any 820, diu: «Foedus inter nos et Abulaz regem Hispaniae constitutum et neutrae parti satis proficuum consulto ruptum bellumque adversus eum susceptum est.» L'Astrònom sembla reportar-la un any més tard per error; diu: «Hoc anno domnus imperator hiberna tempora Aquisgrani peregit. In eadem hieme mense februario conventus est Aquis celebratus; ... irruptaque imaginaria pace, quae cum Abulat rege Sarracenorum pacta videbatur, bellum est ei indictum.»

Kasi de Tudela, i cal pensar que en la seva revolta fou ajudat per aquests magnats de l'Ebre, com també devia rebre l'ajut dels familiars del comte Eixemèn de Gascunya, fugitiu del cantó de França a seguit de l'alçament gascó del 816, en el qual Eixemèn havia trobat la mort. El primer resultat d'aquella substitució de Velasco per Ennecó havia estat la pèrdua del domini sobre Navarra per l'Estat franc.¹⁴² El segon, que degué produir-se poc temps després, fou la pèrdua del comtat d'Aragó, d'on el comte Asnar Galindó, que el governava també en nom dels francs, en fou bandejat pel seu gendre Garcia «Malo», el qual repudiava alhora la seva muller per casar-se amb una filla del seu aliat Ennecó de Navarra. Encara, a la Mediterrània, es produïen incidents bèl·lics, actes de rampinya i pirateria, com aquell de què foren víctimes al mar Tírrè vuit naus mercaderes, atacades i enfonsades pels sarraïns durant llur viatge de retorn de Sardenya a Itàlia.¹⁴³

Es comprèn, doncs, que vistes aquestes circumstàncies, el clima fos verinós al moment que es reunia al palau d'Aquisgrà, febrer de 820, l'assemblea que havia de decidir si era o no era convenient de renovar el pacte de treva. La discussió que precedí l'acord final negatiu degué ésser tempestuosa i donar lloc a una topada violenta que tindria greus i llargues conseqüències per a l'esdevenidor del nostre país.

El comte Berà fou acusat per caps veïns, especialment per un cert Sànila, d'infidelitat i traïció; hom procedí a un duel judicial a l'estil got entre els dos anomenats, i Berà fou vençut. Però en lloc d'ésser decapitat com hauria correspost a un crim de traïció, li fou commutat la terrible pena per la d'exili, per clemència de l'emperador Lluís; Berà fou deposat i exiliat a Rouen sense que els seus béns li fossin confiscats. L'incident, que demostra fins a quin punt, malgrat tot, era profunda l'amistat del comte amb l'emperador Lluís, ens ha estat contat succintament pels *Annals reials* i per l'«Astrònom».¹⁴⁴ Ermold *el Negre*, per contra, l'ha romancejat i detallat de la manera següent, que potser el lector trobarà d'interès de llegir per la sentor que ens dóna de l'època. Diu :

«És costum antic dels francs, encara en vigor entre ells, i que ho serà, mentre duri, l'honor i la glòria d'aquesta nació, que quan algun súbdit falla la fe envers el rei, sigui per diner o per malícia, i intenta contra el seu amo, els seus fills o la seva autoritat, un acte contrari al sagrament jurat, aleshores, si es presenta algú altre a declarar contra ell aquest falliment, cal que tots dos s'enfrontin davant el rei, els francs i tota la noblesa, en un combat despietat: (la) França, en efecte, mira amb horror aquesta mena de crim.

Doncs bé; hi havia un cert Berà, molt ric i molt potent, que tenia de Carles la ciutat de Barcelona i que exercia el seu càrrec de feia molts anys. Un tercer el denuncià, un cert Sànilo, que devia el seu nom a la seva terra, i que era got com ell. Sànilo ve davant el rei, i a presència

142. Sobre la situació dels esdeveniments d'aquest temps a la regió navarresa, vegeu PÉREZ DE URBEL, *Lo viejo y lo nuevo*, 1-42. Exposa i interpreta molt encertadament els últims resultats obtinguts per les investigacions de LÉVI-PROVENÇAL i els estudis de SÁNCHEZ-ALBORNOZ, i en dóna la bibliografia.

143. SIMSON, *Ludwig der Fromme*, 161.

144. Els *Annals reials* francs, l'any 820, diuen : «In eo conventu Bera comes Barcinonae qui jam diu fraudis et infidelitatis a vicinis suis insimulabatur, cum accusatore suo equestri pugna conflagere conatus vincitur. Cumque ut reus majestatis capitali sententia damnaretur, parsum est ei misericordia imperatoris, et Rotomagum exilio deportatus est.» La *Vita Hludovici*, de l'Astrònom, al mateix any : «In quo placito Bera comes Barcinonensis, quum impeteretur a quodam vocabulo Sanila, et infidelitatis argueretur; cum eodem secundum legem propriam, ut pote quia uterque Gothus erat, equestri praelio congressus est, et victus. Sed cum lege in eum animadvertendum esset, ut capitali sententia tamquam reus majestatis feriretur, imperatoris tamen clementia vitae reservatus est, et Rotomagnum consistere jussus.»

- More tamen nostro liceat residere caballum
 Armaque ferie mea.» Saepius ista rogat.
 1820 Caesar ait : «Francis hanc rem finire licebit;
 Sic fas sicque decet, nosque jubemus idem.»
 Judicioque dato Francorum ex more vetusto
 Arma parant, trepidi currere in arma volunt.
 Caesar amore Dei paucis compellat eosdem,
 Certa canens illis pro pietate sua.
 «Quisquis, ait, vestrum mihi quippe fatebitur ultro
 Delicti istius pronitus esse reum,
 Errorem miserans donabo et cuncta remittam
 Debita peccati, vinctus amore Dei,
 1830 Credite namque, meis praestat parere suadellis.
 Quam fera pestiferi proelia Martis agi.»
 Ast illi celeres iterumque precantur:
 «Bella placent nobis; bella parentur enim!»
 Caesar eis sapiens, Francorum jura facessant,
 Praecipit; ast illi, haud mora, jussa colunt,
 Est locus insignis, regali proximus aulae,
 Fama sui late, quae vocitatur Aquis,
 Marinore praecinctus lapidum sive aggere septus,
 Consitus arboribus, quo viret herba recens;
 1840 At fluvius medium praelambit gurgite lento,
 Hunc volucres variae incolitantque ferae.
 Quando placet regi, paucis comitantibus illuc
 Venandi studio saepius ingreditur,
 Figere cornigerum praegrandia corpora ferro
 Cervorum, aut dammas percutere atque capras,
 Seu, glacie stringente solum sub tempore brumae,
 Unguigeris volucres exagitare capis.
 Ergo illuc veniunt tremuli Bero, Sanilo necnon;
 Cornipedum resident corpora magna viri;
 1850 Scuta gerunt dorso manibusque astilia portant,
 Exspectant signum regis ab arce dari;
 Quos sequitur propius regalis turba virorum,
 Regali jussu scuta gerendo simul,
 Ut, si quis socium gladio percusserit, illi
 More pio eripiant, mortis ab ore trahant.
 Mox Gundoldus, feretrum de more paratum
 Ducere postque jubet, ut fuerat solitus.
 Annuitur solio, mox illi bella lacessunt
 Arte nova Francis antea nota minus,
 1860 Et jaciunt hastas, mucronibus insuper actis
 Proelia temptabant irrita more suo.
 Jam Bero figit equum, giros dare cornipedes mox
 Incipit atque fugit prata per ampla celer.
 Ille sequi simulat, tandem dimittit habenas
 Et ferit ense : ille se canit esse reum.
 Concurrunt juvenes validi fessumque Beronem
 Eripiunt morti Caesareo monitu.
 Miratur Gundoldus enim feretrumque remittit
 Absque onere tectis, venerat unde, suum.
 1870 Caesar ei vitam tribuit tribuitque salutem
 Et miserans proprias cessit habere dapes
 O pietas immensa nimis! peccamina laxat,
 Cedit opes, vitam cedit habere reis.

Hom ha discutit sobre quina podia haver estat la infidelitat o la traïció de què era acusat Berà; les fonts que hem aportat, que són les úniques que es refereixen al cas, no ho diuen gens clar. Això no obstant, lligant el que insinuen amb tots els fets concomitants i amb els que, més tard, en derivaren, no sembla temerari d'exposar el quadre següent:

Recordem que el 820, quan es produí el conflicte, dues personalitats comandaven la zona marítima catalana: Berà i Gaucelm. Berà era comte de Barcelona i de Girona; Gaucelm era comte de Rosselló i d'Empúries. Aquesta situació datava de temps, del moment que els comtes particulars de Girona i d'Empúries havien estat suprimits i llurs comtats adjudicats, respectivament, a Berà i a Gaucelm. Un sentiment de gelosia podia haver nascut entre ells dos, precisament en ocasió d'aquestes atribucions o simplement mogut per l'ambició comuna. Cadascun d'ells devia haver procurat d'aplegar un partit al seu voltant; és l'humà i etern esperit de divisió, particularment viu a la nostra terra. Simson s'ha afigurat que es tractava d'una oposició de caràcter nacional entre francs i gots:

«...in diesem Grenzgebiet des fränkischen Reichs waren die nationalen Gegensätze, der Widerstreit des gotischen Blutes, das auch in Bera's Adern floss, mit dem fränkischen noch nicht völlig überwunden und ausgeglichen.»¹⁴⁶

És possible i àdhuc probable que hi hagués hagut quelcom d'això, però en tot cas volgué dissimular-se, puix que, com ha estat dit, Sànila, l'acusador de Berà, era un got com ell mateix. El pretext d'oposició escollit fou la diversa concepció que ambdues parts tinguessin sobre les relacions a mantenir amb els governants sarraïns de l'altra banda de la frontera.

Els *Annals reials* deixen entendre que quan tingué lloc l'assemblea d'Aquisgrà feia temps que Berà era acusat de frau i d'infidelitat pels seus veïns «a vicinis suis». I bé; qui eren, aquests veïns? Els dominis regits per Berà no termenejaven, no tenien per veïns sinó els comtats d'Urgell-Cerdanya-Ausona i els de Rosselló-Empúries. Descartat el primer, que no s'endevina per enlloc en relació amb aquest episodi, només resta el segon amb el seu comte Gaucelm. Podem pensar, doncs, que era de Gaucelm d'on procedia l'acusació.

Aquesta es concretà a l'assemblea per la veu del got Sànila; però Sànila era un amic, si no un subordinat de Gaucelm. Estrictament no sabem de Sànila sinó dues coses: aquesta seva intervenció a l'assemblea contra Berà, i la seva tràgica mort al costat del comte Gaucelm, i, conjuntament amb ell, a Chalons-sur-Saône, el 834, per ordre de Lotari, el fill revoltat del *Piados*.

Veiem que l'emperador Lluís, elevant-se damunt les passions dels mantenidors de la controvèrsia, proposava una mena d'arranjament, amb la confessió i el perdó, que no volgueren acceptar les parts; que després del judici, contrari a Berà, l'indultà del greu càstig comutant la pena capital per l'exili a Rouen, sense confiscació de béns; tot això sembla indicar que l'emperador no creia pas que hi hagués hagut infidelitat i traïció, sinó solament, com opinem nosaltres, una concepció diferent sobre la manera de tractar les relacions de frontera.

Fos com fos, la desfeta de Berà comportà el triomf de la concepció dels seus adversaris, i l'assemblea decidí de donar per finida la treva i acceptar l'estat de guerra amb els sarraïns. Encara l'emperador mitigà el triomf dels vencedors nomenant per a la successió dels comtats

146. SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 154.

vacants de Barcelona-Girona, no pas Gaucelm, o el seu amic o lloctinent Sànila, sinó un tercer personatge de la seva confiança, Rampó.

Rampó era un element important del Palau ja en temps de Carlemany; l'hem vist al començament d'aquest capítol encarregat de la delicada i important missió d'anar a Doué a informar *el Piadó*s de la mort del seu pare.¹⁴⁷ Després ja no sabem gaire cosa d'aquest personatge. L'onze de setembre de 822 era a Attigny, on presentà a l'emperador l'abat Mercoral de Banyoles, l'encomanà a les seves mans i li demanà que volgués prendre l'abat i el monestir sota el seu «mundeburdi», la seva protecció i la seva immunitat; el diploma corresponent titula el comte de «vir inluster», títol reservat als grans de l'Imperi.¹⁴⁸ En una data indeterminada, entre el 820 i el 826, dóna llicència a Dòmnuil per edificar el monestir d'Albanyà, en el pagus de Besalú; en tenim notícia per un precepte posterior del 844, en el qual Rampó és qualificat de marquès.¹⁴⁹ I això és tot. Cal remarcar que els dos documents són a favor de monestirs precisament radicats al país de Besalú, però com que aquest país per aquest temps estava integrat dins el comtat de Girona, podem, per consegüent, afirmar que Rampó era comte de Girona. Que ho fos també de Barcelona, s'ha de deduir de la seva alta condició i del fet d'ésser intítulat marquès, puix que aleshores Girona era un comtat interior, desproveït de marca o frontera amb terres sarraïnes.¹⁵⁰ Altrament, hem suposat ja que Berà regia els dos comtats, en tots dos devia succeir-lo Rampó.

La suspensió de la treva, acordada a l'assemblea del 820, obria un nou període d'hostilitats a la frontera. Els sarraïns no en foren pas els iniciadors, els historiadors musulmans no hi fan cap al·lusió. Són els *Annals reials* els que ens faran saber que a l'assemblea del febrer de 821, reunida també a Aquisgrà, fou ordenat als «limitis praefectis» de la marca hispànica de devastar, l'estiu immediat, les terres enemigues.¹⁵¹ Ignorem si l'ordre fou realment executada aquest any 821 o si calgué reportar-ne el compliment a l'any següent, car sembla que és al 822 que es refereixen les notícies proporcionades pels *Annals reials* i per la *Vita Hludovici* de l'«Astrònom» quan narren que els comtes de la marca hispànica travessaren el Segre, penetraren a l'interior d'Hispania, devastaren els cultius, incendiaren els pobles i se'n tornaren feliçment amb un copiós botí.¹⁵²

Es tractava d'una expedició de pillatge que degué estendre's per les planes ponentines del Lleidatà, a migdia del Montsec, sense que arribés a afectar cap de les poblacions importants emmurallades, ni Balaguer, ni Lleida, ni Fraga, ni Montsó, ni Barbastre..., car, no essent

147. Vegeu : *Études Roussillonaises*, IV, 3-4, pàg. 239.

148. Precepte de Banyoles I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 46.

149. Precepte d'Albanyà I, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 7. Sobre Rampó hom pot consultar CALMETTE, *Rampon, comte de Gérone et marquis de Gothie*, en «le Moyen Âge», XIV (París 1901), 401-406.

150. AUZIAS, *L'Aquitaine carolingienne*, 89 i 91, és ja ben segur que Rampó havia succeït Berà en el comtat de Barcelona.

151. *Annals reials francs*, l'any 821: «Conventus mense februario Aquis habitus et in eo de bello Liudewitico tractatum ac tres exercitus ordinati, qui futura aestate perfidorum agros per vices vastarent. Simili modo de marca Hispana constitutum et hoc illius limitis praefectis imperatum est.»

152. *Annals reials francs*, l'any 822: «Comites marcae Hispanicae trans Sicorim fluvium in Hispania profecti vastatis agris et incensis compluribus villis et capta non modica praeda regressi sunt.» La *Vita Hludovici* de l'Astrònom, el mateix any: «Nuntiatum est eodem tempore imperatori quod custodes limitis Hispanici Sicorim fluvium transierint, Hispaniae interiora penetraverunt, et cum magna praeda prospere redierint, vastatis incensisque omnibus quae obviam se praebuerunt.»

així, els cronistes francs no haurien pas deixat de dir-ho. ¿Quins devien ésser els comtes que conduïren aquesta campanya? Cal pensar de seguida en el comte Rampó de Barcelona i, com que es parla en plural, en el qui aleshores devia governar Urgell, Asnar Galindó. Són els dos comtes que poden ésser anomenats guardians de la frontera, puix que regien els dos comtats que d'aquesta banda del Segre termenejaven amb terres de domini sarraí. Que fossin ajudats per contingents de Gaucelm, de Rosselló-Empúries, àdhuc de Berenguer, de Tolosa-Pallars-Ribagorça, i d'Oliba de Carcassona, entra en el cabal dels possibles.

L'estat de bel·ligerància franco-musulmà tingué aleshores, com era natural atesa la situació que més amunt hem exposat, repercussions per la banda de Navarra. El 824 s'organitzava una expedició franca contra Pamplona, on, recordem-ho, Ennecó Aritza s'havia emparat del poder, aliat amb els seus gendres Garcia «Malo» d'Aragó i Musa II de Tudela. L'exèrcit, de tropes gascones, conduït pels comtes Ebles i Asnar, devastà l'alta Navarra, però fou destruït a la tornada al pas dels Pirineus, i els dos comtes foren fets presoners.¹⁵³ Musa II en aquests temps era fidel a Còrdova, i per això és comprensible que trametés el comte Ebles com a present de la victòria a l'emir Abd al-Rahman II.

Una altra manifestació d'aquest estat de bel·ligerància sembla haver estat la tramesa per part de l'emir d'una ambaixada a un rei normand indeterminat. Hom suposa que el príncep cordovès procurà d'excitar els pirates nòrdics contra l'Imperi franc, obrint així un nou front diversiu en lluita.¹⁵⁴

* * *

El nomenament d'Asnar Galindó com a comte d'Urgell-Cerdanya-Ausona deu ésser considerat com estretament lligat a les circumstàncies i als esdeveniments que acabem de relatar.

Asnar Galindó era el comte bandejat d'Aragó. Com a tal ens el presenten les *Genealogies de Roda* i precisament com a cap de la família comtal aragonesa.¹⁵⁵ Les *Genealogies* li

153. Sobre aquesta expedició vegeu: SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 224-225; CODERA, *Expedición a Pamplona de los condes francos Eble y Asnar*, en «Colección de estudios árabes» (Saragossa, 1903), 185-199; LACARRA, *Orígenes*, 14. Cal no confondre el comte Asnar d'aquesta expedició amb Asnar Galindó d'Aragó, comte d'Urgell; el primer era el comte gascò que fou executat com a rebel l'any 836.

154. La notícia és donada per DOZY, *Les Normands en Espagne*, en «Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le Moyen Âge», II (Leyde 1860), 274-275. Diu:

«D'après un récit d'Ibn Dihya que Maccari a copié, Abdérame II avait envoyé, vers l'année 821, un ambassadeur à un roi normand... le poète Yahya ibn Hacam, qui, dans sa jeunesse, avait reçu le surnom de Gazal à cause de sa beauté. C'était un diplomate fort spirituel et fort galant; à Constantinople il avait su gagner la faveur de l'impératrice par l'admiration qu'il avait témoignée pour elle, et il se concilia aussi les bonnes grâces de l'épouse du roi normand (nommée, semble-t'il, Theoda) par ses bons mots et par les vers dans lesquels il vantait ses charmes. Au reste, l'auteur arabe n'indique pas le motif pour lequel Abdérame envoyait une ambassade à ce roi normand; mais M. Kunik a présenté à ce sujet une conjecture fort plausible, en disant que le sultan, qui était alors en guerre contre les Francs, avait probablement l'intention d'exciter contre eux les pirates du Nord.»

155. Sobre Asnar Galindó i les «Genealogies de Roda» vegeu: VALLS, *Les genealogies de Roda*; LACARRA, *Orígenes*: del mateix autor, *Textos navarros del Códice de Roda*; HIGOUNET, *Les Aznar, une tentative de groupement des comtes gascons et pyrénéens au IXe siècle*, en «Annales du Midi», 61 (Tolosa 1948), 5-14. LACARRA és qui ha estudiat més a fons les «genealogies» i n'ha donat una edició crítica model: «Las genealogías del código Rotense parecen redactadas todas al mismo tiempo hacia 980-990 y escritas en dicho código por esas mismas fechas. Se trata de un texto de gran autoridad histórica, compuesto de buena fe y de un interés más palatino que eclesiástico; se confeccionaría probablemente en Nájera, donde residía la corte navarra en el siglo X y donde se sabe estaba el código en el siglo XI», *Textos navarros*, pàg. 36.

atribueixen dos fills i una filla: Centul, Galindó i Matrona. Aquesta darrera, diuen, contragué matrimoni amb Garcia, «el Malo», fill de Galindó Belascotenes i de Fàkilo; Garcia, enutjat contra els Asnar que s'havien rigut d'ell, matà el seu cunyat Centul i repudià Matrona; després, aliant-se amb els moros i amb Ennecó Aritza, rei de Navarra, es casà amb una filla d'aquest darrer i bandejà Asnar del comtat d'Aragó.

En aquest episodi, sembla que cal veure-hi, barrejat amb un conflicte familiar, el joc polític de la situació de la frontera explotat per l'ambició de Garcia. Asnar es devia haver apoderat del comtat d'Aragó, i devia haver-ne expulsat les tropes d'Amrus ibn Yusuf, que l'havien ocupat a la mort del comte franc Oriol entre els anys 809 i 812.¹⁵⁶ Es pot donar com a cert que Asnar, així com el seu predecessor Oriol, obraven per delegació o, si més no, en connivença amb el govern franc. Per contra, Ennecó Aritza, aliat, àdhuc familiarment, com hem explicat abans, amb els Banu-Kasi de Tudela, representava la posició antifrànca al migdia dels Pirineus. Així, doncs, Garcia, aliant-se amb els navarresos i amb els Banu-Kasi, se situava en posició antifrancesa, i era d'acord amb aquesta tendència que bandejava el seu sogre Asnar del comtat separant Aragó de la dependència o de la influència franques.

Es comprèn, per tant, que l'expulsat Asnar Galindó anés immediatament a sol·licitar la protecció del seu senyor o amic, l'emperador franc. Les *Genealogies* ho contenen així: «Per-rexit igitur Asnari Galindonis ad Franziam et proiexit se pedibus Carli Magni, et donavit illi populationem Cerretania et Oriello, ubi et tumulatum iacet.» El relat deu ésser cert en tot menys en un punt: que es tractés de Carlemany; hagué d'ésser el seu fill Lluís *el Piadós*, puix que es tracta d'esdeveniments passats pels volts del 820.¹⁵⁷

Aquesta informació de les *Genealogies* és confirmada per una acta judicial molt posterior, de l'any 862. Es tracta d'un judici celebrat al poble d'All, a la Cerdanya, sota la presidència del comte Salomó.¹⁵⁸ Un cert Guitiscle, nebot d'Ailona, filla del comte Asnar Galindó, reclamava aleshores la vila de Sedret, que detenia en aquells moments Sonnane com a beneficiari del comte Salomó i de què abans havia gaudit Isarn com a beneficiari del comte Suniefred; Guitiscle al·legava que aquestes concessions beneficiàries comtals havien estat fetes il·legalment, ja que la vil·la, deia,

«...mihi dedit amita mea per scriptura donationis et illic evenit de patre suo Asenari Galindonis comite per sua ruptura et aprisione per preceptum domni imperatoris, sicut ceteri Spani, et ruperunt ea servi sui ...»

Guitiscle pogué presentar als jutges testimonis que havien vist

«...ipsa Ailone amita sua» «abentem et dominante» la vil·la disputada «infra os xxx annos per ruptura et aprisione de patre suo Asenario»,

i en virtut d'això els jutges li concediren la propietat del lloc, tal com la reclamava.

156. LACARRA, *Orígenes*, 13.

157. LACARRA, *Orígenes*, 14.

158. El document fou copiat l'any 1787 per P. PASQUAL, *Sacrae antiquitatis Cathalonie monumenta*, XI, pàgs. 9-10, manuscrit núm. 729 de la Bibl. de Catalunya, a Barcelona, sobre l'original conservat al seu temps al mas Manyariu de la parròquia de Santa Eugènia d'Olià, a la Cerdanya. Fou publicat segons una còpia del P. Pasqual per TRAGGIA en *Discurso histórico sobre el origen y sucesión del Reyno Pirenaico*, en «Memorias de la Real Academia de la Historia», IV (Madrid 1805), ap. 3.

La concordança dels fets atestats per aquest document amb la relació de les *Genealogies* ens garanteix, com dèiem, la veracitat d'aquestes. Però el problema que es posava era què podien significar les paraules «donavit illi populationem Cerretania et Oriello»; ¿es tractava de l'honor comtal o bé, solament, d'una atribució d'erms radicats en aquests comtats, a fi d'aprisonar-los, com era pràctica amb altres hispans potents?

Oliver i Hurtado, comentant aquell document, s'inclina per la segona solució :

«...lo otorgado por Carlo Magno [ja hem dit que en aquest cas es tractava de Lluís *el Piadós*] a Asnar Galindo no fué ningún oficio, gobierno o cargo público, en la Cerdaña ni en Urgel aun cuando conservase el título de conde ... Sucedió únicamente que tomándole aquél por su vasallo le concedió ... villas y tierras que poblar y roturar ...»¹⁵⁹

Altres autors l'han seguit en aquesta interpretació, que jo crec errada. Al meu pensar, Asnar Galindó rebé de Lluís *el Piadós* totes dues coses: el comtat d'Urgell-Cerdanya — i aquest fóra el significat de l'expressió «donavit illi populationem Cerretania et Oriello» de les *Genealogies* —, i béns fiscals a aprisionar a títol personal particular, i fóra a aquesta concessió especial, feta per precepte, que es refereix el document judicial del 862.

Els fets discutits en el judici tenen precisament com a base aquesta doble condició que posseí Asnar Galindó a la regió, la de comte i la d'aprisonador. Com a comte administrava els béns fiscals del comtat i els usufructuava, podia cedir-los en benefici temporal; com a aprisionador, detenia la quasi-propietat dels territoris que li havien estat atribuïts per precepte. Els primers passaven, a la cessació del seu càrrec, a les mans del comte successor, ell no n'havia estat sinó un mer administrador; dels segons, podia fer-ne llegat als membres de la seva família. Perquè els comtes successors seus, Sunifred i Salomó, cregueren que es tractava de béns fiscals del comtat, i en disposaren administrativament confiant-los en benefici a Isarn o a Sonnane; perquè Guitisclé pogué provar que es tractava d'aprisions particulars concedides per precepte, els jutges pogueren adjudicar-les-hi. La confusió només havia pogut produir-se pel fet que Asnar havia estat comte de la regió.

Les *Genealogies* afegeixen que Asnar fou enterrat en terra d'Urgell, i això ens dóna dret a creure que regí el comtat fins a la seva mort. No podem precisar el moment que li fou advinguda; és, això no obstant, probable que fos pels volts del 830 i que el seu fill Galindó fos nomenat pel Palau per a omplir la vacant.¹⁶⁰

De la seva acció en el comtat, a part el repoblament de la vila de Sedret que hem anat comentant i que podia haver donat lloc a un precepte imperial,¹⁶¹ no podem dir-ne res del cert. Hem insinuat que pogué ésser un dels guardians de la frontera — l'altre degué ésser Rampó —, als quals fou confiada l'expedició de pillatge a l'altra banda del Segre el 822.

Vistes les circumstàncies de la seva expulsió del comtat d'Aragó, cal suposar a Asnar una significació antimusulmana i presumir que el seu nomenament al comtat d'Urgell hagi estat concomitant amb el de Rampó al comtat de Barcelona, els dos fills de la tendència bel·licista envers la frontera musulmana triomfant a l'assemblea d'Aquisgrà del 820 que motivà

159. OLIVER Y HURTADO, *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública de D. M. Oliver y Hurtado* (Madrid, 1866), 46-47.

160. Vegeu la nota 155.

161. Precepte particular x, ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 325-326.

la caiguda de Berà; però resti ben entès que tot això no són sinó hipòtesis versemblants, mancades de testimoniatge històric precís.

* * *

Els *Annals reials*, seguits en aquest punt per la *Vita Hlodovici* de l'«Astrònom», contenen que a començament de febrer de 826; mentre Lluís hivernava a Aquisgrà, hi comparegué, a convocatòria del mateix emperador, el rei Pipí d'Aquitània, acompanyat dels seus magnats i dels guardians de la frontera, «Hispanici limitis custodibus». Deliberaren i es posaren d'acord sobre el que calia fer per a la protecció de la frontera contra els sarraïns, segons els *Annals*; segons l'«Astrònom», l'emperador recomanà a Pipí que es preparés a fer cara, si res de nou s'esdevenia pel costat d'Hispania.¹⁶²

És interessant d'analitzar aquesta important reunió tinguda al Palau, aclarint a base dels esdeveniments posteriors la vaguetat de les informacions d'aquells historiadors. En primer lloc fer remarcar la transcendència de l'assemblea que ve subratllada per la crida imperial, la nombrosa assistència i el fet mateix que els historiadors se n'ocupin. No era pas, evidentment, una reunió ordinària dels corrents de pura rutina, bé que coincidís probablement amb l'assemblea habitual d'hivern de l'Imperi. Hi ha una convocatòria especial, consignada pels historiadors, i, al mateix temps que Pipí, hi participen els magnats a més dels comtes de frontera; cal pensar que hi concorregueren el comte Berenguer de Tolosa, conseller de Pipí i marquès; Asnar Galindó, comte marquès d'Urgell-Cerdanya-Ausona; Gaucelm, comte de Rosselló-Empúries; segurament també Oliba, comte de Carcassona. ¿Quin podia ésser el motiu de la convocatòria? No s'endevina pas una preparació pròxima d'ofensiva de part dels sarraïns; malgrat l'estat de guerra latent, la situació és, en aquell moment, tranquil·la. Em sembla que és millor de pensar en un problema d'ordre interior: l'adjudicació del comtat de Barcelona; és molt probable que el comte Rampó, que fins aleshores l'havia regit, acabés de morir; els documents no ens parlen més d'ell i, per contra, apareixerà aviat el nom del comte Bernat. Segurament es plantejava de nou la qüestió d'orientació política general que implicava per la marca o regió de frontera de posició essencial a sostenir en els comtats i sobretot a la ciutat de Barcelona. Fins a un cert punt era la repetició del cas agut resolt sis anys abans, el 820, amb la destitució comtal de Berà.

Les dues tendències, la pacifista i la bel·licista, devien tenir els seus partidaris; però, més que la mateixa tendència, devia pesar l'ambició personal dels pretendents al càrrec, i això fóra causa de la gravetat de la situació.

S'endevina la lluita entre els dos grups que es disputaven ja el predomini el 820: el grup Berà i el grup Gaucelm. El grup Berà, mort segurament ell, devia estar representat pels seus familiars i especialment per un magnat, Aissó, que fou sens dubte l'home de confiança del difunt

162. *Annals reials* l'any 826: «Interea Pippinus rex, filius imperatoris, ut iussus erat, cum suis optimatibus et Hispanici limitis custodibus circa kalendas februarias Aquasgrani — nam ibi tunc imperator hiemaverat — venit; cum quibus cum de tuendis contra Sarracenos occidentalium partium finibus esset tractatum atque dispositum, Pippinus in Aquitaniam regressus aestatem in deputato sibi loco transegi.» La *Vita Hlodovici* de l'Astrònom, el mateix any: «XL. Ipso anno, Kalendis februarii, Pippinus filius imperatoris ad patrem Aquis hiemantem venit. Cui ab imperatore cura commendata, ut paratus esset, si quid ex partibus Hispaniae novi oriretur, qua iter obviare posset regressus est.»

comte i devia haver estat retingut al Palau arran de la destitució d'aquest; és natural que aquest grup, en tant que compost d'indígenes, hagués tingut al nostre país un fort arrelament, moltes amistats. El grup Gaucelm tenia al seu favor la tradició de llargs anys de govern a les regions del Rosselló i de l'Empordà; potser l'amistat, per l'afinitat de tendència, del comte Asnar Galindó d'Urgell; indubtablement una posició molt forta al Palau gràcies al parentiu que lligava la casa de sant Guillem a la família imperial, gràcies també als serveis prestats temps passats a aquesta família. La balança s'inclinà ara, una vegada més, del seu costat, i el germà petit de Gaucelm, el jove Bernat, degué ésser nomenat comte de Barcelona.

Bernat tenia aleshores vint-i-cinc anys. Josep Calmette li ha fet la biografia, que podem donar gairebé per definitiva.¹⁶³ Nascut el 804, era el més jove dels fills del comte sant Guillem de Tolosa, aquell que havia estat conseller polític del rei Lluís mentre aquest governava l'Aquitània en nom del seu pare Carlemany, l'home que havia dirigit les operacions de l'alliberació de Barcelona i fou, durant anys, el cap de tota la regió del Migdia. A causa de l'íntima amistat que l'unia al seu pare, *el Piadós* accedí a ésser padrí de baptisme de l'infant Bernat. No era pas solament una qüestió d'amistat: Guillem era oncle «valencià» de Lluís, puix que la seva mare Alda era una germana de Pipí el Breu; el jove Bernat era, doncs, el fill d'un cosí germà de Carlemany i, per tant, cosí germà de Carlemany i, doncs, cosí de segon grau de l'emperador Lluís.

Les bones relacions de família continuaren més enllà de la mort de Guillem. Quan el 25 de juny de 824 Bernat contragué matrimoni amb Duoda, una muller molt cultivada, filla d'una casa noble de la regió d'Uzès, la cerimònia tingué lloc al palau d'Aquisgrà. És molt probable que Bernat hagués viscut al Palau com a familiar de l'emperador; els honors de casa seva, els béns patrimonials de Borgonya, eren menats pel germà gran Teodoric; el segon, Gaucelm, mantenia al Rosselló la tradició d'influència al Migdia franc llegada pel pare; dels altres germans intermedis, Guarner i Heribert, no en sabem gaire cosa. Es pot pensar, per tant, que Lluís *el Piadós*, com a parent i com a padrí — és sabuda la importància que en aquell temps hom donava a la paternitat espiritual del padrinatge — havia acollit l'infant Bernat a la seva casa quan el pare Guillem es retirà al claustre el 804 i que, a continuació, Bernat havia estat criat i educat al Palau on hauria viscut seguidament.

Atribuïnt-li el comtat de Barcelona, Lluís *el Piadós* iniciava Bernat en la carrera dels honors. Però a la vegada revifava el ressentiment i el despit de la fracció Berà; el 820 l'honor que aquest havia iniciat i regit, havia estat adjudicat a un tercer, palatí, Rampó, que podia suposar-se indiferent; ara ho era a un altre palatí del grup manifestament adversari.

Fa de mal dir si al Palau s'adonaven de la reacció que amb aquest nomenament anaven a fer esclatar. Simson opina que no en tingueren la més petita idea.¹⁶⁴ Això no obstant, a judicar per les notícies reportades abans pels *Annals reials* i per l'«Astrònom» sobre la reunió d'Aquisgrà, sembla que es pugui pensar el contrari; sobretot per la frase de l'«Astrònom» segons la qual fou a Pipí

163. CALMETTE, *De Bernardo Sancti Guilelmi filio*, tesi doctoral a la Facultat de Lletres de la Universitat de París (Tolosa 1902).

164. «Die Mindestens eben so dringende Gefahr eines Aufruhrs unter den goten und den Spanischen Kolonisten in der Mark scheint man noch nicht geahnt zu haben»; SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 254.

«...ab imperatore cura commendata, ut paratus esset, si quid ex partibus Hispaniae novi oriretur, qualiter obviare posset».

De tota manera, la reacció fou en realitat molt més forta i de més greus conseqüències que hom no hauria pogut preveure al Palau imperial. La seva importància donà lloc que els cronistes ens n'hagin conservat el record, sovint amb detall. Els *Annals reials* especialment i al seu seguici la *Vita Hludovici* de l'«Astrònom», els historiadors aràbics per la part que els toca, i àdhuc una nota annalística local gironina. Donem en nota els textos corresponents,¹⁶⁵ mentrestant exposarem i comentarem ací els fets i llur desenrotllament cronològic.

165. La relació més completa dels *Annals reials* francs, referint-se al començament de l'any 826 i al lloc de Salz, a l'altra banda del riu, diu: «Ibi ad eius notitiam perlatum est de fuga ac perfidia Aizonis, quomodo fraudulenter Ausonam ingressus et a populo illo, quem dolo deceperat, receptus Rotam civitatem destruxit, castella eiusdem regionis, quae firmiora videbantur, communivit missoque ad Abdiraman regem Sarracenorum fratre suo auxilium, quod petebat, iussu eiusdem regis contra nostros accepit. Sed imperator licet huius rei nuntium graviter ferret, nihil tamen inconsulte gerendum iudicans consiliariorum suorum adventum statuit operiri; transactaque automnali venatione circa Kal. Octobr. per Moenum fluvium usque ad Franconofurd secunda aqua navigavit.

«DCCCXXVII, Imperator Helisachar presbyterum ac abbatem et cum eo Hildibrandum atque Donatum comites ad motus Hispanicae marcae componendos misit. Ante quorum adventum Aizo Sarracenorum auxilio fretus multa eiusdem limitis custodibus adversa intulit eosque assiduis incursionibus in tantum fatigavit, ut quidam illorum relictis, quae tueri debebant, castellis recederent. Defecit ad eum et filius Berani nomine Willemundus necnon et alii complures novarum rerum gentilicia levitate cupidi; iunctique Sarracenis ac Mauris Ceritaniam ac Vallensem rapinis atque incediis cotidie infestabant. Cumque ad sedandos ac mitigandos Gothorum atque Hispanorum in illis finibus habitantium animos Helisachar abbas cum aliis ab imperatore missus multa et propria industria et sociorum consilio prudenter administrasset, Bernhardus quoque Barcinonae comes Aizonis insidiis et eorum, qui ad eum defecerant, calliditati ac fraudulentis machinationibus pertinacissime resisteret atque eorum temerarios conatus irritos efficeret, exercitus a rege Sarracenorum Abdiraman ad auxilium Aizonis ferendum missus Caesaraugustam venisse nuntiatur, supra quem Abumarvan regis propinquus dux constitutus ex persuasionibus Aizonis haud dubiam sibi victoriam pollicebatur. Contra quem imperator filium suum Pippinum Aquitaniae regem cum immodicis Francorum copiis mittens regni sui terminos tueri praecepit. Quod ita factum esset, ni ducum desidia, quos Francorum exercitui praefererat, tardius, quam rerum necessitas postulabat, is, quem decebant, ad marcam venisset exercitus. Quae tarditas in tantum noxia fuit, ut Abumarvam vastatis Barcinonensium ac Gerundensium agris vilisque incensis, cunctis etiam, quae extra urbes invenerat, direptis cum incolumi exercitu Caesaraugustam se prius reciperet, quam a nostro exercitu vel videri potuisset. Huius cladis praesagia credita sunt visae multoties in caelo acies et ille terribilis nocturnae coruscationis in aere discursus.

«Imperator autem duobus conventibus habitis, uno apud Niumagam... altero apud Compendium, in quo et annualia dona suscepit et his, qui ad marcam Hispanicam mittendi erant quid vel qualiter agere deberent imperavit, ipse inter Compendium et Carisiacum caeteraque his vicina palatia usque ad hiberni temporis initium conversatus est.»

La *Vita Hludovici* de l'Astrònom, sota l'evident influència de la història anterior i referint-se als anys 826 i 827 diu: «XL. Ipso anno kalendis februari, Pippinus filius imperatoris ad patrem Aquis hiemantem venit. Cui ab imperatore cura commendata, ut paratus esset, si quid ex partibus Hispaniae novi oriretur, qualiter obviare posset, regressus est... Ipso interea anno medio octobrio coetum populi Germanici coire iussit trans Rhenum in villa, cuius vocabulum est Salz. In qua consistenti perfidia atque defectio Aizonis nuntiata est, qui de Palatio domni imperatoris fugiens, ad civitatem Ausonam venit, ibique receptus, Rodam subvertit: se et resistere nitentibus non parum incommoditatis intulit: castella quae irrumpere potuit, custodibus impositis fortiter communivit: sed et misso fratre suo ad regem Sarracenorum Abdiraman nomine, validum contra nos exercitus robur accepit. Quae quidem imperatoris animum commoverunt, et ad vindictam instigaverunt. Nihil tamen prospere gerendum ratus, consiliariorum suorum sententiam, quid tali facto opus esset, statuit opperiri.

XLI. Praeterea Aizone infestante eos qui in nostris finibus consistebant, et praecipue Ceritaniam Vallensemque regionem usquequaque vastante; eo usque immanitas illius processit, annitentibus Maurorum atque Sarracenorum auxiliis, ut aliqui nostrorum castella atque municipia, quae hactenus, relinquere cogentur, plurimique etiam a nobis deficerent, et eorum se societati conferre:nt. Inter quos Willemun-

Tot seguit de l'assemblea de febrer, que podem pensar que havia decebut fortament la fracció Berà, Aissó, la figura més important d'aquesta fracció, fugí clandestinament del Palau.¹⁶⁶ Poc temps després apareix a Ausona, on és rebut amicalment per la població; els annalistes francs suposen que la bona rebuda fou deguda a engany sobre les seves veritables intencions, i amb això volen explicar el caràcter de l'oposició local. Els esdeveniments que se'n següen, però, fan pensar que Aissó comptava amb complicitats al país, amb un important i nombrós nucli disposat a seguir-lo en la rebel·lió. Els mateixos cronistes confessen que de seguida s'uniren a ell Guillemó, el fill de l'antic comte Berà, i altres notables moguts per una

«... dus Berae filius eorum perduellioni cum plurimis foederatus est. Ad quos motus comprimendos, nostrosque roborandos, domnus imperator exercitum illuc mittendum ordinat: praemisit autem Elisachar abbatem, et Hildebrandum comitem, necnon et Donatum. Qui praecedentes, iunctis sibi Gothorum Hispaniorumque copiis, illorum proterviae pertinaciter restiterunt, Bernardo quammaxime Barcinonae comite conatus eorum in irritum deducente. Quod cernens Aizo, exercitum a Sarracenis petitum abiit praetorianum. Quem impetratum cum duce suo Anarvan Caesaraugustam, et inde Barcinonam usque perduxit. Porro imperator Pippinum filium suum Aquitaniae regem contra eos misit, simulque missos ex latere suo Hugonem et Malfridum comites. Quibus serius meticulousiusque quam decuit accurrentibus, tamdiu morae innexae sunt Mauris, quosque illi vastata Barcinonae atque Gerundae regione, Caesaraugustam sese incolumes receperunt. Praecesserunt sane hanc cladem terribiles illae nocturno sub tempore acies, humano rutilantes sanguine ignisque pallore flagrantes. Imperator porro Compendio annua suscipiens dona, his compertis, ad supra dictam Marcam tuendam auxilia destinavit, et usque ad hiberna tempora venationi in saltibus Compendio et Carisaco contiguus instituit.» Dels historiadors aràbics, se n'ocupen Ibn Idhari; Ibn al-Athir, el qual alhora és copiat per al-Nuwairi. Ibn Idhari diu: «L'any 212 (abril 827 a març 828) Abd-Allah ibn Abd-Allah, el Valencià, anà amb l'*aceifa* a la casa de la guerra i recorregué el país de l'enemic fins a arribar a Barcelona, la qual per espai de seixanta dies malvestà i assolà», MILLÀS, *Els textos d'historiadors musulmans*, núm. 102. At-Nuwairi diu: «L'any 210 (abril 825 a abril 826) Abd al-Rahman envià un gros cos d'exèrcit al país dels francs, comandat per Obaidal-là ibn Abd-Allah, el Valencià, el qual s'internà per llur país; hi féu repetits aldarulls saquejant, matant i captivant; es trobà amb les tropes enemigues, però les derrotà i els féu gran mortaldat; fou una gran victòria», MILLÀS, *Els textos d'historiadors musulmans*, n.º 101. I segueix el mateix autor: «L'any 212 (abril 827 a març 828) Abd al-Rahman envià un exèrcit contra Barcelona, del territori enemic, el qual estigué dos mesos lliurant i capturant», MILLÀS, *Els textos d'historiadors musulmans*, núm. 103. La confusió d'al-Nuwairi, originàriament d'Ibn al-Athir, és evident; d'una expedició, per haver aprofitat dues notes annalistiques, en féu dues: no hi ha cap més expedició que la de l'any 827, i a ella ha de referir-se el doble relat.

També hi ha error de data en una nota annalística posada, sens dubte coetàniament, a la fi d'una llista dels reis visigots que encapçalava un manuscrit del «Forum iudicum» del segle IX (Cod. cat. 4667, Colbertinus, a la Biblioteca Nacional de París). Diu la nota: «Era DCCCLXVI., sic venit Marohane ad Ierunda, VIº, idus hoctobres, anno XIIIº imperante Ludovico.» L'era 866 ens portaria a l'any 828, l'any 14 de l'imperi de Lluís, al 827; repetim que la data veritable és el 827. Però és interessant la citació del dia 10 d'octubre, que deu ésser certa, i que ens fixa sobre el temps tardoral fins al qual s'allargà l'expedició sarraïna. Aquesta nota gironina, com diu molt bé Coll i Alentorn, «inicia la sèrie de monuments conservats en la nostra historigrafia primitiva», COLL I ALENTORN, *La historigrafia de Catalunya en el període primitiu*, en «Estudis Romànics», III (Barcelona 1951-1952), 143.

166. A seguit d'una insinuació de VILLANUEVA, *Viage literario*, VI, 4, que la Roda que destruï Aissó fou la de Ribagorça i no la del Ter, opinió apuntada ja antigament per PUJADES I MORET, la figura d'Aissó s'ha anat desdibuixant de la silueta prou clara que donen els annals francs. El principal culpable de la desviació fou CODERA en un estudi titulat *El godo o moro Aizón*, en «Colección de Estudios Árabes», VIII (Zaragoza 1903), 201 ss., on àdhuc apunta la idea que es tractés del sarraí del mateix nom, fill de Sulaiman ibn al-Arabí, el walf de Barcelona el 778. No ni ha res d'això: Aissó és un nom bastant corrent en aquells temps a la nostra regió; altrament, els Annals dits de Fulda qualifiquen el nostre Aissó de «Gothus», vegeu SIMSON, *Ludwing der Fromme*, I, 268, nota 1. Sobre la Roda del Ter destruïda per Aissó, vegeu aque ts dos fullets: JAUME RIPOLL, *Documentos inéditos que pueden servir para ilustrar la historia de la muy antigua ciudad, hoy pueblo de Roda, situada en la ribera del Ter*, *Diócesis y Corregimiento de Vich* (Vich 1833); i JOSEP SALA MOLES, *El condado de Ausona en el medioevo, I: Roda de Ter, ciudad medieval* (Vich 1930). El segon especialment es dedica a combatre les confusions portades per Codera al tema.

ambició comuna. S'endevina que Aissó reeixí a captar cap al seu moviment la simpatia d'amples sectors estesos per tota la terra catalana partidaris de la coexistència pacífica amb els veïns musulmans. És possible que hagués cristal·litzat al volt d'Aissó un corrent d'opinió identificat en el record i les tendències del difunt Berà.

Aissó escollí com a centre d'actuació la regió d'Ausona, l'actual Plana de Vic. La tria era doblement encertada. D'una banda es tractava d'una regió poc poblada i encara menys subjectada al poder franc; tot el que en sabem és que el 798, Lluís, obrant encara com a rei d'Aquitània, havia ordenat a Borrell, el nostre presumpte comte d'Urgell-Cerdanya, d'ocupar-la i de bastir-ne i guardar-ne els castells: «Nam civitatem Ausonam, castrum Cardonam, Castaserram, et reliqua oppida olim deserta, munivit, habitare fecit, et Burello comiti cum congruis auxiliis tuendo commisit»;¹⁶⁷ en aquell moment, l'operació tenia l'interès d'assegurar el flanc per a la pròxima empresa de l'alliberació de Barcelona, però ara, consolidades ja les comarques barcelonines, lligades a Girona pels camins del Maresme i els interiors del Vallès, i per Girona fins a Narbona, els districtes centrals d'Ausona i Bages perdien una gran part de llur interès militar i, no podent ésser fortament repoblats, degueren restar com un simple glacis vigilat solament per algunes guarnicions disperses en castells isolats. Pel comtat d'Urgell-Cerdanya, a la cura del qual devia ésser confiada la regió, eren més aviat una càrrega que no una protecció, que li assegurava millor la cadena natural del pre-Pirineu.

Malgrat tot — i en això residia el segon encert de la tria d'Aissó —, la Plana ausonenca constituïa un enclavament enfonsant en els flancs dels comtats fortament organitzats de Barcelona, Girona i Cerdanya, enclavament altrament fàcil de defensar contra cada un d'ells per l'ample mur muntanyenc que l'envoltava, i al migdia, separant-lo del Vallès, per les serres de Bertí i del Montseny, separades solament per corredor Congost; a llevant, aïllat dels comtats Girona-Besalú, per les enboscades Guilleries i l'alterós Collsacabra, tallades només per la llarga i escabrosa gorja del Ter; pel nord, separant-lo de Cerdanya els trencacolls del pre-Pirineu, també tallats només pel llit, escanyat sovint, del Ter. L'únic costat relativament obert era el de ponent pel Baix Lluçanès i el Moianès, vers les terres del Bages i la Segarra; però per aquesta banda la comunicació era amb terres sotmeses al domini musulmà.

Aissó operà aprofitant al màxim aquestes característiques. Un cop llançat el cop de mà de sorpresa sobre la ciutat d'Ausona, on dominaven probablement els seus còmplices, pogué amb facilitat emparar-se dels castells escampats pel país: llurs guardians devien fugir o passar-se a ell. L'únic cas de resistència mencionat, i com a excepció, fou la ciutat de Roda, que va ésser implacablement destruïda: «Rotam civitatem destruxit». Es fonia així la importància d'una població que devia tenir unes arrels pre-romanes importants.

Havent-se així apoderat de la regió, Aissó es preocupà seguidament d'afermar-hi el seu domini guarnint els castells més importants. Després, recolzant sobre aquesta base ferma, es llançà a l'atac contra els comtats veïns: al nord contra la Cerdanya, al migdia contra el Vallès. Els annalistes convenen a assenyalar les continuades incursions de pillatge contra aquestes regions, incursions que feia Aissó — diuen — ajudat pels moros i els sarraïns: devien ésser pobladors de les comarques veïnes de ponent, els de les planes de l'Urgell i el Lleidatà.

¹⁶⁷. «ASTRÒNOM», *Vita Hludovici*, cap. VIII, l'any 798.

L'èxit inicial de l'alçament degué produir com una mena d'exaltació al país. Els indígenes, gots i hispans, dels comtats veïns vacil·laren en llur fidelitat a les autoritats franques constituïdes, i els comtes, especialment Bernat, nou en el lloc crucial de Barcelona, degueren passar per moments crítics.

Fou aleshores, a la fi de l'estiu de 826, que trameteren missatgers encarregats d'informar la Cort i demanar socors. L'emperador es trobava caçant a Salz, a l'altra banda del Rin. Davant la gravetat de les notícies que li portaren, no volgué decidir personalment, cregué necessari de reunir consell. Hom prengué l'acord de trametre a lloc una missió presidida per l'abat Elisacar, el qual ja coneixem, i els comtes Hildebrand i Donat.¹⁶⁸ Les dues fonts d'informació de les quals disposem, els *Annals reials* i la *Vita Hludovici* de l'«Astrònom», divergeixen en aquest moment. Segons l'«Astrònom», els enviats precedien un exèrcit que l'emperador havia manat de trametre, però que encara havia de preparar-se, i mentrestant hom plantà cara a la revolta amb contingents indígenes de gots i d'hispans, i reeixí a fer fracassar els projectes dels revoltats, especialment gràcies a l'energia del comte Bernat de Barcelona. Per als *Annals reials* la missió dels enviats no fou pas militar, sinó política: consistí a moderar i apaivagar els esperits de gots i hispans del país, a donar-los consells i advertiments de prudència; només Bernat féu fracassar els parany i els atacs d'Aissó i dels seus companys. És ben possible que els dos annalistes tradueixin aspectes parcials i no contradictoris d'una mateixa veritat, que en realitat l'exèrcit manat per l'emperador no s'arribés a constituir, i que la situació fos restablerta i dominada bàsicament per tropes indígenes animades per l'energia de Bernat i per la impulsó moral que la presència, els advertiments i les promeses dels enviats imperials pogueren inspirar als prepotents del país.

Aissó s'adonà aleshores del canvi de conjuntura i decidí un pas més arriscat demanant l'ajut directe de Còrdova. Trameté el seu germà a la cort d'Abd al-Rahman, on fou rebut i li fou acceptada la petició. Abd al-Rahman devia conèixer Aissó de quan foren fetes les negociacions per a la treva de 816-817,¹⁶⁹ a les quals havia el primer participat com a representant del seu pare al-Hakam, com a governador que era aleshores de la frontera superior, residint a Saragossa; fins és probable que com a conseqüència d'aquelles negociacions i de les bones relacions de veïnatge que devia comportar la treva s'hagués establert un lligam d'amistat entre Abd al-Rahman i Berà i els seus que explicaria la trajectòria política del darrer que havia de portar-lo a l'enfonsada d'Aquisgrà. Aissó devia haver ara aprofitat el record d'aquelles bones relacions i la coneixença personal que Abd al-Rahman tenia dels problemes de la nostra marca.

El fet és que l'emir acordà la intervenció preparant un exèrcit al cap del qual posà un seu parent, Ubaid Allah, dit Abu Marwan. El general Ubaid Allah era fill d'aquell Abd Allah el Valencià que havia comanat l'expedició contra Barcelona del 815: entra en els possibles que el fill hagués aleshores acompanyat el pare i que, per tant, tingués ja una personal coneixença del país que anava a trepitjar.

168. Elisacar era l'antic conseller de Lluís en el temps de la cort reial aquitana i que s'emportà a Aquisgrà en succeir el seu pare com a conseller. Donat podria ésser el comte de Melun, gendre de l'antic comte Bigó de Tolosa, que serà altra vegada enviat en missió a Septimània el 838. Hildebrand era fill de Nibelung II, en la cèlebre família Hildebrand-Nibelung: LEVILLAIN, *Les Nibelungen Historiques*, en «Annals du Midi», XLIX (Toulouse 1937) 351.

169. Vegeu «Études Roussillonaises», IV fasc. 3-4 pàgs. 256-257.

L'exèrcit musulmà era a Saragossa pel maig de 827. Ignorem quan entrà a Catalunya, però sabem que per l'octubre encara hi era: el 10 d'aquest mes, segons una nota annalística local, es trobava davant la ciutat de Girona.¹⁷⁰ Els historiadors aràbics parlen de seixanta dies de campanya; sembla que cal entendre, d'acord literal amb Ibn Idharí, que aquest fou el temps que durà el setge de Barcelona per les tropes sarraïnes. Setge inútil; la ciutat resistí i no pogué ésser presa, com també degué resistir i no fou presa Girona. Per contra, el país obert fou devastat, pobles saquejats i incendiats; un document contemporani, del 828, conta com l'any anterior els enemics de Crist havien entrat al Regne i havien impunement comès cruels depredacions incendiant esglésies, capturant les poblacions i assassinant els servents de Déu.¹⁷¹ Per la relació dels *Annals reials* s'endevina que el botí que s'emportaren fou molt important.

La notícia de la tramesa de l'exèrcit emiral i àdhuc el de la seva presència a Saragossa arribà a l'emperador Lluís pel maig del mateix any a Compiègne mentre s'hi celebrava l'assemblea dels francs essent-hi present el seu fill Pipí, el rei d'Aquitània. L'emperador ordenà a Pipí que preparés un exèrcit a Aquitània i donà instruccions per reunir l'exèrcit dels francs i sobre la manera com havia de procedir en la seva marxa; el comandament d'aquest segon exèrcit era confiat als il·lustres Hug de Tours i Matfred d'Orleans. Aquests havien de reunir-se amb Pipí a fi d'emprendre la campanya amb totes les forces reunides. L'assumpte era considerat prou greu per a justificar la mobilització de l'exèrcit franc en lloc de confiar-lo a les soles forces particulars d'Aquitània. Però la mobilització d'aquest exèrcit franc fou tan lenta, a causa — diuen les fonts — de la inèrcia d'aquells caps, que arribà a la frontera molt més tard que no calia, quan els sarraïns d'Abu Marwan, saquejat el país, eren retornats indemnes a Saragossa. Sabem, per l'expedició d'un precepte a favor del monestir de La Grassa, que Pipí era a Alzonne el 27 de setembre i que amb ell hi havia el comte de Carcassona Oliba; això ens permet de creure que en aquesta data, tretze dies abans que l'exèrcit sarraí es presentés davant Girona, d'on ell hauria d'emprendre la marxa de retorn, Pipí amb els seus comtes i llurs forces devia estar esperant encara en aquella localitat del confí tolosà-carcassonès l'arribada de l'exèrcit franc, amb el qual devia comptar d'unir-se a Narbona per arribar plegats a la frontera pirinenca.¹⁷²

Bernat, doncs, es trobà sol a plantar cara a la invasió sarraïna d'Abu Marwan. Degué prendre — calia — una posició purament defensiva de resistència, esperant un ajut que li permetés de contraatacar; l'ajut no arribà a l'hora, i ell féu tot el que era possible de fer salvant les dues places fortes de Barcelona i Girona, capitals dels dos comtats que regentava.

Els sarraïns pogueren escampar-se pel país obert, però pel fet que no arribaren a fer capitular aquelles ciutats, no obtingueren tampoc la dominació del país. Fa de mal dir quina era la intenció de la seva vinguda; no sembla pas que fos per establir-s'hi, sinó solament amb

170. COLL I ALENTORN, *La historiografia de Catalunya*, pàg. 5.

171. SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 275, nota 8.

172. Vegeu el precepte en LEVILLAIN, *Actes de Pépin*, núm. VIII, Simson i Mühlbacher feren la confusió del nom d'Alzonne, localitat carcassonesa, amb el d'Ausona, avui Vic; en l'error han estat seguits per la majoria dels historiadors. És clar; la presència del rei Pipí a Vic a la darrera de setembre de 827 desfigurava tota interpretació raonable de les altres fonts històriques. Si els exèrcits franc i aquità arribaren a reunir-se a Narbona, no és fàcil, altrament, que travessessin el Pirineu, puix que abans serien ja informats de la retirada d'Abu Marwan.

el fi de deixar instal·lats al poder Aissó i els seus, a la crida dels quals eren vinguts. Per a això hauria calgut dominar les ciutats de Barcelona i Girona. Com que no pogueren fer-ho, l'empresa fou políticament un fracàs total, limitada al saqueig. Les fonts històriques guarden en endavant un silenci absolut sobre Aissó, Guillemó i llurs companys. No sabem què fou de les seves persones, però precisament aquest silenci demostra que foren definitivament esborrats com a valors polítics.

Bé que la notícia de la probable arribada d'un potent exèrcit franc hagués pogut contribuir a fer abandonar pels sarraïns l'investiment de Girona, com que les dues forces que l'havien de compondre no arribaren ni a reunir-se, la glòria del triomf recaigué, i ben justament, sobre el jove Bernat, que d'aquest fet adquirí un renom i una personalitat considerables.

D'altra banda de seguida s'esmentà la greu responsabilitat que pesava sobre l'exèrcit franc d'ajut, que, convocat pel maig, al cap de cinc mesos no havia pogut encara arribar a la frontera.

S'havia salvat el domini territorial dels comtes transpirinencs, però la terra fóra arruïnada i les regions d'Ausona i del Bages deuriem quedar despoblades i abandonades per més de mig segle. Això era una catàstrofe impressionant que hom volgué veure senyalada per signes celestials, per l'aparició d'una aurora boreal la sagnant resplendor de la qual lluí durant dies.

El rebombori polític causat per aquests desgraciats esdeveniments tingué una repercussió judicial a l'assemblea dels francs reunida, com de costum, a Aquisgrà, el febrer de l'any següent, 828. Allí, a més de moltes altres qüestions, es discutiren especialment les responsabilitats pel fracàs de l'expedició destinada a Catalunya, i hom judicà culpables els legats als quals havia estat encomanada, els comtes Hug de Tours i Matfred d'Orleans, sentenciats a perdre llurs honors.¹⁷³ Sembla probable que Bernat assistí a l'assemblea i fou un dels acusadors; els acusats eren personatges molt importants: Hug era el sogre del fill de l'emperador, Lotari, que s'havia casat amb la seva filla Ermengarda; Matfred era sol·licitat per aquell temps per l'arquebisbe de Lió, Agobard, per gestionar una recomanació prop de l'emperador, en una carta on és qualificat del «més eminent dels homes» «que Déu ha designat per a ésser ministre de l'emperador des de l'origen del món».¹⁷⁴ El judici i la condemna d'aquests dos alts consellers de l'emperador degueren produir una profunda commoció política, les conseqüències de la qual no tardaren a fer-se sentir. La primera fou, per contracop, exaltar la figura del comte Bernat i donar-li un ple valor polític.

Bernat obtingué que el comtat d'Orleans, del qual acabava d'ésser destituït Matfred, fos atribuït a un seu amic i parent, Eudes. Obtingué també segurament aleshores una cosa molt més important: la investidura al seu favor del comtat de Narbona i dels altres comtats

173. S'ocupen del cas els *Annals reials* i l'«Astrònom» en la *Vita Hludovici*. Els Annals, l'any 828, diuen: «Conventus Aquisgrani mense februario factus est; in quo cum de multis aliis causis tum praecipue de his, quae in marca Hispanica contigerunt, ratio habita et legati, qui exercitui praeerant, culpabiles inventi et iuxta merita sua honorum amissione multati sunt» Al mateix any diu l'«Astrònom»: «Mense februario sequentis hiemis conventus habitus est publicus Aquisgrani; ubi cum in aliis, tum maxime fervebat res in marca Hispanica nuper damnose ignominio seque peracta. Qua ventilata et enucleatissime investigata, hi reperti sunt hujus culpa auctores, qui ab imperatore praefecti sunt duces. Hos ergo solummodo honoribus adeptis luere jussit imperator culpam hujus ignaviae.»

174. VEGEU HALPHEN, *Charlemagne*, 261.

veïns incorporats en aquest: Besiers, Agda, Magalona i Nîmes, potser d'Uzès. Recordem que aquests comtats havien caigut sota l'autoritat del comte d'Arles, Laibulf; és probable que Laibulf morís a començament de la primavera d'aquest mateix any 828.¹⁷⁵ Doncs bé; mentre que Bernat era designat el 827 pels annalistes com a simple comte de Barcelona, a partir del 829 els *Annals reials* l'anomenen: Bernat, comte de Barcelona «qui eatenus in marca Hispaniae praesidebat»; l'«Astrònom» li diu Bernat «eatenus Hispaniarum partium et limitum comitem»; Thégan, en la seva *Vita Ludovici*, l'anomena sempre duc, i Nithard, el 830, «dux Septimaniae».¹⁷⁶

Duc de Septimània era un qualificatiu que solament li podia correspondre pel fet d'haver recollit la successió de Laibulf, en els comtats septimanians. Presidir a la marca d'Hispania significa quelcom més que ésser un comte-marquès corrent, com el d'Urgell per exemple; vol dir que era l'encarregat de dirigir especialment la defensa de la frontera en aquest moment perillós. Per a aquesta defensa se li havien proporcionat mitjans extraordinaris: a la seva mà es trobaven reunits els comtats de Barcelona i Girona, el de Narbona amb els seus adjunts fins a la frontera del Roine; i encara cal recordar que els intermediaris de Rosselló i Empúries eren regits pel seu germà Gaucelm.

Així era constituït un agrupament territorial d'una potència considerable que, bé que podia ésser convenient i útil per a assegurar la frontera, d'altra banda comportava el perill, que la pràctica demostrà ésser una realitat, de concentrar a les mans d'una sola persona un poder excessiu. La unió dels comtats de Barcelona i Narbona, amb els respectius satèl·lits, havia de durar mig segle i produir molts maldecaps al mateix emperador Lluís i al seu fill Carles *el Calb*.

No és pas que de moment hom considerés prou forta la situació feta a Bernat per a contenir una eventual nova ofensiva dels exèrcits d'Abd al-Rahman. Aquesta previsió i, probablement, un desig de revenja de part de Bernat, foren causa que a l'assemblea reunida a Ingelheim per crida de l'emperador pel juny del mateix 828, hom deliberés sobre l'oportunitat de trametre un exèrcit a la frontera, i foren donades instruccions a aquest fi als fills de l'emperador, Lotari i Pipí.¹⁷⁷

Aquesta decisió anava lligada al projecte d'establir relacions amb els elements pertorbadors que s'agitaven a l'interior de l'emirat a fi d'arribar a una acció comuna. Degué ésser aleshores que l'emperador adreçà als mossàrabs de Mèrida una carta¹⁷⁸ que deia:

175. Vegeu «Études Roussillonnaises», IV, fasc. 3-4 pàg. 253 i especialment la nota 24.

176. NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, éd. LAUER (Paris 1926), 10, al moment d'ésser nomenat cambrer per l'emperador.

177. Els «*Annals reials*», l'any 828, contenen, «Imperator junio mense ad Ingilnheim villam venit ibique per aliquot dies placitum habuit; in quo cum de filiis suis Hlothario et Pippino eum exercitu ad marcam Hispanicam mittendis consilium inisset et, id quomodo fieret, ordinasset...»

178. La carta fou segurament redactada per Eginhard, puix que s'ha conservat en un epistolari del segle novè, que conté preponderantment lletres d'aquest autor. La publicà el pare FLÓREZ, *España Sagrada*, XIII, 416-417. Ha estat sovint comentada, però com que no porta data, no ha estat fixat a quin temps corresponia; creiem, per les circumstàncies històriques de Mèrida i de la nostra frontera, que fou enviada en aquests moments. Donen la traducció de la carta establerta per LEVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, I, 159-160.

«Hem sentit el relat de les vostres tribulacions i dels molts sofriments que patiu a causa de la crueltat del rei Abd al-Rahman, el qual, amb la cupiditat desmesurada que demostra en sostreure-us els vostres béns, us sotmet sovint a l'aflicció, tal com ho feia el seu pare Abolas (Abul-Asi); aquest darrer, en efecte, us augmentava injustament els tributs que no devieu i us n'exigia el pagament per la força; d'amics que éreu, us transformà en enemics, de súbdits obedients en revoltats; cercà de prendre-us la llibertat i d'oprimir-vos amb pesades i iníques contribucions. Però vosaltres, segons que ens ha estat contat, heu sempre, com a homes coratjosos, resistit bravament a la injustícia dels reis inicis i a llur cruel avidesa. I així us comporteu encara de present, com n'estem assabentats per molts informes. Per això us trametem aquesta carta, a fi de consolar-vos i d'exhortar-vos a perseverar en la defensa de la vostra llibertat contra un monarca tan cruel, i en la resistència que oposeu al seu furor i a la seva còlera. I perquè no és solament el vostre enemic, sinó també el nostre, combatem de comú acord la seva tirania! Nos ens proposem, amb l'ajut de Déu, de trametre el pròxim estiu el nostre exèrcit a la nostra Marca; allí esperarà les nostres ordres sobre el moment que hagi d'avançar enllà de la frontera; això, segons que us sembli bé que el dirigim al vostre ajut contra els enemics comuns que són enfront de la nostra Marca. Així, si Abd al-Rahman amb les seves forces es proposa d'atacar-vos, la presència del nostre exèrcit als confins del seu territori li ho impedirà. I us fem saber que si voleu emigrar i venir a casa nostra, farem de manera que pugueu fruir plenament de la vostra antiga llibertat, sense cap disminució i sense el pes de cap tribut; no tindriem pas la pretensió de fer-vos viure sota altra llei que la que escollíssi; fóreu tractats com a amics i confederats, honorablement units a nosaltres per a la defensa del nostre Regne. Déu us guardi tal com és el nostre desig.»

El sentit d'aquesta carta sembla molt clar: es tracta d'una proposta feta per l'emperador als habitants de Mèrida sense que aquests hagin sol·licitat res. L'emperador tenia informacions detallades sobre llur malestar, llur revolta; però aquestes informacions no li pervenien pas directament dels interessats, sinó de fonts externes, potser del mateix comte Bernat, que devia seguir amb extrema atenció els esdeveniments de l'altra banda de la frontera. La informació era certa: els habitants de Mèrida es revoltaren realment aquest any 828 sota la direcció d'un bereber i d'un renegat, i assassinaren el governador emiral de la ciutat;¹⁷⁹ això no obstant, no hi ha cap menció, ni tan sols indicatiu, que la proposta imperial fos contestada ni que tingués cap efecte pràctic. Àdhuc l'oferta d'immigració que devia ésser feta recordant les passades immigracions d'hispanos que tantes preocupacions legislatives havien donat al *Piadós* uns quants anys abans, tampoc no tingué seguici, que sapiguem.

L'expedició de l'exèrcit franc a la frontera, anunciada en la carta i ratificada en l'assemblea de juny a Ingelheim, fou preparada però no arribà a realitzar-se. D'Ingelheim l'emperador se n'anà a Francfort, on estigué algun temps; després a Worms i a Thionville, i fou des d'ací, on devia haver-se concentrat l'exèrcit, sens dubte nombrós, «cum magnis Francorum copiis», que fou tramès cap a la marca sota la direcció de Lotari. Però en lloc d'anar-se'n de dret al lloc designat, s'aturà en arribar a Lió, esperant informacions demanades a la frontera, potser a Bernat mateix. A Lió s'uní a Lotari el seu germà Pipí, el rei d'Aquitània, segurament per prendre decisions d'acord entre ells dos. Com que les informacions rebudes foren que, bé que un gran exèrcit sarraí s'era reunit, no es posava pas en marxa pel fet de no voler o no gosar presentar-se a la frontera, els dos germans acordaren de tornar-se'n, Pipí cap a

179. Sobre aquesta revolta vegeu LEVI-PROVENÇAL, *Histoire de l'Espagne Musulmane*, I, 145. L'any següent, 829, Abd al-Rahman dirigí personalment una expedició de repressió contra Mèrida, i investí la plaça, però sense que assolís de prendre-la; el 830 en fou obtinguda la seva rendició amb pacte.

Aquitània, Lotari cap al seu pare a Aquisgrà¹⁸⁰ Sembla que aquests retorns han de situar-se passat l'octubre.¹⁸¹

Per segona vegada, doncs, l'expedició de l'exèrcit franc a la nostra frontera fallia. Les circumstàncies, en el cas present, no eren pas tan angoixoses com ho havien estat l'any abans — i així tampoc no es produí l'escàndol d'aleshores —, però aquestes fallides constituïen un símptoma de l'afebliment de l'Imperi, de la manca de decisió deguda al predomini dels rancors i de les ambicions internes per sobre un ideal de grandesa exterior.

* * *

Si arribats a l'any 828 ens aturem un moment per donar un cop d'ull sobre el període de catorze anys que acabem de recórrer, notarem tres característiques essencials: 1.ª, que la direcció política del nostre país és assumida directament o, almenys, sota el control constant del Palau imperial; 2.ª, que és condicionada principalment per la situació fronterera de la regió i, per consegüent, per les relacions amb la veïna potència musulmana; 3.ª, que evoluciona ràpidament cap a una concentració en una gran unitat administrativa per damunt l'originària fragmentació comtal.

Primera característica, la direcció política des del Palau. Aquesta s'exerceix a través de les assemblees del Regne i per la tramesa de legats imperials, «missi», al país. Els nostres comtes degueren concórrer regularment a les assemblees d'hivern, acompanyats sovint dels bisbes i dels vassalls dominicals, aportant-hi llurs dons a l'emperador, exposant-hi llurs problemes locals, rebent-ne les instruccions a seguir en l'exercici de llurs funcions. Tot al llarg del nostre relat hem pogut mencionar: la probable tramesa de legats polítics el 814; la reunió de comtes i de vassalls a Aquisgrà en desembre-gener de 814-815, on es discutí el problema dels hispans, es dictà la seva reglamentació jurídica i es concediren preceptes a diversos particulars: una nova reunió a Aquisgrà, el febrer de 816, amb un altre capitular sobre els hispans; l'any següent, 817, també pel febrer i a Aquisgrà, discussió i conclusió de la treva amb els delegats d'Abd al-Rahman; dins el mateix any, pel desembre, funcionen a Girona els legats: Nebridi, arquebisbe de Narbona, Cristià, bisbe de Nimes, i Ragonfred, comte del Palau; pel febrer de 820, a Aquisgrà, deliberació sobre la denunciació de la treva amb els sarrains, judici del comte Berà, probable nomenament de Rampó per a Barcelona, d'Asnar Galindó per a Urgell-Cerdanya; febrer de 821, sempre a Aquisgrà, instruccions als marquesos per a emprendre una cam-

180. Les informacions sobre aquests extrems ens són donades pels «*Annals reials*» i per l'Astrònom. Els *Annals reials*, l'any 828, diuen: «Ibique (Frankfurt) aliquandiu moratus Wormatiam venit atque inde Theodonis villam perrexit; de quo loco Hlotharium filium suum cum magnis Francorum copiis ad Hispanicam marcam direxit, qui cum Lugdunum venisset, consedit nuntium opperiens, qui se de Sarracenorum adventu faceret certiore; in qua expectatione cum Pippino fratre conloquitur, et comperto, quod Sarraceni ad marcam venire aut timerent aut nollent, rediunte in Aquitaniam fratre ipse ad patrem Aquasgrani revertitur.» La *Vita Hlodovici*, de l'«Astrònom»: «Et cum in Theodonis villam devenisset, fama que venturos in nostros fines Sarracenos pervulgasset, misit filium Lotharium ad eandem marcam, adjunctis illi Francorum validis multisque copiis, qui cum praeceptis paternis parens Lugdunum devenisset, et nuntium praestolaretur partium Hispaniarum, Pippinus ei frater collocutum advenit. Ibi demque illis morantibus, missus rediit, dicens movisse quidam Sarracenos Maurosque exercitum quam maximum, sed pedem continuisse, nec illo tempore longius in nostros processuros fines. Quibus auditis, Pippinus in Aquitaniam, Lotharius autem ad patrem prospere rediit.»

181. Així ho creu i ho raona SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 275, nota 9.

panya contra els sarraïns; el setembre de 822, el comte Rampó és a Attigny, prop de l'emperador, potser per donar-li compte dels resultats d'aquesta campanya realitzada durant l'estiu; el juny de 823 (?) sembla ésser quan el comte Gaucelm de Rosselló es troba també prop de l'emperador a Francfort; a Aquisgrà, febrer de 826, Bernat és nomenat comte de Barcelona, es donen instruccions al rei Pipí i als marquesos a fi de prevenir els possibles conflictes que sorgeixin a la marca; l'estiu del mateix any, al moment crític de la revolta d'Aissó, són tramesos per pacificar el país els legats Elisacar, Hildebrand i Donat; el febrer de 828, a Aquisgrà, són liquidades les responsabilitats per les campanyes de l'any anterior i condemnats els comtes Hug de Tours i Matfred d'Orleans; a Ingelheim, el juny del mateix 828, són atribuïts a Bernat Narbona i els altres comtats septimanians; és donada l'ordre de preparar una nova campanya a la frontera, i es fa una temptativa de seducció prop dels cristians de Mèrida.

De la precedent enumeració de temes que foren objecte de deliberació i d'acords en les reunions comtals tingudes prop de l'emperador, surt molt clara la segona característica política d'aquest període, o sigui que aquesta política és condicionada per la situació de la frontera. Quan Lluís ascendí a l'imperi existia un pacte de treva amb Còrdova conclòs entre Carlemany i l'emir al-Hakam, per tres anys, que arribava a terme de conclusió a començament del 815; no es judicà útil de renovar-lo en aquesta ocasió, però la reacció musulmana fou immediata i portà l'atac contra Barcelona el mateix 815. L'atac fracassà gràcies a la defensa de Berà, i a la tardor següent — com hem vist — es presentà una ambaixada sarraïna encarregada d'obtenir de l'emperador una nova treva. S'endevina en aquest moment una vacil·lació a les altes esferes imperials deguda segurament a les divergències d'opinió i a les tendències locals entre pacifistes i bel·licistes: Berà devia personificar les primeres; probablement Gaucelm, les segones; els dubtes de l'emperador entre les dues tendències feren arrossegar les negociacions fins al febrer de 817 i, per fi, fou el punt de vista pacifista de Berà el que triomfà, i fou signada una nova treva de tres anys. Seria la darrera. En endavant predominen els elements bel·licistes, i tota la política amb referència a la marca obehirà a aquesta tendència. Berà és acusat i condemnat el 820; és reemplaçat per un palatí, Rampó, mentre que a Urgell-Cerdanya hi és posat Asnar Galindó, la víctima d'intrigues pro-musulmanes al comtat d'Aragó. El 821 ja s'ordena als comtes una campanya contra les terres de domini sarraí, campanya duta a terme el 822. El 824 se n'emprèn una altra pel cantó de Navarra, que acabà tràgicament. El 826 és nomenat comte de Barcelona el jove i impetuós Bernat, el germà petit de Gaucelm, mentre que s'ordena al rei Pipí i als altres comtes que es previnguin contra la reacció que s'espera de part dels partidaris de l'antiga facció Berà amb probable intervenció bèl·lica sarraïna. Per dues vegades, el 827 i el 828, hom pretén de galvanitzar la lluita contra el veí musulmà organitzant exèrcits aquitans o francs; hom intentà àdhuc d'establir contacte amb elements subvertits a l'interior de l'emirat; els exèrcits francs es desfan abans d'arribar a la frontera; els revoltats de Mèrida sembla que ni responen. Si Lluís *el Piadós* arribà a tenir la il·lusió de reprendre les gestes de la seva joventut reial, del temps de les seves campanyes de Barcelona, Osca i Tortosa, els fets havien de demostrar-li el fracàs de totes les directives que informaven la seva política al nostre país durant aquest primer període del seu imperi.

Tercera característica: la concentració dels comtats. Recordem que en el moment que Lluís ascendia a l'imperi, el territori català era dividit en cinc comtats: Barcelona, Girona-Besalú, Empúries, Rosselló, Urgell-Cerdanya-Ausona; a l'oest, les regions recentment alliberades de Pallars-Ribagorça no eren sinó un pagus del comtat de Tolosa; al nord, a la Septimà-

nia o Gòtia, hi havia els comtats limítrofs de Carcassona i Narbona, i, al damunt d'aquest, fins al Roine, els de Besiers, Agda, Magalona, Nimes. Tots pertanyien al regne d'Aquitània, que governava Lluís i que comprenia, a més de l'Aquitània pròpia, la Gascunya, el Tolosà, la Septimània i les marques respectives. Però amb l'Acta constitucional del 817, bé que hom mantenia a Pipí el regne d'Aquitània amb la Gascunya i el Tolosà, hom li amputava la Septimània amb la seva marca, exceptuat el comtat de Carcassona; s'establia, doncs, una divisió en dues zones: la marítima i la continental; la primera passava a dependre directament de l'emperador i comprenia tota la Gòtia (llevat, com dèiem, el comtat de Carcassona) i els quatre comtats catalans de Rosselló, Empúries, Girona-Besalú i Barcelona. Fou pels volts d'aquest temps que d'una banda els comtats marítics catalans degueren ésser concentrats entre les mans de dos titulars, Berà amb Barcelona i Girona-Besalú, i Gaucelm amb Rosselló i Empúries; mentre que Narbona i els altres comtats septimanians eren atribuïts al comte d'Arles de Provença Leibulf. Quan, el 826, Bernat és nomenat comte de Barcelona i Girona, de fet, com que el seu germà Gaucelm detenia ja els de Rosselló i Empúries, resultava que tots els comtats imperials catalans eren regits per una sola mà. I el 828, amb l'atribució a Bernat de la successió de Leibulf a Gòtia, tota la regió marítima, des del Roine fins a la frontera hispànica a la dreta del Llobregat, forma una gran unitat, sota l'autoritat dels dos germans Bernat i Gaucelm; és aleshores que Bernat pot ésser anomenat — com ho fan Thegan i Nithard — «dux Septimaniae».

¿Amb quina finalitat eren promugudes aquestes concentracions successives? Cal pensar que, almenys en part, ho foren pel desig imperial de constituir unitats cada vegada més fortes per a plantar cara a les lluites amb l'enemic de la frontera, i és versemblant que el sistema hagi ajudat a l'èxit de les accions de Bernat. Sobretot era justificada en aquest sentit l'última concentració septimano-catalana, vist que per dues vegades, el 827 i el 828, el socors esperat dels exèrcits imperials havia resultat inoperant.

Això no obstant, el sistema tingué un resultat imprevist. La potència creada per fer cara al perill exterior es convertí en un perill interior. És precisament a partir de la darrera i gran concentració que cessa la tensió de la frontera; el mateix l'Imperi que l'Emirat abandonen tota lluita en la marca catalana, ocupats l'un i l'altre en problemes interiors que els interessien més. S'obre en aquests moments un període tèrbol en la història del regnat del *Piados* que afecta profundament el nostre país i que ofereix característiques especials ben diferents de les que hem presentat per a aquest primer període del regnat. La primera d'elles és l'afebliment de la direcció política des del Palau, que ja no farà sinó breus i esporàdiques aparicions. La segona, que les condicions de la frontera perden una gran part de llur importància. La tercera, que la concentració dels comtes ha arribat gairebé al seu punt màxim, la unió narbonesa-barcelonesa durarà encara de tota manera per mig segle.

* * *

No es missió nostra d'estudiar les lluites civils a l'Imperi que s'estaven preparant des del moment que amb la naixença, el juny de 823, d'un quart fill, Carles, fruit del segon matrimoni de l'emperador, ara amb la bella Judit, es precisava la necessitat de revisar l'Acta constitucional del 817, almenys en el sentit que el nou naixement feia necessària una redistribució del Regne a fi de fer la part al nou nat.

Al voltant d'aquest problema inicial s'aglomeraren tots els malentesos i totes les cupiditats que fatalment havia de remoure la revisió d'un sistema i d'una estructura que, com els de l'Acta, obeïen a una nova concepció revolucionària político-eclesiàstica de l'Imperi, concepció fonamentalment contrària a la dominant a l'època sobre la patrimonialitat del poder reial, la qual, bé que tenia els seus partidaris, implicava també forçosament l'oposició de grans sectors tradicionalistes. L'Acta havia estat promulgada una mica per sorpresa, en un moment d'optimisme ideològic, i era mantinguda en una situació d'equilibri precari que el primer incident sobrevingut podia tirar per terra. Quan el 817 havia estat promulgada, Lotari tenia uns vint-i-dos anys, Pipí quinze, Lluís onze; els mateixos interessats no podien tenir plena consciència de la seva significació per a l'esdevenidor; ara, dotze anys més tard, voltats cadascun d'una cort particular que els excitava en funció de criteris i d'interessos particulars dels mateixos que la componien, llur desacord havia de despertar-se.

Com es féu això i a quines complicacions i lluites donà lloc aquest desacord el lector podrà trobar-ho en les històries generals de l'Imperi.¹⁸² Per la nostra part hem de limitar-nos a l'estudi de les repercussions que aquesta difícil evolució va tenir a la nostra terra i que foren sens dubte molt importants per a la seva història. Altrament, la narració d'aquestes repercussions pot contribuir a donar una més clara visió del que representava la lluita política en la generalitat de l'Imperi.

De tota manera, a fi d'orientar breument el lector i perquè pugui seguir el lligam dels fets locals que exposarem amb els generals, donarem un resum d'aquests darrers. Ens servirem per a això d'una exposició gairebé contemporània, la que en féu l'historiador Nithard pels volts del 841. Nithard era, per la seva mare Berta, nebot de Lluís *el Piadós*; el seu pare, el poeta Angilbert, havia estat un puntal essencial dins l'Escola del Palau de Carlemany; es tracta, doncs, d'un personatge nascut en un ambient d'alta cultura, en el qual visqué i que pogué, d'altra banda, conèixer a fons els fets que ens conta. Amb la sola reserva que la seva obra fou escrita a instàncies del seu cosí Carles *el Calb*, amb el qual estava lligat per una amistat i una confiança més estretes que el mateix parentiu, i això deu fer-lo sospitós de parcialitat; ni que sigui així, la seva visió és comprensible, bastant justa i no gens apassionada.

Nithard exposa així els fets:¹⁸³ Nascut Carles i havent abans Lluís dividit el seu Imperi entre els altres fills seus, hom demanava què faria pel nou nat. Turmentat per aquest problema, implorava els seus fills per aquest infant; a l'últim Lotari consentí, acceptant-ho sota jurament, que el seu pare donés a Carles la porció de l'Imperi que li plagués, comproment-se pel seu honor a ésser per a l'esdevenidor el seu tutor i defensor contra tots els enemics. Però, a instigació d'Hug, amb la filla del qual s'havia casat, de Matfred i d'alguns altres, Lotari es penedí després del compromís que havia tancat i cercà la manera d'anul·lar-lo.

Aquest canvi d'actitud no escapà als pares de Carles; Lotari en endavant, tot tractant de dessimular-ho, s'esforçà amb amagades maniobres d'anul·lar les decisions del seu pare. Lluís prengué com a ajut un cert Bernat, duc de Septimània, que ell nomenà cambrer, li confià Carles i li atribuï el segon lloc a l'imperi, després del seu propi. Però Bernat, abusant incondicionalment del seu poder dins l'Estat, trasbalsà a fons tot allò que, per contra, hauria hagut de consolidar.

182. Vegeu SIMSON, *Ludwig der Fromme I* (814-830), II (831-840); MÜHLBACHER, *Deutsche Geschichte*; MÜHLBACHER, *Die Regesten*, 751-918; HALPHEN, *Charlemagne*; CALMETTE, *L'Effondrement d'un empire*.

183. NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, 9-19.

Així el país alaman fou atribuït per edicte a Carles. Aleshores Lotari, sota el pretext, finalment trobat, d'un motiu just d'enuig, es dedicà a excitar els seus germans i tot el poble al·legant la necessitat de restablir l'Estat. Així anaren, seguits per molta gent, a sorprendre llur pare a Compiègne, obligaren la reina a prendre el vel i feren tonsurar els germans d'ella, Conrad i Raül, confiant-los a la guarda de Pipí, a Aquitània. Bernat fugí i es refugià a Septimània; el seu germà Herbert fou pres, li buidaren els ulls i fou tramès, ben guardat, cap a Itàlia. I Lotari, havent-se així fet amo del poder, guardava en una semicaptivitat el seu pare i Carles. Havia ordenat a uns religiosos que visquessin vora el darrer a fi d'iniciar-lo en la vida monàstica i procurar que l'abracés.

L'estat de l'Imperi, on cadascú, guiat per la seva cupiditat, procurava el propi profit, s'agreujava cada dia més. Fou per això que els monjos sobredits i tots aquells qui deploraven el que s'havia fet, demanaren a l'emperador si consentiria, en cas que hom li restituís el poder, a redreçar amb totes les seves forces a revifar l'Imperi i especialment el culte de Déu pel qual tot ordre és garantit i mantingut. Com ell s'avingués de grat a aquesta petició, aviat s'entengueren sobre la seva restauració. A aquest fi, havent escollit un monjo anomenat Gombau com a missatger, el trameté secretament, com si es tractés d'un afer religiós, als seus fills Pipí i Lluís, promentent-los d'ampliar llurs regnes si volien associar-se als qui desitjaven de restituir-li el poder. Sota aquesta condició acceptaren fàcilment, àdhuc amb entusiasme. Havent-se, doncs, reunit una assemblea (Nimega, octubre 830), la reina i els germans li foren retornats, i tot el poble se sotmeté al seu domini. Aquells qui havien conspirat amb Lotari foren lliurats a la justícia i condemnats a mort pel mateix Lotari, després indultats i exiliats. Lotari hagué d'acontentar-se amb la sola Itàlia i li fou permès d'anar-se'n amb la condició que no intentaria mai més res contra el seu pare en l'Imperi.

Mentrestant, semblant un xic calmades les dificultats, el monjo Gombau, del qual abans parlàvem, demanà que hom li atribuís el segon lloc de l'Imperi, ja que tant havia contribuït a restaurar-lo. Però Bernat, que, com hem vist, l'havia abans ocupat, multiplicava les intrigues per recuperar-lo. També Pipí i Lluís, malgrat que llurs regnes els haguessin estat augmentats d'acord amb el que els havia estat promès, lluitaven tots dos amb la pretensió d'ésser cadascú el primer en l'Imperi després de llur pare; això no obstant, els qui aleshores dirigien els afers de l'Estat s'oposaven a llur voluntat.

Al cap de poc temps, l'Aquitània fou retirada a Pipí i atribuïda a Carles (832), i els principals del país, d'acord amb l'emperador, li juraren fidelitat. Els antics revoltats abans designats s'ho prengueren molt malament i, planyent-se de la mala direcció de l'Estat, aixecaren el poble per obtenir un govern equitable. Deslliuraren Wala, Elisacar, Matfred i tots aquells qui havien estat exiliats, empenyeren Lotari a emparar-se del comandament, guanyaren, encara, sota el mateix pretext i a força de precs, l'assentiment del papa Gregori, a fi de poder obtenir més fàcilment llurs desigs sota el cobert de la seva autoritat.

Aleshores l'emperador, amb tots els qui li restaven fidels dins l'Imperi i els tres fills seus, reis, amb un immens exèrcit alçat contra ell, al qual s'havia ajuntat el papa Gregori escortat d'una pila de romans, es toparen a Alsàcia, acampats vora el mont Sigolswald (al Rotfeld, vora Colmar, juny de 833); els fills pressionaren el poble per decidir-lo a abandonar llur pare; i finalment, havent-li'n desertat alguns, aquest fou fet pres amb una feble escorta que li restava; la seva muller, separada d'ell, fou exiliada a Llombardia, i pare i fill Carles, posats sota una bona guarda.

El papa Gregori, penedint-se del seu viatge, se'n tornà a Roma més tard que no hauria volgut. I Lotari, que s'havia per segona vegada tan fàcilment fet amo del poder, el perdé per segona vegada, com era de justícia, tan de pressa com l'havia pres. Puix que Pipí i Lluís, veient que reivindicava tot l'Imperi per a ell tot sol i els volia reduir en estat d'inferioritat, difícilment s'hi resignaven; i, a més, Hug, Lambert i Matfred, que pretenien tots el segon lloc a l'Imperi, començaven a disputar-se. Cercant cadascú el seu profit personal, eren negligits els afers públics; i el poble, que se n'adonava, mostrava el seu descontentament. A més, els fills sentien la vergonya de llur manera de procedir i el penediment d'haver per dues vegades privat llur pare del seu rang, i la nació entera es penedia també d'haver abandonat per dues vegades el seu emperador. Així s'entengueren uns i altres per restaurar-lo, i s'afanyaren a anar a Saint-Denis, on Lotari guardava el seu pare i Carles.

Lotari, veient que la indignació general revoltava forces majors que les seves, s'afanyà a concentrar aquestes precedint les contràries, posà en llibertat el seu pare i Carles, i es retirà ràpidament cap a Vienna. Però el poble, que s'havia reunit en quantitat i volia atacar-lo per venjar el pare, havent trobat l'emperador, es dirigí cap a la basílica de Saint-Denis, i allí, en companyia dels bisbes i de tot el clergat, donà piadosament gràcies a Déu, restituí la corona i les seves armes a Lluís i entrà en deliberació sobre el que calia fer (març 834).

Lluís es negà a perseguir el fill Lotari i li trameté uns diputats per manar-li de passar immediatament els Alps; rebé amigablement el fill Pipí, que se li presentava, li agrai el fet que hagués treballat per la seva restauració i li permeté que se'n tornés a Aquitània, tal com ell li havia demanat. De totes bandes aflüïren fidels, d'aquells que, després d'haver dirigit els afers de l'Estat, havien fugit. Amb ells se n'anà l'emperador cap a Aquisgrà per passar-hi l'hivern, on rebé amb alegria l'altre fill, Lluís, que vingué a fer-li visita, i li manà que restés amb ell per defensar-lo.

Fins aquí la narració de Nithard. Com pot deduir-se'n, la situació creada per l'Acta del 817 fou de fet mantinguda fins a l'ascensió de Bernat al poder, quan tingué lloc l'assemblea de Worms l'agost de 829. És amb aquesta ascensió que el «statu quo» fou romput. Una primera revolta dels fills a Rennes, l'abril de 830, portà per primera vegada Lotari al poder, per pocs mesos. La reacció que seguí el n'expulsà, i a Nimega, l'octubre de 830, l'emperador Lluís recuperava el seu lloc. Nova revolta dels fills a Alsàcia el juny de 833, i nou adveniment de Lotari, que tampoc no durà gaire més d'uns pocs mesos; Lluís era novament reintegrat a Saint-Denis el febrer de 834. Lotari resistí aleshores amb les armes, però hagué de rendir-se definitivament l'agost del mateix any i fou relegat al regne d'Itàlia. Nithard resumeix:

«...havent-se així endegat les coses, l'emperador governà com abans i amb els mateixos col·laboradors.»

Això no obstant, el passat no retornà pas: les dues caigudes de Lluís i les dues ascensions seguides de Lotari, el 830 i el 833, havien trasbalsat tot l'ordre moral de l'Imperi, que en endavant hauria de seguir una línia històrica cada vegada més allunyada de les regles ideològiques que li havien volgut inspirar els autors de l'Acta constitucional del 817.

En el fons, i és bo de remarcar-ho aquí per a una millor intel·ligència dels fets que narrarem en els pròxims apartats, tres grans tendències polítiques s'enfrontarien en la furiosa lluita civil que destruiria l'Imperi i la unitària, representada pels teòrics eclesiàstics com Agobard, seguida al nostre país per l'arquebisbe Bartomeu de Narbona, el bisbe d'Elna Salomó, i con-

cretada al volt de Lotari; la legitimista, basada en la fidelitat a la persona de l'emperador Lluís, i que encarnaven al Migdia el comte Berenguer de Tolosa i els seus amics de la família comtal de Carcassona, Oliba, Suniefred i Sunyer; la regionalista, viva en els antics regnes d'Aquitània i de Baviera, ancorada en les Corts particulars de Pipí i de Lluís.

Al volt de cada una d'aquestes tendències polítiques de base ideològica es concentraren una multitud d'interessos particulars dels jerarques i dels grans de l'Imperi; a remolc de les circumstàncies polítiques, sovint provocant-les, els prepotents s'integraren en aquestes tendències, i fou molt corrent el cas dels qui saltaren de l'una a l'altra segons que convenia més a llurs ambicions. Lluís *el Piadós*, ple de bona voluntat, mancava d'energia i de la intuïció política que hauria calgut per a sostenir el brillant sistema constitucional que havia inaugurat ell mateix als primers temps del seu imperi; potser l'absència, a partir del 821, del seu gran i desinteressat conseller Benet d'Anià hi contribuí molt. Un cop rompuda la gràcia del sistema, el joc de tendències i d'interessos privats tornà a esclatar. Com es desenrotllà al nostre país és el que veurem ara en els apartats següents.

* * *

Fou el 829, tal com ho conta Nithard, que l'emperador «cridà al seu ajut Bernat, duc de Septimània, i el creà cambrer, li confià l'infant Carles i li atribuï el segon lloc a l'Imperi, immediatament després d'ell.¹⁸⁴

Això passà a l'assemblea de Worms, reunida el mes d'agost. Al temps que Bernat era elevat, Lotari era allunyat cap a Itàlia i el seu nom era suprimit en els documents oficials; al jove Carles li era atribuïda una porció de l'Imperi que comprenia Alemanya, la Rètia, Alsàcia i una part de la Borgonya. Tot el personal de Palau era remogut per donar-hi entrada als amics de l'emperadriu Judit i del nou cambrer Bernat, i allunyar-ne els antics consellers i amics de Lotari.

Així sorgien dos equips oposats que es disputarien la direcció de l'Imperi. Pel cantó de Bernat, els seus germans Heribert i Gaucelm, els seus cosins Odó, comte d'Orleans, i Guillelm, comte de Blois, els germans de l'emperadriu, Conrad i Rodulf, l'abat Teutó de Sant Martí de Tours, el de Sant Benet de Fleury, Bosso, el bisbe Jonàs d'Orleans, diversos comtes, entre ells el got Sànilo, Guiu de Mans, etc. De l'altra banda, els defensors de la unitat de l'Imperi i de la Carta constitucional del 817: l'abat de Corbie Wala, Agobard, arquebisbe de Lió, els antics comtes de Tours i d'Orleans Hug i Matfred, l'aprocrisari Hilduf, l'abat de Saint-Riquier Elisacar, Bremund, comte de Lió, etc. Al marge d'uns i d'altres, les Corts particulars dels reis Pipí d'Aquitània i Lluís de Baviera a punt de treure el millor partit del joc de les circumstàncies.

L'accessió de Bernat al Palau, on, segons l'expressió de Pascasi Radbert en la seva *Vida de Wala*, era «munitus potestate regia», no implicava pas la cessació de les seves funcions

184. «Ad quod Bernardum quendam, ducem Septimaniae, pater in supplementum sibi sumens, camerarium constituit Karolumque eidem commendavit ac secundum a se in imperio praefecit.» NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, 10. Els *Annals reials*, l'any 829, contenen així l'elevació de Bernat: «Hlotharium quoque filium suum finito illo conventu (de Worms) in Italiam direxit ac Barnhardum comitem Barcinonae, qui eatenus in marca Hispaniae praesidebat, comararium in palatio suo constituit.» I l'«Astrònom», en la seva *Vita Hludovici*: «Nam Bernardus eatenus Hispaniarum partium et limitum comitem, camerae suae praefecit.»

al ducat de Septimània; sí, però, l'allunyament personal del país; en la pràctica fóra el seu germà Gaucelm qui hauria de reemplaçar-lo en l'exercici del càrrec. No tenim sobre el particular cap informació explícita; això no obstant, podem ben pensar que fou en aquest període i en aquestes circumstàncies que l'emperador concedí un precepte d'immunitat al monestir d'Amer per instàncies del «marquès» Gaucelm. El precepte és perdut, i per això n'ignorem la data, però en sabem l'existència per un altre precepte posterior, del 844, on Carles *el Calb* conta que l'abat Guilera d'Amer es presentà davant seu a Tolosa, i li presentà

«quondam domni nostri gloriose memoriae augusti Hludowici auctoritatem, praedecessori siquidem suo venerabili abbati Deodato factam, in quo continebatur qualiter idem domnus et genitor noster, per intercessionem Gauzselmi marchionis, eum et monachos suos predictumque monasterium cum omnibus rebus sibi pertinentibus sub suae immunitatis tuitione defensionisque munimine clementer suscepit.»¹⁸⁵

Com que Gaucelm era comte de Rosselló-Empúries, i no de Girona, comtat al qual pertanyia el lloc d'Amer, i com que altrament aquells comtats no termenejaven amb la frontera sarraïna i, per tant, no podien donar lloc que el seu regent fos titulat marquès, l'ús d'aquest títol i l'actuació al comtat de Girona, que era un honor de Bernat, fan pensar plausiblement que aquell precepte d'Amer devia ésser del temps que Bernat es trobava al Palau fent de cambrer i d'amo, i que mentrestant el seu germà el reemplaçava en l'administració directa dels seus honors mediterranis.

Un altre precepte del mateix temps, aquest amb la data precisa del 14 d'octubre de 829, és donat per l'emperador referint-se a béns situats en els honors de Bernat: és el que concedeix a un fidel Suniefred la vila reial de Fontcuberta en el pagus de Narbona, tal com Carlemany l'havia cedida al seu pare Borrell.¹⁸⁶ Desgraciadament, el precepte guarda silenci sobre qui en fou l'intercessor; sigui'ns permès de pensar que fou el mateix Bernat el qui des del Palau curava de les seves amistats al ducat mediterrani.

L'acció de Bernat en el seu nou i brillant càrrec de director de l'Imperi fou desastrosa. Ja hem vist el que en deia Nithard: «Qui dum inconsulte re publica abuteretur, quam solidare debuit, penitus evertit»; per la seva banda l'«Astrònom», comentant el seu nomenament, escriu :

«Quae res non seminarium discordiae extinxit, sed potius augmentum creavit.»

Bernat es demostrà violent, impulsiu, improvisador i, per damunt de tot, pèssim polític. No sabé valorar el pes real de les forces que es disputaven el predomini polític, ni sabé utilitzar-les; menystingué l'eficàcia d'una campanya apassionada que muntaren contra ell aquells qui havien estat expulsats del poder; no s'adonà de la unanimitat que es creà en contra seu arreu de l'Imperi; els esdeveniments el sorprengueren desarmat i desorientat.

Quan esclatà la revolta de l'exèrcit que havia fet reunir a Rennes a fi d'emprendre una campanya contra els bretons, l'abril de 830, i quan fou de seguida clar que els tres fills

185. Sobre aquests preceptes vegeu ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 10 i 11.

186. ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 323. Contra l'opinió sostinguda pels historiadors de Llenguadoc, no crec pas que aquest fidel Suniefred pugui ésser identificat amb Suniefred, que serà pocs anys després comte d'Urgell, puix que el darrer era, al meu entendre, fill de Belló de Carcassona i no de Borrell, com el primer. Vegeu, sobre això, el lloc citat.

de l'emperador se sumaven al moviment subversiu, no tingué el més petit reflex de reacció, abandonà els seus amics i l'emperador, i fugí cap a Barcelona.

Aquesta fugida de Bernat en cerca de refugi al nostre país és altament significativa i mereix que hi fem especial atenció. Els historiadors del temps: l'«Astrònom», Thegan, els *Annals de Saint-Bertin*, estan d'acord que el cop de Rennes era especialment dirigit contra ell i contra la reina, que la intenció dels revoltats era de matar-lo; no podent-los fer cara, se'n fuig a Barcelona:

«...quod praefatus Bernardus sentiens, fuga lapsus Barcinonam pervenit»

diuen els citats *Annals*. L'«Astrònom» explica que l'emperador, adonant-se que la conspiració era dirigida contra ell, i contra la seva muller i Bernat, permeté al darrer que cerqués la seva salvació en la fugida:

«Bernardum quidem fugae praesidio se committere permisit»

mentre que la muller es refugiava al monestir de Santa Maria de Laon i que ell en persona anava a fer cara contra els revoltats a Compiègne. És interessant de subratllar que en aquests moments de perill fou l'emperador el qui demostrà més serenitat i més altruisme: plantant cara als amotinats, i salvant el seu conseller Bernat en lloc de sacrificar-lo a la ira dels seus enemics. Aquests es venjaren en el seu germà Heribert fent-li arrencar els ulls, i en el seu cosí Odó d'Orleans, el qual exiliaren. Encara, tots aquests atropellaments es feren, com ho fa constatar l'«Astrònom», «contra votum imperatoris»; és probable que aquest desig salvés Heribert de la mort.

A Catalunya, el duc devia trobar-hi un asil segur on els seus enemics no s'atrevirien a anar-lo a cercar;¹⁸⁷ això dóna una idea de la influència personal que el duc havia recibit a obtenir a la regió septimano-catalana que li havia estat confiada pocs anys abans, i alhora aclareix la manera com, gràcies a les lluites civils dins l'Imperi, s'anava insinuant la desintegració de l'Estat amb l'aparició d'uns poders regionals que s'habituarien a actuar per compte propi. És probable que aquella influència fos deguda en gran part a l'acció perseverant al país del germà de Bernat, Gaucelm, que, com hem vist, feia més de vint anys que hi exercia funcions continuant-hi la tradició patronal del pare comú sant Guillem.

Refugiat Bernat a Catalunya, els esdeveniments de l'Imperi no havien pas d'aturar-se. De moment, l'emperador vençut restava sota la guarda, la «libera custodia», del seu fill Lotari; aquest reprenia el seu antic lloc de coemperador; el seu pare continuava essent l'emperador, però només de nom. De fet, els antics consellers desnonats per Bernat, el grup dels Wala, Elisacar, Hilduí, el bisbe Jessé, els comtes Matfred i Hug, prenién de nou la direcció dels afers públics. Els amics de Bernat, els germans de la reina, eren exiliats o reclusos. Això no obstant, la situació nova no duraria gaires mesos: una assemblea reunida l'octubre del mateix any 830 a Nimega havia de capgirar-ho tot reposant Lluís al poder i sotmetent de nou Lotari a l'obe-

187. Que Catalunya constituïa un baluard de seguretat per a Bernat, en tenien plena consciència àdhuc els seus enemics. Aquests suposaven que Bernat volia a la llarga matar l'emperador, casar-se amb Judit i fer-se l'amo de l'Imperi, i, en cas de fallar-li el cop, refugiar-se amb ella a Catalunya: «Sin alias, ad Hispaniam cum ipsa se transporeret» són les paraules de WALIA, en l'*Epitaphium Arsenii*, II, 10; CALMETTE, *De Bernhardo*, 58, admet encertadament que aquí «ad Hispaniam» vol dir a Catalunya.

diència. Una segona assemblea a Aquisgrà, el febrer de 831, sistematitzava la nova situació; l'emperadriu Judit hi fou rebuda triomfalment, acompanyada dels seus germans, l'emperador, el seu fill Carles, el seu mig germà Drogó, bisbe de Metz. Judit es purificà de l'acusació d'adulteri amb Bernat, sense que ningú s'hagués presentat a sostenir la culpabilitat. Els antics revoltats foren condemnats: Wala, exiliat a la regió de Ginebra; Lotari, tramès de nou a Itàlia, d'on li era prohibit d'absentar-se sense autorització paterna, eliminat del poder i esborrat el seu nom dels documents públics. L'acta constitucional del 817, que havia estat restablerta el 830, de fet torna a restar inoperant. Sembla que aleshores fou promulgada una nova Acta ressuscitant la fórmula de partició de Carlemany del 806. Deixant Itàlia a Lotari, que no és ni anomenat, l'Imperi és repartit entre els altres fills: a Pipí, a més de l'Aquitània i els annexos previstos el 817, li era concedida la regió entre Loire i Sena i una bona part de la Nèustria pròpia; a Lluís, a més de Baviera, Austràsia, Turíngia, Saxònia, Frísia, Flandes, Brabant i el nord de la Nèustria; a Carles, a més d'Alemanya, Alsàcia i la Rètia, la regió de la Mosela, els comtats de Reims i de Laon, Borgonya (menys Autun, Avallon i Nevers, adjudicats a Pipí), i la Gòtia amb la seva marca.

L'emperador Lluís es reservava l'autoritat suprema, els regnes creats no serien independents fins a la seva mort; aleshores no hi hauria emperador superior, però caldria que els germans governessin d'acord; l'emperador es reservava mentrestant el dret de modificar les parts designades segons la conducta que menés cadascun dels interessats.¹⁸⁸

Bernat, allunyat al seu baluard de Catalunya, no participà gens al capgirament favorable a l'emperador. Però havent les coses pres una direcció favorable, sobretot després de l'assemblea d'Aquisgrà, començà a esforçar-se per reconquerir un lloc important en les esferes directores de l'Imperi,¹⁸⁹ ara que els seus enemics n'havien estat bandejats. Però la seva situació era doblement desagradable: l'emperador, la mateixa emperadriu i els seus familiars havien de tenir present el seu fracàs polític, que els havia ocasionat prou disgustos; fracàs reconegut — ho hem vist — pels mateixos historiadors contemporanis Nithard i l'«Astrònom»; malgrat que aquests haguessin donat com a falses les acusacions d'adulteri amb l'emperadriu i que ella s'hagués purificat de l'acusació, la campanya dels seus enemics sobre un particular sempre tan borrós i delicat havia d'haver deixat un regust desagradable, impopular.¹⁹⁰ Altrament, els nous consellers imperials no devien veure pas amb bons ulls compartir el poder amb l'antic cambrer, tan ple d'ambició com mancat d'aptituds per a la col·laboració. En definitiva, d'una entrevista que tingué personalment amb l'emperador, a Thionville, on féu acte de presència aprofitant la celebració d'una assemblea l'octubre del mateix any 831, no n'obtingué sinó l'autorització imperial de provocar a duel judicial, a la manera franca, tot contradictor que volgués sostenir l'existència real del fet incriminat; i com que no comparegué cap acusador, restà purificat davant l'assemblea, com hi havia restat l'emperadriu a Aquisgrà,

188. Seguim en aquesta exposició HALPHEN, *Charlemagne*, 273-277.

189. Fet atestat, com hem vist anteriorment per NITHARD, el qual diu: «Cumque se haec ita haberent et res publica paullulum respirari videretur, confestin Guntbaldus monachus, quem supra memoravimus, quia multa in restitutione ejus laboraverat, secundis in imperio esse volebat; quod quoniam Bernardus, uti praemissum est, olim fuerat, summa industria iterum esse certabat.»

190. Sobre tota la campanya muntada contra Bernat i l'emperadriu, que té el seu exponent històric en les obres de Radbert i d'Agobard, vegeu especialment la seva exposició i les assenyades observacions que hi fa SIMSON, *Ludwig der Fromme*, I, 336-340.

mitjançant jurament exculpatiu.¹⁹¹ Hagué de tornar-se'n a Catalunya decebut i, cal suposar-ho, ple de rancúnia i esperant una ocasió favorable.

* * *

Malgrat haver-hi estat convocat, el rei Pipí d'Aquitània no comparegué a l'assemblea de Thionville, amb què despertà recels. També ell se sentia decebut en les seves esperances d'ocupar una plaça important en la direcció de l'Imperi; hem vist prou com Nithard conta que en aquells moments «Pipí i Lluís, malgrat que llurs regnes haguessin estat engrandits d'acord amb les promeses fetes, tots dos lluitaven per ésser cadascun d'ells el primer a l'Imperi després de llur pare; però els qui aleshores dirigien els afers de l'Estat s'oposaven a llur voler».¹⁹²

Després de moltes crides del seu pare, finalment Pipí es presentà a Aquisgrà. Lluís el rebé malament :

«...domnus imperator propter inobedientiam illius non tam benigne suscepit quam antea solitus fuerat»

diuen els *Annales Bertinianenses*. L'«Astrònom» afegeix que, en càstig a aquesta desobediència, li ordenà de romandre al seu costat. Però Pipí, indignat, fugí d'amagat cap al seu regne d'Aquitània la vigília del dia d'Innocents de 831.¹⁹³

Era la bona ocasió que s'oferia al duc Bernat, de Catalunya estant. A partir d'aleshores el duc es posà al costat de Pipí i perseverà en aquesta nova política regionalista fins a la seva mort tràgica, el 844, a les mans de Carles *el Calb*. Fonamentant-se en la força creada per ell i els seus en aquell baluard catalano-narbonès, amb l'aurèola dels seus antics triomfs militars, amb el prestigi afegit per l'exercici dels alts càrrecs obtinguts a la cort imperial, s'insinua ara i és acceptat com a conseller del nou rei. En aquesta alta posició havia de topiar forçosament amb l'antic conseller i director que Lluís havia designat al seu fill el 816, a la mort de Bigó, el comte Berenguer de Tolosa. Mentre que Bernat incita Pipí a la rebel·lió, Berenguer resta fidel a l'emperador; la topada entre els dos magnats esdevé fatal i havia de produir conseqüències importants a Catalunya. La principal, la pèrdua temporal per Bernat, del baluard catalano-narbonès.

191. L'«Astrònom», parlant d'aquesta assemblea de Thionville, explica: «Afluit etiam Bernardus, qui modo praedicto fugiendo se salvans, diu in finibus Hispaniae exulabat. Is ergo imperatorem adiens, modum se purgandi ab eo quaerebat, more Francis solito, scilicet crimen objicienti semet objiceri volens, armisque impacta diluere. Sed cum accusator, licet quaesitus, deesset, cesantibus armis purgatio facta est juramentis.» THEGAN, *Vie de Louis*: «Sequenti vero anno (831) in palatio Theodonis erat cum filiis suis Lothario et Lodevico; et ibi supradictus dux Barnhardus purificavit se de objecto stupro, postquam nullus inventus est qui ausus fuisset cum armis jam dictam rem imponere.» Els *Annales Bertinians*: Tertium vero generale placitum in Theodonis villa habuit, ibique, ... Barnhardus comes adveniens, de quibus accusatus fuerat domno imperatori filiisque suis jurejurando satisfecit.»

192. Vegeu més amunt, pàg. 283.

193. L'«Astrònom» s'explica així sobre tot l'afer: «Praecepit porro imperator ut huic placito (de Thionville) filius ejus interesset Pippinus: sed ille conventui semet subtraxit, post placitum autem advenit. Imperator autem volens et omnem inobedientiam, plurimamque in eo castigare morum insolentiam, secum eum morari jussit, et usque Natalem Domini secum Aquis tenuit. Sed ille ultra suum se velle teneri gravatus, fugam capessit: et inscio patre in Aquitaniam concessit.»

Posseïm, amb data 5 d'abril de 832, l'acta d'un cèlebre judici a favor del monestir d'Arles de Vallespir, en la qual Berenguer figura com a comte rebent les declaracions, ordenant les enquestes, executant finalment la decisió judicial.¹⁹⁴ És l'exercici ordinari de les atribucions comtals, la prova irrecusable que en aquells moments Berenguer actuava com a comte de Rosselló. ¿Com podia haver-se arribat en aquesta situació? Fins aleshores, ho hem dit repetidament, era la funció especial de Gaucelm, el germà gran de Bernat, el qui, en la seva absència, governava àdhuc l'enter ducat.

L'explicació sembla clara. A la fugida i la rebel·lió de Pipí, l'emperador Lluís reaccionà, des de les primeres setmanes del 832, violentament emprenent una campanya contra Aquitània. Berenguer degué prendre-hi part atacant per la seva banda els honors de Bernat, el nou conseller i director de la revolta de Pipí. Però si l'emperador es veié obligat de seguida a abandonar la seva empresa per a anar a reprimir una altra revolta a Baviera, on el fill Lluís, imitant el seu germà, també s'havia revoltat, per contra, Berenguer reeixí a penetrar a Septimània i a apoderar-se, si més no, del Rosselló.

Alguns mesos més tard, vençuda la rebel·lió de Lluís de Baviera, l'emperador rempenquè la campanya d'Aquitània convocant els seus fidels i l'exèrcit a Orleans. Des d'ací avançà cap a Limoges. A començament d'octubre es trobaven al palau de Joac, on havien estat citats el rei Pipí i el seu conseller Bernat. Aquests, bloquejats al Migdia pel comte Berenguer, no degueren sentir-se amb prou forces per a resistir, i es presentaren disposats a ésser objecte d'una enquesta sobre llur conducta. Bernat, acusat d'infidelitat, volgué provar la seva innocència oferint el combat judicial, però no es presentà cap contradictor que volgués lluitar amb ell; això no obstant, fou despullat dels seus honors i dignitats, i el ducat de Septimània i Catalunya fou atribuït — segons que podem deduir dels fets posteriors — al comte Berenguer, que el tenia ja ocupat, almenys parcialment. L'«Astrònom» és qui ens ha transmès el record més circumstancial d'aquests esdeveniments.¹⁹⁵

Però un altre detall important ens ha estat proporcionat per una altra font, la *Vida d'Ansegis*, abat de Fontanelle:¹⁹⁶ l'abat hi és lloat per les seves ambaixades

«...maxime ea quae tempore Ludovici magni imperatoris, jussu ejusdem, partibus marchae Hispanicae celebrata est, adversus Gauselmum, custodem limitis istius.»

194. Document publicat en la *Histoire de Languedoc*, II, ap. 80. El judici d'Elna fou celebrat «in presentia Berengario comite», el qual actuà obertament: «Et dum se proclamasset dictus Babila (l'abat d'Arles) ante prefacto comite Berengario, sic misit exinde exquisitionem inter pagenses illius territorii... «et dum tanta rei veritate reperisset, dedit suos missos qui diligenter hec scrutassent»... «Et sic ipse Berengarius comes revestivit ipso abate.»

195. Explica que l'emperador «conventum publicum Aurelianis fieri jussit, ibique sibi Pippinum occurrere mandavit: qui licet invitus occurrit. Sed considerans imperator quorundam malorum consilia hominum, filii animos tam minis quam promissionibus ad deteriora pervertere festinantium, maximeque verens Bernardum, cujus consilio uti tunc Pippinus dicebatur — qui et ipse tunc in Aquitania morabatur — Ligeri transmeato, cum suo comineatu ad Jocumdiacum palatium venit, in territorio Leovico situm. Quo ventilata utriusque causa, Bernardus quidem cum insimularetur infidelitatis, nec tamen usque ad congressionem probator procedere vellet, honoribus est privatus: Pippinum vero propter morum correctionem pravorum, sub custodia privata Treverum perduci jussit. Quo cum duceretur, et indulgentius haberetur, a suis custodias noctu subducitur, et usque imperatoris ab Aquitania reditum, quaquaversum valuit et voluit, pervagatur.»

196. Publicada en el *Acta Sanctorum*, juliol, v, pàg. 94.

No sabríem dubtar que aquesta ambaixada d'Ansegís hagués estat encomanada precisament en aquest moment a Joac, i que tingués la missió d'investir jurídicament Berenguer de tots els comtats catalans i narbonesos dels quals Bernat acabava d'ésser depositat. La missió comportaria prou dificultats pràctiques perquè el seu èxit merèsqués la lloança. Probablement el comte Gaucelm resistia encara a la regió, potser en el vessant meridional del Pirineu. En tal cas, Ansegís degué reeixir en la seva comesa, i Berenguer degué trobar-se en possessió de tots els comtats que fins aleshores havien estat sota el regiment dels germans Bernat i Gaucelm.

Aquests, amb llurs amics de la Marca, com el got Sànila, devien refugiar-se a Borgonya, un altre centre d'honors i de possessions familiars on els retrobarem tot seguit.

* * *

Amb l'allunyament de Gaucelm i Bernat, del Migdia, semblaria que Berenguer, sota l'alta protecció de l'emperador Lluís, havia de trobar-se amb les mans lliures i en un terreny obert en la governació de les regions catalana i narbonesa.

De fet hagué de trobar-se en presència d'un nucli d'oposició. Prescindint dels amics que haguessin conservat Bernat i Gaucelm al país, existia un altre sector d'opinió que havia de procurar-li molts conflictes i maldecaps; era el dels partidaris de la unitat imperial, de l'Acta constitucional dels 817, pràcticament compromesos amb Lotari. En la pràctica es recrutaven principalment dins les altes esferes eclesiàstiques, influïdes per la propaganda ideològica de l'hispan Agobard, el gran arquebisbe de Lió. Sabem que formaven part d'aquest sector l'arquebisbe de Narbona, Bartomeu, superior jeràrquic dels bisbes catalans i narbonesos, i entre aquests bisbes, almenys el d'Elna, Salomó. Que, a més, hi hagué elements civils d'importància, ho prova el fet que el 18 de desembre del mateix 832, és a dir dos mesos després que Berenguer hagué estat investit dels comtats, trobem magnats rossellonesos rebent de Lotari un precepte sobre propietats al Rosselló; el beneficiari, Guimar, es deia vassall de Lotari; i devia haver anat personalment a Itàlia per recaptar-lo, si no fos que ja l'acompanyés formant part de la casa de l'agost.¹⁹⁷

Mentre Berenguer pogué comptar amb l'alta protecció de l'emperador, la seva situació degué anar-se afermant cada dia; però, per la seva dissort, els afers generals de l'Imperi es cabussaren.

Havent-se entès altra vegada els tres fills grans de Lluís contra llur pare, aquest hagué de rendir-se a l'acció de Lügenfeld, vora Colmar, el 833, i restà presoner de Lotari. La situació era capgirada una vegada més; els enemics de Berenguer a Catalunya i a la Septimània havien tingut bon cop d'ull. Lotari deixava d'ésser una esperança, una protecció vaga i llunyana,

197. Precepte publicat en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, pàg. 327. El precepte, donat per Lotari a prec del seu vassall Guimar, concedia a ell, al seu germà Radó i a llurs hereus, la propietat de la vila dita Vilanova (avui encara Vilanova de Raó), que el pare d'ells havia construït per concessió de l'emperador Carles arrencant-la de l'erm a Septimània. És una còpia textual del precepte de l'emperador Lluís, del 814, als mateixos germans per a la vila de Ceret al Vallespir, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 318, canviant només la intitulació, l'escatocel i els topònims; la intitulació diu «Lotarius augustus, domini imperatoris Ludovici filius», però és significatiu que Lotari es permetés de disposar sobre drets que en tot cas pertanyien al fisc imperial. La còpia que tenim del precepte porta errada la data; Mühlbacher l'ha rectificada amb encert i ha identificat el lloc d'expedició vora Lodi, província de Milà.

per a esdevenir una autoritat real i positiva. El bisbe d'Elna, Salomó, es presenta a Cluny, l'abril de 834, per rebre un precepte;¹⁹⁸ amb ell es trobava l'abat de Sant Genís les Fonts, que n'obtenia un altre.¹⁹⁹

Per a Berenguer això no era pas el més greu. El pitjor fou que Galindó, el fill del comte Asnar d'Urgell, que devia haver succeït el seu pare en el comtat, s'alineava també en aquests moments d'eufòria al costat de Lotari i aprofitava l'ocasió per a usurpar de Berenguer el pagus de Pallars i Ribagorça, que pertanyien al seu comtat de Tolosa. Es conserva un precepte de Galindó i el monestir d'Alaó, situat entre aquelles dues regions, que és anterior al mes de maig de 834; la usurpació s'hagué de produir, per tant, entre el juny de 833 i aquest maig de 834, segurament poc temps després de la primera d'aquestes dates. A partir de la presència de Galindó a Pallars-Ribagorça, els escriptors de la regió es posen a datar per Lotari:

«...anno primo regnante Leuthario augusto», novembre 833; «anno primo regnante domno nostro Lehuttario imperatore», febrer 834; «anno primo regnante et imperante Leotario imperatore», maig 834.

En el primer d'aquests documents, l'ardor neòfit del qui el redacta, el prevere Salomó, li fa dir:

«...et in omnibus votis vestris a memoria nos reducite et pro domno nostro Leuthario imperatore et suis proles vel suis fidelibus instantissimo animo Domino commendate.»

Encara més: un document sense data, però que deu correspondre al 1010, parla d'un precepte de l'emperador Lotari que devia haver estat concedit a un monestir de Pallars. Es tracta d'un plet que sostingué l'abat del monestir de Sant Vicenç d'Oveix contra els homes de Rabeniu sobre els drets que els corresponien, respectivament, a la vila de Somponiu. L'abat presenta al tribunal, com a prova, el document que el monestir tenia

«...ab antiquis temporibus, de domno Leutario imperatore»,

document que demostrava que la vila de Somponiu li pertanyia

«...tota ab integrum sine blandimento de ullo homine, cum suis terminis.»

198. El precepte, donat a prec del bisbe Salomó, concedia a l'església d'Elna les aprisions que havien fet els seus homes — la meitat del mercat, publicat en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 101. La intitulació deia «Lotharius divina ordinante providentia imperator augustus», i la data, al 7 d'abril «Christo propicio anno imperi domni Lotharii gloriosissimi augusti in Francia I, in Italia XIII, indictione XII, Actum Clunaco villa, ... »

199. Precepte confirmant al monestir les seves possessions i concedint-li la immunitat i la lliure elecció d'abat, publicat en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 208. Només se n'ha conservat la còpia d'unes ratlles, però sabem que era una rèplica del precepte de l'emperador Lluís al mateix monestir de l'any 819, vegeu *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 206; precisament en això radica el seu interès: que els monjos creguessin que el precepte de Lluís havia perdut la força i que era convenient de renovar-lo amb el de Lotari. El document és datat el 6 d'abril, el dia abans del d'Elna; altrament, la intitulació i els altres elements de data són els mateixos en ambdós diplomes.

És a dir, que l'adhesió a Lotari va fins a recollir directament preceptes de l'emperador franc, cosa insòlita en aquestes regions que tenien per costum de rebre'ls directament dels comtes de Tolosa.²⁰⁰

Aquesta vegada també, tal com s'havia esdevingut el 830, la caiguda de l'emperador fou de curta durada. Els fills podien arribar-se a entendre momentàniament contra el pare; tanmateix, bon cop triomfants, era Lotari el qui treia el fruit de la victòria; la realitat dels fets demostrava que els interessos dels fadristerius eren més oposats als del germà gran que no als de llur comú pare. Com ha estat aclarit per la narració de Nithard que hem copiat abans,²⁰¹ a començament del 834 Pipí i Lluís ja s'havien penedit de llur actuació i estaven disposats a ajudar a la reintegració de llur pare. Aquesta tingué lloc el 1.º de març de 834 a Saint-Denis, amb la complaença general de l'opinió pública. Aquesta vegada, però, Lotari no es donà per vençut i preparà, amb els seus amics, una resistència armada.

D'una banda, els comtes Matfred d'Orleans i Lambert de Nantes reeixiren a desbaratar les tropes reials pel cantó de Bretanya, i, d'altra banda, Lotari en persona aconseguí d'emparar-se de la plaça de Chalons-sur-Saône. Aquí, per venjar-se que Bernat s'hagués decantat en aquest moment crític, al mateix temps que Garí de Màcon, a favor de l'emperador, d'acord una vegada més amb les directrius del rei Pipí, Lotari féu decapitar el seu germà, el comte Gaucelm, i negar al riu la germana, la monja Gerberga; també allí fou escapat un comte Sànila, que probablement era el mateix Sànila que l'any 820 s'havia assenyalat com a acusador del comte Berà a la cort d'Aquisgrà.²⁰² Així anaven desapareixen les figures que

200. Sobre aquests fets i els corresponents detalls i comprovants vegeu ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, especialment a les pàgs. 104-109. Per al precepte d'Oveix, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 468. És molt probable que aquest precepte hagués estat també recaptat, com els dos citats en les notes anteriors, pel bisbe d'Elna Salomó i que, per tant, hagués estat expedit des de Cluny l'abril de 834.

201. Vegeu més amunt, pàg. 285.

202. Sobre l'actuació de Bernat i els esdeveniments tràgics de Chalon ens informen els biògrafs de Lluís, l'«Astrònom» i Thegan, i els *Annals Bertinians*. L'«Astrònom» l'any 833, diu: «Porro Bernardus et Warinus in Burgundia consistentem populum suasionibus accendebant, promissionibus alliciebant, juramentis astringebant, et in unum velle foederabant»; i a l'any 834: «Porro Warinus et Bernardus comites, plurimis sociorum ex Burgundiae partibus coactis, et ad Matronam fluvium usque pervenerunt, et ibi partim austeritate et intemperie aeris retardati, partim pro colligendis sociis suspensi, in villa Bonogilo, et eis quae circumjacent praediis, aliquot consedere diebus. Instabat sane sanctae quadragesimae tempus: cujus hebdomada prima, feria quinta, missi sunt ab illis legati, Adrebaldus abbas et Gautselmus comes, ad Lotharium filium imperatoris, postulantes ut eis absolutis custodiae vinculis imperator redderetur. Quorum si pareret postulationi, ipsi quoque ei causa apud patrem salutis et honoris olim dispositi forent: sin alias, etiamsi necesse esset, cum sui periculo eum requisituri: et resistentibus sibi in hac re cum armis, Deo iudice, essent obviaturi.» ... «Qua tempestate Warinus comes cum plurimis sociis castrum Cabillonum utcumque communivit, ut si aliquid ab adversarum partium studiosis moliretur novi, sibi suisque foret receptaculo atque munitioni. Quod cum Lothario compertum foret, improvisus illuc advenire disposuit; quod tamen facere nequivit. Advenit tamen, et oppidum circumdedit, quae in circuitu civitatis erant incendio concremavit. Pugnatum est acriter diebus quinque, et tandem ad deditionem primum urbs recepta est: post autem versa vice, crudelium more victorum, primo quidem direptionibus ecclesiae vastatae, thesauri depraedati, vel communes sunt direptae copiae: ad ultimum vero civitas voraci depasta est incendio, praeter unam basilicam parvam, quae stupendo miraculo, cum hinc inde cincta fuerit saevientibus et lambentibus flammis, tamen non potuit aduri. Fuit autem consecrata Deo in honore beati Georgii martyris. Nec tamen Lotharii voluntas fuit ut civitas succenderetur. Adclaminatione porro militari post captam urbem Gotselmus, itemque Sanila comes, necnon et Madalelmus, vasallus dominicus, capite plexi sunt. Sed et Gerberga filia quondam Willelmi comitis, tanquam venefica, aquis praefocata est.» Thegan, el 834 diu: «Lotarius vero residens in civitate Cabillonum, ubi multa mala commiserat exspoliando ecclesias Dei, fideles, patris sui ubicumque comprehendere potuerat, praeter legatos tantum, martyres exhibuit. Insuper et sanctimoniam feminam, quae erat soror ducis Bernhardi, nomine Gerbirch, jussit in vase vinatico claudere, et

tant havien pesat en els esdeveniments polítics del nostre país; només Bernat devia sobreviure'ls encara deu anys imprimint una tensió contínua a la política del Migdia, en especial a la de Catalunya.

Les dues victòries de Bretanya i de Chalon pogueren fer per un moment la impressió que Lotari es feia amo de l'Imperi. Per contra, la conjunció dels dos exèrcits imperials, el que, dirigit per l'emperador en persona, baixava del nord, i el que, comandat pel rei Pipí, pujava d'Aquitània, a les ribes del Loire vora Blois, tancà el camí a Lotari, el qual, perduda l'esperança d'una defecció entre els imperials, es veié obligat a negociar la submissió al seu pare. Aquest li trameté una ambaixada de la qual formaven part el bisbe de Paderborn, Badurad, i els comtes Gebhard de Niederlahugau i Berenguer de Tolosa; el bisbe el sermonejà, els comtes l'informaren de les condicions de la rendició; Lotari demanà un terme per a reflexionar i volgué, encara, conèixer l'opinió dels mateixos ambaixadors sobre què calia fer; a l'últim, acceptant llur consell, decidí de presentar-se al seu pare i de sotmetre-se-li totalment.²⁰³ La intervenció de Berenguer com a ambaixador degué ésser decisiva; el seu parentiu amb Lotari — devien ésser cunyats — degué contribuir a l'atmosfera de confiança necessària al reeiximent de la missió; si Lotari arribà fins a demanar consell als ambaixadors del seu pare, degué ésser per la confiança que tenia en el seu cunyat, prou conegut pel seu bon sentit i la seva prudència.

Aquesta vegada la submissió de Lotari fou definitiva: era per l'agost-setembre de 834. Fou obligat a tornar-se'n a Itàlia, el govern de la qual li fou concedit de nou; fou permès als seus partidaris d'acompanyar-lo lliurement, i foren molts els qui se n'aprofitaren: amb ell marxaren Wala, els bisbes Jessè d'Amiens, Elies de Troyes, Herebold d'Auxerre, els comtes Hug de Tours, Matfred d'Orleans, Lambert de Nantes i d'Angers i molts altres; se n'anaren amb ell els nostres coneguts arquebisbes Agobard de Lió, Bernat de Vienna i Bartomeu de Narbona i, probablement, el bisbe Salomó d'Elna. Amb l'allunyament dels dos darrers restava escapçada l'oposició lotariana a les nostres regions. França perdia els homes més eminents del regne; al dir de l'«Astrònom»:

projicere in flumen Ararim, de quo Poeta canit : «Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim». Ibi eam diu affigens extinxit iudicio impiorum consiliariorum, implens psalmodicam prophetiam: «Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteri...» Finalment, els *Annales Bertiniani*, el mateix any: «Hlotharius vero cum suis Cavellonem veniens, eam expugnavit ignique succendit et comites qui ibi aderant comprehendit; ex quibus tres interfuit, alios autem secum inde sub custodia duxit; ac sororem Bernardi sanctimoniam in cupa positam in Ararim fluvium demergi fecit; et deinde Aurelianus venit.»

203. THEGAN, en la seva *Vie de Louis*, cap. 54, ho explica : «venerunt filii ejus obviam ei, Pippinus ab occidente et aequivocus ejus (Lluís) ab oriente, uterque cum magna multitudine ad obsequium patris. Cumque properarent Aurelianensium civitati, ubi erat Hlotharius prope cum seductoribus suis impiis, de quibus superius mentio facta est, noluit quiescere exhortationibus patris; sed quedam nocte clongavit se ab eo quasi fugiendo. Tunc imperator misit legatos suos post illum, Baduradum episcopum Saxonicum, et Gerhardum nobilissimum ac fidelissimum ducem, et Berengarium sapientem, propinquum suum. Qui venientes ad eum, statim supradictus episcopus praecepit ei cum edictu omnipotentis Dei sanctorumque omnium ejus, ut se alienaret a societate impiorum seductorum ejus, ut licuisset imperatoris ostendere, si voluntas Dei esset, ut discordia eorum permaneret, an non. Post legationem episcopi supra nominati duces protulerunt quod eis imperatum fuerat. Quos statim rogavit ad modicum tempus egredi foras, et statim iterum revocavit, deprecans eos ut ei consilium dedissent de omnibus actis suis. At illi instruxerunt eum, ut veniret ad misericordiam patris cum ceteris seductoribus, promittentes pacem. Et ille cum eis promisit venire. Inde regredientes legati venerunt ad principem, nuntiantes ei quae gesta erant.»

«...hi erant enim quorum recessu dicebatur Francia nobilitate orbata, fortitudine quasi nervis succisis evirata, prudentia his abeuntibus adnullata.»

D'altra banda, Berenguer, que havia mantingut una fidelitat inalterada envers l'emperador, que pels seus consells havia inclinat el rei Pipí a comportar-se a favor del seu pare, bé que es trobava consolidat en el seu ducat meridional, que comprenia el Tolosà, la Septimània i Catalunya, no deixava, però, d'encarar-se amb dues dificultats molt importants: l'una, pel fet que el comte d'Urgell Galindó li havia usurpat, tal com hem dit abans, els pagus tolosaus de Pallars i Ribagorça i continuava mantenint-s'hi; l'altra, per la circumstància que, com que l'antic duc Bernat de Septimània, aquesta vegada s'havia posat obertament del costat de l'emperador, havia combatut al seu favor i n'havia pagat durament les conseqüències en el pla familiar, era natural que ara pretengués d'ésser reintegrat al que havia estat el seu ducat.

Vegem d'antuvi el desenrotllament del primer d'aquests conflictes, molt interessant per a la història del nostre país, puix que donà lloc a l'establiment a Catalunya de la família comtal que en definitiva hauria de governar-la per molts segles. És un tema del qual ens hem ocupat llargament en el volum III d'aquesta obra, el dedicat als *Comtats de Pallars i Ribagorça*, i que ara escau de copiar d'allí. Dèiem:

«Fou probablement en aquells moments quan Berenguer obtenia de Lluís *el Piadós* la destitució de Galindó com a comte d'Urgell i el nomenament, en lloc seu, del fidel Suniefred.

Suniefred era un fill de l'antic comte Belló de Carcassona, germà, per tant, del contemporani comte Oliba de la mateixa ciutat.²⁰⁴ És natural, doncs, que pel seu lligam familiar fes costat a Oliba, el qual es mantingué sempre fidel a la política de Berenguer. En premi a aquesta fidelitat — «quia ille fidem suam in perturbationis tempore difeliter et inviolabiliter circa partes nostras conservare studuit» — Oliba havia rebut, per recomanació de Berenguer, un precepte de gratificació de l'emperador Lluís l'octubre del mateix 834.²⁰⁵ Hom pot pensar que en aquests moments que Berenguer s'ocupava prop de l'emperador d'arranjar les conseqüències dels temps passats de pertorbació, premiant o castigant segons les conductes, Galindó fos destituït i nomenat en lloc seu el germà del premiat Oliba, que s'hauria mantingut en la línia familiar de fidelitat. Ara, que, una cosa eren les disposicions preses des del nord de França, a Quiersy-sur-Oise, i una altra, les realitats ençà del Pirineu. Calia expulsar Galindó d'Urgell, i aquesta feina ingrata devia ésser encomanada al mateix interessat, Suniefred. Que hi hagué un interval entre el moment de la nominació i el de la presa de possessió, crec veure'n l'indici en una frase repetida en dos documents, els primers que ens donen notícia de Suniefred com a comte d'Urgell. Són l'acta de consagració de la seu d'Urgell, del 1.^r de novembre de 839, i una donació del comte a la mateixa església del 3 de gener de 840.²⁰⁶

Diu el primer: «Tempore piissimo ac serenissimo domino Ledovico imperatore augusto, divina protectione coronato, Romano gubernans imperium» es consagrà l'església d'Urgell, essent presents el bisbe Sisebut «atque domno Suniefredo illustrissimo comite, qui apud supradictum imperium accepta potestate, qualiter hodie videtur habere.» El segon: «Temporibus domni et piissimi imperatoris nostri Hludovici, ego Suniefredus, humillimus et pusillus omnium servientium Deo, ob Domini amorem et eleemosynam jamdicti piissimi augusti et clementissimi, piissime et clementissime gubernans imperium, ab illo accepta potestate, quale hodie habere videor, propter illum et refrigerium anime mea, do et concedo ad domum ...» Sembla clar que la frase

204. Aquesta constatació vindrà, en allò que serà possible, demostrada en una obra que preparam amb el senyor COLL I ALENTORN sobre *La llegenda i la història de Guifré el Pilós*.

205. En el precepte inèdit que vaig publicar en els «Annals du Midi», LXXI, *Un diplôme*.

206. Documents publicats a l'Apèndix de la *Marca Hispànica*, núms. 1 i 2.

«qualiter hodie habere videtur» expressa una situació recent de fet justificada per una situació de dret adquirida amb anterioritat.

Però, així com creiem que la situació de dret, és a dir, el nomenament de Suniefred com a comte d'Urgell per l'emperador, pot fixar-se a la tardor de 834, no tenim cap indici per a assenyalar el moment que el nou comte pogué prendre possessió del comtat, per bé que semblaria, pel tenor dels dos documents precitats, no haver-los precedits de molt.

Si fos així, resultaria que Galindó es mantingué per molt de temps al comtat d'Urgell, potser fins als volts del 838. En ésser-ne expulsat es devia mantenir encara al Pallars i Ribagorça. El comte Berenguer, contra el qual havia estat comesa la usurpació, morí poc temps després d'aquesta, l'estiu de 835, i no tingué temps de recuperar el pagus subpirinenc. És gairebé segur que fou succeït de seguida, en el comtat de Tolosa, per Bernat de Septimània, que amb la seva mort la regió del Migdia adquirí la màxima autoritat. Això no obstant, aquesta autoritat es veié tan combatuda, i foren tan complicades les circumstàncies polítiques durant el temps que Bernat l'exercí, fins al seu ajusticiament a començament d'estiu del 844, que es fa difícil de creure que pogués distreure's reprenent a Galindó el pagus subpirinenc del seu comtat tolosà.»²⁰⁷

La lluita entre Galindó i Suniefred per la dominació del comtat d'Urgell fins que l'autoritat del darrer hi fos ben assentada, hagué de produir un gran trasbals al país, amb l'habitual seguici d'abusos i depredacions. En podrien ésser testimoni les queixes que el bisbe Sisebut anà a fer davant l'emperador, a Thionville, el març de 835; el bisbe es planyia «quod quorumdam malivolorum pravitatibus propeditus ministerium Christi sibi commissum sicut decebat minime adimpere valeret in presbiterorum scilicet disciplina et defensione aliorumque in suo episcopio degentium correptione et episcopali correctione»; també que «auctoritates hostilis sibi incurso abstulit» les parròquies que, en virtut dels preceptes de Carlemany i del mateix Lluís, pertanyien al bisbat; per fi, que

«...quadam parrochia qui dicitur Livia, quae per predecessorum suorum incuriam a comitibus loci pervasa presbiteros ejus, non solum detineant ac decimas exigunt, sed etiam suis in beneficium largiantur; quod quam sit injustum quamque rationi et sacris canonibus contrarium»;

l'emperador acollí les reclamacions i ordenà

«...ut nullus comes aut iudex publicus vel quislibet ex judiciaria potestate presbiteros aut omnia que ad Orgellitanum episcopum pertinere noscuntur suis usibus usurpare vel decimas ab eis seu quaslibet alias functiones exigere aut distrahere nullatenus presumat, neque parrochias temporibus domni et genitoris nostri ac nostro a se suisque decessoribus habitas, ... eorumque presbiteros nullus quislibet audeat arripere aut in suos usus retorquere vel a jure Orgellitane ecclesie abstrahere aut distrahere presumat»;

també manava

«...ut nullus memorati loci comes jamdictam parrochiam suam Liviam in beneficium detinere aut ejus presbiteros suis beneficiare vel decimas ab eis ullatenus exigere presumat.»²⁰⁸

207. ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 107-108.

208. Precepte de l'emperador Lluís donat a prec del bisbe Sisebut d'Urgell el 12 de març de 835 des de Thionville: ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, precepte Urgell III, pàgs. 282-285.

La darrera reclamació referent a Llívia, capital de la Cerdanya, devia referir-se al comte Suniefred, que en aquell temps ja hi devia ésser instal·lat, puix que, venint de Carcassona, és natural que comencés la invasió del comtat d'Urgell per l'ocupació d'aquesta regió pujant per la vall de l'Aude i el Capcir; les queixes contra els perversos i les autoritats enemigues es referirien a la gent del destituït comte Galindó. Quant a l'eficàcia de les ordres de l'emperador, és un punt sobre el qual, atès l'estat de confusió del país, ha de planar el dubte; però, sigui com sigui, la reclamació demostra que el bisbe Sisebut reconeixia l'autoritat superior de Lluís, en la qual posava la seva confiança, puix que hi anava a cercar protecció i refugi. També aquella autoritat era reconeguda per l'abat Calort de Sant Sadurn de Tavèrnoles, vora Urgell, el qual, conjuntament amb Sisebut, comparegué a Thionville i otingué de l'emperador un altre precepte mitjançant el qual aquest posava sota el seu «mundeburdí» el monestir fundat pel suplicant al Berguedà, a Sant Salvador de la Vedella sobre el Llobregat, confirmant-li la possessió de les rompudes que havia fet al voltant de la casa i a diversos llocs a la Cerdanya i a l'Urgellet, i concedint-li la immunitat i el dret d'elegir lliurement l'abat del monestir.²⁰⁹

Al marge del cas d'Urgell, comtat que, així com el de Carcassona, pertanyia, com sabem, a la regió occidental formant part de l'esfera d'influència tolosana, Berenguer, bon cop allunyats l'arquebisbe de Narbona i el bisbe d'Elna, no devia trobar dificultats insuperables per a dominar els comtats marítims. Certament, degué haver-hi conflictes, i no podia ésser altrament, atesa la situació confusa produïda pels trasbalsos constitucionals de l'Imperi tan favorables a tota mena d'ambicions i concupiscències; de tota manera, l'ocasió esdevenia també favorable a la correcció dels abusos nascuts de situacions anteriors, i per aquest cantó Berenguer degué fer-se benveure i estimar per sectors importants del país; ja durant el mateix mes de setembre de 834, en un judici hagut a Narbona, Teudfred, fill de l'hispanà Joan, obtenia la restitució de l'aprisió del vilar de Ponts, feta pel seu pare una quarantena d'anys abans i usurpada pel comte Laibulf, usurpació continuada sota el govern del duc Bernat.²¹⁰ El mes de desembre següent, el bisbe Guimar de Girona es presentava a Attigny, on obtenia un precepte pel qual

«...*propter infestationem malivolorum hominum sub nostra tuitione et immunitatis defensione constituissemus...*»;

el precepte confirmava tots els homes, béns i drets concedits en altre temps per Carlemany a l'església gironina;²¹¹ però, encara, el precepte contenia una altra frase molt significativa, inserida entre les fórmules d'ús corrent, que deia :

«...*liceat memorato episcopo ... res predictae ecclesie ... quieto ordine possidere et nostro fideliter parere imperio et pro nobis et conjuge filiisque ...*»;

209. Precepte de l'emperador Lluís donat a prec de l'abat Calort de Sant Serni de Tavèrnoles el 13 de març de 835 des de Thionville: ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, precepte de Sant Salvador de la Vedella I, pàgs. 245-248.

210. Vegeu plet en ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, pàgs. 442-444, i la història de totes les vicissituds sofertes per aquesta aprisió des dels seus orígens, en la mateixa obra, pàgs. 307-310.

211. Precepte de l'emperador Lluís, reintegrat, donat a prec del bisbe Guimar a l'església de Girona el 2 de desembre de 834 des d'Attigny: ABADAL, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, precepte de Girona II, pàgs. 120-124.

és difícil de no veure en aquesta frase una al·lusió a les tendències lotarianes que la província eclesiàstica de Narbona havia demostrat i que havien donat lloc a l'allunyament de l'arquebisbe i, probablement, al del bisbe d'Elna.

A conseqüència de la situació creada pel judici de Joac, Berenguer havia restat com a cap del Tolosà, de la Septimània i de Catalunya; fins a un cert punt ressuscitava la situació que en altre temps, a començament de segle, el comte Guillem havia obtingut sota el seu comandament. Però de la mateixa manera que havia fet atribuir el comtat d'Urgell, que governava Galindó, a Suniefred, hom pot tenir per molt versemblant que hagués atribuït alhora els comtats de Rosselló i d'Empúries, que eren administrats per Gaucelm, a Sunyer, un altre probable gerinà d'Oliba de Carcassona.²¹² Ell en persona no s'adjudicava directament sinó els comtats que havien estat personalment governats pel duc Bernat: Barcelona-Girona i Narbona amb els comtats septimanians secundaris. Per a administrar-los hagué de servir-se, com era el costum en casos semblants, de vescomtes. En el judici de Narbona del setembre de 834, al qual suara ens referíem, el president del tribunal és el vescomte Esteve: «ex ordinatione Stephano vicedomino».

* * *

El segon obstacle que havia de trobar Berenguer per a consolidar el seu ducat meridional era, com hem dit, la pretensió de l'antic duc Bernat de Septimània, de recuperar els seus antics honors, pretensió justificada per la molta part que havia pres en la restauració de l'emperador Lluís.

A aquest darrer, el conflicte devia posar-li un cas de consciència i d'actuació polítiques ben difícil de resoldre. No solament pels problemes que implicava la necessitat d'escollir entre els interessos personals de dos grans personatges oposats, cadascun dels quals mereixia en alt grau el reconeixement imperial, sinó també per la situació interna del país que l'un i

212. Que Sunyer ha entrat per aquest temps a regir el comtat d'Empúries amb l'adjunt pagus de Peralada, ho demostra el fet consignat en un judici del 842 en el qual els testimonis expliquen que, poc temps després d'haver el bisbe Guimar obtingut el precepte del desembre de 834, tal com acaben de fer-hi referència, el mateix bisbe anà a trobar el comte Sunyer perquè revestís en el seu comtat dels drets de terç que el precepte li concedia sobre el teloneu i el pascuari: «Et supervenit a Suniario comite hic Impurias civitate et hostendit ei jussionem imperialem; tunc statim ipse Soniarius comis revestivit supra memorato episcopo de ipso episcopatu Impuritanense vel Petralatense cum tertiam partem de ipso teloneo atque pascuario tam de mare quam etiam de terreno pleniter; et sic vidimus predicto episcopo condam vel suos homines tertiam partem prendere vel exhigere de ipsos pascuarios et teloneos de supradictos comitatos», VILLANUEVA, *Viage literario*, XIII, ap. 3. Com que la mateixa funció féu el bisbe prop de Bernat per als comtats de Girona-Besalú, la gestió degué tenir lloc la tardor del 835, mort ja el comte Berenguer. Que Sunyer, a més de comte d'Empúries, ho és del Rosselló, ho demostra el judici posterior, tingut a Sant Esteve del Monestir, el 6 i el 7 de febrer de 843, en el qual, en presència del «vicedominus» Witiza «missus de Suniario comite», Odoacre, mandatari, reclama el lloc de Bahó com a benefici fiscal del mateix comte a Baixes, ABADAL, *Eixalada-Cuixa*. També trobem el comte Sunyer actuant al Rosselló en el precepte del rei Carles *el Calb* de 844 donat a prec de l'abat Froiscler del monestir de Sureda, al qual hom fa una especial donació «admonente Suniario dilecto nobis nostro comite», ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, precepte de Sureda II, pàg. 270-272. Finalment, en un judici del 858 Recemir reclama unes terres al territori d'Elna que posseï el seu avi Wadamir com a aprisió legal i que «Suniarius comes eas tulit ad suprascripto Witigiso patre istius meminit Ricemiri», *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 331. El que no té comprovació precisa és el parentiu de Sunyer amb els comtes Oliba de Carcassona i Suniefred d'Urgell; nosaltres hipotèticament els suposem germans, perquè és l'única explicació versemblant del lligam familiar que s'endevina més tard entre les cases de Cerdanya i del Rosselló.

l'altre pretenien de governar. L'«Astrònom» constata que els habitants es trobaven dividits políticament en partidaris de Berenguer i partidaris de Bernat:

«...alii partibus Bernardi favebant; alii favore ducebantur Berengarii.»

Al capdavant l'emperador es decidí a convocar una assemblea a Crémieux, vora Lió, on havia d'ésser tractat aquest problema, el concomitant de la provisió de les seus episcopals de Lió, Vienna, Narbona, Elna i diverses altres. L'assemblea fou celebrada el juny (835), i hi comparegueren els reis Lluís de Baviera i Pipí d'Aquitània, com també el duc Bernat; el duc Berenguer també hi acudia, quan, inopinadament, morí pel camí. Amb aquest desgraciat i plorat esdeveniment, el conflicte es trobava resolt: Bernat, per la mort del seu rival, restava senyor de Septimània i, en conseqüència, de la regió catalana alliberada: «apud Bernardum potestas Septimaniae quam maxima remansit». I no solament això, sinó que, com ho deixen endevinar els fets posteriors, el comtat de Tolosa, que ell mai no havia posseït, li hagué d'ésser també adjudicat recollint la successió de Berenguer en un lloc i altre, convertint-se així en amo del Migdia.²¹³

No pas, però, totalment, puix que li mancaven els comtats de Carcassona, d'Urgell-Cerdanya i d'Empúries-Rosselló, a les mans, respectivament, dels comtes, que nosaltres creiem germans, Oliba, Suniefred i Sunyer, i els quals, malgrat el poder ducal eminent de Bernat, devien gaudir d'una certa independència gràcies a la força que els procurava llur arrelament al país i per tal com representaven l'estat d'opinió fins aleshores favorable al difunt Berenguer. L'«Astrònom», després de fer constar que Bernat esdevenia la primera potència de Septimània, afegeix immediatament :

«...legatis illuc missis, qui ea quae indigebant correctione, in meliorem componerent statum.»

No tenim cap indicació sobre el caràcter i les circumstàncies d'aquesta missió, però és clar que significa que l'emperador volia, encara, mantenir un control directe sobre el país posant uns límits a la potestat del duc. Un dels actes dels nous enviats pogué ésser la intervenció en el reconeixement que Bernat i Sunyer, com a respectius comtes de Girona-Besalú i d'Empúries-Rosselló, feren en aquell temps del dret del terç sobre el teloneu i el pasuari d'aquests comtats, concedit per l'emperador al bisbe de Girona uns quants mesos abans pel precepte citat del desembre de 834.²¹⁴ Un altre d'aquests actes pogué ésser la provisió de la

²¹³. S'ocupen d'aquests esdeveniments els dos biògrafs de Lluís i el *Annals Bertinians*. L'«Astrònom», cap. 57, diu: « Proximum huic placitum imperator in pago Lugdumensi habuit, tempore aestivo in loco qui vocatur Straniacus, cum Pippino et Ludovico filiis ... Sed et causa Gothorum ibidem ventilata est, quorum alii partibus Bernardi favebant; alii favore ducebantur Berengarii, H. Turonici quondam comitis filii. Sed Berengario immatura morte praerepto, apud Bernardum potestas Septimaniae quam maxima remansit, legatis illuc missis, qui ea, quae indigebant correctione, in meliorem componerent statum. » Thegan, cap. 58: « Eodem anno ipso in itinere obiit Berengarius, dux fidelis et sapiens, quem imperator luxit multo tempore. » Els *Annales Bertiniani*, l'any 835: « quo in mense junio habito, et donis annalibus receptis, dispositisque marchis Hispaniae, Septimaniae sive Provinciae, ad Aquisgrani reversus est. »

²¹⁴. Sobre aquest fet del reconeixement i la investidura de drets pels comtes Bernat i Sunyer vegeu el que s'explica a la nota 212, on hem copiat el fragment de relació testifical del 842 que feia referència al comte Sunyer; el relatiu al comte Bernat deia: « Venit Wimer condam episcopus ... a Gerunda civitate cum gratia domini Ludovici imperatoris bonae memoriae et sic recepit pleniter ipso episcopatu Gerundense necnon Bisuldunense, Impuritanense vel Petralatense una cum ipsos pascuarios et teloneos, id est tertiam

seu d'Elna, vacant per l'abandó del bisbe lotarià Salomó, a favor del nou bisbe Ramnó, el qual poc temps abans, el 5 de març de 835, havia obtingut un precepte d'immunitat de l'emperador Lluís, confirmatiu de tots els béns i drets que la seva església

«...moderno tempore juste et legaliter possidet»,²¹⁵

precepte tant més necessari que la concessió d'alguns d'aquests béns derivava d'un altre precepte lliurat el 834 per Lotari al predecessor Salomó, títol que ara fóra considerat sense força a seguit de l'allunyament del poder d'atorgant i beneficiari.²¹⁶

Això no obstant, malgrat el desig que pogués tenir l'emperador de mantenir una autoritat i un control sobre el país, de fet Bernat degué obrar al seu albir i, pitjor encara, responnent a la seva ambició i a la seva audàcia, sense cap fre. L'«Astrònom» ens conta que a l'assemblea del setembre de 838, reunida a Quierzy-sur-Oise, assemblea en la qual Carles *el Calb* havia d'ésser armat i coronat pel seu pare, puix que havia assolit la majoritat de quinze anys, hi comparegueren gairebé tots els nobles de Septimània per queixar-se de la conducta arbitrària a la qual eren sotmesos llurs béns pel duc Bernat, així els eclesiàstics com els privats, sense cap respecte a les coses divines ni humanes; demanaven a l'emperador que es dignés a protegir-los i que a aquest fi trametés uns «missi» encarregant-los de fer una enquesta a lloc sobre les depredacions sofertes, a fi de restablir-los en llurs drets, conforme a la llei ancestral. La súplica fou admesa, i l'emperador escollí com a missatgers Bonifaci, antic duc de Toscana, despullat de la seva dignitat per Lotari, Donat, comte de Melun i gendre de l'antic comte Bigó de Tolosa, i Adrebald, abat de Flavigny, en la diòcesi borgonyona d'Autun.²¹⁷

Ignorem quina va ésser l'actuació d'aquests legats imperials al nostre país: és probable que no fos gaire eficaç; el canonge Chaume creia que, ateses les seves relacions personals, devien més aviat estar predisposats a favor de Bernat;²¹⁸ per la nostra banda cal que recordem que uns quants anys més tard, a seguit de la mort de Bernat, l'església de Girona es feia confirmar per Carles *el Calb* la propietat de la vila del Far d'Empordà, que li havia estat irreverentment sostreta, mitjançant un canvi forçat, pel comte Bernat.²¹⁹ No sabem si aquest

partem tam de terra quam etiam de mare de ipsos teloneos quod de predictos comitatos exeunt. Unde et per jussionem predicti imperatoris revertivit Bernardus comes condam Gimarane episcopum de ipso episcopatu cum tertiam partem de ipso pasuario et teloneo de Gerundense atque Bisuldunense», VILLANUEVA, *Viaje literario*, XIII, ap. 3. Que una acta de tanta importància acostumava a fer-se en presència de legats imperials, n'és una demostració l'altre cas que tenim per a Girona el 817, vegeu «Études Roussillonnaises», tom V, fasc. I (1956), pàg. 32.

215. Vegeu el precepte, amb la nota introductòria explicativa, en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Elna II, pàgs. 104-106.

216. Precepte d'Elna I en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 101-103.

217. «Astrònom», *Vita Hludovici*, cap. 59: «In eodem loco (Quierzy) et tempore pene omnes Septimaniae nobiles affuerunt, congerentes adversus Bernhardum ducem illorum partium eo quod homines illius tam rebus ecclesiasticis quamque privatis absque ullo respectu divino humanoque pro libitu abuterentur. Unde petierunt, ut dominus imperator sub protectionis suae eos susceperet munimine et post haec tales missos in eandem terram dirigiret, qui et potestate et prudentia de ablati aequo libramine penderent et avitam eis legem conservarent. Ad quod peragendum missi sunt secundum postulationem eorum et domni imperatoris electionem Bonifatius comes et Donatus itidem comes, sed et Adrebaldus Flaviniacensis monasterii abbas.»

218. CHAUME, *Bérenger, comte de Toulouse*, en «Annales du Midi», LII (1940), 66.

219. Precepte de Carles *el Calb* de l'11 de juny de 844, en ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Girona, III, pàgs. 125-130: «... villa que vocatur Farus, quam sua voluntate et nulla predictae eccle-

abús havia estat anterior o posterior a l'actuació dels legats; però això té poca importància; el cas mostra, sigui com sigui, que Bernat es conduïa d'una manera incontrolada al país.

La seva posició era tan forta, que fins li permetia d'adoptar una política personal i independent d'equilibri en les lluites internes de l'Imperi. En efecte, el 31 de desembre del mateix any 838 havia mort el rei Pipí d'Aquitània, i a conseqüència d'aquesta mort s'obria de nou l'escabrós problema de la divisió de l'Imperi. Lluís *el Piadós* volgué aprofitar l'ocasió per a millorar i assegurar la situació del fill petit Carles *el Calb*; per millorar-lo pretengué despullar els fills del difunt Pipí de la successió paterna, acreixent amb el regne aquità el lot de Carles, i a fi d'afermar la pretensió volia intentar encara, una vegada més, l'entesa amb el fill gran Lotari fent-li concessions i encarregant-li, com en temps passats, la cura del seu fill menor.

Una part important dels grans d'Aquitània s'oposaren als desigs de l'emperador i es llançaren a proclamar Pipí II, el fill del difunt, com a nou rei. Mentrestant, Lluís convocava una assemblea, fi de maig de 839, a Worms, on citava Lotari. Aquest, venint d'Itàlia, hi comparegué, demanà i obtingué el perdó pels errors passats i a seguit fou fet un acord de nova divisió de l'Imperi. Hom el partia en dues parts aproximadament iguals; l'occidental, destinada a Carles *el Calb*, comprenia la França entre el Mosa i el Sena, la Nèustria entre el Sena i el Loire, la marca de Bretanya, Aquitània, la Borgonya occidental i les marques pirinenques; l'oriental comprenia la resta de l'Imperi, amb inclusió d'Itàlia i exclusió de Baviera, que era el lot destinat a Lotari; Baviera era reservada al germà Lluís, que ja la governava; i, com ha estat dit, el fill de Pipí restava del tot despullat.

La major dificultat per a portar a la pràctica aquesta participació radicava en el fet que el dit despullament era pura teoria. La proclamació de Pipí II com a rei d'Aquitània feta pels nobles del país havia tingut un gran ressò i un gran acolliment al Regne. El bisbe Ebroí de Poitiers anà a prevenir l'emperador, mentre caçava a les Ardenes, de la importància del fet; calgué convocar els nobles aquitans que encara restaven fidels, a una assemblea a Châlons i reunir-los després a Clermont per fer-los prestar jurament de fidelitat al nou rei Carles i al mateix emperador; calgué que Lluís emprengués personalment una campanya contra els partidaris de Pipí a l'Alvèrnia i al Llemosí, campanya que fou obligat a interrompre a causa de circumstàncies adverses, i pare i fill es retiraren aleshores a Poitiers per passar-hi l'hivern.

Restaven, doncs, enfrontats a Aquitània els partidaris de Pipí II i els de Carles. Bernat no prengué una part directa en la lluita; es permeté el luxe de quedar-se a veure venir, i, si hem de judicar per les paraules de Nithard relatant fets posteriors de l'any 841, es devia comprometre per jurament envers Pipí i els seus a no lligar cap mena de pacte amb Carles sense el recíproc assentiment d'ambdues parts;²²⁰ això vol dir que amb la potència que li donava el seu domini del Migdia, es reservava l'alt paper d'intermediari i d'àrbitre.

Contrastant amb aquesta posició equívoca de Bernat, trobem al nostre país català l'actitud del comte Suniefred d'Urgell-Cerdanya, que fóra també imitada pel d'Empúries-Rosselló, Sunyer, i que era de franca i absoluta fidelitat a l'emperador Lluís i a les seves

sie utilitate quondam Bernardus comes quodammodo comutando seu concambiando sepenominate matri ecclesie irreverenter subtraxerat», pàg. 128.

220. «Sed Bernardus more solito ad illum (Carles el Calb) venire distulit, dicens se cum Pippino suisque sacramento firmasse, ut neuter absque alterius consensu cum quolibet quodcumque pactum inire deberet.» NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, 50.

decisions. No hem sinó de recordar dos documents abans citats: l'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell, del 1.º de novembre de 839, i la donació que Suniefred féu a la mateixa església el 3 de gener de 840, i llegir-ne les frases d'introducció per a constatar com responien a marcar aquella posició donant-li tot el significat que bé prou seria copsat pels contemporanis.

Així es perpetuava al nostre país aquella divisió d'opinions que hem vist en temps de Berenguer i que tenia els precedents dels temps d'Aissó i dels encara més llunyants de Berà. I sempre al voltant de la família de Bernat; aquest morirà el 844, i el ferment de divisió reviurà de nou en la persona del seu fill. I com que el 20 de juny de 840 l'emperador Lluís moria vora el Rin, vora Ingelheim, Catalunya entrava en el tèrbol període de la successió, partida de nou entre els qui seguien Bernat, que es decantarà definitivament per Pipí II, i els qui estaven al costat de Suniefred, que portarà a Carles *el Calb* la fidelitat que fins aleshores havia guardat al seu difunt pare.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *La batalla del Adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda*. Discurso leído en la recepción pública de D. R. de A. en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1949.
- *Un diplôme inconnu de Louis le Pieux pour le comte Oliba de Carcassonne*, «Annales du Midi», LXI (1949), pp. 346-352.
- *Origen y proceso de consolidación de la sede ribagorzana de Roda*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», V (1952), pp. 7-82.
- *La Plana de Vic en els segles IX i X*. Vic, 1954.
- *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà*, «Analecta Montserratensia», VIII (1954-1955), pp. 125-237.
- *Els preceptes comtals carolingis per al Pallars*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVI (1954-1956), pp. 11-60.
- *La Catalogne sous l'Empire de Louis le Pieux*, «Études Roussillonnaises», IV, 3-4 (1954-1955), pàgines 239-272; V, 1 (1956), pp. 31-50; V, 2-3-4 (1956), pp. 147-177; VI, 1-2 (1957), pp. 67-95.
- *Nota sobre la locució «Marca Hispánica»*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVII (1957-1958), pp. 157-164.
- *El renaixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns*, «Studia Monastica», III (1961), pp. 165-171.
- *La institució comtal carolíngia en la Pre-Catalunya del segle IX*, «Anuario de Estudios Medievales», I (1964), pp. 29-75.
- *La família del primer comte barceloní, Berà*, «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad», X (1967), pp. 187-193.
- ABEL, Sigurd - SIMSON, Bernhard, *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Grossen*, Leipzig, 1883-1888, 2 vols.
- AEBISCHER, Paul, *Roland, mythe ou personnage historique?*, «Revue Belge de Philologie et d'Histoire», XLIII (1965), pp. 849-901.
- *Textes norrois et littérature française du Moyen Âge. I. Recherches sur les traditions épiques antérieures à la Chanson de Roland d'après les données de la première branche de la «Karlagnus saga»*, Genève-Lille, 1954.
- *L'expédition de Charlemagne en Espagne jusqu'à la bataille de Roncevaux*, «Revue Suisse d'Histoire», VII, 1 (1957), pp. 28-43.
- *Les vainqueurs de la bataille des Pyrénées du 15 août 778: Basques ou Gascons?*, «Mélanges offerts à M. Georges Bonnard», Lausanne, 1966.
- ALONSO, Dámaso, *La primitiva épica francesa a la luz de una Nota Emilianense*, Madrid, 1954.
- AMANN, Émile, *L'époque carolingienne* («Histoire de l'Église» de FLICHE-MARTIN, VI), Paris, 1941.
- AMARDEL, G., *Le comte de Narbonne Gilbert*, «Bulletin de la Commission archéologique de Narbonne», VI (1900-1901), pp. 304-311.
- *La première monnaie de Milou, comte de Narbonne*, «Bulletin de la Commission archéologique de Narbonne», VI (1900-1901), pp. 381-390.

- *Les derniers chefs des Goths de la Septimanie*, «Bulletin de la Commission archéologique de Narbonne», VI (1900-1901), pp. 572-583.
- Annales Mettenses*, ed. Bernhard von Simson, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex MGH. separatim editi*, Hannover, 1905.
- Annals d'Aniana*, ed. *Histoire générale de Languedoc avec les notes et les pièces justificatives* par Dom Cl. DEVIC et Dom J. VAISSETTE. Édition publiée sous la direction de M. E. Dulaurier, anotée par M. E. Mabille et M. E. Bary, vol. II, Toulouse, 1875.
- Annals reials francs*, ed. F. Kurze, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex MGH. separatim editi*, Hannover, 1895.
- ASTRÒNOM, *Vita Hludovici Pii*, ed. M. Bouquet, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, vol. VI, Paris, 1870.
- AUZIAS, Léonce, *Les sièges de Barcelone, de Tortose et d'Huesca (801-811)*, «Annales du Midi», XLVIII (1936), pp. 5-28.
- *L'Aquitaine carolingienne (778-987)*, Toulouse-Paris, 1937.
- BADIA MARGARIT, A. M., *Gramática històrica catalana*, Barcelona, 1951.
- BALUZIUS, Stephanus, *Capitularia regum Francorum*, 2.ª ed., Paris, 1780.
- BARRAU-DIHIGO, L., *Deux traditions musulmanes sur l'expédition de Charlemagne en Espagne*, «Mélanges d'histoire offerts à M. Ferdinand Lot» (Paris, 1925), pp. 169-179.
- BAUER, J. J., *Die vita canonica der Katalanischen Kathedraalkapitel vom 9. bis zum 11. Jh.*, «Festschrift für Johannes Vincke» (Madrid, 1962-1963), pp. 81-112.
- BEER, Rudolf, *Los manuscrits del monastir de Santa Maria de Ripoll*, traducció de Pere Barnils, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», V (1909-1910), pp. 137-170, 230-278, 299-320, 329-365, 492-520 (tirada a part, Barcelona, 1910 [1911], 175 pàgs.).
- BORETIUS, Alfredus - KRAUSE, Victor, *Capitularia regum francorum. MGH. Legum sectio II. Capitularia*, Hannover, 1883-1897, 2 vols.
- BOUQUET, Martin, *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, Paris, 1869-1904, 24 vols.
- BREYSIG, K., *Jahrbücher des fränkischen Reichs, 714-741: die Zeit Karls Martells*, Leipzig, 1869.
- CALMETTE, Joseph, Rampon, *Comte de Gerona et Marquis de Gothie*, «Le Moyen Âge», XIV (1901), pp. 401-406.
- *De Bernardo Sancti Guillelmi filio*, Paris-Toulouse, 1902.
- *La question des Pyrénées et la Marche d'Espagne au Moyen Âge*, Paris, 1947.
- *L'effondrement d'un empire et la naissance d'une Europe, IXe - Xe siècles*, Paris, 1951.
- CHAUME, Maurice, *Les origines du duché de Bourgogne*, Dijon, 1925-1937, 4 vols.
- CODERA, FRANCISCO, *Historia virorum doctorum Andalusiae (dictionarium biographicum) ab Aben Alfaradhi* (Biblioteca arábico-hispana, VII-VIII), Madrid, 1892.
- *Muniza y el duque Eudón*, «Colección de Estudios Árabes», VII (1905), pp. 140-169.
- *Expedición a Pamplona de los condes francos Ebro y Aznar*, «Colección de Estudios Árabes», VII (1903), pp. 185-199.
- *El godo o moro Aizón*, «Colección de Estudios Árabes», VII (1903), pp. 201-224.
- *La dominación arábica en la Frontera Superior, o sea, en la cuenca del Ebro y en la Galia meridional, años 711 a 815*, «Colección de Estudios Árabes», VIII (1917), pp. 97-233.
- *Narbona, Gerona y Barcelona bajo la dominación árabe*, «Colección de Estudios Árabes», VIII (1917), pp. 277-341.
- COLL I ALENTORN, Miquel, *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*, «Estudis Romànics», III (1951-1952), pp. 139-197.
- *Els successors de Vititza en la zona nord-est del domini visigòtic*. Discurs llegit en la recepció pública de M. C. i A. en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, 1971.
- CONDE, José Antonio, *Historia de la dominación de los árabes en España*, Barcelona, 1844, 3 vols. *Crónica de Alfonso III*, edición preparada por Zacarías García Villada, Madrid, 1918.
- DE LAS CAGIGAS, Isidro, *Los mozárabes*, Madrid, 1947.
- DIACA, Pau, *Historia Langobardorum*, ed. Bethmann-Waitz, *MGH. Scriptores rerum Langobardicarum*, Hannover, 1878.

- DÍAZ, Manuel C., *De patrística española*, «Revista Española de Teología», XVII (1957), pp. 39-43.
— *Index scriptorum latinorum medii aevi Hispanorum*, Salamanca, 1958.
- DOZY, R., *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le Moyen Âge*, Leiden, 1860.
- DÜMMLER, E., *MGH. Poetae latini aevi Carolini*, Hannover, 1880.
— *MGH. Epistolae Carolini aevi*, Hannover, 1892.
- ÉGINHARD, *Vie de Charlemagne*, ed. i trad. L. Halphen, Paris, 1947.
- ERMOLD LE NOIR, *Poème sur Louis le Pieux et épîtres au roi Pépin*, ed. i trad. E. Faral, Paris, 1932.
- FLÓREZ, Enrique, *España Sagrada*, Madrid, vol. V (1750), VI (1751), VIII (1752), XI (1753), XIII (1756).
- GARCÍA VILLADA, Zacarías, *Historia eclesiástica de España*, Madrid, 1929-1936, 3 vols.
- GONZÁLEZ PALENCIA, Ángel, *Historia de la literatura árabe-española*, Barcelona, 1928.
- GRIFFE, E., *Histoire religieuse des anciens pays de l'Aude*, vol. I, Paris, 1933.
- HALPHEN, Louis, *Études critiques sur l'histoire de Charlemagne*, Paris, 1920.
— *Charlemagne et l'empire carolingien*, Paris, 1947.
- HEFELÉ, Ch. J. - LECLERQ, H., *Histoire des Conciles*, Paris, 1907-1921, 8 vols.
- HEIL, Wilhelm, *Der Adoptianismus. Alkuin und Spanien* (Karl der Grosse, II), Düsseldorf, 1965.
- HIGOUNET, Ch., *Les Aznar, une tentative de groupement des comtés gascons pyrénéens au IXe siècle*, «Annales du Midi», LXI (1948), pp. 5-14.
- Histoire générale de Languedoc avec les notes et les pièces justificatives*, par Dom. Cl. Devic et Dom J. Vaissete. Édition publiée sous la direction de M. E. Dulaurier, anotée par M. E. Mabillet et M. E. Bary, Toulouse, 1872-1875, 5 vols.
- IBN IDARÍ, *Al-Bayan al-Moghrib*, ed. E. Fagnan, *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al Bayano'l-Moghrib*, Alger, 1901-1904, 2 vols.
- KEHR, Paul, *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia. I. Katalanien*, Berlin, 1926.
- KRUSCH, Bruno, *MGH. Scriptores rerum Merovingicarum*, vol. II, Hannover, 1888.
- LACARRA, José María, *Textos navarros del Códice de Roda*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», I (1945), pp. 193-284.
- LAFUENTE ALCÁNTARA, Emilio, *Ajbar machmúa. Colección de tradiciones. Crónica anónima del siglo XI* (Colección de Obras Árabigas de la Real Academia de la Historia, I), Madrid, 1867.
- LESNE, Émile, *La hiérarchie épiscopale en Gaule et en Germanie depuis la réforme de saint Boniface jusqu'à la mort d'Hincmar, 742-882*, Lille, 1905.
- LÉVI-PROVENÇAL, Évariste, *Histoire de l'Espagne musulmane*, vol. I, El Caire, 1944.
- LEVILLAIN, León, *Recueil des actes de Pepin I et de Pepin II, rois d'Aquitaine (814-848)*, Paris, 1926.
- LOEWENFELD, S., *MGH. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*, Hannover, 1886.
- LOT, Ferdinand, *L'art militaire et les armées au Moyen Âge*, Paris, 1946.
- LOUIS, René, *Girart, comte de Vienne (819-877), et ses fondations monastiques*, Auxerre, 1946.
- MABILLON, Jean, *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti in saeculorum classes distributa*, 2.ª ed., Venezia, 1733-1740, 9 vols.
- MADOZ, J., *Una obra de Félix de Urgel falsamente adjudicada a san Isidoro de Sevilla*, «Estudios Eclesiásticos», XXIII (1949), pp. 147-168.
— *Contrastes y discrepancias entre el Liber de variis quaestionibus y san Isidoro de Sevilla*, «Estudios Eclesiásticos», XXIV (1950), pp. 435-458.
- MAGNIN, E., *L'Église wisigothique au VIIe siècle*, Paris, 1912.
- MANITIUS, Max, *Geschichte der lateinischen Litteratur des Mittelalter*, vol. I, München, 1911.
- MARCA, Petrus de, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, Paris, 1688.
- MATEU Y LLOPIS, Felipe, *De la Hispania tarraconense visigoda a la Marca Hispanica carolina*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XIX (1947), pp. 1-122.
- MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino, *Historia de los Heterodoxos españoles*, Madrid, 1880, 3 vols.
- MIGNE, Jacques Paul, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, Paris, 1844-1864, 211 vols.

- MILLÀS I VALLICROSA, Josep M.^a, *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia*, «Quaderns d'Estudi», XIV (1922), pp. 125-161.
- *La conquesta musulmana de la regió pirenaica*, «Pirineos», IV (1946), pp. 53-67.
- *Historiadors aràbics referents a la reconquesta catalana*. Barcelona, IEC, 1985.
- MOLINIER, Auguste, *Les sources de l'histoire de France. Époque primitive. Mérovingiens et Carolingiens*, Paris, 1901.
- MOLL, Francesc de B., *Gramática històrica catalana*, Madrid, 1952.
- MOMMSEN, Theodor, *MGH. Auctores antiquissimi. Chronica minora*, Berlin, 1894.
- MÜHLBACHER, Engelbert, *Deutsche Geschichte unter den Karolingern*, Stuttgart, 1869.
- *MGH. Diplomata Karolinorum*, Hannover, 1906.
- *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern. 751-918 nach Johann Friedrich Boehmer neu bearbeitet von ...*, Innsbruck, 1908.
- MUNDÓ, Anscari M., *El Commicus palimpsest Paris lat. 2269. Amb notes sobre litúrgia i manuscrits visigòtics a Septimània i Catalunya*, «Litúrgica I. Cardinali I. A. Schuster in memoriam», (Scripta et documenta, VII), Montserrat 1956, pp. 151-275.
- NICOLAU D'OLWER, Lluís, *Fèlix, bisbe d'Urgell*, «Revista de Bibliologia Catalana», LX (1912), pàgines 107-114.
- *Le cadre historique et social*, «La Catalogne à l'époque romane», Paris, 1932.
- NITHARD, *Histoire des fils de Louis le Pieux*, ed. i trad. Ph. Lauer, Paris, 1926.
- OLIVER Y HURTADO, Manuel, *Forma, tiempo y circunstancia en que hubo de verificarse el nacimiento del reino de Pamplona*. Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia... Contestación del Sr. D. José Oliver y Hurtado, Madrid, 1886.
- PÉREZ DE URBEL, Justo, *Lo viejo y lo nuevo sobre el origen del reino de Pamplona*, «Al-Andalus», XIX (1954), pp. 1-42.
- PERTZ, G. H., *MGH. Scriptores*, Hannover, 1826-1829, 2 vols.
- PONS BOIGUES, Francisco, *Ensayo biobibliográfico sobre los historiadores y geógrafos arábigo-españoles*, Madrid, 1898.
- PONSICH, Pierre, *Les origines de l'abbaye d'Arles*, «Études Roussillonnaises», IV (1954-1955), pàgines 69-100.
- PRADO, Germán, *Manual de liturgia hispanovisigótica o mozárabe*, Madrid, 1927.
- PUJOL, P., *L'acta de consagració i dotació de la catedral d'Urgell, de l'any 819 o 839*, «Estudis Romànics», II (1917), pp. 92-115.
- RIBERA, J., *Historia de Abenalcotía* (Colección de Obras Arábicas de la Real Academia de la Historia, II), Madrid, 1926.
- RIPOLL, Jaime, *Documentos inéditos que pueden servir para ilustrar la historia de la muy antigua ciudad, hoy pueblo de Roda, situada en la ribera del Ter, diócesis y corregimiento de Vich*, Vich, 1833.
- RIQUER, Martín de, *Les chansons de geste françaises*, 2.ª ed., Paris, 1957.
- RIU RIU, Manuel, *Revisión del problema adopcionista en la diócesis de Urgel*, «Anuario de Estudios Medievales», 1 (1964), pp. 77-96.
- SALA Y MOLAS, José, *El condado de Ausona en el Medioevo. I. Roda de Ter, ciudad medieval*, Vich, 1930.
- SÁNCHEZ ALBORNOZ, Claudio, *Fuentes de la historia hispano-musulmana del siglo VIII* (En torno a los orígenes del feudalismo, II), Mendoza, 1942.
- *El Ajbar Ma'ynu'a. Cuestiones historiográficas que suscita*, Buenos Aires, 1944.
- *Otra vez Guadalete y Covadonga*, «Cuadernos de Historia de España», I-II (1944), pp. 11-114.
- *La España musulmana*, Buenos Aires, 1946, 2 vols.
- *Itinerario de España por los musulmanes*, «Cuadernos de Historia de España», X (1948), pp. 21-74.
- SIMSON, Bernhard von, *Jahrbücher des Frankischen Reiches unter Ludwig dem Frommen*, Leipzig, 1874-1876, 2 vols.
- SOLER GARCÍA, Josefina, *El Cartulario de Tavèrnoles*, Castellón de la Plana, 1964.
- SPAHN, J., *Der ewige König und seine Mutter, verteidigt von seligen Alkuin*, Hildesheim, 1931.

- TESSIER, Georges - GIRY, Arthur - PROU, Maurice, *Recueil des actes de Charles II le Chauve, roi de France (840-860)*, Paris, 1943-1955, 3 vols.
- THÉGAN, *Vita Ludovici imperatoris*, ed. G. H. Pertz, *MGH. Scriptores*, vol. II, Hannover, 1829.
- TRAGGIA, Joaquín, *Discurso histórico sobre el origen y sucesión del reyno pirenaico hasta don Sancho el Mayor*, «Memorias de la Real Academia de la Historia», IV (1805), 84 pp.
- UDINA MARTORELL, Federico, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951.
- VALLS-TABERNER, Fernando, *Les genealogies de Roda o de Meyà*, Barcelona, 1920.
- *L'autor de la «Lex Baiuvariorum» (segle VIII), era potser originari de la nostra terra?* (Obras selectas de ...», II), Madrid-Barcelona, 1954, pp. 276-280.
- VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las Iglesias de España*, Madrid, 1803-1852, 22 vols.
- VIVES, José, *Oracional visigótico* (Monumenta Hispaniae Sacra, I), Barcelona, 1946.
- *Concilios visigóticos e hispano-romanos*, Madrid-Barcelona, 1953.
- WATTENBACH - LEVISON, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, vol. II, Weimar, 1953.
- WERMINGHOFF, A., *MGH. Concilia aevi Karolini*, Hannover, 1908.
- WOLFF, Philippe, *L'Arquitaine et ses marges*, «Karl der Grosse, I», Düsseldorf, 1965, pp. 269-306.
- *Les événements de Catalogne de 798-812 et la chronologie de l'Astronome*, «Anuario de Estudios Medievales», 2 (1965), pp. 451-458.
- ZEUMER, K., *MGH. Formulae Merovingici et Karolini aevi, accedunt ordines iudiciorum Dei*, Hannover, 1886.

ÍNDIX GENERAL

	<u>Pàgines</u>
PRÒLEG, per M. Coll i Alentorn, J. M. Font i Rius i A. M. Mundó .	V-VII
INTRODUCCIÓ, per Jaume Sobrequés i Callicó	IX-XI
CAPÍTOL I: L'entrada dels sarraïns a la Península i l'enfonsada del regne de Toledo. — La reacció dels francs i llur ocupació de Septimània	1-37
CAPÍTOL II: L'intervencionisme de Carlemany. — El fracàs de l'expedició a Saragossa. — Les seves derivacions immediates . . .	39-92
CAPÍTOL III: L'efervescència religiosa de final de segle	93-181
CAPÍTOL IV: L'ocupació de la ciutat de Barcelona	183-216
CAPÍTOL V: Lluís el Piadós	217-303
BIBLIOGRAFIA, per Sebastià Riera i Viader	305-309
ÍNDIX GENERAL	311

Acabat d'imprimir
a la Impremta-Escola de la Casa de Caritat,
el dia 10 de juny de 1986

